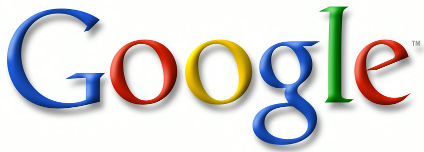
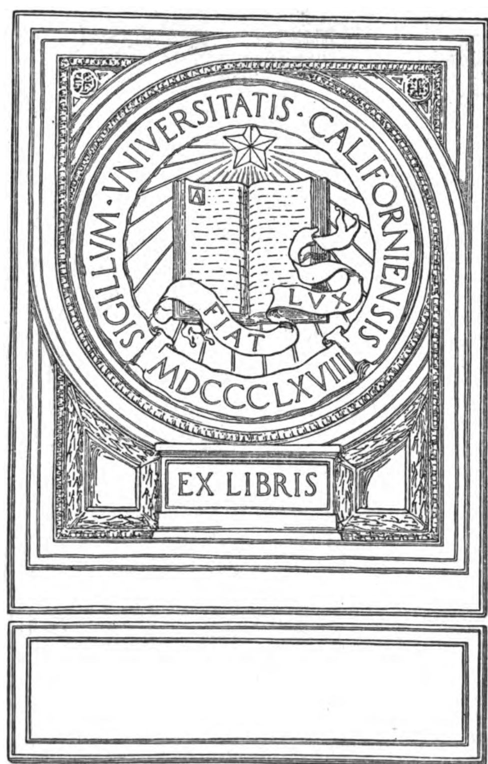

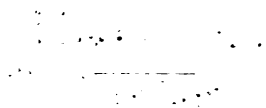

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
LVX
FIAT
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

HISTORISK TIDSSKRIFT

UDGIVET AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

FEMTE RÆKKE

FØRSTE BIND

KRISTIANIA
GRØNDAHL & SØNS BOGTRYKKERI
1912

INDHOLD.

INGA AF VARTEIG OG HENDES ÆTTLEGG.

AF
EBBE HERTZBERG.

I.

I historisk tid har egnene omkring Kristianiafjorden aldrig gjennemgaaet en stærkere, mere omfattende og dybere nedtrængende folkebevægelse end den, som i de sidste aar af det 12te aarhundrede fremkaldtes ved Bagler-partiets kampe mod kong Sverre. Den kan i vor middelalderske historie overhovedet kun sammenlignes med den bevægelse blandt de norden- og vestenfjeldske bønder, som i 1030 førte til slaget ved Stiklestad og nationalhelgen-kongens fald. Navnlig danner den vældige bondereisning, der fandt sted i den første uge af marts 1200, en overbevisende maalestok for den indædte forbitrelse, hvormed den søndenfjeldske befolkning betragtede Sverre og alle hans gjerninger og alt hans væsen. Paa hele strækningen fra Svinesund i øst til Thelemarken i vest og Romerike i nord var man gaaet saa at sige hver mand af huse, og de om morgenen den 6te marts omkring Oslo sammenstrømmende skarer skildres saa tætte som skogene. Ikke desto mindre led de et ynkeligt nederlag. Sverres taktiske krigskunst og Birkebeinernes djærve vaabendygtighed bragte dengang som vanligt seiren hjem. Men selvfølgelig blev ikke befolkningens stemning Sverres kongedømme gunstigere for det. Og heller ikke bedredes den

ved det hævn- og herjetog, som han ud paa sommeren samme aar foretog, og som ikke mindst gik ud over kystbygderne mellem Svinesund og Glommen. I de nærmestfølgende aar maa det især i egnene omkring Sarpsborg have sydet og boblet i folkedybet. De fleste har havt nære eller fjernere paarørendes fald at beklage, og for mange var gaardene brændt. At efterretningen om Sverres død i marts 1202 under disse omstændigheder er bleven modtagen med inderlig tilfredshed, er selvsagt, og ligesaa, at det omvendt fremdeles var med den yderste grad af modstrittende følelser, at man i 1203 saa sig nødt til i kraft af det mellem den nye konge og bisperne afsluttede forlig paa Borgarthing at hylde Haakon Sverresson. Men indtrykket af det overvældende nederlag ved Oslo 3 aar forud har endnu været for friskt, til at man har vovet en ny reisning.

Blandt de anseeligere bondeætter, som har baaret og bevaret denne forbitrelse i sindene, har øiensynlig ogsaa været de saakaldte Varteig-mænd fra omegnen af Sarpsborg. De førte sin betegnelse efter gaarden Varteig, en større, senere udstykket landeiendom, paa hvis grund sognets kirke oprindelig har staaet, og som derfor ogsaa har givet sognet, det nuværende Varteig herred, navn (jfr. Rygh, Gaardnavne, I s. 280). »Varteigingerne« har havt gode slægtsforbindelser. Bl. a. skjønnes de at have været i skyldskab med den myndige biskop Ivar skjaalge af Hamar, der var særlig bekjendt for sit fiendskab ligeoverfor Sverre-ætten. Man kan derfor lettelig forestille sig, med hvilken stram og afvisende misbilligelse Varteig-mændene ud paa høsten 1203 har erfaret, at en af deres egne, Inga, selve datteren paa Varteig, havde indladt sig i et elskovsforhold med Sverre-ættens daværende repræsentant kong Haakon. Bekjendtskabet var skeet paa den maade, at Inga havde opholdt sig i besøg hos sin frænde Audun i Borg, der

maa have været en af Sarpsborgs mest anseede mænd. Her har hun havt anledning til at se og træffe kongen, der tilbragte en lang tid af sommeren og høsten i Sarpsborg, vistnok fordi det efter de forudgaaende aars uroligheder har vist sig nødvendigt at reorganisere og sikre det hele Birkebeiner-styre i syslerne deromkring. Paa sin side har Inga af Varteig tydeligvis endnu været for ung til at ofre politiken og slægtshadet til Sverre-ætten en tanke, men har i Haakon kun seet den unge, vakre, kjække og personlig vennesæle konge, som han var. Naar Munch nemlig (N. F. H. III s. 429, jfr. 196—97) tænker sig Haakon født paa Færøerne senest 1173, om ikke et eller to aar før, og altsaa i 1203 mindst 30 aar gammel, støtter han sig til de saakaldte færøiske sagn om kong Sverres ungdom, hvilke af Gust. Storm er godtgjorte at være ganske apokryfe. Haakon er øiensynlig, som hans fra kongeætten hentede navn viser, i modsætning til hans paa Færøerne fødte ældre halvbror Unas, der først senere fik navnet Sigurd efter den paastaaede farfar, født i Norge, efterat Sverre var optraadt som tronkræver, altsaa tidligst i 1178. Dette stemmer ogsaa nogenlunde med, at han først i 1197 nævnes som deltager i krigsbegivenhederne, omend dette, naar det gjaldt kongens egen søn, heller kunde tyde paa, at han var endnu yngre og først født f. eks. efter 1180. Yngre endda har formodentlig Inga været. Hendes alder ved sammentræffet med Haakon i 1203 kan maaske helst sættes til omkring 18 aar, saaledes at hun har været født omtrent 1185. Desto mindre har hun formaaet at ane, at hun ved at indlade sig paa et saadant eventyr gjorde sin livsskjæbne til en af de mest bevægede og romantiske i hele den norske sagatid.

Forholdet mellem hende og kongen blev snart aabenbart for hans omgivelser og har selvfølgelig heller ikke

længe kunnet holdes skjult for Audun i Borg eller Ingas øvrige slægt. Efter kongens afreise har hun derfor visselig gjennemgaaet onde dage, og værre maa det være blevet, da det, formentlig henimod juletider, ligesaalidt kunde forblive en hemmelighed, at hendes forbindelse med den forhadte Sverre-ætt ikke vilde blive uden frugt. Ikke længe efter maa det desuden være rygtedes, at hendes ufødte barns far, den unge konge, allerede var død ottende dag jul (1ste januar 1204), en efterretning, som vel til at begynde med har været nær ved at knuse den ulykkelige. Hendes nærmeste har da nu ogsaa ganske slaaet haanden af hende og nødt hende til i sine fortvivlede omstændigheder at søge sin tilflugt hos fremmede. Ved at veie sagaens beretning skjønnes det tillige, at det navnlig har været Ingas far, fra hvem den haarde behandling er udgaaet. Skjønt man nemlig ellers er noksaa godt underrettet om navnene paa fædrene til de mere bekjendte kongelige friller i vor middelalder, undgaar Haakon Haakonssons saga omhyggelig at give os navnet paa denne konges morfar. Et par af Ingas brødre omtales leilighedsvis under navn, og naar farens navn ikke desto mindre haardnakket forties, maa dette have sin grund i, at erindringen om ham var særlig ubehagelig for kongeætten.

At Inga valgte at ty til det et par mil længere oppe ved Glommen liggende herred Eidsberg, eller som det dengang hed Heggen, har oiensynlig havt sin bestemte, i sagaen ligeledes kun antydningsvis berørte grund. Paa gaarden Huseby i Heggen boede nemlig den eneste bonde paa lang leid, der var bekjendt for at være en ven af kong Sverres ætt. Erlend af Husebo roste sig af at nedstamme fra hin Guthorm Graabarde, som var far til den af Harald Gilles friller, der blev mor til Sverres paastaaede far, kong Sigurd Mund. Langt ude,

men nær nok til i hine tider at regnes med, ansaa Erlend sig derfor i slægt med denne gren af kongeætten. Maaske har Inga under kong Haakons ophold i Borg ogsaa havt anledning til ved hirden at se Erlend paa skyldigt hilsebesøg hos kongen. I ethvert fald maa det have været haabet om hans hjælp, som har bragt hende op i hans nærhed. Heller ikke han har imidlertid fundet det trygt at optage hende i sit hus. Dertil var vel hans Birkebeiner-sympathier for velkjendte. Mindre opsigt og mistanke vilde det derimod vække, om hun kunde faa ophold hos hans ven og nabo, præsten Thrond paa Folkensborg, der rigtignok ligeledes stod paa Birkebeinernes side, men formodentlig som præst i Bagler-bispen Nikolas's stift har været forsigtig nok til ikke at lade dette blive videre bekjendt. Det maa desuden erindres, at de allerfleste norske landspræster endnu paa denne tid paa en eller anden maade var gifte, hvilket ogsaa for Thronds vedkommende var tilfældet. Ud paa sommeren 1204, formentlig omkring Sankthans, fødte da Inga paa Folkensborg et guttebarn, der som vanligt, naar faren var død, opkaldtes efter denne.

Medens Inga vedblev at opholde sig paa Folkensborg, antog forholdene i landet atter et stedse mere forvirret præg. Endnu sommeren 1204 døde barnekongen Guthorm Sigurdsson, den sidste dengang kjendte mandlige ættling af Sverre, og fulde af nyvakte forhaabninger reiste Baglerne sig paany med Erling Steinvegg som partikonge. Rigtignok indfandt Birkebeinernes nye konge, Inge Baardsson af Rein, sig sommeren 1205 i Viken og tiltvang sig hylding baade paa Haugathing ved Tonsberg og paa Borgarthing; men til gjengjæld opnaaede Erling Steinvegg det samme i Nidaros paa selve Ørethinget, og overhovedet kom partikampene atter i fuld gang. Under disse omstændigheder var det farligt at sidde med en

Birkebeiner-konges søn midt inde i den mest birkebeinerfiendtlige del af Viken. Der gik lumske rygter om aarsagerne til de to uventede kongedødsfald i Sverre-ætten i løbet af et og samme aar, og hvad der kunde tiltroes de intrigerende faktioner ved Birkebeinernes egen kongehird i Nidaros, kunde med endnu større sandsynlighed i Viken tiltænkes de forbitrede Bagler. Da julen 1205 nærmede sig, ansaa præsten Throml og Erlend af Husebø i det hele taget stillingen saa vanskelig, at de besluttede sig til at bringe barnet og dets mor op til dets nærmeste frænder og partihøvdingerne i Throndhjem. Munch har (III s. 484—85) opkastet det spørgsmaal, hvorfor de ikke heller valgte ved kong Inge Baardssons nærværelse paa Borgarthing sommeren 1205 allerede da at overgive barnet i hans varetægt. De forklaringer herpaa, som Munch selv søger at tilfredsstille sig med, synes imidlertid alt andet end indlysende. Sagen har vel simpelthen været den, at man ikke vovede at lade Inga paany vise sig i Sarpsborg eller dens nærmeste omegn, hvor hvert andet menneske kjendte hende, og hvor hendes slægtninge kunde anvende sin ættemyndighed til i al stilhed at skaffe sig barnet i sin magt. Det lader derfor virkelig til, at sagaen har ret, naar den fortæller, at foruden Erlend og Thrond var det blot præstens hustru og to sønner, som vidste, hvem hun og barnet var. Hendes slægtninge paa Varteig og i Borg maa have svævet i uvidenhed om, hvor der var blevet af hende. I længden var det dog klarligen umuligt at bevare en saadan hemmelighed, og det har vistnok været paa høie tid, da Erlend og Thrond henimod jul 1205 paa vinterføret drog nordover med mor og det da halvandet aar gamle kongsemne.

Som sit nærmeste maal havde det lille følge stillet sig Hamar for øie. Her sad der to af Birkebeinernes

sysselmænd, fra hvis side de mente at kunne vente baade god modtagelse og virksom hjælp for den videre reise. Men de to krigshøvdinger befandt sig selv i knibe. Trods de anseelige flokke af stridsmænd, som de omgav sig med, levede de i stadig frygt for overfald fra de ogsaa rundt om paa Oplandene huserende Bagler. Afse nogen større eskorte til kongesønnens ledsagelse over fjeldet turde de derfor ikke. Ei engang julefred formaaede de at berede flygtningerne. I saa henseende havde disse ikke regnet tilstrækkelig med biskop Ivar og den skarpe udkig, han holdt med sine fiender, de to Birkebeiner-sysselmænds gjøren og laden. Han fik straks greie paa, hvad det var for et magtpaaliggende barn, som det paa selve juleaften til Hamar sydfra indtrufne følge medbragte, og benyttende sig af sit slægtskab med gutten, indbød han med tilsyneladende velvilje mor og barn til at tilbringe julehelgen hos sig. Da det er udelukket, at det kan have været paa Sverre-ættens side, at den nævnte ætt saa fiendtlig sindede Hamar-bisp har været beslægtet med Haakon Haakonsson, maa slægtskabet have knyttet sig til dennes mor, altsaa Inga selv. Til dette punkt vil jeg forhaabentlig ved en anden leilighed kunne komme tilbage. I nærværende forbindelse er det nok at fremhæve, at Inga og hendes ledsagere straks var fuldt paa det klare med, at frænde her var frænde værst, og allerede anden dag jul befordredes følget med barnet i al hemmelighed videre opover til Lillehammer, medens man søgte at afholde biskopen fra yderligere skridt ved at stille ham i udsigt, at følget, naar de efter julen følte sig udhvilte, vilde benytte sig af hans gjæstfrihed. At tage over fjeldet fra Gudbrandsdalen til Østerdalen og videre over Dovre paa de korte midtvintersdage, var dog ikke at tænke paa. Man oppebiede lysere dage paa senvinteren. Indtil fastetidens indtrædelse laa følget i al

stilhed veirfast paa en liden gaard ved Lillehammer, og da det endelig brød op, havde det, formodentlig ved sysselmændenes foranstaltning, faaet flere Birkebeiner med sig; det kan ikke engang med sikkerhed sees, om Thrond præst og Erlend ikke nu skiltes fra Inga og kongsemnet og drog tilbage til sit hjem i Heggen. Paa den anden side er det vist nok, at biskop Nikolas tilsidst uden tvil gjennem sin embedsbroder og partifælle paa Hamar havde faaet nys om færden og dens foranledning og havde underrettet de i Tønsberg overvintrende Bagler-høvdinger derom. Men inden den af disse udsendte, betydelige hærafdeling, anført af hele 8 sveitehøvdinger, der havde befaling til at bemægtige sig den kongebaarne gut, var naaet op til Hedemarken, var følget allerede kommet ned i Østerdalen og paa vei videre nordover. Overgangen fra Faaberg havde været frygtelig. Som det synes allerede den første dag efter opbruddet kom de ud for en voldsom snestorm, der tvang følget til at dele sig og sende barnet i forveien med et par dygtige skiløbere, som med nød og neppe bragte det i ly i en udlade. Overhovedet pleiede samtiden at sammenligne denne Ingas farefulde flugt med sin lille søn med den i sagnet saa berømte undvigelse, som Olaf Tryggvasons mor Astrid under lignende møie og farer blev nødt til at foretage for at redde sit kongebarn fra dronning Gunhilds efterstræbelser.

Efter fremkomsten til Østerdalen — hvilken bygd kan ikke af beretningen sees — var imidlertid for Inga faren forbi. Befolkningen tog sig her med iver og varme af hende og hendes ledsagere og eskorterede dem nordover. Ved efterretningen herom fandt da ogsaa den udsendte Bagler-styrke at burde vende om igjen fra Hedemarken af.

I Nidaros siges det forudilende rygte om ankomsten af et nyt kongsemne i begyndelsen at have vakt uro ved

kong Inge Baardssons hird; men da det viste sig at være en søn af Haakon Sverresson og altsaa den eneste mandlige efterkommer af kong Sverre, blev han af Birkebeinerne modtaget med jubel og inderlig tilfredshed. Ogsaa kong Inge selv viste sig meget venskabelig og lod mor og barn bo i kongsgaarden. Inga skal forøvrigt straks efter sin ankomst have tilbudt sig at bære jern til vidnesbyrd om rigtigheden af sin angivelse om sønnens kongelige herkomst, et tilbud, som hun dog først langt senere fik anledning til at indfri. Saaledes endte det første mærkelige afsnit i Inga af Varteigs liv.

II.

Det var imidlertid langt fra, at hermed for Inga al uro var forbi. Neppe var endnu to maaneder hengaaede efter hendes ankomst til Nidaros med sin søn, da Baglernes ligesaa uforudseede som blodige overfald paa Birkebeinerne fandt sted natten til den 22de april. Som bekjendt feiredes dagen forud et fornemt bryllup ved hirden, og trods en varslende underretning, som indløb om aftenen, blev der af de drukne mandskaber intet vagthold ordnet. Følgen var, at Baglerne ud paa natten sværmede om i hele byen, inden de fortumlede Birkebeiner kom sig op og ud. Et stort antal af deres første mænd blev nedhuggede, og det var kun med den yderste nød, at kongen selv og hans brodre reddede sig. Ved denne frygtelige anledning har sagaen intet at berette om kongesønnen Haakon og hans moder. De synes under den almindelige forstyrrelse at være bleven glemte baade af fiende og ven. Anderledes kan det vanskelig forklares, at Baglernes høvdinger, som for kort tid siden havde været saa ivrige efter at faa fat paa Haakon, ved denne leilighed ikke særlig sorgede for at bemægtige sig ham.

Men selvfølgelig har Inga paany gjennemlevet en forskrækkelsens nat. Hun maatte jo hvert øieblik vente at se barnet revet ud af sine arme. Hvilke forholdsregler hun greb til, ved vi ikke; men lykkeligvis synes Baglerne ikke at have gjort byens kvinder fortræd, og saa er hun vel med den lille gut sammen med saa mange andre sluppet ubemærket bort (saaledes ogsaa Munch III s. 495—96).[1]

Det følgende aar (1206—7) tilbragte Inga af Varteig med sin søn ved jarlen Haakon galens hird. Han var som bekjendt kong Inges halvbror og dattersøn af kong Sverres foregivne far Sigurd Mund. Hans grunde til saa varmt at tage sig af det unge kongsemne kan vel have været forskjellige. I ethvert fald greb han ofte anledningen til at fremhæve guttens fortrinsret til tronarvefølgen. Inga maa derfor have følt sig nogenlunde tryg i hans nærhed, om man end øiner, at hendes forhold til jarlens svenske hustru Kristine Nikolasdatter, en søsterdatter af Sverres efterlevende dronning, den svenske kong Erik den helliges datter Margrete, ikke har været det bedste.

Det varede imidlertid ikke længe, før Inga for sit barns skyld paany skulde udstaa en haard tid. Hun blev i sandhed ikke sparet for at erfare, hvorledes det i hine tvedragtens dage var at vide sig som mor til en vordende konge.

Da kong Inge og Haakon jarl vaaren 1207 drog sydover med sin flaade for at bekjæmpe Baglerne, tog de for sikkerheds skyld de kvindelige medlemmer af kongeætten med sig og deriblandt ogsaa Inga af Varteig med hendes søn. I Bergen efterlodes damerne og kongsemnet paa borgen Sverresborg, som det tryggeste sted, hvor de kunde anbringes. Medens Inge og Haakon drog længere syd og østover og ud paa sommeren beseirede Baglerne

ved Tønsberg, lykkedes det imidlertid en anden afdeling af disse under den nye Bagler-konge Filip af Stovreims egen befaling at tvinge Sverresborg til overgivelse. Ved denne leilighed kom da virkelig den lille Haakon Haakonsson med sin moder i Baglernes vold. Erkebiskop Thore befandt sig imidlertid ligeledes i Bergen, og da han ved underhandlingerne om borgens kapitulation havde gaaet imellem parterne, som et slags tillidsmand for begge, har han benyttet sig heraf til at forlange sig udleveret baade de kongelige damer og kongsemnet, en anmodning, som er blevet ham indrømmet. Øiensynlig har kong Filip, da det kom til stykket, ikke ment at burde gjøre stærkere brug af det tilfælde, der havde ført Birkebeinernes kongesøn i hans magt; dels har i saa henseende erkebiskopens forestillinger virket, dels var Filip ikke i Bergen under direkte indflydelse af en saa kraftig herskernatur som broren, biskop Nikolas. Følgen blev, at da Baglerne kort efter atter maatte rømme Bergen for den sig østfra nærmende Haakon galen, fandt denne gutten og Inga i god behold i erkebiskopens værge. Jarlen kunde dog kun forblive ganske kort i Bergen, men maatte atter ile sin bror kongen, der fremdeles opholdt sig i Tønsberg, til undsætning. Det af Baglerne nedbrændte og nedbrudte Sverresborg tillod han sysselmanden Dagfinn bonde paany at lade opføre og overgav ligeledes det unge kongsemne i hans varetægt. Om Inga tales der ved denne anledning ikke; formentlig forblev dog vel ogsaa hun i byen. Men i denne urolige sommer saa kong Filip og Baglerne atter sit snit til at overfalde Bergen. Dagfinn bonde trak sig med en liden besætning paa 25 mand ind i den bare halvt gjenopbyggede borg, hvor han ogsaa tog kongesønnen med sig. Ved denne leilighed har Inga saaledes maattet finde sig i at skilles fra sit barn; thi under de daværende omstændigheder at medtage kvinder

paa borgen, kan der neppe have været tale om. Baglerne satte da ogsaa alt ind paa igjen at tvinge borgen til overgivelse. Dagfinn forsvarede sig rigtignok længst mulig; men da Baglerne gjorde forberedelse til stormanfald, søgte han i ethvert fald at redde den treaarige Haakon. I en kurv lod han ham heise ud over borgmuren med bøn om, at man vilde skjænke gutten livet; i kurven lagde han tillige et kostbart sværd, bestemt for Dagfinns egen svoger, Gyrd skjaalge, der var en af Baglernes høvdinger. Denne gik straks frem og tog imod baade barnet og sværdet. Samme dag fik forøvrigt Dagfinn selv og hans mænd fri udgang af borgen, som paany blev nedrevet. Men kongesønnen Haakon var nu saaledes for alvor kommen i Baglernes vold.

Hvilken idelig uro Inga af Varteig under disse omskiftende trængsler har maattet svæve i, kan enhver mor sige sig. Og nu maatte hun da ogsaa opleve, at de fiender, som lige fra først af havde efterstræbt hende og barnet, virkelig havde faaet tag i dette. Ganske vist havde de forrige gang vist sig lempelige mod gutten; men dengang var det dog som nævnt egentlig i erkebiskopens værge, han havde befundet sig, medens han efter sin anden tilfangetagelse skal have været hele 3 maaneder hos Baglerne selv. Hvilke vekslende stemninger disse kunde blive gjenstand for ligeoverfor Sverre-ættlingen, var naturligvis ikke let at beregne. Livet havde de nu imidlertid skjænket ham, og da hans kjække, vindende barnlighed snart ogsaa indtog mange af Baglerne for ham og der begyndte at fortælles smaa historier om hans morsomme svar og bemærkninger, var nogen fare for ham i ethvert fald ikke overhængende. Ikke mindst har Baglerne formodentlig vurderet ham som en god gidsel, der ved given leilighed kunde vise sig nyttig. Tildels opstod der endog andre tanker hos dem. Deres partikonge,

Filip af Stovreim, der blot kunde paaberaabe sig slægtskab med kongeætten gjennem kvindeled, havde kun efter adskillig modstand fra krigshøvdingernes side opnaaet hylding, og han omfattedes overhovedet bare med lunken respekt. Det faldt derfor en af partiets ledende mænd, den bekjendte Vikværing, Reidar Sendemand, ind, at Baglerne ved at udraabe barnet Haakon Haakonsson til konge og lade Filip gaa tilbage til jarleværdigheden, som han før havde baaret, kunde sikre sig et stort tilløb fra de tætte rækker blandt Birkebeinerne. Saa fint udtænkt dette paa sæt og vis var, danner planen, der fra Reidars side synes at have været alvorlig ment, samtidig et mærkeligt vidnesbyrd om de aldeles oprevne, helt opløste partiforhold, hvori Norge nu var gledet ud. For at forsyne Baglerne med et virkelig brugbart kongsemne, var en af deres mest indflydelsesrige høvdinger villig til at hylde erkefienden Sverres sønnesøn, Birkebeinernes store fremtidshaab! Sandt nok var Reidar selv en af dem, der i sin tid som kong Sverres fange personlig var bleven særdeles vel behandlet af ham. Baglernes øvrige i Bergen tilstedeværende befalingsmænd synes ligeledes at have overveiet den fremkastede tanke; dog kunde de ikke enes om at iværksætte den. Kong Filip selv kan derimod ikke da have opholdt sig i Bergen. Formodentlig har Munch ret i den antagelse, at det det netop var, medens han tidlig paa høsten gjorde et snartog til Nidaros for at lade sig hylde som konge paa Øresting, at disse mere mærkelige end vigtige samtaler mellem Reidar og hans partifæller fandt sted. Maaske er Munch ligeledes paa rigtigt spor, naar han gjætter paa, at den fremkastede plan efter Filips tilbagekomst til Bergen er kommen ham for øre og har paaskyndet kongesønnens tilbageleverelse til Birkebeinerne. Hos disse befandt han sig i ethvert fald tilbage i god behold senhøstes («Seløhøsten» 1207),

og jarlen Haakon galen skal ved hans modtagelse have takket Gud for at have faaet ham igjen og lovet, at han aldrig oftere skulde slippe ham fra sig[1].

III.

Efter Bergens-begivenhederne 1207 omtales den unge Haakon aldrig mere som befindende sig i sin mors varetægt. Haakon galen maa øiensynlig have taget sig sin selvpaalagte pligt som guttens værge alvorlig og ikke ladet ham slippe ud af sine nærmeste omgivelser; ogsaa hans hustru fru Kristine tog sig af ham, men dog med adskillig lunefuldhed.

Til at fjerne Inga af Varteig fra hendes kongebaarne søn maa det tillige i væsentlig grad have bidraget, at hun paa denne tid giftede sig. At dette var tilfældet, er nemlig sikkert. Hun kaldes senere i sagaen leilighedsvis fru Inga, og hun havde en søn Olaf, der i den første del af Haakon Haakonssons regjering som kongens halvbror nød megen forfremmelse, og til hvem jeg nedenfor kommer tilbage. Heller ikke kan det være gjenstand for berettiget tvil, at den mand, hun giftede sig med, var den senere bekjendte Birkebeiner-høvding Vegard Væradal. Denne kaldes nemlig udtrykkelig i Haak. Haak. s. k. 59 (Flatøb.) kongens maag, og da det ved omstændighederne er ganske udelukket, at han kunde være den unge konges svigerfar, svoger eller svigersøn, saa kan

[1] Overhovedet maa jeg efter nøiagtig prøvelse af Munchs redegjørelse for begivenhederne sommeren og høsten 1207 erkjende, at han synes at have truffet den rette sammenhæng, medens der er uoverensstemmelser mellem Haakon Haakonssons og Inge Baardssons sagaer; se især noten hos Munch III s. 522—24.

ordet maag her kun betegne stedfar, hvilket er den fjerde af de anvendelser, hvori ordet bruges. Munch har da ogsaa i denne forbindelse gjættet paa Vegard (N. F. H. III s. 664 i noten), men udtaler sig herom med en, som det synes mig, ganske utidig usikkerhed. Den omstændighed, at Vegard var den unge Haakons stedfar, forklarer da ogsaa tilfulde den særlige iver og autoritet, hvormed han senere tog sig af Haakons sag. Men det forstaaes ogsaa, at hans hus ikke ansaaes fornemt nok som opholdssted for kongesønnen, der derfor efter Haakon galens død i januar 1214 fik tilhold hos kong Inge selv.

Ingas giftermaal kan ifølge sagaens omtale af hende ikke have fundet sted før efter de nævnte begivenheder i Bergen sommeren 1207; men det kan heller ikke sættes stort senere, da hendes søn omtales som voksen og deltagende i krigsfærd allerede 1223. Han maa da netop være bleven myndig, d. e. have fyldt 15 aar. Han har altsaa endda været noksaa ung for at bære vaaben; men han sættes da ogsaa under en morbrors tilsyn og kommando, og som kongens halvbror var han selvskreven til at tages tidlig med.

Selvfølgelig var det ikke bare kjærlighed til det unge kongsemne af Sverre-ætten, som bragte Haakon jarl og senere hans halvbror, Reinsættens repræsentant, kong Inge til at tage sig saa omhyggelig af den unge Haakon Haakonsson. Tvertimod laa det lige i dagen, at de ved at lade ham opdrage ved hirden, hindrede, at han gjordes til centrum i en anden kreds og blev gjenstand for direkte indflydelse fra folk, som kunde ønske med den populære kongesøn imellem sig at reise en ny oprørsflok. At frygten herfor ikke var helt ugrundet, viste sig klart nok under de sammenstød af modstridende interesser, som den sidste halvdel af Inge Baardssons hofhistorie er saa rig paa. Det første af disse intrigespil fandt sted, da

geistligheden, formodentlig i 1212, paany søgte at faa fastslaaet egte fødsel som betingelse for arvefølgeret til tronen; herved vilde nemlig den unge Haakon direkte udelukkes fra at blive konge. Det paa grundlag af en saadan arvefølge sluttede forlig bortfaldt imidlertid allerede i begyndelsen af 1214, da Haakon jarl døde; men i hans sted optraadte nu kongens unge egtefødte bror, Skule Baardsson, som bærer af det samme program, og Haakon Haakonssons tilhængere synes at have følt sig urolige paa sit kongsemnes vegne. Det siges, at den unge konges »frænder« endnu samme aar henvendte sig til kong Inge for at bevæge ham til at indrømme Haakon et len, hvorved han kunde underholde sig og sine «frænder«. Munch opkaster (III s. 561 i noten) det spørgsmaal, hvilke disse frænder kan have været. Den omstændighed, at Andres Skjaldarband ved denne leilighed var frændernes ordfører, synes i ethvert fald delvis at gjøre den slutning af Munch berettiget, at der ved frænderne kan sigtes til enkelte med kong Sverres færøiske slegtninger forbundne personer; thi da Andres Skjaldarband kaldte sin søn Peter, maa det antages, at enten han selv eller kanske hans hustru Ingebjørg har været barn af en af dem blandt de færøiske slægtninger, der netop bar navnet Peter (Peter Steyper eller Peter Roason). Paa den anden side tyder den omstændighed, at lenet tænktes at skulle tjene til underhold ikke alene for Haakon selv, men ogsaa for frænderne, hen paa, at disse maa have staaet Haakon saa nær, at han maatte ansees at have direkte forsørgelsespligt ligeoverfor dem. Og i saa fald maa man jo i første række tænke paa hans mor og stedfar, der vistnok har fundet det pynteligst at lade Andres frembære andragendet for dem. At det imidlertid var Vegard Væradal selv, der var den egentlige ophavsmand til forslaget, bestyrkes yderligere ved den omstændighed, at det paatænkte len skulde være Jemteland; thi da

Jemtelands veiforbindelse med det øvrige Norge netop gik gjennem Værdalen, som var Vegards hjembygd, har han høist sandsynlig havt gode forbindelser netop i det nævnte landskab, og i tilfælde af en reisning vilde Jemteland og Værdalen have kunnet danne en meget brugbar oprørsbasis. Andragendet om et len blev imidlertid afslaaet. Kong Inge fandt det tryggest fremdeles at beholde gutten ved hirden. Frænderne gav sig dog ikke dermed; de fik sit unge kongsemne mellem sig og opfordrede ham, atter med Andres Skjaldarband som ordfører, paa det stærkeste til at flygte med dem og lade sig udraabe til konge for en flok. Denne gang skal deres anslag have strandet paa den 10-aarige guts egen sindighed; han negtede at lade sig bruge i en saadan plans tjeneste. Naar sagaen imidlertid ved hele denne beretning saa diskret undgaar at nævne andre af de her medvirkende »frænder« end Andres Skjaldarband, tør ogsaa dette vidne om, at det egentlig var den senere konges egen mor og hendes mand Vegard, der stod bag. Det sagde sig da ogsaa selv, at disse maatte have været de første til at deltage i Haakons undvigelse fra hirden. Det er derfor mere end sandsynligt, at den skarpe modsætning, som senere traadte frem mellem Reinsættens virksomste repræsentant, Skule, paa den ene side og Inga af Varteig med søn og mand paa den anden, allerede har udviklet sig i det første aar efter Haakon jarls død.

Den afgjørende kamp mellem begge fraktioner kunde dog først komme til udbrud ved kong Inges død i april 1217. Og nu optraadte Vegard Væradal aabent som Haakons nærmeste beskytter. Navnlig var det ham, som under det frivillig sammentraadte hirdstævne paa hirdens vegne forlangte kongehyldingen fremskyndet uanseet erkebiskopens fravær, og som derpaa dagen efter paa det da sammenkaldte almindelige thing gjentog det samme krav og derved

bevirkede, at hyldingsthinget indkaldtes med en maaneds varsel. Og da der paa det samme thing blev fremsat tilbud om, at Inga af Varteig skulde aflægge jernbyrd til bevis for sin søns kongelige herkomst, maa det ligeledes have været Vegard, som bragte dette tilbud til antagelse. Rigtignok strandede jernbyrden denne gang paa geistlighedens modstand; men som bekjendt fremmedes sagen aaret efter paa et rigsmøde i Bergen. Og atter var det her Vegard Væradal, som sammen med Andres Skjaldarband følte sig forpligtet til personlig at værne om den unge konges og naturligvis ogsaa hans moders sikkerhed (Haak. Haak. s. k. 34 og 36).

Forøvrigt gik intrigerne omkring Inga og hendes søn ogsaa ved denne leilighed i høie bølger. Det var denne gang netop fra Skule jarls og geistlighedens side, at ønsket om Ingas jernbyrd blev fremsat, øiensynlig i det stille haab, at den skulde mislykkes. Hvad der laa bag dette haab fra Skules side, viste sig i ethvert fald glimtvis, da en i hans tjeneste staaende Flamlænder tilbød Inga og hendes venner at lære dem et ufeilbarligt middel til sikrelse af et heldigt udfald. Et tilbud, som dog klogelig blev afslaaet. Efter evne og leilighed søgte partierne saaledes ogsaa denne gang at overliste hinanden, og Skules tilhængere trak atter det korteste straa; men det er paa den anden side ret eiendommeligt, at den samme kong Haakon, der nu gav sig udseende af saa freidigt at stole paa Guds dom i sagen, senere fandt sig foranlediget til at give sit minde til afskaffelsen af al jernbyrd.

At Ingas jernbyrd løb meget heldig af, ansaa forøvrigt samtidens brede lag naturligvis som et stærkt bekræftende Guds under; men det gjorde ikke Skule jarls stemning ligeoverfor hende og hendes mand blidere. Tvertimod maa jarlen fra nu af have sat sig i hovedet,

at baade Vegard og Andres, saasnart leilighed dertil gaves, burde fjernes saa langt fra kongens person, at de ikke idelig skulde kunne krydse hans egne planer. En saadan leilighed fandt han dog først under hirdens ophold i Nidaros vinteren 1219—20. Den unge konge havde da allerede siden vaaren forud været trolovet med jarlens datter Margrete, og det fredeligere forhold, der vel som følge heraf for øieblikket herskede mellem dem, har jarlen benyttet sig af til at faa Vegard og Andres udnævnte til sysselmænd i Haalogalands nordligste del. At jarlen herved tillige forfulgte et andet endnu mere personligt formaal, viste senere hans utilladelige forbindelse med Andres's i Nidaros vistnok efterladte hustru Ingebjørg.

Jarlen nøiede sig imidlertid ikke med at fjerne Vegard fra kongen. Vaaren 1221 kom der fra Haalogaland den sørgelige efterretning, at Vegard Væradal lumskelig var bleven dræbt paa Andres Skjaldarbands foranstaltning. Andres indfandt sig kort efter selv og bekræftede sin udaad. Saavel af hans egne meddelelser som af andre omstændigheder, der var datiden bekjendte, maa det imidlertid noksom være fremgaaet, at den egentlige anstifter af drabet ingen anden var end Skule jarl, omend forfatteren av kong Haakons saga af let forstaaelige hensyn til jarlens efterkommere paa den norske throne her har undladt at udtale denne sigtelse ganske tydelig. Sammenhængen var i ethvert fald for kongen saa klar, at at han undlod at straffe Andres med andet end at berøve ham den kongelige andel i sysselen. Men til gjengjæld fik han jarlens andel.

Inga kongemoder blev imidlertid paa denne maade saa at sige for anden gang enke, og hendes søn Olaf, som paa denne tid har været omtrent 13 aar gammel, maa have modtaget et stærkt indtryk af moderens sorg ikke mindre end af hendes forbitrelse mod den mægtige jarl.

To aar efter, i 1223, nævnes Olaf, som anført, første gang i egenskab af deltager i krigsbegivenhederne. Da 15-aarsalderen som bekjendt i dette tidsrum dannede terminen for myndighedens indtrædelse hos den unge mand, tør hans fremtræden vidne om, at han just da havde naaet denne alder. Paa toget mod Ribbungerne i det nævnte aar sattes han dog under opsigt og overbefaling af morens bror, Bjørn af Varteig. Han maa imidlertid have vist sig kjæk og brugbar; thi to aar efter, i 1225, betroedes der ham det magtpaaliggende hverv, sammen med to andre, i paakommende tilfælde at forsvare Slotsberget ved Tønsberg mod Ribbungerne. Endelig anføres han vinteren 1227, formodentlig da 19 aar gammel, som en af befalingsmændene paa et særlig vigtigt togt, som kong Haakon dengang afsendte fra Oslo mod de i Ranrike optrædende Ribbunger. Senere nævnes han derimod ikke. Rigtignok var tilstanden i landet i det følgende ti-aar saavidt fredelig, at der neppe var opfordring for særlig at omtale ham. Men under kampene mod Varbelgerne 1238—40 kunde kongens halvbror vanskelig have undgaaet at spille en fremtrædende rolle, hvorfor han maa antages i forveien at være afgaaet ved døden, altsaa før han naaede 30-aarsalderen.

Det lille, som vi saaledes ved om Ingas son Olaf, kan imidlertid fuldstændiggjøres ved rimelige og tildels bindende formodninger.

Først og fremst har det ikke kunnet undgaaes, at Olaf fra opvæksten af har anseet sig selv og af andre, ham nærmere eller fjernere staaende, er bleven udpeget som moralsk forpligtet til at hævne sin faders drab. Vi ved jo, ikke mindst af kong Haakons egen lovgivning (særlig de i Frostathingslovens saakaldte indledning indtagne retterboter), hvor stærk og indgroet pligten til blodhevn endnu indgik i folkets retsopfatning, og hvor almindelig den

udøvedes. I følelsen af, at denne pligt paalaa ham, maa derfor ogsaa Olaf Inguson være vokset op, og herved maa der igjen, da han naaede skjels aar og alder, have udviklet sig et overmaade spændt eller rettere sagt fiendtlig forhold mellem Olaf og hans mor paa den ene side og Skule jarl paa den anden. Da Skule imidlertid fra 1225 af var Ingas anden søn kong Haakons svigerfar, maa dette forhold være faldt kongen tungt for brystet, eller af ham endog være betragtet som indebærende nærliggende fare for freden inden hans nærmeste omgivelser. I forbindelse hermed staar det vistnok allerede, at Andres Skjaldarband i 1229 drog paa en pilgrimsfærd til det Hellige Land, hvorfra han aldrig vendte tilbage. Men hovedanstifteren af drabet paa Vegard forblev hjemme i sin mægtige stilling. Paa den her omhandlede tid, aarene nærmest før og efter 1230, var kongens og jarlens gjensidige stilling imidlertid nogenlunde god. Og det maatte være kongens opgave saavidt muligt at fjerne spirer til nye forviklinger i hans egen nærmeste kreds. For at klarlægge, hvorledes kongen har søgt at løse vanskeligheden med Olaf Ingusons forhold til Skule jarl, maa redegjørelsen dog tage fat fra en anden kant.

IV.

I den sidste trediedel af det 13de aarhundrede spiller en stormand ved navn Olaf af Stein en noksaa fremtrædende rolle i landet og var overhovedet en høit anseet mand. Han nævnes første gang 1274, da han blandt flere andre anvendtes i en hædrende og vigtig sendelse til Sverige. Men han synes dengang allerede en rum tid at have beklædt det høie embede som en af kongens stallarer. Da en stallare som bekjendt blandt andre forretninger særlig ogsaa havde den at optræde paa kongens

vegne paa thingene og derfor maatte være en i lov og ret dreven mand, maa Olaf af Stein have faaet en halvveis lærd opdragelse. Heller ikke kan han, naar hensees til hans nævnte stilling, i første halvdel af 70-aarene længere have været en ganske ung mand. Antagelig kan hans fødsel nærmest henlægges til første halvdel av 30-aarene. I 1276 var han ved forligsmødet mellem den svenske kong Valdemar og hans broder Magnus Ladelaas en af de af Valdemar opnævnte voldgiftsmænd. I de skarpe stridigheder, som efter kong Magnus Lagabøters død brød løs mellem baronerne og geistligheden, nævnes Olaf af Stein, skjønt han ogsaa var kong Eriks stallare, ikke som deltagende; formodentlig har hans standsfællers voldsomme optræden ikke huet ham. Derimod udsaaes han, vistnok netop derfor, 1287 af kong Erik til at fungere som kongelig udsending og mægler paa Island i den der udbrudte strid mellem biskop Arne og de verdslige magthavere om kirkegodserne. Fra dette hverv skilte han sig i løbet af 1288 ved sin sindighed og personlige autoritet saa vel, at baade biskop Arne og hans hovedmodstander Ravn Oddsson henskjød sin sag under kong Eriks voldgift og begav sig til Norge. Herved forberedtes et slags forlig i tvisten.

Olafs død, der ansaaes vigtig nok til at blive anført i de Islandske Annaler, indtraf i 1299, samme aar som kong Erik Magnussons.

Hvem var nu denne Olaf af Stein? At han har været en høibyrdig mand, fremgaar allerede af den omstændighed, at han beklædte embedet som stallare; thi denne stilling forudsatte saa megen belevenhed i optræden og kjendskab til hoffets skikke og sæder, som under datidens forhold blot kunde erhverves ved opvækst og opdragelse i en særlig god ætt. Hvilken hans herkomst var, har imidlertid hidtil ikke kunnet paavises; han syntes

forsaavidt at staa ganske enslig. Om den gaard Stein, hvorefter han benævntes, udtaler (Munch IV, 1 s. 480), at det er umuligt at sige, hvilken af de mange gaarde af dette navn det har været. En ledetraad har man dog: Olaf kaldes gjentagende Ragndidarson, og dette betyder ifølge datidens navneskik, at hans mor har været en meget høitstaaende dame, siden han førte tilnavn efter hende istedenfor efter faren. Men i Norges høieste aristokrati i begyndelsen af 30-aarene, da Olaf som sagt maa antages at være født, fandtes der kun en dame af dette navn, nemlig Skule jarls datter Ragndid (navnet skrives ogsaa Ragnrid eller Ragneid og stammede fra Skules mor Ragndid af Kviden i Valders). Ragndid af Rein kaldes under omtalen af begivenhederne i 1240 frue og var altsaa da gift eller enke[1]. Hun deltog ligeledes i kroningshøitidelighederne 1247. Hun og ingen anden maa have været stallaren Olaf af Steins mor. Munch (III s. 981 i noten) gjætter rigtignok paa, at Ragndid en tid lang har været abbedisse i Reins kloster; men herfor fører han ikke skygge af bevis, og et andet sted (IV,2 s. 122 i noten) medgiver han selv muligheden af, at Ragndid Skulesdatter har været Olaf af Steins mor. Med hvem har hun imidlertid været gift? Der var meget faa saa høitstaaende mænd i landet, at de kunde anholde om jarledatterens haand. Til at besvare dette spørgsmaal har vi foreløbig intet andet holdepunkt end den omstændighed, at hun har kaldt sin søn Olaf. Efter hvem er denne søn opkaldt? Ved at gaa igjennem de mere høibaarne herrer i Norge i aarhundredets første trediedel (f. eks. paa registret i Ungers udgave af

[1] Naar Munch ved denne leilighed kalder hende jomfru, følger han et enkelt mindre paalideligt haandskrift (Eirspennill). De bedre haandskrifter har alle her »frū«.

Haakon Haakonssons saga), vil man finde, at navnet Olaf paa den tid var noksaa sjeldent i de fornemmere norske ætter udenfor selve kongeætten. Der var dog en mand, som baade hed Olaf, og hvis samfundsstilling var fremtrædende nok til, at han kunde byde sig frem som frier i Reinsætten, og det var kongens halvbror Olaf Inguson. Og at det netop er ham, der har været gift med Ragndid af Rein, bestyrkes derved, at Olaf Ingusons far Vegard havde sin hjemstavn i Værdalen, og at der just i denne bygd fandtes en ret anseelig gaard af navnet Stein. Denne gaard har derfor vistnok været Vegards ættegaard og er gaaet i arv til hans sønnesøn Olaf af Stein. Dette bliver dog ikke mere end en nogenlunde sandsynlig gjætning; men der er en liden omstændighed til, som synes at fylde indiciebeviset. Paa Haakon Haakonssons tog til Skotland i 1263 faldt der nemlig blandt dem, hvis navne sagaen har fundet vigtige nok til at burde optegnes, ogsaa en hirdmand Haakon af Stein, der visselig har været en ældre bror af Olaf af Stein. Disse to kongenavne Haakon og Olaf paa et par brødre, hvis mor hed Ragnhid, og hvis navne vi forud gjenfinder hos kong Haakons og dronning Margretes to ældste Sønner, Olaf og Haakon, ikke mindre end hos Inga af Varteigs tvende sønner Haakon og Olaf, saavelsom atter hos to af kong Magnus Lagabøters sønner, tyder saa stærkt paa en sammenhæng med kongeætten, at de i forbindelse med de øvrige nævnte forhold maa erkjendes at gjøre sandsynligheden til vished. Her er for mange sammenstødende omstændigheder til, at deres sammentræf kan bero paa et tilfælde. Haakon af Stein, der maa have været den ældste søn i Olaf Ingusons egteskab med dronningens søster, er øiensynlig opkaldt efter sin farmors kongelige elsker, Haakon Sverresson, hvis forbindelse med hende hele hendes ættlegg skyldte sin stilling. Den yngre bror

Olaf af Stein maa derimod, som opkaldt efter sin far, være født efter dennes død; ogsaa dette passer imidlertid fortræffelig; thi som ovenfor anført maa Olaf Inguson være død, før han naaede 30-aarsalderen og formentlig i femaaret efter 1230, just da Olaf af Steins fødsel antages at falde.

Tør vi saaledes gaa ud fra, at den her opførte slægtrække er rigtig, falder der tillige et overraskende streiflys over kong Haakons kloge familiepolitik. Han havde grund til at frygte det aabne misforhold mellem sin mor og hendes søn Olaf paa den ene side og paa den anden sin hustrus far Skule jarl, anstifteren af drabet paa Vegard Væradal. For at rydde dette frø til farlige stridigheder i hans nærmeste omgivelser op med roden, har da kong Haakon faaet istand et giftermaal mellem sin halvbror og sin dronnings søster. Den sikreste vei altsaa, der efter datidens betragtningsmaade førte til endeligt forlig.

V.

Overskuer vi nu i sin helhed Inga kongemoders levnetsløb, griber det unegtelig ved sine mange og farverige omskiftelser. Først hendes ungpigeforelskelse i den unge konge for det fiendtlige parti, saa denne hendes høitstillede elskers pludselige død, saa hendes forstødelse fra hjem og slægt, fødselen af hendes barn hos fremmede, dernæst hendes berømte flugt midt paa det haardeste af vinteren fra Borgesyssel til Throndhjem, først under Baglernes forfølgelse, siden i livsfarligt uveir, videre hendes og barnets begeistrede modtagelse i Nidaros fra de gamle Birkebeiners side, saavel som deres venlige optagelse i kong Inges og jarlen Haakon galens omgivelser, saa det frygtelige blodbad paa Birkebeinerne i Nidaros hin bryllupsnat vaaren 1206, da mor og barn

atter maa have svævet i den største fare, saa de dramatiske begivenheder i Bergen sommeren 1207, der tilsidst bringer kongebarnet i Baglernes vold, guttens paafølgende gjenoptagelse i Haakon galens og Birkebeinernes flok samme aars høst, Ingas omtrent samtidige giftermaal med Vegard Væradal, senere en aarrække tilbragt i Throndhjem fuld av oprivende intriger mellem kongesønnens og Reins-ættens tilhængere, endende med Haakons udraabelse til konge ved kong Inges død, igjen nye intriger mellem den unge konges og Skule jarls partier ved hirden, Inga kongemoders jernbyrd til fordel for sønnen, hendes mand Vegard Væradals fjernelse fra kongens omgivelser ved hans ansættelse som sysselmand længst nord i Haalogaland, hans drab foranlediget af hans egen nærstaaende ven og embedsbroder paa anstiftelse af Skule jarl, fremtrædelsen af Ingas og Vegards søn som ung deltager i krigsbegivenhederne under virksom protektion af hans halvbror kongen, kongeættens og Reins-ættens tilsyneladende forlig ved egteskabet mellem kong Haakon og Margrete Skulesdatter, senere styrket og fulgt ved Olaf Ingusons egteskab med Ragndid Skulesdatter, Ingas opnaaelse af bedstemorværdigheden ved fødselen af fire sønnesønner, nemlig Olaf og Haakon i det førstnævnte egteskab, Haakon og Olaf i det sidstnævnte, endelig Olaf Ingusons visselig meget beklagede død i sin ungdoms bedste kraft. Et bevæget og rigt liv har i sandhed Inga af Varteig ført. Hendes skjæbne bragte med sig en række træk saa egte middelalderske, at de aldrig kunde falde i en nutidskvindes lod at opleve. Da hun i 1235 døde, neppe længe efter sin søn og formodentlig lidt over 50 aar gammel, har hun trods alt kunnet forudse sine efterkommeres videre skjæbne fremad i haabets lyse farver. Spørger vi efter hendes karakter og sjælsanlæg, maa svaret derimod selvfølgelig blive

usikrere, idet sagaen ingen bestemte holdepunkter giver for slutninger herom. At hun formaaede i sit livs vigtigste øieblikke at optræde med beslutsom og seig handlekraft, tyder imidlertid paa en høi grad af resolut spænstighed og viljestyrke, medens den omstændighed, at de talrige omskiftelser i hendes livsførelse ikke synes at have gjort hende mod- og kraftesløs, vidner om en vis freidighed i livsopfatningen. De samme egenskaber møder vi ogsaa igjen hos hendes søn kong Haakon, hvis rolige beslutsomhed hans saga saa ofte giver eksempler paa. Ingas ættlinger gjennem kong Haakon vedblev længe at sidde paa Norges trone, og i hendes ikke fyrstelige efterslægt udmærkede stallaren Olaf af Stein sig som sagt som en høit anseet og af landet fortjent mand. Hvad særlig denne sidste angaar, er yderligere kun at tilføie, at han var gift med Magnhild, datter af baronen Hallkell Agmundsson Krøkedans og altsaa udsprungen af en af rigets anseeligste ætter, hjemmehorende, som det synes, paa ættegaarden Skjelbred i Andebu paa Vestfold. Dette egtepars datter var Brynhild, gift med den endnu under Haakon den 5te levende baron Aslak Ragnvaldsson, fra hvem igjen den thronderske gren av ætten Bolt kan skjønnes at stamme. Paa den anden side turde den mellem 1309 og 1345 fremtrædende ridder og rigsraad Haakon Agmundsson have været Olaf af Steins sønnesøn[1].

[1] Aslak Ragnvaldsson og Brynhild Olafsdatter af Steins søn maa det raadsmedlem Ragnvald Aslaksson have været, der døde som rig mand i Bergen 1320, og hvis efterladenskab omhandles i adskillige diplomer; se herom Munch, Unionsperioden I s. 28, 32, 398, II s. 185. Ragnvald forbeholdt sig og sin hustru gravsted i Nidaros domkirke, vistnok fordi han gjennem sin mor har anseet sig som Thrønder og arvet besiddelser i det Throndhjemske. Han regnes forøvrigt af Munch (anf. st. I s. 398 samt slægtstavlen i II) til den thrønderske gren af ætten Bolt, hvilket vistnok er rigtigt. Den i

hans bo optrædende ombudsmand for arvingerne var den da og senere meget anseede ridder og rigsraad Haakon Agmundsson. Hos Munch opføres denne som tilhørende den søndenfjeldske gren af Bolterne, se nævnte slægtstavle a. Men dette maa bero paa en uagtsomhed fra dens side, der har udarbeidet slægtstavlerne; thi som af Munch selv (I s. 398) fremhævet, maa Haakon have tilhørt Ragnvald Aslakssons nærmeste slægt; og da han fører Bolternes vaaben, maa det være den *thrønderske* gren af denne familie, ogsaa han tilhører. Munch mener, at han var Ragnvalds brorsøn; men vistnok med uret. Ragnvald Aslaksson nævnes ikke før i 1316, da han var et vistnok meget ungt raadsmedlem, medens Haakon allerede nævnes i 1309 som hirdmand, omend formodentlig da ligeledes temmelig ung. Han kan derfor neppe have tilhørt en senere generation end Ragnvald. Forbindelsen af navnene Haakon og Agmund i hans navn jævnført med den omstændighed, at han var Ragnvalds nære slægtning, tyder imidlertid stærkt paa afstamning fra stallaren Olaf af Stein. Jeg gjætter, at Haakons far Agmund var søn af Olaf af Stein, og altsaa bror til Ragnvalds mor Brynhild. Jeg tænker mig da, at Olaf af Stein har opkaldt sin søn efter sin hustrus bedstefar Agmund Krøkedans, formentlig fordi hustruens far endnu levede ved guttens daab. Navnet Haakon for sin søn har saa Agmund nærmest hentet fra sin paa Skottetoget faldne farbror Haakon af Stein. Da Haakon Agmundsson som sagt var hirdmand allerede i 1309, er han derimod født adskillige aar før sin farfar Olaf af Steins død i 1299 og kunde følgelig ikke opkaldes efter ham. Haakon bliver paa denne maade Ragnvalds fætter. Maaske er det blot som en af arvingerne efter Ragnvald, at han, skjønt paa mandssiden tilhørende en anden ætt, har optaget de thrønderske Bolters vaaben.

BONDE MOT BORGAR I NYNORSK HISTORIE[1].

AV
HALVDAN KOHT.

Bondepolitikken, slik som han broytte seg fram ifrå 1830 og sette stempelen på norskt riksliv i meir enn halvhundrad år, var det synlege utslage av ei klasse-reising med røter langt tilbake i Noregs-historia[2]. Det som både samtid og ettertid mest har fest tanken på i denne politikken, det er bondestriden imot embætsvelde, og det er rimelegt nok; den striden stod det hardaste våpengnye om, både i gamall og i ny tid, og han synte mest etter i styringsskikken i lande. Det var i striden mellom bonde og embætsmann at det norske folkestyre vart født, både i stat og i kommune; den striden bar fram formannskapslover og folkedomstolar, han flutte meir og meir magt over ifrå kongelege embætsfolk til folkevalde ombodsmenner, han sette ned embætslønene og knekte det kongelege veto. Embætsmannen hadde vore herre i lande; bondepolitikken gjorde han til ein ténar, og sette dermed all norsk statsskikk på ny grunn[3].

---

[1] I hovuddrag lagt fram på det norske historikermøte i Bergen 14de juli 1910.

[2] Sjå avhandlinga mi *Fyrebuing til norsk politikk* i »Historiske afhandlinger tilegnet J. E. Sars« (Kr.a 1905), s. 132—163.

[3] Sjå fyrelesninga mi om *Bondepolitikken* i »Samtiden« 1908, s. 437—452.

Men striden mot embætsmagta var likevel berre ein part av bondereisinga. Bønderne førde samstundes ein annan strid, som ikkje vekkte slikt bråk og ikkje gav seg så handfast politisk form, men som kanskje likevel tok djupare, for di han reiste ennda større økonomiske og sosiale motsetningar og krav, — det var striden mot byborgar-magta.

I bondepolitikken kunde striden mot begge desse magtene mykje gå ihop; for borgar og embætsmann stod helst i samlag med kvarandre i allslags samfundsspursmål, — dei hadde tap og vinning ihop både økonomisk og åndeleg. Bymagt og embætsmagt hadde hjelptest i framveksteren, og det var naturlegt for dem å hjelpest til verje imot bondereisinga. Borgarstande var mykje ættegrunnlage for embætsstande, og embætsmennerne vart dei åndelege førarane for borgarane, — det bar frukt, det som borgarstande søkte kongen om i 1661, at han vilde »værdiges dette Riges indfødde godt Folkes Børn af den borgerlig Stand at forfremme til Hæder og Ære, lige ved andre dette Riges Stænders uden Undersked«[1].

Borgar-privilég.

Byar hadde det kome opp i Noreg alt i gamall tid, og så tidleg som i slutten på 13de hd.-åre kann ein sjå dei tok til å få some serskilde rettar[2]. Men det varde ennda lenge fyre bymennerne tok til å skilje seg noko større ut ifrå bønderne i riksliv og samfundsrett. Hanseatane stagga det norske borgarstande i voksteren, og fyrst etter hansevelde var brote i 16de hd.-åre, vart det rom for dei norske borgarane til å vinne seg fram[3]. No var

[1] *Meddelelser fra det norske Rigsarchiv* I, s. 40—41.

[2] T. H. Aschehoug, *De norske Communers Retsforfatning før 1837*, s. 19—20; A. Bugge, *Studier over de norske byers selvstyre og handel*, s. 111—116.

[3] J. E. Sars i Nordisk Universitets-Tidskrift IX. 3, s. 69—86.

det byane fekk seg serskilde kgl. privilég, og i 1591 hende det for fyrste gong at borgarar og bønder skipa seg kvar for seg på eit samnorskt stands-møte[1]. I 17de hd.-åre vart bønderne meir og meir skuva ut or riks-styringa[2], og måtte nøgjest med berre å lyde under dei andre samfundsklassene. Borgarane vann seg så smått fram til omsyn og vyrnad hjå regjeringa, sjølvsagt mest for di dei var dei pengesterkaste, mest skatteføre, og til slutt kann ein sjå det voks opp mellom dem ei egte klasse-kjensle; dei merka at dei hadde sams vinning å stri for, og på dei to siste stands-møta, i 1656 og 1661, fekk dei samla seg til å sette fram serskilde krav for heile det norske borgarstande[3]. Det var desse krava som bar fram det ålmenne kgl. rettarbreve for byane i 1662.

Byfolke hadde alt ifrå fyrste opphave stått nærare innunder kongsstyring og kongsvern, enn landsfolke elles, og under einvaldsregjeringa vart dette fast og fylgjestreng politikk. Fyrr hadde landsstyringa gått ut på å skape ser-rettar i samfunde for adelsklassa; i 17de og 18de hd.-åre vart meir og meir av desse rettane tatt tilbake[4], og nye rettar vart gjevne til borgarklassa i staden. Adels-magta måtte vike for embæts- og borgarmagt. Den lands-faderlege styringa gjorde det til eit hovudformål for seg, å fremme den norske handelen, og meinte det var »høist nødvendig, at Undersaatterne fra andere mindst fornødene eller overflødige Occupationer saaledes til Søfarten og Commercien kunde animeres og opmuntres, at de med deres Familie og Middelers Employ fornemmelig derhen

---

[1] O. A. Johnsen, *De norske stænder*, s. 112, 115—117.
[2] S.st., s. 338—340.
[3] S.st., s. 293, 323—325.
[4] Sars i Nord. Univ.-Tidsskr. VI, 3, s. 10—12.

kunde have Henseende«[1]. Den store hjelperåda til dette var, i Noreg likså væl som i alle andre land på den tida, »Præmia, Privilegier og Friheder«[2], og grunnsetninga for handelspolitikken var at »alt Kjøbmandsskab paa Landet og hvis Varer der falder maate bringes til Kjøbstederne og der og ingen andensteds maate forhandles, saavelsom og derfra alene udskibes, og derimod Landsens Fornødenhed der igjen indføres og afhentes, saa som Tractaterne derudi til Lands Lov kunde appliceres og modereres«[3]. Det var dette som borgarane sjølv jamt kridde for, at ingen handel måtte få bli driven »uden alene af privilegerede Borgere«[4], og regjeringa dreiv det igjenom så vidt som berre råd var, med både ålmenne og serskilde lover. Eg skal ikkje her ta fram i det einskilde, koss handel og handverk strengare og strengare vart ført ihop i byane, og heile lande skift ut i oppland for dem[5]; det lyt være nok å peike på koss det norske folke såleis meir og meir kløyvde seg i to ser-stand, borgarar og bønder, og dei ser-rettane byborgarane fekk, måtte jamt skjerde inn-på bonderetten.

Etter kvart som byhandelen tok seg fram, kom bønderne meir og meir under det økonomiske velde til borgarane. Dette var mykje den naturlege gangen som mellomvera mellom dem måtte ta, og ein ser det gjekk såleis andre stader i verda òg, om så byane ingen serleg fyre-

---

[1] *Meddelelser fra det norske Rigsarchiv* I, s. 425 (Statholder Gyldenløves og Jørgen Bjelkes Betænkning ang. Norges Administration 1670).

[2] S.st., s. 426.

[3] S.st., s. 429.

[4] S.st. s. 32 (Andragende fra Kjøbstædernes Deputerede 1661).

[5] E. Holm, *Danmark-Norges indre Historie 1660 til 1720* I, s. 252—255; L. J. Vogt, *Oversigt over Udskibningsrettens Udvikling i Norge* (Indstilling fra den 1878 nedsatte Kommission ang. Udskibningsretten, s. 81—104, — i Oth. Prp. 1882 nr. 3).

rett hadde, såleis som i dei ny-engelske koloniane i Amerika. Men by-privilèga styrkte borgarvelde monaleg, for di dei minka eller mest gjorde ende på tevlinga; bønderne vart bundne til å handle med nokre visse få kjøpmenner, og det var ingen utveg for dem til å sleppe ut or det herredøme dei fyrst hadde kome under.

Riksstyringa hadde godt syn for at her var ein fåre for bonden, og det høvde slett ikkje til tanken hennas å trælke den norske bonden; ho vilde gjerne halde han godt ved magt. Rikshovdingen i Noreg Ulrik Fredrik Gyldenløve gjorde i 1664 framlegg om[1], »eftersom Bonden er obligeret at forføre hans Vare til Kjøbstæderne og handle med Borgerne og ikke Fremmede«, at embætsmennerne skulde bli haldne til å sjå etter, at bønderne »ogsaa kunde nyde billig Skjel og Betaling af Borgerne for deres Vare, og at Bonden dermed ei heller, naar han kommer til Byen, vorder forlegen«; han vilde embætsmennerne skulde sette takst på alt kjøp mellom borgar og bonde, og få i stand avtale om »hvormeget Bonden for hans Gods af Kjøbstedsmanden skulde betales i Penge til hans Skatters og Rettigheds Aflæg og ikke Alt udi Vare«. I dei kgl. forskriftene for amtmennerne i Noreg frå 1685 vart det sagt[2] at di skulde »hafve flittig Tilsiun, — — — at Borgerskabet, som med Almuen udj Amptet handler, gifver hver af Almuen, som de handler med, rigtig Bog og Fortegnelse paa, hvis de enten udj Penge eller Vahre af deris Kiøbmænd bekommer, oc at Vahrene dem icke utilbørligen anskrifvis«, og dette vart ennda strengare innskjerpt i dei næste åra.

Desse embætsbreva syner klårt kva det var for magt-råder borgarane hadde imot bonden: dei kunde sette

---

[1] *Medd. fra det norske Rigsarchiv* I, s. 348[2].

[1] *Aarsberetninger fra det Kgl. Geheimearchiv* II, s. 257.

varene hans i for låg pris, dei kunde gje han sine eigne handelsvarer i betaling i staden for pengar, dei kunde rekne seg sjølv for stor betaling for varene sine, og dei kunde la være å gje bonden full rekneskap for mellomhandelen. Og vi veit at kjøpmennerne altfor mykje brukte alle desse magt-rådene, så bonderne dermed kom i skuld og gjeld til dem for dryge summar. Bonden vart gjeldbunden og såleis rett for ålvor trælbunden. Jamt måtte han slite for ein kravsmann, og det er gamall røynsle at ingen er meir hata enn kravsmannen. På den måten førde ikkje handelen bonde og borgar ihop i venskaplegt samarbeid, men sette dem opp imot kvarandre i kvass motsetning.

Dei norske bønderne hadde to store vareslag dei førde i handelen, — det var fisk nordafjells og vestafjells, og trelast aller mest sunnafjells. Bergen hadde mest for einrett å kalle på all fiskehandelen, og alt ifrå gamall tid fekk Bergens-borgarane store skuldkrav på Nordlandsfiskarane[1]; Nordfar-gjelda vart mest som eit fast innstøde, som fylgde med handelsstuene på brygga ifrå hanseatane til dei norske borgarane, og sidan gjekk over til utliggarane og dei store landhandlarane nordpå, — i 1765 vart heile Nordfar-gjelda rekna til meir enn 300 000 riksdalar[2], i 1807 jamvæl til oppimot 1 million rd.[3]. Den gongen Bergens-borgarane i 16de hd.-åre vann seg jamrett med kontor-tyskane i Nordlands-handelen, trudde nordlendingane dei òg skulde få handelsfridom, men dei fekk snart merke, det var ikkje såleis meint[4], — fiskaren måtte bli værande same ufrie »skyldmannen«[5] som fyrr.

---

[1] Sars i Nord. Univ.-Tidskr. IX. 3, s. 81; Y. Nielsen, *Bergen*, s. 249.

[2] Nielsen, s. 403.

[3] Sagen og Foss, *Bergens Beskrivelse*, s. 198[1].

[4] Nielsen, s. 349.

[5] S.st. s. 352; Petter Dass, *Samlede Skrifter* I, s. 40.

Ein ser det greitt i »Nordlands Trompet«, kor stor ein part kjøpmanns-gjelda hadde i næringslive til folke der nord i 17de hd.-åre[1]; ennda presten må be' bonden tigje tålmodigt still og trøyster han med at »din dybe Restants tillader din' Kjøbmænd fripostelig Kands«[2], så kjem det da fram eit innbite sinne imot kræmar-gjelda: »Dat is nah de Dyvel to loopen«[3], og Petter Dass slær på at kjøpmannen gjerne brukte rang vegt imot »den enfoldige Bonde«[4]. Ennda sterkare form har misnogje fått i ei vise som det er sagt at ein Helgelands-bonde har dikta ut-i 18de hd.-åre[5]; han klagar seg for at nordfaren må »stande med Hatten i Haand« og ta imot kjøp etter godtykke til bryggekjøpmannen, så fiskaren må sigle heim likså fatig som han kom:

Hist staaer da han Garpus og taler paa Tydsk:
»Nu have vi redet med Nordfaren Dyst,
»Hans Penge har jeg i min Lomme;
»Jeg har hannem trækket ved Halsbeen og Haar,
»See nu hvor afmægtig og langsom han gaaer,
»Som Hovedet fra ham var slaget
»Og Armene var ham fradraget«.

Nordfaren veit seg ikkje annan trøyst, enn at slik ein »Skinder« og »Skavere« nok på slutten skal lide si straff; nordlendingen kom seg aldri til å gjøre opprør imot Bergens-velde. Ein gong ibland kunde han få hjelp hjå regjeringa imot »det umaadelige Prangeri og Udsugeri« han var ute for[6]; men elles var det andre utviklingsmagter som fria han ut — og gav han under nye herrar.

---

1 Dass, I, s. 40—42, 90—91, 112—113, 123—124, 134.
2 S.st. s. 45.
3 S.st., s. 141.
4 S.st. s. 126—127.
5 Sagen og Foss, *Bergens Beskrivelse*, s. 730—733; sfr. A. E. Eriksen i Dass, *Saml. Skrifter* I, s. LXXII—LXXIII.
6 Holm, *Danmark-Norges indre Historie 1660 til 1720* I, s. 168.

På same måten som Nordlands-fiskarane vart bønderne på mange kantar i Noreg gjeldbundne til byborgarane. Såleis gjekk det på Møre og i Romsdalen, heilt til tevlinga med framande kjøpmenner i slutten på 18de hd.-åre gav bonden friare kår[1], og såleis gjekk det sunnafjells; men bønderne sørpå fann seg ikkje så tåligt i det pengevelde dei seig innunder, og dei reiste ein strid som sette merke etter seg i den norske historia.

Det var fyrst og fremst skogen bønderne sunnafjells hadde til å tene seg pengar på, og det var trelasthandelen byborgarane aller mest stræva for å legge under seg. Ein fær ein skimt av den motsetninga som hadde kome opp mellom by og land, i den klaga borgarane førde i 1661, at bonden heller vilde selje tømmere for halvt verd til utalands kjøpmenner enn unne borgarane »den ringeste Skillings Fortjeneste«, og borgarstande søkte difor om, »eftersom Bøndernes Lastebrug og Kjøb med Fremmede er en almindelig Lands Fordærv for Alle, som udi Kjøbstederne nogen Handel og Brug haver, — — — at Sligt maatte afskaffes, og Bønderne samt Alle (af Handling og Uprivilegerede) af hvad Stand det er tilholdes, deres Last og Vare til ingen Anden end Borgerskabet at sælge«[2]. Regjeringa tykte dette var både »fornøden og megen nyttig«[3], og det ålmenne rettarbreve for byane i 1662 oppfyllte søknaden. Ei rekke med serskilde kongebrev i dei næste hundrad åra sette strengare og strengare reglar for tømmerhogst og sagbruk, og både sagbruk og trelasthandel vart i røynda gjort om til eit monopol for dei rikaste byborgarane[4]. Bønderne var dermed valdgjevne borgarane;

[1] B. E. Bendixen i Program fra Kristiansunds Skole 1870, s. 21—22; Strøm, *Beskrivelse over Søndmør* II, s. 63*.

[2] *Medd. fra det norske Rigsarchiv* I, s. 33.

[3] S.st., s. 44.

[4] Tord Pedersen, *Sagbruksprivilegiernes avskaffelse,* i »Verdens Gang« 1910, nr. 35—38.

det laga seg til, det som Jacob Aall kallar »et aristokratisk Afhængigheds-Forhold«[1], og vilkåra vart ennda hardare for bønderne, for di den vigtigaste vara dei trang til å kjøpe, korne, var lagd under monopol, den òg, — berre danskt korn fekk bli innført til Noreg sunnafjells etter 1735. Det var den naturlege fylgja av heile denne skipnaden, at bønderne seig djupare og djupare ned i kjøpmanns-gjeld.

Bonde-reisingar mot borgar-velde.

Ein hende gong kunde det mest være likt til at sjølve regjeringa egga bønderne opp imot kjøpmennerne. Ein flokk Nedenes-bønder søkte i 1749 om å få rett til å føre inn korn ifrå framande land; men regjeringa svarte, at det var ikkje korn-monopole som dreiv prisane opp, det var kjøpmennerne som ikkje tok heim korn i rette tid[2]. Eit par år etter tok bønderne seg til rettes med vald imot kjøpmennerne i Arndal: det gjekk bod rundt imellom strandbuane i grannebygdene, og 7de februar 1752 kom det ein flokk på ei 6—700 mann settande inn i byen med »et Opløb og Allarm som har foraarsaget alle Indvaanerne en stor forskrækkelse formedelst deres trudsler, bulderen, voldsomme og opsætsige opførsel«[3]; dei freista tvinge byfuten til å gje dem lov å kjøpe korn på dei danske skutene på hamna, og da han ikkje gav dem det, tok dei seg sjølv lov, braut seg inn i borgarhusa og gjekk om bord på skutene, og tok med magt det korne dei trang til. Hovudmennerne for dette oppstyre vart straffa med festningsarbeid og bøter; men det som er det forvitnelege er den opplysninga som kom fram i saka, at ålmugen i Nedenes alltid hadde vore misnøgde med dei

---

[1] *Erindringer*, 2. Udg., s. 44.
[2] Holm, *Danmark-Norges Historie 1720—1814* III. 2, s. 268.
[3] Protokollen til oberhofretten for 29de april 1756 (i riks-arkive).

priviléga Arndal hadde fått i 1735, helst med forbode imot at utabys folk kunde handle på dei skutene som kom til byen. Gong på gong hadde dei klaga til øverheita og til kongen, men til inga nytte, og da eit kongebrev i 1751 til slutt hadde tatt ifrå dem den gamle retten til å kjøpe ifrå skutene i åtte liggedagar, så hadde »den ubetænksomme og eenfoldige Almue« ikkje kunna få seg til å tru på at dette var den sanne viljen til kongen, — dei meinte det var berre noko som kjøpmennerne og øverheita fann på.

Men regjeringa vilde da verje kjøpmanns-retten, — det fekk bønderne kjenne kvar gong dei freista gå utafor borgar-priviléga. Såleis fór Kristian Lofthus frå Vestre Moland med trélast til Danmark og selde, og tok heim korn og avhenda til bønderne; men borgarane i Arndal saksøkte han for dette i 1782, og fekk han dømd i bot[1].

Nokre år etter Arndals-oppstyre, om hausten 1763, var det eit oppstyr av same slage i Stavanger. Der nøydde ålmugen amtmannen og byfuten til å hindre, at eit par borgarar førde korn og mjøl burt til Bergen; dei vart tvinga til å selje varene sine etter den prisen som ålmugen vilde gje[2]. Borgarane hadde kjøpt desse varene hjå bønderne på Jæren, og dei var ikkje nøgd med dei prisane dei hadde fått; dei klaga til regjeringane for at dei måtte føre korne sitt til Stavanger-borgarane, selje det billeg og kjøpe att dyrt[3]. Denne klaga førde til at bønderne kringom Stavanger fekk lov til å føre varene sine til den byen dei helst vilde, og dermed var det slutt på alle dei forskriftene som batt visse landområde til å være

---

[1] Opplyst i eit uprenta arbeid av cand. mag. G. Sverdrup, *Lofthusbevægelsen.*

[2] H. Stampe, *Erklæringer, Breve og Forestillinger* IV (Kbh. 1796), s. 502.

[3] S.st., s. 505—507.

oppland for visse byar. Dette kunde i det minste være ei hjelp der som det fanst fleire byar i nærleiken; men for det meste hadde no ikkje bønderne noko val, kven dei skulde handle med, — dei laut til byen, og måtte ta dei kåra borgarane vilde unne dem.

Alt i Nedenes-oppstyre i 1752 høyrer ein om at bønderne på den kanten var gjeldbundne til Arndals-borgarane, og ennda meir om dette kom fram i Lofthus-reisinga 1786—87. Denne reisinga, den største som gjekk for seg i Noreg under einvaldsstyringa, vende seg både imot embætsmennerne og imot borgarane, og det kann visst ikkje være tvil om at det økonomiske velde til borgarane var det som tyngde hardast på bønderne og mest dreiv dem til opprør; det var just heile denne mellomvera med borgarane som førde bønderne i klørne på prokuratorar og embætsfolk og arma dem ut på alle måtar. Det er eit merkelegt tilhøve, at nett i dei same dagane (1786—87) reiste bønderne i Massachusetts seg til oppror både imot kjøpmennerne som hadde skuldkrav på dem, og imot sakførarar og domarar som skulde drive inn gjelda.

Da Kristian Lofthus melde seg for kronprins Frederik den 8de juni 1786, hadde han serskilde klager å føre på futane i Nedenes og ålmenne klager på borgarane i Arndal: dei vilde ikkje gje bonden korn for varene hans, men noydde på han unyttige og useljande ting som han så laut få seg korn for, og da vart dei berre rekna for to tridjepartar av den prisen han hadde mått ta dem for; når gjelda hans i byen hadde vakse seg stor, måtte han sette garden sin i pant, og sidan vart den seld og han sjolv jaga bort. Desse klagene fekk etterpå studnad hjå mange bønder i Vegusdal, Iveland, Birkenes, Vestre Moland, Landvig, Froland, og Holt, og da den etterrokings-nemda av fire høge embætsmenner som regjeringa sende dit bort, stemnde

bønderne for seg i Kristianssand i januar og februar 1787, fekk ho høyre mykje i same leid. Såleis møtte den 26de januar væl halvhundrad bonder ovafrå Åmli og Gjøvedal, og om klagene deiras imot Arndals-borgarane førde nemda til boks dette[1]:

»Almuen androg, at samme ikke allene paatvinges de dem undværligste og ganske ufornødne Vahre, men for saadane opskruede Priiser, at de skal befindes at overgaae alt hvad den meest overdrevne Kiobmands Priis kunde attraae, — at saadane Vahre for det meeste ere fordervede og ubrugelige, Tobak f. Ex. som, efterat den er proberet og befunden aldeles forraadnet, maae bortkastes, uagtet een eeneste Rulde deraf kan komme at koste dem til 2 a 3 rd., Fransk Brænde-Viin af saa slet qualité, at det ikke kan skiønnes at have mindste Spiritus i sig, 18 til 20 rd. Ankeret, og saa fremdeles efter contra Bøgernes Udviisende. Saadane Vahre tage de ikke af Kiøbmændene fordi de behøve eller forlange dem, men fordi de i Mangel af at kunne faae contant maae afsætte alt dette uduelige, som paabyrdes dem, for hvad Priis de kan faae, og for af det Lidet som deraf udbringes, igien at kiøbe Korn eller anden dem fornøden Vahre; men vil de finde, at deres Tab og Forurettelser gaaer i det uendelige, først ved at nødes til at sælge deres gode Træelast for slette Priiser, just saadane som nogle faae Kiøbmænd ville foreene sig om at give, da Sognenes Beliggenhed, som forbyder dem Handel med anden Kiøbstæd end Arendal, sætter dem i disse Kiøbmænds Vold; dernæst ved at imodtage Vahre som forhen Beskrevne, mod de ubilligste Priiser, og endelig ved igien at afsætte dem for Lidet eller intet; hvoraf nodvendigen maa følge, at en

[1] Undersøgnings Commissions Act 1787 (mellom Lofthus-dokumenta i riks-arkive), s. 422—426.

3 ja 10gange dobbelt Værdie eller Penges Værd maae anvendes til Indkiøb af deres allerførste Nødvendigheder, og naar saa Korn Priiserne ere mere end dobbelt større imod forrige taaleligere Korn Priiser, vil enhver indsee at endog den formuenste Mand iblant dem maae inden kort Tid være ruineret. En Følge af dens blodige Behandling er, at Bonden stedse staaer som Skyldner i Kiøbmandens Bog, og at naar denne Boggield, maaskee endog ved Tillæg af ulovlige Renter, er opvoxet til noget anseeligt, tvinges Bonden til at udstæde derfor sin Pante Forskrivelse, hvori sædvanligen saadane Vilkaar stipuleres, at Debitor til Doms Lidelse maae underkaste sig Arendals Byething uden Laugdag, taale Dom uden Appel, og Auction over Pantet uden Eiendoms Dom, saa at ikkun kort Tiid udfordres til at bringe Debitors Gaarde i Kiøbmandens Hænder, og saaledes bliver Arendals Handel, hvoraf Bonden skulle leve, ikke allene hans ruin, men et virkeligt Tab for den Kongelige Casse, da Skatter og Udgifter, under Fremturenhed af saadan ugudelig Forbindelse imellem Borger og Bonde, umueligen længe kan udredes af forarmede Undersaatter, men tvertimod den nyttigste og virksomste Classe i Landet, ved en saa dræbende Omgang, taber Modet og Lyst til al Slags Cultur, og saaledes den Industrie som skulde være Grundsteenen for national Velstand og Landets Flor, i en gradation som det er gyseligt at tænke, tilsidst hos den nulevende og opvoxende Slægt aldeles qvæles, ifald ikke Middelet udtænkes, til at værge den eenfoldige Jorddyrker mod saa skrigende Fornærmelser.

Endeel contra Bøger, meest gamle og fuldskrevne, bleve foreviiste, og deraf fremlagte, for at følge Acten, en tilhørende Tellev Ionsen Oeland med Søren Dedekam, hvor en Matte Tobak blant andet er anført til 30 rd., en dito tilhørende Even Terjesen Jermonæs med Salve

Kallevig, i hvilken blant andet 3 Rulder Tobak anføres til 9 rd., en dito tilhørende Aalve Olsen Tverstyel med Søren Dedekam, en dito tilhørende Mads Madsen Askeland med Elisabeth afg: Andreas Dedekams i hvilken hun blant andet anfører sig 2 Tl. 18 Al: Bielker for Gieldens Henstaaelse, en dito tilhørende Ole Evensen Oeland med Søren Dedekam; herhos beklager Almuen sig, at naar Gjelden noget er opløbet, tager Kiøbmanden contra Bøgerne fra Bonden, og ofte med Grovhed jager ham paa Døren, naar han tilbagefordrer samme, saa at Bonden som dette overgaaer, saaledes ikke veed, hvordan hans Regning staaer, og ofte uformodentlig bliver overfaldet med Process og Dom, førend han kunde forestille sig at være geraadet i nogen betydelig Gjeld, ja at Borgerne ofte i adskillige Aar saaledes tilbageholder Bøgerne og nægter Bonden Afregning, hvilket de ansee at være en aldeles lovstridig Adfærd.«

Nemda som fekk alle slike vitnemål og prov for seg, kunde ikkje dylje for seg sjølv den »Arndalske Handels ulyksalige og landsfordærvelige Indflydelse paa Handels Districtets nu næsten fortvivlede Tilstand«; ho fann »et saadant Forhold imellem Borger og Bonde, hvoraf den sidstes Ødelæggelse maae have været en uomgiengelig Følge«: »Naar vi forestille os imellem Bonde og Kiøbmand en Tusk-Handel af Trælast mod Vahrer, og vi sætte at Lasten imodtages for ikke meget over det halve af dens virkelige Værdie, at Vahrerne derimod, undertiden bedærvede, men lad og være i sit Slags forsvarlige, for det meste ansættes til omtrent alterum tantum af hvad de gjelde for contant, og endelig at disse Vahrer, ikke de Bonden tiltrænger, men Kiobmanden kan og vil levere ham, igien maae sælges for halv Værdie til Indkiøb af Korn og yderste Nødvendigheds Vahrer for Priiser, som i nogle Aar have oversteeget det dobbelte af hvad de i

de ældre Tiider have kostet, have vi, som vi haabe, ikke i Almindelighed, men dog i opdagede enkelte Tilfælde det gyselige Malerie, hvorpaa de klagende Laste-Bønder grouppere ved nogle af Arndals Handlende, i det mindste ved Siiden af en Søren Dedekam eller det Dedekamske Huus, som hidindtil et af de vigtigste i denne Handel der paa Stædet.« Desse hoge embætsmennerne, som visseleg ingen samhug hadde med opprør, og som gjorde alt dei kunde for å få sett Kristian Lofthus fast, så han ikkje skulde få egge opp bønderne ennda meir, dei kom ennda til den endskapen, at »det Aag, Bonden en Tiid lang har underligget, [er] utaaleligt, og den ham vederfarede Behandling, hvis ulykkelige Følger ikke kan miskiendes, hoyst ubillig og uchristelig, om ikke just i det Heele efter Landets Love strafbar« [1].

Det er ikkje meininga her å skildre heile Lofthus-rørsla; eg har berre vilt peike på dei magtene som bar ho fram. Ho var i royndа ei klasse-reising — bonde mot pengemann — av same slage som den vi har sétt i 20de hd.-åre i Troms-amte, der dei gjeldbundne fiskarane reiste seg til fridomsstrid imot dei store handelsmennerne som var dei økonomiske herrane deiras. Striden måtte under dei ulike vilkåra få ulike former og ulik utgang. Fiskarane i Karlsøy kunde velje seg eit heradsstyre som vilde hjelpe dem fram til økonomisk sjolvstende, og amte kunde sende Alfred Eriksen på stortinge med åpe sosialistisk program. Kristian Lofthus måtte nøgjest med å gå med bønskrifter til regjeringa i Kjopenhamn, og han måtte talmest bort i lenker på Akershus festning uta lov og dom. Men han vann likevel ein varig siger for den fridomen han stridde for. Det var ikkje så vigtigt at eit par embætsmenner fekk avskil; men i sanning ein stor

[1] Melding frå Lofthus-kommissjonen septbr. 1787 (i riks-arkivet).

ting var det at regjeringa i 1788 etter kraftigt framlegg frå Lofthus-nemda gjekk med på å gje kornhandelen fri for heile Noreg, og i 1795 gjorde ho det fyrste stege tilbake til den gamle fridomen i tømmerhandelen, — ikkje så stort eit steg som bønderne kunde ha ynskt, men likevel tydeleg på vegen ut av privilég-politikken.

Vi har sjølvsagt ikkje rett til å slutte, at bønderne i mellomvera med borgarane var likså ille farne allstad i Noreg som i Nedenes og fjellbygdene innafyre, i Sætesdalen og Vest-Telemarka. Lofthus-nemda fekk sjølv høyre vitnemål om at borgarane i Kristianssand ikkje var slike bondeflåarar som dei i Arndal eller Risøyr. Men presten Nikolai Wergeland, som etter oppfostring og tenkemåte fyrst og fremst var ein ordførar for borgar-interessene, kunde likevel tjuge år etter skildre handels-vilkåra såleis[1]: »Ved Privilegierne bleve Districtets Bønder med slaviske Baand bundne til Christiansands Borgere og overladte til disses vilkaarlige Behandling. Tilsidst var det hele Stift saaledes under Christiansands Herredømme. Til denne Byes Borgere maatte Alting sælges og af dem Alting kjøbes, omendskjønt de hverken vare talrige eller formuende nok til at drive denne vidtløftige Handel, hverken istand til at afkjøbe dem alle deres Varer eller fuldkommen at forsyne dem med Fornødenhederne, og de dog lagde alle Hindringer i Veien for, at Borgernes Tal ei skulde formeres. Bonden blev stedse den tabende i Handelen, og Borgerne havde lavet det saa, at da Privilegiernes monopoliske Baand lidt efter lidt opløstes, Bonden dog forblev fængslet ved Skyldbogerne.« Wergeland tykte ho høvde godt på Kristianssand, den skildringa ein Arndals-prest hadde gjeve i 1789 av hopehave mellom bønder og borgarar[2], og det som her var skildra, det var

[1] Norsk Historisk Tidsskrift, 2. R. III, s. 86.
[2] S.st., s. 91—95.

eit heilt økonomisk krigs-tilstand mellom dei to samfunds-klassene. Det var det som var det ålmenne, det som vi merkar på alle kantar av lande, at det hadde vakse opp ei klasse-motsetning mellom bonde og borgar, — ei mot-setning bygd på skilde økonomiske interesser.

Klasse-motsetning.

Mange vilde vel spørje, om ikkje motsetninga kunde ha andre grunnar, — om det ikkje heller må være tale om ei nasjonal motsetning mellom heimefolke og framande innflyttarar. Det er kjent nok at det jamt har gått for seg ei innvandring av kjøpmenner og handverksfolk til dei norske byane, sterkast kanskje i 17de og 18de hd.-åre, og mange av dei største borgar-ættene i lande bèr ennda merke etter dette framande opphave i namna sine. Største innvandringa kom ifrå heile det nordtyske folke-område, alt ifrå Lifland til Holland og aller mest, er det likt til, frå Slesvig-Holsten, — flensborgske kjøpmenner slo seg opp til magt og rikdom likeså væl i Trondheim og Kristianssund som i Kristiania og Tønsberg. Ikkje så få kom dessuta ifrå Danmark, helst da Jylland, til byane sunnafjells, og i 18de hd.-åre kom det ein straum ifrå England og Skotland til vestlandsbyane.

Men eg har ikkje funne noko teikn til at bønderne såg annleis på dei innflutte borgarane enn på dei norsk-fødde. Kanskje ein kann kjenne ein liten tanke av nasjonal uvilje i det dikte eg fyrr har sitért om dei tyske garpane i Bergen[1] med si herming etter tyskt knot; men noka ålmenn kjensle kann ikkje dette ha vore.

Ein må dessuta hugse væl på, at mange norske bønder sjølv vart borgarar i byane, og eg skulde tru at innflutninga frå lande til byen har vore mykje sterkare

---

[1] Sjå ovf. s. 35.

enn folk vanleg tenker seg alt i eldre tider. Utlendingane har nok for det meste vore berre ein liten prosent i folketale[1], og dei har ikkje vore einrådige i så mykje som det høgaste borgarstande heller. Mellom dei rikaste borgarane i Kristianssund i 17de hd.-åre finn ein slike folk som Ole Steensen, innflutt frå Grip[2]; i Kristiania var slike stor-ætter som Leuch, Holter, Elieson og andre av egte norskt ophav[3]; den norske borgaren Mikkel Sørensson i 17de hd.-åre vart gjenom to av sønene sine ættfaren til ættene Heltzen [ɔ: Helgesen] og Vogt[4]. Norske og framande kjøpmanns-ætter gifte seg inn i kvarandre og voks ihop til eit sams norskt borgarstand, og tyske eller danske namnformer vitnar slett ikkje alltid om framandt blod.

For bonden kunde den eine borgaren være likså god som den andre; Nedenes-bønderne i 1787 klaga ikkje berre på innflyttar-ættingen Søren Dedekam, men attåt på Søren Kallevig, og ålmugen i Romsdalen gav jamvæl skotten John Ramsay vitnemål for at handelen med han var til større vinning for dem, enn handelen med dei gamle borgarane i Kristianssund[5].

By og land vart på alle måtar sett imot kvarandre, og ennda når klasse-skilnaden ikkje var i tanken til regjeringa, kunde skattepolitikken hennas kome til å drage i same leida. Såleis vart det i 1680 sett tollgrense kringom byane, med di at det vart lagt konsumsjons-avgift på dei vigtigaste bonde-varene, når dei vart førde til byen[6]. Dette

---

[1] Sfr. stykke mitt *Dansk innflutning til Noreg* i »Den 17de Mai« 1900, nr. 202 og 203. Sjå dessuta Johan Bøgh, *Bergens Haandværkere i 300 Aar* (Bergen 1910), s. 14—21.

[2] L. Daae i Hist. Tidsskr. 3. R. II, s. 315.

[3] A. Collett, *Gamle Christiania-Billeder*, ny Udg., s. 385—387.

[4] L. J. Vogt, *Slægten Vogt i gamle Dage*, s. 152—153.

[5] Bendixen i Program for Kr.sunds Skole 1870, s. 22.

[6] Sjå *Storth. Forh. 1827*, Juli II, s. 281—284.

var ei plage som bønderne jamt var misnøgde med, og det var for dem ein strid mot både embætsvelde og byvelde, når dei freista kome seg unda konsumsjonen; frå 18de hd.-åre har vi segner om koss hallingbønderne »gjorde preiner« åt tollvakta i Branes[1], og telebonden Tallev Huvestad fortalde i 1818, at »mange vil blot ansee det som et Mesterstykke at elludere disse Opvarteres Aarvaagenhed, som almindelig forhadt«[2].

Borgarane rekna bønderne for ei lågare klasse, som stod under dem sjølv i både kunnskap og gode seder; dei vanvyrde bondemåle, og freista ta etter embætsfolke så godt dei kunde. Ord som »bonde« og »fjellmann« hadde i borgarmunn same klangen som hadde gjeve si serskilde meining til det tyske »tolper«, og i some byar hadde dei visse utnamn på bonden, — i Bergen kalla dei han stril, på Tromsa dót, i Finmarks-byane skolp[3], og gategutane song spottevers etter han.

Eit greitt vitnemål om at bonden var underklassa i lande, er det at da den nasjonale hæren vart skipa i 17de hd.-åre, vart hærfolke berre tatt imellom bondegutane.

Regjeringspolitikken i hopehave mellom borgar og bonde var unasjonal i den meininga, at han mykje bygde på danske og tyske samfunds-fyresetningar uta tanke på serskilde norske vilkår, og med di at borgarstande fekk danings- og mål-mønstre sitt ifrå Danmark, vart grunnen lagd til ei motsetning som ein gong kunde få nasjonal farge; men eit serskilt bymål, bygt på det danske bokmåle, hadde vel snautt vunne ferdig form fyre utgangen på det

---

[1] J. E. Nielsen, *Sognir fraa Hallingdal,* s. 70—71.
[2] Uprenta framlegg til stortinge 1818 (i stortings-arkive, vedlagt Odels-Thingets Extrakt-Protokol for 1818, No. 29).
[3] Sjaa stykke mitt i »Maal og Minne« 1910, s. 100—101.

18de hd.-åre[1], og opptake til ein nasjonal strid mellom by og land vart ikkje gjort fyre langt inn i 19de hd.-åre. Sjølve grunn-motsetninga var økonomisk, og ho hadde rot i naturlege handelsvilkår, om så regjeringa kvesste ho til med sine inngrep.

Proprietær-spursmåle.

Det som tyktest fårlegast for den norske bonden, det var at borgaren nytta pengemagta si til å slå under seg jord ute på landsbygda, — han vart jordherre, »proprietær«. Det var ikkje fyrst og fremst bonden, det var byborgaren som tok rome etter adelen i jordvelde. Den same trelast-handelen som bar borgarstande fram til økonomisk velmagt, dreiv det til å legge seg etter skog-eigedom, og serskilt i siste helvta av 17de hd.-åre kann vi sjå koss proprietær-gods vart samla rundt ikring i lande. Da einvaldsregjeringa tok til å selje krongodse, var det embætsfolk og borgarar som var dei største kjøparane[2], og mykje anna jord òg kom på borgar-hender[3].

Bønderne sette seg til motverje imot dette[4], og re-

---

1 Sjå avhandlinga mi *Bokmaal og bymaal* i »Syn og Segn« XII, s. 102—127.

2 Sars i Nord. Univ.-Tidskr. VI. 3, s. 99; Johnsen i Nordisk tidskrift 1910, s. 279—280 og i Syn og Segn 1910, s. 350—351; sfr. L. J. Vogt i Hist. Tidsskr. 2. R. V, s. 306—310. Etter eit laust overslag eg har gjort, var det av dei væl 600 kongeskøyta frå åra 1661—1699 på lag helvta som gjekk til folk utafor bondestande, og det som bønderne kjøpte, var helst smågardar (sjå Sars's Register over Kongeskjøder 1661—1699, i riks-arkive).

3 Sjå t. eks. Lorens Berg i Hist. Tidsskr. 4. R. V, s. 186—189, 202; Berg, *Andebu*, s. 59, 276, 327—330, 336—340; Johnsen, *Hurum herred*, s. 36—38, 87—89; Bendixen i Program for Kr.sunds Skole 1870, s. 26; L. Daae i Hist. Tidsskr. 3. R. II, s. 318—320; [T. Bogen,] *Beskrivelse af Singsaas*, s. 7, 91.

4 Johnsen i Nordisk Tidskrift 1910, s. 281—285 og i Syn og Segn 1910, s. 352—354.

gjeringa hjelpte dem så langt ho trudde seg til; bl. a. sette den nye landslova i 1685 tvifeld skatt av alle underbruk[1]. I 18de hd.-åre kunde difor bønderne ta til å vinne fram med å legge gardsbruke under sjølveigarar; men striden mellom proprietær og bonde vart slett ikkje avgjort med eitt slag, og borgarane sat ennda med mykje jord, da det 19de hd.-åre kom. I 1770-åra høyrer vi såleis, at »det meeste Jorde-Gods paa Nordmør tilhører Proprietairer, hvorover de fleeste Bønder der ere Boxel-Bønder«[2] og i bygd etter bygd finn vi det sanna, det som er meldt om Romerike i 1820, at »de fleste og bedste af Fogderiets Skove tilhøre Trælasthandlere«[3].

Underbruksskatten var det ikkje stor nytte i lenger, etter meste jordskatten i 1802 var samla i ei ny avgift som ikkje vart rekna tvifelt for underbruk[4], og stortinge kunde i 1827 gjøre ende på han uta motstand, — budget-komitéen meinte at Noreg no åtte ikkje »i sit eget Skjød mange Capitalister« som vilde sette pengar i jordeigedom[5]. Men da John Neergaard i 1830 egga bønderne til å samle seg til strid, så var det mykje det han skræmde med, at »Embedsmænd og andre enkelte Capitalister« heldt på å gjøre seg til herrar over all jordeiga i lande[6]. Desse »andre Capitalister«, det var sjølvsagt byborgarane, og såleis var embætsmann og borgar straks i det fyrste opprope til bondepolitikken sett opp ihop som fienden.

---

[1] *Storthings Forhandlinger 1815—16,* Juni, s. 48—49.

[2] G. Schøning, *Reise giennem en Deel af Norge 1773, 1774, 1775* I (Thm. 1910, s. 110; sfr. L. Daae i Hist. Tidsskr. 3. R. II, s. 349, 359.

[3] J. Kraft, *Beskrivelse over Kongeriget Norge* I, s. 65, sfr. s. 12, 31, 124, 216—219, 259—260, 360—365, 417—418, 490, 572 o. fl. st.

[4] *Storth. Forh. 1815—16,* Juni, s. 49—50.

[5] *Storth. Forh. 1827,* Juli II, s. 637.

[6] *En Odelsmands Tanker,* s. 5.

Det var det som vart det fyrste store bonde-programme, straks bønderne kom med att i rikslive, at jorda måtte kome heilt i deiras eigne hender. Det var det dei hadde bedt om i 17de hd.-åre, da krongodse vart selt til proprietærar av borgar- og embætsstand, og det var det vigtigaste krave dei møtte med til den nye riksskipinga i 1814. Det gjaldt da på den eine sida om å få tak i alt det »beneficerte« godse, og det stridde dei for i samla flokk[1]; det krave vende seg fyrst og fremst imot embætsmennerne. På den andre sida vart det spursmål om å vinne att den jorda som proprietærane hadde lagt under seg.

Lensmann Lysgaard frå Biri sette opp, alt fyre riksforsamlinga kom ihop, den 5te april 1814, ei rekke grunnsetningar for riksskipnaden, der han bl. a. tok med forbod imot å samle mange jordbruk under ein eigar[2]. Tri av dei fremste bønderne i forsamlinga, lensmann Apenes frå Borre, Christopher Hoen frå Eiker, og Tallev Huvestad frå Telemarka, gjorde lenger ut i same månaden framlegg om at berre bønder måtte ha lov til å eige og bruke jord[3]. Den 8de mai vart det lese opp i forsamlinga nokre ynske frå ålmugen på Modum, der det vart kravt at det ikkje burde »tillades Nogen, hverken i Byen eller paa Landet, at have eller eie mere Jord eller flere Gaarde, end han kan have under eget Brug og Tilsyn«[4]. Og frå Numedal heitte det[5]: »Borger skulde være Borger og Bonde være Bonde, det vil sige: Kjøbmanden maatte ikke have Frihed at opkjøbe Jordegods, som nu er skeet,

---

[1] *Den Norske Rigs-Forsamlings Forhandlinger 1814,* h. 3, s. 11—13; *Storthings-Efterretninger 1814—1833* I, s. 46—47.

[2] *D. N. Rigs-Fors. Forh.*, h. 2, s. 71.

[3] S.st., h. 2, s. 1 (sjølve framlegge er ikkje gøymt).

[4] S.st., h. 3, s. 86.

[5] S.st., h. 3, s. 89.

hvorved de Norske Bønder forvandles til usle Leilændinger eller Huusmænd, og en slavisk Aand træder istedenfor den Frihedsfølelse, som før har udmærket det Norske Folk.« Den 11te mai sa Sivert Bratberg frå Inntrøndelag — og Teis Lundegaard samtykte det — at ein burde nok bryte litt på grunnsetninga om at næringsfridomen skulde være uavkorta, så sant ikkje den eine samfundsklassa skulde trenge den andre ut: embætsmenner og bønder burde ikkje drive utalandshandel; men så måtte heller ikkje »Kjøbmænd, Embedsmænd og andre rige Borgere opkjøbe Jordegods, Skove og Saugbrug i Mængde«. Han vilde at kvar mann skulde få ha eit einaste gardsbruk, berre ikkje »Kjøbmænd, som boe i Byerne«: »Jordbrug, Skovdrift og Saugbrug bør fornemmeligen være Bondens Sag; naar altsaa Proprietairer da anmasse sig Saadanne, fortrænges Bondestanden, og gjøres til Slaver«[1].

Framlegg med same formåle kom fram på alle dei fyrste stortinga. Frå Aker bad dei i 1815 om at byborgarar og embætsfolk måtte svare tvifeld skatt av jorda si[2]; bønder i Follo klaga »over Gaardopkjøb paa Landet af Handlende«[3]; lensmann Christen Neersteen frå Nedenes[4] vilde »udelukke enkelte rige Borgere fra at opkjøbe og tilvende sig flere Landeiendomme, saaledes at Ingen for Eftertiden maatte eie mere end 4 Skppds. Tunge«[5]; bønder i Urskog ynskte at »Ingen maatte kjøbe eller eie mere end eet Matriculnummer«[6], og meininga var fyrst og fremst å få i stand »Indskrænkning i Embedsmændenes

[1] S.st., h. 4, s. 63—64.
[2] *Storth. Forh. 1815—16,* Aug. s. 404; Sept., s. 297.
[3] S.st., Aug., s. 428.
[4] Han var elles ein av dem som i 1787 var med og fanga Kristian Lofthus.
[5] S.st., Aug., s. 419.
[6] S.st., Oct., s. 346.

4*

og Kjøbstædborgernes Frihed til at kjøbe Bøndergods«[1]; Ole Bjørnsen frå Kvitseid gjorde heilt lovframlegg om at »Landeiendomme ikke maae eies eller kjøbes af andre, end de, der leve af Bondebrug«[2].

I 1818 var det Anders Haneborg frå Urskog som gjorde framlegg om at ingen gardeigar måtte kjøpe seg ny gard, uta han selde den gamle, og at dei som åtte to gardar måtte legge tvifelde skattar, og til grunn for detta heldt han fram at »hver for sit Fødelands Opkomst veltænkende Mand skulde bidrage alt hvad der kunde være tjenligt til Agerdyrkningens Fremme, uden at tage Hensyn til enkelte Capitalisters og Speculanters Fordeel«[3]. Han fekk studnad hjå den andre bondetingmannen frå Akershus Ole Nordbye, som sa at »der i Aggershuus Amt næsten i hvert Kirkesogn findes en betydelig Mængde Gaarde, opkjøbte af Speculanter og Millionairer, der ligesom finde deres Fornøielse i at lade sammes kornrige Sletter udbede af Vogn- og Lysheste, medens den ringere Folke-Classe maa søge sin Næring ved Mose og Bark«[4]. Lars Tingnes frå Sunnfjord peikte på »de Hindringer, som Erfaring har viist, lægges iveien for Skov og Agerdyrkning, samt Qvægavlens Fremme, derved, at Kjøbstædborgere opkjøbe Gaarde og Skove paa Landet og nedsætte paa samme Forpagtere«, og han forma ut det radikale lovframlegge, at ingen måtte få kjøpe seg gard eller skog, uta han både med årelangt arbeid og med eksamen hadde gjeve prov på dugleiken sin i jordbruk; byborgarar skulde dessuta i det heile ikkje ha lov å kjøpe jord meir enn ei mil burte ifrå heimstaden sin[5]. Arne Leqve

[1] S.st., Oct., s. 347.
[2] S.st., Decb., s. 196.
[3] *Storth. Forh. 1818,* Apr., s. 231—232, 469.
[4] S.st., s. 473.
[5] S.st., s. 470—472.

frå Hardang gjorde i 1821 lovframlegg om at »Ingen maa tilkjøbe sig mere Jordegods end indtil 6 Skpd. Tunges Skyld«[1], og Absalon Wereide frå Nordfjord vilde, at anten skulde stortinge ta bort krava til dem som vilde ha borgarskap i byane, eller så skulde det sette fast slike krav til jordbrukarar som Lars Tingnes fyrr hadde ynskt[2], — det vilde i røynda segje det same som at »ingen Præst, Sorenskriver eller anden Embedsmand, ingen Handelsmand, Militair eller Proprietair maatte bruge Gaard«[3].

Mest alle desse framlegga hadde same lagnaden, — dei vart ikkje rekna verdige til »mindste Opmærksomhed«, og vart lagt bort uta former. Ein hende gong er det likt til at alle bønderne stod samla imot slik høgtidslaus jordfesting[4]; men elles våga dei seg lite til å gjøre motstand imot dei ovmegtige embætsmennerne og borgarane i stortinge. Da dei endeleg kom seg til å ta opp ein sjølvstendig politikk, var det andre saker dei dreiv på med, og sjølve utviklingsgangen i lande gjorde det på lange tider uturvande å tenke på inngrep i jordeige-fridomen.

Det er eit vitnemål om eit stort skifte i bondekåra, at jordbrukar no etter kvart vart einstydigt med jordeigar. Dette skifte hadde tatt til å gå for seg alt i slutten på 17de hd.-åre, og det heldt fram ut-etter heile 18de hd.-åre, om så med mange bakslag på ymse kantar. Ein monaleg framstøyt fekk bonde-sjølvstende straks i dei fyrste åra av 19de hd.-åre med den store stats-bankerotten som da gjekk for seg; for eg trur ein må ha rett til å segje at det var samstundes ein bankerott for overklassene i samfunde.

---

1 *Storth. Forh. 1821,* Marts, s. 312.

2 S.st., s. 315.

3 S.st., Apr., s. 316.

4 Såleis 28de april 1818, da odelstinge la bort framlegge frå Haneborg mot 19 røyster, — det var 1 meir enn det fanst bønder i odelstinge.

Da dalaren ikkje vart verdt meir enn to skilling, da var det ikkje godt for dem som hadde pengar ute på borg[1]; da nytta bønderne på og kvitta seg med mykje av den gjelda dei stod i til borgarane, — det høyrer vi både nordafrå og sunnafrå[2], — og med det same gjorde dei seg til frie herrar over mykje av jorda si[3]. Da så lova av 1821 om det beneficerte godse sette ei mengd med jord til fals, fekk bønderne høve til å vinne nytt land for ein liten penge, og denne fyrste store sigeren for bondepolitikken imot embætsvelde gjorde med det same slutt på striden imot dei borgarlege proprietærane, — dei kunde ikkje være fårlege lenger.

Strid om handels-priviléga.

Men motsetninga til borgarane var ikkje gløymd for det; bønderne hadde ein lang strid å føre imot alle dei ser-rettane som hadde hjelpt borgarane til overmagt. Det var både økonomiske og sosiale fyrerettar det spurdest om, og denne striden vart ein fast led i bondepolitikken. Det turvtest ikkje store politiske førarar til å reise bønderne til strid; det var sjølve ålmugen som tok opp krava sine på ymse kantar på ein gong.

Såleis kom det straks til riksforsamlinga i 1814 ei heil rekke med bønskrifter om å få gjort ende på sagbruks-privilégа, så bønderne sjølv kunde få nytte ut skogen sin, skjere last og selje. Ålmugen på Modum klaga seg, at »Skov-Producter« no »næsten maae bortgives for Intet til Lastehandlerne, hvorved enkelte Mennesker alene drage Landets Marv til sig, og beriges af Landmandens Sved; hvilket igjen udbreder Misnøie og Slave-

---

[1] Johannes Skar, *Gamalt or Sætesdal* II, s. 88.

[2] Sagen og Foss, *Bergens Beskrivelse*, s. 198[1]; N. Wergeland i Hist. Tidsskr. 2. R. III, s. 95—96.

[3] Sfr. Jacob Aall, *Erindringer*, 2. Udg., s. 253.

sind istedetfor Fædrelands-Kjærlighed og Frihedsfølelse hos den Stand, der er Staternes Støtte«[1]. Same klaga og krave kom ifrå Numedal[2], frå Toten[3], frå Fåberg[4]; lensmann Lysgaard frå Biri studde oppunder i riksforsamlinga[5], og Christen Kollerud frå Høland vilde òg ha bort slik ein klasse-rett som dette var for eit fåtal »til at berige sig paa det saa mange Gange dobbelte Antal Stats-Borgeres Bekostning« og det vilde hindre dei store sagbruksherrane i å slå under seg bondejorda[6].

Jacob Aall tala imot at han og andre privilegerte skulde »ved et Magtsprog« misse dei gamle rettane sine[7], og spursmåle vart sett ut til seinare lovgjeving. Straks på fyrste stortinge melde det seg av seg sjølv; bønder aust i Smålena søkte om å få sette opp fri-sager[8], og tingmenner frå Smålena, Ringerike, Telemarka og Nedenes gjorde framlegg om at kvar mann måtte ha lov å sette opp sagbruk[9]. Dei store handelsborgarane strita imot; men Christie gjorde seg til førar for fridomskrave, og stortinge tok ved ei lov, som i det minste gav kvar ein skogeigar rett til å nytte ut sin eigen skog. Regjeringa vilde fyrst ikkje stadfeste lova, men måtte gje seg i 1818, — det var den fyrste store sigeren for ein norsk bondepolitikk, og det var ein siger imot byborgarane, ein siger som sette djupe merke i den økonomiske utviklinga i lande. Lova av 1818 gav ennda ikkje full fridom for sagbruksdrift; men den store vendinga var gjort, og med

[1] *D. N. Rigs.-Fors. Forh.*, h. 3, s. 85.
[2] S.st., h. 3, s. 90—92.
[3] S.st., h. 6, s. 18.
[4] S.st., h. 6, s. 95—97.
[5] S.st, h. 2, s. 73—74.
[6] S.st., h. 4, s. 101—103.
[7] S.st., h. 6, s. 123—126.
[8] *Storth.-Forh. 1815—16,* Aug., s. 418.
[9] S.st., Juli, s. 308; Aug., s. 412; Sept., s. 188; Decbr., s. 197.

den nye demokratiske framstøyten i 50-åra måtte sagbrukspriviléga heilt ut av lovene.

Det gjekk tråare med å få ende på sjølve dei ålmenne handelsrettane til byane. Dette spursmåle vart ikkje stort dryft på riksforsamlinga på Eidsvoll[1]; men på stortinge 1815—16 kom det opp ihop med sagbruksspursmåle, — handelsmann Kiddel Aarstad frå Eigersund vilde ha strengare reglar for handelen[2]; Ole Bjørnsen frå Kvitseid kom med utførlege »Ideer til et Lovforslag angaaende Ophævelsen af visse Indskrænkninger i Bondestandens Næringsfrihed«[3]. Fleirtale på stortinge hadde mest samhug med tankane til Kiddel Aarstad, men vilde ikkje sette opp ny lov om saka med det same. Regjeringa gav da ut på eiga hand i 1816 ei »provisorisk anordning« om borgarskap, som drog trongare grenser om kjøpmannsstande enn fyrr, og jamvæl gjorde opptak til å skipe det til mest som eit gamalt gilde[4]. Og denne anordninga vart lovfest på stortinge i 1818.

Eg skal ikkje her fylgje heile den lange striden om handelsrettane, som i eikor form var framme på mest kvart einaste storting ut-etter i mange år; det varde lenge fyrr bønderne kom seg til å ta opp krave på full handelsfridom. Bondeforaren Nils Bru frå Ryfylke gjorde i 1821 framlegg om »Frihed for Landboere til at afsætte og forsende egne tilvirkede Producter til hvilkensomhelst indenrigsk Bye«[5]; ein flokk bønder og handverkarar på Ringerike søkte i 1827 om »Udstædelse af en Lov, der giver Almuesmænd Adgang til, uden Hinder af Haandverks-

---

[1] *D. N. Rigs.-Fors. Forh.,* h. 6, s. 19 (søknad frå bønder på Toten).

[2] *Storth. Forh. 1815—16,* Nov., s. 285—286.

[3] S.st., Aug., s. 430—431; Decb., s. 193—201.

[4] *Storth. Forh. 1818,* Apr., s. 187—189.

[5] *Storth. Forh. 1821,* Marts, s. 395.

laugene i Byerne, at forhandle de af dem paa Landet fabrikerede Varer af alle Slags«[1]. Sterke magter i sjølve byane dreiv òg på desse fridomskrava, så dei kom ikkje til å sette slikt partiskil mellom bonde og borgar.

Stortinge tok ved i 1827 ei lov som etter kvart vilde gjøre ende på handverksgilda; men kongen nekta sanksjon, og det var ikkje fyre 1839 lova kom i stand. Det som striden mest stod om, det var meisterprøva for handverkarane og så handverksdrifta på lande, og i begge desse spursmåla var det Ueland og bønderne som dreiv fram den vidaste fridomen, — tri fjordepartar av dei tingmennerne som i 1836 fekk slått fast grunnsetninga om fri handverksdrift på lande, var bønder[2].

Striden for handelsfridom vende seg fyrst imot lova av 1818; Teis Lundegaard og Ingebrigt Sæther (ein av dei næraste meiningsfrændane til John Neergaard) gjorde i 1833 framlegg om reint å avlyse denne lova, og slike framlegg var oppe på stortinga i 1836 og 1839 òg. »Det var vel det naturligste, at al Handel var fri«, sa Ueland straks på fyrste stortinge han møtte[3]. Ikkje fyrr hadde bygdene fått folkevalde formannskap til å tale for seg, så gav dei tydelege ord for det som departemente kallar »Landdistricternes Trang til en friere Handelslovgivning«, og søkte mannjamt om at »Handelen paa Landet, især med Hensyn til Almuens første Fornødenheder, maatte frigives«[4]. Regjeringa sette difor til ei handelsnemd, som professor Schweigaard var hovudmannen i, og framlegga frå denne nemda førde fyrst til ei kgl. »provisorisk anordning« i 1840 og så til ei heil ny handelslov i 1842.

Dermed vart handelsretten i byane gjort heilt fri;

---

[1] *Storth. Forh. 1827,* Marts, s. 221—222.
[2] *Storth.-Efterretn. 1836—1854* I, s. 416.
[3] *Storth. Forh. 1833,* Aug. II, s. 235.
[4] *Storth. Forh. 1842,* Mai, s. 247.

men på lande var det ennda dei kgl. landhandlarane som skulde rå for vare-omsetninga, — berre visse varer var frie i eit visst fråstand frå byane. Bønderne freista få både fleire varer frie og stuttare fråstand frå byane, men fekk det ikkje igjenom[1]. Det var det dei så kridde for på alle dei næste stortinga, med ymse framlegg frå Jaabæk, Bergsager, Enge, Grave og mange andre, og med søknader frå formannskapa i bygdene. Kvitseid formannskap, med Tormod Knudsen til ordførar, sa i 1857, at lova frå 1842 hadde »heller forværret end forbedret Handelsforholdene paa Landet ved at binde Handelen til et forhen ukjendt og i høi Grad forhadt Monopol, hvorved Enkelte favoriseres paa hele Landalmuens Bekostning«; dei meinte at landsbygdene kunde ikkje ha »nogen Forpligtelse til at opoffre sig til Kjøbstædernes Fordeel«, og ein laut gå ut ifrå »at Bønderne ogsaa ere fornuftige Mennesker, som ikke mere end andre Statsborgere tiltrænge Regjeringens Formynderskab«[2].

I 1857 kom det da i stand, ennda både Schweigaard og mange kjøpmenner sette seg imot, ei lov om »Udvidelse af Handelsfriheden paa Landet« som gjorde handelsretten fri å kalle i eit visst fråstand ifrå byane, og i 1866 var Schweigaard sjølv med på å ta bort det siste vilkåre som ennda hemma landhandelen, — forbode imot å ta handelsvarer heim beint ifrå utlande. Ueland gjorde eit framlegg som reint vilde gjore ende på skilnaden mellom by og land, — han vilde gje landhandlarene utførselsrett òg; men Schweigaard stridde imot, just fordi han vilde halde skilnaden ved lag, og Ueland fekk ikkje fleirtale med seg. Jaabæk tok opp spursmåle på nytt i 1873, og stortinge i 1877 tok ved ei lov i den leida Ueland hadde ynskt;

---

[1] *Storth.-Efterretn. 1836—1854* II, s. 307—308.
[2] *Storth. Forh. 1857* VII, s. 239—240.

men regjeringa nekta sanksjon. I den kgl. kommissjonen som så vart tilsett, heldt bønderne på at landhandlarane skulde få utskipingsrett; regjeringa gjekk no med på krave, og det vart gjenomført med utskipings-lova i 1882. Såleis hadde bønderne endeleg vunne fram med striden sin; all unaturleg fyrerett for byborgarane i næringslive var ute og ende, kjøpstad-privilégа frå 1662 var til slutt oppgjevne.

Ein serskild episode i striden om handelsrettane var spursmåle om liggedagane. Dei var fastsett til gagn for ålmugen i by og på land, og gav kvar mann rett til å kjøpe korn og some andre varer i åtte eller fjortan dagar beint av skutene som kom med dem, uta nokon mellommann[1]. »De Handlende have alletider«, skreiv Ueland i 1836[2], »betragtet Liggedagene som et Indgreb i deres Rettigheder, og seet dem med skeele Øine«. Bonde-oppstyre i Arndal i 1752 hadde just grunnen sin i at kjøpmennerne ikkje vilde unne ålmugen utafor byen gagn av liggedagane.

På stortinge 1821 gjorde tingmennerne frå Bergen og Arndal framlegg om å avlyse liggedagane, og dette vart vedtatt for utalands skuter, men fekk ikkje kgl. stadfesting. I 1824 gjekk stortinge slett ikkje med på framlegge; tollkomitéen hadde, no liksom i 1821, samhug med sjølve tanken, men våga seg ikkje til å bère han fram: »Paa adskillige Steder ansee Almuerne dén Ret, at kunne kjøbe Kornvarer i smaae Partier paa Skibene, som et vigtigt Privilegium. De ville derfor maaskee betragte Ophævelsen af Liggedagene, som en Foranstaltning, sigtende til at berige de Handlende paa deres Bekostning«[3].

---

[1] Sjå »Budstikken« 1824, sp. 344—360 av J. Chr. Berg.
[2] *Storth. Forh. 1836,* Apr., s. 371.
[3] *Storth. Forh. 1824,* Juli, s. 690.

Ålmugen måtte likevel frå no nøgjest med berre fire liggedagar, og på alle dei næste stortinga vart det frå kjøpmannssida gjort framlegg om å ta dem heilt burt, meda bønderne heller vilde ha dem auka. Tollkomitéen både i 1833 og 1836 vilde gjøre ende på liggedagane, og begge gongene var det Ueland som var ordføraren imot; framlegge, sa han, vilde »gjøre enkelte Borgere i Staten til Monopolister, paa hvis Villie det skal beroe, om deres Medborgere skulle sulte ihjel eller ei«, og det vilde være »en Fordeel for Handelsstanden, som formedelst nærværende Conjuncturer, i Sammenligning med de øvrige Borger-Classer, mindst trænger til Begunstigelse«[1]. I 1833 kunde ennda bønderne halde stand imot kjøpmannskrave; men i 1836 tapte dei, ennda slike folk som Haagenstad, Neergaard, Fauchald og mange andre stridde ihop med Ueland. Liggedagane vart avlyst; bønderne fekk berre eit skilord om frihandel ifrå skuter som hadde lasta innalands, om det så var med utalands korn, — i røystegjevinga om dette i odelstinge stod 34 mot 33, og av dei 34 var det 32 bønder, mellom dei 33 berre 1 bonde[2].

I heile denne striden mot borgar-priviléga fekk bønderne meir enn ein gong hjelp hjå framstående menner av andre stand, slike som sorenskrivar Christie eller Jonas Anton Hielm; men i det store og heile må ein ha rett til å kalle dette for bondepolitikk, — det var bønder som stod bak krava, og dei hadde stormengda av dei andre imot seg.

Skatte-spursmål.

Same kløyvinga ser ein, når det spørst om å skifte tyngslene med å halde rike oppe. Skattespursmåle var, etter alt eg kann sjå, det fyrste som greitt sette land mot

[1] *Storth. Forh. 1833,* Aug. II, s. 233—234.

[2] *Storth.-Efterretn. 1836—1854* I, s. 83.

by i norsk politikk. Det fyrste regelrette stortinge tok ved, at underskote på riksrekneskapen for dei fyrste åra (600 000 spd. for åre) skulde bli likna ut med ein fast sum på landsbygdene og på kvar by for seg, og summen vart sett til ein femtepart for byane, fire femtepartar for lande, — denne landskatten skulde bli likna ut på jordbruke, og var såleis rein bondeskatt. Røystene stod i dette spursmåle 44 mot 33, og etter røystegjevinga, 6te juni 1816, var det ikkje mindre enn 14 tingmenner som høgtideleg gav inn skriftlegt votum imot vedtake[1]. Av dei 14 var 12 bønder, mellom dem Hans Barlien frå Trøndelag (som på dette stortinge tydeleg freista svinge seg opp til bondeførar, og som difor fekk all overklasseuviljen sterkt imot seg), Teis Lundegaard, Ole Bjørnsen frå Telemark, og Torger Næss frå Sogn. Barlien vilde skifte skatten likt mellom by og land; dei andre nøgdest med å krevje ein fjordepart av byane. Det var fyrste gong at så mange av bondetingmennerne såleis slo seg ihop om eit serskilt politisk krav; det var fyrste gong ein såg eit opptak til ein klår og grei klassepolitikk på stortinge.

Sidan freista bønderne gong på gong få burt landskatten; men det lukkast ikkje for dem fyre 1837. By-tingmennerne meinte bønderne måtte betale denne omframskatten, sidan elles den meste skatten kom inn i statskassa frå byane[2]; dei gjekk tydeleg ut ifrå at det var byane som betalte tollen, sidan den vart innkravd der. Neergaard, Grendahl og Fauchald var ordførarane for bønderne imot landskatten, og det var ikkje meir enn ein einaste bonde som røysta for han.

Ei anna tyngsle som serskilt låg på bønderne, var

---

[1] *Storth. Forh. 1815—16,* Juni, s. 39—43.

[2] *Storth.-Efterretn. 1836—1854* I, s. 324, 326.

skjuss-pligta, med friskjuss for embætsfolk[1]. Alt ifrå 17de hd.-åre høyrer vi om for ei plage det var med denne pligta, så sjølve regjeringa i 1648 gjekk ved »at den store Misbrug hidindtil med Skydsfærd i Norge er en med de største Aarsager til den gemene Mands Betyngsel, hvorover de og billigen have Aarsag sig at besvære«. Det er da ikkje underlegt, at det straks til fyrste stortinge kom inn ei heil rekke med søknader og framlegg om lette i skjusspligta, — dei kom ifrå Voss, ifrå Eidanger, ifra Elvrom og Åmot, ifrå Aker og Follo[2], og heile stortinge skjønte »at Skydsvæsenets nærværende Indretning er byrdefuld for Landmanden, uden paa en let Maade at fremme Reisendes Befordring«[3].

Den nye skjusslova som kom i stand i 1816, gjorde da ende på friskjussen; men elles kom ikkje stortinge seg til å gjøre heilt omskifte i sjølve skipnaden med skjussen: allstad som det inga faste skjuss-skaffarar var — og det var ennda i mange år mest heile lande —, låg skjusspligta framleides på alle gardane, og det som statskassa la ut til skjuss, vart likna ut på landsbygdene. Bønderne hadde såleis i røynda ikkje vunne anna enn at friskjussen var omgjord til ein skatt på jorda deiras, og dei måtte stå til reide med hest og kjerre for kvar ein ferdesmann som kravde skjuss, — dei var køyresveinar for embætsfolk og borgarar.

Samstundes med at det no på alle stortinga ut-etter i mange år var tale om å skipe om heile skjussferda, heldt bønderne serskilt på med å få velt av seg den serskatten som var lagd på dem, og dette fekk dei ende-

[1] Sjå historisk utgreiing i *Storth. Forh. 1859—60* IV, O. No. 8, s. 1—10.
[2] *Storth. Forh. 1815—16,* Aug., s. 403, 404, 428; Febr., s. 396.
[3] S.st., Febr., s. 397.
[4] *Storth. Forh. 1827,* Juli II, s. 626—627; *1830,* Marts, s. 203—204.

leg fram i 1839. Elles gjekk stræve deiras ut på å få faste skjussgardar på alle vegjer, og regjeringa ynskte det same; men da stortinge i 1848, etter framlegg frå sjølve regjeringa, vilde lokke folk til å ta på seg skjusshald med å gje dem handelsrett, da sette byane seg så hardt imot dette, så regjeringa vilde ikkje stadfeste si eiga lov. Fyrst med skjusslova av 1860 vart fast skjusshald sett i staden for ålmenn skjusspligt, så bønderne endeleg kom til å stå jamt med andre folk i lande.

Skattespursmåle vart mykje meir flokut, når det galdt indirekte skattar. Her òg kunde det være tale om ei motsetning mellom bonde og bymann, og vi ser at bønderne tidleg tok til å krevje tollvern for jordbruksvarene sine. Men bondebaten var ikkje den same på alle kantar av lande, og tollpolitikken kunde aldri bli sams bondepolitikk; tvert imot, han fyrebudde den kløyvinga som med tida skulde sprenge bondepolitikken. Såleis ser vi at det på stortinge i 1821 kom inn framlegg frå ymse kantar på austlande om å auke korntollen[1], og ein av tingmennerne frå Heidmarka freista gjøre dette til ei bondesak, med di han ikkje vilde la ho gå til tollkomitéen, der det sat »fornemmelig Indvaanere af Byer«[2]; men andre bondetingmenner kom straks og heldt fram kor skadeleg slik korntoll vilde være »især for Fjeldbygderne og Arbeidsclassen«[3], og ho synte seg da straks her, den motsetninga mellom storbønder og småbønder som treti år etter skulde skape nye partigrenser i landspolitikken.

Det einaste toll-krave som kunde samle alle bønderne, var striden imot konsumsjonen, og liksom med skjuss-spursmålet så var dette ein strid på ein gong imot embætsmagt og mot byrett, imot alt som sette skil mel-

---

[1] *Storth. Forh. 1821,* Febr., s. 109, 187; Apr., s. 203.
[2] S.st., Marts, s. 193.
[3] S.st., Febr., s. 113; Marts, s. 385.

lom bonde og borgar. På stortinga i 1818 og 1821 kom det frå ymse bønder framlegg[1] om å bli av med det som ein av dem kalla denne »ubehagelige Tvang for Yderne«[2], og telemarkingen Tallev Huvestad skildra i kraftige ord koss »den enfoldige Bonde« vart snytt og hardt medfaren likså mykje av uvedkomande byfolk som av sjølve konsumsjonsfolka, dem han meinte var »blot at ansee som Blodigler, der til ingen Nytte lever af Landets Penge«[3]. Krave møtte samhug utafor bondestande òg; regjeringa gjorde sjølv i 1827 framlegg om å avlyse konsumsjonen, og dette gjekk igjenom i stortinge mot berre 16 røyster, så dermed kvarv ei ny grense mellom by og land.

Verjepligt-striden.

Heile denne økonomiske striden som tok så mykje av det politiske arbeide til bønderne heilt fram til 50-åra og ennda ikkje på mange år var slutt, hjelpte til å bère det norske bondestande fram ikkje berre til større fridom i næringslive sitt, men til større vyrnad og ære i samfunde. Men for samfunds-kåra til bønderne var det vel ingen lovskipnad som heldt dem hardare nede i ei lågare klasse, enn verjepligta. Den kjende dei sjølv tyngre enn alt anna, og dei andre klassene tykte her dei hadde største fyreretten sin; embætsklassa var heilt fri, og borgarvæpninga som hadde kome i stand i 1801, var berre byvern og gjekk ikkje inn i den nasjonale hæren.

Verjepligta stempla bonden med underklasse-merke meir enn nokon annan ting, og ingen einaste paragraf i grunnlova vekkte difor slik strid på Eidsvoll som den om

---

[1] *Storth. Forh. 1818,* Marts, s. 218, 233; *1821,* Marts, s. 265, 272, 352.

[2] Lars Tingnes i uprenta framlegg 7de mars 1818, vedlagt Odels-Thingets Extrakt-Protokol No. 20 (i stortings-arkive).

[3] Uprenta framlegg 19de febr. 1818, s.st.

verjepligta. Det var visseleg den Modums-bonderne tenkte på, når dei søkte riksforsamlinga om »at Handelsstanden, som den frieste og lykkeligste og den, der nyder de største Fordele i Selskabet, ogsaa herefter paalægges de nødvendige Forpligtelser til Almeenvellets Fremme, saavelsom alle øvrige, hvilket hidtil ikke synes at have været Tilfældet«[1]. Og bønderne stod ihop om å krevje same verjepligta for både byfolk og landsfolk; det var berre embætsmennerne dei vilde være med på å ta fri.

På den andre sida fekk den borgarlege overklassetanken vyrlaus form i eit innlegg av Nikolai Wergeland. »Man kan ikke sige«, sa han[2], »at det er Bondestanden alene, som forsvarer Landet, naar saa stor en Deel af Embedsmænds og Kjøbstæds-Borgeres Sønner tjene ved Armeen som Officierer. Frihed for Conscription er et Slags Borger-Privilegium, kan ansees for et Privilegium for Kjøbstæderne og Embedsmændene. — — — Dersom Alle beholde deres gamle Privilegier, hvorfor skulde vi berøve Borger og Embedsmand deres?« Desse to overklassene var det, meinte han, som gjorde staten størst gagn: »Bonde-Sønnen kan kun tjene Staten med sit Legeme. Han er modig, tapper og villig nok til den Hæder at værne om Fædrenelandet, og forlanger ikke hines Hjælp dertil. Han begjærer intet Andet end tilstrækkelig Pleie og ingen Hunger at lide; og Intet ønske vi heller, end at opfylde denne retfærdige Fordring. Han vil værge for den Stat, hvoraf hans Stand udgjør de otte Niendedele, for det Land, hvis hele Overflade hans Slægt næsten ene indtager, anførte af Mænd, som dertil ere udgangne af de andre Classer i Samfundet.« Borgarane var da viljuge til å være offiserar; men at dei skulde være

[1] *D. N. Rigs-Fors. Forh.*, h. 3, s. 82.
[2] S.st, h. 4, s. 82—84.

simple soldater, det kunde fedrelands-elsken deiras ikkje tåle. »Conscription«, sa Wergeland[1], »vilde gjøre Constitution, Regjering, ja Fædrenelandet selv forhadt. — — En stor Deel af de mere formuende Borger-Familier, som i disse Tider, ved deres Midler, soutenere de mindre formuende Stænder, vilde uden Betænkning forlade Riget og forflytte til Danmark eller England«.

Krave på mannjamn verjepligt, uta omsyn til stand, fekk likevel sterk studnad hjå dei militære utsendingane i riksforsamlinga, og i dette spursmåle synte det seg tydelege fylgjer av at hæren hadde fått velje så mange serskilde ombodsmenner til Eidsvoll; den militære tanken kravde hærténest av heile folke, og drog såleis på dette område i demokratisk leid. Endskapen vart eit kompromiss: sjølve grunnsetninga om mannjamn verjepligt vart godkjend; men det vart skote til næste stortinge å sette ho i verk og avgjøre »de Indskrænkninger, den bør undergaae«. Ein av dei siste møtedagane på riksforsamlinga tok dei ved å sette til ein komité »for at foreslaae nærmere Bestemmelser i Henseende til Værnepligten«, og kor sterkt dei kjende med seg sjølv at dette var eit klassespursmål, kann ein skjønne av den forskrifta dei sette opp, at dei sju komité-medlemene skulde være målsmenner for ulike klasser: to skulde være offiserar, ein juridisk embætsmann, ein bruks- eller verks-eigar, ein kjøpmann, og to bønder[2]. På omfram-stortinge hausten 1814 freista bønderne (gjenom Aasmund Norgaard frå Bratsberg amt og Ole Haagenstad) få verjepligta på fyrehand avgrensa til ungdomar under 25 år[3]; men det einaste stortingsfleirtale vilde gå med på »for at berolige Bondestanden med Hensyn til Militair-Udskrivningen«, var å få Carl Johan

[1] S.st., s. 81.

[2] S.st., b. 5, s. 96—97, 100.

[3] *Storth. Forh. 1814*, s. 468—469, 560—561.

til å love, at om det vart bruk for hærfolk fyre det nye stortinge kom ihop, skulde han ikkje ta folk som var meir enn 25 år[1]. Dette omfram-stortinge auka elles verjepligt-komitéen med to nye offiserar og valde attpå to offiserar til varamenner[2], og da så dei to bønderne riksforsamlinga hadde sett inn i komitéen slett ikkje kom til å bli med i arbeide, så fekk embæts- og borgarklassene rå' grunnen åleine der.

På det fyrste stortinge kom da striden opp-att, og vart denne gongen òg ein av dei hardaste i heile tingsamlinga. Det var på dette same stortinge dei stod så kvast imot kvarandre i spursmåle om sagbruksretten og om skatteskifte, så ein torer segje det var motsetninga mellom borgar og bonde som sermerkte politikken på det fyrste regelrette stortinge.

Verjepligt-komitéen frå 1814 kom i 1815 med eit framlegg[3] som slett ikkje heldt oppe grunnsetninga om mannjamn verjepligt: heile »Feldtarmeen« og landværne skulde bli utskrivne berre mellom bønderne; borgarvæpninga i byane skulde stå for seg sjølv og berre være til forsvar for kvar sin by; embætsmenner og studentar skulde heilt være frie. Ikkje mindre enn fire av dei faste komitéane på stortinge fekk dette framlegge til dryfting. Sjølve militærkomitéen — der borgarane ingen mann hadde, men bønderne heile fire av dei åtte medlemene, meda tri var offiserar, og den einaste borgarlege embætsmannen (futen Bøgh) var ein som elles òg gjekk med bønderne imot borgarane, — den vilde ikkje være med på såleis å skilje borgarane ut, men vilde ha dem med i felthæren; så kunde borgarvæpninga heller få stå som eit serskilt landvern[4]. Den mannsterke landkomitéen,

[1] S.st., s. 713—714.
[2] S.st., s. 771—791.
[3] *Storth. Forh. 1815—16,* Febr., s. 128—144.
[4] S.st., s. 144—184.

der det sat 14 bønder av 25 medlemer, heldt med militærkomitéen[1], og det same gjorde justiskomitéen med Christie til formann[2]. Men kjøpstadkomitéen, med odelstingspresidenten skrivar Weidemann til formann, heldt stridt på at borgarane ikkje skulde bli tatt med i den ålmenne hæren, men tene for seg sjølv og til vern berre for byane; borgarane burde være frie, sidan dei hadde meir »Cultur« og var »kostbarere« for samfunde, og verjepligta vilde for dem være »en aldeles utaalelig Byrde«[3].

Da så saka kom fyre i odelstinge den 13de januar 1816, heldt Weidemann ei lang tale i same ånda[4]. Han sa at »Soldatertjenesten er den meest skikkede Haandtering til at bortjage al Civilisation, Moralitet og ved omhyggelig Opdragelse og Omkostninger indprentede Lærdomme hos det unge Menneske«, og difor kunde arbeidsmann og bonde vel høve til slik tenest, men ikkje borgaren. Om nokon vilde spørje: »hvorfor skal menige Mand mere end de cultiverede Stænder være udsat for at miste Liv og Lemmer i den militaire Tjeneste?« så svarte Weidemann, liksom Wergeland i 1814, at sønene til embætsmenn og borgarar gav hæren offiserar. Røystene stod så likt imot kvarandre i odelstinge, så Weidemann fekk drive igjenom med 30 mot 30 (han sjølv gjorde utslage) at saka skulde bli send til ein ny komité som helst skulde bygge på hans grunnsetningar, og denne komitéen skulde ha like mange medlemer frå kvar av dei tri vigtigaste samfundsklassene.

Dette er, så vidt eg veit, den einaste gongen at klasse-skilnaden: embætsmann, borgar — bonde beint fram har vore sett opp til lov for noko val i stortinge.

---

[1] S st., s. 202—211.

[2] S.st., s. 211—262.

[3] S.st., s. 186—188.

[4] S.st., Jan., s. 194—206.

Bispen Bugge hadde i 1814 gjort framlegg om å skipe ein riksdag med tri serskilde stand: geistlege, borgarar, og bønder[1]; men framlegge hans nådde ikkje so langt som til riksforsamlinga dessmeir. På sjølve riksforsamlinga hadde Nikolai Wergeland fyrst ville bygge heile det nye stortinge på klasse-val etter sju serskilde veljarklasser: fem klasser med embætsfolk, og dertil borgarar, og bønder[2]. Skrivar Schjøtz frå Stavanger kom i 1815 med framlegg om »at regulere Forholdet af Repræsentanter imellem 5 Borgerclasser, nemlig Landboer, Kjøbstædindvaanere, samt civile, geistlige og militaire Embedsmænd«[3], og spursmåle vart dryft både på dette og på det næste stortinge. Det store fleirtale var likevel imot å gå tilbake til stands-repræsentasjon, og just difor er det så greitt eit vitnemål om kor sterkt stands-interessene var framme i verjepligt-spursmåle, at dei vart lagd til grunn for komité-vale i 1816.

Odelstinge valde da tri »Landmænd«, tri borgarar, og tri embætsmenner; men bønderne som var mest ni tiandepartar av heile folke, vart ennda snytt for sin tridjepart. Mellom »Landmændene« fekk Haagenstad og Lundegaard 22 røyster kvar, og næste bonden hadde 16 røyster; etter dem kom jarnverkseigar Jacob Aall med 13 røyster. Men så synte det seg, at han attpå hadde fått 10 røyster til ombodsmann for borgarane, og med 32 mot 24 røyster tok odelstinge ved å telje alle røystene ihop, så han på den måten vart sett inn i staden for den tridje bonden[4]. Borgarstande fekk da i røynda fire av dei ni komitémennerne, og dessuta kom skrivar Weidemann med; men

[1] Yngvar Nielsen, *Bidrag til Norges Historie i 1814* I, s. 57—58.

[2] *Fortrolige Breve fra Eidsvold*, s. 91—92; *Historiske Samlinger* III, s. 254.

[3] *Storth. Forh. 1815—16*, Jan., s. 16; Juni, s. 315—316; *1818*, Aug., s. 86—87.

[4] *Storth. Forh. 1815—16*, Jan., s. 216—217.

på den andre sida kunde bønderne vente seg hjelp hjå formennerne i militærkomitéen og justiskomitéen som òg vart vald med, og serskilt var det Christie som vog tungt på den kanten, — han vart formnan i den nye komitéen, og han dreiv igjenom at framlegge frå Weidemann vart vraka[1]. Odelstinge godkjende dette den 27de januar med 33 mot 22 røyster, og komitéen fekk pålegg om å sette opp verjepligtlova med framlegge frå justiskomitéen til mynster.

Sjølve lova[2] vart så dryft i fire dagar i odelstinge, og borgarane freista ennda sleppe å kome med i felthæren; men Christie heldt tinge fast der det ein gong hadde sett seg. Lagtinge berga likevel borgarane; det oppfyllte no den vona overklassene hadde sett til det, at det skulde være eit konservativt overhus, og det hadde ikkje i seg meir enn ein einaste bonde, — det var Hans Barlien som var sett inn der, så han ikkje skulde gjøre altfor mykje ugagn. Lagtinge vilde ikkje ha mannjamn verjepligt, og ordføraren for fleirtale der, kjøpmann Carsten Tank, viste beint fram til dei grunnane Wergeland hadde gjeve i 1814[3]. Til slutt, den 1ste april 1816, måtte spursmåle fram i sjølve stortinge, og der stod det berre 43 for mannjamn verjepligt, 37 imot, så lova fekk ikkje det fleirtale ho trang. Christie var på nytt ordføraren for bønderne, og dei fylgde han alle ihop, på to mann nær[4], så fulle tvo tridjepartar av fleirtale var bønder.

Etter dette valde stortinge ein ny verjepligtkomité på fem mann (Jacob Aall og fire embætsfolk, deribland skrivar Weidemann) med Chr. M. Falsen til formann, og den laga ei lov som skipa ein fast hær av leigesveinar

---

[1] S.st., Jan., s. 234—243.
[2] S.st., Febr., s. 263—278.
[3] S.st., Marts, s. 251—256.
[4] S.st., April, s. 15—17; C. Pavels, *Dagbogs-Optegnelser 1815—1816*, s. 400—401.

og bønder, og sette borgarvæpninga jamsis med landverne[1]. Stortinge gjorde fyrst av, at det skulde ikkje turvest to tridjepartar til fleirtal til å ta ved lova (dette gjekk elles berre imot 24 røyster, — dei striaste på begge sidene, serskilt da mange bønder[2]), og dermed gjekk det nye framlegge igjenom og vart til lov.

Bønderne hadde såleis i denne saka lide eit stort nederlag, og det varde lenge fyrr dei tenkte på å reise krave på nytt, om å sette borgarane på like fot med seg sjølv i verjepligt. Spursmåle om hærskipinga var framme på mest kvart einaste storting mange år ut-etter; men some tider vart ikkje tinge ferdigt, some tider vilde ikkje regjeringa stadfeste det som tinge tok ved. Lova av 1816 kom difor til å stå ved magt i mest fyrti år, og i all den tida var det bonden som bar tyngste verjepligta, eller som militærkomitéen på stortinge i 1851 sa[3]: »Naar man seer hen til vor Armees nuværende Sammensætning, vil det udentvivl befindes, at den ogsaa for Tiden hovedsagelig bestaaer af de mindre formuende Klasser, idet de, som dertil have Evne, ved at indtræde i civile Ombud eller paa anden Maade for en stor Deel vide at unddrage sig fra Tjenesten.«

Det var militære omsyn som fyrst og fremst gjekk imot borgarvæpninga, og oberstløytnant J. J. Broch var den som sterkast arbeidde for å få bort all skilnad på by og på land i hær-tenesta[4]. Bønderne stridde mest imot stillingsretten; men i det minste ifrå 1848 tok dei opp striden imot dei serskilde borgarvæpningane òg, og i 1851 tok stortinge ved ei lov som vilde gjore verjepligta lik for alle og såleis drage borgarane inn i den nasjonale

---

[1] *Storth. Forh. 1815—16,* April, s. 153—160.
[2] S.st., s. 161—168.
[3] *Storth. Forh. 1851* VIII, AA, s. 5.
[4] *Storth. Forh. 1839,* Aug. II, s. 471—472.

hæren. Det var Ueland som i-ser dreiv denne lova fram imot både regjering og komité, og da regjeringa nekta sanksjon, vilde han i 1854 ha lova tatt opp-att uta minste brigde; regjeringa kunde aldri få ei verjepligt-lov, sa han[1], uta ho greitt vilde bygge på den likskaps-tanken som grunnlova hadde sett opp, og dette måtte stortinge halde fast på: »thi jo mere man kom bort derfra, desmere kom man til at kaste Byrden over paa dem, som vare mindst forpligtede til at bære den. Den, som er rig eller har en Arv i Vente, er nemlig mere interesseret i et godt Forsvar, end den fattige Husmandssøn«. Det var da just klasseskilnaden Ueland vende seg imot, og han fekk med seg Baggerud, Jaabæk, Enge og heile bondeflokken, — berre Johan Sverdrup, G. P. Harbitz og eit par mann til av dei andre klassene slo fylgje. Med små brigde fekk lova stadfesting i 1854, og dermed var endeleg grunnsetninga om mannjamn verjepligt ikkje gjenomførd, men likevel i hovudsaka gjort til lov i lande. Borgarvæpninga var frå den dagen berre ein visen prydnad for by-aristokratie, og etter framlegg frå Johan Sverdrup vart det heilt gjort ende på ho i 1881. Liksom utskipings-lova av 1882 skapte økonomisk likskap mellom bonde og borgar, såleis skapte borgarvæpnings-lova av 1881 sosial likskap. Det var utgangen på den lange striden mellom dei tvo samfundsklassene.

Land og by i stortings-vala.

Den gongen Noreg bygde riksskipnaden sin på folkestyre, skjønte borgarane godt, at om dei skulde være trygge på fyrerettane sine, så måtte dei legge under seg så stor ein part av den politiske magta som råd var. Dei sat med største pengerikdomen, og meinte difor dei hadde

[1] *Storth.-Efterretn. 1854*, sp. 503.

rett til overmagt i statsstyringa. Folketale i byane var snautt ein tiandepart av folketale i heile rike, og det galdt da om å sette andre reglar for stortingsvale i byane enn på lande. Konstitusjonskomitéen, som det ikkje sat ein einaste bonde i, fann difor på at når dei på lande skulde velje 1 valmann for kvart hundrad veljarar, så skulde byane få ein valmann for kvart femti, og når valmennerne på lande skulde velje ein tiandepart av tale sitt til stortingsmenner, så skulde valmennerne i byane velje ein fjordepart. Bønderne i riksforsamlinga tykte dette var væl stritt, og vilde ha ei grense sett for tingmannstale frå byane; ein av dem meinte jamvæl at folketale burde bli lagt til grunn for tingmannsskifte[1]. Endskapen vart at korkje by eller amt skulde få sende meir enn i det høgaste fire tingmenner kvar, og at byane skulde nøgjest med tridjeparten av stortinge. Det var drjugt tatt i, dette òg, og med di at grunnlovgjevarane tydeleg tenkte seg at amta alltid skulde sende embætsfolk jamsis med bønder på stortinge, vilde bønderne alltid være i mindretal imot dei to andre klassene.

Denne lovsetnaden om at byane skulde velje tridjeparten av stortinge, har i våre dagar ofte vore kalla »bondeparagraffen«, og bønderne har vore sers vyrk for at han ikkje måtte kome ut or grunnlova, ennda folketale den dag i dag ikkje gjev byane krav på så stor ein part av stortinge. Det synes underlegt, dette, etter den politiske framgangen bønderne elles har gjort; men det har historisk grunn for seg.

Borgarane hadde nok i 1814 fyrst tenkt dei skulde få meir enn tridjeparten, og da stortingsvale i 1815 synte at dei hadde misrekna seg, så dei berre fekk 26 tingmenn imot 61 frå lande, da skunda dei seg å få retta på dette

---

[1] *Storth.-Efterretn. 1814—1833* I, s. 67.

mishøve. Bønderne vilde naudleg gje slepp på dei tingmennerne dei hadde, og vilde heller legge på for byane; men stortinge tok ved i 1816, med 39 mot 23 røyster, å sette ned tingmanns-tale for amta, og det gjorde berre eit tillegg om at dette kunde bli laga på att, om byane fekk meir enn 30 tingmenn.

Alt i 1821 nådde byane opp til meir enn tridjeparten av stortinge (27 imot 50), og det var tydelegt at dei snart vilde auke tingmannstale sitt ennda meir. To Listertingmenn, skrivar Bøckmann og Teis Lundegaard, gjorde da framlegg om å avlyse lova frå 1816, så byane ikkje skulde få slik »ulovlig Overvægt«, og i staden sette faste tal for tingmennerne frå byane og frå lande[1]. Men stortinge var ikkje så snart til å rette på mishøve, når det var til vinning for byane, som når det var til tap for dem, og saka stod berre ennda verre for bønderne i 1827, da John Neergaard fyrste gongen møtte på tinge, — da hadde byane 29, lande ennda berre 50. Han tok straks opp-att framlegge til Lundegaard om å avlyse lova frå 1816, så lande kunde få grunnlov-retten sin att[2]; men konstitusjons-komitéen var rædd at framlegge »letteligen igjen kunde foranledige en uforholdsmæssig Overvægt i Antallet af Repræsentanter fra Landdistricterne«[3], og da var det betre å ha for stor overvegt for byane, — Neergaard fekk ikkje meir enn 16 mann med seg i stortinge (det talde det åre 18 bonder).

Spursmåle vart brennande i 1830, da byane fekk 30 tingmenner, lande berre 51; da måtte konstitusjons-komitéen gå ved, at samhove var så »stærkt forrykket«, så det laut bli retta, og etter han hadde fått visse for at

[1] Uprenta framlegg 31de mars 1821, vedlagt Storthingets Extrakt-Protokol No. 30, i stortings-arkive.
[2] *Storth. Forh. 1827,* Marts, s. 242; Aug., s. 65—71.
[3] S.st., Juli II, s. 826.

»der ikke med nogen rimelig Grund kunde næres Frygt for et modsat Misforhold«[1], rådde han stortinge til å la dei største amta få lov å velje likså mange tingmenner som dei største byane, i det hogaste fire, såleis som grunnlova frå fyrsten hadde sett fast. Stortinge gjekk med på dette, og fylgja vart det fyrste bondestortinge i 1833.

Komitéen hadde vona på at some av byane òg skulde auke tingmanns-tale sitt; men den rekninga slo ikkje til, — det var amta som fekk heile vinningen: dei nådde no med ein gong opp til 64 tingmenn, såleis 13 meir enn fyrr og fire meir enn dei to tridjepartane. Det er væl verdt å legge merke til kor stor ei hjelp det var for bønderne å få så mange fleire tingmenn; det var mykje dette dei kunde takke for at tale på sjølve bønderne i tinge med ein gong gjekk fram frå 20 til 41. Av embætsfolk valde amta berre 18 imot 26 sist, så vale var ein siger over embætsklassa; men just med den overvegta amta no fekk over byane, var det samstundes minst likså mykje ein siger over borgarklassa, — for fyrste gong hadde bønderne overtale over alle bytingmenner ihop. Dette sette straks merke på hopehave mellom bonde og bymann på tinge. I 1833 vart det for fyrste gong sett bønder inn i konstitusjons-komitéen (dei fekk jamvæl 3 av 7 medlemer), og da den hadde for seg tingmannsskifte, fann han seg slett ikkje nøydd til å telje til noko brigde, ennda han rekna ut at amta næste gong vilde få tri tingmenner til[2].

Amta hadde no meir enn to tridjepartar av stortinge fram til 1842; men i 1845 snudde det seg att, så amta fekk mindre enn to tridjepartar, og meda amta heldt på same tingmanns-tale alla åra frametter, gjekk byane

---

[1] *Storth. Forh. 1830,* Juli, s. 259.

[2] *Storth. Forh. 1833,* Juni, s. 271—275.

fram for kvart einaste val, til dei i 1859 stod med 49 tingmenner imot 68 frå amta, såleis med 41 prosent av stortinge i staden for 33, — folketale for byane var da ennda berre 14 prosent av heile folkemengda i rike. Det er greitt at bønderne måtte bli meir og meir utåluge med slike vilkår, som reint truga med å ta magta ifrå dem; dei vart uviljuge til å skipe nye kjøpstader, og dei tok snart til å stræve for å vinne att grunnlovretten sin.

A. B. Stabell, som på den tida ennda freista slå seg fram til bondeførar, gjorde i 1848 framlegg om at valmennerne i byane ikkje skulde velje meir enn femteparten av tale sitt til tingmenner, — det vilde no ennda la ein veljar i byen vege jamt med fire veljarar på lande. Konstitusjons-komitéen i 1851 tykte no helst at det ikkje var noko fast grunnlag for slikt eit skifte mellom by og land som grunnlova hadde sett opp; men han var rædd byane vilde bli altfor misnøgde, om dei ikkje fekk »beholde længe tilvante politiske Fordele ubeskaarne«[1], og han peikte heller fram til ein gjenomførd revisjon i alle valreglane. Denne revisjonen vart det ikkje noko med, og i 1854 gjorde da nokre bondetingmenner ihop med G. P. Harbitz framlegg om anten å ta ved dei grunnlov-reglane Stabell hadde sett opp, eller ta spursmåle heilt ut or grunnlova, så det kunde bli løyst med vanleg lov, — berre sjølve skifte mellom by og land vilde dei ha grunnlovfest.

Om dette framlegge vart det heit strid på stortinge 1857, og striden sette merke på heile ting-arbeide. »Der var som bekjendt«, sa ein av tingmennerne to år etter[2],

---

[1] *Storth. Forh. 1851* VII, s. 100.

[2] Tønsberg-kjøpmannen Dietrichs (*Storth.-tid. 1859—60* I, s. 87). Ein annan tingmann, adjunkt Arentz frå Skien, trudde ikkje dette var sant (s.st., s. 88); men han var ikkje sjølv med i 1857, berre i 1858, og Ueland stadfeste det Dietrichs hadde sagt (s. 90).

»forskjellige Repræsentanter, som rent ud erklærede, at de ikke vilde stemme for forskjellige Ting, som de ansaa for nyttige, saalænge ikke det rette Forhold mellem By og Land var ordnet«. Og han tala om »hvilken uhyggelig Stemning der ofte indtraadte ved at dette Forhold var forrykket«. I konstitusjonskomitéen 1857 var det berre dei tvo bønderne som heldt på det gamle framlegge frå Stabell; fleirtale, med stortingspresidenten assessor Motzfeldt til førar, meinte det var ikkje rett »at berøve Communer den særegne Repræsentation eller den Ret til et vist Repræsentantantal, hvoraf de i Tidens Løb med Hjemmel af de bestaaende Regler ere komne i Besiddelse og hvorpaa de maa antages at sætte en ikke ringe Pris«[1]. Dei kalla på klassetanken med dei orda, at sidan byane no hadde fått så altfor mange tingmenner, var det ikkje rimelegt at dei sjølv skulde skape fleirtal for å minke magta si[2], og dei slo på at regjeringa vilde nekte sanksjon på slikt eit vedtak, — kor god grunn dei hadde for denne vona, skjønner ein best av at regjeringa nokre månader etterpå gjorde framlegg om at byane skulde ha minst tridjeparten og så mykje som to femtepartar av alle tingmennerne[3]. Arne Baggerud frå Land gav luft for dei kjenslene komité-utgreiinga vekkte hjå bondetingmennerne, da han sa at ho »kunde meget let ansees som et Slags Brandfakkel, som blev kastet ind i Thinget«[4], og bønderne røysta som ein mann for eit brigde i grunnlova; men dei var ikkje mannsterke nok til å føre saka si igjenom. Jaabæk fekk så Ueland, Valstad, Baggerud og mange andre bondetingmenner med seg på eit framlegg om å gje amta ein dugeleg auke i tingmanns-tale sitt med endefram

[1] *Storth. Forh. 1857* VIII, s. 131—132.
[2] S.st., s. 130.
[3] S.st., VII, Dok. No. 63, s. 96.
[4] *Storth.-tid. 1857* I, s. 408.

lov og ikkje vente på grunnlovbrigde[1], og Jaabæk skreiv bittert om den striden borgarane førde for dei ulovlege fyrerettane for klassa si, men vara samstundes mot å føre han for langt: »Jo mere afvigende fra det Lovlige nogen Del vorder repræsenteret, desto sandsynligere er det, at Særinteresser vil komme for Lyset; og desto dybere vil Andre føle dette som en Krænkelse, foraarsaget ved en Tilstand, der hverken vil have Lov eller Fornuft eller andre frie Staters Exempel til Støttepunkt. Omstændighedernes Sammenstød kunde en uvakker Dag tyde paa en ny Voldgiftsdom og et nyt 1660[2].«

Framlegge frå Jaabæk kunde ikkje vinne fram; men det trugsmåle han hadde slått fram på, og som striden på dette stortinge styrkte, drog etter på næste tinge, og i 1859 var det berrsynt, at spursmåle måtte få ei løysing. By-tingmennerne var ennda lite huga på slik ein »Indrømmelse« som å gje slepp på ein fjordepart av tingmannstale sitt; dei kalla det »voldsomt« og »illiberalt«[3]. Men trykke var for hardt, og stortinge gjekk no endeleg med på den grunnsetninga Teis Lundegaard hadde tatt opp i 1821, å binde valkrinsane til faste tingmanns-tal etter det tilhøve som riksforsamlinga hadde sett.

Bønderne hadde såleis stridd seg fram til grunnlovretten sin på stortinge, og det er ikkje underlegt at dei kom til å dyrke regelen om tingmannsskifte som »bondeparagraffen« framfor alle andre. Da regelen hadde falle ut or grunnlova i 1905, skunda dei seg straks i 1907 å få orda inn att, ennda det ikkje var gjort noko brigde i det røynlege tilhøve mellom by og land[4]. Den dag i dag sit det i bønderne ein otte for byane, og dei vil sette

---

[1] *Storth. Forh. 1857* VII, Dok. No. 51.

[2] S.st., s. 10.

[3] *Storth.-tid 1859—60* I, s. 57.

[4] *Stort. forh. 1906—07* VI A, s. 212—220.

stengsel for by-magta. Det synest urimelegt at dei da vil gje byane så mykje som ein tridjepart av stortinge, når folketale i byane ennda ikkje er så mykje som 30 prosent av folkemengda i rike; men byane går så stott fram, så dei snart kunde gjore krav på meir enn tridjeparten sin, og da kann det løne seg for bønderne, at dei har vore konservative. Det er tanken på framtida som har sett merke på politikken deiras. Og ifrå 50-åra har det dessuta meir og meir kome eit spursmål om kulturmagt inn i det politiske hopehave mellom bonde og bymann.

Bonde-sigeren i 50-åra.

Det har vore tanken min å syne fram koss striden mot borgarmagta har spela med i bondepolitikken og har gått jamsis med striden mot embætsmagta. Embætsstand og borgarstand hadde i 17de hd.-åre tatt rome etter adelen, og underklassa, bønderne, måtte da vende samfundsstriden sin imot begge desse overklassene. Striden mot embætsmagta vart ikkje avgjord fyre den store sigeren i 1884, og striden imot dei økonomiske og sosiale fyrerettane til borgarane var heller ikkje heilt slutt fyre 80-åra. Men dei store avgjørslene i denne striden vart likevel drivne fram treti år fyrr, i 50-åra.

50-åra bli gjerne skildra som ei still og daud tid i den norske politikken, — ei tid som statsmagtene mest brukte til praktisk nærings-arbeid. Men har ein fyrst sétt kor store klasse-motsetningar det var som brautst i dette nærings-arbeide, så fær heile tidbolken nytt historisk ljos yver seg. Det var i desse åra ikkje bondemagt og embætsmagt som stridde sterkast; det var bondemagt og borgarmagt. Og bønderne vann. Dei gjorde heilt ende på sagbrukspriviléga i 1854, og dei la grunnen til handelsfridom på lande i 1857; dei velte av seg skjuss-tyngsla i 1860, og dei la hær-tenest på borgarane i 1854; i 1859

dreiv dei byane tilbake frå den ulovlege magta si i stortinge. I alt dette er det siger for bønderne, tap for borgarane — økonomisk, sosialt, og politisk. Og 50-åra er difor ei veldig framslags-tid for bønderne, — sigers-år for bondepolitikken, så sant det var med politisk magt dei vann alle desse sigrane. Alt som kom etterpå, var berre dei naturlege fylgjene av det som den gongen var vunne, og no har ikkje borgarane anna att av den gamle magta si, enn at byane etter måten vèl fleire stortingsmenner enn landsbygdene, — ja ikkje dette dessmeir kann ein segje heilt er fyrerett for borgarane, sidan dei no må skifte magta i byane med andre klasser.

Målstriden.

Just samstundes med at bønderne såleis knekte borgarmagta i samfundslive, tok dei til så smått å reise ein kulturstrid mot borgarane. Eg har alt fyrr snert innpå dei åndelege motsetningane som naturleg hadde vakse opp mellom land og by. Byfolke vanvyrde bonden, og han hadde sjølv den kjensla, at han høyrde til ei åndeleg underklasse. Bondestortingsmannen Even Nubberud frå Sigdal gav form til denne kjensla, da han våga seg fram med meininga si om eit jordspursmål på odelstinge i 1821, — han gjorde opptake med desse orda: »Man studser ventelig ved at erfare, at jeg som Bondemand vover at berøre denne Materie ved dette Storthing, der tæller saamange indsigtsfulde Medlemmer«[1]. Og kultur-overmagta til embætsfolk og byfolk tyngde så hardt på bønderne, så dei miste trua på sitt eige og hermde etter overklassene så godt dei kunde.

Det er ein syrgjeleg ironi i det historiske tilhøve, at just da overklassene tok til å drage fram den gamle

[1] *Storth. Forh. 1821,* Marts, s. 364.

bondekulturen (i nasjonal-romantikken), da hadde bønderne sjølv fått i seg slik ein vanvyrnad for han, så dei for ålvor tok til å øyde han bort. Det var i 50-åra dei med magt tok til å rive ned dei gamle kyrkjene sine, å legge av rosemålinga, og døype barna sine med framande namn. Var 50-åra framgang for bondepolitikken, så var dei øydelegging for bondekulturen. Og likevel tok bønderne just no til å reise strid for kulturen sin òg, — spreidt og smått frå fyrsten, men djervare, meir samla etter kvert.

Det var målspursmåle som vart tatt opp. Sjølvsagt er det ikkje meininga her å ta fram heile målstrævs-historia[1]; det som det ligg vegt på i dette samanhenge, det er det sjælelege opphave til målstræve, og da må ein fyrst og fremst vende seg til skriftene til Ivar Aasen, han som fyrst freista bygge eit landsmål for bonden. Ein ser da greitt kor djupt den kjensla sat i han, at han høyrde til »de lavere Klasser«[2]; den avgjorde livsførsla hans[3], og den reiste måltanken i han. Det som tidleg vakna i hugen hans, det var krave på å lyfte opp til bokmål »det rette norske Folkesprog«, det som berre levde hjå »den ringere anseede Klasse«[4], hjå »en fattig Almue«[5], hjå bonden. Det hadde såra han reint personleg, når han »hørte vort Almuesprog krænkes og belees«, og han vilde egge ålmugen til ikkje lenger »slavisk at undergive sig det Herskende«[6]. Han vyrde ikkje domen

---

[1] Eg har gjeve eit stutt opprit i *Det norske målstrævs historie,* Kr. 1898. Dessuta kann eg vise til stykka mine »Maalstræv« i Salmonsens Konversationsleksikon.

[2] Syn og Segn 1902, s. 152 (dagbok frå 1842).

[3] *Udvalgte Skrifter* (1896), s. 4 (sjølvbiografi frå 1843).

[4] Syn og Segn 1909, s. 2 (skriftstykke frå 1836).

[5] *Udv. Skrifter,* s. 253 (skriftstykke frå 1857).

[6] Syn og Segn 1909, s. 2.

til P. A. Munch[1] om dei »platte« og »pøbelagtige« ålmugesformene[2], men vilde gjøre dem til ålgilde norske. »Overalt var det min Beslutning«, skreiv han[3], »at den Aandsdannelse, jeg kunde bekomme, skulde paa bedste Maade som muligt anvendes til Fordel for den Stand, som jeg tilhørte.« Og dette var ikkje minst formåle med målstræve hans. Det var i sin djupaste grunn ein klassestrid. Det var ålmugesmannen, han som »boer i en Røgstue, sover paa Halm og sidder paa en Bænk, »æder Grød og Sild« og gaaer i hjemmevirkede Klæder«[4], — det var han som skulde sette si daning og sitt mål opp mot »Stormandskabet«[5] og »Stormandsviis«[6]. Det var ein strid imot »visse Stænder«, byfolk, rikfolk og embætsfolk[7], og det som det galdt om, var å jamne bort klasseskilnaden, så det kunde bli »Enighed og et hyggeligt Samliv imellem de forskjellige Stænder eller Klasser i Landet«[8]; men da måtte overklassa lage seg etter bondestande, det som var »største Mengdi av Landsens Folk«[9], — bondemåle måtte bli landsmål i Noreg.

Såleis høyrer da målstriden i opphave inderleg ihop med bondepolitikken. Det var ikkje »nasjonale« grunnar han hadde sterkaste rota si i; landsmåle vart ikkje sett opp for di det var det gamle norske. Både målstræve og bondepolitikken var klassestrid: bonde mot borgar og embætsmann.

---

[1] *Samlede Afhandlinger* I, s. 21.
[2] Syn og Segn 1909, s. 4.
[3] *Udv. Skrifter,* s. 5.
[4] S.st., s. 260.
[5] S.st., s. 253.
[6] S.st., s. 228.
[7] S.st., s. 227.
[8] S.st., s. 241.
[9] S.st., s. 306.

Samling.

Men begge desse to klasse-reisingane kom etter kvart til å bère fram ålmenne folkekrav, så om dei frå fyrsten kløyvde folke, hjelpte dei snart til å samle det. Bondepolitikken laga seg om til reint demokrati og gjorde alle folk i lande like for lova; målstræve vart ei nasjonal sak og ikkje berre bondesak.

Bondestriden imot by-velde vende seg slett ikkje, korkje sosialt eller åndeleg, imot alt byfolke uta skilnad. Det var »borgarane« striden galdt, — dei som sat med dei økonomiske og politiske fyrerettane i byane, og som tok dem med seg utafor byane òg, når dei vart utliggarar eller proprietærar på lande. Og det var just den same klassa som hadde stempelen av ein framand kultur.

Ivar Aasen tenkte seg sjølv at byfolke òg, om det så ennda fylgde moten med det danske bokmåle[1], snart kunde bère kjensel på det norske ålmugesmåle[2], og yngre målstrævarar og målgranskarar har prova til fullnads, at folkemåle i byane, i det minste hjå underklassene, har same grunnlage som bondemåle. Målstræve har difor meir og meir mått gå ut på, ikkje å sette opp eit serskilt bondemål imot bymåle, men å samle ålmugesmåle i by og i bygd til eit samnorskt skriftmål. Målstræve held på og lagar seg om til ein strid for alle underklassene i lande.

Og just på same måten har det gått med den politiske striden til bønderne imot byane. Så lenge underklassa i byane ikkje hadde vakna til sjølvkjensle i politikken, tok ho tonen ifrå overklassa imot bonden, og tenestgjenter og handverksgutar i byen tykte dei hadde fullgod rett til å vise vanvyrnad imot — som det heitte

---

[1] *Udv. Skrifter,* s. 252.

[2] S.st., s. 306.

i ei barneregle — »den forbannade bondeknoken«[1]. Men det tok da snart til å vekse fram ei samkjensle mellom bønder og arbeidsfolk, etter kvart som dei merka dei kunde ha sams vinning. Bønderne frå Landvig klaga for Lofthus-kommissjonen i 1787 at den »giærrige Mand« som da åtte Frolands jarnverk hadde »viist Prøver paa sin Haardhed ej alleene med Bønderne med haarde Contracter og Forpligtelser, men og mod Værkets Arbejdere og Hytte-Folket ved at formindske deres Løn og forhøje deres Arbejder, som Kong Pharao med Israeliterne udi Egypten handlede«[2]. Bondestortingsmannen Lars Tingnes frå Sunnfjord la i 1818 eit ord inn for fridomen til heile »den ringere Classe« imot »den fornemmere Kjøbstædborger-Classe«[3], og ein talsmann for borgarmagta som Nikolai Wergeland sette i 1814 »Bønder og Haandværkere« ihop som den eine store underklassa[4].

Politisk form fann denne samkjensla fyrst i Thranerørsla. Marcus Thrane vilde samle arbeidsklassa både på land og i by, og da han i 1850 fekk det fyrste store landsmøte sitt i stand, var det av dei 103 sendemennerne 27 gardbrukarar og 27 husmenner, 29 handverkarar og 12 arbeidarar[5]; på landsmøte i 1851 var det mellom 79 sendemenner 26 gardbrukarar og 20 husmenner, 17 handverkarar og 3 arbeidarar[6]. Bønderne var såleis i fleirtal i denne arbeidarrørsla, og i det programme Thrane sette opp i 1850 finn ein ikkje berre slike arbeidarkrav som

[1] Regla var i bruk på Tromsa kringom 1880. Sfr. to døme ifrå 1842 frå Bergen og Trondheim: J. S. Welhaven, *Samlede Skrifter* VII, s. 68; Ivar Aasen i »Syn og Segn« 1902, s. 159.
[2] G. Sverdrup, *Lofthusbevægelsen* (uprenta).
[3] *Storth. Forh. 1818,* April, s. 470—471.
[4] *Fortrolige Breve fra Eidsvold,* s. 95.
[5] O. A. Øverland, *Thraniterbevægelsen,* s. 118.
[6] S.st., s. 243.

mannjamn valrett, nedslag i korntollen, og ny husmannslov, men dertil slike bondepolitiske krav som liggedagar, handelsfridom på lande, og mannjamn verjepligt[1].

Arbeidarrørsla kringom 1850 brøytte veg for ei ny tid i den norske politikken. Ho hjelpte til å vinne sigeren for bondepolitikken mot fyrerettane til borgarane i 50-åra, og handverkarane i Larvik valde i 1850 til stortingsmann den unge Johan Sverdrup som vart den fyrste parlamentariske føraren for eit samla by- og lands-demokrati; alt på stortinge i 1851 gjekk han med på bondesida både i striden om verjepligta og i striden mot sagbrukspriviléga. Det var ei underklasse-samling som gjekk for seg, og den sprengde straks den gamle bondepolitikken. Fyrr hadde bønderne, både storbønder og småbønder, stått ihop i strid imot embætsfolk og byfolk. No fekk bønderne hjelp hjå den nyreiste underklassa i byane, og med det same synte det seg, at det mellom bønderne òg fanst både overklasse og underklasse med serskilde interesser. Storbondeklassa kom da meir og meir til å slå lag med borgarklassa, og motsetninga vart ikkje lenger land mot by, bonde mot borgar, men underklasse mot overklasse.

Det hadde vore ein framgang i demokratisk leid, den tid bønderne reiste striden sin imot borgar- og embætsvelde. Det var ny demokratisk framgang, da underklassene i by og på land tok til å slå seg ihop til samfundsstrid. Og kvar gong såleis nye klasser slo seg fram i samfundsarbeide, vart heile nasjonen vidare og rikare. Framgangen for demokratie var i røynda det same som sterkare og sterkare nasjonal samling.

---

[1] S.st, s. 57.

OM BYGDEHISTORIE.

AV

LORENS BERG.

I.

Det raar adskillig meningsforskjel om bygdehistorisk forskning. Det gjælder baade stof-omfanget og nytten.

Med hensyn til omfanget fæster mange sig ved den topografiske side av emnet og ombytter helst ordet bygdehistorie med bygdebeskrivelse. Og de ældste forsøk — de fra 1700-aarene, f. eks. i Topografisk journal — er jo væsentlig geografi. Nu er betegnelsen bygdebeskrivelser blit likefrem vildledende; det er bygdernes historie vi nu sigter paa at faa frem.

En hel del mener at bygdehistorien bør sætte som sit væsentlige maal: at samle oplysninger om gammelt bygdeliv, dra frem kultur-træk, berge sagn, folkedigtning og folkemusik fra glemsel, øke vort kjendskap til gammel bondekunst i maling og træskjæring, gi bidrag til dialektforskningen, osv. Dette maa jo sies at være en ganske smuk opgave. Vistnok faar én det indtryk at flere, trods al velvilje, ikke venter noget større utbytte av et slikt høstnings-arbeide; rimeligvis mener de, det meste og bedste allerede er høstet ind av mænd som Ivar Aasen, Sundt, Lindeman, Moe og Asbjørnsen. Andre ser stort paa opgaven. Professor Hjalmar Falk skrev 1895 en avhandling i »Nyt tidsskrift«: »Om betydningen av den

folkelige kultur og akademikernes stilling til den«. Forfatteren lægger her frem et mangeartet arbeidsprogram for en fremtidig folkloristisk avsøkning av landets bygder. Og han venter gode resultater.

Under ordskifte om dette emne har riksarkivar Hertzberg, professor Yngvar Nielsen, professor Taranger, professor A. Bugge, professor H. Koht og dr. O. A. Johnsen hevdet en noget avvikende mening om bygdehistoriens opgave. De mener den maa sætte som et vigtig hovedmaal: belysning av bygdernes økonomiske forhold i gammel tid.

Spør vi endelig en interesseret bygdemand, hvad han venter at finde i en bok om bygden, vil svaret bli: først og fremst oplysninger om bygdens gaarder og bondeætter.

Som vi ser: det er noksaa stor uenighet om bygdehistoriens stof-omfang, og særlig om hvad den bør lægge mest vegt paa.

Og naar det blir spørsmaal om nytten av bygdehistorisk forskning, sier det sig selv, vi vil støte paa en lignende menings-forskjel.

La mig begynde med en ytterlighet. Paa »Historisk forenings« sidste aarsmøte fremholdt et forenings-medlem den opfatning, at de norske bygder har en svært fattig historie, uten nævneværdig historisk eller videnskabelig interesse.

En saa avfeiende dom bør vel ikke opfattes som vel betænkt. Den var vistnok bare uttryk for en uklar forstaaelse av, hvad bygdehistorie egentlig er. Uttalelsen, fraset den tilspidsede form, viser at emnet trænger drøftelse.

Professor Hjalmar Falk undervurderer ikke betydningen av bygdehistorie. I den ovenfor omtalte avhandling uttaler han: »Det meste av hvad der er utrettet for kjendskapet til vort lands kulturelle forhold, utenfor Eilert Sundts arbeide, skyldes de talrike bygdebeskrivelser, hvormed prester og lægmænd har beriket vor literatur.

— — Skal Norges indre historie gjennem tiderne kunne skrives med virkning, maa det netop ske paa grundlag av saadanne monografier, hvor det kulturhistoriske stof — handelsforbindelser, sociale tilstande, merkelige begivenheter av alle arter, statistik og landboforhold i det hele — er utdraget av kirkebøker og protokoller, inventarfortegnelser og tørre registre.«

Det var sterke lovord, skjønt professor Falk (vel paa grund av avhandlingens ramme) igrunden bare drøfter bygdehistoriens ene halvside, dens bidrag til kulturhistorien. En godt utarbeidet bygdehistories anden hovedbolk, dens bidrag til opklaring av en bygds økonomiske forhold i ældre tid, har utvivlsomt mindst en likesaa stor betydning.

En tænksom bygdemand, om han skulde si sin mening om bygdehistoriens nytte, vil ikke først og fremst fæste sig ved dens bidrag til landets alménhistorie. Han vilde peke paa vindingen for bygdefolket selv: bygdehistoriens evne til at vække sans for historie, pietet for minder, til at styrke bondens hjemfølelse og slegtsfølelse, gjøre ungdommen mere hjemkjær og jordkjær. Han venter av bygdehistorien, at den skal bli et av de bedste hjælpemidler til at knytte bygdefolket fastere til hjemjorden.

II.

Hvad bør en bygdehistorie indeholde?

Stoffet kan deles i to hovedgrupper:

1. Oplysninger om bygdens økonomiske forhold i ældre tid.
2. Oplysninger vedkommende bygdefolkets kulturutvikling.

At det har stor betydning at faa belyst bygdernes økonomiske forhold i gammel tid, skulde synes indlysende nok. Blir

det gjort bygd for bygd i landsdel efter landsdel, kan vi — for tiden efter reformationen — endelig engang som hovedfacit opnaa relativt sikre og bestemte gjennemsnitsberegninger for det hele land. Ogsaa for den senere del av middelalderen kan værdifulde oplysninger skaffes tilveie om bygdernes kaar. Nu er det vel saa, at det vil gaa lang tid, før alle landets bygder kan bli gjennemgransket. Men det vilde være en god foreløbig støtte for historikerne bare at faa resultaterne fra en to-tre bygder i hver landsdel.

Oplysninger om bygde-økonomiske forhold maa selvfølgelig samles ind slik, at resultaterne blir mest mulig sikre og brukbare. Arbeidsmetoden maa være rigtig og nogenlunde ens.

Her er en av grundene til, at det er kommet krav om en arbeidsveiledning for lokalhistoriske undersøkelser.

Hver enkelt bygdegaard maa ind under gjennemgaaelsen. Den skal følges gjennem diplomer, jordebøker, skattemandtal, skjøte- og pantebøker, tingbøker og skifteprotokoller, til dens eiendomshistorie i tilgjængelig tid er opklaret; videre tas med hvad der findes om dens skiftende værdi, besætningens størrelse, dens høsteevne, skog og rydningsforhold; endelig oplysninger om gaardens brukere og deres økonomiske kaar.

Saa tilslut i oversigtlige sammendrag hovedresultaterne for alle bygdens gaarder. Sammendragene gir os bygdejordens historie, for middelalderen vistnok bare delvis, men for de sidste 3—400 aar med tilstrækkelig utførlighet og sikkerhet.

Næringernes historie kommer saa i næste række. Bygdefolkets andel i næringernes avkastning vil i stor mon være avhængig av, hvem der eide bygdejorden. En vigtig faktor som ikke maa glemmes i denne forbindelse,

er skattetrykket. Bygdehistorien kan skaffe værdifulde bidrag til skattevæsenets historie.

Det maa let kunne opnaas enighet om, at undersøkelser av bygdernes økonomiske forhold, slik som de her er skissert, vil ha betydelig værdi. Jeg tviler ikke paa, at historikerne med glæde tar mot dette tilskud av kildemateriale til landets alménhistorie. Med fuld ret tror jeg professor Falks ord kan anvendes ogsaa om denne side av bygdehistorisk forskning: skal Norges økonomiske historie engang med virkning kunne skrives, maa det ske paa grundlag av rigtig utarbeidet bygdehistorie. Hittil har historikerne, naar de kom ind paa dette felt, maattet ty til vake vendinger.

Kravet om ved bygdehistoriske undersøkelser først og fremst at vie de økonomiske forhold opmerksomhet maa hevdes med styrke. En hel del ellers dygtige forfattere av bygdehistorie har manglet syn for denne side av sin opgave. De har forsøkt at bygge hus uten mur.

Saa har vi bygdehistoriens anden stofgruppe: det kulturhistoriske.

Det er et mangeartet stof det her blir tale om: bygdefolkets levevis, oplysning, maal, tradition, byggeskik, bygdekunst m. m. Nu maa det jo sies at paa dette vidtløftige felt er adskillig arbeide allerede utført. Men det er nok igjen, ja saa meget at vi i en vanlig bygdehistorie maa begrænse os og gjøre valg. Enkelte arter av dette stof egner sig ogsaa bedst for særskrifter og kræver desuten speciel fagkyndighet hos indsamleren.

Jeg vil her peke paa en arbeids-ordning som vil skaffe den bygdehistoriske forskning en betydelig lettelse, særlig i behandlingen av det kulturhistoriske stof. Et større distrikt bør tas overétt, om ikke en hel landsdel, saa et fogderi, en hoveddal. En oversigt over kulturutviklingen skrives mest hensigtsmæssig for et større distrikt.

Forskjellighetene mellem nabobygder er paa dette omraade hverken mange eller store.

Er denne ordning først valgt kan ogsaa flere emner av økonomisk art skilles ut og behandles distriktsvis, f. eks. næringernes historie. Det arkæologiske avsnit og det alménhistoriske likesaa.

Paa denne vis er arbeidet planlagt for Vestfold. Vi har delt landsdelen efter dens gamle inddeling i Brunla len og Tunsberg len. Brunla len som nu er under arbeide, blir behandlet i 1 hovedbind for hele lenet, 5 særbind for bygderne, 3 særbind for byerne. Derved opnaas at boken for den enkelte bygd væsentlig kan indskrænkes til gaard- og slegtshistorie.

En anden vinding er at det paa den vis blir lettere at faa den nødvendige litterære støtte av fagmænd. Slike emner som fund og oldtidsminder, den ældste bebyggelse, distriktets maalføre, byggeskik o. lign. bør behandles av fagkyndige. En enkelt mand bør ikke prøve paa at spænde over bygdehistoriens hele felt.

Tilslut nogen ord om slegtshistorie. Skal den tas med i noget større omfang i en bygdehistorie? Mange mener nei. Den har ikke saa stort værd at det er rimelig at ofre videre plads og arbeide paa den.

Det er sikkert nok: skal vi følge beboerne paa en 2—300 bygdegaarder i omkr. 300 aar, saa blir det et langt lerret. Slegtshistorien maa svulme op og lægge beslag paa den meste pladsen i bygdeboken. Og indsamlingen av materialet kræver mer arbeide end de fleste aner.

Men jeg for min del holder trods dette likevel sterkt paa en nogenlunde fyldig slegtshistorie. Jeg tror den har en vigtig opgave i en bygdehistorie.

Det skal medgis at det væsentlig er bygdens egen befolkning som kan ha interesse av slegtshistorien. Men

ikke bare bygdefolket. Enkelte hovedtræk har interesse i videre kredse.

Born av deim som bygde landet
er paa tuftom endaa til,

synger Ivar Aasen. Er dette bare en fager poetisk vending? Maa ikke ialfald uttrykket opfattes i bred almindelighet? Eller kan det paavises at en stor del av folket paa vore dages bondegaarder er av ældgammel bygderot?

Det har dog ikke liten betydning at faa svar paa disse spørsmaal. Det er videre av vigtighet at faa opklaret, i hvilken utstrækning indvandrede elementer i nyere tid er blit indsmeltet i bygdefolket, om de rester av middelaldersk bygdearistokrati, vi støter paa omkr. aar 1600, fortrinsvis søkte til de da opblomstrende byer eller gik over i bondestanden.

Bygdefolket selv vil dog ha størst utbytte av slegtshistorien. Den vil gi sund styrke til deres standsfølelse og øke dybden og varmen i synet paa hjembygden.

Disse formaal naas dog like godt, om vi gir slegtshistorien en fornuftig begrænsning. Datoer og smaatterier maa skjæres væk. Og længer end til 1850 behøver én ikke at gaa; fortsættelsen greier bygdefolket selv.

CHRISTIAN MAGNUS FALSENS LÆSNING.
ET BIDRAG TIL STUDIET AV HANS POLITISKE TANKEGANG.

AV
FRANCIS BULL.

For forstaaelsen av Christian Magnus Falsens forutsætninger til hans politiske gjerning kan det være nyttig at undersøke hvilke ældre forfattere han har læst, og hvem av dem som særlig har paavirket ham. Baade tiden og manden var svære til at citere, og fra hans mange citater vil man derfor kunne faa et i det væsentlige fuldstændig billede av hans læsning. Først kan det imidlertid ha sin interesse at se litt paa hans fars politiske tanker og deres kilder; for Christian Magnus har sikkert faat sine første politiske meninger og indtryk fra sin beundrede og betydelige far.

Enevold Falsen var, som saa mange av hans generation, begyndt med en varm begeistring for den franske revolution. I 1792 blev han og hans ven P. Collett krænket over at Rahbek spøkte med revolutionsidéerne, fortæller Rahbek selv; da de »tværtimod, som Borgere og Menneskevenner fandt (dem) den alvorligste Opmærksomhed værdig«. Men revolutionens utskeielser drev ogsaa Enevold Falsen over i mere konservative syns-

punkter. Hans smiger til Christian VII i »Festen i Valhal« 1796 ødela venskapet mellem ham og Malte Conrad Brun. Ved aarhundredskiftet var hans opfatning avklaret, og han fremsatte den i en avhandling: »Hvad er Frihed og hvor skulle vi søge den?«[1]. Den viser nok et visst frisind, men i politisk forstaaelse er han trods alt ikke kommet stort forbi Holberg. Paa samme maate som Holberg hævder Enevold Falsen at friheten ikke bestaar i regjeringsformen; et monarki kan være friere end mange republikker, og »den Regjering, der bedst forvaltes, er den bedste«. Friheten er visstnok »Menneskets virksomste Evne«, men »Evnen til at være fri, bestaaer i Kraften til at beherske sig selv«. »Ofte forvandlet til Tøileløshed, er Friheden endnu oftere bleven forvexlet med Attraaen efter Vælde«; derfor indebærer den store farer, og fuld politisk frihet vilde bare være til skade. Det er den borgerlige frihet han væsentlig sætter pris paa. Trods dette gammeldagse syn finder man baade Rousseau og Montesquieu citert i avhandlingen[2]. Større interesse end de almene talemaater om frihetens væsen har dog hans domme om forfatningerne i de forskjellige tider og land: Han mener at det kongestyrte Sparta var friere end republikken Aten, hvor folket blev forvildet, bedaaret og henrevet av den mest talentfulde taler og behersket av ledernes utøilede lidenskaper. Rom var aldrig virkelig frit, bare »en Republik, hvor Frihedens Symptomer lignede Feberens og yttrede sig i en uophørlig Kamp imellem Patricier og Plebeier«. Heller ikke England er i sandhet frit; Cromwells tyranni møtte litet motstand, »da han under Navn af Protector beherskede Britannien mere enevældigen end selv den lune-

---

[1] Enevold Falsen: Skrifter I pag. 131.
[2] Pag. 134, 143, 154 og pag. 144, 154, 163.

fuldeste af dets Konger«. Efter hans fald har det engelske folk trodd sig frit, og indbildningen har styrket det til mangen stordaad, men en nøiere undersøkelse viser at folkerepræsentationen er uretfærdig ordnet, viser korruption i ledelsen, viser »Armod i Pjalter ved Siden af Orientens Luxus«, og kjøbmandsaandens eneherredømme synes at bebude Kartagos skjæbne. Amerikas forenede stater har derimot en sand, virkelig frihet i sin klokt ordnede forbundsrepublik. I Frankrike saa revolutionen først ut til at skulle skape sand frihet i en god forfatning; men direktoriet bragte bare anarki, hver enkelt betydelig mand vilde tilrane sig selv magten, indtil Bonaparte kom; hans virksomhet er netop begyndt, da Falsen skriver sin avhandling.

Paa flere punkter kommer farens opfatning igjen hos Christian Magnus Falsen. Desværre har han skrevet ytterst litet før 1814, saa mange av hans citater kan bero paa læsning fra senere tid. Endnu mere beklagelig er det at han aldrig samlet sig til at fremstille og begrunde sine politiske synsmaater i en hel avhandling eller bok. Man maa studere ham i 21 smaaskrifter[1], mest av polemisk indhold, i hans Norges historie og i en del artikler i aviser og tidsskrifter; breve fra ham kjender man endnu svært faa av. Da han paa meget væsentlige punkter ændret sine meninger efter 1814, blir det vanskelig at danne sig noget sikkert helhetsbillede av hans forutsætninger for grundlovsarbeidet, men en undersøkelse av hvem og hvad han citerer og henviser til, kan dog gi interessante bidrag til dette.

Det ældste bevarte skrift av ham synes at være Atheniensernes Historie, utarbeidet 1800—01 (da han altsaa var 18—19 aar gammel) i 15 skrevne hefter i kvart.

[1] To av disse har det desværre ikke lykkes universitetsbiblioteket at skaffe tilveie.

De findes blandt hans papirer i Bergens museum, og i overlærer Schneiders avskrifter og optegnelser derfra i universitetsbiblioteket[1] omtales bare deres eksistens. De har neppe heller i sig selv nogen større interesse, men det er morsomt at se at han saaledes alt som ganske ung har studert forholdene i en republik som Aten; hans politiske interesser er altid nøie forbundet med de historiske, og uttalelser andensteds i hans skrifter synes at vise at han satte den ateniensiske frihet adskillig høiere end hans far hadde gjort.

Det første som blev trykt av Christian Magnus Falsen var et par smaastykker i Tiden 1808 (nr. 7 og 13) angaaende Kristiania kaperkompani; her finder man bare en del litetsigende latinske citater, noget hans stil altid er spækket med.

Adskillig større interesse har en avhandling av ham 1812 i Topographisk-statistiske Samlinger (I 2, pag. 159—174): Et Par Ord om de Grundsætninger og Regler, som formentlig bør følges ved en ny Matrikuls Indretning for Norge. Den har som motto og grundlag et fransk citat fra Montesquieu, som hævder at den teoretiske ordnings absolute retfærdighet er av mindre betydning, naar bare folket altid har »un necessaire abondant«; det er en tankegang som minder om Enevold Falsens. Forøvrig indeholder avhandlingen citater fra Aristoteles, Plinius, og i det hele en mængde latin. Særdeles karakteristisk for den bondebegeistring som gjennemtrængte Falsen selv og hele hans tid, er et citat fra Cicero: Omnium rerum, ex quibus aliquid aquiritur, nihil est agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil libero homine dignius. Ellers begynder han alt i denne avhandling ved siden av citaterne stadig at henvise til historiens

[1] Manuskripter in fol. 632.

lærdomme; det hadde hans far stadig gjort, og det blir med aarene hyppigere og hyppigere hos ham selv. De danske historisk-filosofisk-politiske forfattere fra anden halvdel av attende aarhundrede blir de som mest paavirker hans syn; i denne lille avhandling er det dog bare én av dem, Andreas Schytte, han citerer.

Næste gang Falsen optræer som forfatter er det som Adlers medarbeider til grundlovsutkastet. Det begynder med et citat av »en berømt Forfatters« definition av politisk frihet. H. E. Berner har paavist[1] at denne forfatter er advokat de Lolme fra Genf i hans skrift Constitution de l'Angleterre[2], som igjen er sterkt paavirket av Montesquieu. Hele tankegangen i utkastet bærer præg av disse forfattere[3] og av erklæringen om menneskerettigheterne fra august 1789[4]. I disse ting er det kanske sandsynligst at se Adlers virksomhet, men naar der gis historiske grunder for principerne kan man fristes til at tænke sig Falsen som forfatteren. Den lovgivende forsamlings adskillelse i to ting, og fordelingen mellem den utøvende og den lovgivende magt begrundes ved historisk erfaring om overgrep, og kongemagten bør være arvelig, heter det, for at man kan undgaa de rystelser som »Polens og andre Valgrigers Historie afgiver en Række af Exempler paa«. Forøvrig er det neppe mulig at utskille hvad der er av Adler og hvad der er av Falsen, især da grundsætningerne for en væsentlig del var fælles

---

1 Nyt norsk Tidsskrift IV 1878 pag. 263.

2 Amsterdam 1771. Paa engelsk i London 1790; her staar definitionen av friheten i femte kapitel, pag. 245. Fransk utgave paa nyt Breslau et Leipsic 1791, I, pag. 238.

Se nærmere den ovenfor citerte avhandling av H. E. Berner i Nyt norsk Tidsskrift.

4 En enkelt paragraf, nr. 19, synes at være en efterligning av habeas-corpus-akten.

for alle politisk interesserte mænd i Norge paa denne tid. Naar undtages utkastets latinske motto, er her ellers intet citat eller historisk henvisning utenfor en liten, men høist interessant anmerkning, hvor man tydelig gjenkjender Falsens tankegang. Pag. 35 i utkastet staar der: »Odelsfrihed var fordum Skattefrihed; ved den Ret, selv frivilligen at bestemme de Skatter, det vil yde, faaer Folket paa en Maade sin Odelsfrihed tilbage, og den Forsamling, som paa Nationens Vegne bestemmer Afgifter og Paalæg, synes derfor med Føie at kunne kaldes: Norges Odels-Thing.«

»Hvad har Norge at haabe, hvad har det at frygte af en Forbindelse med Sverrig, og under hvilken Betingelse kan denne Forening ene være ønskelig?« er navnet paa Falsens næste brochure, og ogsaa den kan gi nogen smaa oplysninger om hans historiske og politiske kundskaper i 1814, idet den blev skrevet like efter riksforsamlingens slutning og var færdig alt 4. juni 1814. Man ser her at han har sat sig nøie ind i svenske forhold, og han forklarer at den svenske regjering har brutt forfatningen av 1809, »idet Conscription er indført, dets (ɔ: Sveriges) Tropper trukne ud af Landet for en fremmed Interesse, Trykkefriheden rokket og indskrænket« (anf. skr. pag. 16). Han henviser stadig til ældre og nyere tiders begivenheter, og trækker paralleler med Norge fra frihetskampene i Schweiz, Nederlandene, Amerika og Spanien.

Naar undtas de faa nævnte skrifter, falder hele Falsens forfatterskap i aarene 1815—26, og det vilde da være unyttig at ta dem for sig i kronologisk orden, naar man søker oplysninger om hans litterære forutsætninger for grundlovsarbeidet. Isteden kan man søke at gruppere hans citater og henvisninger, saa de gir et billede av arten og omfanget av hans interesser og kundskaper;

her kan der nemlig visstnok være fortsættelse og utvidelse efter 1814, men aldrig er der tegn til nogen ændring i interesserne, selv om hans meninger skiftet.

Direkte, aapne uttalelser om kilderne til den norske forfatning i det hele har Falsen aldrig git. Det eneste skulde da være at han og Sverdrup den 10de mai paa Eidsvold forsvarte stortingets inddeling i 2, med at den »var taget af de bedste Constitutioner, den engelske og amerikanske; Aarsagen var, fordi den lovgivende Magt ikke skulde usurpere den executive, og forat ethvert Lovforslag kunde blive desmere drøftet og overveiet. Committeens specielle Aarsag, hvorfor den havde foreslaaet denne Inddeling, var, som jeg veed«, sier V. C. W. Sibbern i sin dagbok[1], »ogsaa at man frygtede for, at Bøndernes Antal paa de kommende Storthing kunde muligens blive saa mange, de aldeles kunde ved Enighed mellem sig, faae de naragtigste Ting igjennem, naar Storthinget var samlet. Dette forebyggedes derimod ved den foreslaaede Inddeling«. Desuten gir Falsen om en ubetydelig enkelthet den oplysning at »denne Bestemmelse er tagen af den engelse Lovgivning«[2] (at oprørsloven skulde læses op 3 ganger for en urolig forsamling, før man fik bruke militærmagt).

Men i tidsskrifter hvor Falsen spilte en ledende rolle, finder vi av og til anonyme uttalelser om grundlovens kilder som kanske er skrevet eller inspirert av ham. Ialfald maa de vel stemme nogenlunde med hans egen opfatning, siden han lot dem komme frem slik.

Bladet Tilskueren 1824 blev redigert av Treschow Hansen, med Falsen og general Mansbach som de

---

[1] Historisk Tidsskrift, første række, I pag. 255—56.

[2] Norges Grundlov gjennemgaaet i Spørgsmaal og Svar. Bergen n. A. (1816?). Pag. 160 anm.

vigtigste (anonyme) medarbeidere. Av disse 3 hadde bare Falsen fuldt kjendskap til grundlovens oprindelse, saa man maa vel kunne stole paa følgende oplysning i et anonymt stykke i nr. 5. »Den Norske Rigsforsamling paa Eidsvold i 1814 foretrak paa samme Maade som de constituerende Cortes i Spanien 1812, hvis Bestemmelser kunne ansees i flere Henseender at være lagte til Grund for vor Constitution, et blot suspensivt Veto«[1].

I Den Norske Tilskuer, 1817—21, redigert av Falsen, Foss og Rein, protesterer en anonym indsender (II 283) mot at man kalder »Norges Konstitution en Kopie af den Britiske eller Nordamerikanske«. Likheterne er altfor almindelige til at kunne bevise noget slikt; man har hverken tat noget blindt hen fra en enkelt stat, eller forsøkt overalt at være absolut original. »Verden har staaet saalænge og Staternes Historie er os saa bekjendt, at der ikke mangler paa de fortrinligste Materialier til at sammensætte en Statsbygning af.« I en redaktionel anmerkning til Buchholtz's Betragtninger over Norges Konstitution staar det[2]: »For saa vidt som de amerikanske Fristaters Konstitution for en stor Deel er bygget paa den britiske, kan Forfatteren have Ret til at sige at de norske Konstituenter toge den britiske Statsforfatning til Mønster, men for øvrigt havde man, særskilt med Hensyn til Organisationen af Nationalrepræsentationen saa godt som udelukkende den amerikanske for Øie.«

---

[1] Dette stykke skildrer vetoretten i de eksisterende forfatninger. Det tar ikke noget fast standpunkt i spørsmaalet, men synes dog nærmest at ha sympati for det absolute veto. Muligvis er det av Falsen selv, som i nr. 23 og 28 under merket »n + 5« ivrig kjæmpet for kongens absolute veto.

[2] 1ste aargang, 1817 pag. 60. Jvnfr. Berners avhandling i Nyt norsk Tidsskrift IV pag. 287.

Trods disse indrømmelser om utenlandske kilder var det dog altid den gamle norske odelsret og sagatidens »forfatningsforhold« i det hele som Falsen tænkte sig som grundlaget for Norges forfatning. »Medens Europas Nationer, under Hierarkiets og Lehnsaristokratiets Svøbe, sukkende henslæbede deres Lænker, og tabte alt Nationalværd, medens de, som Dyret, gjordes til Bestanddele af den Jord, de med deres Sved og Graad maatte gjøde, med hvilken de solgtes og kjøbtes som Løsøre, see vi Nordens Sønner saagodtsom ene i Besiddelse af Menneskeret og borgerlig Frihed; og har sand og fornuftig Frihed havt varig Sæde nogetsteds, saa var det i vort Nord«[1]. »Norges Odelsmænd med Kongen paa Thinget bestemmende Rigets Tarv«, det er et av hans kjæreste billeder av historien, og for at faa gjenvakt denne ideelle tilstand fra storhetstiden fastsatte Eidsvoldsmændene at odelsretten »denne fasteste Grundvold for Norges Constitution« ikke maa ophæves. I sin fremstilling av Norges Odelsret erklærer han: »Jeg har godtgjort, at vore Forfædres Constitution, det første de blive os bekjendte i Historien, var et constitutionelt Monarkie, hvor den lovgivende Magt var i Folkets Hænder«[2]. Og andensteds[3]: »Hos Folket, eller hos de frie, jordeiende Bønder (Odels- eller Adelsbønder) var altsaa Souverainiteten eller den høieste Magt . . . . Forfatningen var . . . et ved Folkeregjering indskrænket Kongedømme.« Det centrale i denne forfatning skulde da være odelsretten, som han fortolker som skattefrihet og mener var en gammel urgermansk rettighet, som skilte mellem fri mand og træl. Bedst be-

---

[1] Norges Odelsret. Tilegnet Enevold Falsens Minde. Pag. 7 f. Jvnfr. pag. 12 og 14 sinsteds.

[2] Anførte skrift pag. 41, § 17.

[3] Geographisk Beskrivelse over Kongeriget Norge. Pag. 113.

vart finder han odelsretten i Norge, men spor til noget lignende er der rundt om. I svenske lover har han selv undersøkt likheten mellem odelsretten og den svenske børdsret. »I den nye preussiske Lovbog, som er sat i Kraft fra 1ste Juni 1792, og som i Fuldstændighed neppe giver nogen anden efter, finder man og en Forkjøbs- og og Indløsningsret .... Jeg veed at der tales om en lignende Ret i andre Nationers Love, men jeg har dem ikke ved Haanden«[1]. En av hovedfordelene ved odelsretten er ifølge Falsen at den er »et Værn mod alt Slags Aristocratie«, og han hævder stadig[2] at Norge egentlig aldrig har hat nogen arvelig adel.

Trods sine ivrige historiske studier blev Falsen aldrig nogen historisk videnskapsmand. Han beskjæftiger sig bare med den historie som har politisk interesse for ham. Foruten Norges ældste historie blir det da væsentlig den nyere tids politiske historie. Om George Washington, som alt hans far hadde sværmet for, skrev han i nytaarsgaven Snotra 1821 en begeistret »biographisk Skizze«; han citerer her adskillige av Washingtons taler og har øiensynlig sat sig godt ind i amerikanske forhold. Ogsaa antik historie la han sig, som nævnt, efter. Derimot synes middelalderen ute i Europa ikke at ha interessert ham; vi har ovenfor set hvordan han er præget av oplysningstidens skarpe dom over denne lensaristokratiets og hierarkiets tidsalder.

Likesom hans historiske interesser tar farve av de politiske, saaledes virker de ogsaa tilbake og skaffer ham hans hovedargumenter i indrepolitiske spørsmaal. Han

---

[1] Som man raaber i Skoven faaer man Svar. Bergen 1815. Pag. 24—25.

[2] Norges Historie, Norges Odelsret, o. fl. st. Jvnfr. Tilskueren 1824 nr. 3, 7 og 12.

søker altid at bevise sin saks retfærdighet ved analogier fra »Historien og de nyere Constitutioner«[1]. Vi har alt set ham henvise til svensk børdsret, preussiske lover, engelsk lovgivning, Polens og andre valgrikers historie, den svenske forfatning av 1809, frihetskampene i Schweiz, Nederlandene, Amerika og Spanien; paa Eidsvold argumenterer han for riksforsamlingens opløsning straks kongen er valgt, ved at henvise til decemvirernes tyranni[2], og i en anden tale der henviser han til preusserkongen Fredrik II's historie[3]. I 1824 paaberoper han sig eksemplet fra »England, Frankrige og flere constitutionelle Stater«[4], til støtte for at forslag til stortinget bør fremkomme fra en statsraad istedenfor fra kongen. Angaaende statsraadernes deltagelse i stortingsforhandlingerne sammenligner han med Englands parlament og nationalforsamlingen i Württemberg[5]. Ogsaa sin samtids store begivenheter studerte han nøie. Et brev fra ham 23. juni 1821[6] viser at han hadde god greie paa karbonarierne i Italien. Yngvar Nielsen mener endog[7] at tidspunktet for hans endelige brud med oppositionen hadde sin grund i budskapet om at oprøret i Syditalien var blit knækket ved indgrep av stormagterne. Sikkert er det ialfald at det ikke i stortinget var nogen som fulgte saa godt med i den europæiske politik som Falsen.

---

[1] Bemærkninger i Anledning af Constitutions-Forslaget om Kongens Veto. Chr.a 1824. Pag. 3, jvnfr. pag. 25.

[2] Sibberns dagbok i Historisk Tidsskrifts første række, I pag. 223.

[3] Christies dagbok i Norske Samlinger, II pag. 579—80.

[4] Aftvunget Forsvar fra Generalprocureur Falsen. Chr.a 1824. Pag. 6.

[5] Den Norske Tilskuer, II pag. 369 ff.

[6] L. Daae: Breve fra Danske og Norske. Pag. 314.

[7] Grev Sandels's Statholderskab. Pag. 145.

Tilslut kan det være nyttig at gi en fortegnelse, saa fuldstændig som mulig, over de forfattere Falsen citerer. Av skjønlitterære er der ikke mange, dels fordi slike citater sjelden vilde passe i hans skrifter, dels fordi hans interesser ikke synes at ha været særlig store paa skjønlitteraturens omraade. Vi finder her: Cervantes, Shakespeare, Holberg, Wessel, Oehlenschläger, Grundtvig, Johan Nordahl Brun, Hans Bull, Rein, Zetlitz, Lyder Sagen. Og selv her spiller Falsens politiske og historiske sans ind: hos Bull er det odelsbegeistringen, hos Brun forherligelsen av Einar Thambeskielver som har interessert ham.

Den overveiende mængde av citater er fra historiske, filosofiske og politiske skrifter. Han kjender den latinske litteratur ut og ind, især den historiske: Cicero, Cæsar, Sueton, Livius, Tacitus, Seneca, Plinius, Propertius, Horats, Plutark, Lucian, Statius, Ælius Spartianus, Sallust, Salvian, Appian, Velleius Paterculus, Dio Cassius, Dionysios fra Halikarnas. Desuten er der en talløs vrimmel av latinske citater som han ikke angir forfatteren til, og en hel del citater fra den middelalderske latinske litteratur: Caroli Magni Capitularia, Marculf, William av Malmesbury, Philip Cluver, Wilhelm av Tyr, Wilhelm av Neuburg, Gregor av Tours. Av andre verker om europæisk historie i oldtid og middelalder finder man nævnt: Mansos Sparta, Mitford: History of Greece, Goldsmith: History of Greece, Ferguson: Rome, Gibbon. Av og til er der citater som viser kirkehistoriske interesser: jesuiten Pere le Telliers antijansenistiske skrifter, Michaelis mosaiske ret[1], den

[1] Desuten citerer han jødiske lovbestemmelser fra det gamle testamente. Blandt hans papirer i Bergens museum finder man jødisk historie og oltidens historie.

franske protestantiske kirkehistoriker Drelincourt, og tyskeren Spazier.

Av utenlandske statsretslige og filosofiske forfattere har han derimot ganske forbausende faa citater: Bayle, Gaetano Filangieri, De Lolme[1], Benjamin Constant[2]. Av det attende aarhundredes store berømtheter citerer han bare Montesquieu, alt i alt 6 ganger (de 5 ganger uttrykkelig Esprit des lois, sjette gang bare forfatternavnet). Det første sted er tidligere omtalt, de 4 findes i Norges Odelsret og gaar allesammen i hovedsaken ut paa at man maa søke at undgaa store enkeltmandsgodser for at kunne nærme sig henimot politisk likhet, men »quoique dans la démocratie l'égalité réelle est l'ame de l'état, cependant elle est si difficile à établir, qu'une exactitude extrême à cet égard ne conviendroit toujours«[3]. Endelig er der et citat under Falsens kamp for det absolute veto: »En berømt Skribent (Montesquieu, esprit des loix, tom. I, livre XI, chap. 6) siger i denne Anledning at dersom den executive Magt ikke har Ret til at standse den lovgivende Magts Foretagender, saa vil denne blive despotisk; thi da den i saa Fald kan anmasse sig alt hvad den maatte falde paa, saa vil den tilintetgjøre alle de andre Statsmagter«[4]. Falsen har ikke et eneste citat av Rousseau, Voltaire, av bøker om den franske revolution, av Grotius, Pufendorf, Thomasius, Macchiavelli, Hume, Locke, Bolingbroke, Fredrik II, Diderot, D'Alembert, Necker, Leibniz, Kant, Goethe,

[1] Uten navns nævnelse, og bare i konstitutionsutkastet, saa det kanske snarest skriver sig fra Adler.

[2] I et utrykt brev fra Falsen til Adler, 17 decbr. 1819, blandt Adlers papirer i det danske riksarkiv.

[3] Norges Odelsret pag. 47; her staar bare forfatternavnet. Jvnfr. pag. 30, 34 og 35.

[4] Bemærkninger i Anledning af Constitutions-Forslaget om Kongens Veto. Chr.a 1824. Pag. 12.

Schiller, Schelling, o. s. v., alle disse utenlandske berømtheter som man ellers stadig støter paa hos de nordiske forfattere fra omkring 1800—30, og i datidens mange kataloger til bokauktioner.

Fra nordisk historie og jus er der en uhyre rigdom paa citater: Av Snorre og andre sagaer, Saxo, Arild Huitfeldt, Scriptores rerum Danicarum, Messenius, Finnus Johannæus, Severin Monrad: Vita Einari, Ericus Olai, Behrmann: Christian II, Schlözer: Allgemeine nordische Geschichte, Ottar, Torfæus, Absalon Pederssøn, Adam av Bremen, Holberg, Ruh: Geschichte Schwedens, Gebhardi, Münter, Lagerbring, Pontoppidan: Dansk Atlas, Strøm: Søndmørs Beskrivelse, F. Chr. Holberg Arentz, Ove Malling, Dalin, Nyerup, Rynning, Schøning, Schytte, Suhm, Sneedorff, Tyge Rothe, Kofod Anker, Riegels, Birkner, Paus: Samling af norske Love, Morgenstjerne, Ørsted, Wulfsberg, lover og forordninger, like ned til tidsskriftet Minerva, Rabner: Forsøg til en Ordbog, og Falsens værste motstandere Mariboe og Nicolai Wergeland.

Hovedgrunden til at Falsens læsning blev avgrænset paa denne maate, var vel omtrent følgende: Av sin far var Christian Magnus Falsen blit opdrat i oplysningstidens politiske tankegang med sans og sympati for store, men ikke altfor radikale fremskridt. De digtere som i hans ungdom var de ledende i Norge kvad allesammen om odelen og den merkelige bondefrihet i fædrelandet, og roste det fremfor alle andre land. Slike tanker blev stadig næret og støttet av de danske historiske, filosofiske, juridiske og politiske forfattere fra slutten av det 18de

aarhundrede, først og fremst Tyge Rothe, Schytte[1], Birckner[2], Riegels, Sneedorff, og Kofod Anker. De hadde paavirket ham tidlig, og de store utenlandske forfattere som for en stor del hadde været deres kilder, kom til at faa liten interesse for ham, da de ikke gav ham noget væsentlig nyt. Helt fra han begyndte at lægge sig efter historie, saa han verden gjennem disse nordiske oplysningsforfatteres briller, og i likhet med dem, men i endnu sterkere grad, mente han da i den gamle odelsret at finde et fuldgyldig uttryk for sin egen tids tanker, og la sig selv uavvitende disse tanker ind i den gamle form. Tyge Rothe har i sit verk om Nordens Staetsforfatning (I—II, Kiøbenhavn 1781—82) forherliget odelsretten og søkt ut fra den at gi »Beviis at Regieringen blandt vore gamle Fædre var et med Demokrazie blandet Monarkie«[3]. Det er denne opfatning den danske historiker Dr. G. L. Baden skarpt og haanende har karakterisert ved at si at Rothe for Nordens oldtid fingerer en forfatning »som var den udtænkt efter Overlæg mellem en Montesquieu, Rousseau og Filangieri«[4]. Ut fra denne samme tankegang mener Falsen at forfatningen av 1814 er »i det Væsentlige aldeles overensstemmende med hiin den lykkelige

---

[1] Schytte nævner han ofte, altid med beundring, f. eks. Topogr.-statist. Samlinger I 2, pag. 163. Fra ham har han ogsaa sit motto til Norges Grundlov gjennemgaaet i Spørgsmaal og Svar: »Den nøjeste Forening af Regentens og Folkets Fordeel, er det stærkeste Baand paa Regenten, og den bedste Grundlov«.

[2] Av Birckner, »denne al fornuftig Friheds sande Ven og Forfægter« citerer han især en avhandling i Minerva 1791 om trykkefrihet (Nationalbladet I 194 og II 73).

[3] I 121.

[4] Budstikken IV 1823 nr. 35—38. Artiklen er rettet mot Rothes og Falsens teori at Norge i ældre tid ikke skulde ha hat nogen arvelig adel.

under Hakon den Gode«[1]. Odelsretten hadde holdt sig i Norge fra de ældste tider av, og »ved den blev, uagtet en ny Constitution var indført, en Grundvold staaende, der gjorde os det saa let at opføre den samme Bygning paany, en Grundvold saa afpasset efter denne Bygning, at alle de øvrige, man har villet opsætte derpaa, kun have ventet paa det første Stød, for igjen at falde sammen«. Kun ved hjælp av denne faste odelsret har nationen kunnet »bevare sin oprindelige Characteer og Værdighed«.

Kanske kan man ogsaa i dette Falsens historiske syn finde en forklaring paa hans politiske skuffelse og omslag: Idet han ved den nye forfatning bare trodde at ha gjenindført noget gammelt, maatte mangelen paa politisk kultur, især blandt bønderne[2], for ham bli et bevis paa den umaadelige tilbakegang fra sagatidens kloke og storsindede helteskikkelser til hans egen tids politisk og økonomisk smaatskaarne bonder. I virkeligheten bragte grundloven en saa gjennemgripende revolution i de politiske forhold at det maatte ta generationer, før bønderne kunde naa en politisk kultur svarende til deres magtstilling. Hadde Falsen forstaat omfanget av sin egen bedrift, vilde kanske de første aars mange smaavanskeligheter og ubehageligheter staat for ham som mere naturlige, og da kunde han og hans samtid muligvis blit spart for hans store politiske omslag og al den bitterhet det voldte.

---

[1] Norges Odelsret. Pag. 62—63. Jvnfr. Forerindring til hans Norges Historie; han vil skildre, siger han, »hvorlunde vort Norge i en lang Række af Aar blomstrede og befandt sig lykkeligt ved en Forfatning, i det Væsentlige liig den, der nu er gjenfødet iblandt os«.

[2] Jvnfr. Aftvunget Forsvar fra Generalprocureur Falsen. Chr.a 1824. Pag. 16.

OM »YNGLINGERNE« I NORGE OG DE VESTLIGE LANDE.

AF

JÓN JÓNSSON.

I (N.) Hist. Tidsskr. IV R. 5. B. (1909) s. 433—454 har prof. Al. Bugge skrevet om Ynglinger på Vestfold »for at få en diskussion i stand«. Da jeg har overtænkt sagen fra forskellige sider, vilde jeg gærne have lov til at yde et lille bidrag til diskussionen.

Her er der tale om en sag, som efter sin natur må være uklar og indhyllet i mørke. Man må derfor være forsigtig i sine slutninger og påstande. Den ældste kilde er her Þjóðólfr fra Hvinir. Hvis hans vidnesbyrd forkastes, har man ikke noget pålideligt at sætte i stedet, men kun gisninger, og man kan da med ligeså stor sandsynlighed antage, at Halfdan hvítbeinn har været af dansk slægt (hvad nogle har påstået), som at han har været af en ubekendt slægt fra Vermland. Lad os gå ud fra, at Halfdans fader (Ólafr trételgja) er en sagnhistorisk fortidshelt af tvivlsom eksistens [1] — (og der er en vis sandsynlighed for, at Olafs svigerfader, Halfdan gulltönn, er af mytisk oprindelse, jfr. *Gullintanni* = Heimdallr) — samt at Halfdan hvítbeinn er den ældste af de vestfoldske kon-

---

[1] Jfr. P. A. Munch, Om kilderne til Sveriges historie i den førkristelige tid i AnO. 1850.

gers forfædre, som Þjóðólfr havde pålidelige efterretninger om. Dette stemmer godt med den grundregel, at en norsk høvding i oldtiden må have kendt sine forfædre opad i slægten indtil 6. led (jfr. Rögnvaldr heiðum-hárr — Ólafr — Goðrøðr — Halfdan mildi — Eysteinn — Halfdan hvítbeinn). Man synes altså med fuld sikkerhed at kunne fastslå, at Rögnvaldr heiðum-hárr har været femte mand fra Halfdan hvítbeinn. Længere opad er Halfdans slægt behæftet med tvivl, og bortset fra slægtsnavnene er der ikke noget, hvoraf man kan slutte sig til slægtskab mellem ham og de danske konger (Skjoldungerne) eller de svenske konger (Skilfingerne), og slægtsnavnene kan pege til bægge disse slægter. Navnet Ólafr synes at høre hjemme både i olddanske og oldsvenske kongeætter, men navnet Halfdan peger langt snarere til Danmark end til Sverige. Vel omtaler Saxo en svensk oldtidskonge ved navn Halfdan, men da han f. eks. regner Buðli og Jörmunrekr for danske konger, beviser dette ingenting, tilmed da denne Halfdan efter hans fremstilling stammer fra en dansk slægt. Heller ikke beviser det noget med hensyn til dette navns hyppighed i Sverige i det 7. og 8. århundrede, selv om det ofte forekommer i svenske runeindskrifter fra 11.—12. århundrede[1]. På den anden side har vi pålidelige efterretninger om, at danske stormænd fra 8.—9. århundrede har båret dette navn (Halfdan, kong Sigfrøds sendebud, 782; Halfdan [Alfdeni], som kom til Karl den store 807, Halfdan, dansk konge 873), og derfra er det rimeligvis indvandret til det sydøstlige Norge (»Halfdan gamle« regnes for konge i Ringerige). Navnet Eysteinn anses af Al. Bugge for at være ejendommeligt for Norge, men den

[1] Det første vidnesbyrd om Halfdans-navnets forekomst i Sverige findes vistnok i russiske årbøger (Nestor), hvor der tidlig i det 10. årh. omtales en mand ved navn »Aldan« (ɔ: Halfdan), men det er ikke umuligt, at han har været af dansk herkomst.

første mand med dette navn, som omtales der i landet, er vistnok Eysteinn ríki (illi, harðráði) Upplendingakonungr, Halfdan hvítbeins svigerfader, og han kan godt være indvandret (svensk eller dansk — hans son bærer det svenske kongenavn Önundr), ligesom også navnet fra ham kan have faaet udbredelse i Norge. Ynglingatal omtaler den svenske konge Eysteinn, som Jyderne brændte inde på Lofund, i Ann. Esr. (SRD. I s. 223) kaldes Svenskernes stamfader »Østen« (ligesom Danskernes »Dan«), og svenske runeindskrifter viser, at dette navn brugtes i Sverige i det 11. århundrede[1]. Der synes altså ikke at være nogen grund til at betragte dette navn som ejendommeligt for Norge snarere end for Sverige. Nu findes der (i Snorres Ynglinga saga, 43. k.) gamle sagn om svogerskabsforhold mellem de svenske Skilfinger og Skjoldungerne i Skåne[2], sagn, som efter min mening stottes ved, at ét navn fra hver slægt bæres af Halfdan hvítbeins sønner, Eysteinn og Goðrøðr, som siges at have været dattersønner af Eysteinn ríki, Upplendingakonungr, der ifølge »Hv. Nor. bygð.« var Goðrøðs søn. Denne Eysteinn forblandes i gamle sagn med en dansk og en svensk konge af samme navn, hvis eksistens er usikker[3], og man kan godt tænke sig, at han har været en østrøn høvding, som har tilkæmpet sig et rige på Oplandene. At en konge fra Skåne har gjort krigstog til Norge i gammel tid og erobret

---

[1] Brate, Runverser s. 319—320 (Nr. 141).

[2] Jfr. de danske sagn (SRD. I s. 47, 217, 225, Sax. VI s. 290, VII s. 319), som omtaler Ingjaldr, Ása og Ólafr før Harald hildetands tid. En kongerække (SRD. I s. 32) nævner endogså »Guthrid« (ɔ: Guðrøðr) som dansk konge ved denne tid, og måske skjuler Ivar vidfadmes navn sig i »Sivarus« (Sax. VII s. 359), ɔ: Ívarr Svía [konungr], se Ark. X s. 146 n. u. t. og XVII s. 56 n. 1, jfr. Findmór = Find[laec] mór [maer Moreb] N. Hist. Tidsskr. 1901 s. 7.

[3] Jfr. S. Bugge, Bidrag til den ældste skaldedigtnings historie s. 87.

land der, er ikke mere usandsynligt, end at Ryger, Hørder og Heiner har ved denne tid gjort krigstog til Sjælland. Forudsætter man, at Eysteinn ríki har været en søn af den skånske konge Guðrøðr og Ása illráða Ingjaldsdatter[1], bliver det forståeligt, hvorfor senere sagaskrivere har forblandet Skilfingers og Skjoldungers slægter i Norge[2], og da var der også for Halfdan hvítbeins efterkommere anledning til at føre sin slægt op til de svenske konger og kalde sig selv for Ynglinger (af »Yngva þjóð«?), idet de ikke så godt kunde regne sig til Skjoldungerne, forudsat at deres frænder, Eysteinn den riges efterkommere i lige nedstigende mandlig linje, som kæmpede med dem om riget på Oplandene, har betragtet sig som hørende til Skjoldungeslægten (hos dem forekommer navnet Fróði, Hkr. Har. hárf. 2. k.). Men her er det bedst at forlade gisningernes glatte og farlige bane, og holde sig til kilderne.

Ynglinga saga (k. 49) og Þáttr af Upplendingakonungum i Hauksbók omtaler 2 sønner af Halfdan hvítbeinn og Ása, datter af Eysteinn harðráði (illráði), ved navn: Eysteinn og Goðrøðr, hvilket fuldstændig stemmer med Are frode, som på to steder i sin Íslendingabók omtaler Ólafr trételgja's søn Halfdan hvítbeinn, først som stamfader (i 5. led) til Harald hårfager, senere som stamfader (i 5. led) til Óleifr hvíti, Bredfjordingernes (og Are's egen) stamfader, der af Eyrb. (k. 1) betegnes som »den største hærkonge vest for havet«. Al. Bugge tvivler ikke om, at Are har ret i, at hans forfædre i mandlig opstigende linje har været Ynglinger, efterkommere af Halfdan hvítbeinn, men dog synes han at ville forrykke al sammenhæng i Ares slægtregistre ved at indsætte Goðroðr veiðikonungr,

---

[1] Jfr. Ark. XVIII s. 176.

[2] »Hv. Nor. bygð.« II; jfr. Ark. XIX, s. 181—90.

søn af Halfdan den milde, i stedet for Goðrøðr, søn af Halfdan hvítbeinn, som Dublinkongernes stamfader. Ved denne gisning slutter han sig til H. Schücks tidligere fremsatte mening[1], dog med den forskel, at Al. Bugge betragter Goðrøðr veiðikonungr som en småkonge på Vestfold, hvorimod Schück betragter ham som en folkekonge (»*þjóðkonungr*«) i Danmark. Schücks mening — som for resten synes at mangle fast grundvold[2] — kan vanskelig forliges med tidsregningen og med vestrøne kilders vidnesbyrd (»Three fragments«), og dog kolliderer Al. Bugges antagelse endnu i langt højere grad med bægge dele. Det er ikke videre sandsynligt, men dog ikke utænkeligt, at den danske konge Guðrøðr († 810), som synes at have efterladt sig lutter unge sønner[3], har haft en voksen søn (Rögnvaldr) ved århundredskiftet og en sønnesøn (Goðrøðr), født 800—810, men om så var, da kunde Dublinkongen Ólafr, som kom til Irland 853, være en søn af denne Goðrøðr, født ca. 830, men yngre kan han næppe tænkes at have været (hans søn Karl falder i året 868[4]). På den anden side mener Al. Bugge, at Goðrøðr veiðikonungr på Vestfold har overlevet sin navne i Danmark, høstet ære ved at gøre sig uafhængig af Danmark (efter 813) og er bleven benyttet i Rígsþula som forbillede for »Konr ungr«, men da bliver det endnu mere usandsynligt, at han kan have været oldefar (eller tipoldefar) til Dublinkongen Ólafr, hvorved også Ynglingatal, som kun opregner to slægtled fra Goðrøðr veiðikonungr (Ólafr og Rögnvaldr), vilde komme i direkte konflikt med den irske stamtavle i »Three Frag-

---

[1] Sv. Hist. Tidskr. 1895 s. 70—80.

[2] Jfr. Finnur Jónsson i ÅnO. 1895 s. 357.

[3] Steenstrup, Norm. I s. 71, Storm, Krit. Bidr. I s. 38.

[4] Norm. II s. 134. — Guðbr. Vigfússon (Safn til sögu Islands I s. 220, 493) antager, at Torsten d. røde, søn af Ólafr hvíti, er født ca. 850, efter hans islandske efterkommeres alder at dømme.

ments«, der nævner Rögnvaldr, Goðrøðr og Dublinkongen Ólafr som efterkommere af kong Goðrøðr Goðrøðarson (ikke Halfdansson). Rigtignok synes Al. Bugge ved siden heraf at have tænkt sig, at Rögnvaldr heiðum-hárr har levet ca. 900—930 [1], men da kan han på ingen måde have været stamfader til Dublinkongerne, som regnede deres slægt fra Ívarr, broder til Ólafr, som erobrede Dublin 853. Derimod stemmer det udmærket med tidsregningen, hvis vi antager, at henholdsvis brødrene Ólafr og Ívarr og Rögnvaldr heiðum-hárr har nedstammet gennem lige mange slægtled fra Halfdan hvítbeinn, samt at Rögnvaldr har levet ved den tid, da Harald hårfager underkastede sig Norge [2], og med hensyn til antallet af slægtled stemmer Ares slægtrække angående Óleifr hvíti's forfædre godt med Dublinkongen Ólafs irske stamtavle, og det hvad enten man antager, at (nogle af) navnene er blevne forblandede i den mundtlige overlevering hos Are's hjemmelsmænd [3], eller at Óleifr hvíti og Ólafr (Goðrøðarson) i Dublin i virkeligheden har været to samtidige hærkonger af Ynglingeslægt i de vestlige lande [4]. Al. Bugge går ud fra, at Óleifr hvíti er identisk med Dublinkongen.

Jeg kommer altså til det resultat, at det er kronologisk usandsynligt, at Goðrøðr veiðikonungr har været stamfader til brødrene Ólafr og Ívarr i Dublin, samt at »Rögnvaldr heiðum-hárr« umulig kan have været stamfader til disse Dublinkonger, tilmed da dette strider imod deres stamtavler, både norrøne og irske, som jeg hidsætter til forklaring. De henholdsvis fra Ynglingatal og fra den irske stamtavle hentede navne udhæves ved forskellige typer.

---

[1] N. Hist. Tidsskr. IV R. 6. B. s. 179. At der mangler slægtled i Ynglingatal (slutningen), synes i alle henseender at være usandsynligt.

[2] Jfr. G. Storm i Ark. XV s. 107—141.

[3] Jfr. Tím. Bmf. XI s. 26—29, Ark. XIX s. 184 n. 1.

[4] Jfr. Björn M. Ólsen i ÅnO. 1908, s. 173.

Halfdan hvítbeinn.

Eysteinn. Goðrøðr (= *Goðrøðr* den ældre i »Three Fragments«?)

Halfdan mildi. Ólafr. *Goðrøðr* konungr.

Goðrøðr veiðikonungr. Helgi. *Rögnvaldr* (efter Schück Ragnarr).

Ólafr Geirstaðaalfr. Halfdan svarti. Ingjaldr. *Goðrøðr.*

Rögnvaldr heiðum-hárr. Harald hårfager. Óleifr hvíti[1] (=) *Ólafr* i Dublin. *Ívarr.*

[1] Are frode nedstammede i 8de led fra Óleifr hvíti.

Stafafell d. 12. august 1910.

ERIK DEN RØDES SAGA OG VINLAND

AF

FINNUR JONSSON

Det spørsmaal, som har interesseret mange, navnlig i Amerika naturligvis, opdagelsen af »Vinland«, ɔ: formentlig et sted paa eller ved Nordamerikas østkyst, er nu igen blevet aktuelt ved prof. *Fr. Nansens* behandling af hele æmnet i hans store værk »I taakeheimen«. Da jeg ikke kan være enig med Nansen, hverken i hans grundbetragtning eller med hensyn til en mængde enkeltheder, mener jeg ikke at kunne lade hans fremstilling uænset. I Norge selv har den fundet den mest levende modstand. For mig er *kildespørsmaalet* af størst betydning. Prof. *G. Storm* skrev i sin tid den fortræffelige afhandling: Vinland og Vinlandsrejserne (Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1887). Denne afhandling staar for det meste urokket. Og da jeg i alt væsentligt kan slutte mig til Storm, vil det være uundgaaligt, at jeg dels kommer til at gentage ham, dels henvise til ham. At gennemgaa Nansens fremstilling punkt for punkt med stadige henvisninger vilde blive trættende og mindre formaalstjenligt. Jeg foretrækker at fremlægge det hele fra mit synspunkt, dog saaledes at jeg lejlighedsvis indskyder kritiske bemærkninger med hensyn til bestemte enkeltheder.

Blandt *kilderne* for Vinlands-opdagelsen og hvad dertil hører er da — først og fremmest — *Are frode*. I sin berømte

Islendingabók, forfattet omkr. 1130, fortæller han ganske vist ikke om en opdagelse i Vest, men siger kun — i kapitlet om Grønlands opdagelse — at »der [ɔ: i Grønland] havde denslags folk færdedes, der har bebygget Vinland og som Grønlænderne [ɔ: Islændingerne i Grønland] kalder Skrælinger«. Disse ord viser, at Vinland, dets opdagelse og tilværelse, ansees som en utvivlsom realitet og som almenkendt. Naar Nansen mener, at Ares udtryk, brugen af *kalla*, kalder (præsens), skulde betyde, at Are dermed betoner et senere, yngre kendskab til »Skrælingerne« end det fra og i Vinland, er denne forstaaelse, — om end ikke umulig — aldeles unødvendig og netop den fjernestliggende for enhver, der forstaar grundsproget. Ordene betyder ganske sikkert og ligefrem: »som Grønlænderne kaldte og endnu idag kalder S.« Hele Ares fremstilling i kap. 6 lader i virkeligheden ikke tvivl tilbage om forstaaelsen. I samme kapitel giver Are antydninger om sin hjemmel, idet han siger, at en mand »som selv havde fulgt Erik d. røde« til Grønland havde fortalt »*Torkel Gellisson*« om rejsen og dens tidspunkt. Man har med rette heri set en antydning af hele kilden til hvad Are frode meddeler i sit kapitel. Torkel var Ares farbroder. Det er altsaa ham, som er det egentlige forbindelsesled. Are selv er født kun et godt halvt aarhundrede efter »Vinlands« opdagelse. Allerede her ser vi, hvor overmaade gunstige forhold der var tilstede med hensyn til en sikker tradition. Den første hjemmelsmand er en mand, som selv har oplevet begivenheden; om han har levet i Grønland, eller mulig paa Island, er nu ikke muligt at afgøre. Snarest maa det første dog antages at være tilfældet. Ialfald maa Ares ord forstaaes saaledes, at Torkel har talt med manden i selve Grønland.

Her er der saaledes en saa direkte *grønlandsk-islandsk overlevering* om et »Vinland« som ønskeligt.

Det kommer man ikke udenom. Det laa slet ikke i Ares *plan* at fortælle noget videre herom, netop fordi denne opdagelse ikke havde ført til noget praktisk resultat, der vedkom hans æmne, og at fortælle noget — i sin kortfattede fremstilling — bare for kuriositetens skyld, faldt ikke Are ind[1]. At kræve at han skulde have gjort det, er at miskende hele hans forfattervirksomhed. Betydningen af Ares ord har dr. *A. Bjørnbo* tilfulde forstaaet og stærkt fremhævet.

En anden notits er, efter min mening, af en betydning, som ikke giver Ares meget efter. Det er de *islandske annalers* notits om bispen Eriks rejse for at opdage (genopdage) Vinland. Det hedder — ved aaret 1121, altsaa netop omtrent samtidig med Ares forfatterskab — med lidt variation i de enkelte haandskrifter, at »Erik biskop (upse; af Grønland; Grønlændernes biskop) ledte efter (begav sig ud for at lede efter) Vinland« (*leitaði Vínlands;* Isl. ann. 19. 59. 112. 252. 320). Selvfølgelig forudsætter dette, at Vinland var kendt i forvejen; hvad det nu galdt om, var at komme derhen, genopdage det. Udtrykket

---

[1] Jeg skal i denne forbindelse bemærke, at naar der om *Snorre* udtales, at det er mærkeligt, at han har saa lidt at fortælle om Vinland, »naar man ved hvor gerne Snorre gør udflugter fra sit egentlige æmne, naar han har noget rigtig interessant at meddele« (Söderberg, ogsaa anført hos Nansen s. 337), kender jeg ingen udtalelse om Snorre, der mere grundig misforstaar hele hans forfatterskab. Snorre gør lige det *modsatte* af, hvad der her ved en uforklarlig misforstaaelse tillægges ham. Af sine kilder medtager han kun hvad han har brug for for at belyse kongernes færd, handlemaade og hensigter; han afskyr digressioner for kuriositetens skyld — modsat hvad andre samlere gjorde. Hvad Snorre har vidst eller ikke vidst om Vinland, kan ikke vides. For dets historie havde han i sin fremstilling absolut ingen brug. *Derfor* har han heller ikke omtalt det — selv om han har vidst noget derom.

leitaði er ganske i sin orden; ogsaa naar det galdt et tidligere fundet land; men det viser, at man dengang i lange tider ikke havde berejst landet eller hørt derfra. Indirekte beviser dette ukendskab til »Skrællingerne« selv i Grønland, da Eriks rejse snarest maa opfattes som en missionsrejse. Hvorfra annalerne har denne notits vides ikke, men at den ikke er digt eller helt uden reelt grundlag, maa betragtes som givet. Nu er det ganske vist saa, at i egentlig forstand er saavidt vides denne Erik upse ikke biskop i Grønland, ɔ: ikke biskop til *Garðar* i Grønland, da bispesædet endnu ikke var oprettet. Erik har saa, mener man, været af samme art som de udenlandske lærde, Are frode omtaler paa Island og titulerer »bisper«, d. v. s. gejstlige, hvis hovedvirksomhed det var at rejse til hedninge og forkynde kristendommen der. Det er da ogsaa let at skønne, hvad der ligger bagved Eriks færd; det er missionsvirksomheden, der har drevet ham afsted, men han er rimeligvis omkommen, da man intet mere hører om ham. Eriks æt er velkendt. Han var en Islænding, der i lige linje nedstammede fra Landnamsmanden Valtjov (Landn. s. 46; her kaldes han »Grønlænderbisp«). Efter annalerne var han kommen til Grønland i aaret 1112 (saaledes maa vel den korte notits »Biskop Eriks rejse« forstaas). I senere bispefortegnelser opføres Erik ogsaa, hvad alene for sig dog ikke har meget at betyde.

Men atter her føres vi til en *grønlandsk-islandsk tradition* om »Vinland« og dets *reelle* tilværelse.

Før jeg gaar videre, skal jeg omtale en endnu ældre kilde end Are. Det er *Adam af Bremen*. I sit værks 4. bog, kap. 38 hedder det hos ham: »Desuden fortalte han [ɔ: Sven Estridssen], at endnu en ø var bleven funden af mange i det ocean [det nordlige], som kaldes Vinland, fordi vinranker der skal vokse af sig selv (*sponte nascantur*), der giver den bedste vin. Men at ogsaa korn er

der i overflod uden at være saaet, har jeg erfaret ikke ved en grundløs mening (antagelse), men ifølge Danernes bestemte fortælling» (non fabulosa opinione sed certa comperimus relatione Danorum; der er vel ikke udfaldet *regis* efter *relatione*?). Dette er tydelige ord; Adam fortæller altsaa, at ude i »det ocean« har man fundet et land (han kalder det ø, hvad der naturligvis er uden betydning), Vinland, hvor der vokser udmærket vin og ikke saaet, d. v. s. vildtvoksende, korn. Adams kilde er, som saa ofte ellers, kong Sven og her tillige »Danerne«; der henvises altsaa til en udbredt mening om eller kendskab til »Vinland« i Danmark ved 1070. Men hvorfra havde kong Sven og Danerne deres viden? Efter min overbevisning fra Nordmænd eller Islændere eller begge dele. Det er den *grønlandsk-islandske tradition*, der direkte eller indirekte ligger til grund for Adams beretning. At paavise muligheden for en saadan tilstedeværelse er ganske overflødigt. Her skal kun paapeges, at der hos Sven Estridssen opholdt sig en islandsk skjald, Torleik fagre, der rimeligvis har hørt til Bredefjordsegnen, hvor traditionen om Grønlands opdagelse osv. netop maatte holde sig mest levende. Han opholdt sig hos kongen 1050, altsaa længe før Adams ophold i Danmark. Mere behøves der ikke for at vise, hvor let tilknytningen kan have været. Hvad Adams ord angaar, finder jeg ingen grund til at antage, at han skulde selv have blandet sine meninger ind, at f. eks. forklaringen af »Vinland« skulde være hans egen; brugen af konjunktiv *(nascantur)* forekommer mig at udelukke enhver tvivl; forklaringen maatte jo saa at sige af sig selv følge med. Derimod vil jeg ikke nægte, at tilføjelsen: »der giver den bedste vin«, og især brugen af superlativen mulig er Adams eget tillæg. Men det gør saavist intet til sagen. Hvad den sidste del af Adams meddelelse angaar, har dr. Bjørnbo udtalt, at den tyder

paa, at Adam selv »har tvivlet om landets frugtbarhed oppe i ishavet og faaet meddelelsen bekræftet af flere«. Noget saadant kan jeg ikke se i Adams ord. Højst kan der være tale om en vis forbauselse, men da han har en »certa relatio Danorum«, tvivler han aabenbart ikke selv om sagen. Dette er den simpleste opfattelse af ordene. Der antydes intet om, at han skulde have tvivlet og af *den* grund udfrittet flere. I det hele er denne fremstilling hos Adam af en saadan art, at man ikke kan komme bort fra den som en rigtig gengivelse af, hvad han har hørt, medmindre man vil gøre ham til en bevidst løgner. Ganske vist er der mange fejl og urigtigheder hos Adam, men saavidt jeg ved betragtes han ikke som løgner, og de paagældende sætninger bærer intet præg deraf. Jeg kan derfor aldeles ikke gaa ind paa, hvad prof. *S. Söderberg* har udtalt (i et foredrag trykt i Snällposten, 30. okt. 1910), at hele beskrivelsen af »Vinland« var Adams egen tildigtning; endnu mindre at det skulde være den, der ligger til grund for den islandske sagas beskrivelse. Söderberg har i virkeligheden intet som helst bevis kunnet give for denne sin mening. Ligesaalidt er jeg istand til at gaa ind paa hans forklaring af navnet »Vinland«, men herom senere.

Jeg kommer nu til de sagamæssige fremstillinger, der haves fra Island. Der er da først *Erik d. rødes saga*. Den findes i 2 haandskrifter, Haukr Erlendssons samlingshaandskrift fra o. 1320, og A. M. 557, der er omtr. 100 aar yngre. Som det plejer at være tilfældet, repræsenterer ingen af dem sagaen i dens oprindelige form; det ses allerede af en sammenligning mellem begge. Ofte kan det være vanskeligt at sige, paa hvilken side »ægtheden« er eller er størst. Hauksbogen er dog vist nærmest ved originalen alt i alt, men den er interpoleret. At sagaen selv er betydelig ældre end Hauksbogen er klart. Da

den i sin nuværende skikkelse i slutningen nævner »biskop Brandr den første«, hvorved der sigtes til biskop Brandr den anden (med det navn), der døde 1264, maa den, har man sluttet, være yngre end dette aar. Det kan man i det hele taget med en vis ret sige; derfor taler begyndelsen og endel andet. Imidlertid er tilføjelsen af »den første« overmaade lidet betydende, eftersom man maa regne med, at det var naturligst, at en afskriver fra tiden efter 1264 saa at sige af sig selv kom til at tilføje dette, selv om det ikke havde staaet i originalen. Jeg mener nu, at sagaen oprindelig er skreven omkring 1200 eller i det 13. aarh.s første fjerdedel, men at den senere (i dets 3. fjerdedel) er bleven omarbejdet. Omarbejdelsen er tydelig i begyndelsen. Det *første* kapitel er direkte udskrevet af Landnáma og indeholder slægtregistre og ting, som intet har med det øvrige at gøre. Dette indhold fører imidlertid til omtalen af en mand, *Torbjørn*, der bliver fader til den *kvinde*, som senere spiller en betydelig rolle i sagaen. Det er aabenbart en særlig bearbejderinteresse for hende, der har bevirket, at sagaen nu begynder saa usagamæssigt som vel muligt (jfr. forholdet med Njála, af lignende art), istedenfor at begynde enten med *Erik d. røde* eller en anden *mandlig* hovedperson (som f. eks. Torfinn Karlsevne). Dette sker i kap. 2, der dog falder sammen med tilsvarende stykke i Landnáma. Da jeg skrev om sagaen i min Litt. hist. II, var jeg i stærk tvivl om, paa hvilken side »laanet« var, og det er jeg endnu, undtagen forsaavidt som jeg nu efter nøje overvejelse snarere hælder til den mening, at laanet er paa Landnámas side. I hvert fald maa sagaen oprindelig have begyndt med et kapitel af et lignende indhold, en redegørelse for Erik d. røde og hans herkomst, samt for opdagelsen af Grønland. I kap. 3 fortælles der især om den nævnte Torbjørn, der udvandrede fra Island til Grønland, fordi det gik tilbage for

ham paa Island; Erik var hans gode ven. Denne Torbjørn havde datteren Gudrid, sagaens kvindelige hovedperson, der som ung blev genstand for en dygtig islandsk købmands kærlighed, men faderen vilde ikke gifte hende med ham, fordi han ikke var højbyrdet nok. Hvad der fortælles herom, kan ikke kontrolleres, men hele fremstillingen bærer et udmærket paalideligt præg. Landnáma indeholder naturligvis intet herom. Det laa udenfor dens ramme. At det imidlertid forholder sig rigtig med Torbjørns rejse og bosættelse i Grønland, maa sluttes af, at Landnáma ved, at Torstein, Erik d. rødes søn, var Gudrids (første) mand.

I kap. 7 fortælles der om et uaar i Grønland og foranstaltninger i den anledning; her findes den mærkelige skildring af en vølve, der er af en saa uvurderlig kulturhistorisk interesse og som upaatvivlelig beror paa en ægte tradition, og atter her spiller Gudrid en rolle. I kap. 5 fortælles om Erik og hans hustru, Tjodhild, og deres to sønner, Torstein og Leif; den 3. søn, som ikke nævnes i Landn., Torvald, nævnes først senere, ligesom (den uægte) datter Freydis; heraf har Storm — med rette — sluttet, at Torvald ogsaa var uægte født. At Landn. ikke nævner de to sidste er ganske ligegyldigt. Den havde ingen grund dertil, da de ikke forekom i nogen af de i værket anførte slægtregistre. Sagaen stemmer med hensyn til de to ægte sønner med Landn.; det er en uagtsomhed, naar Nansen paastaar, at denne kun kender Leif. Naar Nansen fremdeles i sagaens nævnelse af Eriks 3 sønner (der dog ikke findes nævnede samlet) ser en indflydelse fra æventyrernes sædvanlige hang til trilogier, maa dette simpelthen afvises som ganske uvedkommende og grundløst tankeeksperiment. Der er ingensomhelst lighed mellem disse tre brødre og hine iøvrigt. Naar Nansen fremdeles i *navnene* vil se et bevis for deres uægthed, falder dette jo

tildels bort ved at Landn. selv har *Tor*stein; navnene skal være mindre ægte, fordi to begynder med *Tor* og èt (datterens) med *Frey*. Dette falder udenfor videnskabelig diskussion, og det er beklageligt, at denslags paastande overhovedet i alvor kan fremsættes — i et værk som vil gælde for at være videnskabeligt. — I kapitlet fortælles iøvrigt om Leifs udenlandsrejse til Norge. Han kommer først til Syderøerne, hvor han knytter et elskovsforhold til en fornem kvinde. Herom fortælles der sikkert endel uhistorisk, men det vedkommer ikke den foreliggende sag. Efter saa at have været i Norge hos kong Olaf Tryggvason, rejser han hjem; herom fortælles saaledes: »Leif tumledes længe om paa søen, og han traf de lande, som han før ikke havde haft anelse om. Der var selvsaaede hvedemarker og vinranker (»vintræer« er norsk-islandskens konstante udtryk — paa Island endnu den dag idag); der var ogsaa saadanne træer, som hed masur, og de tog af alt dette nogle prøver med sig, nogle træer saa store, at de anvendtes (kunde anvendes) til huse [denne sidste sætning findes kun i Hauksbog]. Leif fandt mænd paa et skibsvrag og bragte dem hjem med sig ... Han fik landet (ↄ: Grønland) kristnet og han bjærgede mændene og blev kaldt Leif den heldige [for »og blev osv.« har Hauksbog »og var altid siden kaldt L. d. h.«]. Saa nøgtern og kortfattet er sagaen om Leifs opdagelse.

I *Kristnisaga* hedder det om det samme: »Da fandt Leif Vinland det gode; han fandt ogsaa mænd paa et skibsvrag ude paa søen; *derfor* kaldtes han Leif d. heldige«. I det saakaldte »Sögubrot« (Fms. XI 412) staar det samme udtrykkelig om grunden til tilnavnet. Her omtales ikke Vinland. Deraf at slutte, at dette ikke kendtes vilde være overilet. I *Grænlendinga þáttr* (i Flatøbogen, hvorom senere) hedder det, at Leif bjærgede 15 mand i et skær, »han blev siden kaldt Leif d. heldige«. I Heims-

kringla (I 426—27[1]) siges Leif 1) at have reddet et skibsmandskab paa et vrag ude i havet, 2) at have fundet Vinland d. gode og 3) at være kommen til Grønland med en præst og gejstlige; »man kaldte ham siden Leif d. heldige«. Her er tilknytningen mindre sikker, og »siden« angaar blot tiden og ikke grunden. Men det er sikkert, at kilderne ikke afgiver hjemmel for, at henføre tilnavnets grund til Vinlandsopdagelsen alene. Ikke i en eneste kilde kaldes Leif »den heldige« (»den lykkelige« er ikke korrekt oversættelse; *heppinn* betyder »den der ved en lejlighed har held med sig«), *fordi* han har *opdaget* »Vinland«, men fordi han har reddet mænd i havsnød (og bragt kristendommen til Grønland synes nogle af kilderne at mene). Her er netop Kristnisaga af størst betydning som en af de *ældste* kilder, som tilmed ene og alene henfører det til redningen. Herimod indvender Nansen, at det ikke kan være rigtigt; det maa være fordi Leif fandt »Vinland« — dette fuldkommenhedens og salighedens land —, at han fik sit tilnavn, og ikke fordi han reddede folk fra at omkomme; dette sidste maatte være en saa dagligdags begivenhed, at en mand ikke kunde faa sit tilnavn deraf. Det er nu efter min mening altid mere end voveligt at gaa ganske imod kilderne og sætte noget selvlavet istedet, tilmed naar det ikke er bedre begrundet end tilfældet er her. Det maa dog en mand som Nansen vide, at det at redde folk fra den visse død højt oppe i Atlanterhavet, hvor der kun tilfældigvis kom andre skibe, i den tid det her er tale om, netop var noget ganske usædvanligt, om ikke enestaaende. Det var netop et særligt held at Leif kom i det rette øjeblik. Sit tilnavn har mangen en i gamle dage faaet af mindre end det.

[1] Dermed stemmer den store Olaf Tryggvasons saga i Fornm.s.

Efter en omtale af kristendommens indførelse hedder det saa i sagaen, at man i Grønland talte om, at man skulde opsøge det af Leif fundne land. En ekspedition kom istand, men den mislykkedes paa grund af storme (resten af kapitlet).

Kap. 6 handler om Torsteins og Gudrids bryllup, om en mærkelig sygdom i bygden, hvoraf Torstein døde osv. Det har ingen betydning i denne sammenhæng.

Med kap. 7 indføres den mand, som fra nu af er hovedpersonen, *Torfinn Karlsevne*. Han kommer til Grønland til Erik d. røde — og ægter enken Gudrid. Torfinn kaldes blot »en ætstor mand, hvis moder hed Torunn«. Her faar man et godt indblik i, hvorledes stykker kunde omarbejdes, idet Haukr, istedenfor denne korte genealogiske indførelse, indsætter det hele slægtregister, efter sin egen Landnáma.

Kap. 8 begynder med at meddele, at om vinteren besluttede Karlsevne og Snorre[1] (en anden Islænding, som var kommen til Grønland) at »lede efter Vinland« og »derom talte man meget«. Mod vaaren rustedes skibet; der nævnes hvem der tog med, deriblandt Torvald, Eriks søn, og Torhall veidemand (hvalfanger); denne sidste beskrives som noget troldkyndig og som hedning (hvad der ikke er paafaldende). Og saa følger den detaljerede fremstilling af rejsen.

Hvad sagaen indtil nu har meddelt er i virkeligheden saa jævnt og ligefremt, at intet kan være det mere; det har et indre sandsynlighedspræg, der mindst af alt gør indtryk af at være opdigtet eller opstyltet. Men vi er jo ogsaa lige ved begyndelsen.

---

[1] Dette omtales ogsaa kort i Eyrbyggja, men hvad der her findes ser næsten ud som uddrag af Eirikss.

Denne nøgternhed udstrækker sig til selve navnet »Vinland«; det nævnes første gang her, ikke der, hvor det første gang omtales som fundet, rimeligvis fordi navnet kom efter haanden som man talte derom. Hds 557 har kun »Vinland«, men Haukr føjer her til: »det gode«; dette er ikke oprindeligt i sagaen. I kap. 9 er atter det samme tilfældet (Hauks bog udelader navnet her), samt i kap. 12 (her kun i Hauksbogen). Denne simple betegnelse stemmer ganske med Are og Adam. Naar vi derimod i Kristnisaga, Heimskringla og Landnáma, samt Eyrbyggja, finder tilnavnet »det gode«, ligger det nærmest for at antage, at dette er sekundært, opstaaet under udviklingen af de høje meninger om »Vinlands« frugtbarhed, som i tidens løb sikkert har taget til og ikke af. Almindeligt er det næppe blevet før end i løbet af det 13. aarh. Naar det er blevet sagt, at lande ikke plejer at have tilnavne, ialfald ikke af den art, er det tilvisse sandt. Men her var særlige forhold tilstede, der gør denne undtagelse forstaaelig. At det ikke er utænkeligt, at kendskabet til »Insulæ fortunatæ« i *denne tid* (13. aarh.) har bidraget til navnets fremkomst, kan ikke absolut benægtes. Jeg finder dog ingen grund til denne antagelse.

Jeg skal her indskyde omtalen af endnu en kilde, nemlig et geografisk stykke i Alfræði íslenzk, som man har paaberaabt sig. Her er der tale om to haandskrifter AM. 194, skrevet 1387, og 736 I fra omtr. 1300 (altsaa betydelig ældre). I dette stykke (s. 12) findes »Vinland« nævnt to gange; det kaldes paa det første sted »det gode« i 194, men i 736 findes tilnavnet *ikke;* det sidste sted findes kun i 194 (slet ikke i 736). Denne kilde er derfor uden betydning, og det bør fremhæves, at den *ikke* er identisk med abbed Nikolaus' rejsebeskrivelse *(Leiðarvísir)* fra 12. aarh.

Hvad nu selve rejsebeskrivelsen i sagaen angaaer — den udgør resten deraf —, skal det gærne indrømmes, at der i den synes indkomne uhistoriske ting. Saaledes lyder fortællingen om de to skotske mennesker, Haki og Hekja, meget mærkelig, hvad jo Fr. Nansen allerede rigtig har gjort opmærksom paa. Det mærkeligste i den fortælling er, at resultatet af deres udsendelse ganske forsvinder; efter at de er vendt tilbage med »aks og vindruer« — altsaa beviser for at de havde været i »Vinland« —, havde man logisk væntet, at Karlsevne og hans mænd ikke var rejst synderlig videre; det eftersøgte land maatte jo dog være fundet og være saa at sige i deres umiddelbare nærhed. Istedenfor rejser han videre og *overvintrer* i Strømfjord. Ser man nærmere til, kan stykket — i udg. s. 32 nederst til 33 l. 21 *(fjarðskorit)* — helt udtages uden at sammenhængen forstyrres, ja den bliver næsten bedre. Den slags interpolationer er et fænomen, der møder os atter og atter i sagaerne. Forklaringen er eller kunde her være den, at fortællingen om disse to mennesker slet ikke oprindelig hører Karlsevne-afsnittet til, men til den oprindelige fortælling om *Leif selv*. Det er jo ham, der har faaet de to personer af Olaf Tryggvason. At de kan have været med Karlsevne for at genkende stedet, hvor de tidligere havde været, vilde kun være rimeligt. Jeg har vanskeligt ved at tro, at der intet historisk skulde ligge til grund for fortællingen. Hele beskrivelsen af dem med det skotske navn paa deres klædning ligner ikke ren digtning.

At hvad der fortælles om Torhall vejdemand bunder i folke- og overtro, behøves der ingen ord om. Lignende findes i mange andre sagaer, uden at man har ret eller grund til derfor at erklære det hele for opspind eller digt. Jfr. gengangerepisoden i sagaen selv.

I »Vinland« træffer man nu sammen med indbyggerne — der kaldes Skrællinger —. Det kom til kamp mellem dem og Karlsevnes mænd. Det er temmelig ligegyldigt, om beskrivelsen i alle enkeltheder er historisk eller ej. Der tales her om en »boldt«, der da den kastedes og ramte jorden lød hæsligt. Forudsat, at dette ikke har noget paa sig — men det er ikke bevist at det ikke har det, tværtimod —, kan det dog ikke forklares saaledes som Nansen har gjort, nemlig som den »hærbrest« (»krigsskrald«), der kun findes omtalt i biskop Laurentius saga som noget der endnu i 14. aarh.s første aartier i Norge var noget ganske nyt og ukendt. *Det* kan trods Nansens paastand umulig have foranlediget omtalen af denne »skrigende« boldt, der aabenbart var eller skulde være et skræmmeredskab.

I kap. 12 findes aabenbart et par uhistoriske ting. Først fortællingen om »enføddingen«, der kommer løbende og skyder Torvald Eriksson ihjæl. Om »enføddingen« findes ellers intet i den islandske literatur, der kan komme i betragtning[1]. Derfor er det dog muligt, at fremmede forestillinger om »enføddinger« er naaet til Norden saa tidlig, at de kan have paavirket sagaen. At der ikke desto mindre kan ligge noget bestemt til grund, er lige saa sikkert. Man lægge ogsaa mærke til sagaens forsigtige udtryk (i hds 557). I samme kapitel omtales de to Skrællingedrenge, man fik fat i; i den anledning nævnes fire Skrællinge-personnavne. Sligt kan ikke være opdigtet; i tilknytning dertil findes en bemærkning om et land hvor man gik i »hvide klæder«. »Det mener mand (atter et forsigtigt udtryk) har været Hvidemændsland«. Det er jo let at se og let nok at sige, at her er der tale om folkesagn og digt. I det hele er dette kapitel — bortset

[1] I et lærd norsk stykke (der findes i Hauksbók) omtales de (udg. s. 166). Nogen umiddelbar forbindelse mellem dette og sagaen er ikke tilstede.

fra stykket om Haki og Hekja — det eneste i sagaen, som kan siges at falde i det sagnagtige. Det kunde se ud som en omarbejdelse af et ældre kapitel (midt i det findes fortællingen om Snorre Karlsevnes søns fødsel, der utvivlsomt er fuldtud historisk). Hvad enten kapitlet er omarbejdelse eller ej, afgiver det dog ingen hjemmel for at erklære hele sagaen for at være en fabel eller æventyrdigtning af den Nansenske art. Det er en miskendelse af den islandske sagas væsen og dens udvikling.

Hvad der iøvrigt berettes om rejsen og opdagelsen er i det hele naturligt og ligefremt med en saadan mængde af detaljer, beskrivelser af lokaliteter og navne, givne disse, at det staar for mig som ganske utænkeligt, at det skulde være digt. Positive beviser for rigtigheden af skildringen eller urigtigheden kan kun faas ved en undersøgelse af de her i betragtning kommende egne. Jeg har ytret dette i forbindelse med et halvvejs spøgefuldt forslag om en saadan. Jeg gentager det nu i fuldt alvor og lader mig ikke skræmme med raab om »naivitet«. Jeg ved selv af egen erfaring baade ved undersøgelser paa Island og i Norge, hvad denslags eftersøgning af lokaliteter, beskrevne i sagaerne, vil sige. Foruden en mængde lokaliteter paa Island, som jeg har set og undersøgt og fundet nøje svarende til sagaens beskrivelse, har jeg set og undersøgt en mængde lignende steder i *Norge*, der beskrives i sagaerne. Selv om man kunde sige, at det var sagaforfatterne, der kunde have *indrettet* beskrivelsen af de islandske lokaliteter efter eget kendskab og selvsyn, gælder dette ikke for de *norske*. Her vil man finde — f. eks. i Snorres skildring af slaget paa Rastarkalv med alle dens mange detaljer — i en ellers rigtig skildring nogle faa, ikke helt nøjagtige udtryk, der viser at forfatteren ikke selv kan have besøgt stedet; men i det hele er skildringen saa vidunderlig nøjagtig, at det kun kan vække beundring

og — hos mange skeptikere — vistnok forundring. Der er kun een forklaring mulig, nemlig den, at skildringen af lokaliteter i forbindelse med beskrivelsen af, hvad dér fandt sted, trofast er bevaret i hukommelsen, i *traditionen*. At den, der kender alt dette, i alvor kan fremkomme med et forslag som ovennævnte, er saaledes ikke mærkeligt eller naivt.

Jeg skal her tilføje nogle betragtninger om den *islandske tradition* i forhold til sagaen.

Det er som om flere nutidslærde vil slaa en streg over »den islandske« (norsk-islandske) tradition og istedenfor sætte sagaforfatternes digtning, paafund og ræsonnementer. Dette er en fejl, som vil hævne sig. Der er saa mange solide beviser for det modsatte. Men en mundtlig overlevering gennem lange tider er naturligvis i fare, der efter omstændighederne er større eller mindre. Og det følger af sig selv, at den altid maa underkastes kritik. Hvilke er nu *betingelserne* for, at indholdet af Erikssaga kan være historisk? Det skal vi nu i al korthed vise.

Hvad islandske kilder i det hele ved om Grønlands historie er grumme lidt (jfr. min skildring i det Letterstedtske tidsskrift 1891). Og det er naturligt. Saa meget mere paafaldende *kunde* det synes, at de ved saa meget netop om »Vinlands« opdagelse og hvad der dermed sammenhænger. Forklaringen ligger dog lige for. Hovedmanden for og paa rejsen var en *indfødt Islænding*, Torfinn Karlsevne, der kom til Grønland, blev der, som anført, gift med Gudrid, der ogsaa var født paa Island. De tog straks efter opdagelsesrejsen til Island og bosatte sig *der*. Fra dem og deres ledsagere hidrører da naturligvis direkte traditionen. Kilden var saaledes saa god som muligt. Torfinn og Gudrid fik en søn, Snorre, der skal være født i »Vinland«. At dette er saa, finder jeg ingensomhelst grund til at tvivle om. At erindringen om den mærkelige

rejse og sønnens fødsel i et hidtil ukendt land opbevaredes i slægten, var ikke blot naturligt nok, men en selvfølge; der er mange mindre mærkelige ting der huskes end denslags. Selve slægten var begavet og blomstrede hele tiden igennem. Til den hørte nogle af Islands betydeligste mænd i det 12. (og 13.) aarh. Saaledes f. eks. ikke mindre end 3 bisper, *Torlak Runolfsson* biskop i Skalholt, f. 1085, d. 1133; *Bjørn Gilsson*, til Holar, d. 1162, og *Brandr Sæmundarson*, sst., d. 1201. Torlak, der var en *dattersøn* af den nævnte *Snorre*, havde faaet sin uddannelse paa den berømte gaard, Haukadalr, hvor ogsaa Are blev opfostret; han roses for sin udmærkede forstand og gode kundskaber. Man er fuldt *berettiget* til at pege paa dette forhold. I faa tilfælde er man istand til at paavise saa gode betingelser som her for at en tradition kunde blive bevaret gennem forholdsvis faa slægtled. At dette ikke tillige er *bevis* for, at sagaens indhold er historisk, maa naturligvis indrømmes, men paa den anden side maa det siges, at sandsynligheden deraf er saa stor som overhovedet muligt. Det eneste, som kan afgøre, hvor meget eller lidt der er historisk, er som sagt, *stedlige* undersøgelser. Det kommer man ikke bort fra.

I denne forbindelse peger jeg særlig paa de *stednavne*, sagaen anfører som givne paa rejsen. Hvorledes kan man tænke sig dem som *senere* opdigtede? Disse navne er i virkeligheden stedbeskrivende med det samme, givne ganske som mange tilsvarende paa Island og i Grønland, og alle sammen af en saa nøgtern og dagligdags karakter, ikke mindende om noget som helst overnaturligt eller feagtigt, et navn som »Furðustrandir« ikke fraregnet. *Furða* betød og betyder ialmindelighed noget særlig paafaldende, mærkeligt, kan altsaa bruges om mangt og meget; det benyttedes saaledes baade alene og i sammensætninger (se ordbøgerne). Der er ikke den fjærneste grund til at mistænkeliggøre

forklaringen af navnet de »mærkelige, ɔ: mærkelig lange og øde kyststrækninger«. Der skulde stærke og indlysende grunde til at fravige denne tolkning.

Hele skildringen lyder, i virkeligheden, overordentlig naturlig — bortset fra hvad der allerede er anført; jfr. ogsaa det følgende. At der kan være fejl i enkeltheder, f. eks. i angivelsen af afstande, kan gærne være; det var ogsaa ting, som var mest udsatte for at blive forvanskede eller glemte; saaledes er angivelsen af afstanden mellem det grønlandske udgangspunkt og Helluland (»to døgns sejlas«) urigtigt. Her er der en fejl, muligvis blot en simpel fejllæsning, idet *ii* blev læst for *u* (=5), der vilde passe udmærket. Denslags fejllæsninger er ret almindelige. Derimod maa jeg bestemt hævde, at man intet har at bebrejde sagaen, naar den i omtalen af »Straumsey« siger, at der »var saa mange fugle, at man næsten ikke kunde sætte sin fod imellem æggene«. Det bebrejdes sagaen, at den lader dette være tilfældet om *høsten* eller *vinteren*, naar ingen fugle ruger. En saadan dumhed, som vilde være meget paafaldende i og for sig, maa sagaen dog frikendes for. Man kom — i løbet af sommeren — til det nævnte sted, og saa hedder det i sagaen noget efter: »de blev der om vinteren« (ɔ: den følgende vinter). *Naar* de har truffet alle de »fugle«, siges ikke udtrykkelig. Kun Hauksbok siger, at det var edderfugle. Fr. Nansen oplyser (efter Collett), at der kun kunde være tale om »tærner«. Dette er fortræffeligt. Selv har jeg ude paa en ø i Bredefjorden været i selvsamme situation som sagaen skildrer; det var den 7. august — og et andet eller et meget senere tidspunkt behøver man slet ikke at antage for at alt i sagaen er i bedste orden. Der er med andre ord ingen direkte forbindelse mellem æggenes omtale og bemærkningen om at man blev der om vinteren. Men netop saadanne træk er ganske anderledes karakteristiske og be-

tydningsfulde end f. eks. urigtige talangivelser som den lige anførte.

At strides om lokaliteterne i sagaen og deres beskrivelse paa det forhaandenværende — mangelfulde — grundlag, kan slet ikke nytte. Man kommer ikke videre.

Det samme gælder i grunden ogsaa prof. Fr. Nansens forklaring af sagaens indhold vedrørende »Vinland« og indbyggerne. Alt dette skulde stamme fra middelalderlige forestillinger om et saligheds land (»de saliges øer«, Insulæ fortunatæ) i Vesten, dels fra forestillinger om vætter og overnaturlige væsner. Der henvises til middelalderlige folkesagn, der skulde afgive sidestykker til og grundlaget for sagaens indhold. Det hele minder meget om S. Bugges mytologiske teorier. Det gælder næsten her, at man *tror* eller *ikke tror* paa denslags opfattelser og parallellisering. Det beror igen paa forskelligt syn og temperament. Jeg staar overfor Nansens teorier ganske som overfor Bugges. Jeg tror ikke et ord deraf, og jeg kan absolut ikke indrømme, at der er leveret noget som helst bevis for hvad der skulde bevises. Det kan være let nok — og iøvrigt fornøjeligt nok — at finde ligheder og mere eller mindre tydelige paralleller; men det er et; et andet er at hævde at det ene *nedstammer* fra det andet. Dertil skal der ganske særlige forhold og lighedspunkter. Det er gaaet Nansen som flere andre, at mange steder, hvor han finder ligheder, ser andre slet ingen; eller man finder at lighederne er mere end haartrukne, medens ulighederne enten oversees eller søges bortforklarede paa en ligesaa haartrukken maade — noget der ofte hændes flere folklorister. Jeg skal blot nævne det, at »de saliges øer« er, som navnet jo viser, et land, hvor de salige bor i et evigt velvære. Der kan intet ondt findes, ingen strid, alt er skønt og ophøjet. Hvorledes svarer »Vinland« dertil? Kun maadeligt. Der er ikke anden »salighed« der end

at der vokser vin og hvede af sig selv (uden at være dyrket af mennesker). Det er egentlig alt. Jo, »hver bæk var ogsaa fuld af fisk«. Det er de ogsaa paa Island og i Norge, kunde man sige. »Kvæg og faar gik der ude om vinteren og søgte sig selv føden.« Det samme fortælles ogsaa fra Island et par gange, og det sker her for en stor del endnu ofte, naar vinteren ikke er altfor stræng. »Der kom ingen sne den vinter«, de var der. Herom kan henvises til G. Storm (s. 345), der atter henviser til Lescarbot: »hvad der godt passer til Nova Scotias sydlige egne, hvor ogsaa Lescarbot nævner de *korte, milde* vintre, og at sneen, *om* den kom, smeltede hurtig og *husdyrene gik ude om vinteren.*« Med dette for øje bliver der ikke meget tilbage af »æventyrets lyksaligheder«; der er, rent ud sagt, ingen rimelig brug derfor.

Det er ret betegnende for visse folklorister, naar Nansen siger i sin bog (s. 292) saaledes: »Men selv om man kunde forudsætte, at der var saa meget at det kunde passe med sagaen, saa vilde det bli af den slags tilfældige overensstemmelser, som ofte indtræffer.« Altsaa: hvis det findes at sagaen stemmer med virkelige forhold — saa er det »tilfældige overensstemmelser«. Længere bort fra fast grund under fødderne er det vel ikke godt at komme.

Hvad »befolkningen« angaar, staar det om mulig endnu værre til. Det folk, som sagaen skildrer, »Skrællingerne«, er »smaa af vækst, onde af udseende, med stygt og filtret (dette maa være meningen med *ilt* 'ondt') haar; de havde store øjne og brede kinder« —. Dette stammer næppe fra forestillinger om »de saliges« udseende — og et »Vinland« (»det gode«) med en saadan befolkning, der tilmed viser sig at være krigersk og i besiddelse af krigsredskaber, svarer kun daarlig, eller overhovedet saa daarlig som muligt, til de »lykkeliges vestlige lande«. Hvad der i sagaen siges om dem og deres forhold til de ankomne

fremmede er som taget ud af en skildring af denslags »vilde folk«, forkærlighed for stærke, spraglede farver (»de vilde helst købe *rødt* tøj«), for ikke at tale om at de gærne vilde tiltuske sig vaaben, at de smykkede sig med tøjstrimler, og betalte saadanne, saa smaa de end var, i dyre domme. Er det ikke betegnende? Jeg kan ikke se, hvad grund der er til i disse »Skrællinger« at se andet end virkelige »vilde« mennesker, hvad enten de er af Indianerherkomst eller eskimoiske. Det spørsmaal har endnu ikke fundet sin løsning. Hvis der til grund for skildringen af »Skrællingerne« laa forestillinger om overnaturlige væsner, maatte disse, skulde man efter den gamle mytologi tro, snarest være dværgene. Men med dem har de heller intet eller saa godt som intet tilfælles. Der er blevet henvist til, at man sent i det 14. aarh. kaldte virkelige eskimoiske kvinder for »trolde«. Dette er ganske misvisende, ti »trold« betyder her intet andet end en kvinde af lignende vækst eller (stygt) udseende som en »trold« tænktes at være; det kan man sige endnu den dag idag. Det har intet med de gamle forestillinger om alfer og dværge at gøre og kan ikke bruges her. *Navnet* »skrællinger«, Skrælingar, findes allerede hos Are, og det maa, som dr. Bjørnbo træffende har fremhævet, gælde de mennesker, som man traf i de egne, hvor Karlsevne færdedes, eller de egne, som Nansen selv ikke nægter, man har fundet vest (eller syd-vest) for Grønland. Navnets betydning er sikkert uden nogen overnaturlig forbindelse. Der kan være tvivl om dets afledning. Men hvad enten det sættes i forbindelse med samme stamme som den i ‚skraal‘ (Thalbitzer) eller man betragter *-lingr* som afledningsendelsen, saa at roden er *skrá-*, behøver man ikke at hæve sig til det overnaturliges omraade.

Jeg slutter mig til den sidste afledning; *skrǫ́* (*skrá*) betyder en skindlap, og navnet hentyder enten til »Skræl-

lingernes« dragt (jfr. *skinnhjúpar* i sagaen) eller til deres (rynkede) hud selv (jfr. mnt. *schrâ 'tør*, mager, knap' Falk-Torp Etym. ordb.; no. *skræa* sygelig indskrumpet person, sst); et saadant navn vilde være let forstaaeligt, især hvis der er tale om eskimoer. Hvad navnet har betydet eller hvorledes det har været brugt før 1100 (Ares tid), ved vi ikke. At det har betydet ‚overnaturligt væsen' (som bairisk *schrähelein*) er et ubevisligt postulat. Man kunde selvfølgelig godt tænke sig, at et ord med en saadan betydning som den oprindelige var bleven overført paa virkelige mennesker, ganske som ‚trold' i fortællingen om Bjørn jorsalfar osv. (jfr. et udtryk som *trøll að vexti*) eller ligesom *dvergr*, dværg, er blevet benyttet om smaa mennesker. Men det modsatte kunde akkurat ligesaa godt være tilfældet, at et saadant navn var overført paa ‚overnaturlige væsner' (som i Bayern); i norden finder vi intet tegn herpaa; *skrælingi* er paa Island gaaet over til at betyde ‚barbar, barbarisk person, tølper', en udvikling, som er ganske naturlig og forstaaelig. I hvert fald maa det hævdes, at hvis ‚skræling'-navnet er udgaaet fra en betegnelse for ‚overnaturlige væsner', maa disse have været tænkt som *onde*; *kun* under denne forudsætning vilde »overgangen» (hvis der var en saadan) være forstaaelig. Men saadanne onde væsner, i et »Vinland« efter den Nansenske opfattelse, er den skinbarligste modsigelse. De to ting kan ikke forenes. Dermed falder i grunden Nansens hele teori.

Sagaen fortæller, at to Skrællinge-drenge blev fangede. Der anføres efter dem 4 »person«-navne (eller ord, som Karlsevne og hans mænd opfattede som navne). Disse ord har en yderst svag lighed med nordiske navne, skønt der findes en enkelt stavelse, der minder om nordiske rodstavelser. Cand. Thalbitzer har forsøgt en forklaring af disse navne som eskimoiske; den er ikke blot sindrig,

men overordentlig sandsynlig. Hvis den er rigtig, vilde dermed »Skrællingernes« nationalitet være slaaet fast. Atter her kommer man uvilkaarlig til at spørge: Kan saadant noget som disse navne være uden noget reelt grundlag, være ganske lavet, opdigtet? Mit svar lyder — fra literaturhistorisk synspunkt — afgjort benægtende.

Overfor disse realiteter[1] har det intet at sige, at sagaen om nogle »Skrællinger«, som forsvandt, siger at »de sank ned i jorden«. Heraf at slutte, at det er overnaturlige væsner, er ganske forhastet. Naturligere er det at tænke sig, at Karlsevne og hans mænd, eller en senere tradition, har opfattet dem som *troldkyndige*; troen paa trolddom var jo almindelig paa Island og i Grønland (jfr. vølve-kapitlet i sagaen). I hvert fald maa de keltiske »sid« lades ganske ude af betragtning, naar tale er om »Skrællinger«, da disse keltiske væsner er »lyse og fagre, der trodes .... at lokke mennesker til elskov« (A. Olrik). Her er modsætningen saa stærk, at den udelukker enhver sammenstilling; den folkloristiske »generalnævner« lader sig her ikke bruge.

Af historiske grunde kan det senere historiske kendskab til eskimoer ikke her tages til forklaring af Ares omtale og sagaens beskrivelse af disse »Skrællinger«, medmindre man vilde ty til den paastand, hvad jo Nansen virkelig gør, at kolonisterne i Grønland havde lært eskimoerne at kende i selve Grønland længe før dette omtales i historien. Men denslags formodninger hen i det blaa har man fuld ret til at afvise.

Det er og kan, efter min opfattelse af sagaens alt i alt fuldkommen nøgterne fremstilling, samt Are frodes be-

[1] Man har indvendt, at sagaens udtryk om »Skrællingernes« øjne ikke passer paa eskimoernes. Jeg er ikke sikker paa, at det bør forstaas om selve øjnene og ikke hele øjenpartiet.

retning, ikke være nogen tvivl og ikke grund til nogen tvivl om at disse Skrællinger er virkelige mennesker, som nybyggerne har truffet i egne vestligere end Grønland. Nansen nægter jo heller ikke, at de har fundet og er kommet til saadanne egne. Det er i virkeligheden en *skæbnesvanger indrømmelse.* Det er let at se. I saa henseende henviser Nansen til en annalnotits ved aar 1347, som han synes at tillægge en større betydning end alt andet. Der tales her om mænd, »der var sejlet til *Markland,* men var siden bleven forslaaede hertil« (ɔ: til Island; Isl. ann. 213, 403). Jeg tvivler ikke om rigtigheden heraf. Men en skeptiker af Nansens art vilde kunne spørge som saa: »hvad sikkerhed har vi for at disse mænd i virkeligheden er komne til »Markland«; det kunde de have bildt sig ind!«

Nansens (og Moltke Moes) sammenstillinger med keltiske og middelalderlige fortællinger (om Brandanus og saa videre) kan og vil jeg ikke komme nærmere ind paa. Det er denslags ting, der er indiskutable. Der gælder herom hvad jeg ved en anden lejlighed har ytret, at ved den af dem anvendte metode vil man kunne tage hvadsomhelst og faa hvad man vil ud deraf — med lidt behændighed. Videnskabelig indsats behøver de ikke derfor at være og videnskabelig betydning har de i en ringe maalestok, paa det omraade som det her paagældende, især da lighederne ikke er større og det ikke er mere bevendt med parallellerne, end tilfældet faktisk er.

Jeg skal vise et eksempel paa prof. Nansens parallelliseringer. Han paapeger, at der er en del lighed mellem beskrivelsen af rejsen i Erikssaga og Maelduins søfærd. Jeg stiller dem her op ved siden af hinanden:

Maelduin		Sagaen
En skindbaad med *3 huder*.	jfr.	*3 skuder*.
Ankomst til 2 *smaaøer*.	—	Ankomst til *Bjarneyjar*.
Ankomst til et land, hvor man finder skarer af *myrer* store som føl, der vilde æde dem og skuden.		Ankomst til Helluland, hvor man finder *ræve*.
Ankomst til en høj ø med terrasser og træer med mange *fugle*, som de mætter sig ved.	—	Ankomst til Markland (Skovland) med mange *dyr*, en *bjørn* bliver dræbt.
Ankomst til en stor sandig ø med et *fabeldyr* som en *hest* med *hundelabber* og *klør*.	—	Ankomst til *Furðu*strandir (ganske øde og golde).
Man rejser *længe* og kommer til en ø, hvor *2 mænd* gaar i land for at *undersøge* øen; de ser *hestespor* saa store som *skibsejl* og nogle vældige *nøddeskaller*.	—	Karlsevne sejler *langt*, sender saa *2 personer* i land, der bringer *druer* og *hvedeaks* tilbage.
Man rejser igen i en uge, kommer til en ø med stort *hus* paa stranden med to døre, *en mod sletten og en mod søen*, og igennem den sidste kastedes laks ind til dem.	—	Karlsevne kommer til *Straumsey* med de *mange æg*, og til Straumsfjord, »hvor de *slog sig ned* (d. e. *bygde hus*)«. Der var *madfangst* fra *to sider*, *jagt paa land*, *æg og fisk fra søen*.
Man rejser videre til en stor klippeø, hvor der var et meget *langt* og *tyndt træ;* Maelduin tog en *gren*	—	Karlsevnes mænd kom tilbage *paa den 3. dag* med *vindruer* og hvedeaks (jfr. ovf.). — I »Vinland« havde

deraf i forbifarten; *paa den 3. dag* var der *æbler* paa grenen.

Karlsevne vanskeligheder ved at lande (ɔ: de kunde kun komme ind i elvemundingen ved flodtid; det var hele vanskeligheden!).

I sandhedens interesse skal bemærkes, at prof. Nansen udtaler, at »han ikke tør paastaa, at der har været en direkte forbindelse mellem de to fremstillinger; dertil er der kanske (sic) for mange uligheder; men de synes ialfald (sic) at ha sine røtter i en og samme forestillingskreds, og det oprindelige sagn er sikkert (sic) kommet til Island som mundtlig fortælling.« Der maa dog altsaa være noget om det. I virkeligheden er en saadan sammenstilling, som den her anførte, af en saadan art, at der skal mod til at fremsætte den — for ikke at tale om det skarpsind, der har maattet til for overhovedet at finde den. Ulighederne — ja de er i virkeligheden saare mange og karakteristiske. Ligheden bliver til syvende og sidst ikke anden end den, at der er tale om to rejser, hvor de rejsende kommer til forskellige steder (det gjorde Odysseus ogsaa; hvad har ikke Pytheas kunnet fortælle), og saa er det jo temlig rimeligt, at der gaar nogen tid mellem ankomsterne. — Nansens øvrige sammenstillinger er i virkeligheden af selvsamme art som alt dette.

Jeg kommer nu til ordet »Vinland«. Aldrig har man tvivlet om, hvad navnet betød, nemlig »vinens land« — *Vínland,* med langt *í*. Hvorledes Are har udtalt ordet kan naturligvis ikke ses af haandskrifterne, men, bortset fra den islandske traditionelle udtale fra 17. aarh. af (som jeg iøvrigt tillægger stor, om ikke afgørende betydning), har man vidnesbyrd fra langt ældre tider end den nævnte om vokalen *í*'s længde. For det første er der det vers, der i sagaen tillægges Torhall veidemand. Her hentydes

til den »vin«, man havde ventet at finde i Vinland: *komat vín á grön mína,* »der kom ikke vin paa min læbe«. Nansen nægter ikke ægtheden af dette vers; det kan ogsaa være vanskeligt nok. Men selv om det var »uægte«, d. v. s. langt yngre, f. eks. fra 12. aarh. — yngre kan det i alt fald ikke være —, er det lige fuldgyldigt bevis. Det viser da den traditionelle opfattelse af landet og den traditionelle udtale af dets *navn.* Dette er uomtvisteligt. Hermed falder da ogsaa prof. Sv. Söderbergs opfattelse af navnet som »vin-land«, græsgangens land, sammensat af *vin* (gen. *vinjar*), et ord som i Norges førhistoriske tid (ɔ: tiden før 800) havde været saa almindeligt til stedsnavnedannelser. Dette ord *kendes ikke* fra Island i stedsnavne, hverken før eller senere, og saa skulde de islandske nybyggere pludselig saa sent som ved aar 1000 have gravet dette gamle navn op for at danne navnet paa det nyfundne land. Om ikke just utænkeligt, er dette i højeste grad usandsynligt. Men dermed — men ogsaa af andre grunde — falder Söderbergs mærkelige teorier af sig selv omkuld.

En bekræftelse af denne traditionelle opfattelse faar vi i det 14. aarh. I Flatøbogen (udg. I 541) skrives navnet *Vijnland.* Dette er atter et uomstødeligt bevis for *i*'-ets længde. Vokaler skrives i regelen ikke dobbelt undtagen for at betegne en lang lyd; særlig gælder dette netop for *i.*

Hermed er dette spørsmaal, efter min mening, for bestandig afgjort.

Naar der enkelte gange (som f. eks. Isl. ann. s. 320) findes skrevet *vind-* med indskudt *d,* er dette at forklare eller betragte paa samme maade som naar der skrives *Sundland, sundlendingar* (for *sunn-*; jfr. Noreen[3] 295 anm. 1), eller ogsaa er det — hos nogle afskrivere — opstaaet ved misforstaaelse og sammenblanding med *Vindland* (Vend-

land), som man kunde formode er tilfældet i Grettissaga (Boers udg. 39; hvor hdss har *vind-*, *vid-*, *und-*, men ogsaa ét: *vin-*, hvis da dette ord overhovedet har noget at gøre med Vinland).

I slutningen af kap. 7 (jfr. ovenfor) omtales mænd i hvide klæder — »det land mener man er Hvitramannaland«. Denne bemærkning er ganske løst paaklistret, og kunde se ud som en yngre tilsætning. I hvert fald foreligger der her en indblanding af sagn, tildels af en misforstaaet art. At G. Storm har ret, naar han forklarer Hvitramannaland, »de hvide (ɔ: hvidklædte) mænds land«, som Irland selv, forekommer mig evident. Det hidrører da fra den første tid, man kendte Irland. Senere, da man lærte dette bedre at kende og navnet »Irland« blev almindeligt, glemtes det oprindelige forhold; »de hvide mænds land« blev da skilt derfra, men et steds i Vesten maatte det jo ligge; ganske naturligt flyttedes det saa i senere folkeforestillinger hen til de fra Grønland opdagede lande. Mindet om identiteten med Irland foreligger dog i betegnelsen »Irland det store«. Man yndede at lave denslags navne, jfr. »Svíþjóð en mikla« (om Rusland). En beretning om en Are, der skulde være bleven drevet hen til dette land, knyttes (i Landn.) til Torkell Gellisson. Derfor at ville knytte forestillinger om »Hvidemændsland« til *Are frode* er ganske unødvendigt.

Man har endnu ment at kunne fremføre en kilde med navnet »Vinland«. Det er den norske Hønen-indskrift. Jeg tør paa grund af de meget upaalidelige forhold, hvorunder denne runeindskrift er overleveret, ikke bygge noget derpaa, og mener at den helst bør lades ude af betragtning. Hele formen og sproget (ordstilling) ifølge Bugges opfattelse er saa unaturlig som muligt. Særlig er netop ordet »*vinlandi*« et af det allertvivlsomste i hele indskriften.

Den islandske fremstilling af Vinlands opdagelse og rejser derhen, der findes i den saakaldte *Grænlendinga-þáttr*, der findes i Flatøbogens Olafs saga Tryggvasonar, er som bekendt vidt forskellig fra den i Eiriks saga, uagtet visse enkeltheder er de samme. Jeg er ganske enig med G. Storm i bedømmelsen af denne þáttr. Den er meget efterklassisk i hele sin fremstilling og opfattelse, hvorved den selv stiller sig i klasse med de produkter, der kendes fra tiden ved 1300 og derefter. Hele fortællingen lyder æventyrlig og unaturlig — i saa henseende ganske modsat Eiriks saga i det hele. At nægte dette er atter at miskende forholdet og fejlsyn med hensyn til den islandske literaturs udvikling. Af de ting, som kan sammenlignes indbyrdes, er f. eks. omtalen af grunden til navnet »Helluland«. I Eirikss. forklares navnet meget naturligt og ligefremt af *hella* i ordets egentlige betydning: flad, langstrakt og tynd sten, i þáttr derimod er det den paa jøklerne (!) liggende vældige isflade, der kunde ligne en ‚helle‘, der har været aarsagen til navnet; her kan der jo ikke være tale om jøkler overhovedet, og saaledes mere (f. eks. grunden til navnet »Kjalarnes«). Om hovedpersonen, Bjarne Herjolfsson, er en virkelig person, er det vanskeligt at sige. Han kendes kun fra denne þáttr. Det er muligt, at han er historisk, og muligt, at han virkelig har været i disse vestlige lande. Efter þáttr skulde det egentlig være ham, der er den første opdager af dem. Nu plejer man rigtignok ellers at hævde som en god kritisk regel hellere at følge en ældre kilde end en yngre, men her er man tilbøjelig til at gaa den modsatte vej. Betegnende er det dog, at i þáttr er det *Leif* og hans broder Torvald, der er de *egentlige forskere* af de nyopdagede egne.

Jeg finder ingen grund til at komme nærmere ind paa denne þáttr og alle dens mange urimeligheder. Jeg

mener det heller ikke umagen værdt at søge at finde en historisk kærne deri, ogsaa fordi man næppe kunde gøre det uden at maatte ty til mere eller mindre vovede tydninger og fortolkninger.

Det latinske skrift, Historia Norwegiæ, om hvis alder man ikke er enig, idet nogle henfører det til tiden efter 1262, andre (S. Bugge og jeg) til begyndelsen eller den 2. aartier af det 13. aarh., omtaler Grønland, »Viridis terra«. Paa den anden side af dette mod nord skulde der bo nogle smaa mennesker som de kalder »Skrælinga« (acc. pl.); »naar de, hedder det, saares levende med vaaben, bliver deres saar hvide uden at bløde, men naar de er døde, vil deres blod næppe holde op med at flyde. Jærn savner de ganske, de bruger hval-(hvalros-?)tænder for skudvaaben, spidse sten for knive.« Det er klart, at dette med blodet er en fabel; stenvaabnene svarer til Ares udtryk *(steinsmíði)* og Erikssagaens antydning (»sten-flise« i hovedet paa en ihjælskudt mand); »hval-tænderne« kunde bero paa en tradition fra Vinlandsrejserne. Det er nogenlunde klart, at hvad der her fortælles ikke behøver at bero paa senere kendskab til Skrællinger i Grønland selv. Er Hist. Norw. yngre end 1262 kunde det jo være tilfældet, efter som vi ved midten af det 13. aarh. ved, at kolonisterne havde faaet nys om eskimoerne i det høje nord. Hertil kunde jo ogsaa udtrykket »nordfor« dem passe; men denslags retningsbestemmelser har ikke afgørende betydning. Iøvrigt er Hist. Norw. sandsynligvis forfattet af en ikke-norsk gejstlig, som har opholdt sig i længere tid i Norge. Med hensyn til sandsynligheden af Erik d. rødes sagas indhold er den saa godt som uden al betydning.

At komme ind paa en omtale af de planter, som sagaen nævner, vin, hvede, masur, ligger mig naturligvis fjærnt. Jeg skal dog ikke tilbageholde den mening, at

hvad der, især af G. Storm, derom er udtalt, forekommer mig meget sandsynligt, nemlig, at »vinen« er »vild vin«. Det er aldeles utvivlsomt (jfr. G. Storm s. 340—42), at vild vin har vokset i Ny Skotland (ɔ: Vinland). Nansen lægger vægt paa, at der ikke omtales vild vin *lige ved* kysten, men inde i landet; dette har han ikke ret til; ti sagaen siger ikke dette, men kun at den voksede »þar sem holta kendi«, hvor der var højder og bakker, og det kan lige saa godt have været i det indre af landet som ved kysten, ja, Hauksbogens tekst gaar netop i retning af dette; det hedder: »de fandt dér oppe paa (ɔ: noget inde i) landet« osv. Dette anføres ikke af Nansen. Men det er jo ogsaa »tilfældige overensstemmelser«. Hvad hveden angaar, har man antaget (Schübeler, Storm), at dermed mentes »vild ris«; »den fandtes vildtvoksende ved bredder af floder, stillestaaende vand og sumpige steder« osv.; hertil passer netop udmærket sagaens udtryk at »hveden« voksede »hvor der var fordybninger« (*lægðir* ‚lavere liggende steder'). Hvede var fra urgammel tid af velkendt og dyrket i Norden og sikkert velkendt af Nordmænd og Islændinger, selv om den ikke dyrkedes (især ikke paa Island). Hvede omtales ofte som importeret, hvad der ogsaa utvivlsomt var tilfældet med vinen. Det er ganske urigtigt, naar Nansen siger, at »baade hvede og vindruer eller vinranker var for dem fremmede begreber«; at de nævnes sammen (»den mærkelige sammenstilling« — jeg kan ikke se det mærkelige deri —) skulde vise, at »de (begreberne) er kommet sammen fra Syd-Europa, hvor vi som nævnt finder den hos Isidor, og hvor vin og hvede var vigtige handelsprodukter, som en ofte finder nævnt sammen«. Som om ikke bægge dele havde været »vigtige handelsprodukter« fra urgammel tid i hele Norden. I Egilssaga hedder det, at en nordmand i 9. aarh. i England købte en ladning af »*hvede*, honning, *vin* og klæder« —

eller er det ogsaa Isidor, der her er paa spil? Under Sverre omtales vin og hvede m. m. som fremmede, importerede, handelsvarer og saaledes videre. Naar den amerikanske botaniker M. L. Fernald mener, at hveden er identisk med sandhavre, isl. *melr*, er dette ganske sikkert urigtigt. *Melr*, elymus arenarius, har været kaldt saaledes og været kendt af Islænderne lige fra 10. aarh. af; der er ingen rimelighed for, at de ovre i Vinland pludselig skulde være faldne paa at kalde den for ‚hvede'. Hvad masur (*mösurr*) er, er klart; det er valbirk, som Islændingerne meget godt har kendt eller kunnet kende fra Norge.

Før jeg slutter, skal jeg tillade mig kort at omtale en ting, man har fremført som tydende paa en forbindelse mellem Indianere og Nordboer. Det er det saakaldte lacrosse-boldtspil. Dette vedkommer ikke sagaen; for mit synspunkts vedkommende vilde det være gunstigt, hvis der kunde antages at være en indre forbindelse mellem det nævnte spil og den gamle islandske (norske) boldt-leg. Naar jeg imidlertid ikke kan slutte mig hertil, er det fordi legen ikke forekommer mig at have saa stor lighed med den gamle knattleikr. I saa henseende vil jeg helst henvise til dr. Björn Bjarnarsons rammende bemærkninger i hans disputats s. 132—34.

LITT OM ERKEBISKOP OLAV ENGELBRIKTSSONS EFTERLATTE KOSTBARHETER.

VED
OLUF KOLSRUD.

Da den sidste norske erkebiskop Olav Engelbriktsson vaaren 1537 forlot Norge og seilte til Holland, medtok han en kiste og en tønde, indeholdende kirkelige klæder og kostbarheter, hvoräv maaske en del tilhørte ham selv, men vel de fleste stykker hans egen katedralkirke i Nidaros; desuten medførte han en halv tønde med smykker og bordstel, tilhørende ridderen hr. Nils Lykke, som i sin tid hadde indsat dem i erkebiskopens verge paa Steinviksholm. Disse saker deponerte erkebiskopen hos raadet i den hollandske handelsstad Deventer; men da han i februar 1538 avgik ved døden i Lierre, hadde han ingen bestemmelse truffet om de medførte kostbarheters skjæbne, uten forsaavidt han hadde üttalt ønske om, at hr. Nils Lykkes arvinger skulde faa komme i besiddelse av hvad dem rettelig tilhørte.

Der blev nu i flere aar tinget og forhandlet med raadet i Deventer om dette gods av Nidaros domkapitel, kong Christian III av Danmark og Norge, Iver Lykke og fru Inger til Austraat, pfalzgrev — senere kurfyrste — Friedrich, og keiser Karl V, hvilke alle gjorde krav derpaa. Den hele proces endte med, at sakerne blev ut-

levert av Deventer raads fuldmægtig til to utsendinger fra kurfyrst Friedrich II av Pfalz i Bryssel 8. Juli 1548.

At de norske klenodier fik denne skjæbne, er vistnok neppe blit bekjendt hverken i Danmark eller Norge før efterat kong Frederik II $^{30}/_{6}$ 1561 hadde henvendt sig til Deventers raad for at faa rede paa dem[1], og om man end da fik besked om, hvor de var vandret hen, var de dog tapt avsyne. Til denne dag er deres senere fata forblit ukjendt.

Ved midten av forrige aarhundrede foretok arkivar Ph. Chr. Molhuysen i Deventer en ordning av Deventers gamle arkiv og fandt herunder en pakke med dokumenter om erkebiskop Olavs efterlatte gods; han skrev en avhandling herom i Overysselsche Almanach voor oudheit en letteren 1850[2].

Da rigsarkivar Lange var i Deventer i 1857, fik han vite om dette av Molhuysen, skrev av disse dokumenter samt andre, der opbevartes i det belgiske riksarkiv i Bryssel og gav efter sin hjemkomst nogen oplysninger om fundet i møte i Christiania Videnskapsselskap 13. jan. 1860 (Forhandlinger 1860, s. 1—10); dokumenterne blev trykt i Dipl. Norv. V (1861), Nr. 1077. 1090—1098. 1118; VI (1864) Nr. 732. 735. 737. 741—743. 747. 751. 755. 756. 764. 768.

Noget spørsmaal om at lete efter erkebiskopens skatte for muligens at finde dem igjen, likesom man tidligere med held hadde gjort med hans arkiv, blev ikke reist, før overlærer J. Richter i Trondhjem i 1907 utgav i bokform endel artikler, han hadde skrevet i Adresseavisen, under titelen »Trondhjemsbilleder fra reformationstiden«. Kap. VII

[1] Norsk hist. tidsskr. 1 III, 347 [1].

[2] Særtryk av dette lille arbeide eies av Riksarkivet i Christiania og Thv. Boecks samling i Videnskapsselskapets bibliotek i Trondhjem, men findes ikke i Universitetsbiblioteket.

(s. 54—64) gir en kort historik om skattene, og opkaster tilslut det spørsmaal, om de ikke fremdeles eksisterte et eller andet sted; forf. tænker paa München eller nogen anden by i de pfälziske land (s. 63).

Aftenposten for 1. febr. 1908 nr. 58 indeholdt nu en meddelelse om, at Christiania kunstindustrimuseums direktør, H. Grosch, ved læsning av denne bok var kommen paa tanke om at søke efter skattene, om han til sommeren skulde fare til München. — Professor dr. Ludv. Daae tok fat i denne plan i Aftenposten for 4. febr. nr. 65 (»»Gamle trønderske skatte««) og søkte at godtgjøre, hvilken »vild og urimelig« tanke det efter hans mening var at gaa paa spor efter skattene i bayerske samlinger; han vil »bestemt . . fraraade den bebudede »Efterforskning«, da den formentlig intetsomhelst Udbytte vil give«. — Arkitekt Herm. M. Schirmer støttet i en kort artikel sammesteds 6. febr. nr. 71 Richters forslag, og senere paa vaaren tok Richter selv i en længere artikel 26. mars nr. 169 til motmæle mot Daaes avvisende behandling av spørsmaalet.

Veiledet av nyere tyske biblioteks- og arkivpublikationer gjorde nærværende meddeler paa hjemveien fra Rom i den forløpne sommer smaa ophold i Karlsruhe ($^{23-25}/_6$), Heidelberg ($^{25-29}/_6$) og Speyer ($^{29-30}/_6$) for at lete efter dokumenter eller oplysninger angaaende de norske klenodier. Som man paa forhaand kunde vente sig, gav undersøkelserne et væsentlig negativt resultat, men jeg vil dog ikke undlate at meddele, hvad jeg fandt og ikke fandt, for at eftersporingsomraadet for eventuelle senere søkende forskere i nogen grad kan avgrænses.

Det tidligere kurpfalziske arkiv, hvis historie er fortalt av Max Josef Neudegger[1], er nu spredt paa flere

[1] Geschichte der pfalz-bayerischen Archive der Wittelsbacher, i Archivalische Zeitschrift, neue Folge I 1890, 202—240. II 1891, 289—373. IV 1893, 1—108.

steder; hovedmassen findes i München, en mindre del i Karlsruhe og smaa brudstykker hist og her i andre arkiver og biblioteker.

De fire kopialbøker i det storhertugelige landsarkiv i **Karlsruhe**, hvilke i inventaret[1] opføres som de eneste der forhaandenværende fra kurfyrst Friedrich II's tid (842. 989. 841. 971), indeholder ingen dokumenter angaaende transaktionen i Bryssel 1548, i det hele tat intet om kurfyrstens og hans gemalindes kostbarheter. Dermot fandtes i kopialboken 846[2] et register paa de klenodier, som kurfyrstinde Dorothea ved forskjellige leiligheter har laant sin gemal til at bruke som faddergaver, samt de klenodier, hvormed denne tilbyder at erstatte dette laan og forøke hendes Witthum; ved hver enkelt ting angives, hvorfra den er kommen; intet er fra Nidaros. — Kopialboken 989 indeholdt ogsaa register over »Vertreg Ducis Fridericj tertij [1559—76]. Jn Preter gebundenn, gelb vff dem Schindt«; blandt de der indskrevne korte regester anføres følgende (fol. 97) i margen: »Theilung der Kleinoter von P*falzgrafen* Ottheinrichen [1556—9] verlaßen, zwischen P*falz* vnnd Herzog Wolffgang«; tekst: »Theilung der Kleinoter so Pfalmzgraue Ottheinrich verlaßen dauon Herzog Wolffgangenn zwei vnnd Pfalmz ein theil geuolgt wordenn«. Dette bind fandtes imidlertid ikke der i arkivet; i hvert fald var det ikke identisk med nogen av kopialbøkerne 849 og 840, som her kunde komme i betragtning.

Arkivets haandskrevne diplom-repertorium over »Kurpfalz, Generalia« nævner av dokumenter angaaende kurfyrstefamiliens arvegods kun kurfyrstinde Elisabeth Ama-

---

[1] Inventare der Grossherzoglich Badischen Landesarchive, hg. v. d. Grossherzogl. Archivdirektion (Karlsruhe 1901—08) I, 147.

[2] fol. 17r—23v.

lies testamente av $^{30}/_{4}$ 1692 og dertilhørende dokumenter (nr. 499. 518. 528. 530)[1].

I universitetsbiblioteket i **Heidelberg** findes blandt de tyske pfälzer-haandskrifter endel samlebind, bestaaende av løse dokumenter, som aabenbart ialfald for en del skriver sig fra det kurfyrstelige arkiv. I cod. palatinus germanicus 8, fol. 230—231, findes her koncept (med mange rettelser) til det i kvitteringen for klenodierne i Bryssel $^{8}/_{7}$ 1548[2] omtalte, men hittil ukjendte fuldmagtsbrev (*breue van commissie en procuratie*) for kurfyrst Friedrichs utsendinger Hans Linck og Erasmus Stauff[3]. Dette findes avtrykt nedenfor.

Cod. pal. germ. 837 indeholder en hel række inventarier over kurfyrstelig løsøre fra 2den halvdel av det 16de aarh., saaledes over Ottheinrichs hyldningsgaver 1556 (fol. 1 ff.), Friedrich III's klenodier 1568 (fol. 376—380) og hans avdøde gemalinde Marias efterlatte eiendele 1567 (fol. 44—51. 380), Ludwig VI's hyldningsgaver 1576 (fol. 5—10), Friedrich IV's nyanskaffelser hos forskjellige guldsmede 1584/94 og hans gaver ved barnedaabe o. l. (fol. 52—184); cod. pal. germ. 611 gir fortegnelse over [den senere kurfyrstinde] Elisabeths klæder og klenodier 1570.

Mens man ikke engang behøver at gjøre sig umake med at gjennemse disse lister nøiere, tar man med spæn-

---

1 Av andre aktstykker vedrørende Nordens historie findes i Karlsruhe et hefte (Kopialbuch 904; cf. Inventare I, 150), der indeholder en hel del breve om kong Christoffers efterlatte tyske land 1448 og dispositioner over dem.

2 DN. V 1118.

3 Ikke ogsaa for Stefan Hopfensteiner, som angit i regesten av brevet hos Jakob Wille, Die deutschen Pfälzer Handschriften des XVI und XVII Jahrhunderts der Universitäts-Bibliothek in Heidelberg (Heidelberg 1903), s. 5.

ding fat paa de i cod. 837 indeholdte registre paa kirkelige klenodier og ornater, der fandtes paa slottet i Heidelberg i kurfyrstens kapell $^{20}/_{1}$ 1549[1], aaret efter at de norske klenodier var mottat, og i slotskapellets sakristi efter Friedrich II's død $^{19}/_{4}$ 1556[2]. Men der findes, saavidt jeg ved sammenligning med listen fra Bryssel 1548 kunde se, intet, der med nogensomhelst sikkerhet kunde gjenkjendes som norske saker. Saameget lærer man dog herved, at kurfyrst Friedrich ikke har beriket sit residenskapell i Heidelberg med de trondhjemske klenodier, men at disse maa være vandret andetsteds hen[3].

Hvad endelig angaar det kgl. bayerske Kreisarchiv i **Speyer**[4], besidder dette endel kurpfalziske familiesaker

---

[1] fol. 328r—333v. 342r—v: »Haidelberg. Nachbefchribene Clainot vnd Ornaten seindt jn meins g*nedig*sten h*err*n etc. Capelin oben bey jrer Churf*ürstlichen* g*naden* gemach vnd durch mich Dietterich Schwartz von Hehlbach Stebler verzaichnet vff Suntag den 20t des Januarj anno etc. [md]xlviiij.«

[2] fol. 334r—341v: »Verzeichnus vnd Liefferung ettlicher ornamenta vnd Kirchengezirde der Cappellen vff dem schlos zu Heydelberg«. Fol. 339v: »Obgemeldte Clinodia (*sic*) vnd Ornamenta hab ich Conrad Breunle Camer (*sic*) meins g*nedig*ste*n* hern Pfalzgraff Ott Heinrich*en* Churfürst*en* in der Capellen zu Heue [?] in der Sacristey gelifert. Vrkhunt diß mein Handschrift ann den 19 Aprilis Ano [15]56.«

[3] Jeg vil ikke undlate at gjøre opmerksom paa, at der i de Heidelbergske samlebind ogsaa findes en hel række andre dokumenter av interesse for Nordens historie, særlig vedrørende spørsmaalet om kong Christiern II's frigivelse 1546. Saagodtsom alle later til at være ukjendte; der er ogsaa egenhændige breve av den fangne konge selv. De findes i codd. pal. germ. 8. 171. 839. 842.

[4] Kurze systematische Übersicht des Inhalts der bayerischen Landesarchive, i Archivalische Zeitschrift I, 210—229. II, 273—282. III, 215—219. IV, 260—267 (Speyer). V, 118—125. VI, 172—194. VII, 200—231. VIII, 155—177.

(1548—1702), men ved eftersyn i arkivets haandskrevne repertorium viste det sig, at disse dokumenter paa ingen maate kom i betragtning for en norsk klenodiesøker, heller ikke arkivets diplomer.

Ved en videre undersøkelse av de norske skattes skjæbne vil man først maatte skaffe rede paa, om kurfyrstinde Dorothea har beholdt sakerne i særeie, og hvad hun i saa fald har gjort med dem, samt hvor der i tilfælde er blit av dem efter hendes død 1580. Selv om skattene er blit betragtet som kurfyrst Friedrich II's egen eiendom — hvad der er mindre sandsynlig —, er det meget tvilsomt, om de er gaat i arv fra kurfyrste til kurfyrste; ti Friedrich II's eftermand var hans brorsøn Ottheinrich, der døde barnløs 1559, og kurværdigheten gik da over til sidelinjen Simmern, som repræsentertes av Ottheinrichs »fem-menning« Friedrich (III). Hvis nu enke-kurfyrstinde Dorothea har beholdt klenodierne og ikke avhændt dem — men hvem vet, om ikke hun har gjort dem i penger? — saa kan de være blit arvet av Friedrich III's søn, kurfyrst Ludwig VI (1576—83), og da er det mulig, at de fik ligge i fred paa slottet paa Jettenbühl likesaavel som kurfyrsternes øvrige klenodier, indtil kurfyrst Friedrich V i sin korte kongevinter 1620/1 lot bringe alle værdisaker og det vigtigste av hus-arkivet til Haag, hvorhen han flygtet efter det uheldige slag paa det Hvite bjerg ved Prag $^{5}/_{11}$ 1620. Efter hans død 1632 vedblev hans enke kurfyrstinde Elisabeth at residere i Haag og beholdt de kurpfalziske klenodier og arkivalia hos sig, indtil disse efter Westfaler-freden 1648 i flere sendinger kom tilbake til Heidelberg; men det tør være tvilsomt, om værdisakerne ikke da for en del var pantsat eller solgt for at skaffe midler tilveie til enke-kurfyrst-

indens hofholdning[1]; mulig er det ogsaa, at noget er vandret til England, hvor Elisabeth som datter av kong Jakob I hadde mange forbindelser, og hvor somme av hendes barn ogsaa slog sig ned[2].

Kurfyrst Friedrich II av Pfalz, paa vegne av sin gemalinde Dorothea, »født prinsesse og arving til kongerikerne Danmark, Sverige og Norge«, utsteder fuldmagtsbrev for Hans Linck og Asmus Stauff (oprindelig for Stephan Hopfensteiner) til som arv at motta de av erkebiskop Olav † Engelbriktsson i Deventer-raadets varetægt efterlatte kostbarheter, paa den av Nederlandenes regentinde Maria berammede dag 21 Juni næstkommende i Bryssel.

[Heidelberg] 31 Mai [15]48.

Heidelbergs Universitetsbibliothek, cod. palatinus germanicus 8, fol. 230 r—231 r; koncept paa helark; 4de side (fol. 231 v) ubeskreven.

Tegnforklaring til avtrykket:

[--] understrøget. (—) udstrøget. ‹—› tilføiet i margen. ‘—’ tilføiet over linjen. .... ulæseligt eller bortrevet (suppleringer paa saadanne steder med petit). Kursiv betegner som sedvanlig opløsning av forkortninger.

Von gottes genaden wir Friderich pfalzgr*a*ff bey Rein herzog in Baiern deſſ heilig*en* Römiſchen Reichs Erz truchſes vnd Churfurſt *etc.* [(vnd wir) Dorothea (von derſſelben genaden Gottes) pfalzgreuin bej Rein Herzogin jn Bayern der Khonigreich Dhennemarck Schweden vnd Narweden geborne princeſſin vnd erbin fol. 230 r

---

[1] Archivalische Zeitschrift, n. F. I, 238. II, 317. 329. 330.

[2] Om arv efter de i Tyskland bosatte barn se Die Briefe der Kinder des Winterkönigs, hg. Karl Hauck (Neue Heidelberger Jahrbucher XV 1908) nr. 236—238. 247; 341. 345 (s. 329 ff.).

(Bekhennen beide ſamentlich vnd vnuerſchiedenlich mit dem offen Brieff)], ‹bekennen offentlich mit dieſem brieff von `weg*en*´ vnſer vnd (vnſer*er*) d*er* hochgebornen furſtin vnſer*er* fr[n] lieb*en* gemahel fruwen› Alß vff abſterben weylandt deß Erwirdigen jn Gott Vatters ‹vnſers beſonnder lieben freundts› hern Olanus (*sic*) Erzbischoffen zu Druntheim `ſeligen´ alle ſeine verlaßne hab vnd guetter der Ko*niglichen* Khai*serlichen* M*aieste*t vnſerm aller genedigſt*em* Hern, vermög vnd jnnhalt jrer M*aieste*t Niederlendiſchen priuilegien vnd Freihaitten, haymgefallen Auch zu jrer M*aieste*t gewalt vnd handen angeno*m*men worden, Aber nachuolgendt vff vilgehabte vndterhandlung vnd gegen nachlaſſung einer Nemblichen vnd anſehenlichen Su*m*ma gelts vnd bezalung ettlicher gewiſer vnd p*ro*birter ſchulden dauon wegen durch ettliche perſonen vff ſolche guetter zu deuenter ein Arreſt vffgelegt vnd ſonnderlich auch in erwegung daß dieſelben guetter Niemandt billicher dann (vnns) ‹gemelt*er* vnſer*er* fr[n] liebenn gemahel› `erblich´ zugeſtanden vnns dieſelben genediglich volgen vnd zueſten zelaſſen bewilligt, vnd alß bald an die Erſamen vnſer lieb beſondern Burgermaiſter vnd Rath gemelter Statt Deuenter, vmb zueſtellung ſolch guetter gehaiſchbrieff vnd Mandame*n*t auſgen laſſen vnnd wiewol wir ſolche guetter bej den(n) ‹gedachten› zu Deuenter zu vilmaln erfordert, Auch ein Su*m*ma gelts, vngeuerlich den ſchulden gemeß, zu Anttorff erlegt vnd in der Statt deuenter verpurgen laſſen So haben ſich doch die von deuenter deſſelben zu mergklichem vnſerm vncoſten vnd ſchaden biß‹hero› vnbillich geſpertt vnd widerſetzt, vnd vnns verurſacht derhalben bej der Durchleuchtigiſt*en* furſtin vnd frauen, frauen Marien, zu vngern vnd Beham Khonigin wittiken Erzherzogin zu Oſterreich, der Ko*niglichen* Khai*serlichen* M*aieste*t Burgundiſchen Niderlandt

Regentin *etc.* vnſer freuntlichen lieben Muemen vnd geſchweyen, anzuſuchen, darauff (vns) jre Kho*niglichen* fol. 230 v
(wirde) `M*aiestet*´ |wider die offtgemelten von Deuenter einen Tag, Nemblich an vnd vff den xxjt*en* deß Monats Junij ſchirſtkonfftig gein Bruſſel ernent vnd angeſetzt vnd ſo wir aber vilerlaj vngelegenheit vnd Erhafter vrſachen halben ſolchen tag ſelbſt zuerſuchen verhindert ſindt| <. . . . . gut*er* von denen von deue*n*ter (. . . nemen vnd) `fordern´ gen bruxel bring*en* (laſſ*en*) . . . auch allen ſchuldnern einen tag anſetzn [1] (gen bruxel) vff den xxjt*en* Junij `ſchirſt´ zuerſtſchriuen (vn) Jre ſchuld*en* bey v*er*luſt d*er*ſelbig*en* zu verificiren auch vns den ſelbig*en* `tag´ verkund*en* laſſen jema*nt* dahin zuuerordnen vnſer gerechtigkeit zuuerfolg*en* *etc.* dem allen nach> So haben wir jn der aller beſten vnd beſtendigſt*en* form der Recht wie daß y*m*mer am crefftigſt*en* vnd pundigſt*en* zuſtehen ſoll, khann oder mag, zu vnſerm Rechten waren vnzweiffenlichem p*ro*curatorn vnd Anwalt Conſtituirt geſetzt vnd geordent ſetzen, ordnen vnd conſtituirn vnd thun daß hiemit jn craft diß Brieffs (dye Erſamen) vnſern dienern vnd lieben getreuen |Steffan Hoffenſtainer| <Hanß Lynck vnd aßmus Stauff ſampt vnd ſond*er*> vnd geben jnen hiemit gantz volkho*m*men, macht vnd gewalt, an vnſer ſtatt vnd in vnſerm Namen zu beſtimbter zeit vnd Tagſatzung den xxjt*en* Junij vnd allen andern tagen, ſo furter in diſer ſachen angeſetzt werden mögen, zu Bruſſel zuerſtſcheinen, alles deß vorbenant*en* Ertzbiſchoffs zu Druntheim selig*en* hinterlaßne guetter, an die von Deuenter, ſambt allem vffgeloffen Intereſſe coſten vnd ſcheden zuerfordern, Guettlich oder Rechtlich darnach zuelagen, der von Deuenter antbort zuhoren, Auch ob vor Jnen oder den Creditorn vnd glaubigern ainiche Gegenclag einkho*m*men wurde, dieſel-

ben zuuerainbartten vnd dawider zuexcipiren den Krieg zubeueſtigen, den Ayd fur geuerde zuſchweren, jnſtrume*n*ta, Brieff vnd ander vrkhunden zup*ro*duciren, Oder lebendige khundtſchaft zufurn, wider die ſo wider vnns eingebracht vnd geſtelt wurden zuexcipiren, zurepliciren, dupliciren vnd zubeſchlieſſen, vmb Rechtliche vnd guettliche entſchaid anzuhaltten vnd zuexequiren zubitten Coſt vnd ſcheden darzulegen vnd zubetheuern (vnd) alles ſo vnns hierjnn an guettern, zinſen vnd ſcheden zuerkhandt vndt zugeſprochen wurden [2] zuentpfahen vnd darumb zuquittirn
fol. 231 r Tranſactio*n*es vnd guettliche vertreg zube||willigen vnd anzunemen, ainen oder mer Aff . . . Anweldt an ſein ſtatt zuſubſtituiren, deß oder derſelben gewalt zureuociren welches wir vnns zuthun hiemit auch vorbehalten vnd Su*m*marie alles vnd yedes in diſer ſachen, guettlich oder Rechtlich zuhandeln zethun vnd zelaſſen, waß zu bekho*m*mung vnd eroberung angeregter guetter, ſambt dem jntereſſe, coſten vnd ſcheden die Notturfft erfordert, vnd wir ſelbſt thun ſolten oder khandten Nichts ausgeno*m*men vnd ob auch genanter vnſer Anwald oder ſeine nachgeſatzten, zu diſer ſachen vnd gentzlicher volfuerung derſelben Merers oder beſſers gewalts dann hierjnn begriffen notturfftig wurden den wollen wir jnen, mit aller volkho*m*menheit, wie allenthalben vnd nach eins yeden Canndß ſonderlichen gebreuchen vnd ſunſt nach gemainen Kaiſerlichen Rechten genugſam iſt vnd ſein ſolt hiemit auch vbergeben vnd beuolhen haben zu gewin verluſt vnd allem Rechten, wir Gereden vnd verſprechen auch, bej vnſern Chur vnd furſtlichen wirden vnd wortten alles waſſ genanter vnſer Conſtituirter Anwald oder ſeine Subſtituirten, jn diſer ſachen, an vnſer ſtat vnd in vnſerm Namen Rechtlich oder guettlich, handlen thun vnd laſſen, veſt vnd angenemb, Auch Jne oder Sy der Anwaldtſchafft on ſchaden zuhalten

On alles gewerde Zu vrkhundt haben wir obgenante, pfaltzgr*a*ff Friderich Churfurſt ‹fur vnns vnd genante vnſer liebe gemahel› [(vnd) frau Dorothea pfalzgreuin *etc.*] vnſer(e siegell) Secrett zu ruck vff diſen Brieff laſſen drucken (vnd darzue vnns mit aigen handen vndterſchreiben) Geſchehen *etc.* am n tag [3]auf Corporis Christj A*nn*o *etc.* xlviij[3].

[1]) rettet fra »angesetzt«. [2]) eller »wirden«. [3]) tilføiet senere med anden haand.

7 September 1910.

GANGE-ROLV
OG EROBRINGEN AV NORMANDIE[1].

AV
ALEXANDER BUGGE.

Spørsmaalet om fra hvilket av de nordiske folk Gange-Rolv og de mænd kom, som vandt Normandie, er, som bekjendt, paany blit aktuelt, idet det iaar er tusen aar siden Karl den enfoldige sluttet fred med Normannernes høvdinger og overlot dem det landskap som siden blev kaldt Normandie. Like siden det 16de aarh. har det været ført ordskifte mellem lærde fra de tre nordiske lande, om det er danske eller norske mænd som har bygget Normandie. Norske og islandske lærde har holdt paa sagaernes ord om at Ragnvald Mørejarls søn Rolv, eller Gange-Rolv, vandt Normandie og blev stamfar til Rudejarlerne. De normanniske kronikeskrivere og især den ældste og vigtigste av disse, Dudo fra St. Quentin, fortæller derimot at Rollo, den første greve av Normandie, var fra Dacia. Derav har i nyere tid Worsaae og med størst styrke Johannes Steenstrup sluttet at Rollos hjem var Danmark; de hævder som en historisk sandhet at Normandie var en dansk erobring.

Gustav Storm tok i sin tid kraftig til orde mot Steenstrup og søkte at vise at sagaernes ord bør staa til

---

[1] Denne avhandling er en utvidet gjengivelse av et foredrag i Videnskapsselskapet 24de mars 1911.

troende[1]. Storms polemik har vundet almindelig anerkjendelse i Norge. Danskerne har imidlertid ikke villet lægge vaabnene ned, og den sidste som har skrevet om saken, Walther Vogel, i sin bok »Die Normannen und das fränkische Reich« (1906), har sluttet sig til Steenstrup. Det er derfor nødvendig ogsaa fra norsk side at ta spørsmaalet op til ny drøftelse.

Grunden til at forskerne hittil ikke er blit enige, er efter min mening at de har stillet sagaerne og de normanniske krøniker op mot hinanden, og at de siger som Steenstrup: »Hvilken af de to Traditioner er nu den sande? — En Forsoning mellem dem kan der ikke være Tale om[2].« Mit maal har netop været at søke at forene begge traditioner og at se dem i sammenhæng med hele vikingetidens historie.

Som bekjendt dukker Rollo pludselig op. Vi hører intet sikkert om ham før omkring aar 910[3]. Men da var alt hele Normandie igrunden vundet; skridt for skridt hadde Normannerne utbredt og fæstnet sin magt like siden 890-aarene, da den egentlige erobring begyndte. Jeg mener da, at Rollos herkomst maa sees i sammenhæng med spørsmaalet om hvor de mænd hørte hjemme som omkr. 896 satte sig fast ved Seinen og begyndte erobringen.

I ældre fremstillinger av vikingetogene vil De ialmindelighet læse at Nordmændenes tog gik til Skotland og Irland, mens Danskernes gik til England og Frankrike. Hvis dette var rigtig, da vilde det unægtelig ikke være let at forstaa at hertugdømmet Normandie skulde være grundlagt av norske mænd. Nu indrømmer imidlertid alle sakkyndige at Nordmændene ogsaa gjorde

---

[1] Kritiske Bidrag til vikingetidens Historie.
[2] Normannerne I, s. 131.
[3] W. Vogel, Die Normannen u. das fränkische Reich, s. 288 f.

vikingetog til det nuværende Frankrike og grundet nybygder der. Selv professor Steenstrup siger, i et interview som nylig har staat i »Berlingske Tidende«: »Vi Danske ved jo dog, at naar Normandiet faldt ind under den danske Vælde, var det ogsaa, fordi de Norske havde angrebet Frankriget, ganske særlig fra Loireegnen, saaledes at Frankerkongen omsider saa sig nødsaget til at afstaa den rige Seineprovins til de danske Erobrere, »til Forsvar for Riget«, som det hed.«

En av de ældste vikingnybygder blev grundlagt ved kysten av det vestlige Frankrike paa øen Noirmoutier, like syd for mundingen av Loire. Et litet stykke oppe i Loire laa den rike gamle handelsby Nantes, og i viken ved Bourgneuf blev der fra ældgammel tid utvundet salt. Herfra blev Irland forsynt med vin og salt, likesom det var her Hanseaterne i slutningen av middelalderen fik sit »bai-salt«. Forbindelsen mellem Irland og Loireegnene gaar tilbake til mange aarhundreder før vikingetiden. Saaledes indskibet den store irske missionær, den hellige Columban, sig i 610 i Nantes paa et irsk skib, »som hadde bragt Irernes handelsvarer«, og seilet med det til Irland, og henved 70 aar senere hører vi at et irsk skib forsynet klosteret paa øen Noirmoutier, som var viet til den hellige Filibert, med alt hvad den trængte[1]. Endnu i begyndelsen av 9de aarh. benyttedes denne handelsvei av kjøbmænd fra Bretagne (jfr. Wattenbach, Deutsche Geschichtsquellen I, s. 207; 7de utg.). Intet under at det netop var fra Irland, at vikingerne fandt vei til Loire-egnene. Paa grund av de stadige overfald av vikinger fik mun-

[1] Dr. Vogel, Nordishe Seefahrten im früheren Mittelalter, s. 5, har først gjort opmerksom paa dette. Senere har H. Zimmer skrevet utførligere herom, »Über alte Handelsverbindungen Westgalliens mit Irland«, I.

kene paa Noirmoutier i 899 tilladelse av keiseren til at grunde et nyt kloster længer inde i landet[1]. Dit trak de sig tilbake hvert aar fra vaaren og til høsten, mens vikingerne laa utenfor kysten. Mellem aarene 814 og 833 nævner de frankiske annaler ikke nogen indfald av vikinger paa kysterne av Frankrike ved Kanalen og Nederlandene[2]. Det eneste var et tog som i 820 utgik fra Nordmannia (Annales Regni Francorum 820)[3]. Men dette tog haddè ogsaa bugten ved Bourgneuf som maal. Her blev havnen Bouin plyndret, og vikingerne vendte med uhyre bytte hjemover. Rimeligvis har de dog, som ogsaa dr. Vogel (s. 65) gjetter paa, tat veien forbi Irland. I 820 blev nemlig Wexford ved sydspidsen av Irland og Howth nær Dublin plyndret av hedninger og en mængde kvinder tat til fange[4]. Det er da sandsynligt at Nordmannia her likesom i Adam av Bremens skildring av Nordens øer[5] betyder Norge, og at det ikke, som Vogel mener (s. 62), betyder Danmark. Disse vikinger, som i 820 tok veien hjem forbi Irland, maa ha holdt til paa Hebriderne, hvor norske vikinger alt i disse aar hadde slaat sig ned, eller paa Orknøerne og Hjaltland eller i Norge. Veien fra Vestfrankrike til Danmark gik ikke gjennem den Irske Sjø[6]. Endnu den dag idag tar derimot seilskibe fra det vestlige Norge denne vei.

---

[1] Om Noirmoutier jfr. Vogel, Die Normannen s. 61 ff.

[2] Jfr. Vogel, Die Normannen, s. 64.

[3] D. e. Annales Laurissenses majores og Annales Einhardi, i Scriptores ed. Pertz, I, 134—218.

[4] Annals of Ulster 820, Annals of the Four Masters 819.

[5] Gesta Hammaburg. eccl. episcoporum l. IV c. 2.
Dette bestyrker, hvad ogsaa riksarkivar Hertzberg fremhævet i sit foredrag i Historisk forening 30te mars 1911, at *Normanni*, *Nortmanni* oprindelig betyder Nordmænd (*Norðmenn*) likesom *Dani* oprindelig bare betyder Dansker. De steder hvor navnet tidligst forekommer i fremmede kilder, har det

Derimot dukket i disse aar mellem 814 og 833 vikingerne næsten hver eneste sommer op ved Noirmoutier, hvor abbeden blev nødt til at befæste sit kloster, og tilslut i 834 maatte munkene for alvor rømme sin ø.

Disse vikinger, som aar efter aar hjemsøkte Noirmoutier og vestkysten av Frankrike, kan ikke ha seilet gjennem Kanalen, ti da maatte aarbøkerne ha meldt om indfald i Nordfrankrike og Nederlandene. De maa være kommet fra Irland eller kanske snarere fra Suderøerne, hvor norske vikinger ved denne tid hadde sat sig fast, kanske ogsaa like fra Norge. Ogsaa dr. Vogel mener (s. 64 f.) at disse vikinger er kommet fra Irland, hvor vikingerne i denne tid rettet sine hovedangrep. Men det er nu anerkjendt av alle, at det vikingevælde som i 830- og 840-aarene blev grundlagt i Irland, var norsk (jfr. H. Zimmers anmeldelse av mine »Contributions to the Hi-

utvilsomt denne betydning, f. eks. naar Dicuil (De mensura orbis) fortæller at de irske eneboere henved aar 800 blev nødt til at forlate Færøerne *causa latronum Normannorum* (paa grund av norske sjørøvere). Likedan i den angelsaksiske krønike, som f. eks. aar 924 tydelig skjelner mellem Dansker og Nordmænd (*ægþer ge Englisce, ge Denisce ge Norþmen*), og i Ottars reiseskildring i Alfreds Orosius; hvor folkenavnet *Norðmann* først forekommer (ed. H. Sweet, s. 17). I irske aarbøker, særlig i Ulsterannalerne, forekommer ogsaa *Nordmanni* flere ganger som det synes i betydningen »Nordmænd«, f. eks. 855 og især 841, hvor de flaater hvormed Turgeis (Torgils) vinder sin magt, kaldes *longas Nordmannorum*. Baard, som i 878 var Nordmændenes fører i kampen mot de danske, kaldes ved sin død *Barith tirannus magnus Norddmannorum* (A. U. 880) og *cenn Nordmandis* (Chron. Scotorum). At folkenavnet »Nordmænd« skulde være opstaat og dannet uavhængig av hverandre i Norge og i Frankerriket og ha faat to forskjellige betydninger er mildest talt usandsynlig. En anden sak er det, at man i Mellemeuropa tidlig har forstaat, at navnet betyder »mænd fra nord« og at det derfor tidligere end »Daner« er blit brukt som fællesnavn for alle Nordboer.

story of the Norsemen in Ireland« i Deutsche Litteraturzeitung I Nr. 22, sp. 1384 ff.).

Saaledes var alt rede til grundlæggelsen av nybygd ved mundingen av Loire. Sommeren 843 seilet en flaate paa 67 skibe op i Loire og stormet og plyndret byen Nantes. Derefter drog vikingerne til Noirmoutier; de tok endog huser med sig fra fastlandet og indrettet sig, heter det, »som om de vilde bli dér for evige tider« (Annales Bertiniani 843, i Monumenta Germaniæ historica, Scriptores, ed. Pertz I). Disse vikinger kaldte sig selv Westfaldingi (Annales Engolismenses 843, Chron. Aquit. 843). De var altsaa fra Vestfold i Viken.

Fra nybygden ved Loire utgik en av de eventyrligste vikingefærder som historien melder om. De vikinger som hadde sat sig fast paa Noirmoutier, drog efter at ha øket sin hær, væsentlig med tilvekst fra Irland sommeren 844, sydover til Garonne og videre til den Pyrenæiske Halvø. Fra august til september laa de utenfor Lissabon. Derfra seilet de til Cadix og drog gjennem Andalusien op til Sevilla, hvor de gjorde sig til herrer over størstedelen av byen. Siden drog de efter et kort tog til Afrika hjemover igjen[1]. At dette tog er utgaat fra vikingerne paa Noirmoutier er klart paa grund av tiden (aaret efter bosættelsen paa Noirmoutier). At de norske vikinger i Irland ogsaa har havt del i færden, og at Noirmoutier-vikingerne har staat under kongen i Dublin kan vi se av at hedningernes konge efter toget sendte sendemænd til emiren Abderrahman II.. Denne sendte digteren Yahya-al-Ghazal som sin utsending tilbake med hedningernes sendebud. Ogsaa prof. Steenstrup mener at denne arabiske sendefærd er gaat til Irland, til kong Torgils (Normannerne II, s. 112 f.). Navnet paa hedningernes dron-

---

[1] Hele toget er senest skildret av Vogel, s. 97 ff.

ning skrives, efter hvad prof. Seippel velvillig har meddelt mig, Ud eller Aud; man maa derved tænke paa Torgils's hustru Aud eller Otta[1].

Noirmoutier blev midtpunktet i et litet vikingerike, som ogsaa vandt magt over sydkysten av Bretagne, fra mundingen av Loire til elven Blavet, (887, jfr. Vogel, s. 355). Siden bekræftet ogsaa Franskmændene vikingerne i deres besiddelse av herredet ved Nantes og sydkysten av Bretagne (921 og 927). Denne lille nybygd, som holdt sig til midten av det 10de aarh., maa ha været norsk.

Paa øen Groix i departementet Morbihan blev der i 1907 utgravet en gravhaug, hvor der blev fundet resterne av et skib som var brændt sammen med den døde, samt et vikingesværd, terninger og flere tydelig nordiske saker. Denne gravskik, hvor den døde blev lagt paa skib og brændt, kjendes ikke fra Danmark. Fra Sverige kjendes den kun fra den aller første del av vikingetiden. I Norge var den derimot meget almindelig. Den viking som var begravet i haugen paa Groix, maa derfor, som ogsaa professor Gustafson uttalte, ha været norsk. Prof. Gustafson lagde til, at flere forhold tyder paa at han i længere tid hadde bodd i Bretagne, ja maaske var født der. (Hele fundet er skildret i »Saga Book of the Viking Club« vol. VI, s. 123 ff.).

Nybygden paa Noirmoutier stod i nær forbindelse med det norske vikingrike i Dublin og fik en flerhet av sine høvdinger derfra[2]. Baard (Baretus), som i 865

---

[1] Hele beretningen om sendefærden er oversat av Dozy, Recherches sur l'histoire et la littérature de l'Espagne pendant le moyen-âge, 3. ed. II, s. 252—267.

[2] Nybygden ved Loiremundingen var av ikke liten betydning for vikingerne i Irland; ti derfra fik de sin vin. Det er be-

stormet Orléans, er identisk med den Baard (Barith), som i 878 var Nordmændenes fører i kampen mot Danskerne i det nordlige Irland (Chronicon Scotorum 876, Ann. J. Ulster 876, Cogadh Gaedhel, s. 26 f.; jfr. Vogel, s. 208 anm. 2). Baard og Eirik, som i 903 indtok Tours, kom likeledes fra Irland. Storm mente[1], og Vogel[2] slutter sig til ham, at Baard er identisk med den Baard, søn av Ottar, som i 914 faldt i en sjøkamp ved Man mot Ragnvald, sønnesøn av Ivar (en av de sidste kampe mellem Nordmænd og Dansker i Vesterlandene, Annals of Ulster 913). Jarlerne Roald og Ottar, som i 918 kom til Severn fra Bretagne, nævnes likeledes i irske kilder[3]. Desuten viser, som prof. Magnus Olsen oplyser mig, begge navne ubetinget hen paa Norge, ikke paa Danmark. Ragnvald, som omkr. 923—925 var Loire-Normannernes høvding, hadde tidligere kjæmpet i Skotland og Irland[4].

Det vigtigste vidnesbyrd om at Loire-Normannerne var norske, er dog vel at vi ved Loire merker en gjenklang av kampene mellem Nordmænd og Dansker i Irland. Nordboernes vælde i Irland er, som bekjendt,

---

kjendt nok, hvilken betydning nordboernes vinhandel i Irland tidlig fik. I Cormac's glossar (slutn. av 9de aarh.) nævnes alt faste hulmaal og lovsætninger som var i bruk i vinhandelen mellem Nordboer fra Irland og Franskmændene. Loire-Normannerne fik likeledes en aarlig vinavgift for at holde sig i ro (Normannerne I, s. 185).

[1] Kritiske Bidrag til Vikingetidens Historie, s. 136.

[2] Die Normannen, s. 391, anm. 1.

[3] Two Saxon Chronicles 918. Flere høvdinger av navnet Ottar nævnes i Irland i beg. av 10de aarh. Jfr. Cogadh Gaedhel s. 31, 39. Rolt (*Roaldr*) Pudarill blev omkr. 920 dræpt i det sydlige Irland, men er kanske ikke identisk med Roald jarl. Jfr. Storm, Kritiske Bidrag 137.

[4] Storm, Kritiske Bidrag s. 138.

grundlagt av Nordmænd under Turgeis (Torgisl). Denne tilhørte rimeligvis likesom Harald Haarfagre Ynglingernes æt. Snorre gjør (Haralds s. hárf., k. 33) Torgisl til søn av Harald Haarfagre; dette er efter tiden umulig, men Dublinkongen Torgisl maa være sammenblandet med en av Haralds sønner av samme navn. Efter hans død gik det tilbake med Nordmændenes magt i Irland. Danske vikinger, som i denne tid holdt til i det sydvestlige England, seilet 848 eller 849 over til det nordlige Irland for at vinde herredømme over »de hvite hedninger« (d. e. Nordmændene). I store kampe seiret de over Nordmændene og vandt disses faste pladser. Men saa kom i 853 den norske kongesøn Olav (sagaernes Olav Hvite?) og overtok herredømmet over vikingerne. Olav har rimeligvis tilhørt samme slegt som de tidligere norske konger i Irland. Hans ældste søn og efterfølger het Oistin (Øystein), og den ene av nordmændenes to halvkonger som 851 faldt i kamp med danskerne, het Zain (Stein). Danskerne blev nu trængt tilbake; deres fører Orm gav sig i irsk tjeneste[1] og maatte tilslut forlate Irland; han blev 856 dræpt i Wales.

Danske Vikinger var i denne tid ogsaa begyndt at hjemsøke Nordfrankrike og især de rike Seinelande. I 852 og 855 nævnes tog under anførsel av Sidroc (d. e. Sigtrygg, en søn av kong Ivar?)[2]. Sommeren 855 kom

---

[1] Three Fragments, ed. O'Donovan, s. 119, 123. — Three Fragm., s. 131: »At this time came the Danes (*Danair*), i. e. Horm and his people, to Cearbhall, son of Dunlaing, and Cearbhall assisted them against the Lochlanns [Norwegians], for they were afraid of being overpowered by the stratagems of the Lochlanns.

[2] Vogel, s. 134 og 136. Navnet Sigtrygg (*Sitriuc*) forekommer oftere i Ivarsætten, der, som senere skal vises, kjæmpet med Olav Hvites æt om herredømmet i Dublin.

pludselig en vikingflaate under anførsel av den samme Sidroc til Loire og beleiret de Normanner som alt sat dér. De lagde sine skibe i ring rundt den ø hvor disse hadde sin leir, saa ingen kunde slippe ut. Derefter sendte de bud til Bretonernes fyrste Erispoë og bad om hans hjælp. Bretonerne ilte til, og det kom til en haard kamp, hvor begge parter led svære tap. Men næste morgen indgik de indesluttede Normanner forlik med Sigtrygg og hans mænd og gav dem en mængde guld og sølv mot at de ophævet beleiringen. Derefter drog Sigtrygg til Seinen, hvor han i den følgende tid holdt til og sluttet sig sammen med Ragnar Lodbroks søn Bjørn Jernside[1]. Danskerne sat i hele syv aar (855—862) ved Seinen og bygget en fast leir paa øen Oscellus (Jeufosse). — Men Loire-Normannerne glemte ikke sit nederlag. I 859 seilet en avdeling av dem under anførsel av Weland (Valund)[2] op i elven Somme, nordøst for Seinen. Derfra

---

[1] Jfr. Vogel, s. 148, 154.

[2] Jfr. Vogel, s. 179—185, 187, 192 f., Steenstrup, Normannerne II, s. 170 ff. Navnet Weland svarer til oldn. *Vǫlundr*, navn paa den navngjetne smed og helten i Vǫlundarkviða. Sagnfiguren Valund er meget ældre end midten av det 9de aarh. Men det er merkelig at Valund i det norske Eddakvad siges at være gift med en datter av kong Hlǫðver. I prosaindledningen til digtet heter det: *þar váro tvær dætr Hlǫþvess konungs, Hlaþguþr svanhvít ok Hervǫr alvitr, en þriþja var Ǫlrún Kjársdótter af Vallande. Þeir hǫfþu þær heim til skála meþ sér. Fekk Egell Ǫlrúnar, en Slagfiþr Svanhvítrar, en Vǫlundr Alvitrar.* I str. 11 heter det om Valund: *hugþe at hefþe Hlǫþvess dótter, Alvitr unga, være aptr komen.* Det er almindelig anerkjendt at Kjárr af Vallandi er den irske kong Cearbhall av Ossory (sagaernes Kjarvalr), som ved midten av 9de aarh. kjæmpet mot vikingerne, og hvis døtre var gift med vikinghøvdinger. Hlǫþver er da rimeligvis Ludvig den fromme. Vikinghøvdingen Valund tilbragte sine sidste aar hos dennes

gjorde de et mislykket tog til England, men kom tilbake i 861. Karl den skaldede sluttet nu forlik med Valund og hans mænd og gav dem 5000 pund sølv, mot at de skulde hjælpe ham mot Danskerne og faa disse til at forlate Seinen. Valund drog derefter med 200 skibe op i Seinen, beleiret Danskerne paa Seine-øen og tvang dem til tak for sidst til at utlevere 6000 pund i guld og sølv. Saa sluttet begge parter fred og seilet ut fra Seinen[1]. Valund blev dog hos keiseren og lot sig døpe, men blev dræpt i holmgang 863.

Loire-Normannernes fører i den følgende tid var den navngjetne Hasting[2]. Han nævnes første gang som en av førerne for den store Middelhavsfærd 859—862. Vikingerne seilte gjennem Gibraltarstrædet opover langs kysten til mundingen av Rhone. Dér opslog de sit vinterkvarter (859—860). Siden drog de til Italien, herjet Pisa og det gamle, siden ødelagte Luna, som de trodde var Rom. I

---

søn Karl den skaldede.. Derigjennem maa kong Hlǫþver og hans datter være kommet ind i sagnkredsen om Valund, og denne er blit sammenblandet med vikinghøvdingen av samme navn. Dette er jo den eneste gang navnet Valund forekommer i vikingtiden.

[1] Hele denne episode skildres av Hincmar av Reims i Annales Bertiniani: »Dani, duce Welando, cum 200 et amplius navibus per Sequanam ascendunt et castellum in insula quæ Oscellus dicitur a Normannis constructum et eosdem Normannos obsident. Ad quorum obsidentium locarium, etc. . . . Interea pars Danorum altera cum sexaginta navibus per Sequanam in fluvium Tellas (*Epte*) ascendunt indeque ad obsidentes castellum perveniunt et eorum societate junguntur. Obsessi autem famis inedia et miseriæ omnis squalore compulsi sex milia libras inter aurum et argentum obsidentibus donant eisque sociantur et super Sequanam usque ad mare descendunt«.

[2] Navnet skal i det følgende forklares.

861 seilet de tilbake til Spanien, men led skibbrud i Gibraltarstrædet, hvor mere end 40 av deres skibe gik under. Desuten var de uheldige i en kamp med Maurerne i Nordafrika og besluttet sig nu til at vende hjem. Vaaren 862 kom levningerne av Middelhavsflaaten til Bretagne (Annales Bertiniani 862, Pertz Scriptores I)[1].

Dudo av St. Quentin, som omkr. 1010—1020 skrev de normanniske hertugers historie, skildrer (l. I c. 5—7) Hasting som fører for denne færd. Munken Vilhelm av Jumièges, som omkr. 1070—1080, skrev »Normannernes historie« nævner Ragnar Lodbroks søn Bjørn Jernside og dennes pleiefar (pædagogus) Hasting som fører for færden (l. I c. 1—5)[2]. I den uhistoriske Ragnars saga Loðbrókar (k. 14) fortælles ogsaa om denne færd; men dér nævnes bare Lodbrokssønnerne. Endelig nævnes, som Steenstrup først har gjort opmerksom paa, færden ogsaa i den irske krønike »Three Fragments of Irish Annals« (s. 158—163)[3]. Som høvdinger for færden nævnes dér sønner av Raghnall, søn av Albdan, konge av Lochlann. Jeg tror at Steenstrup har ret i at identificere denne Raghnall (Ragnvald) med Ragnar Lodbrok. Den irske krønike ender sin skildring av Middelhavsfærden med følgende ord: »De førte en stor mængde av dem (ↄ: Maurer) med sig som fanger til Erin, og disse er de blaa mænd [i Erin], for Maurer er det samme som sorte (nigri), og Mauritania det samme som sorthet. . . . . Længe i sand-

---

[1] Hele færden er skildret hos Vogel, s. 171—178.

[2] Ogsaa i Roman de Rou (fra 2den halvdel av 12te aarh.) fortælles det, at Hasting og Bjørn Jernside var førere for færden. Men der siges det uttrykkelig, at baade Nordmænd og Dansker var med paa den (v. 238 ff.): *Daneis manderent et Norreis, Nes purchacirent e escheis.*

[3] Normannerne I, s. 91 ff.

het var disse blaa mænd i Erin«. Der er i fortællingen i den irske krønike flere merkelige overensstemmelser med sagaen om Ragnar Lodbrok og hans sønner. Men fremforalt viser uttrykket »blaamænd« (*fir gorma*), som maa være en oversættelse av *blámenn* (den gammelnorske betegnelse paa Maurerne), at den irske fortælling stammer fra norrøne mænds fortælling. Vi tør altsaa gaa ut fra at krøniken taler sandt, naar den forteller at deltagerne i Middelhavsfærden kom tilbake til Irland. Dette stemmer vel med Hincmar av Reims, som i de samtidige Annales Bertiniani fortæller at de kom til Bretagne. Alt dette viser, hvad Hasting som navn paa en av førerne ogsaa gjør, at vikinger fra Loire og Irland har tat del i Middelhavsfærden. At Hasting nævnes som en av førerne for færden til Middelhavet 859—862 beviser saaledes intet mot at han var Nordmand[1]. Dette tog var en følge av at der i slutningen av 850-aarene blev sluttet fred mellem Nordmændene og de danske i Irland, hvorefter den norske Olav Hvite og den danske Ivar (d. e. Ragnar Lodbroks søn, sagaernes Ivar Beinlaus) delte magten mellem sig. Nordboernes historie i Irland i anden halvdel av 9de aarh. blir kun forstaalig, hvis vi antar at Olav var norsk og Ivar dansk, og omtrent alle forskere er nu enige om dette[2]. Vi kan se hvordan Nordmænd

---

[1] Steenstrup siger i »Politiken« for tirsdag 28. mars: »Rent ud forbavses jeg dog ved at se, at den berømte Vikingehøvding Hasting, der paa det nøieste er knyttet til den vitterlig danske Vikingekonge Regner Lodbrog og hans Sønner, nu af Alex. Bugge er bleven genkendt som en Søn af den nævnte Atle Jarl i Søndfjord«.

[2] Steenstrup, Normannerne I, s. 114, jfr. II, s. 121; E. Hull i Saga Book of the Viking Club V, s. 373 og Collingwood, Scandinavian Britain, s. 87 f. Jeg selv søker nærmere at begrunde det i en artikel i Reallexikon der germanischen Altertumskunde.

og Dansker i 860-aarene opererer i fællesskap paa de Britiske Øer. Da Olav og hans bror Audgisl (Auisle) i 866 kjæmpet i Skotland, herjet Lodbrokssønnerne i Northumberland. I 870 hjemsøkte Olav Skotland, mens Ivar kjæmpet dels i England og dels i Skotland. Begge konger vendte derefter sammen tilbake til Dublin »med 200 skibe, og en stor mængde mænd, Englændere, Briter og Pikter, var gjort til fanger av dem« (Ann. of Ulster 870). Olav Hvite forlot alt i 871 Irland og drog til Norge for at hjælpe sin far; han kom aldrig tilbake og er kanske, som Storm mente, faldt ved Hafrsfjord (Hist. Tidsskr. 2 R., B. II, s. 313 ff.). Olavs søn Øystein (Oistin) og Ivar overtok nu magten i Irland. Ivar døde alt i 872 og kaldes ved sin død *rex Nordmannorum totius Britanniæ et Hiberniæ* (A. U.). Danskerne under anførsel av Ragnar Lodbroks søn Halvdan nedsatte sig i 875 i Northumberland og grundet et vikingerike dér med York som hovedstad. Halvdan blev dog ikke længe i York, men seilet pludselig (876 eller 877) ut fra Humberfloden og omkom snart efter, heter det[1]. Han drog over til Dublin og vandt magten dér. Olav Hvites søn Øystein blev dræbt ved svig av Halvdan[2]. Men Nordmændene trak sig tilbake til det nordlige Irland, og her kom det i 878 til en stor kamp ved Strangford Lough »mellem de hvite hedninger og de sorte hedninger«. Albann, konge over de sorte hedninger, blev dræpt (A. U. 876). Baard, Nordmændenes høvding, blev saaret (Cogadh Gaedhel, s. 26 f.). Ogsaa i den følgende tid kan vi følge kampe mellem

---

[1] Normannerne II, s. 91.

[2] Annals of Ulster 874: Oistin mac Amlaiph regis Nordmannorum (Nordmændenes konge) ab Alband per dolum occisus est. Cogadh Gaedhel fortæller (s. 26 f.) om en fest som blev git for »Ragnvalds søn« i Dublin.

Nordmænd og Dansker, indtil de tilsidst i begyndelsen av det 9de aarh. for alvor sluttet sig sammen.

Jeg har skildret disse kampe saa utførlig, da jeg mener at de har betydning for vor forstaaelse av Loire-Normannernes historie. Middelhavsfærden i 859 var, som nævnt, en følge av freden mellem Nordmænd og Dansker. Danske vikinger under Lodbrokssønnerne og norske vikinger fra Irland og Loire under Hasting har tat del i færden.

En anden flok av Loire-Normannerne, som ikke vilde slutte fred, seilet derimot i 859 under Valund op til Somme. Den før nævnte Hasting kaldtes dels *Hastingus* eller *Hæsten* paa angelsaksisk (i den gamle angelsaksiske krønike). Dette navn gjengir uten tvil oldn. *Hásteinn*. Men han kaldes i andre, tildels samtidige franske kilder *Alstignus* eller *Alstenius* (d. e. *Hallsteinn*). De forskjellige haandskrifter av Dudo har ogsaa begge former (*Alstignus*, *Hanstignus* og *Astignus*)[1]. Da begge disse navneformer gaar tilbake til vikingetiden, maa vi slutte at der har været to mænd, av hvilke den ene het Haastein, den anden Hallstein, og at disse to i overleveringen er smeltet sammen til én. Ti der er fra vikingetiden intet eksempel paa at en mand har baaret to norrøne navne; derimot kunde man ha ett hjemligt og ett kristent.

I anden halvdel av 800-tallet bodde der paa Gaular ved Dalsfjorden en jarl ved navn Atle hin mjove, som var stammejarl over Filerne, d. e. indbyggerne av Fjalafylke (den sydlige del av Firdafylke). Da Halvdan Svarte blev konge i Sogn, satte han Atle til jarl dér, og han

---

[1] Med hensyn til de andre navneformer se: Annales Vedastini og Ex sermone de tribulatione SS. Quintini, Victorici, Cassiani (Script. XV 272).

vedblev ogsaa at styre under Harald Haarfagre, indtil denne gav Sogn til sin maag, jarlen Haakon Grjotgardsson. Jarlerne i Fjalafylke var fra gammel tid store vikinger. Irske krøniker nævner en *Onphile iarla,* som faldt i 845[1]. Det var jo netop i denne tid, at Nordmændene hadde vundet magt i Irland, og før de Danske kom over. Vi kan derfor gaa ut fra at Onphile jarl var Nordmand. Navnet maa være forvansket, og da ligger det, som Sophus Bugge først har pekt paa, nærmest at tænke paa *Án Fila jarl* (d. e. Aan ell. Aun, Fjalermændenes jarl)[2]. Atle jarl hadde flere sønner, som ogsaa var store hærmænd og bl. a. herjet i Irland. Landnámabok (I k. 3) nævner Haastein, Herstein og Holmstein. Haastein kom til Irland og døde som en anset mand dér (Landn. III, k. 9). Men det merkelige er at denne søn av Atle jarl i de forskjellige haandskrifter av Landnáma dels kaldes *Hásteinn* og dels *Hallsteinn.* Atle jarl maa altsaa ha hat to sønner, hvorav den ene het *Hásteinn,* den anden *Hallsteinn*[3]. Den ene av disse, Haastein, er død paa Island. Den anden, om hvis død sagaerne intet fortæller, er rimeligvis død utenlands. Den merkelige overensstemmelse i navneskifte mellem *Hásteinn* og *Hallsteinn* og *Hastingus* (*Hæsten*) og *Halstingus* kan ikke være tilfældig[3]. Vikingehøvdingen Hastingus eller Alstenius, som efter navneformerne at dømme er blit kaldt Hallsteinn av sine landsmænd, maa ogsaa ha været av Atle jarls æt og rimeligvis hans søn. Navnet Haastein bruktes i vi-

---

[1] Ann. Ved. har *Alstingus*; Ex sermone har *Alstenius.* Cogadh Gaedhel, s. 14 f.

[2] Se A. Bugge, Vesterlandenes Indflydelse, s. 107.

[3] Egils saga k. 2 kjender som sønner av Atle jarl: *Hallsteinn, Hólmsteinn* og *Hersteinn*; men nævner ikke *Hásteinn.* Dette viser vel bedst, at der var én *Hallsteinn* og én *Hásteinn.*

kingetiden ikke i Danmark og Hallstein neppe; ogsaa dette skulde vidne om at Hasting var Nordmand.

Hasting spiller en stor rolle i den normanniske tradition. Dudo ofrer hele den første bok av sin historie paa ham og skildrer det, som om han begyndte erobringen av Normandie. Krønikeskriveren Ademar av Chabannais (f. ca. 988, † ca. 1030) fremstiller det likeledes, som om erobringen av Normandie blev begyndt av Loire-Normannernes høvdinger Baard (*Baretus*) og Haastein (*Astencus*)[1] Ogsaa den anglo-normanniske krønikeskriver William av Malmesbury nævner som høvdinger for de Normanner som vandt Normandie, »først Hasting og snart efter Rollo« (l. II § 127: primo Hasteng, mox Rollo). William av Malmesbury's landsmand og samtidige Henrik av Huntingdon († 1155) lar endog William Erobreren kalde Hasting sin stamfar[2].

---

1 Ademari Historiarum lib. III c. 20 (Pertz Script. IV, s. 123) a⁰. 888. . . . . Et Normanni regressi, terram vacuam repperientes, sedem sibi in Rotomago constituunt cum principe suo Roso.

Et andet haandskrift har:

Et Nortmannorum aliae cohortes Franciam superiorem devastantes, primum cum duce Bareto, deinde cum rege Astenco oras maritimas desertantes, postquam desolaverunt terram vicinam Francie, prostrati sunt a vicinis ducibus Francie. Deinde cum alia multitudine Nortmannorum Rodomum urbs, et vicine sibi civitates inventae vacuae, vindicate sunt ad habitandum a ducibus eorum, qui elevaverunt super se ex eorum gente regem nomine Rosum qui sedem sibi in Rodomo constituet.

2 Rerum Gallicarum Scriptores, ed. Bouquet XI, s. 208:

Willelmus dux Normanniæ . . . . orationem huiuscemodi habnit: ». . . . . O mortalium validissimi, quid potuit Rex Francorum bellis proficere cum omni gente, quæ sunt a Lotharingia usque ad Hispaniam contra Hasting antecessorem nostrum?«

Dette vilde være uforstaaelig, hvis ikke de mænd som grundlagde det nordiske vælde i Normandie, virkelig hadde været Loire-Normanner.

Som en følge av nederlag mot Bretonerne forlot Hasting i 890 Vestfrankrike og drog med sine mænd op i elven Somme, hvor Loire-Normannerne alt 30 aar i forveien hadde holdt til. Ved denne tid færdedes »den store hær«, som var dansk, længere i nordøst. Her led Danskerne i 891 et stort nederlag (et av de største i vikingtiden) ved Löwen. Levningerne av den slagne hær naadde tilslut frem til Boulogne, hvor de blev vinteren over. Næste aar (892) var det uaar. Danskerne satte derfor paa 250 skibe med hester og tros over til England og landet ved østkysten av Kent, hvor de reiste en befæstet leir ved Appledore (*æt Apuldre*).

Samme høst kom ogsaa Hasting med 80 skibe over til Themsen og reiste en befæstet leir ved Milton, nær Sittingbourne. Kong Alfred underhandlet med Hasting, som lot sine sønner døpe; kong Alfred stod fadder til den ene av dem og ealdorman Æthelred til den anden. Kampen fortsattes dog i de følgende aar. Hasting og hans mænd og den danske hær som sat ved Appledore, hadde oprindelig ikke hat noget med hinanden at gjøre, men saa sluttet Danskerne sig til Hasting og fik hjælp fra sine landsmænd i de nygrundede danske vikingriker i Østangel og Northumberland[2]. Kampen gik dog i det hele

---

[1] Jfr. Vogel, s. 359—372.

[2] Nyere fremstillinger av denne tids historie findes hos W. G. Collingwood, Scandinavian Britain, s. 97 ff., og Steenstrup, Normannerne II, s. 77 ff. Hovedkilderne er den angelsaksiske krønike og Chronicon Fani Sancti Neoti, en engelsk krønike fra begyndelsen av det 12te aarh., som har øst av delvis nu tapte gamle annaler (utgit av Stevenson,

vikingerne imot, og tilslut opløste hæren sig, og vi hører ikke mere til »den store hær«. I den samtidige angelsaksiske krønike, som er hovedkilden til denne tids historie, heter det at hæren om sommeren 896 forlot Wessex; nogen drog til Østangel og nogen til Northumberland, »men de som ikke hadde gods, fik sig skibe og drog over sjøen til Seinen«[1]. De som blev i England, maa, det er selvsagt, ha været de Danske, som hadde landsmænd i Northumberlaud og Østangel. Hadde det været resterne av den store hær som drog tilbake til Frankrike igjen, vilde enten den angelsaksiske krønike eller franske annaler ha fortalt derom.

Danskerne hadde gjennem sine tog i mere end en menneskealder forberedt erobringen av Normandie. Men den store hær hadde forblødt under de sidste uheldige kampe i Nederlandene og England. Levningerne av den foretrak at bli i England. Derfor blev det Loire-Normannerne som kom til at fuldende erobringen av Normandie. Hasting og hans mænd vendte, da hæren opløste sig, tilbake til Nordfrankrike.

I den engelske St. Neot's krønike, som er skrevet litt efter aar 1100 og for dette stykkes vedkommende efter forfatterens mening har øst av et nu tapt haandskrift av den angelsaksiske krønike, fortælles det uttrykkelig at Hasting seilet over havet »uten vinding og uten

Asser's Life of King Alfred, 97—147). I St. Neot's krønike for aar 893 (s. 141) heter det bl. a. om Hasting: Cum autem Hastingus iterum venit Beamfleatam, reparavit ibidem castellum, quod fractum fuerat. Deinde perrexit ad Sceobyrig, et ibi construxit munitionem validissimam; adiunctusque est ei exercitus ille, qui apud Apuldran sedit, nec non et ab Orientalibus Anglis et a Nordanhymbris non minima sed maxima multitudo. (Jfr. Two Saxon Chronicles 892—894)

[1] Two Saxon Chronicles 897 (ɔ: 896).

hæder; men efter at ha mistet mange av sine mænd landet han ved Seinen[1]. Hermed stemmer det vel overens, at efter Dudo hadde ogsaa Hasting før Rollo hjemsøkt Normandie[2]. Det samme synes ogsaa Ademar av Chabannains at tænke sig. — En senere overlevering fortæller at Hasting blev greve av Chartres; men dette er neppe rigtig. Han er rimeligvis død kort efter 896 og maa da ha været en gammel mand.

Som fører for Normannerne efter Hasting nævnes *Hundeus* (navnet skrives ogsaa *Hunedeus* og *Huncdeus*). Han skal i 896 være kommet til Seinen med fem store skibe; om sammen med Hasting kan vi ikke se; ialfald synes han at ha tilhørt Loire-Normannerne. Siden kom flere til, og det blev snart en stor hær[3]. Sophus Bugge har godtgjort at det underlige navn Hundeus svarer til det sjeldne Huntjov (*Húnþjófr*)[4], som ikke kjendes

[1] Stevenson, Asser's Life of King Alfred, s. 142: Anno DCCCXCV Hastengus cum exercitibus sibi adhaerentibus, tertio anno postquam venerunt in ostium Tamensis et in ostium Limene fluminis, mare transivit sine lucro et sine honore; sed multis perditis ex sociis suis, applicuit in ostium Sequanae fluminis. Jfr. Vogel, s. 373 anm. 2. Stykket i St. Neot's krønike, synes at ha staat i et nu tapt haandskrift av den angelsaksiske krønike.

[2] Dudo, ed. Lair, 166 (c. 25): Karolus rex . . . . hanc terram maritimam ab Halstigno et a te nimium devastatam vult tibidare.

[3] Ann. Vedast. 896: Et per idem tempus Nortmanni cum duce eorum, Huncdeo nomine, et quinque barchis iterum Sequanam ingressi, et dum rex ad alia intendit, magnum sibi et regno malum accrescere facit . . . . Nortmanni vero iam multiplicati, paucis ante nativitatem domini diebus Hisam ingressi, Causiaco sedem sibi, nullo resistente, firmant.

[4] Arkiv f. nordisk filologi VI, 231. Alt Maurer (Bekehrung I, s. 57) har forklart *Hundeus* som *Húnþjófr*. Steenstrup gjetter

fra Sverige og Danmark. Fra vikingetiden kjendes bare en kong Huntjov paa Nordmøre, som faldt i kamp mot Harald Haarfagre og hadde en søn, den navnkundige viking Solve Klove[1].

I vikingetiden var navnene bundet til bestemte ætter og opkaldelse fast skik. Vi maa derfor, naar det gjælder et saa sjeldent navn, ha lov til at slutte at vikinghøvdingen *Hundeus* eller Huntjov var i slegt med (rimeligvis sønnesøn av) kong Huntjov paa Nordmøre. Jeg har før søkt at gjøre det sandsynlig, at Hasting var søn av Atle jarl paa Gaular, og vist at jarlerne Roald og Ottar, som i 918 kom til Severn fra Bretagne, var Nordmænd. Roald har muligens været en efterkommer av den Roald jarl hvem Harald Haarfagre satte til jarl over Firdafylke, og som var morfar til den bekjendte Arinbjørn Herse[2].

(I, 154) paa at *Huncdeus* er feil for *Hulchius*; men dette er en bortforklaring, ingen forklaring. Munch gjengir navnet med Angantýr (Ongenþeow). Men første stavelse maa være et navn paa *Hun-*. Da nu Valþjófr av Frankerne gjengives med *Walateus* og *Herþjófr* i høitysk form lyder *Herideo*, og det her omhandlede navneled, som betyder »træl«, i frankiske skrifter ofte gjengives med *-deus*, er det det sandsynligste at Hundeus er *Húnþjófr*. S. Bugge siger: »Mulig er skrivemaaden i Bouquet's Udgave af Annales Vedast. den rette. Dog kan en Munk have betegnet det Navn, der udtaltes *Hundeu* ved *Huncdeus*, for deri at lægge Betydningen *hunc Deus dedit* (eller *misit*), i Lighed med det latinske Fornavn *Deusdedit*«. Jfr. Vogel s. 373, anm. 2.

1 Se Lind, Norsk-isländska dopnamn, under *Húnþjófr*.

2 Baade Roald og Ottar er norske navne. Professor Wimmer siger (»De danske Runemindesmærker« IV 2, s. 2) om *Hróaldr*: »Det er tvivlsomt, om dette Navn, der i gammel Tid var almindeligt paa Island og i Norge, hvor det endnu bruges,

Ogsaa de følgende aars historie viser os med al ønskelig tydelighet, at de vikinger som i 896 kom til Seinen, hørte til Loire-Normannerne. Alt vaaren 897 knyttet Karl den enfoldige underhandlinger med Hundeus, som blev døpt i paasken og siden forsvinder fra historien. Længere ut paa aaret blev det sluttet vaabenstilstand mellem Franskmændene og Normannerne, og disse drog nu til sit vinterkvarter. Dette hadde de dog ikke ved Seinen, hvor deres skibe laa, men ved Loire, og først næste vaar vendte de tilbake til Seinen[1]. De har altsaa været Loire-Normanner; ellers havdde de ikke hat noget at gjøre ved Loire, hvor det desuten maatte være vigtigere for dem at ha fred med Bretonerne end med Franskmændene. Næste aar (898) drog Normannerne paany til Bretagne for at overvintre. Men Bretonerne samlet sig

---

kan paavises i Sverige og Danmark undtagen paa Snoldelevstenen.« Roald Jarl omtales i Egils saga k. 2 og 4. Han nævnes ogsaa i Egils Arinbjarnarkviða, str. 17. Ottar Jarl, som var høvding for Loire-Normannerne i Frankrike, er rimeligvis identisk med *Óttarr ungi*, som er helten i Hyndluljóð, og om hvem det heter, str. 6: *Þeir hafa veðiat Vala malmi, Óttarr ungi ok Angantýr.* Denne Ottar har altsaa ogsaa været i Frankrike. Slegtrækkerne i Eddakvadet synes at vise, at han var fra Hordaland eller Rogaland.

[1] Jfr. Vogel, s. 378 f. Det heter i de samtidige Annales Vedast. 897:

Nortmanni vero iam in multididine omnes reliquias regni ferro et igne devastant. Unde rex misit ad eos, regnum redimere volens, et facto placito, super Ligerim hiemandi gratia pergunt.

898 . . . Nortmanni vero verno tempore rediere ad naves, vastata Aquitaniae parte atque Neustria, insuper plurimis eversis castris, interfectisque habitatoribus.

og slog dem[1]. Storm mener ogsaa, at der like siden 897 laa en vikingeflaate i Loire[2].

Aarbøkerne fra St. Vaast (de saak. Annales Vedastini) er hovedkilden til den foregaaende tids historie; først i 920-aarene begynder andre vigtige, samtidige aarbøker historikeren Flodoard fra Reims † 966), som gir os paalidelige oplysninger ogsaa om Normannerne og deres kampe. Følgen av dette hul er at det ikke er mulig skridt for skridt at følge erobringen av Normandie[3]. Saa meget kan vi dog se, at der mellem 900 og 910 ikke blev foretat nogen store herjetog i det nordlige og østlige Frankrike, selv om Normannerne uten tvil fremdeles har holdt til ved Seinen. Derimot var det livlig ved Loire. En vikingeflaate som førtes av de norsk-irske høvdinger Baard (Baret) og Eirik (Heric), seilet sommeren 903 op over elven og stormet Tours. Litt eftet litt maa dog landet ved Seinens nedre løp være vundet. Men først i 910 eller 911 hører vi sikkert om Normannernes høvding Rollo. Ført av ham drog de 20de juli 911 mot byen Chartres. Normannerne blev slaat tilbake. Men derefter aapnet Karl, som av eftertiden med urette har faat tilnavnet den enfoldige, underhandlinger med Normannerne, og i St. Clair ved Epte blev det sluttet fred mellem

---

[1] Denne oplysning findes i et hdskr. i Douai av Annales Vedastini (jfr. Vogel, s. 380 anm. 1 og Eckel, Charles le Simple, s. 65). Det heter: *Nortmanni Britanniam petierunt, ut ibi hiberno tempore nemorarent. Set Britanni adunati contra eos in prælium, terga verterunt Nortmanni, cecideruntque ibi ex eis fere 14 milia atque ita rediere ad naves in Sequana.* Jeg ser med Eckel ingen grund til at tvile paa denne efterretning; dog er tallet overdrevet.

[2] Kritiske Bidrag, s. 137.

[3] Om dette og den følgende tids historie se nærmere Vogel, s. 383 ff.

Franskmændene og Rollo og hans fæller; disse fik »til vern for riket«[1] overlatt det landskap som siden blev kaldt Normandie.

Om Rollos og Normannernes historie i de første aar efter at de hadde vundet Normandie, vet vi ikke stort. Først i 920-aarene begynder, som nævnt, kilderne at flyte rikere. Men hvad disse fortæller viser tydelig at Normannerne ved Seinen og ved Loire stadig kjæmpet sammen. I 921 førte Loire-Normannerne krig med grev Robert av Paris, og denne maatte avstaa til dem sydkysten av Bretagne og herredet ved Nantes[2]. Disse landsdele tilhørte jo ikke grev Robert, saa det var i virkeligheten bare en stadfæstelse av de forlængst bestaaende forhold. Der er intet som tyder paa at nybygden ved Loire nogensinde er blit helt opgit. Karl den skaldedes magt stod paa svake føtter. Hans farligste motstander var grev Robert. For at faa hjælp mot denne søkte han i 923 forbundsfæller i Loire-Normannerne. Under sin høvding Ragnvald (*Ragenoldus*), som tidligere hadde kjæmpet i Skotland og Irland, drog de i fællesskap med Normannerne fra Rouen (*coniunctis sibi plurimis ex Rodomo*) hinsides Oise, en bielv til Seinen[3]. Imidlertid var grev Robert av Paris efter at ha antat kongenavn faldt ved Soissons (5te juni 923), men hans svigersøn Rudolf av Burgund, som blev valgt til konge

---

[1] *Pro tutela regni.*

[2] Flodoardi Annales 921 (Pertz, Scriptores III): Rotbertus comes Nortmannos, qui Ligerim fluvium occupaverant, per quinque menses obsedit, acceptisque ab eis obsidibus, Britanniam ipsis, quam vastererant, cum Namnetico pago concessit, quique fidem Christi coeperunt suscipere.

[3] Flodoard 923. Jfr. J. Lair, Étude sur la vie et la mort de Guillaume Longue-Épée, s. 11 f.

av de oprørske baroner, fortsatte kampen. Under herjetoget blev Ragnvalds leir overrumplet og hans bytte av gods og fanger røvet av grev Heribert av Vermandois's mænd. Forbitret over dette stormet Ragnvald ind i Artois, men blev drevet tilbake; dog vedblev han at herje ved Beauvais. Ved efterretningen herom skyndte kong Rudolf sig fra Burgund til Compiegne og drog med sine tilhængere over Epte ind i Normandie (*ingressus est terram, quae dudum Nortmannis ad fidem Christi venientibus, ut hanc fidem colerent et pacem haberent, fuerat data*, Flodoard 923). Der aapnedes nu underhandlinger, og hyppige sendefærder gik mellem Rudolf og Normannerne, som bød fred imot avstaaelsen av et betydelig landskap hinsides Seinen[1]. Avgjørelsen blev utsat til mai maaned næste aar; imidlertid blev der sluttet stilstand og stillet gisler (*obsides illi mittunt, et inducias ab eo usque ad medium Maium accipiunt*). I 924 blev der sluttet fred, og Normannerne — men vel at merke de fra Rouen — fik sig overladt landskaperne Maine og Bessin foruten en stor pengesum, som blev inddrevet over hele riket[2]. Jules Lair, den eneste som i senere tid ordentlig har undersøkt denne tids historie, mener at Ragnvald uten tvil ogsaa var indbefattet i freden og at han hadde faat løfte paa land (Étude sur la vie et la mort de Guillaume Lon-

---

[1] Flodoard 923: Interea Nortmannis quosdam pagos nostros trans Isaram, et nostratibus eorum terrram depraedantibus, crebris alternatim directis legationibus, pacem Heriberto comiti et Seulfo archiepiscopo pollicentur, ceterisque Francis, qui cum ipsis contra Nortmannos sedebant, si tamen eis terra daretur, quam spaciosam petebant, ultra Sequanam.

[2] Flodoard: 924 incipiente, fit exactio per Franciam pecuniae collaticiae, quae Nortmannis pacto pacis daretur . . . . Nortmanni cum Francis pacem ineunt . . . ., ... terra illis aucta, Cinomanis et Baiocae pacto pacis eis concessae.

gue-Épée, 13). Men Ragnvald, som vistnok ikke hadde været længe i Frankrike og var utaalmodig over ikke at ha faat nogen besiddelse, fortsatte herjetogene[1]. Siden hører vi ikke mere om Ragnvald. Han skal efter et senere sagn være død i Rouen, straffet av den hellige Benedikt[2]. — Hans rette hjem var altsaa Rouen[3]. — Men ogsaa Rollo brøt freden, herjet Beauvais og Amiens og trængte frem like til Noyons. Først i 926 blev det sluttet fred med Normannerne ved Seinen. (Flodoard 926: *Exactio pecuniae collaticiae, Nortmannis pacto pacis dandae, publice fit per Franciam et Burgundiam. Data igitur pecunia, pax utrimque est cum iuramento firmata*). Aaret efter blev det sluttet fred med Loire-Normannerne, som paany fik stadfæstelse paa herredet ved Nantes. (Flodoard 927: *Nortmanni de Ligeri postquam obsessi sunt ebdomatibus quinque ab Heriberto et Hugone, datis acceptisque obsidibus et concesso sibi pago Namnetico, pacem pepigere Francis*).

Vi ser av dette at Normannerne ved Loire og ved Seinen utgjør en enhet, og tør vistnok med Munch (I,1 s. 674) slutte at Normannerne ved Loire erkjendte Rollos og hans søn Viljalms overhøihet. Men det vilde de ikke ha gjort, hvis de ikke begge hadde været av samme folkestamme, hvis ikke begge hadde været Nordmænd. — Endnu tydeligere ser vi i de følgende aar hvordan Loire-Normannerne tydelig staar under jarlene i Rouen.

---

[1] Flodoard 924: Raginoldus cum suis Nortmannis, quia non dum possessionem inter Gallias acceperat, terram Hugonis inter Ligerim et Sequanam depopulatur.

[2] Aimoin, De miraculis S. Benedicti, Duchesne p. 31, jfr. Storm, Kritiske Bidrag, s. 138.

[3] Alt fremhævet av Munch I,1 s. 675.

Bretonerne gjorde i 931 opstand mot Normannerne i Cornouaille og dræpte deres høvding Felecan[1]. Men Loire-Normannerne under sin høvding Inge (*Incon*) hævnet nederlaget og jog Bretonerne væk. Ogsaa Rollos søn hertug Viljalm søkte at undertrykke denne opstand[2]. Endelig i 933 sluttet Viljalm fred med kong Rudolf og hyldet denne mot at faa stadfæstelse paa sydkysten av Bretagne, med andre ord den nybygd som Loire-Normannerne hadde erobret[3]. Tre aar efter kom Bretonerne tilbake med hjælp fra kong Æthelstan og begyndte paany at bygge sit land, og det skulde vare længe, før Rudejarlerne virkelig fik overhøiet over Bretagne. Loire-Normannerne forsvinder ogsaa ved denne tid fra historien. Deres nybygd er i tidens løp blit glemt for det mægtige hertugdømme som grundedes i Normandie. Men derfor maa vi ikke glemme den betydning som Loire-Normannerne har hat for grundlæggelsen av dette vælde. — At Loire-Normannerne var Nordmænd er saa sikkert, som i det hele vikingernes nationalitet kan avgjøres.

Efter denne utvikling kan vi gaa ut fra at Rollo, den første greve eller jarl i Normandie, ogsaa var Nordmand. At navnet Rollo gjengir vort Rolv (*Hrólfr*, opr. *Hróð-ulfr*) er vel nu antat av alle. Da navnet blev brukt baade i Norge og i Danmark, kan vi dog ikke derav av-

---

[1] Flodoard 931. Professor Magnus Olsen gjetter paa, at første led av dette navn er gen. pl. av folkenavnet *Filir*.

[2] Det heter hos Hugo Floriacensis (Pertz IX, s. 382): Britones in cornu Galliae constituti, adversus Normannos, quibus subditi erant, insurgentes, ducem illorum interemerunt. Quod audiens, Willelmus, Normanniæ princeps, terram illorum hostiliter intrans, duriter vastavit.

[3] Flodoard 933: Willelmus, princeps Nortmannorum, eidem reg (Rodulfo) se committit; cui etiam rex dat terram Britonum in ora maritima sitam.

gjøre hvilken nation dets bærer tilhørte. Vilhelm av Jumièges kjender navnet paa en av Rollos farbrødre ved navn *Hulcius* (d. e. oldn. *Hugleikr*); dette navn kjendtes ogsaa i Danmark, selv om det var almindeligere i Norge, og viser saaledes heller intet. Dudo nævner desuten en bror av Rollo ved navn Gurim. Dette navn var ogsaa alt i vikingetiden brukt baade i Norge og paa Orknøerne og i Danmark; det viser dog intet; ti da Dudo ikke kjender navnet paa Rollos far, er det utrolig at navnet paa hans i ungdommen avdøde bror skulde være korrekt overlevert av traditionen.

Hovedkilden til Rollos historie er Dudo fra St. Quintin, som omkr. 1010—1020 skrev de normanniske hertugers historie. Men Dudo er ingen kritisk historieskriver. Georg Waitz har ret, naar han siger at Dudo »i det mindste ikke kan regnes til de historieforskere som har krav paa særlig tiltro«. Professor H. Koht har fortalt mig at han for en del aar siden paa en forelæsning i Sorbonnen hørte professor Gabriel Monod uttale sig meget sterkt om Dudos ringe grad av paalidelighet. Desuten maa det merkes at Dudo var Franskmand, ikke Normanner, og hans forestillinger om de nordiske lande var derfor høist taaket. Dudo fortæller at Rollo var fra *Dacia*. Dette forklares almindelig som Danmark; men Dudo sammenblander det nordiske Dacia med oldtidens Dacia og siger at det ligger ved Donau og er omgit av høie fjelde. Dudo bruker desuten ofte *Daci* (»Daner«) som fællesnavn for Nordboerne. Loire-Normanneren Hasting kalder han *dux Dacorum*, og han siger uttrykkelig (k. 120) at Normanner og Daner er det samme (*Northmanni, qui et Daci*). I det hele er Dudos forestillinger om Danernes hjemland høist uklare. Saaledes fortæller han at Rollos sønnesøn, grev Rikard, engang sendte bud til Danerne (*ad Dacos*) om hjælp. Disse strømmet til i store skarer og Fransk-

mændene blev nødt til at bede om fred. Men vikingerne fraraadet dette og sagde: »Hvad vilde de andre Dansker og Nordmænd (*ceteri Dacigenæ et Northguegigenæ*) sige, som har utrustet sine skibe for denne saks skyld og kommer for at kjæmpe med os? Hvad vilde Irerne, Alanerne og alle de øvrige folkeslag sige?« Av dette fremgaar det tydelig, at Dudo regner baade Dansker og Nordmænd sammen under fællesnavnet Daner (*Daci*). Ja han synes endog at regne Irer med. Normannernes fædreland er i hans øine vikingerne paa de Britiske Øer, særlig i Irland, hvor Nordmænd, Dansker og Irer bodde side om side. Derav kan det ogsaa forklares, at medlemmer av den normanniske hertugslegt deltok i kampen ved Clontarf og at normanniske baroner i det 10de aarh. kom til Irland.

Dudos fortælling om Rollos ungdom er ogsaa temmelig forvirret. Merkelig nok kjender han ikke navnet paa Rollos far, men siger at han var en mægtig høvding som aldrig hadde bøiet sin nakke for nogen konge. Andetsteds siger han at Rollo er »født av kongers og hertugers overlegne blod«[1]. Dette passer godt paa Ragnvald Mørejarl, som selv stammet fra jarler og maa ha været i slægt med Ynglingernes æt[2]. Hvor der er plads til en slik helt eller halvt uavhængig høvding som Gange-Rolvs far i anden halvdel av 9de aarh., skjønner jeg ikke. Vel er Danmarks historie i denne tid temmelig dunkel. Men vi kjender dog litt til den. I Slesvig var der et uavhængig litet svensk kongerike; navnene i denne æt viser at Rolv ikke kan ha hørt hjemme i Sønderjylland. Heller ikke kan han ha tilhørt høvdingeætten

[1] Dudo, ed. Lair, s. 166.
[2] Se stamtavlen i Landnáma IV k. 8; navnene Ragnvald, Øystein og Halvdan viser slegtskap med Ynglingeætten.

paa Bornholm. Dansk kongesøn kan jo Rolv ikke ha været; ti det strider uttrykkelig mot Dudos ord. Han har altsaa ikke været i slegt med den danske kongesøn Rodulf (eller Rolv), som døde 873[1]. Steenstrup siger (Normannerne I, s. 151): »Der findes i Udlandets Annaler Rolfer i tilstrækkelig Mængde i Vesterviking, navnlig ved Irlands kyst, og Gangerrolf kan være identisk med en af dem. 916 falder saaledes en Rolt Pudarill paa Irland[2]». Eksemplet er uheldig valgt, ti *Rolt* gjengir ikke Rolv, men Roald. Foruten Gange-Rolv og Rollo kjender jeg i 9de aarh. ingen andre vikinghøvdinger av navnet Rolv end den ovenfor nævnte danske kongesøn som døde i 873. — Hvad vi vet om Rollos hjem, navn og slegt passer saaledes bedst paa Norge.

Dudo fortæller videre at faderen ved sin død efterlot sig to sønner, Rollo og Gurim (Gorm). Kongen av Dacia søkte forgjæves at erobre deres land; tilsidst sluttet han fred, men trængte saa om natten ind i deres land og vandt deres by. Gorm blev dræpt, og Rollo flygtet, først til Scandza (den skandinaviske halvø) og saa til England. Er denne fortælling om Danekongens overfald et minde om den samme begivenhet som i sagaerne fremstilles saaledes, at to av Harald Haarfagres sønner overfaldt Ragnvald Mørejarl og brændte ham inde?

Derefter fortæller Dudo at Rollo lander i England og kjæmper mot Anglerne. Men saa har han en drøm, som viser ham til Frankrike og spaar hans daab. Han sender da bud til Anglernes meget kristne og fromme konge Alstemus[3] og beder om fredland til næste vaar. Dette faar han og indgaar forbund med kongen, og mange

[1] Vogel, s. 409.

[2] The War of the Gaedhil (Cogadh Gaedhel), s. 29. Aarstallet er snarere omkr. 920.

[3] Rex Anglorum christianissimus, nomine Alstemus.

av kongens mænd slutter sig til ham. Om vaaren seiler de ut, men overfaldes av storm. Rollo beder da til de kristnes gud, stormen stanser, og de lander ved Walcheren (876). Siden lader Dudo sin helt utføre en hel del bedrifter i Nederlandene og Frankrike; bl. a. lader han ham være anfører ved den store beleiring av Paris 885—886. Storm har godtgjort, at Dudo har overført paa Rollo en hel del bedrifter som i virkeligheten er utført av andre vikinghøvdinger. Det er saaledes notorisk urigtig, at Rollo var fører for vikingerne ved beleiringen av Paris, som desuten sættes til et galt aar. Derimot tror jeg at vi i fortællingen om Rollos møte med Anglernes meget kristne konge Alstemus har et virkelig historisk minde, kun at Dudo har lagt denne hændelse, som hele Rollos ungdomssaga, for langt tilbake i tiden. Alstemus gjengir navnet Æthelstan. Man har i denne kong Æthelstan gjenkjendt den danske Guttorm, som blev konge i Østangel og i daaben fik navnet Æthelstan, og ment at Rollo var med den hær som i 878 kom til Fulham og næste aar seilet til Gent[1]. Men kong Guttorm opholdt sig, som Storm har vist[2], i det sydlige Mercia og i Wiltshire og blev først døpt i 878 eller 879 og hadde endnu ikke nedsat sig i Østangel, saa fortællingen passer ikke paa denne tid. Derimot passer den utmerket paa 890-aarene, da Hasting var i England og mænd fra Østangel og Northumberland sluttet sig til ham. Dengang har efter al sandsynlighet mange mænd i Hastings hær faat fredland hos den — efter mynter og overlevering at dømme — oprigtig troende kristne kong Guttorm-Æthelstan i Østangel, og adskillige av dennes mænd er fulgt med til Frankrike.

---

[1] Jfr. Vogel, s. 262.

[2] Kritiske Bidrag, s. 149.

Vi ser altsaa at der hos Dudo er adskillige træk som meget vel lader sig forene med den norsk-islandske overlevering. Steenstrup mener at Ragnvald Mørejarls søn Gange-Rolv og Rollo har levet til noget forskjellig tid og derfor ikke kan være identiske (Normannerne I, s. 138). Den første nulevende kjender av sagaerne, professor Finnur Jónsson, synes dog at være av en anden mening. Han siger bl. a. (»Berlingske Tidende« nr. 76, 30te mars 1911): »Paa Grund af hvad der fortælles om Rolfs Alder, og hans andre Brodre, vil det neppe være meget urigtig at sætte hans Fødsel til omkring 860—65. Aarene 880—890 vilde da være Tiden for hans Ungdoms-Vikingetog før Fredløsheden. I 911 vilde han da have været høist 50 Aar gammel. Hermed kunde særdeles godt forliges, at Kong Karl byder ham sin Datter til ægte. . . . . Som før sagt er Tidsafstanden imellem dem (ɔ: Gange-Rolv og Rollo) liden eller ingen.«

Steenstrup mener, at den karakteristik sagaerne gir av Gange-Rolvs person ikke, stemmer med den normanniske traditions billede av Dudo[1]. »Sagaerne sige, at Rollo var en overordentlig svær og før Mand . . . Dudo beskriver ham som det deiligste Menneske paa Jorden; Romanforfatterne ligesaa. Man maa i Normandiet aldrig have vidst, at han var en saa svær Mand, thi i Følge den af Worsaae givne Oplysning viser den i det 14de Aarh. over Rolf i Rouen reiste Billedstøtte »ingenlunde Rolf som en overordentlig stor eller svær Mand« . . . . . Dudo forudsætter at Rollo altid har kunnet ride; thi han omtaler, at Rollo i sit Livs sidste Dage blev saa svækket af Alderdom at han ikke kunde sidde til Hest. At antage det norske Tilnavn opstaaet paa den Tid af hans Liv vilde være fuldkommen urimeligt«.

---

[1] Normannerne I, s. 143.

Jeg skal med hensyn til dette tilnavn henvise til hvad professor Finnur Jónsson siger i en avhandling om »Tilnavne i den islandske Oldlitteratur« (i »Aarb. f. nord. Oldk.« 1907, s. 329). Han henviser til at *gǫngu* som tilnavn er knyttet til to mænd av navnet Hrólfr. Den ene er uhistorisk, den anden historisk. Tilnavnet er dannet »efter sigende fordi ingen hest kunde bære dem; dette gjælder dog kun den sidste; hvad den første, den berømte Ganger-Rolv angaar, da har han vel faat sit tilnavn, fordi han overhodet holdt av at gaa, bevæge sig tilfods«.

Har Finnur Jónsson ret, maa Steenstrup ha uret i sit forsøk paa at vise at sagaerne og de normanniske krønikeskrivere skildrer to forskjellige personer. Og vi kan ikke med Steenstrup sige at om en forening mellem begge traditioner kan der ikke være tale.

Vigtigere er det dog, at det virkelig fandtes en normannisk tradition, som fortalte at Rollo stammet fra Norge, og denne tradition føres uttrykkelig tilbake til Rollos egne efterkommere, til William Erobreren. I de saakaldte »Edvard Bekjenderens love« fortælles det, at »kong William sagde at hans og næsten alle normanniske baroners forfædre var kommet fra Norge«[1]. Vel er disse love først blit til henved 1130; men de er bevaret i flere

---

[1] Liebermann, »Die Gesetze der Angelsachsen I, 661, Leges Edwardi Confessoris«, § 33—34:

In omnibus aliis causis et forisfacturis eandem legem habebant cum supradictis Norwensibus. Quam cum ipse rex Willelmus audiuit et alias leges de regno, maxime appreciatus est eam, et voluit, ut ipsa observaretur per totum regnum; quia dicebat, quod antecessores sui et fere omnium baronum de Normannia de Norwagia uenerunt.

De forskjellige steder hvor denne oplysning findes, nævnes hos Liebermann og av Rudolf Keyser »Om Nordmændenes Herkomst og Stammeslægtskab« (Samlede Afhandlinger, s. 63 anm. 1).

forskjellige avskrifter og gaat over i aarbøker, saa vi tør sikkert slutte at vi her har den engelske kongeslegts egen mening om sin herkomst; — dette veier likesaa tungt som Dudos uklare efterretninger om Rollos hjemland. Den udmerkede utgiver av de angelsaksiske love prof. Liebermann, mener at »Norwenses« staar for *Dani et Norwenses* (»Dansker og Nordmænd«), og at *Norwegia* betyder »Heimat aller Normanner, also Nordland, Scandinavien«. *Norwegia* er dog aldrig ellers brukt paa denne maate, og forfatteren av lovene har selv god greie paa forskjellen mellem Dansker og Nordmænd[1].

William av Malmesbury, som omkr. 1120 skrev de engelske hertugers historie, fortæller at Normannernes førere var »først Hasting og snart efter Rollo, som stammet fra en ædel slegt hos Nordmændene; men dennes navn var i tidens løp blit glemt; han blev paa kongens bud lyst utlæg og drog bort med mange gjældbundne og fredløse, som hadde sluttet sig til ham i haab om bedre tider«[2].

Dette svarer jo ganske til sagaernes fortælling om at Ragnvald Mørejarl hadde en søn ved navn Gange-Rolv. Han var en stor viking; men engang da han hadde gjort strandhug i Viken, lyste Harald Haarfagre ham i utlæg. »Gange-Rolv for siden«, heter det i Heimskringla, »vester over havet til Suderøerne, og derfra drog han vester til

---

[1] I Leges Edwardi Confessoris § 21, 1 heter det om Danelagen (*in Denelaga*): *forisfacturam enim hundredi Dani et Norwenses uocabant VIII libras.*

[2] Willielmi Malmesbiriensis De gestis Regum Anglorum, ed. Stubbs I, 138: Primo Hasteng, mox Rollo, qui nobili, »sed per vetustatem obsoleta prosapia Noricorum ortus, regis præcepto patria carens, multis, quos vel æs alienum vel conscientia scelerum exagitabat, magnis opibus sollicitatus secum abduxit«.

Valland (Nordfrankrike) og herjede dér og vandt et stort jarlsrike; der bosatte han mange Nordmænd, og er det siden kaldt Nordmandi. Av Rolvs æt er jarlerne i Nordmandi kommet.« Fortællingen om at Ragnvald Mørejarls søn vandt Normandie var i indbyrdes uavhængige traditioner kjendt i Norge, paa Island og paa Orknøerne. Det som udmerker alle disse overleveringer, er at de er korte og knappe og uten uhistoriske utsmykninger — væsensforskjellige fra de halvt uhistoriske fornaldarsagaer, som f. eks. fortællingen om Ragnar Lodbrok og hans sønner. Rolvs navn nævnes i et vers av hans bror Torv-Einar Jarl, og dette vers ansees for at være egte; riksarkivar Hertzberg har av indre grund vist at fortællingen om grunden til Rolvs fredløshet maa være egte; ti den passer bare til Haralds egen tid, da Norge nylig var samlet til ett.

Jeg tror da at vi i korthet kan sammenfatte Gange-Rolvs saga saaledes: Ragnvald Mørejarl, Harald Haarfagres ven og første mand, hadde flere sønner, som var store vikinger og herjet ved Orknøerne, hvor ætten siden blev jarler. Fra Orknøerne er Gange-Rolv som Historia Norvegiæ forteller[1], kommet til Skotland og Irland. I islandske ættetavler fortælles det, at en islandsk høvding, Helge Ottarsson, omkr. 930—940 herjet i Skotland og dér tok tilfange »Nidbjørg, datter av Gange-Rolvs datter Kadlin og av kong Bjolan«, og at det fra dem nedstammet en mægtig æt paa Island[2]. Kadlin er den rigtige gæliske form av navnet Katarina. Fra Irland er da Gange-Rolv kommet til Loire. Siden har han fulgt Hasting til England og Nordfrankrike og er tilslut blit vikingernes fører og har vundet Normandie.

---

[1] Mon. hist. Norv., ed. Storm, p. 90.

[2] Landnáma II, k. 11. Jfr. Storm, Kritiske Bidrag, s. 174.

Hadde Rollo været dansk, da maatte vel ogsaa danske krøniker ha fortalt utførlig derom og nævnt hans slegt. Saa er ikke tilfælde. Intet kan heller sluttes av at en tysk krønikeskriver i 2den halvdel av 10de aarh., Thietmar av Merseburg, kalder Rouen for »Danernes by«[1]. Daner var jo i denne tid fællesnavn for alle vikinger, baade danske, svenske og norske. Heller ikke betyder det noget, at en tysk hertug fortalte til Rollos søn Viljalm Langsværd at han hadde lært hans sprog under et fangenskap i Jylland[1]. Vort maal kaldtes jo baade i Norge og paa Island »dansk tunge« og selv en filolog vilde omkr. 940 ha havt vanskelig ved at skjelne mellem norsk og dansk. Naturligvis var der ogsaa mellem dem som vandt Normandie, mange Danske, og endnu flere kom litt efter litt til. I det 10de aarh. ophørte kampene mellem Nordmænd og Dansker i Vesterlandene. Rundt om i vikingerikerne bodde nu mænd av alle tre nordiske nationer fredlig side om side. Den sidste konge i Northumberland, hvor danske mænd hadde grundet et rike, var Nordmanden Eirik Blodøks. Efterkommere av Ragnar Lodbrok blev derimot konger i det oprindelig norske rike i Dublin. Saaledes ophævedes nationalitetsforskjellen lidt efter litt. Men førerne for de mænd som i 911 sluttet fred med Karl den enfoldige i St. Clair-sur-Epte, var dog Nordmænd, dels fra Norge selv og dels fra nybygderne i Irland og ved Loire. Om der i det hele har bodd flere Nordmænd end Dansker i Normandie, lader sig ikke avgjøre.

Efterskrift:

Paa Vestlandet er fundet endel mynter præget i Spaniens og Nordafrika i 8de aarh. En umajjidisk sølvmynt, præ-

---

[1] Lair, Étude sur la vie et la mort de Guillaume Longue-Épée, s. 2 anm.

get i Cordova omkr. 769 e. Kr. blev for faa siden fundet paa gaarden Mo, Ørsten sogn, Romsdals amt. En abbasidisk mynt, præget 783 eller 784 i Afrika er tidligere fundet i Ullensvang i Hardanger (Bergens Museums Aarbog 1910, nr. 11, s. 27). Aarstallet viser at disse mynter tilhører den ældste myntimport i vikingtiden. I Sverige, hvor der er fundet saa mange kufiske mynter, og i Danmark er der derimod saavidt jeg ved, ikke fundet nogen arabiske mynter, som er præged i Spanien. Disse fund maa derfor hænge sammen med Nordmænds vikingefærder til Vestfrankrike og den Pyrenæiske Halvø.

TRADITIONEN OM GANGE-ROLF.

AF

EBBE HERTZBERG.

(Bearbeidelse af et foredrag i Historisk Forening).

I.

Det har været uundgaaeligt, at spørgsmaalet om Gange-Rolfs herkomst, saaledes som det nu engang fra dansk side var bleven opstillet og behandlet, antog en vis karakter af nationalt mellemværende. Det er blot at haabe, at den egentlige chauvinisme ikke bemægtiger sig det og gjør striden til et deklamationsnummer, hvorunder den videnskabelige, sandhedssøgende diskussion mister ørenslyd.

Vi nordmænd er jo vante til, at enhver hævdelse af vore nationalminder, naar de synes at komme i kollision med andres, uvægerlig underlægges den nationale forfængeligheds og fordringsfuldheds forklaring. I den foreliggende sag bør det dog billigvis holdes os noget tilgode, om vi ikke strax gir os. De samme sagaer, hvorpaa hele vor middelalderlige historie hviler, indeholder jo ogsaa beretningerne om Rolfs norske herkomst og hans erobring af Normandi. Gjennem vore skolebøger er vi fra barnsben af oplærte i at tro paa rigtigheden af denne overlevering. Heller ikke kan det nægtes, at den nordiske besættelse af det nordfranske landskab med alle de

historiske eftervirkninger, som denne vikingebedrift affødte, og som blev af den mest gjennemgribende betydning for hele Vesteuropas senere udvikling, er en begivenhed af saadan art og rækkevidde, at ethvert folk vilde føle sig stolt af at se sit navn knyttet til den.

Hertil kommer imidlertid, at vi i tidligere dage heller ikke fra meningsberettigede udenlandske hold har erfaret synderlig andet, end at vore sagaers beretninger ogsaa paa det heromhandlede punkt akcepteredes som gyldige. Det har i saa henseende sin særlige interesse at erindre om det indtryk, som det nærmere bekjendtskab med den norsk-islandske sagaliteratur gjorde paa de franske forskere, der i første halvdel af forrige aarhundrede med saa stor iver beskjæftigede sig med Normannertiden og erobringen af Normandi. Der har rigtignok tidligere engang været en længere periode, da Frankrigs historikere blindt fulgte de senere normanniske annalister af Dudo af St. Quentins skole og tilskrev »Rollo« »dansk« herkomst. Men efterat sagaernes udsagn, ikke mindst gjennem Torfæus, var blevet det lærde Europa bekjendt og efterhaanden tildels ogsaa nøiere gransket, fandt man ingen grund til at forkaste deres vidnesbyrd. Blandt de mest anseede af disse yngre franske behandlere af Normandiets historie staar i første række Augustin Thierry, hvis værk »Histoire de la Conquête de l'Angleterre par les Normands« udkom 1825, men senere gjentagende udgaves paany (saaledes navnlig i 4 bind i 1851), og som i sin første del udførlig omhandler Rollo og hans erobring. Thierry støtter sig i henseende til denne første normanniske hertugs forhistorie og herkomst ligefrem til Snorres beretning, hvilken han gjengir næsten in extenso. Han citerer endog det vers, som sagaen lægger Rolfs mor i munden, da hun, skuffet over kong Harald haarfagres afslag paa hendes bøn om landsvist for sønnen, forlod hirden. — Aaret efter

Thierry's værk udkom G. P. Deppings bekjendte bog »Histoire des expéditions maritimes des Normands et de leur établissement en France au dixième (siècle« Paris 1826). Ogsaa denne forfatter gjengir hele sagaberetningen om kong Haralds samling af Norge, om Gange-Rolf o. s. v. samt tilføier desuden i et af ham selv udarbeidet tillæg N. M. Petersens oversættelse s. 494), at han »hvad Rolf selv angaar« mener at have »gjendrevet« paastanden om, at han var dansk, »med Islændernes beretninger«. Som den tredie i rækken anfører jeg Th. Liquet, hvis ligeledes meget anerkjendte, omend af ham selv ikke helt fuldførte arbeide »Histoire de Normandie depuis les temps les plus reculés jusqu'à la conquête de l'Angleterre en 1066« udkom 1835. I 1ste bind (s. 46) udtaler han om Rollo udtrykkelig, at paastandene hos de sildigere franske annalister fra Dudo af »ne peuvent balancer l'autorité des Sagas, que j'adopte ici.« Hvorpaa ogsaa han anfører sagaberetningen.

Ikke mindre betegnende turde det erkjendes at være, at Danmarks egne historiske forfattere fra den samme og den nærmest forudgaaende tid slutter sig til den nævnte opfatning. Suhm siger saaledes i sin »Critisk Historie af Danmark udi den hedenske Tid« (Kjøbenhavn 1774) I s. 274, at man efter Snorres udførlige beretning »ikke kan tvile paa«, at Rollo »har været fra Norge«. Og N. M. Petersen, vel den af hans tids danske historikere, som bedst har kjendt sagaliteraturen, dens forudsætninger og kildemæssige anvendbarhed, gjør i sin bearbeidelse af Deppings ovennævnte værk dennes yttringer om Rollo ganske til sine egne (se særlig hans noter s. 327 og 493). Endnu en saa fuldt moderne og autoritativ forfatter som professor Edvard Holm slutter sig i det af ham udarbeidede afsnit om Nordens ældre historie i oversættelsen af Cantù's verdenshistorie (1873)

helt ud til samme opfatning og gjengiver s. 372 simpelthen »den islandske overlevering«. Ogsaa den paa de ældre middelalderske kilders omraade specialkyndige Axel Olrik gjør i sin korte artikel af 1897 i Salmonsens store konversationslexikon om Gange-Rolf »som historisk person«, omend i lidet bindende ordelag, fremdeles det samme. Først i aarhundredets 2den halvdel begynder i Danmark vinden overhovedet at snu sig, idet med Worsaae og Joh.s Steenstrup en stærkere nationalfarvet historik holder sit indtog. Worsaae's afhandling »Den danske Erobring af England og Normandiet« (af 1863) vilde dog neppe i længden have kunnet opretholde læren om Rollo's danske byrd, hvis den ikke havde fundet den kraftige støtte, den fik ved Steenstrup's »Indledning til Normannertiden« (1876), hvor man vel tør sige, at alt baade af stærkere og svagere argumenter til fordel for den »danske Erobring« af Normandi er bleven samlet i et i og for sig ganske imponerende rustkammer. Saavel i spørgsmaalet om Rollo som i meget andet mødte Steenstrup rigtignok en ret virkningsfuld kritisk modbør fra den norske forsker Gustav Storm's side; men det synes ubestrideligt, at den danske historikers syn paa sagen blandt moderne udenlandske fagfæller nyder et vist fortrin, væsentlig, som det synes, fordi man nu i modsætning til tidligere er tilbøielig til at undervurdere de historiske sagaers kildemæssige autoritet for de tidsperioders vedkommende, der ligger længere tilbage fra deres nedskrivelsestid. Se saaledes den ovenfor i dette bind s. 161 af prof. A. Bugge nævnte tydske forfatter Walther Vogel En langt mere kritisk negativ stilling til spørgsmaalet indtager imidlertid den høit anseede engelske forsker Edward Freeman. I 1ste bind af sin store »History of the Norman conquest of England, its causes and results» (1867) udtaler han s. 188, at han slet ikke »føler sig

opfordret til selv i detaljerne at berette de bedrifter, som tillægges Rolf i tiden før hans endelige nedsættelse (i Normandi), idet han hverken indrømmer Dudo eller sagaerne troværdighed; de sidste ikke, fordi de er »sat sammen i en endnu sildigere tid« (end Dudos fortælling). Omtrent samme standpunkt synes den danske forfatter J. Olrik at indtage i artikelen »Rollo« i Salmonsens lexikon.

Imidlertid bør det, som sagt, ikke tages os Nordmænd altfor ilde op, om vi finder os foranledigede til at forlange det hele regnskab endnu engang gaaet efter. Det tør være, at hovedfaktorerne i stykket har en noget anden regneværdi, end man, særlig fra dansk side, i det sidste har troet at burde tillægge dem. Navnlig gjælder dette sagatraditionen. Over denne og dens troværdighed har man for tilfældet ment simpelt hen at kunne slaa en streg. Sagaerne er, heder det, »nedskrevne 2—300 aar efter begivenheden«, og de har ikke den ringeste oplysning om »hvordan erobringen fandt sted, om deres kolonis forhold og om, hvordan hertugernes skjæbne var i den følgende tid«[1]. For en saadan gjenoptagelse af drøftelsen er det her min hensigt at slaa til lyd. En indgaaende behandling af emnet i dets helhed er det derimod selvfølgelig ikke meningen i en times foredrag at indlade mig paa; dertil er dets forskjellige sider af altfor udstrakt omfang og griber for dybt ind i en mangfoldighed af andre historiske og kritiske problemer. Saameget haaber jeg dog at faa antydet, at hvad angaar at blive helt kvit sagaernes vidnesbyrd, saa er dette lettere sagt end gjort.

[1] Disse og andre citater i det følgende, hvorfor kilde ikke nærmere angives, er særlig hentede fra prof. Steenstrups nyeste artikler i den danske presse (specielt »Politikken« for 28de marts 1911).

II.

De sagaberetninger, det her gjælder, gjengir dels norsk, dels islandsk tradition. Den norske er nedlagt i den paa latin skrevne »Historia Norvegiæ«, der ansees forfattet i tiden omkring aar 1200 og udtrykkelig fortæller, at i kong Harald haarfagres dage »nogle vikinger nedstammende fra den stærke Ragnvald jarl« (»quidam piratæ prosapia robustissimi principis Rognwaldi progressi«) med en stor flaade satte over havet og underkastede sig Orknøerne, hvorfra de senere herjede paa Angler, Skoter og Irer og lagde under sig af England Northumberland, af Skotland Katanes og af Irland Dublin og andre sjøstæder. »De quorum collegio quidam Rodulfus — a sociis *Gongurolfr* cognominatus, quia ob enormem corporis quantitatem equitare nequiens semper incessit — Rodam civitatem Normandiæ cum paucis mirabili ingenio devicit.« (»Af disses flok vandt en Rodolfus — der af sine ledsagere kaldtes Gongurolfr, fordi han paa grund af sit vældige legemes størrelse ikke kunde ride, men altid gik — med faa folk staden Rouen i Normandi ved hjælp af en beundringsværdig list«). Derpaa følger et af de vandresagn, som middelalderen var saa rig paa, om en krigslist, der narrede byens forsvarere ud paa et undergravet terræn, som bragte deres heste til at styrte og gjorde dem til et let bytte for de norske undertrykkere (»illi Norwegenses tyranni«), som derpaa trængte ind i staden »og tilligemed denne erholdt det hele landskab, hvilket efter dem fik navnet Normandi« (»simulque cum ea omnem illam regionem obtinebant, a quibus Normandiæ nomen adepta est«). »Rodulfus« betegnes da ogsaa strax nedenfor som »jarl« (»comes Normandiæ«), hvorimod hans død fortælles og hans normanniske og engelske efterfølgere opregnes efter en tildels mindre

paalidelig udenlandsk kilde. Endelig slutter beretningen saaledes: »Interim socii ejus in Orchadibus suum regnum firmiter stabilierunt, revera enim usque hodie illorum posteritatis dominio subjacent excepto quod iure tributario regibus Norwegiæ deserviunt«. (»Imidlertid befæstede hans fæller sit rige paa Orknøerne, hvilke i virkeligheden endnu den dag idag underligger deres efterkommeres herredømme, undtagen forsaavidt som de er skatskyldige til Norges konger«).

Uagtet det i denne særlig bemærkelsesværdige fremstilling ikke ganske ligefrem siges, at Gange-Rolf var Ragnvald jarls søn, er det dog øiensynlig meningen, at han tilhørte dennes strax ovenfor nævnte »prosapia«, hvilket tillige bestyrkes af slutningsordene om Orknøjarlerne og deres efterkommere. Forfatterens hensigt er nemlig tydeligvis at give at forstaa, at det var to grene af samme stamme, som erhvervede herredømmet over Orknøerne og over Normandi og England. Skjønt i hovedsagen overensstemmende med de islandske sagaberetninger afviger denne norske version af traditionen i enkelthederne saavidt fra den islandske, at dens kildemæssige uafhængighed af den sidste med bestemthed fremgaar.

Af de islandske meddelelser findes en kortere, genealogisk formet i den nøgterne og som meget paalidelig anerkjendte saga, der gaar under navn af Fagrskinna. Der gjøres her rede for Ragnvald Mørejarls nærmeste ættlinger, særlig gjennem jarleætten i Normandi, og om Gange-Rolf siges det, at »han vandt det rige i Valland, som siden kaldtes Normandi«. En lignende, nærmest genealogisk notis har vi i den i Flatobogen opbevarede Jarlasaga eller Orknøingasaga, der omhandler de orknøiske jarlers historie. Ogsaa her heder det, at Rolf, som blev kaldt Gange-Rolf, »vandt Normandi«, og det tilføies: »fra ham er komne jarlerne i Rouen og Eng-

lændernes konger«. Her anføres ogsaa et vers af Ragnvald jarls frillesøn Torv-Einar, hvori udtrykkelig hans broder Rolf nævnes. Verset ansees af kyndige filologer for ægte og stadfæster saaledes berettelserne om Rolfs herkomst, om det end ikke omtaler hans erobring af Normandi, hvilken maaske ikke engang havde fundet sted, da verset blev gjort. Forøvrigt er den nævnte notis tillige indflydt paa et sted i Landnaama, som desuden har et mere selvstændigt, lidet stykke om efterkommere paa Island af en datter af Gange-Rolf[1].

---

[1] I et par islandske ættesagaer, Laxdøla saga (fra ca. 1230) og den sene Þorsteins saga hvíta (i »Austfirðinga sǫgur«, udgivne af J. Jakobsen, Kjøbenhavn 1902—03) er Gange-Rolfs navn kommet ind i en forbindelse, der rigtignok i de to sagaer er indbyrdes selvmodsigende, men som tillige i begge strider mod den almindelige tradition. I Laxdøla (udgivet af Kålund, Kjøbenhavn 1889—91, s. 106) kaldes Gange-Rolf en søn af »Øxna-Thore«, om hvem det oplyses, at han var »en anseet herse øst i Viken«. Derimod nævnes ogsaa her den samme datter og datterdatter af Gange-Rolf som i Ørknøingasaga og Landnaama. I Thorstein hvites saga (s. 3) kaldes Gange-Rolf ligeledes søn af Øxna-Thore, men denne siges her at have været norsk lendemand og bosat i Namdalen, altsaa paa den stik modsatte kant af landet end Viken. Desuden gives Gange-Rolf en islandsk søn, som ellers ingenstedsfra kjendes. Det er klart, at der her i begge sagaer foreligger en ren vilkaarlighed fra forfatternes side. Den omstændighed, at de stedfæster Rolfs angivelige far paa to saa vidt forskjellige kanter af Norge (medens den virkelige Øxna-Thore ifølge Landnaama synes at have hørt hjemme paa Agder, formodentlig nærmest Vest-Agder, d. e. Lister), vidner tydelig nok om, at de ingensomhelst overleverelse har havt at støtte sig til, men selv har lavet sine slægtsrækker. Forfatteren af Laxdøla har i saa henseende vist veien, men dog endnu anvendt den almindelige tradition med hensyn paa Gange-Rolfs datter. Senere har saa den yngre forfatter gaaet et dristigt

Endelig kommer vi saa til Snorres fyldige redaktion af de tidligere sagaberetninger, dels i hans store Olaf den helliges saga, dels i Heimskringla. Snorres ord gaar ud paa, at Rolf efter sin landsforvisning fra Norge, hvortil foranledningen udførlig berettes, »for vest til Valland og herjede der og tilegnede sig et stort jarlerige og befolkede det meget (d. e. for en stor del) med Nordmænd, og der kaldes det siden Normandi«. — — »Fra ham er siden kommen alle Englænderkonger.« I Olaf den helliges saga siges næsten ord til andet det samme, alene med den forskjel, at der istedetfor sætningen »og befolkede det meget med Nordmænd« etc. staar »og didhen søgte en mængde Nordmænd og nedsatte sig der, hvor det siden kaldes Normandi«. Men desuden tilføies i denne saga efter omtalen af Gange-Rolfs efterkommere i Rouen: »Medlemmerne af denne slægt regnede sig siden længe i slægtskab med Norges høvdinger og satte stor pris herpaa. De var til enhver tid de bedste venner af Nordmændene, og alle Nordmænd havde hos dem fredelig tilflugt (»fredland«), de, som deraf vilde benytte sig.« Tilsidst er det ogsaa at nævne, at notisen om, at Gange-Rolf »vandt Normandi« (Vann Gaungo Rolfr noccorn lut af Franz, oc hæitir þat sidan Normannia«), findes optagen i rækken af de islandske annaler ligefra de ældste, Annales Reseniani, af. Paa grund af mislige kronologiske beregninger henlægges begivenheden imidlertid til et feilagtigt tidspunkt, nemlig i de fleste til aaret 898. Som bekjendt sættes forfattelsen af den ældste stamme af

skridt videre. Indsættelsen af navnet Gange-Rolf i disse forbindelser er i det hele taget ikke af mere historisk-traditionelt værd end benyttelsen deraf som navn paa helten i en færøisk folkevise og en islandsk ridderroman »Gange-Rolfs saga«.

annalerne til omkring aaret 1280 (Storm i hans udgave p. LXXXIII).

Det er saaledes en fyldig dokumentation, der kan fremlægges for, at den norsk-islandske tradition gjennem hele middelalderen fastholdt den første normanniske hertugs, eller som man dengang sagde, Rouen-jarls norske herkomst. Ganske vist er ikke alle disse meddelelser indbyrdes uafhængige af hinanden. Beretningerne kan som fremhævet adskilles i to hovedrækker, den ene, der gjengir den norske tradition, de øvrige, der gjengir den islandske, tildels i forbindelse med en orknøisk. Men selv blandt de sidste er der flere, som indeholder træk, der ikke kjendes af de andre, og som derved indtil en vis grad hævder sin selvstændige karakter. Det gjælder derfor om disse meddelelser om Gange-Rolf, at de i egenskab af overleverelser er saa godt bevidnede som et hvilketsomhelst andet led i vor middelalderske tradition.

Det næste spørgsmaal bliver da, om der ikke til gjengjæld kan paapeges visse indre kriterier, som gjør meddelelsernes troværdighed mistænkelig.

I saa hensende indvender som anført Joh.s Steenstrup, at de norske kilder ikke ved at »fortælle endog blot ganske lidt om, hvordan erobringen fandt sted« etc. Dette forholder sig nu ikke helt saa. Som ovenfor nævnt beretter »*Historia Norvegiæ*«, at det var erobringen af Rouen, der afgjorde sagen. Allerede dette er i og for sig ikke saa »ganske lidt«. Men den samme kilde har desuden, som oplyst, en hel anekdot just om, »hvordan erobringen fandt sted«. Selv om den blot varierer et af de landløbende middelalderske sagn om en seierherres bedrifter, viser fortællingen i ethvert fald, at der om Gange-Rolfs indtagelse af Rouen har dannet sig sagn, som, gaaende fra mund til mund, tjente til for tilhørerne

at illustrere den store daad. At disse sagn i enkelthederne var uhistoriske, vidner nærmest alene om, hvor stærk trangen har været til levende at kunne forestille sig begivenheden. Sligt gjentager sig, som bekjendt, desuden omtrent ved hver eneste mere fremtrædende historisk personlighed fra den tidligere del af Europas middelalder.

Heller ikke kan det med rette siges, at Snorres beretning om Normandiets erobring er saa fuldstændig blottet for indhold. At Rolf »for vest til Valland og herjede der og tilegnede sig et stort jarlerige og befolkede det for en stor del med Nordmænd, og der kaldes det siden Normandi«, det er dog ikke saa helt uden modaliteter. Hvad mere var der i grunden at berette? Vikingebedrifterne lignede jo ifølge sin art i selve sin udøvelse hverandre saa temmelig allesammen, de gik alle ud paa at »herje« og, naar det kom høit, at »vinde« land, og naar den kritiske Snorre, der ogsaa ellers er saa flink til at vrage sagn, paa hvis historiske troværdighed han tviler, nøier sig med at fortælle hovedsagen, nemlig at Rolf befolkede sit »jarlerige« »meget« med »Nordmænd«, saa har han hermed tillige berettet saa væsentlige træk om »deres kolonis forhold«, at Steenstrups savn af en meddelelse ogsaa i denne retning maa erkjendes i ethvert fald delvis at være imødekommet. Endelig mangler der jo heller ikke i sagastykkerne helt oplysninger om Rolfs efterkommere. Den detaljerte opregning af disse i »Historia Norvegiæ« er rigtignok efter udenlandsk kilde; men erindringen om, at »jarlerne i Rouen« og »Englændernes konger« er komne fra ham, gaar paa en eller anden vis igjen i saagodtsom alle berettelserne, hvorhos Snorres vigtige oplysning om, at Nordmænd siden altid havde »fredland« hos de med de norske høvdinger beslægtede jarler af Normandi, er en historisk-politisk meddelelse af betydelig interesse, der ikke kan tænkes greben

ud af luften, men maa hvile paa norsk tradition, hvormed Snorre under sine ophold i Norge er bleven bekjendt.

Paa den anden side viser de nordiske erindringer fra tiden omkring Harald haarfagre, at man overhovedet ikke — bortseet fra den rent sagnmæssige udbrodering af enkeltheder — maa stille for store krav til deres historiske udførlighed. Navnlig gjælder dette netop ikke mindst vikingernes bedrifter i fremmede lande. Hvor yderst lidet ved vi saaledes fra nordiske kilder om f. ex. grundlæggelsen af det mærkelige norske rige i Dublin! Om denne følgerige bedrift staar der i sagaerne blot, at Olaf hvite »herjede i vesterviking og vandt Dublin paa Irland og gjorde sig til konge derover«. Altsaa næsten ordret de samme korte meddelelser som om Gange-Rolf i Normandi. Heller ikke senere befatter sagaerne sig anderledes end rent leilighedsvis og lakonisk med forholdene i dette norske rige og de der herskende efterkommere af Olaf hvite. Og dog skulde vel Irland ligge den norske tradition og opmærksomhed adskilligt nærmere end det nordfranske landskab, der efter dets erobring af Nordboerne hurtig kom ud af den daglige forbindelse med Norge. Steenstrup henviser selv i anden sammenhæng til den svenske grundlæggelse af det russiske rige i Novgorod, hvorom der af svenske eller overhovedet nordiske kilder ikke vides et ord, og som dog ingen betviler. Er det da ikke en smule for meget af ham at forlange, at siden sagaerne nu dog engang virkelig omtaler Gange-Rolfs erobring af Normandi, saa skulde disse deres meddelelser for i det hele at staa til troende, været meget udførligere. Dette tør dog være at anbringe kravet »alt eller intet« paa urette sted; men ganske vist, de danske kilder har til fordel for Rolfs danske herkomst netop — intet.

Ret beseet turde den kortfattede, nøgterne, lidet udpyntede karakter af meddelelserne om Gange-Rolfs saavelsom om Olaf hvites erobringer i fuldt upartiske øine just tjene til at bestyrke deres troværdighed, ikke omvendt.

I modsætning til de anførte indvendinger, hvortil jeg forøvrigt nedenfor delvis kommer tilbage i anden forbindelse, finder jeg at burde fremhæve et par andre momenter, som vidner til meddelelsernes fordel. Rigtignok skal det erkjendes, at ikke alle deres enkeltheder i lige grad er at opfatte som fuldt historiske. Rolfs moders reise til kong Harald for at bønfalde om sønnens benaadning og det vers, som i den anledning lægges hende i munden, smager for stærkt af romantik til, at denne del af fortællingen kan opfattes som historie. Men paa den anden side har den ogsaa led, som tyder paa sikker tradition. Naar de genealogiske notiser saaledes har bevaret, at Rolf var opkaldt efter sin morfar, saa er dette i fuld overensstemmelse med en af de mest anvendte opkaldelsesskikke, som fra den tidligste middelalder er nedarvet. Vi har ingen sikrere kritisk indvending mod en angivelig slægtsrækkes ægthed, end at den ikke viser spor til regelmæssig opkaldelse ned gjennem leddene, medens navnenes stadige gjenkomst omvendt er et særdeles vægtigt moment, der taler til fordel for ægtheden. Det opgivne slægtskabsforhold er derfor for Rolfs vedkommende vistnok rigtigt. Endnu større vægt maa der dog lægges paa den omstændighed, at han erklæres fredløs for at have øvet strandhug i selve Norge. Dette er et træk, som blot passer ind i den overgangstidsalder, da kong Harald nylig havde forenet alle norske stammelandskaber til et rige, men ikke endnu faaet indøvet i den urolige befolknings fulde bevidsthed, at de forskjellige stammer ikke længer fik lov til at behandle de andre

stammers landomraader som fiendeland. Paa saganedskriverens tid var muligheden af røveriske strandhug fra Nordmænds side, som i Norge vilde beholde sin fred, forlængst udelukket. Traditionens bevarelse af hint træk vidner derfor meget stærkt for dens ægthed og oprindelighed.

En hovedindvending af mere almindelig og principiel art er det derimod, naar de historiske sagaers forholdsvis sildige nedskrivelsestid saa stærkt fremholdes. Som ovenfor saaes, er det ikke alene fra danske lærde, men ogsaa fra andre anseede udenlandske forskere, at denne synsvinkel i nyere tid gjøres gjældende. Et særlig skarpt udtryk har nævnte opfatning fundet i den iaar af Svensken Lauritz Weibull i Lund udgivne meget bemærkelsesværdige studie »Kritiska Undersökningar i Nordens Historia omkring år 1000«. Medens man, som ligeledes for anledningen ovenfor redegjort for, i den første halvdel af forrige aarhundrede ogsaa i udenlandske forskerkredse endnu var tilbøielig til at erkjende sagaernes berettelser som i et og alt paalidelig historie — et standpunkt, der forøvrigt fremdeles med ihærdighed hævdes af den udmærkede islandske literaturhistoriker, Finnur Jónsson — gaar man nu til den modsatte yderlighed og nægter sagaerne enhver anden kildemæssig autoritet end den, der tilkommer hvilkensomhelst historisk fremstilling, der uden at bygge paa ældre skrevne kilder først er bleven forfattet flere aarhundreder efter de deri omhandlede tildragelser. Med andre ord, man bestrider den norsk-islandske og da særlig den islandske tradition enhver for den eiendommelig og særegen evne til bedre og nøiagtigere end andre samtidige folkeslags traditioner at fastholde og meddele sikre efterretninger. Spørgsmaalet bliver følgelig, om man heri har ret eller maaske mere eller mindre uret. Naturligvis

er her ikke stedet til at optage til drøftelse dette vigtige og vanskelige emne i dets fulde bredde. Dertil vilde kræves en ny bog, supplerende Gjessings »Kongesagaens Fremvæxt« (1873—76) eller Storms »Snorres historieskrivning« (1873). Min hensigt kan ogsaa paa dette punkt kun være at gjøre opmærksom paa ønskeligheden af en saadan diskussions gjenoptagelse fra norsk side. Men i medfør af den nærmeste gjenstand for mit foredrag kan jeg dog ikke undlade kortelig at fremhæve de hovedmomenter, som i mine øine taler for, at historikerne bør anskue den islandske og norske sagatradition i et adskilligt mindre pessimistisk, adskilligt mindre affeiende lys.

Sagen maa først og fremst anskues ud fra det synspunkt, at saadan, som Norges historie foreligger fremstillet i kongesagaerne, var det, at Norges eget folk og dets nærmeste frænder Islænderne i middelalderen selv opfattede og fortalte denne historie. Dette er i og for sig en kjendsgjerning af væsentlig vægt. Det kan jo dog fornuftigvis ikke bestrides, at Nordmændene og Islænderne selv var de nærmeste til at vide, hvad der var skeet, hvorledes det var skeet, og hvorfor det var skeet. Forat der med virkning kan reises indvendinger mod beretelsernes enkeltheder eller deres opfatning i det store, maa der blive at paavise omstændigheder, som enten i almindelighed eller paa specielle punkter gjør fortællingen usikker eller ligefrem forkastelig. Af slige omstændigheder er sagaernes sene nedskrivelsestid, efter sin art den mest almene. Den vedkommer rigtignok ikke tiden fra Sverre af og udover, idet de denne periode omhandlende sagaer nærmest kan betragtes som samtidige med begivenhederne; heller ikke rammer indvendingen i væsentlig grad den tidligere del af det 12te aarhundrede, idet stammen af beretningerne for dette tidsrum, særlig som den findes nedlagt i »Morkinskinna«, ligeledes kan ansees i

stor udstrækning umiddelbart at hidrøre fra personer, som havde deltaget i eller været øie- eller ørevidner til det fortalte. Men jo længere man naar tilbage i tiden, desto virksommere maa selvfølgelig den nævnte kritiske indvending erkjendes at blive.

Derfor er man da ogsaa forlængst paa alle hold bleven klar over, at for disse ældre tidsrum de kilder (aarbøger o. a.), der hidrører fra selve samtiden, gaar foran for de først senere nedskrevne sagaer. Ulykken er blot, at der findes saa forholdsvis lidet af saadanne kilder. Udenlandske annalister befatter sig i det store taget, bortseet fra Adam af Bremen, meget lidet med norsk-islandske forhold og begivenheder, og hvad de har forud for sagaerne i henseende til tid, taber de tildels igjen derved, at de staar forholdene fjernt i henseende til sted og stedskjendskab. Af indenlandske kilder, der kan regnes med som stammende fra vedkommende samtid selv, er skaldekvadene de vigtigste; men netop disse er jo for størstedelen tilgodegjorte af sagaerne selv, tildels rigtignok med misforstaaelse, men dog hyppigere med kyndighed. Af inskriptioner, enten i runer eller bogstaver, er der for Norge og Island fra høimiddelalderen og tidligere aarhundreder yderst lidet bevaret, og om dette end er lidt anderledes i Danmark og Sverige, og der specielt fra disse landes runestene af og til kan hentes oplysninger om forhold, som i ethvert fald middelbart har betydning ogsaa for den norske historie, saa er dette dels i og for sig sjeldent, dels er tolkningen af slige kortfattede texter ofte ret usikker. Det ovennævnte nye arbeide af Lauritz Weibull tør netop vise, at den ensidige benyttelse af indskrifter og samtidige udenlandske annalnotitser i det væsentlige kun fører til kritisk negative resultater, d. v. s. man faar i høiden vide, at nævnte kilder ikke støtter sagaernes opfatning, men hvormeget

der i virkeligheden kan bygges paa denne paavisning og udledes enten simpelt hen ex silentio eller af en enkelt positiv meddelelse, der kan være indflydt i den omhandlede text, bliver uvilkaarlig gjenstand for subjektive skjøn, om hvis udfald de fleste nøgterne forskere vil enes om at udtale et non liquet. Med andre ord, istedetfor sagaernes greie og sammenhængende berettelse faar man, naar begivenhederne eller deres nærmere motiverende omstændigheder skal angives, i bedste fald hypotheser af liden overbevisende magt. Og samtidig beholder man altid i det væsentlige ubesvaret det paatrængende spørgsmaal: hvorfor og hvorfra har da sagatraditionen faaet en stik modsat opfatning?

I nogen eller tildels endog i stor udstrækning kan dette hvorfor i givne tilfælde besvares derhen, at det er det literære underholdningsmoment, som i sagafortællingerne har vundet overhaand over det historiske sandhedsvidnesbyrd, — at altsaa lysten til at fortælle interessant, udmalende, karakteriserende, har fremkaldt traditionens overgang til sagn og romantik. Hvor dette er tilfældet, viser det sig i en bred, meget underholdende, literært seet fortræffelig fremstilling, som imidlertid netop gjennem disse egenskaber stempler sig selv som upaalidelig og legendarisk. Samtalerne i Olaf den helliges, Harald haardraades eller Sigurd Jorsalfarers sagaer er ifølge sin art og natur literatur og ligesaalidt historie som samtalerne hos Livius eller Thukydid. Slagberetningerne fra Svolder, Stiklestad og Standford bro er forlængst godtgjorte at have laant væsentlige træk dels fra ældre vandresagn, dels fra sildigere, omdigtende misforstaaelser. Anakronismer i skildringerne maa man i det hele taget være paa vaagen vagt ligeoverfor.

Men alt dette og mere til erkjendt, saa bliver der af sagaernes væsentlige indhold mere end tilstrækkeligt

tilbage til kritisk at redde dem som historiske kilder af meget betydelig rang og rækkevidde. Man maa endog ikke være altfor snar til altid og ubetinget at forkaste de mere anekdotmæssige led i en beretning. Naar sagaen f. ex. lægger de bekjendte ord i Erling Skjalgssons mund ved hans møde med kong Olaf efter kampen ved Tungenæs »aasyn mod aasyn skal ørnene hugges«, saa bekræftes disse ord udtrykkelig ved et vers af den samtidige Sighvat skald, som anfører dem og derved antyder, at det ingenlunde var helt udelukket, at der i hine dage ved vigtige historiske begivenheder kunde være dygtige referenter tilstede. De gamle havde jo fyndige udsagn paa rede haand, og at saadanne kunde bide sig fast i de tilstedeværendes minde, kan ikke forundre i en tid, da skriftlige optegnelser heroppe i Norden endnu ikke fandtes.

Og selv hvor anekdoten maa antages nærmest at være lavet, behøver den ikke af den grund at være uden historisk sandhed. Naar sagaen saaledes lader den ulykkelige kong Magnus blinde i dødsøieblikket — da han visselig ikke var særlig oplagt til at anstille reflexioner — udbryde: »Det skud kom syv aar for sent«, saa ligger heri i ethvert fald tydelig udtalt, hvad folk flest tænkte i den anledning; men for den dramatiske effekts skyld er samtidens dom lagt i kongens egen mund. I slige tilfælde — og deres antal er i sagaerne mange — er, som man vil se, den udmalende enkelthed ligeledes udtryk for en umiddelbar iagttagelse af begivenheden og bærer direkte vidnesbyrd om denne; referatet er imidlertid ikke længer stenografisk, det er omsat til perspektivisk og bliver at opfatte saaledes.

Men, indvender man videre, det lader sig jo i mange tilfælde direkte forfølge, hvorledes et sagn udvikler sig og tager vækst og form, indtil det tilsidst foreligger i

skikkelse af en hel liden novelle. Selv hvor dette er saa, — og det er ofte saa, — maa det imidlertid ikke oversees, at den retning, hvori et historisk traditionsstof udvikler sig, eo ipso danner udtryk for en historisk opfatning og altsaa repræsenterer et forsøg paa at give den rette historiske forklaring og motivering. Saaledes udformet er traditionen ikke alene bleven overleveret, men ogsaa akcepteret. Hensigten med den fuldt historiske saga var jo dog ikke at digte, men at berette kjendsgjerninger (jfr. særlig Snorres prolog til Heimskringla). Over den kan sættes som motto Ares Frodes enkle ord i 1ste kapitel af Islendingabók: »En hvatke es missagt es í frøðom þessom, þá es scyllt at hava þat helldr, es sannara reynesc.«

Hvorvidt det fremkomne perspektiv med dets fordeling af lys og skygge, af væsentlighed og uvæsentlighed, overhovedet det hele tilsprang til oversigtlig pragmatik i hvert enkelt tilfælde er det historisk rigtige, er et spørgsmaal for sig, som det naturligvis overalt maa blive den forskende kritiks sag at afgjøre. Men herunder maa man da, som allerede fremholdt, heller ikke undlade at regne tilstrækkelig med den omstændighed, at traditionen just har formet sig paa den givne maade og ikke paa en hel anden. I regelen vil nemlig i saa henseende stødet i den bestemte retning være udgaaet fra selve det med begivenheden og personerne samtidig levende slægtled. Herfor kan atter Ares, Snorres og andre sagaforfatteres talrige paaberaabelser af hjemmelsmænd anføres. Kjærnen i den enkelte beretning, selve hovedopfatningen af, hvad der er foregaaet, skyldes øiensynlig øienvidner eller folk, som har havt sin kundskab fra saadanne. Paa dette punkt maa det derfor være tilladt at drage en vis jævnførelse mellem den første, oprindelige sammensætter af en mundtlig beretning og en annalistisk nedtegner af samtidige

begivenheder. Den sidste, der ligeledes ofte kun arbeidede paa anden eller tredie haand, havde pennen til sin raadighed; han var munk i et kloster eller præst ved et hof og nedskrev, hvad han dels selv oplevede, dels hørte af andre. Sagaberetteren havde et andet meddelelsesmiddel, den faste mundtlige fortælling, hvori hvert træk havde sin plads og sin mening. Behøvede nu egentlig denne mundtlige overleverelse at være et saameget mindre paalideligt apparat for historisk efterretning end det første? Jo, heder det, garantien for selve sikkerheden af den mundtlige traditions uforfalskede overgang fra mand til mand, fra mund til mund, er saa uendelig meget ringere. Som ovenfor erkjendt, er dette indtil en vis grad saa. Men ogsaa kun til en vis grad. En sammenligning med det mærkelig ordfast formede retsforedrag ved lovenes mundtlige overleverelse vidner noksom om, at evnen til fastholdelse i erindringen af en fra først af valgt, reciterende udtryksmaade hos de gamle Nordboer og særlig i Norge og paa Island nødvendigvis maa tænkes særdeles stærkt udviklet. De gamle islandske og norske love indeholder jo ikke væsentlig korte sententser og retsordsprog, men lange, minutiøse, kasuistiske fremstillinger, hvad enhver med lethed kan overbevise sig om ved at slaa efter f. ex. i Gulathingsloven. Og dog bekræfter netop den sidstnævnte lov, maaske mere end nogen anden nordisk retskilde, gjennem sit hele anlæg og sine ganske umiskjendelige reminiscentser af mundtlig tale og tiltale, at den i sin ældste skrevne skikkelse saa at sige ord til andet gjengir retsforedraget. Der maa have været, og vi ved, at der var, bekjendte lovkyndige, til hvem unge mænd søgte hen for at lære lovene, og der maa paa dette felt tidlig have udviklet sig en art skolemæssig tradition for overleverelsen, der sikrede dennes troskab. Men spor af en lignende traditionsmethode for overleverelsen finder

vi ogsaa for de historiske beretningers vedkommende. Hvad ældre sagaforskere og særlig R. Keyser og P. A. Munch i denne retning har pegt paa og sammenstillet, skal jeg ikke her gjentage. Trak de end for langtrækkende slutninger af de opbevarede vidnesbyrd om, hvorledes sagaer opstod og lærtes og fortaltes, saa staar dog fremdeles det hovedresultat fast, at den norsk-islandske historiske saga er en foreteelse ikke alene af literær, men ogsaa af høi historisk og kildemæssig værd, hvis benyttelse kræver sin egen kritiske methode, sin egen indgaaende kjendskab til genren, og hvis betydning ingenlunde lader sig afvise ved en overfladisk henvisning til, at den i sin skriftlige form er af forholdsvis sen dato. I Danmark selv har der, som det vil erindres, været ført en livlig diskussion om de endnu meget sildigere og efter sin hensigt ikke nærmest historisk anlagte folkeviser. Efterhaanden samledes man dog mere og mere om den opfattelse, at en historisk kjærne slet ikke var udelukket, men endog i adskillige af viserne maatte forudsættes. Dronning Bengjerds karakter f. ex., som i visen har faaet et saa slemt eftermæle, kjender man overhovedet intet til udenfor visens eget indhold; og dog finder en autoritet som professor Erslev det »unægtelig mest rimeligt, at karakterskildringen paa den ene eller anden vis har sin rod i en opfattelse af hende, der tilhører hendes egen tid« (Aarb. f. nord. Oldk. o. Hist. 1893 s. 369—70). Hvor meget nærmere ligger det da ikke endnu, at stole paa den i vore kongesagaer nedlagte tradition!

Til slutning vil jeg, hvad dette spørgsmaal angaar, personlig faa lov til at udtale, at jeg gjennem de forstudier, jeg i senere tid har maattet gjenoptage i anledning af min andel i den store Norges historie, hvis udgivelse nu paagaar, selvfølgelig har seet mig opfordret til

at stille mig emnet klart for øie. Det var i virkeligheden endog med adskillig skepsis i henseende til den udstrækning, hvori de historiske sagaer med rette burde erkjendes for historiske, at jeg skred til min fornyede gjennemgaaelse af dem. Men jeg maa bekjende, at jo mere jeg arbeidede mig ind i kongesagaernes maade at berette og bevidne paa, desto mere imponeredes jeg ved deres umiddelbart overbevisende, naturlige, vel afbalancerede, vel sammenhængende, i mærkelig grad objektivt nøgterne fremstilling. Feiltagelser, anakronismer og indbyrdes uoverensstemmelser findes selvfølgelig; men i det store og hele at ville forkaste sagaerne som historisk troværdige kilder, vilde i mine øine være jævngodt med af forkjærlighed for flyvegriller at give slip paa den faste grund under fødderne[1].

For da at vende tilbage til vort egentlige emne, saa maa det følgelig saavel af specielle som almindelige grunde erkjendes, at sagatraditionen om Gange-Rolf og hans identitet med Rollo, Normandiets erobrer, er saa godt befæstet, som det fra det 10de aarhundredes begyndelse overhovedet kan ventes, d. v. s. den er paalidelig i hovedtrækkene, men mindre sikker i visse udmalende enkeltheder. Naar der fra dansk side slaaes paa muligheden eller nærmest endog visheden af en forvexling med en anden Rolf, der da naturligvis skulde have været dansk, saa falder det meget vanskeligt at tænke en rimelig foranledning til en saadan forvexling. Gange-Rolf hørte jo dog gjennem sin byrd til en af Nordens mest fremskudte ætter, hvis slægtskabsforhold og bedrifter faldt ind under datidens og særlig hans egne

[1] I den nærværende foredrag paafølgende diskussion afgav professor A. Bugge under tilslutning til det her udtalte for sit vedkommende en lignende erklæring.

landsmænds fulde opmærksomhed, Orknøjarlernes nemlig Han var kjødelig bror af de første af disse. Og i Norges egen historie indtog hans far en meget bemærket plads. En saadan velbyrdig yngling fulgte man i hine tider med et interesseret blik, og allermindst blandede man ham sammen med en udlænding, om hvis ætt og hjemstavn intet samtidigt frasagn vidste at berette det allerringeste.

Thi det maa vel erindres, at ligeoverfor den saa vel bevidnede norsk-islandske tradition kan der ikke opstilles en dansk overleverelse af modsat indhold, gaaende ud paa, at den første hertug af Normandi var danskfødt. En saadan dansk tradition existerer slet ikke. »De danske kilder,« siger G. Storm, »kjender intet sagn om en erobring (af Normandi) udgaaet fra Danmark.« Særlig er det i saa henseende at mærke, at Saxo, hvis store værk er et saa righoldigt oplagssted for danske sagn og overleverelser, og som bl. a. har saa meget at berette om det 9de aarhundredes store danske vikingeskikkelser, Ragnar Lodbrok og hans berømte sønner, ikke omtaler Rolf med et eneste ord og ligesaalidt Normandiets erobring. Derimod nævnes denne begivenhed i forbigaaende i den ældste danske fremstilling af Danmarks historie, Roskildekrønniken, men ikke som en af danske udført bedrift. Den lar tvertimod Nordmanni, ved hvilke den tydeligvis mener Nordmændene, plyndre Gallien og gjøre indfald opad de store floder — »Af frygt for dem gav Francia's konge Karl dem land at bebo, som de ogsaa den dag idag besidder.« — Heller ikke de følgende dansk-latinske krønniker gjengir nogen dansk tradition i dette emne. De udskriver samtlige for det betræffende tidsrum Adam af Bremen, som igjen støtter sig paa de frankiske annalister. Ad denne vei kommer saa tilsidst i Ryklosteraarbogen sent i det 13de aar-

hundrede ind »Rollo, dux Danorum« som anfører for de vikinger, der tvang den franske kong Karl til at »dare sibi terram, qui nunc Normanniam dicitur«. Men som Storm med fuld ret bemærker, dette er ikke noget dansk sagn; det er et laan fra de udenlandske kilder, krønnikeforfatteren har benyttet. Ikke mindst fremgaar dette ogsaa af den fremmede navneform »Rollo«. En dansk overlevering vilde selvfølgelig ligesom den norsk-islandske have bevaret heltens navn i dets kjendte nordiske skikkelse.

Hvilken himmelvid forskjel er der saa ikke mellem denne fuldstændige taushed om Rolf og Normandi fra den danske traditions side, og det fyldige bevismateriale for tilværelsen af en saadan tradition angaaende den norske Gange-Rolf. Professor Joh.s Steenstrup har selv indlagt sig stor fortjeneste ved for sit eget fædrelands vedkommende at have hævdet traditionens og sagnets ret til under behørig kritik at anvendes i historiens tjeneste. Under sin diskussion herom med Gustav Storm henvendte han i sin tid til sin modstander følgende paamindelse: »Navnlig er det utilladeligt at ville ignorere det historisk overleverede og bygge sin egen theori op, som om der ikke existerede traditioner, der talte stik derimod.« Skulde det her være formeget at begjære et »fiat applicatio«?

III.

Det staar altsaa fast, at nogen anden nordisk overleverelse end den norsk-islandske, der identificerer den første jarl i Rouen med Ragnvald Mørejarls søn Gange-Rolf, kjendes ikke og har visselig overhovedet aldrig været til. Men naar saa er, bliver det med en vis nysgjerrighed, at man heroppe hos os kan spørge om, hvortil

da vel de danske historikere, der saa ivrigt forfægter Rollos danske nationalitet, i det hele taget har at støtte sig. Svaret kan i det væsentlige kun blive: Dudo af Saint Quentin. Dudo er en nordfransk historieskriver af ikke normannisk byrd, som, maaske i Normandi, har forfattet sit værk »Historia Normannorum« gode 100 aar efter Rollo's tid. Fra Dudo og dem, som senere udskriver ham, hidrører meddelelsen om, at Rollo var fra »Dacia«. Spørgsmaalet bliver da, hvilken tiltro denne meddelelse ifølge sin hele karakter og sammenhæng fortjener. Hertil er imidlertid at svare, at Dudo i nyere tid stadig betragtes som en saare lidet paalidelig forfatter. Som ovenfor saaes, forlader forrige aarhundredes normanniske historikere uden videre hans fremstilling, og dette sker tildels under ledsagelse af direkte mistillidsudtalelser. Depping siger saaledes (s. 38 i N. M. Petersens oversættelse) om Dudo: »Lettroende og partisk fortæller han fabler som den rene sandhed og skildrer os de hedenske Normanner kun som røvere uden en eneste agtværdig egenskab.« Liquet bemærker (I s. 80) spydig: »Telle était la confiance qu'inspirait encore chez nous, il y a quelques années, le doyen de Saint Quentin que« etc., og om Dudos og hans efterfølgeres beretning om Rollo heder det (s. 46): »C'est une fable de plus qu'il faut écarter.« Om den vidunderlige historie om Rollo's giftermaal med Karl den enfoldiges datter Gisela, der af nyere historikere stemples som ganske apokryf, siger allerede Liquet (s. 80): »Ce mariage est peut-être la plus grossière de toutes les erreurs, où Dudon soit tombé et tant d'écrivains après lui.« Og at heller ikke den nyeste franske forskning opfatter Dudo anderledes, fremgaar af den meddelelse fra en af Gabriel Monod's forelæsninger, som A. Bugge efter H. Koht anfører ovenfor s. 187. En ret betegnende liden feil i Dudo's fremstilling af de med

Normandiets besættelse i forbindelse staaende omstændigheder har endnu indeværende vaar været gjenstand for fornyet dokumentation. Man skulde jo dog tro, at en geistlig mand, der siges at repræsentere den stedlige normanniske tradition, i ethvert fald maatte have rede paa, hvilken erkebiskop af Rouen det var, som i 912 døbte Rollo og hans høvdinger. Men selv heri bommer han. Dudo opgiver, at det var erkebiskop Franco. Men af en i franske blade nylig ført diskussion fremgaar det med fuld klarhed, at Franco's formand i embedet, Vitto, endnu var erkebiskop i 914, og at det følgelig var ham, som i 912 forestod den nævnte, særlig høitidelige handling[1]. At forøvrigt heller ikke den tyske videnskabelige

[1] Beviset herfor ligger deri, at der haves bevaret en korrespondentse mellem erkebiskop Vitto og erkebiskop Hervé af Reims angaaende den fremgangsmaade, man fra kirkelig side burde befølge, og overhovedet den holdning, man burde indtage ligeoverfor de Normanner, som nylig var døbte, og som det burde være kirkens opgave yderligere at befæste i kristendommen. Erkebiskopen af Reims sendte denne forespørgsel fra sin embedsbroder i Rouen videre til paven, og dennes svar har man ligeledes bevaret. Paven raader til at gaa frem med mildhed og taalmodighed ligeoverfor de nydøbte, samtidig med at han sukker tungt over, hvor fjernt de endnu var fra at leve kristeligt. De fortsætter, oplyser han, med at myrde præster og at bringe offer til afguderne, ja de holder endog maaltid paa offrene (»idolothyta comederint«), hvormed tydeligvis sigtes til de hedenske nordboers nedarvede skik at fortære det blotede hestekjød (o. lign.) under den paafølgende offerfest. Da dette pavebrev, skjønt udateret, er udfærdiget af en pave Johannes, og forskjellige kronologiske omstændigheder bestemt godtgjør, at det her gjælder pave Johannes X, der først blev pave i 914, saa følger heraf, at Vitto senest endnu i dette aar beklædte erkebispestolen i Rouen. — Da det forøvrigt maa ansees ønskeligt, at de norske historikere, som kan komme til at behøve at se nærmere paa den ovennævnte korrespondentse,

vurdering af Dudo gaar i væsentlig anden retning, viser de ovenfor af Bugge citerede ord af den hoit anseede,

---

har let adgang til at finde vedkommende citater, hidsættes disse her i samlet række:

Korrespondentsen mellem de to erkebiskoper omtales udførlig af den samtidige annalist Flodoard, som ogsaa ved at berette om Hervé's henvendelse til paven (Historia Remensis», lib. IV cap. XIV, Bouquet's udgave bd. VIII). Hervé's svar til Vitto, hvori der til belysning af det omspurgte emne meddeles hele 12 kapitler med uddrag fra en række autoriteter blandt kirkefædrene, er trykt hos Dom Bessin i »Concilia provinciæ Rothomagensis« (Tom. I pag. 28), hvor udgiverens kommentar dog nu erkjendes at hvile paa feilagtige kronologiske forudsætninger. Pave Johannes's svar til Hervé foreligger hos Mansi, Concilia, XVIII fol. 191, hos Dom Bouquet, Hist. des Gaules, Tom. IX pag. 209 (urigtig henført til Johannes IX) samt hos Migne, Patrologiæ cursus, bd. 131 pag. 27. Angaaende paverne Johannes IX's (898—900) og Johannes X's (914—28) regjeringstid jfr. især oversigten hos Muratori, Rerum italicarum scriptores, og Jaffé-Löffenfeld, Regesta Pontificum Romanorum, 1885, pag. 443. Med Hensyn til Hervé's embedstid se Flodoard, lib. IV cap. 10, Richer af St. Remy, lib. I cap. 17, Gallia Christiana, Tom. IX pag. 48 og Eckel, Charles-le-simple, pag. 52 med note 3. Endelig findes den rigtige henførelse af det nævnte pavebrev til Johannes X første gang fastslaaet hos Joseph Duret i en afhandling om pavernes kronologi i tidsskriftet »Geschichtsblätter aus der Schweiz«, 1856, bd. II s. 271—98, hos Jaffé (l. c.), hos Dümmler, Auxilius und Vulgarius, Leipzig 1866, hos Eckel, l. c. s. 86 note 1, og nu sidst hos Walther Vogel, Die Normannen und das fränkische Reich, 1906, s. 392, hvor det i note 2 udtales, at »pavens svar hidrører fra Johannes X, 914—28, og ikke fra Johannes IX, som før antoges«. — Disse oplysninger er i det væsentlige hentede fra en artikel af Georges Dubosc i »Journal de Rouen« for 15de april 1911; jfr. ogsaa en skriftvexel i »Journal des Débats« for 10de april mellem den nuværende erkebiskop af Rouen, Mons. Fuzet, og historikeren Albert-Petit.

skarpt kritiske gransker professor Georg Waitz, som i Monumenta Germaniæ historica giver dekanen fra St. Quentin den attest, at han »i det mindste ikke kan regnes til de historieforskere, som har krav paa særlig tiltro«.

Den nærmere begrundelse af disse stærkt nedsættende domme om Dudo's brugbarhed som kilde finder norske læsere lettest tilgjængelig i Gustav Storms bog »Kritiske bidrag til vikingetidens historie« (Kristiania 1878 s. 146 ff.), hvor Dudos forfatterskab udførlig gaaes efter. Det paavises her bl. a. som forlængst erkjendt, at Dudo's »stilling til hans beskyttere i Rouen drev ham til at ophøie og forherlige grevernes forfædre, grundlæggerne af det normanniske rige, til at fremstille dem alle som mønstre paa tapre, berømte, ædle og kristelige helte og til at fortie alt der ikke passede til denne opfatning«. Jeg tilføier, at da han desuden skrev paa en tid, da Danernes angreb paa England under Sven Tveskjæg havde gjort dette nordiske folk særlig omtalt og feiret, faldt det saa at sige af sig selv, at han mest muligt søgte at bringe ætten i forbindelse med Danmark. Ikke desto mindre er paa grund af hans yderst mangelfulde geografiske kundskaber hans begreb om Danmark, dets beliggenhed, dets udstrækning og befolkningsforhold særdeles forvirrede. Han benævner paa sin latin landet som »Dacia« og folket som »Daci«. Herved forledes han til at henføre landets beliggenhed til Sydøsteuropa, nede ved »Danubius« (d. e. Donau!), grændsende til Sarmaternes, Alanernes og Geternes lande og i nærheden af den mæotiske sump (der jo skulde søges i de »skythiske« egne nedover mod det sorte hav), samt beskyttet af de høie alper! Overensstemmende hermed er det da ogsaa, at han kalder Rollo's fader, der ifølge ham altsaa var dansk og besad byer, fæstninger og befæstede steder (i

Danmark?) »omnium orientalium præpotentissimus«, d. e. den allermægtigste af alle Orientaler, og at han lader den samme mærkelige mand erobre »de lande, der grændser til Dacia og Alania«, foruden at besidde næsten hele Danmark. »Aldrig havde han hyldet nogen konge«. Men til trods for denne fantastiske geografi lader forfatteren Rollo selv flygte fra Dacia til »Scandza«, hvormed der i henhold til den ældre middelalders, paa Jordanes støttede forestillinger nærmest maa sigtes til den skandinaviske halvø, og herfra seile »for østenvind« til England. Og et andet sted anfører han som beboere af sit Dacia »Dacigenæ« og »Northguegigenæ« (altsaa Danske og Norske!), ja endog »Hirenses« (d. e. Irer!) og »Alani«, for ikke at tale om andre »quamplurimæ gentes« (talrige folkefærd)[1]. Storm har derfor paatageligen ret, naar han (l. c. s. 157) hævder, »at Dudo i Dacerne har seet et konglomerat af fremmede folkeslag«, hvoraf de egentlige Daner (»Dacigenæ«) »har udgjort en del . . . maaske en hoveddel«.

Men er det daarlig bevendt med Dudos geografiske begribelse, staar det ikke synderlig bedre til med hans historiske kundskaber. Han forvexler Frankriges egne konger, Karl den skaldede og Karl den enfoldige, og blander sammen den bekjendte angelsaksiske kong Athelstan (»Alstemus«) med den en menneskealder tidligere

[1] Stedet, Dudo kap. 119, beretter om en forhandling under Rollo's sønnesøn Rikard og anfører i den anledning, hvad de daciske vikinger svarer. Svaret fortjener at citeres i sin helhed: »Heu, quid facient vel quid dicent cæteri Dacigenæ vel Northguegigenæ, qui præparatis et oneratis navibus huius rei juvamine aggredientur nobiscum immani hostilitate? Quid de Hirensibus, quid de Alanis, quid de cæteris quamplurimis gentibus?« Jfr. hos Bugge ovenfor i nærværende bind s. 188. Noten hos P. A. Munch, N. F. H. I, 1 s. 666, bliver at fravige.

optrædende danske hærkonge, Gorm, der efter sin daab i England bar det samme navn (jfr. Munch N. F. H. I, 1 s. 666) — o. s. v.

Under disse omstændigheder er det ikke heller saa underligt, at allerede Dudos egne nærmeste efterfølgere, der dog i det store taget var henviste til at hente sine oplysninger hos ham, delvis er blevne opmærksomme paa hans uefterretteligheder og vægrer sig ved at gjengive dem. Navnlig er dette hos Vilhelm af Jumièges, hvis værk tilhører tiden ca. 1070—80, tilfældet netop med den beretning, som Dudo saa vidtløftig serverer om Rollos ungdomshistorie, hans slægtskab med og hans kampe mod kongen af Dacia m. m. m. »Derved har,« siger Storm s. 160, klarlig med ret, »Vilhelm tydelig betegnet Dudos fortælling som apokryfisk.« En anden sag er, at Vilhelms egen version ikke er af synderlig bedre gehalt.

Saaledes ser altsaa, nærmere gransket, den forfatter ud, hvis autoritet man i nyere tid fra enkelte danske hold har villet opstille mod den saa vel bevidnede saga-tradition. Det indsees ikke, hvorledes et saadant standpunkt lader sig opretholde, og det vil da heller neppe i længden ske. Saameget mindre vil og bør det ske, som den virkelige normanniske tradition gaar i en hel anden retning end Dudos historier og tværtimod tjener til direkte at bestyrke den norsk-islandske.

Næst at bemærke, at de med Normandiets erobring samtidige franske annalister og da fornemmelig Flodoard i sine korte anførsler ingensomhelst antydning gir til, hvad Dudo ved at berette, finder vi den af tidtnævnte forfatter uafhængige normanniske tradition bevaret i det saakaldte »Chronicon Fontanellense« (trykt saavel hos Duchesne som hos Pertz), der skyldes munke i klostret Fontenelle. Den os her vedkommende del af op-

tegnelserne ansees at hidrøre fra aarene 1050—60, og da det deri indeholdte stykke om Rollo ikke kan skjønnes at være hentet fra ældre skriftlige kilder, maa det øiensynlig gjengive den af Dudo upaavirkede tradition, der har holdt sig i klostret. Efter at have skildret de ødelæggende herjinger, som landskaberne omkring Seinens nedre løb var gjenstand for i de sidste aartier af det 9de aarhundrede, gaar krønniken over til at omtale Rollo: »Normannernes seneste fører Rollo, der var mægtigere, retfærdigere og klogere end de andre, landede ved Seinen, trængte ind i de øde byer, forjog eller undertvang de faa tiloversblevne og delte landet mellem sine mænd. Han gav love og ret for krig og fred, hvorved han knyttede alle til sig og gjorde dem til et folk« (Storm s. 159). Dette er, som man vil se, noget ganske anderledes nøgternt og paalideligt end Dudos fantasier. Nogen forbindelse mellem Rollo og enten Danmark eller Norge antydes ikke med et ord, og har følgelig i klostret heller ikke været kjendt; Rollo erindredes i Fontenelle simpelt hen som »Normannernes seneste fører«. Ikke desto mindre har den normanniske tradition i andre versioner ogsaa udtrykkelig nævnt Norge som Normannernes og Rollos hjemstavn. Vidnesbyrd herom støder vi først paa i det saakaldte »Chronicon Nortmannorum« (Pertz I), der ligeledes opgives at hidrøre fra engang i det 11te aarhundrede, og som kalder Rolf for »Rodo« (Navneformen Rollo bliver egentlig først alment brugt fra Dudo af). I denne krønnike heder det, at Normannerne »kom fra øen Scanzia, hvor der bor Gother og Huner og Dacer«, og at de kaldte sit franske rige »Northmannia, fordi de var udgaaede fra Northvegia«. Trods forvirringen med hensyn til opregningen af folkeslagene paa den skandinaviske halvø, der maaske i nogen grad kan skyldes læsning i Dudo, gaar dog her tydelig igjen en tradition om Nor-

mannernes nedstamning fra Norge. Den samme notis er forøvrigt hentet over i en kort efter forfattet genealogi over de normanniske hertuger (»Genealogia Ducum«).

Det næste led i rækken danner den engelsk-normanniske historieskriver, Vilhelm af Malmesbury, hvis værk »Gesta Regum Anglorum« er skrevet omkring 1120 og følgelig — ligesom de andre nys citerede krønniker — er adskillig ældre end nedtegnelsen af vore sagaer. Hans mærkelige udtalelse, der er gjengit af Bugge ovenfor s. 193, gaar, som det vil sees, ud paa, at Rollo stammede fra en ædel slægt hos de Norske (nobili prosapia Noricorum ortus), og at han ved kongens bud erklæredes fredløs og trak med sig (udenlands) en hel del i lignende stilling. Denne ligefremme identifikation af sagaernes Gange-Rolf med Normandiets erobrer lader sig umulig afvise ved at paaberaabe sig dens forholdsvis sildige fremkomst; den gjengir nemlig øiensynlig en i fornemme normanniske kredse bevaret tradition; under enhver anden forudsætning vilde udtalelsen være ligesaa uforklarlig som hensigtsløs. Ogsaa den gaar forøvrigt igjen hos senere forfattere, saaledes i Chronicon Alberici (Pertz I s. 749).

Endelig kommer vi til den tidt fremholdte og nu sidst ligeledes af Bugge (ovenfor s. 192) gjengivne meddelse i »Leges boni Regis Eduardi confessoris» (fra henimod 1130), ifølge hvilken William Erobrer selv udtrykkelig skal have sagt, at »hans egne forfædre og næsten alle baroner fra Normandi var komne fra Norge« (»de Norwagia uenerunt«). Ogsaa denne efterretning har man selvfølgelig forsøgt at bortforklare; men betænkes det, at udtalelsen opgives at være falden paa bestemt foranledning og ved en bestemt leilighed for at begrunde kongens forkjærlighed for og udtrykkelige opretholdelse af norsk og dansk ret i de dele af England, hvor den herskede,

faar den unægtelig en historisk baggrund, der taler stærkt for, at den maa være authentisk. Nærmere berettes herom i det saakaldte »Chronicon Lichfeldense« (bl. a. trykt i Wilkins's Samling af angelsaksiske love, s. 216, hvorefter gjengivet af R. Keyser i Samlinger til det norske Folks og Sprogs Hist. VI s. 313 samt nu ogsaa i hans »Samlede Afhandlinger« s. 63). Det oplyses her, at kong William i sit 4de regjeringsaar paa sine baroners raad lod indkalde en stor forsamling af adelsmænd og lovkyndige (sua, d. e. Angliæ, lege eruditi), og at han paa dette møde først (prius) gav sin tilslutning til de love, som gjaldt i de landskaber, hvor fordum den største del af Danskerne og Nordmændene boede, »pro eo quod omnes antecessores ejus et fere omnes barones Normanniæ Norwegenses extitissent, et quod de Norwegia olim venissent«. Men derpaa (»postea«) lod kongen sig dog ved de fra forsamlingen fremførte bønner bevæge til at tillade, at Anglerne skulde faa beholde sine egne love og gamle sædvaner, nemlig den hellige kong Edvards love. Med andre ord, det har egentlig været kongens hensigt til opnaaelse af større retsenhed i riget at gjøre de danske og norske love, som han ansaa for de bedste, gjældende overalt; men han har paa de fra angelsaksisk side fremkomne modforestillinger atter ladet denne tanke falde og tilladt opretholdelsen i landets sydligere egne af Edvard confessors love. Dette er en altfor positiv og detaljeret efterretning til, at den kan savne reelt fundament; den maa i alt væsentligt være rigtig[1]. Men saa bliver det da tillige for vort emne af særlig interesse at fremhæve at medens kongen med hensyn til selve de fra det

---

[1] Steenstrups modbemærkning, at kongen »naturligvis ikke gav historiske veiledninger i sine love«, falder ved den fremhævede sammenhæng ganske til jorden.

skandinaviske Norden stammende love udtrykkelig anfører baade de danske og norske og altsaa vidste vel at skjelne mellem de to folk, saa nævner han, hvor han taler om sin og sine baroners herkomst kun Norge og de Norske. Ikke mindst denne modsætning gjør det umuligt med den nyeste udgiver af de angelsaksiske love, Liebermann, at opfatte »Norvenses« og »Norvegia« som betydende »Dani et Norvenses« og hele Skandinavien, ikke at tale om, at man fremdeles skylder beviset for, at de to betegnelser nogensinde er blevet anvendt anderledes end som særbenævnelse for Nordmændene og Norge. »Northmanni« var delvis fælles, »Norvenses« aldrig.

Efterlader nu allerede disse velmente forsøg paa at bortforklare eller afsvække hvert enkelt led i denne række af vidnesbyrd om, at der i modsætning til Dudos fortællinger har existeret en normannisk tradition, der fastholdt, at saavel hertugsætten selv som de fleste andre normanniske høvdingeslægter stammede fra Norge, i og for sig et noksaa smaaligt indtryk, saa bliver de kritisk ganske uefterrettelige, naar vidnesbyrdene stilles i indbyrdes, samlet belysning; thi det bliver isaafald selvsagt, at de gjensidig bestyrker hinanden. Stod hvert enkelt kildested alene som en enslig antydning, fik man naturligvis finde sig i at faa det bortforklaret; men naar man vil foretage den samme affeiende reduktion ved samtlige, saa begaar man den ikke usædvanlige feil at bevise for meget. Og saa kommer da dertil, hvad der er hovedsagen, at denne normanniske tradition jo helt og holdent stadfæster den nordiske sagatradition ligesaa vel som omvendt den sidste den første. Er det tænkeligt, er det i mindste maade stemmende med sunde kritiske principer at antage, at den paaviste parallelitet mellem to saa vidt adskilte rækker af kildemæssige vidnesbyrd skulde bero paa uafhængig af hinanden, fjernt fra hverandre baade i

henseende til tid og sted opstaaede misforstaaelser og opspind? Svaret tør trøstig overlades til den fortsatte forsknings afgjørelse.

IV.

Inden jeg afslutter denne redegjørelse, er der dog endnu et vigtigt led i professor Steenstrups argumentation, som jeg finder det paakrævet at omhandle, idet vedkommende spørgsmaal ogsaa i og for sig er af stor interesse, — spørgsmaalet nemlig om det indbyrdes forhold mellem folkenavnene Normanner og Daner eller, som de paa latin gjengives, Northmanni og Daci (Dani, Deni).

Steenstrup har lagt sig sagen saaledes tilrette, at benævnelsen Daner ikke alene egentlig og oprindelig, men altid kun betegner de Danske (»at Danske ikke er et fællesnavn for Nordboere, men betegner indbyggerne af Danmark«), medens benævnelsen Nordmænd (Northmanni, Normanner) egentlig og oprindelig betegner to forskjellige ting, nemlig Nordmændene i Norge og Nordboerne overhovedet. Den sidste anvendelse af ordet skal intet med den første have at gjøre, men være opstaaet selvstændig hos Franker og Tyskere, idet disse ud fra sit eget sprog har valgt at bruge benævnelsen om de folkeslag, som boede nordenfor dem. Som man vil se, en for den danske opfatning meget bekvem theori. Da de Nordboere, som levede Tyskere og Franker nærmest, jo var de Danske, blev det praktisk talt først og fremst Danerne, som paa denne maade ogsaa kom til at hede Nordmænd (Northmanni). De danske kan følgelig med tryghed tilegne sig baade de bedrifter, som tillægges Danerne, og dem, der tillægges Normannerne, og det er da ogsaa det, Steenstrup i sine skrifter om vikingetogene paa sine landsmænds vegne i størst mulig udstrækning

gjør[1]. Nordmændene spiller overhovedet hos ham, trods alt hvad sagaerne har at oplyse, i vikingetogenes tidsalder en meget udvisket rolle.

Den første, som i nogen bredde har udtalt sig om det nævnte spørgsmaal, er — bortseet fra den i noten nævnte Venusinus (død 1608), saavidt jeg kan se, Torfæus (Hist. Norv. tom. 2, pag. 90), som dog nærmest indskrænker sig til at forklare, hvorfor Nordmændene blev indbegrebne under benævnelsen dansk. Grunden søger han i Danernes berømmelse fra ældre tid, da Danmark allerede udgjorde et eneste rige under en konge, medens Norge var delt i mange smaariger. Af lignende hensyn fik det fælles sprog navn af »dansk tunge«. Emnet gjenoptoges af Schøning, som i sin »Norges Riiges Historie« I (1771) s. 440—41 fremkommer med nogle bemærkninger, der tør ansees fuldgyldige den dag idag, og som jeg derfor direkte hidsætter. Efter at have vist, hvorledes vikingetogene dreves side om side baade af Norske og Danske, hvilke begge kom »fra de nordlige kanter« og »havde omtrent samme sprog, ens sæder, lige gudsdyrkelse«, fortsætter han: »Hvor vanskeligt derfor for fremmede at skille disse tvende folk fra hinanden, men hvor let at forbytte dem sammen. De Norske var derfor vel blevne fremmede bekjendte under navnet Nordmænder, et navn, som de nordiske folk selv, der vidste ret at skille mellem nationerne, have stedse tillagt de Norske alene; men dette navn tillagde dog de fremmede af et slags forbyttelse eller vildfarelse ogsaa de Danske; og da disse begyndte at gjøre sig mere bekjendte end

[1] Han skiller sig forsaavidt i henseende til formaalet egentlig ikke saa meget endda fra sin gamle landsmand, den lærde Venusinus, der ved 60 grunde vilde godtgjøre, at det just er de Danske, som navnet Normanner fortrinsvis tilkommer (ifølge Suhm, 2den del s. 828).

tilforn ved samme forretning, som hine Nordmænder dreve, kaldte man derover ogsaa disse Danske; begge navne bleve derved efterhaanden blandt fremmede almindelige navne, hvormed de betegnede alle nordiske folk. Men ligesaa lidt som man derfor kan nægte, at jo det danske navn tilkommer de Danske især, saa lidet kan navnet Nordmænd fradømmes de Norske, som dem egentlig tilhørende, paa den grund, at det af fremmede er tillagt de Danske og andre nordiske folk, med mindre man vil vrænge alting tilhobe og anse vildfarelser for beviser.«

Schøning stiller tilsidst i udsigt en egen afhandling, »hvor denne sag med tilbørlig nøiagtighed skal undersøges«, men som han aldrig kom til at skrive. Istedet tog Suhm sig for at gaa spørgsmaalet nærmere efter. I »Critisk Historie af Danmark« I (1774) s. 270—304 har han en særskilt, ligesaa lærd, som uoversigtlig paragraf om »det danske og det normanniske navns udstrækning«. Han slutter sig her s. 303 nøie til Schønings »smukke« anførsler, som han næsten ordret gjengiver, og resultatet af sin vidtløftige granskning af de fremmede kilders benyttelse af de to navne opsummerer han selv i begyndelsen af næste paragraf (s. 304—5) saaledes, at »det normanniske navn egentlig tilkom — — de Norske alene«, medens dog »med megen grund« ogsaa de Danske og Svenske »blev kaldte dermed«, »baade fordi de vare af samme herkomst som de Norske, saa og fordi de ginge paa fribytteri i selskab med dem«. Derhos mener han, at ogsaa Nordalbinger, Friser, Vender og Russer undertiden af forskjellige grunde sloges sammen med Normannerne og kaldtes saa.

Af stor interesse i den her omhandlede forbindelse er dernæst det tillæg, som den ovenfor omtalte franske forfatter Depping har tilføiet sin fremstilling af 1826,

og som i N. M. Petersens's oversættelse bærer overskriften: »Om Normannernes navn og fædreland«. Forfatteren henviser til Suhms anførsler og supplerer disse. Sit endelige resultat formulerer han derhen (hos Petersen s. 499—501), at »denne strid er en aldeles tom ordstrid, da dog intet kan være vissere, end at ordet Nordmænd saavel af Ottar (*Norðmen* og landet *Norðmannaland*) som af Snorre og i sagaerne tillægges de Norske (*Norðmenn, norrænir menn*), der virkelig bo nordenfor de Danske, og at denne benævnelse siden uden hensyn til folkeslag er udstrakt til alle de vikinger, som fra Norden af gæstede de sydlige lande, hvor det, især i Frankrig, saaledes blev et almindeligt navn for enhver nordisk viking. — — — De Svenske synes ikke at have taget megen del i togene til Frankrig. Lagerbring har vel søgt at bevise det modsatte; men de gamle historieskrivere omtale ikke de Svenske uden to eller tre gange. Det bliver saaledes især Danske og Norske, som maa indbefattes under navnet Normanner, naar talen er om vikingetogene til Frankrig. — — — Ofte var det ogsaa kun et af disse folk, som gjorde et tog; da udtrykte historieskriverne det saa godt, som de kunde, efter den ringe kundskab, de havde om folkene. Undertiden tage de feil og kalde vikingerne danske, endskjønt historien viser, at i det mindste den største del af dem var norske.«

Saavidt den objektive og upartiske franske forfatter. Hvad hans oversætter, dansken N. M. Petersen, angaar, saa slutter han sig i sine anmærkninger i det hele til Deppings opfattelse. Navnlig ytrer han s. 327 under henvisning til »de normanniske skribenters geografiske uvidenhed«: »et *Dania* eller *Dacia* kjendte de dog noget til. Nordmænd eller Norske indbefattedes ogsaa under benævnelsen *Dani*«. S. 500 tilføier han omvendt: »at

forresten de Danske ogsaa indbefattedes med navnet *Norðmenn,* viser den gamle benævnelse paa Tyskerne, *Suðrmenn,«* i hvilken anledning Petersen selv henviser til sit skrift »Det danske, norske og svenske sprogs historie«, I s. 15 flg. At han forøvrigt i sin sidst anførte begrundelse har uret, derom strax nedenfor.

Den hos rækken af disse ældre forfattere fremtrædende opfatning, ifølge hvilken Nordmændenes og Danskernes navne i deres gamle former af »Normanner« og »Daner« begge brugtes saa omtrentlig jævnsides af de sydligere, for vikingeanfaldene udsatte folkefærd for at betegne Nordboerne overhovedet og vikingeskarerne i særdeleshed, gjenoptoges i nyere tid ligeoverfor Steenstrup af G. Storm (»Kritiske Bidrag« s. 15 ff.). Her mindes der om, at de germaniske folkenavnes historie er fuld af exempler paa, at en enkelt stammes navn er gaaet over til at blive betegnelse for mere omfattende folkegrupper. Saaledes tilhørte selve betegnelsen Germaner fra først af blot en liden stamme paa grændsen mellem de keltiske og germaniske folkeslag. Det franske ord paa Tyskerne (Alemanner) tilhørte oprindelig en tysk stamme i Sydvesttyskland, stammenavnene Angler og Franker — og Storm kunde tilføiet Sviar — glider efterhaanden over paa alle »Englændere« og »Franskmænd« og »Svensker«. Der er følgelig vidnesbyrd nok om, at et folkenavn, der oprindelig har havt en snævrere anvendelse, af udlændingerne er bleven overført til en langt videre anvendelse, fordi de ikke formaaede at skjelne saa nøie mellem de dem fremmede, nærmere og fjernere stammer af samme sprog og hovedsagelig samme karakter. Derimod mener Storm — og visselig med ret —, at der ikke gives et eneste gyldigt exempel paa, at et og samme folkenavn af samme sprogstamme er opstaaet uafhængigt og selvstændigt paa to forskjellige punkter i anvendelse paa to forskjellige

folkegrupper, saaledes som Steenstrup og de, som ham følger (som f. ex. J. Olrik i artikelen Normanner i Salmonsens lexikon) hævder, at tilfældet skal være med fremkomsten af benævnelsen Nordmænd, Northmanni. Naar Steenstrup paa sin side omvendt anfører, at der savnes analogier for, at et folk har benævnt sig selv efter den himmelegn, hvori de boede i forhold til andre folk, og at derfor Nordmændene i Norge ikke kan tænkes fra først af at have tillagt sig selv dette navn, saa har han heri klarligen ret. Navnet Nordmænd, mænd fra Nord, maa oprindelig være blevet givet Norges indbyggere af stammerne søndenfor, Gauter og Daner, ligesom benævnelsen »Suðrmenn« om Tyskerne ligesaa sikkert maa være opstaaet hos disse samme stammer til betegnelse af deres sydligere naboer. N. M. Petersen har derfor ikke ret, naar han, som nys nævntes, mener, at »Norðmenn« og »Suðrmenn« maatte støde umiddelbart op til hinandens grændser, og at Danerne a f d e n g r u n d maa antages indbefattede under begrebet Nordmænd.

Men Steenstrup overser, at benævnelsen Nordmænd paa vikingetogenes tid forlængst maa være bleven akcepteret af Nordmændene selv. I det 9de aarhundrede kalder Haalogalændingen Ottar sig og sine landsmænd saaledes. Han boede, siger han, »nordligst af alle Nordmænd«, landet benævner han »Nordmændenes land« (»Norðmannaland«) og Norge (i kong Alfreds angelsaksiske gjengivelse »Norðweg«). Samtidig og allerede forud var Nordmændene vel kjendte paa de britiske øer under det samme navn, hvilket fremgaar baade af kong Alfreds og andre angelsaksiske kilder. Worcesterannalerne omtaler i en notis fra omtr. 800 »Nordmænd fra Hørdaland« (»Norðmen of Hæreðalande«), og hvormeget end Steenstrup søger at bortforklare dette vidnesbyrd, saa er det ikke lykkedes ham (jfr. Storm s. 20). Storm fremholder

ligeledes, at Irlænderen Dicuil, der skrev ved aaret 825, ved at berette, hvorledes de (30 aar) tidligere paa Færøerne bosatte irske munke havde maattet fortrække derfra »causa latronum Normannorum«, hvilket viser, at Nordmændene selv allerede dengang benævnte sig saaledes. Overhovedet peger disse meddelelser hen paa en adskillig ældre tid, da navnet maa have fæstet rod hos Nordmændene selv, end sige, da det gaves dem af Danerne søndenfor. Og senere ser vi i en række udtalelser benævnelsen Nordmænd, Northmanni, direkte og tydelig anvendt paa Nordmændene, paa indbyggerne af Norge. »Ved aar 924 nævnes som de folk, der boede i Northumberland, »Englændere, Daner og Norðmenn«, og ved aar 941 siges, at Danerne i Northumberland »længe havde været under Nordmændenes tvang«, men at de befriedes af kong Edmund (Storm s. 19). Af det 11te aarhundredes forfattere skal jeg i denne forbindelse indskrænke mig til at citere Adam af Bremen, som gjentagende kalder den norske konge »rex Northmannorum«, og om landets benævnelse gir den bemærkelsesværdige oplysning, at det »af de nyere kaldes Norge« (»a *modernis* dicitur Norvegia«), medens han selv helst kalder det *Nordmannia* (»sicut ultima orbis provincia est«)[1], og fortæller, at den danske konge sendte missionærer til Sverige og Norge (»in Suediam atque Northmanniam«). Endnu sildigere middelalderske historieskrivere fortsætter denne sprogbrug (»Normanni — — eo quod de Nortvegia egressi sunt«, — »Nortmani qui iidem sunt quam Norveni«, — »Normani, id est Norvegiani«), hvorved de i ethvert fald vidner om, at de forstod sine kilder saaledes. I samme retning peger det, naar paa talrige steder hos de franske middelalderske forfattere Daner og Nordmænd anføres

[1] Lappenbergs udgave af Adam s. 204.

jævnsides som to særskilte folk (»adversos Danos atque Northmannos« — »in diebus Danorum et Nortmannorum“ — »Normannorum et Dacorum fluctus« — »Dani et Nortmanni regionem nostram invaserunt« — »Normannis et Danis adhuc gentilibus« — »Normanni, adjunctis sibi Danis, Franciam et Lotharingiam pervagantes»). Denne distinkte skjelnen træffes ligeledes saagodtsom gjennemgaaende hos de britiske forfattere, som naar Vilhelm af Malmesbury siger »per Danorum simul et Normannorum hostilem invasionem«, o. s. v. Med hensyn til findestederne for disse og lignende udtryk henviser jeg simpelthen til de ovennævnte ældre udførlige redegjørelser hos Suhm og Depping, idet det for mit øiemed her kun gjælder paany at henlede opmærksomheden paa det hele emne og fremhæve, at det kan sees og har været seet i en hel anden belysning, end fra nyere danske hold skeet. Forresten kalder ogsaa Saxo paa flere steder Nordmændene for Normanni, skjønt Norvagienses er hans almindelige benævnelse paa dem, medens han samtidig ved Normanni ogsaa forstaar Normandiets beboere.

Lader det sig saaledes ikke bestride, at der fra den tidligste vikingetid af og senere udover middelalderen fandtes en sprogbrug, der betegnede Nordmændene i Norge og Normannerne i Normandi med samme navn, saa er det paa den anden side ligesaa sikkert, at der jævnsides hermed løber en anden sprogbrug, der under benævnelsen Normanner omfatter de skandinaviske Nordboere i sin almindelighed og undertiden endnu flere nordøstlig boende folkeslag. Ogsaa i saa henseende kan henvises til Suhms og Deppings afhandlinger. Den første, der skjønnes at anvende ordet paa denne maade er, som det synes, Karl den stores hofannalist Einhard, der i sin bearbeidelse af Lorschannalerne (Ann. Laurissenses) ved aaret 800 taler om havet som »piratis Normannicis

infestum«, hvor de nævnte annaler selv blot har »piratis infestum« og endnu ældre forfattere i lignende sammenhæng kun ved at berette om »hedningerne«. Paa andre steder nævner Einhard »Dani et Sveones, quos Nordmannos vocamus« og »Nordmannos, qui Dani vocantur«. Og senere bliver udtryk som »Dani sive Normanni«, »Normanni sive Dani« ganske almindelige; Dudo, som jo særlig ynder at kalde vikingerne »Daci«, siger ikke desto mindre etsteds »Northmanni, qui et Daci«. Gir nu forøvrigt ogsaa disse betegnelsesmaader ligesom delvis de forud anførte nærmest det indtryk, at de to navne brugtes side om side, om hverandre og iflæng, og at »Dani« (»Daci«) i slige forbindelser opfattedes som et ligesaa vidtstrakt begreb som »Northmanni«, saa kan det dog paa den anden side ikke nægtes, at betegnelsen Normanner i sig selv indbød til en videre forstaaelse end Daner. Man blev nemlig ogsaa paa det mellemeuropæiske fastland hurtig paa det klare med, at ordet egentlig kun betydede »mænd nordenfra«, og at det derfor passede paa sjørøverne overhovedet. Herom foreligger der hos tidens forfattere en række vidnesbyrd, som det dog kan ansees overflødigt her at gjengive. Dette er imidlertid noget andet, end hvad professor Steenstrup paastaar, nemlig at ordet selvstændig skulde være opstaaet hos Franker og Tyskere som betegnelse for de nordenfra kommende pirater; herfor kan han ikke føre skygge af bevis. Tværtimod er der omstændigheder, som direkte taler imod en saadan sproglig nydannelse.

Navnlig vil jeg i saa henseende fremhæve, at benævnelsen Normanner øiensynlig først er kommen i brug i Frankrig. Adam af Bremen staar endnu saa sent som langt ude i det 11te aarhundrede forholdsvis fremmed ligeoverfor denne brug af ordet. For ham er, som vi saa, Northmanni Nordmændene og Northmannia Norge. Men,

oplyser han, »Dani et ceteri qui trans Daniam sunt populi *ab istoricis Francorum* omnes Nordmanni vocantur«[1]. Altsaa: Danskerne og de andre bagenfor Danmark boende folk, følgelig ogsaa hans egne »Northmanni«, kaldes af frankiske historieskrivere under et for Normanner. Det er saaledes vestfra, at denne sprogbrug efter Adams opfattelse er kommen. Nu træffer det sig imidlertid saa, at vi har nøiagtig det samme vidnesbyrd fra overgangen mellem det 9de og 10de aarhundrede. Hos Ermoldus Nigellus, hvis digt om kong Ludvig den fromme (hos Pertz II 467 ff.) ansees forfattet omkring aaret 926, men hvis fødsel og opvæxt falder et stykke tilbage i det 9de aarhundrede, heder det (IV 11 ff.):

»Hic populi porro veteri cognomine *Deni*
ante vocabantur, et *vocitantur adhuc*;
Nort quoque *francisco* dicuntur nomine *manni*,
veloces, agiles armigerique nimis«.

Altsaa: de folkeslag, som Tyskerne var vante til med deres gamle navn at kalde Daner, og som endnu benævnes saa, de betegnes ogsaa med et fransk navn Nortmanner. I henhold hertil taler da ogsaa forfatteren i det følgende leilighedsvis om Nortmannica regna (IV 147), Nortmannica rura (317), medens det dog øiensynlig falder ham mere naturligt at skrive Denorum rus, Denorum rector, Denorum populi, Denica regna o. s. v. (IV 168, 171, 290, 605).

Sammenstiller man disse to vidnesbyrd fra det 11te og det 9de aarhundrede, hvoraf hvert især i dette sprogspørgsmaal maa ansees fuldt paalideligt, erfarer man saaledes, at de tyske forfattere var sig bevidste, at betegnelsen Normanner for de skandinaviske nationer overhovedet stammede fra Frankrig. Hermed stemmer det desuden, at Tyskerne øiensynlig ikke rigtig har vidst, hvad de skulde gjøre med dette for dem nye ord. Hraban

---

[1] Lappenbergs udgave s. 17.

Maur, der døde som erkebiskop af Mainz 856, blander sammen Norðmanni med de i ældre skrifter forekommende Marcomanni og gjengir den gamle fortælling om Tyskernes oprindelige herkomst fra Norden i ordelag som disse: »a qvibus Marcomannis vel Nordmannis nempe originem, qui theotiscam loquuntur linguam, trahunt«. Andre forvexler Nordmannerne med Nordalbingerne, d. e. de norden- og østenfor Elben boende folk, der i atter andre kilder benævnes Nortliudi (folk i nord). Endelig er der ogsaa exempel paa, at Russerne er bleven indbefattet under benævnelsen: »Gens quædam est aquilonaris . . . quam . . . Græci vocant Russos, nos vero a positione loci vocamus Nordmannos« (Luitprand, Hist., lib. V cap. 6, her citeret efter Depping).

Skjønt alt dette viser, at Tyskerne i henhold til ordets bogstavelige mening har opfattet den fra Frankrig hentede benævnelse »Normanner« som betegnende Nordboerne og tildels de nordlige folkeslag overhovedet, og denne opfattelse delvis sees gjort gjældende allerede hos Franskmændene selv, saa er det dog dermed ingenlunde sagt, at ordet er dannet i Frankrig. Jeg maa overlade til sprogmændene at afgjøre, hvorvidt navnet overhovedet lod sig danne ud fra samtidens franske talesprog. Jeg vil kun minde om, at ordet »mann« ikke anerkjendes som fransk i den ca. 1180 skrevne »Roman de Rou«, hvis forfatter Robert Gace (el. Wace) rigtignok levede ved Henrik II af Englands hof, men skrev paa fransk og var Normanner. Det heder her: »Man paa engelsk og paa norsk (en Engleis e en norreis) betyder paa fransk hume (d. e. homme); føi North og man sammen, bliver det Northman, d. e. paa romansk (en rumanz) hume de North«. En noget senere tids Normanner og Nordfranskmænd havde saaledes ingen følelse af, at ordet Norman var af fransk oprindelse, men mente tværtimod, at roden dertil maatte søges i »engelsk og norsk«. Og jeg tillader mig, indtil

det modsatte bevises, at betvile, at »man« var synderlig mere i brug »en rumanz« i det 9de end i det 12te aarhundrede. Staar det da paa den anden side, som ovenfor godtgjort, fuldkommen fast, at Northmanner mindst fra det 9de aarhundredes begyndelse var den betegnelse, som Angelsakserne og andre beboere af de britiske øer særlig anvendte paa Nordmændene, og som disse selv over Færøerne og de øvrige vesterhavsøer havde ført med sig, saa forekommer det mig, at sandsynligheden for, at paa den modsatte side af kanalen Franskmændene ud fra sine egne sprogforudsætninger selvstændig skulde have lavet nøiagtigt samme ord, som deres nordlige naboer Anglerne allerede brugte, at blive forsvindende liden. Overordentlig meget nærmere ligger det jo at antage, at det er den angelsaksiske og tildels irske betegnelse, som har sat over kanalen og slaaet rod ogsaa i Nordfrankrig. Og beviset for, at denne antagelse er den ene rigtige, synes mig at fyldes ved den forud paapegede omstændighed, at ordet ogsaa i Frankrig delvis bruges i modsætning til benævnelsen Daner. Men selvfølgelig til skarpt at skjelne mellem disse nordfra fremstyrtende sjørøvere var Franskmændene endnu mindre end Angelsakserne istand. Er der allerede i England tegn til, at de to nationers navne undertiden brugtes iflæng, maatte dette saa meget mere blive tilfældet paa kanalens sydside. Saaledes og ikke anderledes synes mig efter alt, hvad der foreligger, benævnelsen Normanner at maatte motiveres. Endelig kom saa dertil, at man, som sagt, i lærde franske kredse snart lærte, at ordet, efter sin egentlige betydning, betegnede mænd nordenfra; des mere maatte det egne sig for en almindelig anvendelse. Men ikke engang denne omstændighed formaaede at bringe forfatterne til helt at lukke øinene til for, at benævnelsen egentlig var et særnavn for den ene af de to vikingenationer, hvilket tydeligt nok fremgaar af den ene række af de ovenfor citerede udtryks-

maader. Tværtimod bliver den nærliggende formodning altid tilstede, at der i Frankrig som i England har været adskillig tilbøielighed til at bruge navnene Daner og Normanner rigtigt, eller med andre ord, at det ene navns fremherskelse i bestemte egne eller i bestemte perioder i regelen tillige antyder, at vedkommende folk her eller da har havt overvægten blandt vikingerne. Ikke mindst tør denne betragtning have gyldighed ligeoverfor den første fremtræden af »Normanner« i de frankiske kilder. Forholder det sig, som ovenfor i mine øine godtgjort, at dette navn er identisk med Nordmændenes og egentlig betegner disse, saa kan ingen anden slutning drages af dets udbredte og tidlige anvendelse i Frankrig, end at det var Nordmændene, som fra først af optraadte som sjørøvere i de franske farvande. Havde det været Daner, vilde man ikke fra først af sat Nordmændenes navn paa dem, og endnu mindre vilde de selv have kaldt sig saa. Dertil vidste Nordboerne selv altfor god besked om forskjellen, og selvfølgelig var Danerne for stolte af sit eget navn, til at skulle foretrække sine nordlige naboers[1].

---

[1] Einhards ovenanførte udtryk »Dani et Sueones, quos Nordmannos vocamus« og »Nordmannos, qui Dani vocantur«, finder sin naturlige forklaring deri, at han under Karl den stores kampe i Nordtyskland maa være bleven bekjendt med Danernes og Sviarnes navne, medens Nordmændene, der boede endnu fjernere og desuden endnu intet større rige havde dannet, hidtil var forblevne ham ukjendte. Idet nu dette navn dukker op som betegnelse for de til de franske kyster nordfra kommende sjørøvere, mener han at maatte forklare sig dette saaledes, at det ogsaa i denne forbindelse er Dansker og Svensker, det gjælder. At der i nordvest for disse to folk langs den nordligere del af Nordsjøen boede et tredie med særnavnet Nordmanner, og at det just var disse, hvormed Franskmændene selv nu havde faaet først at gjøre, er derimod ikke gaaet op for den lærde hofannalist, der jo ikke personlig kom i berørelse med vikingerne.

Senere derimod, da ogsaa Danerne kom med i vikingetogene, faldt det i begyndelsen de Franske naturligst ikke at drage noget skjelne mellem dem og de stammebeslægtede Nordmænd, og de beholdt for begge den tilvante betegnelse. Men Danerne optraadte dog snart med saa vældige flaader og overhovedet saa kraftigt, at deres navn uvilkaarlig trængte sig frem ved siden af eller tildels foran Nordmændenes. Selvfølgelig blev dette ikke mindst tilfældet, da i menneskealderen omkring aar 1000 England paany, ligesom i Lodbrokssønnernes dage, blev hovedgjenstanden for Danernes angreb. Ved dette tidspunkt levede og skrev Dudo af St. Quentin, og hans skrift bærer umiskjendelige mærker efter at være bleven paavirket herved.

Forøvrigt er den historiske interesse ved denne skjelnen mellem Danske og Nordmænd i vikingetogenes mærkelige tidsalder ingenlunde indskrænket til blot at være en nationalmindernes sag. Uden en skarp iagttagelse af det indbyrdes forhold mellem de to folk og deres ulige, ofte fiendtlig rivaliserende optræden i de vestlige farvande, vil man tværtimod aldrig opnaa en klar forstaaelse af færdernes forløb og forudsætninger. Vi ved jo af irske kilder, til hvilke voldsomme, hyppigt gjentagne og derfor øiensynlig paa varige modsætninger hvilende sammenstød denne rivalisation ledede til ved de irske kyster (se herom nærmere ovenfor hos Bugge s. 168), og den samme foreteelse spiller, som ligeledes af Bugge paavist, stærkt ind for det herjede Frankerriges vedkommende. De dybere, bagenfor liggende aarsager til denne gjennemgaaende antagonisme mellem Norske og Danske navnlig i den ældre del af vikingetiden, skal jeg ikke her komme nærmere ind paa. De maa i ethvert fald ikke saameget søges ude, som hjemme i Norden selv. Men et moment, der gir sig udtryk i togenes egen ydre karakter, vil jeg dog pege paa. De danske færder synes gjennemgaaende at have været bedre organiserede og forberedte, at være

foregaaet i større samlede flaader, med større hærstyrker og helst under anførsel af autoritative medlemmer af Danmarks kongeætt. Lodbrokssønnernes, Sidroc's (Sigtryg's), Guðrum's og »den store hærs« bedrifter bringer herom i det 9de aarhundrede de mest bindende vidnesbyrd. Nordmændenes optræden bærer derimod til en vis grad mere tilfældighedernes præg, deres ordning er løsere, deres flokke ofte mindre, men til gjengjæld bevægeligere, foreneligere, opløseligere, mere letvinte og pludselige i angrebet. Deres førere synes heller ikke at sidde inde med den fødte fyrstes anseelse og respekt. Om Rollos følgesvende ved Dudo at fortælle, at de paa forespørgsel om, hvad titel deres herre førte, svarte: »Ingen, vi har ingen herre, vi er alle lige«. (»Quo nomine vester senior fungitur? Responderunt: Nullo, quia æqualis potestatis sumus«). Ganske vist gjør Dudo, som tidt nævnt, ogsaa denne flok til »Daci« og henlægger desuden Rollos tidligste optræden i Frankrig til et altfor tidligt tidspunkt. Men derfor savner anekdoten øiensynlig ikke sin historiske kjærne, vikingernes krav paa indbyrdes jævnstillethed uden nogen »senior«, og dette passer langt bedre paa Rolfs norske ledsagere, end paa deltagerne i de danske hærfærder, hvis størrelse i regelen af sig selv maatte udelukke en saadan løshed i organisationen. Forskjellen peger desuden hen paa de meget ulige hidtidige forhold i de to folks hjemlande. Fra ældgammel tid var Danskerne vant til at staa under høit anseede landskonger af anerkjendt fornemhed, og det maatte derfor falde dem ganske naturligt ogsaa paa udfærderne at indordne sig under dem eller deres nærmeste ættlinge. Med andre ord, de danske vikingetog synes allerede i det 9de aarhundrede at have været halvt eller undertiden helt offentlige anliggender, styrede af dem, som var vant til at styre. I den skarpeste modsætning staar hertil de talrige skildringer i mere eller mindre eventyrlige sagaer af de norske vikingers og deres »sjøkongers« udfarter

med nogle faa skibe, undertiden endog bare et (som Half, der ialt havde 23 mand ombord). Dette svarer fortræffelig til de i Norge før Harald haarfagre raadende samfundstilstande, men vilde stemme overmaade lidet med de gamle, statsretsligt og socialt helt anderledes fæstnede forhold i det danske rige. Selvfølgelig maa heller ikke denne modsætning sættes altfor meget paa spidsen. Ligesaa lidt som det var udelukket, at danske vikinger kunde sværme om paa egen haand i smaaflokke (ogsaa herom har vi, omend fra forholdsvis senere tid, sagavidnesbyrd), saa savnede heller ikke Norge ganske tilsprang til lignende større foretagender, som de, der synes at have været Danskernes styrke. Men at mærke er det dog, at disse tilsvarende norske organisationer, der ledede til stiftelsen af riget i Dublin og anlægget af det faste vikingerede ved Loires munding, med adskillig bestemthed kan knyttes til Vestfold, »Vestfoldingerne« og deres kongeætt, altsaa netop til det norske landskab, der havde staaet i stærkest forbindelse med og følgelig under kraftigst indflydelse af det danske rigsvælde. I ethvert fald for nogen del tør derfor de her antydede uligheder mellem indre danske og norske tilstande kunne tjene til at forklare uligheden i deres ydre optræden og indbyrdes stridigheder under vikingetiden.

Det har saaledes sin ret betydelige interesse, nøie at forfølge udviklingen af den sprogbrug, som førte til brugen af de to folkenavne paa vikingerne. Fra norsk side bør undersøgelsen ikke bare overlades til »altera pars«; tværtimod synes det mig rigtigt at minde om, at den af Schøning paatænkte afhandling i emnet indtil denne dag egentlig ikke har seet lyset, og at spørgsmaalet derfor kunde være en meget passende gjenstand for en norsk prisopgave. Indtil en saadan foreligger, vil jeg imidlertid som resultat af de ovenfor gjorte sammenstillinger fremhæve følgende noksaa bemærkelsesværdige rundvandring

for anvendelsen af folkenavnet Nordmænd: Oprindelig opstaaet i Sydskandinavien som betegnelse for de nordenfor »paa den nordlige vei« (»i Norðvegi«) boende stammer, optoges det efterhaanden af disse selv som fællesbenævnelse og førtes som saadan, da færderne til de vestlige øer begyndte, over til disse og fra dem af igjen over til de tilgrændsende nordfranske kyster. I Frankrig undergik benævnelsens anvendelse delvis den udvidelse, at de nordenfra kommende sjørøvere, uanseet hjemstavn, betegnedes dermed, hvilken forskyvelse i betydningen støttedes derved, at ordet jo egentlig betydede mænd nordenfra. Dog fastholdtes delvis ogsaa den snævrere brug af ordet, naar man særlig ønskede at skjelne mellem Nordmænd og Daner. Undertiden tyede man isaafald ogsaa til betegnelser for Nordmændene, dannede af landets navn Norvegia (Northvegigenæ, Norvegiani, Norveni o. lign.). I den almindeligere betydning af Nordboere overhovedet gik benævnelsen Normanner imidlertid østover til de tyske forfattere, som, omend under adskillig vaklen og usikkerhed i dens benyttelse, dog hyppigst anbragte den paa Sydskandinaverne, fornemmelig Danerne, hvorfra benævnelsen aarhundreder tidligere oprindelig var gaaet ud, men da, som sagt, i anden anvendelse[1].

---

[1]) For ikke at indblande et særligt stridsspørgsmaal, hvis behandling yderligere vilde komplicere emnet, undlader jeg her ganske at berøre anvendelsen af ordene Nortmannia og Nortmanni specielt paa det 9de aarhundredes sønderjydske rige. Jeg vil kun reservere mig mod, at jeg skulde anse det sidste ord i dette spørgsmaal for at være sagt. — Heller ikke skal jeg særskilt fremhæve professorerne Gustafsson's og Nansen's bidrag hentede fra jordfundenes og hvalfangstens omraade. Saa skarpsindige begges anførsler end er, bringer de i ethvert fald kun udfyldningsargumenter.

LITERATUR.

R. Köstler: Huldentzug als Strafe. (Stutz, Kirchenrechtliche Abhandlungen, nr. 62). Stuttgart 1910.

I den fortræffelige samling av kirkeretslige avhandlinger, som utgis av professor Ulrich Stutz i Bonn, har dr. Köstler, privatdocent i Czernowitz, nylig studeret »Huldentzug als Strafe«; han har ønsket at bringe paa det rene, hvad der egentlig ligger i den fra middelalderlige dokumenter saa vel kjendte trusel med pavens eller kongens »vrede«, »indignatio«. Forf. kommer til det resultat, at denne »straf« hverken kan avledes av den romerske eller av den germanske ret, men at den bare er et slags jordisk sidestykke til tapet av guds naade. Den forekommer ogsaa bare der, hvor vi finder en sammenblanding av geistlig og verdslig myndighet, i det østromerske rike fra Justinians tid av, i frankerriket alt fra merovingertiden og i pavedømmet fra det 11 aarh. av. Nogenlunde uavhængig opkommer den paa alle disse steder. Dog saaledes at de frankiske konger først anvender den mot sine egne embedsmænd; og brukes den overfor undersaatterne i almindelighet, vil man altid finde, at det gjælder brudd paa kloster- og kirke-privilegier. I begyndelsen synes denne »straf« at bety, at kongen forbeholder sig at straffe rent vilkaarlig, efter eget godtykke. Men efterhaanden synker den ned til en ren formel, og som saadan lever den endnu den dag idag i det pavelige kancellisprog.[1]

I England forekommer denne straffetrusel alt under Alfred den store, men først fra det 12 aarh. av sprer den sig utover hele Europa, fra Italien og Spanien til Skandinavien. I Norge kjender dr. Köstler to eksempler paa den,

[1] Forf. citerer et pavebrev av 4 oktbr. 1909.

begge hentet fra Munkelivs Brevbok, et fra Haakon Magnussøn den ældre (16 febr. 1300) og et fra Erik av Pommern.

Imidlertid er den jo langt almindeligere. Første gang vi støter paa den er vistnok i et brev fra Haakon Haakonssøn fra ca. 1224[1], hvor han truer bønderne med kongens »rveidi oc reifssingum. oc storom fiargioldom«, hvis de generer kirken i dens besiddelse av Djupvik fiske paa Modum. Mens dette vistnok er det eneste kjendte eksempel paa »kongens vrede« under Haakon Haakonssøn, optrær formelen et par ganger under hans efterfølger Magnus Lagabøter. To av disse brev er det vistnok tvilsomt at bruke, idet det ene (D. N. XI 2) bare er bevaret i en avskrift fra det 17 aarh., mens det andet (D. N. XII 3) med gode grunde er anfegtet av Lehmann[2]; desto interessantere er derimot det tredje, som heldigvis er bevaret i original (D. N. II 12); kongen tar her Nidaros kanniker i sit vern og truer alle, som forurettter dem, med guds og den hellige Olavs hevn og av kongen vrede, revsing og saa haard medfart, som om de hadde forbrutt sig mot kongens egne folk; men de som viser kannikerne velvilje, skal faa gjengjæld av gud og den hellige Olav og kongens naade, venskap og fuldkomne godvilje. Det hele er her høitidelig og vidtløftig formet; man merker tydelig, at det ikke er nogen fast kancelliformular, som er avskrevet.

Almindelig brukt blir denne »straf« imidlertid først under Magnus Lagabøters sønner, især under Haakon V. For et sterkt kongedømme har jo netop denne trusels ubestemte, vilkaarlige karakter været meget effektiv; og ogsaa det positive motstykke, løftet om kongens venskap, har kunnet utrette noget. Endnu under Erik bevares det kirkelige i uttrykket, som i et vernebrev fra 1283 for Nidaros domkirke (D. N. II 20), som stadfæstes med formelen: »Ok giæte þætta huær æftir þui sem ambun vil af guði haua. oc oss ænga oþyct.« Og ogsaa i indholdet sporer man den kirkelige oprindelse forsaavidt som den endnu bare anvendes i vernebrev for kirkens eiendomme eller for geistlige.

Fra begyndelsen av 1290-aarene begynder man her at spore

---

[1] D. N. II 5.

[2] Königsfriede der Nordgermanen, s. 218 f.

en forskjel. Dels finder vi nu[1] truselen med kongens vrede anvendt ogsaa i vernebrev for verdslige personer og deres gods. Dels begynder uttryksmaaten nu at fæstne sig til det rent neutrale: »þæir skulu sæta af oss ræiði ok refsingum ok hardum afarkostom«, eller bare »sæta vare sannre obliðu»[2].

Et enkelt brev (D. N. II 53, 3—9 1299) gir en antydning om, hvad denne »straf« indeholder, eller peker ialfald paa, at den har været meget streng; det heter om nogen som har forurettet korsbrødrene i Stavanger, at de skal svare kongen fuldt »brefabrot», »saafremt I ikke vil ha vor sande vrede med lovlig revsing«; den maa altsaa ialfald ha *kunnet* være strengere end brefabrot-straffen. Enkeltvis findes ogsaa uttryk som tyder paa en sammenblanding av dette almindelige »tap av kongens naade« med den gamle fredløshet, dikteret som vilkaarlig straf av kongen: saaledes byder kong Magnus Erikssøn i 1343 jemterne at utrede den gamle told til kongens kapel i Sunde »vndir ydan frid« (D. N. III 220). For kronens embedsmænd har kongens vrede vel i almindelighet været ensbetydende med avsættelse; positive vidnesbyrd for dette har vi rigtignok først fra kong Olav Haakonssøn (1384; D. N. V 331); saafremt I vil finde vor naade og beholde Eders navnbot), fra Karl Knutssøn (24—11—1449; D. N. V 762; skulu their vissa von eiga ath wii faom theim j hender var leen eer frammare vilia fylgia varom breffuom oc bodscap) og fra Kristian I (1458; D. N. XIII 126; have vor ugunst og miste sine len; jfr. D. N. IV 941).

Om det positive motstykke, løftet om kongens venskap, nogensinde har hat en reel betydning, kan vel være tvilsomt; alt i slutningen av det 13de aarh. virker det stivnet og formelagtig i uttrykket[3]: saafremt I vil ha vort venskap

[1] Første gang 15 juli 1292 (D. N. V 19 f.) i vernebrev for Bremens borgere.

[2] Paa latin: tales incurrent nostram iram et indignacionem ac duras vindictas; sicut grauem nostre maiestatis offensam voluerit euitare o. l. — Se. f. eks. D. N. I 80, 87, 91; II 52, 100, 229, 284, 307 osv. osv. Den gamle, høitidelige, kirkelige uttryksmaate findes dog ogsaa delvis bevaret (1309, D. N. III 81; 1354, D. N. IV 370).

[3] Se f. eks. D. N. V, 26 f., 28, 48, 52, 175, 197; II 74, 139 osv. osv.

el. l. Men først efter midten av det 14 aarh., fra Haakon VI.s tid av, synes truselen om kongens unaade at begynde at tape sin kraft. Mens endnu Magnus Erikssøn hadde brukt den i brev til en enkelt mand (1345, D. N. IV 285), fæstner den sig nu efterhaanden til bare at brukes i aapne breve; den sammenknyttes nu gjerne med brefabrot-straffen, uten at man egentlig kan se om den har været et tillæg, som virkelig har betydd noget[1]. Fra midten av det 15 aarh. av tar formerne fra det danske kancelli mere og mere overhaand i de norske kongebrev; »under vor kongelige hevn og vrede« blir en likesaa stereotyp og likesaa indholdsløs formel som »under vor hyldest og naade«[2].

Virkelig effektivitet har altsaa »der Huldentzug als Strafe« kun hat i kanske kort tid i Norge, væsentlig kun under Magnus Lagabøter og hans to sønner. Den er hos os av kirkelig oprindelse og anvendes bare en gang imellem overfor rent verdslige forseelser. Kongedømmets svækkelse i det 14 aarh. paa den ene side og brefabrot-straffen med sin bestemt avgrænsede og derfor mere anvendelige karakter paa den anden gjør det av med den. Men som gjenganger vedblir den endda at leve i aarhundreder.

Edv. Bull.

Deutsche Geschichte von *Dietrich Schäfer*. Erster Band. Mittelalter. Jena. Verlag von Gustav Fischer. 1910. 469 + IX Pagg. 8vo. — Zweiter Band. Neuzeit. Jena. Verlag von Gustav Fischer 1910, 505 + X Pagg. 8vo.

Geheimraad Dr. *Dietrich Schäfer*, Professor ved Berlins Universitet, bærer forlængst i Videnskabens Verden et høit anseet Navn. Dette er ikke mindst vundet gjennem hans omfattende, grundige Forskninger i hanseatisk Historie, som igjen tidlig førte ham ind i Studiet af dansk, norsk og svensk Historie. Fra Fødebyen Bremen vendte han tidlig

---

1 D. N. I 378, 539, 782 osv.

2 Som et litet psykologisk kuriosum kan det fortjene at nævnes, at uttrykket »under vor kongelige hevn og vrede« i det 15—16 aarh. bare blev brukt av den regjerende konge. Selv Kristian II som utvalgt konge avholder sig fra det, undtagen en eneste gang, i et vernebrev for Jemtland 1510 (D. N. XIV 235); han har vel haabet, at naar det gik saa langveis hen, skulde det aldrig komme hans strenge far for øie.

sit Blik ud over de øvrige Hansestæder ved den tyske Nord- og Østersjøkyst, ikke mindst mod Gottland, Skaane og Bergen. Han har gjennem Livet virket overordentlig for at udbrede i sit Hjemland en rigtigere og bedre Forstaaelse af de tre skandinaviske Rigers Historie, og han har aldrig afladt med at vise sine Landsmænd Værdien af det historiske Arbeide, som her er udført gjennem Aarenes Løb. Men han har ikke nøiet sig hermed.

I 1908 udkom der fra Schäfers Haand et Værk i 2 Bind, som viste ham og hans Studier fra en helt ny Side. Det var en Oversigt over den nyere Tids Historie siden de store Opdagelsers Tid, og denne vakte med Rette en meget stor Opsigt. I Løbet af nogle Maaneder udkom Bogen i 3 Oplag. Den blev læst og vurderet efter Fortjeneste. Ogsaa hos os fandt den adskillige Læsere. I 1910 overraskede Dietrich Schäfer atter med et nyt, stort anlagt, indholdsrigt Værk i 2 Bind, — det var en Tysklands Historie, gjennemført efter en bestemt Plan, som ikke paa noget Punkt har svigtet de Opgaver, som dens Forfatter havde foresat sig at følge til Enden. Og nu foreligger disse to svære Bind, hvert paa 450—500 Sider i en mønstergyldig Udførelse, vel egnet til at vække Forundring og Beundring. Det er en ny Side ved ham, som her har vist sig, lige udmærket som den, han senest lagde frem. Det er en af disse Bøger, som ikke alene maa glæde den Forfatter, af hvis møiefulde Arbeide de er fremgaaet, men som med ligesaa god Grund maa hilses velkommen af hans historisk interesserte Landmænd, ja, af enhver Ven af god historisk Forskning.

Skjønt Dietrich Schäfer i sin Fremstillingsmaade er meget forskjellig fra de almindelige tyske Skribenter, — skjønt han er hævet over hele det gammeldagse Præg, der saa let ansees for at være uadskillelig forbunden med de Former, som engang har været stemplet som almengyldige i den tyske, videnskabelige Literatur, saa er dog denne stort anlagte Bog et ægte, helstøbt Udslag af den moderne tyske Aand, i Ordets bedste Betydning. Han skildrer sit Folk ud fra de gjennem dets geografiske Beliggenhed og hele dets Fortid givne Forudsætninger. Og denne Skildring, den er fra først til sidst skrevet i et Sprog, der bevæger sig gjennem de letteste og de eleganteste Sætninger, skrevet i et Tysk, der besidder alle de Fordele, som man ellers mener

kun er særegne for engelske og franske Skribenter. Eller kanske denne Stil netop er et Vidnesbyrd om, at den er skabt af den nye tyske Aand, og at den vil vedblive at vise sig uadskillelig forbunden med denne. Schäfers Bog er moderne, bygget op paa moderne Forskning. Derfor vil den ogsaa uvilkaarlig give sine Læsere, ikketyske ligesaa meget som tyske, Indtrykket af den moderne tyske Videnskabs Opfatning af sit Lands historiske Stilling.

Tyskland er for Schäfer et Rige i Midten, der kun undtagelsesvis har at fremvise naturlige Grænser. Som Regel er de skillende Linier trukket ved Historiens, ikke ved Naturens Gjerning og skabt af den. Men saa ligger ogsaa Landet i en aldeles udpræget Grad gunstigt til for Handelsomsætningen. Dets Folk har dermed ogsaa havt den Fordel at ligge saare fordelagtig til for aandelig Udveksling med Fremmede. Intet andet Folk har i lige Grad bevist sig forstaaelsesfuldt og modtageligt for fremmed Kultur. Dette har havt sine Fordele. Men saa har det ogsaa til samme Tid vist sine skadelige Indvirkninger. Ud fra disse Iagttagelser bygges saa den videre Fremstilling, der begynder med Cimbrer og Teutoner, med Cæsar og Ariovist, og som ender med de sidste Begivenheder i den indre Partiudvikling.

Dietrich Schäfer skriver, baaren af en varm Kjærlighed til Land og Folk, stærkt optagen av begges vekslende Skjæbner, og ligefuldt med det stærkeste Ønske om at kunne vise alle lige Ret. Han vil lægge hvert betydningsfuldt Moment lige klart frem. Saadan skal Historien skrives. Saadan maa den skrives, og i en saadan Form gjør den til alle Tider den bedste Virkning. Det gjør da ogsaa den nye Bog af Schäfer. Som den hele Menneskeheds, saa ligger ogsaa det enkelte Folks Udvikling efter de samme Linier, og efter dem maa den skildres.

Det er de samme Kræfter, som bestemmer Historiens Gang, og naar den ikke for alle Tider kan skildres ganske paa samme Maade, da er Grunden dertil nærmest at søge i Kildematerialets større eller mindre Rigelighed. Mange Skikkelser, mange Begivenheder kan staa gaadefulde for os. Aarsagen ligger i Kildernes Mangelfuldhed, og der bliver let Huller, endog store Huller for de ældre Tider, da Kilderne er mindre tilstrækkelige. Men Manglerne kan i en stor Grad erstattes, og selv i fjerne Perioder kan det klart læg-

ges i Dagen, at det er de samme Grunde, som virker, som endelig afgjør og bestemmer Udfaldet.

Over Dietrich Schäfers Fremstilling er der i denne Henseende en velgjørende Ensartethed. Historien viser sig hos ham overalt i et sikkert, roligt Lys, og Læseren føler paa hvert Punkt, at han kan følge den erfarne Veileder, hvad enten det gjælder Karl den Store eller Keiser Wilhelm I og Bismarck. Jeg skulde føle mig fristet til at stille det Spørgsmaal, hvor ofte Forfatteren, netop under Indtrykket af Kildemateriellets Forskjellighed, kan have følt en Fristelse til at opgive sin rolige Betragtningsmaade, men dog har opnaaet at lægge de samme Principer til Grund og følge til Enden den engang optagne Traad. Med beundringsværdig Fasthed har han holdt denne Traad til den sidste Side.

I et sidste Tilbageblik har han saa samlet Totalindtrykket af sit Fædrelands hele vekslende Skjæbne. Han fatter der som ellers over vide Omraader, og altid kan han med sin fængslende Fremstilling bevare Interessen. Han peger paa den nye Tids Opgaver, med den Sikkerhed, som Overlegenhed i Studier gjennem lange Aarrækker alene formaar at give. For os mere fjerntstaaende kan det være lærerigt og interessant at læse hans Bemærkninger, der er noget andet end ordinære Godtkjøbs-Aandrigheder, som de kan erhverves ved en flygtig Avislæsning om de store tyske Partiers Fremtidsudsigter. Han taler med lige overlegen Ro om Centrum og om Socialdemokratiet, og med samme rolige, uforfærdede Tone klinger hans Ord om de tre Keisere, Wihelm I, Frederik III og Wilhelm II. Det er mærkeligt at læse, med hvilken Aabenhed han taler om den sidste og ikke mindst om hans Brud med Bismarck. Men til samme Tid udtaler han dog sin Glæde over, at denne Mand, hvis Øre har lært at kjende Tidens Vingeslag, og som har befaret Havene, er bleven Tysklands Regent. Vi kan da tillige let mærke, at Dietrich Schäfer selv er en af de Mænd, som har gjort sig mest bemærket ved at tage virksom Del i den tyske Flaadebevægelse, og at han deri har et Udgangspunkt for sine Domme.

Selve Tilblivelsen af et saadant Værk er et Udtryk for de sidste Faser af tysk Historie. En stor Del af den nulevende Slægt kan klart erindre Tider, da Europas Dom over Tyskland og Tyskerne var en anden end den, som nu

raader. En Tysklands Historie vilde i 1850 og 1860 have faaet en anden Form og et andet Indhold. Men det Folks Historikere, som har gjennemlevet og tildels selv kjæmpet med i de store Kampe, som det kostede at skabe alt, hvad der blev udrettet, de har ogsaa derfor taget med de uforglemmelige Indtryk, som vil præge deres historiske Arbeidsmethode som Repræsentanter for en aandelig Stormagt. De store Begivenheder er de kraftigste til at skabe den store Historie. *Y. N.*

Acta Pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1316—1536. II. Bind (1378—1431); III. Bind (1431—1471); IV. Bind (1471—1492). Udgivet af Alfr. Krarup og Johs. Lindbæk. Udgivet paa Carlsbergfondets Bekostning. København i Kommission hos G. E. C. Gad. 1907. 1908. 1910. — IV + 467 s.; [II] + 463 s.; [II] + 608 s.

Den righoldige kronologiske samling av pavelige aktstykker vedrørende Danmark og danske forhold i tiden fra Johannes XXII til reformationen, hvilken danske forskere med prisværdig planmæssighed har fremdraget hovedsagelig fra det vatikanske arkiv i aarene 1894—1906, er siden 1904 med ligesaa rosværdig planmæssighed blevet gjort almenheden tilgjængelig i en smuk og hændig udgave.

Efter at første bind av denne samling, omfattende tiden fra 1316 indtil schismaets begyndelse (1378), var udgivet 1904 ved dr. L. J. Moltesen, den første nordiske Vatikanforsker efter P. A. Munch, og det paa bekostning af den Hjelmstjerne-Rosencroneske stiftelse, saa har efter 3 aars ophold fortsættelsen fulgt paa bekostning av det store Carlsbergfond, og derfor med al ønskelig raskhed, under redaktion av de yngste danske Vatikan-forskere cand. mag. Alfred Krarup og dr. phil. Johannes Lindbæk; paa 4 aar er allerede udsendt 3 bind paa tilsammen vel 1500 sider, omfattende de 113 aar fra skismaets begyndelse indtil slutningen av Innocentius VIII's pontifikat. Det sees let, at stofmængden vokser raskt, jo længer man kommer ned i tiden, og det 4de bind byder for 21 aar et par hundrede sider mere end det første bind for 62 aar. En oversigt over antallet av breve i de enkelte bind viser veksten sikrest:

I	1316—1378	nr. 1—759	ɔ:	paa	62	aar	759 breve.
II	1378—1431	nr. 760—1593	ɔ:	—	53	—	834 —
III	1431—1471	nr. 1594—2452	ɔ:	—	40	—	859 —
IV	1471—1492	nr. 2453—3301	ɔ:	—	21	—	849 —

Ligesom I. bd. dannede et værdifuldt supplement til Moltesens avhandling om »De avignonske Pavers Forhold til Danmark« (1896), har det i 3dje og 4de bd. offentliggjorte stof samt aktstykkerne i det kommende 5te bd. dannet grundlaget for Johannes Lindbæks fortræffelige og omhyggelige monografi »Pavernes forhold til Danmark under kongerne Kristiern I og Hans« (1907).

Avdøde professor Ludvig Daae har i [norsk] Historisk tidsskrift, række 4, bd. III, s. 393—396 (1905) omtalt 1ste bd. av dette verk og i forbindelse hermed givet en kort oversigt over den nordiske Vatikan-forsknings forhistorie. Med udgaven er han vistnok fuldt ud tilfreds (»Samlingen er udført med stor Omhyggelighed og Elegants«), og han har kun »en eneste lille Anmerkning at gjøre«. Medens anmelderen i Literarisches Zentralblatt für Deutschland LVI (1905), sp. 269—270 kun har at beklage, at udgiveren til indledningen og registret og indholdsangivelserne av de enkelte breve benytter dansk og ikke latin, paapeger A. Brackmann i Göttinger gelehrte Anzeigen CLXVIII (1905) 1, s. 296—308 en række mangler og feil ved udgaven; de vigtigste indvendinger opsummeres av Otto Clemen i Theologischer Jahresbericht XXIV 1904, s. 380, saaledes: »Der Wert der von Moltesen besorgten Ausgabe beruht . . . nur auf der Bedeutung der Quelle, nicht auf die Arbeit des Herausgebers, vor allem, weil dieser sich beschränkte auf die Zeit nach 1316, weil er das Kopenhagener u. a. Archive nicht benutzte, die Literatur nicht genügend heranzog, die Fundstätten der römischen Urkunden nicht mitdruckte, und weil das Register selbst bescheidenen Ansprüchen nicht genügt.« Hermed er imidlertid ikke dr. Moltesens synderegister slut; Brackmann er heller ikke tilfreds med indledningens oplysninger om Vatikan-arkivets bestanddele og deres indbyrdes forhold, og særlig at forholdet mellem de indleverede suppliker og de udstedte breve ikke er konsekvent holdt for øie i udgaven; han mener, at adskillig mere kan forkortes i tekstavtrykkene, særlig i provisionsbreve, dispensationer super defectu natalium og super residendo samt de beneficorum cumulatione

osv., klager over at teksten vilkaarlig og stiltiende er blevet rettet, at de danske regest-overskrifter er inkonsekvente og uheldig redigeret, at takstbetegnelserne ikke er dechiffreret, at der ved breve som ikke er gjenoptrykt, henvisningerne sættes paa en uheldig plads og med lidet fremtrædende typer, nemlig mellem konteksten og dateringen i det anførte brev og med samme typer som teksten; endelig savner han et register over brevinitierne og en liste over den benyttede litteratur.

Paa Brackmanns noget haardhændte, men ikke uretfærdige anmeldelse svarede dr. Moltesen i et lidet skrift, der udkom under titelen »Eine Replik an den Rezensenten von Acta Pontificum Danica I in den Göttinger gelehrten Anzeigen« (Kbh. 1905).[1]

Idet udgivelsen av verket fra 2det bd. av er gaaet over i andre hænder, vil det være passende paany at skjænke denne publikation en omtale i dette tidsskrift, skjønt allerede L. D[aae] kortelig har omtalt APD II—III i 4de rækkes II bd., s. 76 f. (1908).

Det vil ved en nærmere betragtning let vise sig, at Brackmanns recension har havt adskillig betydning for de nye udgivere, saaledes at disse nu paa flere punkter har modificeret og forandret editionsprinciperne, samtidig som de dog i hovedsagen følger den vei, som dr. Moltesen har slaaet ind paa. Endel av mine bemerkninger vil derfor gjælde hele verkets anlæg, medens jeg for andre spørgsmaals vedkommende kun tager hensyn til hvad der præsteres i bd. II—IV.

1. *Samlingens anlæg.* Som allerede av prof. Daae fremhævet, er APD »delvis en Udgave, delvis en Regestsamling« (l. c., s. 395). Principet bestaar deri, at hvad der tidligere er trykt, regesteres udførlig, men ikke gjenoptrykkes; kun det nye stof meddeles i (forkortet) avtryk. Denne regel følger ogsaa de nye udgivere; bare for visse slags dokumenter har de gjort en avvigelse fra den i I. bd. betraadte vei, idet der fra bd. II av gjenoptrykkes fuldstændig alle breve vedrørende kameralsager samt »enkelte tidligere i sjældne og vanskelig tilgjængelige værker trykte Breve« (APD II, s. II).

Hele denne metode har imidlertid forekommet nærværende anmelder mindre tjenlig; thi selv om en udførlig

[1] Dansk Bogfortegnelse LV, s. 61 ($^{14}/_{7}$—$^{17}/_{8}$ 1905).

regest træder istedenfor det udeladte før trykte brev, saa erstatter den dog dette paa ingen maade, og man tør jo ikke forudsætte, at der selv i den bedst forsynede historikers bibliotek skal findes alle den slags verker, hvortil der er henvist. Hvem eier vel verker som Mansi's og Harduin's konciliesamlinger eller Raynaldi Annales eller det store romerske bullarium eller Haller's Concilium Basileense? Og vistnok ikke mange nordiske historikere udenfor Danmark kan rose sig av at besidde alle de danske brevpublikationer o. l., hvortil der henvises. En letvindt haandbrug av APD er derfor udelukket ved hele verkets anlæg, og i saa maade er det norske diplomatarium langt mere hensigtsmæssigt at benytte, trods den iøvrigt uordnede maade, hvorpaa det er blevet udgivet; thi her er principet det, at alt brevstof, som vedrører Norge og norske forhold skal trykkes in extenso i samlingen, selv om det tidligere er trykt andetsteds, endog i let tilgjængelige verker. Den der trænger APD til sine studier, maa enten lade sig nøie med udgivernes regester eller hvert øieblik ty til andre bøger, d. e. han er ved benyttelsen av APD absolut nødt til at arbeide paa det offentlige bibliotek; thi hvem vil trække et uhyre som Raynaldi Annales eller SRD hjem i sin stue? Det lader sig vel neppe betvile, at Carlsbergfondets midler hadde strukket til for at udgive den danske pavebrevsamling paa samme fuldstændige maade som nordmændene og svenskerne[1] har publiceret sine acta pontificum.

2. *Litteraturbenyttelse.* Den maade, hvorpaa de nye udgivere henviser til de steder, hvor tidligere trykte breve findes, er noget ændret fra bd. I av. Medens dr. Moltesen kun meddeler »de lettest tilgjængelige eller det sted, hvor det først er trykt (APD I, s. V), saa citerer Krarup og Lindbæk »som Regel det sidste (ɔ: bedste) Tryk foruden Løbenumrene i Regesta og Repertoriet« (II, s. II). Imidlertid — siden det nu engang hører til verkets plan at udelade tidligere trykte tekster, — vilde benytteren av samlingen været mere tjent med at faa en fuldstændig opregning av disse breves findested; har man nu ikke det netop anførte verk for haanden, maa man ha fat i Regesta Danica eller i Erslevs repertorium for at se, om brevet muligens er trykt

[1] Svenskt diplomatarium från 1401, bd. I V.

andre steder; vistnok er det et betydeligt fremskridt, at udgiveren konsekvent benytter og citerer disse verker, hvor de omtaler brevet, og hermed er gjort godt igjen for den forsømmelse, som dr. Moltesen i I bd. hadde gjort sig skyldig i, idet han paa en vilkaarlig og usystematisk maade benyttede og citerede Regesta og Repertoiret, hvilket Brackmann skarpt paatalte, og herved har man fra II. bd. av undgaaet den feil at behandle tidligere kjendte breve som ubekjendte[1] eller at springe over tidligere kjendte breve; og vistnok er det forklarligt, at udgiverne anser det for unødigt at gjentage alle citater fra Regesta og Repertoriet, naar man nu engang har disse veileder-verker; men den av mig ovenfor omtalte opregning vilde ikke taget stor plads, om udgiverne hadde anvendt sigler til betegnelse av de citerede verker (istedenfor at anføre hele titelen hver gang) og forklaret disse i en literaturfortegnelse.

Ved at gaa efter regelen om at citere det »sidste (ɔ: bedste) Tryk« er de nye udgivere etsteds kommet underlig avsted, nemlig hvor de citerer breve efter den saakaldte »Marcellus's kopibog«. Som bekjendt er hele dette nu tabte haandskrift trykt efter en Bartholinsk avskrift i SRD VIII; men adskillige breve er gjenoptrykt i DN XVII, Weibulls Dipl. dioc. Lund. og O. Nielsens Kjøbenhavns Diplomatarium. For de gjenoptrykte breves vedkommende citerer nu APD bare det nyere tryk (f. eks. III nr. 2037, 2062, 2148), men de andre henvises man til at opsøge i SRD VIII (APD III nr. 2077, 2080, 2091 o. fl.). Det mest praktiske vilde dog været at citere SRD for alles vedkommende, og dertil føiet oplysning om de nyere tryk; saaledes henvises i APD III, s. 241 nr. 2088 baade til Raynaldus og det nyere tryk i DN, og i APD III nr. 2274, 2400 baade til Wadding og DN. Meget karakteristiske for denne forvirrede citeringsmaade er numrene APD 2150—2152 (III, s. 271—272), hvor nr. 2150 skal søges i Dipl. dioc. Lund., nr. 2151 i SRD, nr. 2152 i DN, skjønt de alle findes i SRD. Hvad hensigtsmæssighed denne metode medfører, forstaar jeg ikke. Jeg betviler ogsaa, at trykket i DN XVII er bedre end i SRD; thi saavidt jeg ved, ligger SRDs avtryk til grund.

[1] Dog er APD II 832 (mgl. i Reg. Dan.) trykt i Bull. Præd. [2]II, 326.

3. *Formelforkortningen.* Paa dette punkt har de nye udgivere gjort et betydeligt fremskridt fra I. bd. For det første har de »maattet forkorte adskillig mere . . .». »Grundprincippet ved Forkortningen har været det, overalt at udelade Gentagelser, Selvfølgeligheder og ikke positivt Stof« (II, s. III). Nærmere — men ikke fuldstændig — oplysning om, hvad der er udeladt, gives i bd. I, s. V—VII og i bd. II, s. III. En interessant illustration av udgivernes fremgangsmaade meddeles i bd. II, s. 465 (= nr. 1388), hvor et brev er trykt med fuldstændig tekst, saaledes, at hvad der udelades, er sat med antikva, hvad der medtages, med kursiv.

Dernæst har de nye udgivere ved slutningen av hvert bind meddelt et systematisk hjælpemiddel til at finde ud, hvordan de udeladte formler og formularer lyder i sin hele længde, noget som savnedes i I. bd., hvor dr. Moltesen nøiede sig med i indledningen at henvise til Tangls Kanzleiordnungen og nyere samlinger av vatikanske aktstykker. Heri ligger et betydeligt fremskridt fra I. bd. Men jeg tror ikke, at de nye udgivere har givet benytteren den heldigste nøgle i haand til at udfinde formlernes ordlyd.

I denne nøgle er kun taget hensyn til forkortning av brevenes begyndelsesformler og av de breve som altid ord for ord skrives efter en bestemt formular, medens der savnes detaljeret anvisning til at udfylde forkortningerne i selve brevenes tekst.

Begyndelsesformlerne og brevformularerne er i avtrykkene altid anført med sine første ord, og fortsættelsen udeladt og antydet ved et »etc.«. Nøglen til resten bestaar i en alfabetisk liste over alle i vedkommende bind forekommende indledningsformler med henvisning til et enkelt nummer i samlingen, hvilket begynder med eller bestaar av den anførte formel eller formular. Slaar man nu op dette nummer, findes imidlertid, naar brevet er trykt i et andet verk, i APD ikke mere end de samme begyndelsesord og en henvisning til dette andet verk (f. eks. Provenit i formelregistret APD II, s. 461 = II nr. 1033 med henvisning til Svenskt dipl.), andre steder findes formelen fuldstændig avtrykt i APD (f. eks. Militanti ecclesiæ II, s. 461 = II nr. 849, hvor originalens forkortning er udfyldt efter Tangl), eller der meddeles en henvisning til et andet sted i APD, hvor vedkommende formel er at søge (dels i selve formelregistret, f. eks.

Dignum arbitramur II, s. 460, dels i en note til vedkommende brev, hvortil formelregistret henviser, f. eks. Sincere devotionis affectus II nr. 896). Endelig er der efter formelregistret avtrykt en samling formler i alfabetisk orden; disse er i selve formelregistret merket med en stjerne; hvor der da i senere bind forekommer en formel i registret, som er avtrykt i formelsamlingen i èt tidligere bind, henvises hertil; der findes stadig nye formelavtryk i hvert nyt bind.

Saaledes kommer man til at maatte søge formlerne dels et avtryk i et andet verk, dels i et avtryk i APD, og her enten i samme bind eller i et tidligere bind, i begge tilfælde enten i en brevtekst eller i formelsamlingen.

Denne indviklede regel har selv ikke udgiverne kunnet overholde. For at nævne et eksempel: Der findes flere forskjellige formularer, hvis indledningsformel begynder med ordet Sincere, men ender paa forskjellig maade:

1) Sincere (etc.) incrementum: i breve om at feire messe før daggry.
2) Sincere (etc.) opportuna: i stadfæstelsesbreve.
3) Sincere (etc.) annuamus: i breve om at ha reisealter.
4) Sincere (etc.) — — —: i breve om en fuldkommen skrifteavlad.
5) Sincere (etc.) gratioso: i breve om patronatsret.

Ingen av disse findes i de alfabetiske formelavtryksamlinger i bd. II—IV. — Nu henvises man i bd. II, s. 462 til at søge udfyldningen paa den første formel i nr. 998, hvor man møder en ny henvisning til Svenskt Dipl. (IV 2867), for den anden i nr. 896, hvor man bedes at slaa op i APD I nr. 146, og for den tredje i nr. 1050, hvor man atter maa gribe til Svenskt Dipl. (IV 2976). — I bd. III, s. 460 oplyses man allerede i selve formelregistret om, at den første formel er »trykt 998«, hvilket slet ikke er tilfældet; ligesaa om 3dje formel, at den findes »trykt 1050«, hvor man forgjæves søger den, og endelig henvises for den 4de formel til nr. 1889, hvor man mødes av et kort og godt »[etc.]«. — I 4de bd. endelig henvises s. 604 for den tredje formel til nr. 2549, og der findes merkværdig nok hele formelen ord til andet avtrykt; og den 5te formel vil efter registrets anvisning findes fuldstændig meddelt i nr. 2550.

Medens det saaledes vil koste unødigt bryderi at finde frem indledningsformlerne og hel-brevs-formularerne, støder

benytteren paa nye vanskeligheder i det andet slags forkortninger, nemlig udeladelserne i selve den løbende brevtekst. Medens det første slags forkortninger altid er antydet ved »etc.« (d. e. at den originale tekst ikke indeholder mere end dette ord) eller ved »[etc.]« (d. e. at den fuldstændige original-tekst er udeladt av udgiverne), saa betegnes udeladelser inde i brevteksten dels ved en 2—3 prikker, naar det er et længere stykke, dels slet ikke, naar det er bare nogle faa ord (især synonymer eller intetsigende vendinger), dels sættes den av udgiverne sammendragne tekst i skarpe antikva-klammer.

Selv om nu formlerne er det mindst vigtige ved aktstykkerne, burde udgiverne dog, naar de følger det princip at udelade alt formelmæssigt stof, have søgt at indrette sin nøgle til opløsning av forkortningerne noget mere hensigtsmæssigt end skeet er i bd. II—IV. Udgivelsesmaaden i bd. I har vistnok i nogen grad havt sine eftervirkninger i de følgende bind, men det vilde ikke paa nogen maade skadet verkets enhed, om de nye udgivere hadde taget skridtet fuldt ud i den retning som de paa en famlende og upraktisk maade stiler imod: 1) en fuldstændig veileder i forkortningssystemet, 2) en tydelig betegning av selve forkortningerne i teksten, 3) gjennemført henvisning i selve teksten til det sted hvor forkortningerne kunde findes opløst.

Dette kunde lettest være skeet paa følgende maade:

Alle i hvert bind forekommende indledningsformler og formularer avtrykkes fuldstændig i alfabetisk orden (paa samme maade som det ufuldstændige formelavtryk, som nu findes) ved enden av bindet. Hvert bind forsynes med en saadan formelrække; ved tidligere trykte formler henvises til det sted i foregaaende binds formelrække, hvor vedkommende formel er trykt.

For alle større, indre tekstforkortninger kunde henvises til fuldstændige mønsteravtryk av de forskjellige slags breve (i bd. II meddeles kun eksempelvis i nr. 1279 et saadant avtryk og det av de sjeldneste formularer); vedkommende mønsterbrevs nummertal i kursiv i skraa skarpe klammer indsat paa det forkortede sted vilde været tilstrækkeligt og ikke taget mere plads bort end de av udgiverne benyttede prikker.

De mindste forkortninger kan vistnok uden skade fore-

tages saaledes som skeet uden at antydes i avtrykket; men man kunde dog ogsaa samlet disse i en særskilt (alfabetisk?) række og ved et par bogstaver, et kursivt nummertal eller lign. (som henvisning til opløsningsrækken), i skraa skarpe klammer ha hjulpet benytterne til at rekonstruere sig den fuldstændige tekst.

Selv de pavelige skrivere har ofte forkortet formler ved bare at sætte begyndelsesbogstaverne av formelens ord (f. eks. ofte i pergamentregesterne fra 13de aarh.), og man møder i 14de og 15de aarh. stadig udeladelser betegnet ved »etc. usque ad«, ligesom et vidtgaaende forkortningssystem er gjennemført i de fleste nyere Vatikan-publikationer (f. eks. Ecole française's udgave av de ældre pave-regester fra Innocentius III til Clemens V), saaledes at de danske akters udgivere har slaaet ind paa en langt fornuftigere taktik ved at følge dette eksempel end det norske diplomatariums udgivere, som især i XVII bd. har avseet fra al videregaaende forkortning, men trykt in extenso rub og stub; men naar der engang er forsøgt at give en veiledning i de danske akters fortolkningssystem, burde denne været udtømmende gjennemført.

4. *Tekstbehandlingen* i APD II—IV er særdeles omhyggelig, hvad der fremgaar av udgivernes forord i bd. II, s. IV: »For at gøre Teksten saa paalidelig som muligt er der ofret meget Arbejde paa Korrekturen: Dr. jur. Emilio Ranuzzi i Rom har læst en Korrektur efter Originalerne i Vatikanarkivet .... Adjunkt Jul. Nielsen i Frederiksborg har sammen med os gennemarbejdet Brevene og paataget sig det filologiske Ansvar for den latinske Tekst, og — sidst, men ikke mindst — har Prof. M. Cl. Gertz ... ved sine Konjekturer (i Udgaven betegnede med et Gz.) paa overmaade mange Punkter berigtiget Teksten.« Det vil efter oplysninger om et saa forsigtigt og sagkyndigt samarbeide være overflødigt, ja ligefrem formasteligt at give sig til at betvile tekstens udmerkede tilstand og gaa den efter i sømmene; en saadan undersøgelse vil formodentlig ingen »frugt« bringe.

Imidlertid har nærværende anmelder et par ting at bemerke om tekstens typografiske tilrettelæggelse:

Udgiverne har meget fornuftig anvendt antikva til den oprindelige tekst, saaledes som den foreligger i den av de samtidige pavelige skrivere officielt redigerede form, men

kursiv til citater (f. eks. APD IV, s. 406) og til yngre ikke embedsmæssige regester eller referater, f. eks. Garampi (nr. 2310), Indice (nr. 2991), eller andre arkivregistraturer (nr. 1970), eller notiser (nr. 2033); ligesaa bruger de — belært av Brackmanns recension — kursiv til de literaturhenvisninger, som ved tidligere trykte breve er sat [paa den uheldige plads] mellem brevets begyndelsesord og slutning istedenfor selve teksten.

Det forekommer mig imidlertid at have været bedst at benytte kursiv ikke bare til saadanne verkers titel (— hvorfor er dog trykkestedet »*(Lucæ 1752)*« sat med kursiv i nr. 1883, men »(Luxemburgi 1742)« i nr. 1884 med antikva? —), men ogsaa til andre henvisninger og bemerkninger, som udgiverne har sat ind i teksten, samt de hertil hørende parenteser og klammer (— hvorfor f. eks. kursiv i bd. IV, s. 406₁₈, men antikva i s. 66₆? osv. —), og indskrænket antikva til det som i nogensomhelst form hidrører eller kan hidrøre fra tekstens egen skriver.

Det vilde fremdeles været at ønske, om APDs nye udgivere hadde benyttet tydeligere distinktionstegn ved udeladelser og suppleringer. Skarpe antikva-klammer anvendes i APD overalt, hvor den indføiede tekst er antikva, uanset om det gjælder et supplement til teksten eller en sammendragning av samme eller en notis av udgiverne; runde parenteser (antikva og kursiv) anvendes ved ikke-tekstlige bemerkninger i teksten; kursiv-klammer har jeg ikke set benyttet.

Det princip, som følges for tekst-emendationen, er angit av dr. Moltesen i bd. I, s. VII saaledes: »Hvad der er eller formodes udfaldt, eller hvad der formentlig maa indsættes for Meningens Skyld, er sat i skarpe Klammer [ ]«. Man kan da ikke vide, om vedkommende supplering sker, fordi stedet er ulæseligt paa grund av skade i manuskriptet (APD III, nr. 1818), eller om den skyldes en forsætlig (III, s. 360 l. 3 f. n., 361 l. 8 f. n.) eller skjødesløs udeladelse av skriveren i en ellers læselig tekst (III, s. 83 l. 6 f. o.?).

Den bedste regel her er at bruge [ ] i første tilfælde, ( ) i andet tilfælde. — Hvad betyder f. eks. »exhib[eatur]« II, s. 408₁₁?; staar der i originalen et av skriveren forkortet »exhib.«, eller er resten av ordet ulæseligt? I nr. 2721 (IV, s. 186 ff.), er »[se conferre]« i l. 6 og »[sententias]« i

l. 18 ulæselige eller udeladte i originalen? og hvorfor anmerkes intet herom, naar det s. 187 l. 11 og 13 ved »[ac]« og »[voluit]« noteres ved foden et »add. Gz.«? Det er overflødigt at nævne flere eksempler paa denne slags uklarhed, da de findes paa mindst andenhver side i verket. — Endda ugreiere blir fremgangsmaaden i et tilfælde som »[Simili modo]» IV, s. 406[14] sammenlignet med »[*Eidem.*]« i nr. 3107; det er aldeles ubegribeligt hvad anvendelsen av klammer og typer her betegner.

Udgiverne anvender priklinjen for at betegne baade de helt ulæselige steder og sine egne udeladelser; rigtignok anmerker de det ved foden i første tilfælde (f. eks. IV, s. 29, 34; III nr. 1818); men bedre vilde det været at sætte det ulæselige i [ ] med omtrent den avstand mellem klammerne som udfyldningen kan antages at tiltrænge, og antyde udeladelserne ved *[ ]* med det av mig foreslaaede henvisningstal mellem klammerne; kursivklammer burde ogsaa benyttes ved sammendragne steder.

Anvendelsen av notetal i teksten er ofte utydelig — hvorfor bruges forresten notetal med bue efter: [3]) istedenfor det meget enklere fritstaaende tal: [3] ? —; hvor et længere stykke noteres, sættes meget praktisk notetal foran det første og efter det sidste ord, istedenfor henholdsvis skarp klamme og notetal [3], f. eks. IV, s. 215[1], men hvorfor flyttes undertiden det første notetal efter det første ord (IV, s. 548[7])? og hvorfor sættes notetal baade foran og efter et enkelt ord (IV, s. 548[2])? i sidste tilfælde kan man fristes til at henføre det første notetal til det foregaaende ord, som i »canonicos [2]) Slesvicenses [2])« (ssteds), skjønt det kun gjælder det sidste; og naar notetallet kommer paa feil linje som i dette tilfælde (ssteds): »Johannem
[4]) Brun alias Russe [4])»
kan man jo ikke vide, at »Johannem« ogsaa hører med i noteringen [4]—[4].

Takstbetegnelserne er anført i originalens skrivemaade; de nye udgivere har ligesom dr. Moltesen fundet det unødvendigt at opløse dem, saaledes som Brackmann i utrængsmaal ønskede.

5. *Bearbeidelsen* av aktstykkerne maa i enhver henseende i bd. II—IV siges at være tilfredsstillende. De nye udgivere har omhyggelig gjennemsøgt nordiske arkiver og

suppleret de vatikanske fund herfra; findestedet er med udmerket nøiagtighed angivet for alle nye breve og for de fleste før trykte; dog savner man undertiden proveniensoplysninger ved disse sidste (f. eks. nr. 1192, 1193, 1237), undertiden er oplysningerne utilfredsstillende (f. eks. nr. 1210); jeg skulde ogsaa ønsket, at findestedet, som almindelig er i diplomatarier, var blevet anført umiddelbart efter regesten foran brevet, hvorved man hadde sluppet at gjøre et langt sprang med øiet og ikke havt saa vanskelig for at finde stedet raskt, som nu da der i almindelighed i linjen lige foran staar trykt med samme slags typer (petit) skriverens navn og taksten.

Der er gjennemført en omhyggelig sammenstilling av suppliker og bevillinger, uden at den ene er blevet overset, som ofte var tilfældet i bd. I; kun det ene av disse stykker meddeles, og da i almindelighed bevillingen, medens kun supplikens findested anføres tilligemed dens »Fiat«; indeholder suppliken noget nyt, meddeles ogsaa den, ellers noteres kun avvigende læsemaader, hvor saadanne findes. Er bevillingen tabt, men kjendes fra Garampi eller Indices over Lateranregesterne, avtrykkes notiserne herfra sammen med supplikerne (f. eks. nr. 2481, 2496, 2593).

Regesterne er naturligvis fremdeles avfattet paa dansk; de er korte, men koncise og indeholder altid det væsentlige.

En fortræffelig ting ved APD er, at der (udenfor nummerfølgen) paa rette sted i den kronologiske række anføres datum og henvisning til aktstykker eller meddelelser, der omtales eller anføres (i uddrag eller fuldstændig) i andre aktstykkers tekst; kun skade, at ikke et par regest ord tillige oplyser om indholdet.

Registret maa siges at være udmerket; de korte personalhistoriske og topografiske oplysninger er benytteren meget kjærkomne. Meget fornuftig er under stedsnavne anført henvisninger til samme steds embedsmænd osv.; kjendes tillige disses navne, anføres kun disse uden henvisninger, og man søger selve henvisningerne under vedkommende navne selv i registret. Paa samme maade kunde ogsaa fordringerne til et standsregister være fyldestgjort, idet embedsmænds navne (uden henvisning) kunde være samlet under embedstitelen som stikord; dette er imidlertid skeet bare med enkelte slags embedsmænd, nemlig de som ikke er topografisk

betegnede; man kunde ialfald for saadanne som de sidstnævnte ha sammenstillet henvisninger til de enkelte steder, som de hørte til, om ikke hvert steds embedsmænd her atter opregnedes.

Ligesom I. bd. har heller ikke bd. II—IV andet end et (sammenstøbt) person- og stedsregister; sagregister findes ikke, og det nuværende register er vist heller ikke ment at være noget saadant; thi der findes av saglige stikord kun navnene paa embedsmænd og klosterordener, »Universitet« og »Afladsbreve« (disse sidste ogsaa kun forsaavidt de gjælder et sted, ikke personer). Forhaabentlig kommer sagregistret i verkets sidste bind, men dette er lovlig sent.

Man savner fremdeles de av Brackmann ønskede initieregistre (de nuværende henviser kun til enkelte breve og tjener som under punkt 3 omtalt opløsningen av tekstforkortninger), ligeledes litteraturoversigt.

— Hovedindtrykket av APD er trods alt meget gunstigt, og man maa være de mænd taknemmelige, som med saa stor flid, nøiagtighed og omhyggelighed besørger udgaven fra bd. II av, og ønske, at de maa kunne fuldføre arbeidet og give det helt igjennem det præg, som er eiendommeligt for deres arbeide. Hvad jeg ovenfor har paapegt, er jo væsentlig metodiske spørgsmaal, hvorom der altid vil være delte meninger, idet kravene i saa henseende altid vil være individuelt karakteriserede i overensstemmelse med de enkelte forskeres uddannelsesveie og synsmaader.

Saglig har jeg ikke kunnet underkaste APD en indgaaende prøvelse, og kan derfor ikke yde noget bidrag i form av reelle rettelser eller bemerkninger; kun skal jeg gjøre opmerksom paa, at »Hindzsadoth« i nr. 3072 udentvil betyr Hinzadotter (Hinze = Henrik), — at biskop Matheus av Hólar (APD III, s. 439, 445) (ogsaa kaldt Mathias, DN VIII nr. 342) ikke hed Mads paa norsk, men Matteus (DN V nr. 821), — og at man bør skrive etymologisk rigtig »Parentes«, ikke »Parantes« (III, s. 299).

Sluttelig vil jeg bede norske historikere iagttage de talrige rettelser av feilagtige dateringer i DN, hvilke findes som fodnoter i APD.

3dje april 1911.

Oluf Kolsrud.

Friedrich Christian, Herzog zu Schleswig-Holstein. Ein Lebenslauf. Von *Hans Schulz.* Stuttgart und Leipzig. Deutsche Verlags-Anstalt. 1910. VI + 402 Pagg. 8vo.

I 1896 udkom i Kjøbenhavn en kortfattet Biografi (148 Pagg. 8vo) af den i 1814 afdøde Hertug Fredrik Christian af Augustenborg. Han var en Mand, hvis Navn tidligere havde havt en høist omstridt Plads i den politiske og historiske Literatur, som knyttede sig til den slesvig-holsteinske Bevægelse i 1848—1850. Denne Biografi var forfattet af Julius Clausen, som derved havde havt Anledning til at benytte adskilligt tidligere utrykt Stof, dels fra den danske Kongefamilies, dels fra Augustenborgernes private Arkiver. Hertug Fredrik Christian var Frederik den VI's Svoger; han var Prins Christian Augusts Broder, og medens denne var den heldige Fører af den norske Hær under vanskelige Tidsforhold, havde Hertugen bl. a. havt en vigtig Befatning med Forberedelsen af det norske Universitet gjennem en længere Aarrække. Gjennem det Brud med Svogeren, som atter blev den uundgaaelige Følge af den Krise, hvori de begge kastedes ind efter det andet svenske Tronfølgervalg, blev han efter 1810, halvt med, halvt mod sin Vilje sat udenfor al Befatning med det offentlige Liv og blev da udelukkende Privatmand, som levede paa sine Godser, fjernt fra Hovedstaden.

Den Masse af Brevskaber, som paaberaabes i det nye tyske Værk, viser, hvilket rigt Stof der fremdeles foreligger til en Skildring af Hertugens Livsforhold og hans omfattende Gjerning. Det er, som om der af sig selv stilles i Udsigt en kommende ny Literatur over de dermed sammenhørende Emner. Foreløbig er det dog kun Hertugens eget Forhold og hans egen Stilling i Danmark, med hvad dertil knytter sig, som her omhandles. Som dets Supplement maa vi benytte os af andre Forfatteres Arbeider og fra dem hente videre Kjendskab til Tidens almindelige Forhold. Hans Schulz har forøvrigt allerede tidligere været inde paa de samme Emner og har behandlet diverse Forhold, som angaar Hertugens Forhold til den tyske Literatur og til dens store Bærere. Jeg kjender intet nærmere til disse hans forudgaaende Arbeider, uden hvad jeg i den foreliggende Bog kan se af Forf.s Noter, hvori deres Titler anføres. Men det

sees tillige af disse, at han endnu som Supplement til sin Skildring af Hertugen af Augustenborg har til Hensigt at berige Literaturen med et Uddrag af hans Breve. Det er at haabe, at denne Plan bliver udført.

Det er, som om man ikke kan faa nok at vide om den Kreds, som i Danmark ved Aarhundredskiftet omkring 1800 var den toneangivende, og som altid vil være bestemmende for senere Slægters Opfatning af den daværende literære Guldalder. Fra Bernstorffske og Reventlowske Familiepapirer, Optegnelser og Brevskaber strømmer nærsagt et uudtømmeligt Væld, og vi stifter et intimt Bekjendtskab med Mænd og Kvinder af en eiendommelig Type. Kanske der i det attende Aarhundrede ikke paa noget andet Sted i Verden har været levet et mere ideelt Liv paa Samfundets Høider end det, som den Gang i Danmark koncentreredes inden den Kreds, som paa samme Tid repræsenterede den fineste Smag, Samtidens mest fremskredne og ophøiede Ideer og betydelige Statsmænds politiske Fremtidstanker. Det kan beklages, at Ødelæggelsen i større Udstrækning har rammet Ernst Schimmelmanns skriftlige Efterladenskaber. Historien vilde da været rigere. For en Del maa dog en Erstatning herfor være at finde i Augustenborgernes Familiepapirer fra den samme Tid. Hvad der kan komme for Dagen, viser sig ikke mindst af den foreliggende Bog.

Hertug Fredrik Christian af Augustenborg var i sin Tid et Fænomen mellem Fyrster. Han var Skolemesteren, med alle sine Interesser knyttet nær til Samtidens filantropiske og pædagogiske Ideer. Altid optagen af sin egen Udvikling for at blive et saa godt og oplyst Menneske, som det kunde være muligt, gjennemgik han en hel Trinrække af de mest forskjellige Stadier paa denne Bane. Omgivet og paavirket af Digtere og Filosofer, sværmede han til en Begyndelse for den franske Revolution; Mirabeau var til en Tid Gjenstand for hans varmeste Beundring, og først langsomt og tildels modstræbende oplukkede han sine Øine for den Virkelighed, som Terrorismen bragte. Oplysningen bevarede altid sin Plads i hans Interessekreds, og han arbeidede for at grundlægge den mellem Folkets brede Lag. Som Patron for Kjøbenhavns Universitet rykkede han senere op til Præses i Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler, og for disse Stillinger ofrede han i sin Tid ialfald

adskilligt Arbeide. Men han var ogsaa i Besiddelse af en ikke ringe Intelligens, og han havde Egenskaber til at fylde sin Plads. Saa kom Aaret 1810. Han kom den Gang op i en Krise gjennem det andet svenske Tronfølgervalg, efter Broderen Christian August. Svogeren Kong Frederik VI og han var begge Kandidater og blev begge forbigaaet. Hertugen trak sig bagefter ud af sin arbeidende Stilling i Regjeringen og stod udenfor det hele, indtil han i 1814 døde.

Gjennem sin Stilling havde Hertugen ogsaa Indflydelse paa norske Forhold. Schulz befatter sig dog, om han virkelig har havt mere indgaaende Kjendskab dertil, ikke meget med disse. Han glider saaledes hen over hele det Spørgsmaal, som var paa Bane 1793—1796, angaaende Oprettelsen af et norsk Universitet, og over de senere paafølgende Forhandlinger om det norske Skolevæsen. Jeg skulde dog tro, at han her maa have havt til sin Raadighed et betydeligt Materiale. Ogsaa i Begyndelsen af de Forhandlinger, som 2. September 1811 endte med, at Norge fik Tilsagnet om sit Universitet, tog Hertugen Del. Han arbeidede i de første Maaneder af 1810 for den da foreslaaede Undervisningsanstalt for Ustuderede, som skulde bydes Nordmændene i Stedet for et Universitet. Men han kom ikke til at følge dem til Enden. Hans Virksomhed afsluttedes braat, som disse stod paa. Af forskjellige Kilder kan det imidlertid sees, at Hertugens Arbeide til en Begyndelse ikke var unddraget dette Emne.

Hertugen traadte efter Afgjørelsen af det andet svenske Tronfølgervalg tilbage fra alle offentlige Stillinger. Der bliver saaledes i denne Bog ingen Anledning til at dvæle ved Udgangen af den norske Universitetssag. Saasnart Hertugen var traadt af, forandredes de ydre Forhold, og helt andre Kræfter greb ind i Afgjørelsen. Om den endelige Udgang kan der saaledes knapt nok i denne Biografi gives en Antydning. Dens sidste Afsnit viser os Hertugen i en Situation, som var meget forskjellig fra hans forudgaaende Liv. Det er, som om han ikke selv helt har følt, hvad det dreiede sig om. Men Skuffelsen over at blive skudt tilside ved det andet svenske Tronfølgervalg, i 1810, den har dog indvirket paa hans hele Stemning og bidraget til at give Resten af hans Liv dets særegne Farve. Dette blev ikke langt; det endte 16. Juni 1814. Hans Bortgang ind-

traf i en Stund, da han med Begeistring fulgte Norges Skjæbne og Udsigterne for Christian Frederiks Foretagender der. Det var, som om dermed fulgte en Straale af Lys og Haab for det, som han regnede for Rettens Sag. Hertugen var en af dem, som i denne Tid, Vaaren 1814, arbeidede for at paavirke den europæiske Opinion for Norges Sag og skaffe paalidelige Oplysninger om Forholdene. Men inden Maalet var naaet, havde han vandret bort fra Verden. Han slap derved en Skuffelse foruden de øvrige, som tyngede ham. Og Skuffelse har fulgt hans Slægt. Det er ogsaa i senere Dage gaaet anderledes, end han havde drømt. Men det er en Ætling af ham, som bliver Stammoderen for det tyske Keiserhus. *Y. N.*

O. A. Øverland. Det Kgl. Selskap for Norges Vel. I. Vicestatholder Prins Fredrik af Hessens Præsidium 1809—1813. Kristiania 1909. Grøndahl & Søns Boktrykkeri. 295 Pagg.

Det historiske Arbeide, som her er forelagt Almenheden, har sine Berøringspunkter med det foran anmeldte. Ogsaa i det har der, men helt fra norske Udgangspunkter, været Anledning til at dvæle ved den augustenborgske *Skolemester*-Hertug og se ham i hans pædagogisk-filantropiske Virksomhed.

Forfatteren er heller ingen ukjendt Mand.

Han har tidligere budt sine Landsmænd en lang Række af Arbeider, som maatte dokumentere ham som en i flere Henseender velskikket Personlighed for det Arbeide, som det blev ham tilbudt at udføre for Selskabet for Norges Vel, da dettes Hundredaarsfest nærmede sig. Imidlertid er det kun en Del af Opgaven, som nu er afsluttet. Blot to Aar har Forf. rukket at skildre, af de hundrede, som hans Tidsrum omfatter. De øvrige 98, som han nu er sysselsat med at skrive, vil dog antagelig kunne indskrænkes til et forholdsvis knappere Arketal.

Forf. har, som sagt, i Egenskab af Historiker visse Fortrin, som maatte gjøre ham særlig skikket til at gaa igang netop med et Arbeide som det foreliggende. Han er i Besiddelse af en omtrent enestaaende Gave til at opspore brugbart Stof for sine Emner og udstyre sin Fremstilling

med virkelig Lærdom. Man kan være godt inde i de Emner, med hvilke han giver sig i Kast, og mene, at man ikke saa let skal sættes fast i dem. Alligevel forbauses man ved at se alt, hvad han formaar at bringe for Dagen til en alsidig og udtømmende Belysning. Han eier en mærkværdig Literaturkundskab, og ligeledes maa han fra en mangeaarig Sysselsættelse med Arkivarbeide eie en Excerptmasse fra Rigsarkivet, som kanske ingen anden for Tiden er i Besiddelse af. Jeg skulde tænke mig, at han med Lethed maatte kunne præstere et Realregister over store Dele af Rigsarkivet, der vilde komme vel med for enhver Undersøgelse i dette.

Som det nu er, er imidlertid Hr. Øverland meget snau med sine Kildeanførsler. Netop i den foreliggende Bog, som jeg for mine Arbeider til Universitetets Historie gjennem Vinteren 1910—1911 har været henvist til at benytte i stor Udstrækning, har jeg hyppig mærket, hvorledes det kan være vanskeligt at følge ham helt tilbunds, frem til Kilderne. Dette er en Mangel ved hans Bog, og den falder snart i Øinene for enhver, som er øvet med at arbeide i Historie. For mit personlige Vedkommende har jeg intet at klage. Paa de Steder, hvor det har været nødvendigt for mine specielle Øiemed, har Forf. mødt mig med udsøgt Opmærksomhed, og jeg har faaet de nødvendige Oplysninger, — i lige Grad ved Henvisninger til det literære som til det arkivaliske Materiale. Det har derunder vist sig, hvorledes der af ham, saa at sige midt paa Literaturens Alfarvei, er tilveiebragt Oplysninger om hidtil ganske upaaagtede Ting, som er af Betydning for at klargjøre Stillinger og Forhold. Men hvorfor unddrage sig fra hel Kildedokumentation? I Rækken af vore Historikere har Øverland sin særegne Plads, som alene han og ingen anden udfylder, og der burde, medens han endnu har sin fulde Arbeidskraft, sørges for, at han kunde udnytte denne helt i Overensstemmelse med sin Personlighed og med de Betingelser, som denne lægger tilrette for hans Arbeide. Han ligger ikke for en Docentvirksomhed, og han er ikke Arkivmanden, som i stor Udstrækning arbeider for andre og jævnlig maa give Afkald paa selv at være den producerende. I sin nuværende Stilling, som statsunderstøttet Privatlærd, vil han passe bedst, kun at den ham tilstaaede Understøttelse maatte føres tilbage til sit oprindelige Beløb, Kr. 3000,00 i Stedet for som

nu efter en senere Reduktion Kr. 2000,00. Som Stillingen nu er, drives han til et anstrængt Arbeide, hvilket nok kan komme til at sætte sine Spor i det, som udgaar fra hans Haand.

Ved det foreliggende Arbeide er der enkelte Sider, som vel kan give Anledning til kritiske Bemærkninger. Der er i en altfor høi Grad taget Hensyn til Enkeltheder. Enhver Smaating er medtaget i lange Rækker, og Generalisering savnes hyppig. Saafremt et eller andet Hensyn skulde gjøre det ønskeligt at vælge en saadan Udførlighed ved Fremstillingen af enkelte specielle Partier, saa er det en gammel kjendt Udvei at gjengive dem med særegen Skrift, kanske helst Petitsats, som egne Tillæg med særskilte Overskrifter. Ved den stadige Indblanding af specielle Detaljer kan let den almindelige Oversigt besværliggjøres, og Beretningen om samhørende Begivenheder kan ligeledes splittes paa forskjellige Steder. Saaledes er Fremstillingen af den betydningsfulde Situation i 1811 splittet paa to Steder, først S. 73 flg. og derefter 200 Sider længere frem.

Forf. har i Forbindelse dermed en vis Vanskelighed for at anerkjende den rette Aarsagsforbindelse mellem Begivenhederne. Han læser med grundig Nøiagtighed sine Dokumenter, og i Gjengivelsen af dem er han Paalideligheden selv. Men han synes at overse, at der i Begivenhederne er en indre Sammenhæng, hvorom Dokumenterne ikke kan udtale sig, men som det er Historikerens Opgave at udfinde. Det er en stærk Grad af Nøgternhed, som her gjør sig gjældende, og denne hindrer Forf. fra at fremlægge det, som er det væsentligste. For ham bliver Individualiteten forsvindende. Det er, naar han ser for sig en Række af Personer, som har været tilstede ved en Begivenhed, og hvis Navne siden er fæstet i et Dokument, som om han vurderer dem alle lige, og som om han ikke vil have Øiet aabent for den Kjendsgjerning, at de enkeltes Indflydelse ikke alene k a n h a v e v æ r e t, men ogsaa er og m a a v æ r e af meget forskjellig Art. Denne Mangel kommer kanske allermest frem i Dagen ved det, som fortælles om Begivenhederne i Februar og Marts 1811.

I Forf.s Fremstilling af Universitetets Oprettelse er jeg aldeles uenig med ham. Jeg har netop for mit eget Vedkommende behandlet den ud fra selve Kilderne, som de

især findes i Frederik VI's Kabinetsarkiv. Som Universitetets Stiftelse staar for Øverland, vilde den i alle Tilfælde være kommet, og Kongens seige Negtelse af at imødekomme det norske Folks Ønske var kun en Frugt af den Omhu, hvormed Sagen skulde forberedes. Men saadan var ikke den sande Sammenhæng. Det var Carl Johans Ankomst til Norden og hans politiske Virksomhed, som gav Stødet, og det var den, som i 1811 skaffede Norge dets Universitet. Frederik VI havde negtet og atter negtet, senest i 1810. Men saa kom Carl Johan og lagde sin Politik an paa at vinde Norge. Da gjaldt det for Frederik VI at knytte Folket til det gamle Dynasti, og da kom det historiske Øieblik, i hvilket han 1. Marts 1811 mødtes med Grev Wedel i Kjøbenhavn og for første Gang indgik paa det Princip, at Norge maatte have et fuldstændigt Universitet, og at kun et saadant formaaede at tilfredsstille Folkets Ønsker og dets Behov. Det vilde ikke baaret frem, om Greven kun havde været Repræsentant for Selskabet for Norges Vel, og heller ikke var det i den Egenskab, han var indkaldt til Kongen i Danmark. Det var en helt anden Side ved hans Virksomhed, som havde henledet Opmærksomheden paa ham.

Medens jeg saaledes ikke i dette Punkt kan være enig med Forf., er der andre Sider ved hans Fremstilling, i hvilke jeg ikke skal undlade at yde ham Anerkjendelse. Han har fremfundet vægtige Momenter til Bedømmelse af f. Ex. Hertugen af Augustenborgs Standpunkt, og selv den mod Norge lidet velvillige, men saare indflydelsesrige Moldenhawer viser sig her i et mere fordelagtigt Lys. Forf.s Meddelelser bidrager væsentlig til at forklare Moldenhawers Standpunkt.

Bogen er smukt, virkelig elegant udstyret. Det Grøndahlske Officin, som har sin historiske Tilknytning til Selskabet for Norges Vel, har her været med om at reise dette et værdigt Minde. Vi maa haabe paa, at Bogen snart maa blive fortsat helt til Aaret 1909 og omfatte Selskabets første Hundredaar, om end i mere begrænset Skikkelse. Det vil være en Tid, som ikke byder paa Stiftelsestidens politisk farvede Interesser. Men den vil omfatte meget af Betydning til at forstaa den Plads, det høit ansete Selskab har indtaget i vort Fædreland. Ligesaa vil jeg haabe, at Forf.s

personlige Stilling maa blive paaagtet af dem, hvis Sag det er at holde Øie med den, — og det til det bedre.

Y. N.

Quellenkunde zur Weltgeschichte. Ein Handbuch. Unter Mitwirkung von Dr. *Adolf Hofmeister,* Privatdozent an der Universität, Berlin und Dr. *Rudolf Stübe,* Oberlehrer in Leipzig bearbeitet und herausgegeben von Dr. *Paul Herre,* Privatdozent an der Universität Leipzig. 1910. Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung in Leipzig, Theodor Welcher. Preis geheftet Mk. 4,80, gebunden Mk. 5,50.

Dette Skrift tør for mange vise sig meget nyttigt og synes vel egnet til at vinde Indgang ogsaa i vort Land, Forfatterne har anvendt megen Omhu paa sit Arbeide. De har søgt at tilveiebringe et passende Udvalg af alt, hvad der kan gaa ind under Verdenshistoriens Kilder, dels for Studenter, dels for den almindelige Pædagogs regelmæssige Behov. Vi vil jo gjerne bedømme en saadan Bogs praktiske Brugbarhed efter hvad den indeholder for de Omraader, hvor vi særlig har at bevæge os. Saavel for Norges som for Nordens Historie er den jo henvist til en vis Knaphed. Men det kan dog tænkes, at den for en udenlandsk Forsker vil give en brugbar Veiledning ved hans første Benyttelse af disse Kilder. Langt vil han imidlertid ikke komme dermed. Men for den almindelige europæiske Forsker vil det, som her bydes, dog være adskillig mere end hvad han som Regel vil finde i fremmede Bibliografier. For Nordens Vedkommende betegner Bogen unegtelig et Fremskridt, og om der for øvrigt skal udtales en Dom, da repræsenterer den i sin Helhed det samme Standpunkt og er et Arbeide i moderne Aand. *Y. N.*

Geschichte Europas seit den Verträgen von 1815 bis zum Frankfurter Frieden von 1871. Sechster Band (zweite Abteilung, dritter Band). *Geschichte Europas von 1830 bis 1841.* Von *Alfred Stern.* Dritter Band. Stuttgart und Berlin 1911. 638 Pagg. + XVII Pagg. 8vo.

Dette sjette Bind av Professor Sterns bekjendte Værk over Europas Historie efter Kongressen i Wien er netop udkommet. Da jeg gjerne vil benytte Leiligheden til at hen-

lede Læserens Opmærksomhed paa den Berigelse, den historiske Litteratur over den nyeste Tid her atter har modtaget, finder jeg det rigtigt at omtale dette store, nye Bind i denne Forbindelse, uagtet jeg endnu blot i mindre Udstrækning har rukket at gjøre mig bekjendt dermed. Paa vore Breddegrader vil det naturligvis være Afsnit V: *Die skandinavischen Reiche*, hvorved Opmærksomheden allerførst vil fæste sig. Hvad den unionelle Historie angaar, da kan der neppe paavises nogen ikke nordisk Forfatter, der saa korrekt som Stern har truffet Forholdene mellem Norge og Sverige, saadan som de var efter Grundlov og Rigsakt. Vi møder her en Forsker, som har villet vise Forholdene i det rette Lys og ikke alene har benyttet den ene Parts Fremstillinger. Den tyske i Schweiz virkende Forfatter har her forstaaet meget, som har været tidligere fremmede Skribenter aldeles dunkelt; han har gaaet til Kilderne og har selv arbeidet for at kunne danne sig en Mening. Paa flere Maader kan denne korte Skildring give et udenlandsk Publikum en rolig, upartisk og nøgtern Forklaring av Forholdene, som de var og som de maatte ende. I sin Almindelighed vinder den velskrevne Bog ogsaa gjennem Forf.s Arkivstudier, af hvis Frugter en Del er den medgivet som Bilag.

Selvfølgelig omhandler dette Bind under samme Afsnit ogsaa Indledningen til den slesvigholstenske Krig. Den Maade, hvorpaa Forf. her benytter danske Kilder, taler paa lignende Maade som ved Behandlingen af de norsk-svenske Forhold i en tiltalende Grad til Fordel for Værkets Objektivitet.

Y. N.

Bismarck in der Literatur. Ein bibliographischer Versuch von *Arthur Singer.* Würzburg 1909. Curt Kabitsch (A. Stubers Verlag).

Det foreliggende Værk bringer en udførlig Bibliografi for Aarene 1862—1898. Samlingen er ordnet Aar for Aar og giver inden de enkelte Aar en ræsonneret, om end knap Oversigt over den hele vældige Bogmasse, der i Samtiden omhandler Bismarcks Liv og Virksomhed. Almindelige historiske Fremstillinger har Forfatteren ikke medtaget, hvorimod Memoirer, der har Forbindelse med Bismarcks Liv, har gaaet ind under Forf.s Arbeide og er kommet med i

Fortegnelsen. For hvert Aar indledes Samlingen med en kort Oversigt over dets Historie. Selvfølgelig har Forfatteren ikke troet at kunne faa alt med, hvad man let vil forstaa har havt sine store Vanskeligheder. Imidlertid er her meget at finde, og Bogen vil vistnok være saare brugbar for Historikere og Politikere. Dens Anvendbarhed forøges gjennem de medgivne Registre. *Y. N.*

Archiv für Kulturgeschichte, herausgegeben von Dr. *Georg Steinhausen*, har fra Begyndelsen af Bind VIII (1910) gaaet over til *B. G. Teubners* bekjendte Forlag i Leipzig. Der er dermed lagt an paa at gjøre dette Tidsskrift til et Centralorgan for det samlede Arbeide inden den hele Kulturhistorie og at levere Oversigter over, hvad der præsteres paa de enkelte Kulturomraader, med Hovedvægten lagt paa Aandshistorien. For at opnaa dette Maal er der opnaaet Løfte om Medvirkning af en Række Lærde med ansete Navne, som Bezold, Dehio, Schulte o. fl. Foretagendet vil visselig ogsaa vinde Tilslutning netop paa en Tid, da der inden de nordiske Literaturer er begyndt at udgives store Arbeider over Kulturhistorie.

Under Titelen *Wissenschaft und Bildung* udkommer hos *Quelle & Meyer* i Leipzig en populær-videnskabelig Serie, der fortjener at paaagtes. Prisen er 1 Mark pr. Bind (1.25 i indbunden Stand). Samlingens Redaktør er Privatdocent Dr. *Paul Herre.* Vi har for os tre af disse tiltalende, nette Smaabøger fra 1910. I den ene skildrer Superintendent *Richard Bürkner* paa Grundlag af et ældre, større Værk *Christliche Kunst,* medens i et andet leveres en *Kulturgeschichte der Deutschen im Mittelalter,* forfattet af Professor og Biblioteksdirektør Dr. *Georg Steinhausen* i Kassel, den netop nævnte Redaktør af det udvidede kulturhistoriske Tidsskrift. Endelig leverer Viceadmiral *Hermann Kirchhoff* en bl. a. med Ruyters Portræt udstyret Samling af 16 Biografier, *Seehelden und Admiräle.* Mellem disse er da ogsaa behandlet *Peter Tordenskiold,* her nævnt som Nordmand, som Vikingernes Efterfølger og Ligemand. Han behandles i en meget anerkjendende Skildring. *Y. N.*

Lauritz Weibull: Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000. Lund 1911. C. W. K. Gleerups forlag. VIII + 195 Pagg.

Dr. Weibull har under ovenstaaende titel utgit endel meget bemerkelsesværdige studier over de nordiske landes historie i det 10de og begyndelsen av det 11te aarhundrede. Desværre tillater ikke tid og plads for nærværende at komme med nogen indgaaende anmeldelse. Jeg skal bare fremhæve endel av det som i boken angaar Norge.

Forfatteren begynder med en studie over Jellingemonumentet. Han har vistnok ret i at den store Jellingesten mere er et æreminde, som Harald Gormsson har reist sig selv, end en mindesten over hans forældre. Dr. Weibull mener ogsaa, at billederne paa stenen har symbolsk betydning. Kristusfiguren hænger, mener han, sammen med stenens ord om at kong Harald gjorde Danerne kristne, mens dennes motstykke, dyret, illustrerer ordene om at Harald vandt Norge. Lignende dyr findes, som bekjendt, ogsaa paa flere andre runestener fra slutten av vikingetiden, og jeg kan ikke skjønne, at det er ført noget bevis for at de har andet end en dekorativ betydning. I det hele gir dr. Weibulls bok mere en række nye hypoteser end virkelig nye kjendsgjerninger. Dette gjælder saaledes avsnittet om »Harald Gormsens eröfring av Norge«. Forfatteren mener, at Haakon jarl hele sin regjeringstid stod i avhængighetsforhold til den danske konge, og at han ikke tilslut faldt fra og kom i fiendtlig forhold til den danske konge. Han slutter dette av at bl. a. Einar Skaalaglams kvad »Vellekla« intet nævner derom. Jeg kan dog ikke forstaa andet end at forfatteren har misforstaat hele Haakon jarls historie. Øyvind Skaldaspillers Haaløygjatal maa, som Finnur Jónsson har vist, være skrevet like efter kampen ved Hjørungavaag. Men her heter det (str. 13) uttrykkelig at det var en kamp mellem Haakon og »Ødanerne«. En saadan stor kamp forutsætter dog et fiendtlig forhold, eller med andre ord at Haakon jarl har gjort sig uavhængig. Paa den anden side forstaar jeg ikke, hvorfor forfatteren (s. 194) tviler paa at de danske førere i denne kamp var Jomsvikinger. Han maa da først bevise at Sigvalde ikke var jarl i Jomsborg.

Meget interessante er forfatterens nye bidrag til Sveriges historie i slutningen av 10de aarh., saaledes hans utredning av kampen paa Fyresvoldene. Han tror ikke som Wimmer, at den Toke som nævnes paa de skaanske runestener, er en søn av Gorm den gamle. Desuten gjenindfører han en ny svensk konge i historien, nemlig kong Emund, som levet i begyndelsen av Svein Tjugeskjægs dage. Mere tvivlsom stiller jeg mig derimot til hans utredning av Svein Tjugeskjægs historie. Jeg kan ikke skjønne andet, end at Adam av Bremens fortælling om at kong Svein en tid var fordrevet fra sit rike, maa staa til troende. Adams ord om at han landflygtig kom til Nordmændenes konge Tryggve Haakonsson (d. e. Olav Tryggvesson), passer godt til den angelsaksiske krønikes fortælling om at Svein og Olav sammen herjet i England. Vi ser jo ogsaa av en endnu bevaret overenskomst mellem Olav Tryggvesson og kong Æthelred at Olav oprindelig var fører for vikinghæren i England, og at Svein først senere er kommet til. Selv om bibelske fortællinger kan ha paavirket Adams skildring, saa maa dog denne være mere end en »conte moral«.

Et langt kapitel er viet til kampen ved Svolder. Dr. Weibull mener at kampen ikke stod ved Svolder, men i Øresund ved Øen Hven, og følger her bl. a. Adam av Bremen. Skaldekvadene skjænker han bare »begrænset tiltro«; men de er dog samtidige kilder, mens alle de andre kilder er yngre. Jeg kan dog ikke skjønne andet end at traditionen har ret i at lægge kampen ved Svolder nær kysten av Vendland. Paa anden vis blir Vendernes deltagelse i kampen uforstaalig, og Haldor ukristne lader dog i sit kvad disse spille en stor rolle i slaget. Det heter bl. a. *Vinda skeiðr drógusk vítt at vígi* (str. 7). Dette oversætter Finnur Jónsson: »Vendernes skibe kom langveisfra til kampen«. Men *vítt* betyder snarere »vidt og bredt (fra)«. Det skal indrømmes at motiverne til kampen er dunkle; men at denne har staat nær Vendernes lande kan neppe være tvilsomt.

Dr. Weibulls arbeide er interessant og tankevækkende. Det stiller spørsmaalene op til ny drøftelse. Men de nye løsninger som forfatteren gir av gaaterne, er neppe de endelige svar. *A. Bugge.*

Fritz Curschmann[1], Die älteren Papsturkunden des Erzbistums Hamburg. Eine diplomatische Untersuchung. Mit zehn Tafeln. Gedruckt mit Unterstützung der Bürgermeister Kellinghusen-Stiftung in Hamburg. Hamburg und Leipzig. Verlag von Leopold Voss. 1909. — 4to. IV + 129 s.

Hjalmar Holmquist[2], De äldsta urkunderna rörande ärkestiftet Hamburg-Bremen och den nordiska missionen. (Kyrkohistorisk Årsskrift, utg. af Herman Lundström. IX (Uppsala 1908), s. 241—283).

Christian Reuter[3], Ebbo von Rheims und Ansgar. Ein Beitrag zur Missionsgeschichte des Nordens und zur Gründungsgeschichte des Bistums Hamburg. (Historische Zeitschrift, begr. von Heinrich v. Sybel, hg. von Friedrich Meinecke, Bd. 105, = 3. F. IX, s. 237—284 (H. 2. München u. Berlin 1910)).

I de sidste 8 aar er der fremkommet ikke mindre end tre nye arbeider om den i 9de aarh. grundlagte missionspost i Hamburg for de nordiske lande og det her oprettede erkebiskopsdømme; medens den sidstnævnte av disse avhandlinger søger at bringe nye synspunkter ind i betragtningen av det 9de aarh.s ældre missionshistorie, beskjæftiger de 2 førstnævnte sig med de i over to menneskealdre saa ivrig studerede og undersøgte hamburgske aktstykker fra 9de til 11te aarh. og søger at bestemme deres egthed og plads i historien. Curschmann og Holmquist har arbeidet uavhængig av hverandre, men Reuter har benyttet Curschmanns skrift.

I. Curschmanns arbeide bestaar av to hoveddele: 1. et avtryk av 25 aktstykker fra 831 til 1073 med indledning om disses ydre historie; 2. en undersøgelse om disse 25 breves egthed. Som bilag findes facsimiler av de 10 eksisterende falske originaler.

1. I indledningen til aktstykkerne finder man en oversigt over overleveringens tilstand, og det sees herav, at 13

---

[1] Privatdocent (titulær professor) i historie ved universitetet i Greifswald.

[2] Professor i kirkehistorie ved universitetet i Lund.

[3] Gymnasialdirektor (professor) i Lübeck.

av de 25 pavebreve foreligger som (virkelige eller foregivne) originaler, hvilke alle befinder sig i Hannovers statsarkiv paa 1 nær, som i nyere tid har forvildet sig til København. De øvrige 12 breve, hvis originaler for en stor del endnu omtales i registranter fra Stade i 17de aarh., samt endel av de endnu bevarede originaler findes i yngre avskrifter eller avtryk av nu tabte avskrifter, saaledes i den bremiske kirkes kopibog fra ca. 1300 (et enkelt ogsaa i 3 andre codices fra 12te aarh.), og i avtryk hos Philipp Cæsar 1642 (efter en tabt codex fra 10de aarh.), hos Erpold Lindenbrog 1609 og i J. M. Lappenbergs Hamburgisches Urkundenbuch 1842 (efter Lindenbrogs i 1842 brændte kopibog), hos Nicolaus Staphorst 1723 (efter den ligeledes i 1842 brændte righoldige codex fra det hamburgske gymnasiebibliothek), hos Albertus Crantzius 1548, Arrild Huitfeld 1603, Petrus Lambecius 1652[1]—1661, og Joh. Chr. Lünig 1713—22 (efter ukjendte kilder), fremdeles indtagne i krøniker fra middelalderen, som Rimberts Vita s. Ansgarii (slutn. av 9de aarh.), Adam av Bremens hamburgiske kirkehistorie (ca. 1070/5), Hermann Korners Chronica novella (15de aarh.'s første halvdel), Johannes Renners bremiske krønike (16de aarh.).

Avtrykket av brevene er redigeret efter de grundsætninger, som Th. v. Sickel opstiller i det første diplombind i Monumenta Germaniæ (modificeret av H. Bresslau i bd. IV), og hvorefter keiserdiplomerne udgives i denne samling; disse editionstekniske regler har vundet almindelig anerkjendelse i tyske publikationer forøvrigt i nyeste tid. Overskriften bestaar av en regest (med datum), samt systematisk oplysningen om overleveringen og avtrykkene. Curschmann har noteret adskillig flere avtryk end nogen av de tidligere udgivere og regest-samlere; han smigrer sig med »das Mögliche geleistet zu haben« (s. 11). Han har dog ikke været opmerksom paa et skrift av Georg Heinrich Klippel, Lebensbeschreibung des Erzbischofs Anskar (Historische Forschungen und Darstellungen II, Bremen 1845)[2], som ifølge Holmquist[3] indeholder »en mycket viktig samling tryckta urkunder

[1] ikke 1651 (s. 12).
[2] Bogen har ikke været tilgjængelig for mig, da vort univ.-bibl. ikke eier den.
[3] s. 242 (kalder ham feilagtig J. H. Klippel).

som bilagor«, av hvilke Holmquist citerer[1] som nr. 4 Gregorius IV 831-2, nr. 3 Ludvig d. fromme $834^{15}/_{5}$, nr. 6 Ludvig d. tyske $842^{8}/_{6}$, nr. 8 Sergius II $846^{*}/_{4}$, nr. 9 Nicolaus I $864^{31}/_{5}$, nr. 7 Nicolaus I $864^{1}/_{6}$, nr. 13 Nicolaus I $865^{*}/_{12}$. Da Curschmann heller ikke har havt adgang til Haquin Spegel's Scriftelige Bewis (Upsala 1716), ved han ikke at oplyse, at Spegel for sit avtryk av brevet nr. 1 (hos Curschmann) citerer P. Lambecius, J. J. Maderus og C. F. Paullinus; ligeledes har han ved nr. 23 og 24 overset, at disse breve siden 1907 foreligger trykt ogsaa i Dipl. Norv. XVII 849. 850.

Brevenes tekst synes at være meget omhyggelig bearbeidet; de forskjellige redaktioner av nr. 1, 4 og 12 (Gregorius IV 831-2, Nicolaus I $864^{31}/_{5}$ og Sergius III $911^{1}/_{6}$) er meddelt fuldstændig hver for sig; dog skulde man ha ønsket, at udgiveren i det første brev hadde sat alle tre redaktioner jevnsides og ikke bare b og c (i 4 og 12 staar begge tekstformer jevnsides).

Da Curschmann har benyttet det hele foreliggende tekstoverleverings-materiale, vil man absolut med største fordel bruge hans udgave av brevene; i intet andet skrift finder man alle breves tekst fuldstændig meddelt, ikke engang hos Lappenberg, Liljegren, Rydberg eller i Dipl. Isl. Den der ikke har Curschmanns bog for haanden, og derfor kun kan benytte andre udgaver, vil altid maatte gjøre dette med forsigtighed og kritik; en veileder gjennem det vildnis av tekst-avtryk, som i tidernes løb har vokset op omkring de hamburgske pavebreve, vil nedenfor findes opstillet i kortest mulig skematiske form som et supplement til henvisningerne i de danske Regesta diplomatica hist. Dan. (Regesta Norvegica omtaler ingen hamburgske breve ældre end 1100). — [ ] betegner, at vedk. brev eller hskr. er tabt; fede typer, at det i den foreliggende form er egte; kursiv, at det er interpoleret eller paa anden maade forfalsket; spærret tryk, at det er helt uegte; (), at brevets tekst er ufuldstændig meddelt paa anførte sted[2].

---

[1] s. 261². 263³. 266¹. 266³. 272³. 274¹. 276².
[2] Curschmanns oplysninger herom er mangelfulde.

1. Gregorius IV til Ansgar (831-2) [orig.]

[**a avskr.**]
- Cæsar
  - Jørgensen
  - Mabillon
  - Cæsar, ed. 2
  - Acta Sanctorum

[*b* interpol.]
- [Cod. epistolaris Udalrici Babenbergensis]
  - hs Wien s. XII
    - Eccard
      - Eccard ed. 2
  - hs. Zwettl s. XII

c orig. Hannover
- Cod. Vicelini s. XII inc.
- Brem. kopibog
- [avskr.]
  - Huitfeld
    - Pontoppidan
    - Messenius
    - Pontanus
- [avskr.]
  - Lindenbrog
    - Bullarium Romanum (ogsaa efter Cæsar)
    - Staphorst
      - Liljegren
      - Scr. rer. Svec.
      - Münter
    - Lindenbrog ed. 2
    - Pavllini
    - Maderus
    - Vorburgicus
- [avskr.]
  - Lambecius
    - (Schütze)
    - Lünig
    - Lambecius ed. 2

Spegel

Arnkiel

Hovedteksten

HUB. I 9

Dipl. Isl. I 2 B

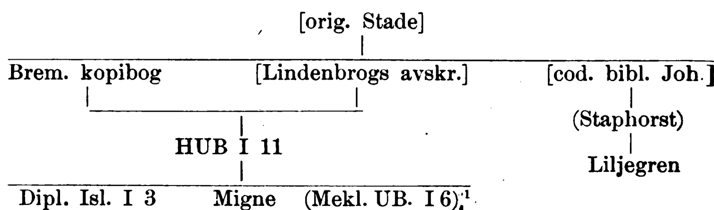
Cod. Pom. dipl. I 3

Mekl. UB. I 4

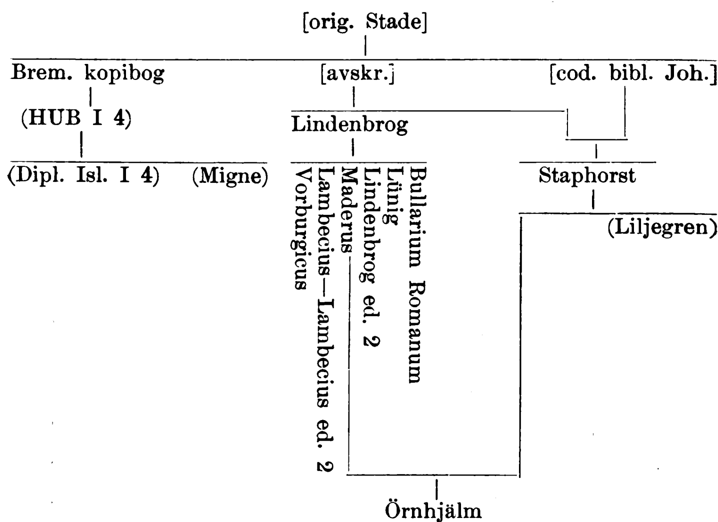
Dipl. Isl. I 2 A

Rydberg

2. Sergius II til Ansgar (846 */4)

3. Leo IV til Ansgar (849 */8)

---

[1] Mangler hos Curschmann s. 17.

4. Nicolaus I til Ansgar 864$^{81}/_{5}$ [orig.]

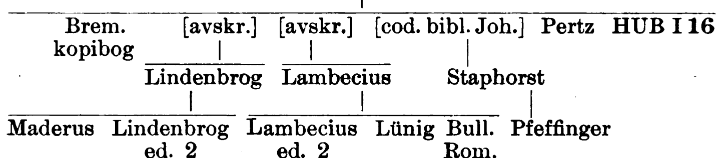
a — **Vita s. Ansgarii** cod. Strassb. s. X)
a — **Renner** or.-hs. Bremen
hs. Kbhvn. hs. Hamburg
a — [avskr.]
Crantzius
Baronius
(Cypræus)
Crantzius ed. 2
a — [avskr.]
Cæsar
(Acta Sanctorum)
Lambecius
Bull. Rom.
Hartzheim
Lünig
Lambecius ed. 2
Maderus
a — [cod. bibl. Joh.]
a — [Lindenbrogs avskr.]
b — cod. Vicelini
Dipl. Isl. I 5 A (efter HUB)

Staphorst
Miesegaes Liljegren
(Jørgensen)[1]
Dipl. Isl. I 5 B
HUB I 14
Brem. UB I 5
Rydberg
Mekl. UB I 8

[1] mangler hos Curschmann s. 20

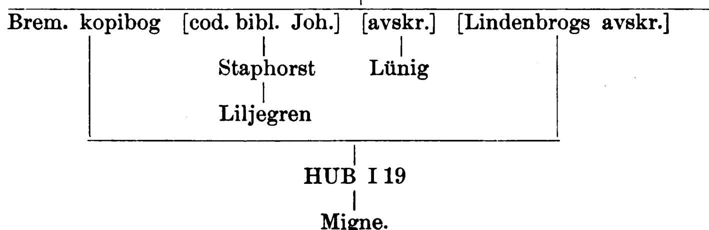
5. Nicolaus I til Ansgar 864 1/6.

orig. Hannover

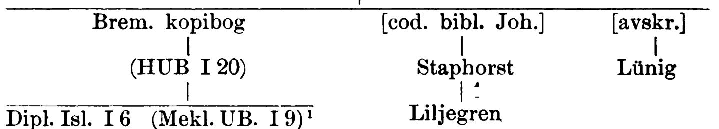
6. **Nicolaus I til Rimbert 865 */12**

[orig. Stade]

7. Hadrianus II til Rimbert 871 */11

[orig. Stade]

8. *Stephanus V til »Reinuuardus« 885 */11*

orig. Hannover

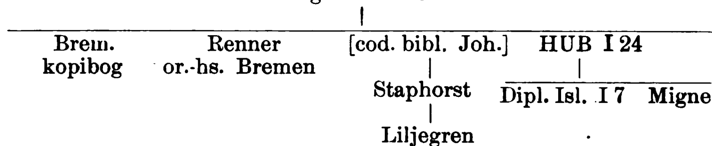
|

(HUB I 21)

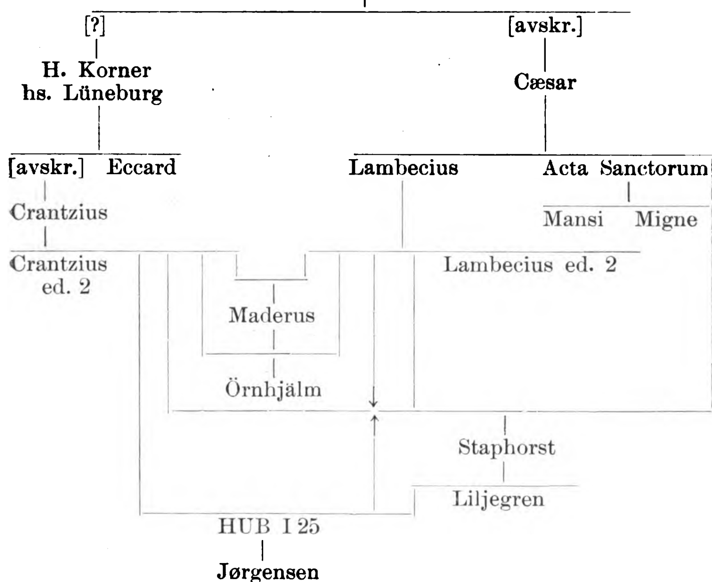
---

[1] mangler hos Curschmann s. 28.

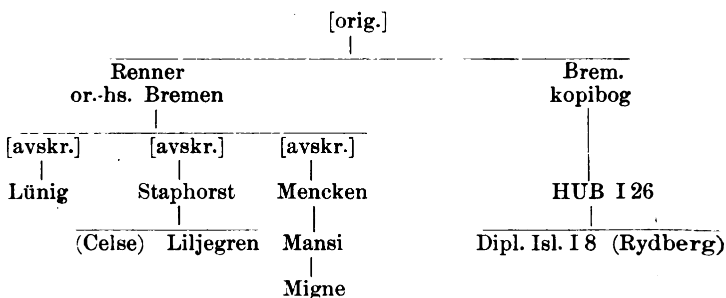
9. *Stephanus V til Adalgar 889—91*/5*

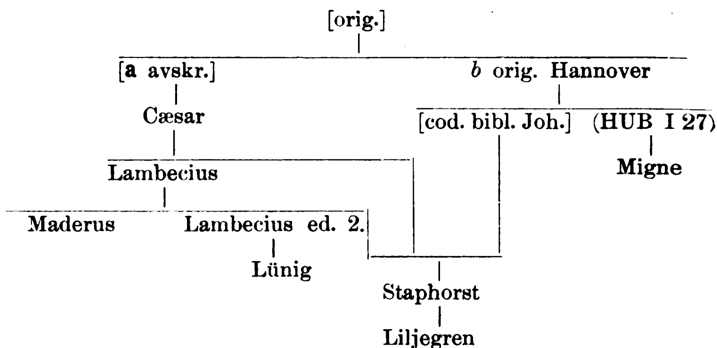
10. **Formosus til Adalgar (892)**

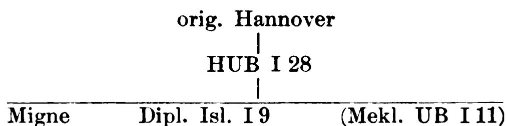
11. *Sergius III til Adalgar 906-8* $^{1}/_{2}$

12. **Sergius III til Hoger 911** $^{1}/_{6}$

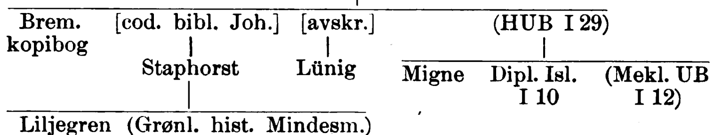

13. Anastasius III til Hoger 912-3 $^{*}/_{1}$

14. Johannes X til Unni 920 $^{29}/_{10}$

orig. Hannover

15. Leo VII til Adaldag 936-9

[orig. Stade]

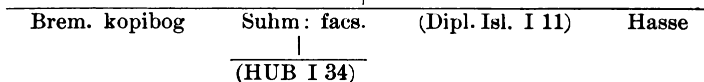
Brem. kopibog

(HUB I 33)

Migne

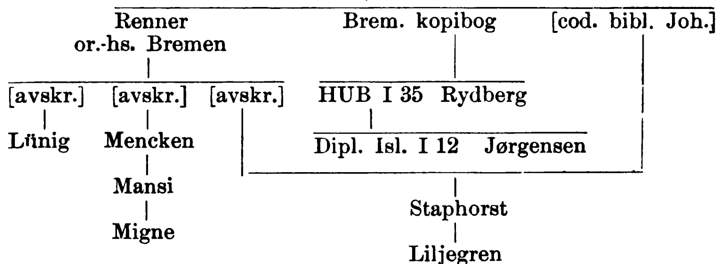
16. Marinus II til Adaldag 943-5 $^{*}/_{5}$

orig. før i Stade, nu i København

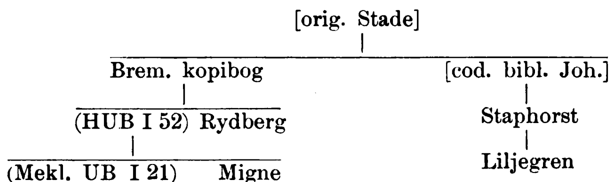

17. *Agapitus II til Adaldag 948* $^{2}/_{1}$

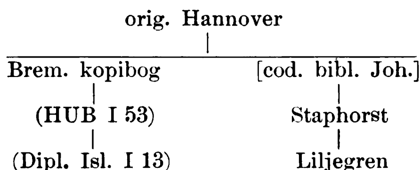
[orig. Stade]

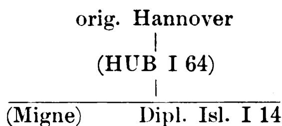
18. **Johannes XV til Liavizo** $989^{8}/_{11}$

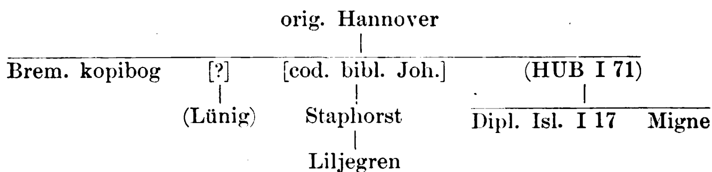
19. Johannes XV til Liavizo $988^{*}/_{6}$-$995^{*}/_{6}$

20. Benedictus VIII til Unwan $1022^{*}/_{4}$

21. Benedictus IX til Adalbert 1044 (ell. 1045)$^{*}/_{3}$

22. **Clemens II til Adalbert 1047 24/4**

orig. Hannover

Brem. kopibog — [cod. bibl. Joh.] — (HUB I 72) — Rydberg m. facs. — Pflugk-Harttung (facs.)

[cod. bibl. Joh.] → Staphorst → Liljegren

(HUB I 72) → (Mekl. UB I 24)

Rydberg m. facs. / Pflugk-Harttung (facs.) → Jørgensen — Migne

23. **Leo IX til Adalbert 1053 6/1**

orig. Hannover

HUB I 75 — Rydberg

HUB I 75 → Dipl. Isl. I 18 — (Mekl. UB I 25) — Jørgensen — Migne

Rydberg → D. N. XVII 849

24. *Victor II til Adalbert 1055 29/10*

[orig. Stade]

Brem. kopibog — [cod. bibl. Joh.]

Brem. kopibog → (HUB I 77) — Rydberg

(HUB I 77) → Dipl. Isl. I 19 — Cod. Pom. dipl. I 11 — (Mekl. UB I 26) — Migne

Rydberg → D. N. XVII 850

[cod. bibl. Joh.] → Staphorst → Liljegren — Grønl. hist. Mindesm.

25. Alexander II til Liemar 1073 2/2

[orig.]

Brem. kopibog — [cod. bibl. Joh.]

Brem. kopibog → (HUB I 103) → Dipl. Isl. I 20 — Migne

[cod. bibl. Joh.] → Staphorst → Liljegren

2. Undersøgelsen indledes med et oversigtskapitel, »Frühere Arbeiten über die Hamburger Papsturkunden«; forf. omtaler J. Asmussen 1833, J. M. Lappenberg 1842, Karl Koppmann 1866, W. Schröder 1869, Georg Dehio 1877, Julius v. Pflugk-Harttung 1883, P. Hasse 1886, Traugott Tamm 1888, grev C.-B. v. Hacke 1898, Paul Kehr 1900, — men nævner ikke A. D. Jørgensens kritik i De nordiske kirkers grundlæggelse (II. 1878. Tillæg, s. 128), eller O. S. Rydbergs dom i Sverges traktater I 1877, eller udtalelserne i Diplomatarium Islandicum I 1857, ligesom han heller ikke kjender Holmquists i 1908 udkomne avhandling.

Selve undersøgelsen er meget praktisk opdelt efter de 6 grupper, hvori brevene efter sit indhold (og efter begyndelsesformelen) samler sig. Den meget minutiøse diplomatiske granskning er imidlertid ikke nærværende anmelders sag, og jeg vover derfor ikke at gaa ind paa at prøve i enkeltheder Curschmanns gjennemgaaelse av brevene; denne bygger ogsaa for fleres vedkommende paa studium av selve originalen og kan saaledes ikke med samme sikkerhed foretages av den, der kun har avtrykket (ɔ: teksten) at holde sig til og saaledes kun kan iagttage indre kriterier. Forhaabentlig vil C.s egne landsmænd, blandt hvilke der findes saa mange ivrige og kyndige dyrkere av middelalderlig diplomatik, undergive hans resultater en indgaaende prøvelse.

Jeg meddeler her en oversigt over resultaterne av Curschmanns undersøgelser; mest praktisk klargjøres forholdet mellem de forskjellige egte og uegte breve i form av stamtavler, hvor avstamningsforholdet betegner, at vedkommende yngre brev benytter det ældre som »Vorurkunde« eller optager stof fra det. En »ny udgave« av samme brev er merket med lighedstegn. [ ] betegner, at brevet er tabt; fede typer, at det er egte; kursiv, at det er interpoleret; spærret tryk, at det er falskt. Naar brevet foreligger i original, merkes det med en stjerne * (i andet fald findes kun avskrift).

1) »Convenit apostolico moderamini« og disse breves »Vorurkunden«: angaaende erkebiskopens myndigheds-omraade (kirkeprovinsens udstrækning og foreningen av Hamburg og Bremen) og om hans værdighedsrettigheder (pallium, mitra, korsbæring osv.):

{Gregorius IV til Ansgar 831-2 (3 redaktioner).
{Nicolaus I til Ansgar 864 mai 31 (2 redaktioner).

{Anastasius III til Hoger 912—3 januar.
Johannes X til Unni 920 oktober 29.
Agapitus II til Adaldag 948 januar 2.
Johannes XV til Liavizo 989 november 8.
Clemens II til Adalbert 1047 april 24.
Leo IX til Adalbert 1053 januar 6.
Victor II til Adalbert 1055 oktober 29.
Alexander II til Liemar 1073 februar 2.

Gregorius IV 831-2 (a)

Nicolaus I 864 $^{31}/_{5}$ (a) — *Gregorius IV 831-2* (b)

**Gregorius IV 831-2* (c)

[**Agapitus II 948**] *Nicolaus I* [*864*$^{31}/_{5}$] (b)

Johannes XV 989 $^{8}/_{11}$ *Agapitus II 948*$^{2}/_{1}$ Alexander II 1073$^{2}/_{2}$

[**Benedictus VIII** ell. **IX**] (omtales av Clemens II 1047 og Leo IX 1053, cf. Adam II c. 45. 66. 67. III c. 1.)

***Clemens II 1047** $^{24}/_{4}$

***Leo IX 1053** $^{6}/_{1}$

[**Victor II 1055**]

Victor II 1055 $^{29}/_{10}$ (avkortet form) *Anastasius III 912-3 $^{*}/_{1}$ *Johannes X 920 $^{29}/_{10}$

2) »Si pastores ovium«: palliebreve, angaaende oversendelse eller meddelelse av pallium med tilhørende ret til at indvie biskoper, tildels med overdragelse av legationen over Norden:

Nicolaus I til Rimbert 865 december.
Stephanus V til »Reinuuardus« 885 november.
Sergius III til Hoger 911 juni 1 (2 redaktioner).
Leo VII til Adaldag 936-9.
Benedictus VIII til Unwan 1022 april.
Benedictus IX til Adalbert 1044 ell. 1045 mars.

liber diurnus, formula 45 (ed. Sickel, s. 32 ff.)

Gregorius IV 831-2 til Ansgar (slutningen)

Nicolaus I 865 */12 til Rimbert

Nicolaus I 864 31/5 til Ansgar (slutningen)

Sergius III 911 1/6 til Hoger (a)

[**Stephanus V** til Adalgar]

=

**Stephanus V 885* */11 til »Reinuuardus«*

Leo VII 936-9 til Adaldag

*Benedictus VIII 1022 */4 til Unwan

*Benedictus IX 1044-5 */3 til Adalbert

=

**Sergius III 911* 1/6 til Hoger (b)*

3) Breve om besiddelsen av k l o s t r e t R a m e l s l o h:

{ (Ludvig d. tyske til Ansgar 842 juni 8 (HUB I x).
Nicolaus I til Ansgar 864 juni 1.

{ (Otto I til Adaldag 937 august 8 (HUB I xxxii).)

a)

(Böhmer, Reg. imperii nr. 442)

[Ludvig den fromme vern- og immunitetsbrev om Turholt og Hamburg][1]

Gregorius IV 831-2

vita s. Ansgarii

Nicolaus I 864 $^{31}/_{5}$

Ludvig d. fromme 834 $^{15}/_{5}$
1ste redaktion (888—909)
(Ph. Cæsar, Triapostolatus septentrionis, 173—8)

Ludvig d. fromme 834 $^{15}/_{5}$
2den redaktion (1122/3)
(cod. Udalrici, cod. Vicelini; HUB I viii, s. 11 m)

Ludvig d. fromme 834 $^{15}/_{5}$
3dje redaktion (1158)
(avskr. hos J. Renner og Lindenbrog; HUB I viii, s. 11 m. 13 s)

vita s. Ansgarii c. 16. 17. 23

*N i c o l a u s I 864 $^{1}/_{6}$ vita s. Ansgarii c. 22 [Ludvig III 882 $^{8}/_{1}$]

*L u d v i g d. t y s k e 842 $^{8}/_{6}$

b)

[Otto I 937 $^{8}/_{8}$**]**

**Otto I 937* $^{8}/_{8}$

---

1 om dette brevs historie jfr. K. Koppmann, Die ältesten Urkunden des Erzbistums Hamburg-Bremen (Zeitschr. des Vereins für Hamburgische Geschichte V = N.F. II (1866), 522—8. 561. 563—73); G. Dehio, Gesch. des Erzbistums Hamburg-Bremen I (1877), 64[4]; Holmquist l. c. s. 263—6; Curschmann s. 122.

4) »Cum pie desiderium«: bekræftelse av alle den hamburg-bremiske kirkes besiddelser og rettigheder og meddelelse av ret for erkebiskopen til at indvie biskoper i Hamburgs kirkeprovins.

Stephanus V til Adalgar 889-91 mai.
Marinus II til Adaldag 943-5 mai.
Johannes XV til Liavizo 988 juni-995 juni.

Gregorius IV 831-2 — Liber diurnus, formula 93 (Sickel, s. 122)

[**Sergius III 908** til Adalgar] (en kort bekræftelse) — *Ludvig d. fromme 834* $^{15}/_{5}$ — *Ludvig d. tyske 842 $^{8}/_{6}$ — ***Clemens II 1047** $^{24}/_{4}$

=

*(*Sergius III 908*) til Adalgar (ca. 1075)

=

(samme original, rettet 1122/3 til:)
Stephanus V 889-91 $/_{5}$ til Adalgar

Marinus II 943-5 $/_{5}$ til Adaldag — (*Benedictus IV (900-3) til Adalgar, rettet til:) *Johannes XV 988* $/_{6}$-95* $/_{6}$ til Liavizo

5) breve om *foreningen av Hamburg og Bremen* tilligemed bestemmelse av Hamburg-erkebiskopens forhold som biskop av Bremen til Bremens' tidligere metropolitan erkebiskopen av Köln, (ogsaa om kirkeprovinsens omfang):

{ Formosus til Adalgar (892).

{ Sergius III til Adalgar 906-8 februar 1.

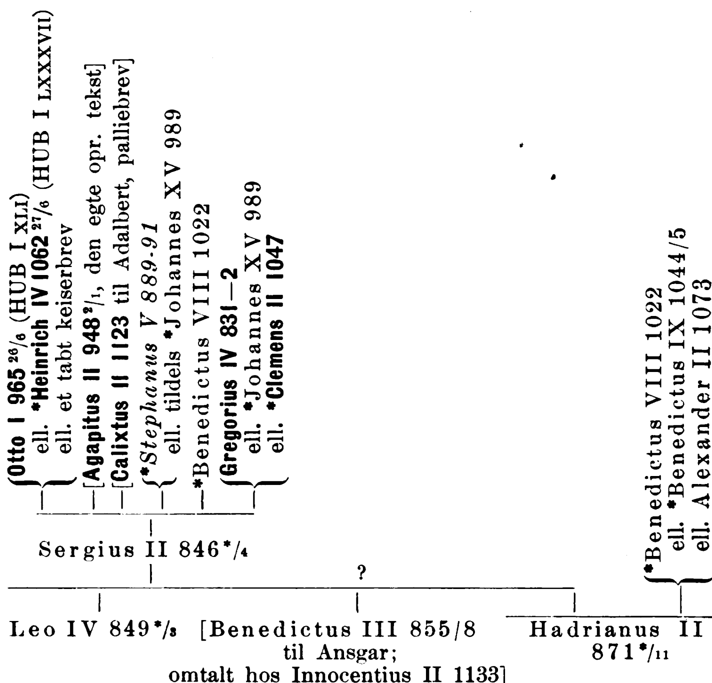
a) **Formosus**'s dom (**892**), ugunstig for Hamburg-Bremen, skaffet av veien før Adams tid (1070/5), av-skreven i 15de aarh. (Hermann Korner).

b) [**Sergius III 906-8**, tilbagekaldelse av Formosus's dom]

Sergius III 906-8 $^1/_2$

6) »Quoniam apostolice dignitatis«: stadfæstelsesbreve angaaende omfanget av Hamburgs kirkeprovins, brugen av pallium etc., besiddelsen av kirkens eiendomme, tildels ogsaa om legatværdigheden over alle Nordens folk:

Sergius II til Ansgar 846 april.
Leo IV til Ansgar 849 mars.
Hadrian II til Rimbert 871 november.

I et sidste kapitel giver Curschmann en oversigt over forfalskningernes historie, saaledes som denne efter hans mening har forløbet. Han opstiller fem perioder og fordeler forfalskningerne (de interpolerede og de helt falske breve) paa følgende maade, som paa saagodtsom alle punkter maa siges at have truffet det sandsynligste forhold (— i oversigten er de rene forfalskninger merket med » «, de endnu eksisterende originaler med en stjerne * —):

1. Adalgar (888—909), i anledning av striden med erkebiskopen i Køln:

Ludvig d. fromme 834 $^{15}/_{5}$ interpoleret 1ste gang.

2. Liavizo ca. 1000 — ca. 1010, i anledning av striden med biskopen i Verden om klostret Ramelsloh:

*»Ludvig den tyske« 842 $^{8}/_{6}$.
*»Nicolaus I« 864 $^{1}/_{6}$.
*Otto I 937 $^{8}/_{8}$ omskrevet til falsk original.

3. Liemar's første aar, ca. 1075, i anledning av at pave Gregorius VII forsøgte at løsne de skandinaviske folk fra erkebiskopen i Hamburg:

*[Sergius III 908] interpoleret (> *»Stephanus V« 889—91 $^{*}/_{5}$)[1].
Agapitus II 948 $^{2}/_{1}$ interpoleret.
»Alexander II« 1073 $^{2}/_{2}$.

4. Friedrich 1122 $^{23}/_{2}$—1123 $^{30}/_{1}$ (mellem Wormskonkordatet og F.'s død), for at gjenoprette Hamburgs myndighed over den i 1103/4 udskilte kirkeprovins Lund for de skandinaviske lande; — her har fire skrivere (I a. I b. II a. II b) og en korrektor (C) arbeidet.

	skriver.
Gregorius IV 831-2 interpoleret 1ste gang.	
*Gregorius IV 831-2 interpoleret 2den gang.	I a.
Ludvig d. fromme 834 $^{15}/_{5}$ interpoleret 2den gang.	
Nicolaus I 864 $^{31}/_{5}$ interpoleret.	
*Stephanus V 885 $^{*}/_{11}$ interpoleret.	II b.
*»Stephanus V« 889-91 $^{*}/_{5}$ rettet (< Sergius III 908)[2].	I a. C.
Sergius III 906-8 $^{1}/_{2}$ interpoleret.	

---

[1] Se nedenfor under 4de periode.
[2] Se ovenfor under 3dje periode.

	skriver.
*Sergius III 911 $^{1}/_{6}$ interpoleret.	II a. C.
*»Anastasius III« 912-3 $^{*}/_{1}$.	II b. C.
*»Johannes X« 920 $^{29}/_{10}$.	II b. (C in dorso).
»Leo VII« 936-9.	
*»Marinus II« 943-5 $^{*}/_{5}$.	I b.
*»Johannes XV« 988 $^{*}/_{6}$-95 $^{*}/_{6}$.	I a. C.
*»Benedictus VIII« 1022 $^{*}/_{4}$.	I b.
*»Benedictus IX« 1044-5 $^{*}/_{3}$.	I b.
Victor II 1055 $^{29}/_{10}$ forkortet.	
»Alexander II« 1073 $^{2}/_{2}$ interpoleret.	

5. Adalbero 1133 eller kort før, i anledning av at han fik pave Innocentius II til at bekræfte Hamburgs metropolitanmyndighed over det hele tidligere omraade, altsaa ogsaa Lunds kirkeprovins (1133 $^{27}/_{5}$):

»Sergius II« 846 $^{*}/_{4}$.
»Leo IV« 849 $^{*}/_{3}$.
»Hadrianus II« 871 $^{*}/_{11}$.

(Med hensyn til pavebrevenes gruppeinddeling se tabellen paa s. 302-03).

Keisernes og kongernes privilegier for Hamburg er av langt mindre direkte kirkelig betydning end pavebrevene, og forsaavidt som de er blevet forfalskede, forfølger de andre hensigter end disse. Curschmann har derfor ikke draget de verdslige fyrsters breve ind i sin undersøgelse, uden forsaavidt som de hænger ligefrem sammen med de pavelige og var forfalsket paa grundlag av disse eller omvendt; han har kun gransket Ludvig d. tyskes brev 842 $^{8}/_{6}$ (s. 92 ff.) og Otto I's 937 $^{8}/_{8}$ (s. 98), og henviser for Ludvig d. fromme 834 $^{15}/_{5}$ til Koppmanns analyse (s. 88[1]), for Arnulf 888 $^{9}/_{6}$ til Mühlbachers dom (s. 111[5]). — De øvrige breve av Ottonerne anerkjendes av udgiverne i Monumenta Germaniæ som egte.

*

II. Holmquist har arbeidet med meget beskednere hjælpemidler end Curschmann; han har ikke kunnet benytte originalerne, men støtter sig i spørgsmaal om disses ydre skikkelse til J. v. Pflugk-Harttungs undersøgelser; av tekster bruger han Lappenberg, Hasse, Klippel og Lambecius[1] [i

---

[1] ikke »Lambechius«!

2den udgave], men tager merkelig nok intet hensyn til de svenske samlinger av Liljegren og Rydberg; han har heller ikke havt adgang til al nyere literatur om Hamburg-brevene. Han slutter sig paa de fleste punkter til Koppmann's og Dehio's synsmaader, men anstiller ogsaa ofte selvstændige overveielser og naar til resultater, som i hovedsagen svarer til Curschmanns, en omstændighed som umiddelbart maa vække tillid til begges undersøgelser, idet forfatterne har arbeidet uavhængig av hinanden.

Efter en indledning om »Urkundsamlingar och literatur«, hvilken vel kunde suppleres noget, giver H. i cap. I: »De närmaste förutsättningarna för den nordiska missionen«, hovedsagelig en oversigt over kilderne og deres beskaffenhed, hvilken fortsættes i cap. II: om »Vita Anskarii och de corveyska historiekällorna«. I cap. III: »Nordiska missionens begynnelse och biskopsstiftet Hamburgs upprättande«[1], og IV: »Ärkestiftet Hamburg-Bremen och missionens historia till Anskars död« behandles aktstykkerne fra 831 til 865, og i cap. V: »Legationen i Norden« de aktstykker fra 872 til 1133, som vedkommer denne sag.

De breve som erkjendes egte, er Gregorius IV 831-2 og Nicolaus I 864 $^{31}/_{5}$ i Cæsar's tekst-redaktion, ligeledes Nicolaus I 865 $^{*}/_{12}$, Formosus (som sættes til 895), Leo IX 1053 $^{6}/_{1}$ og Innocentius II 1133 $^{27}/_{5}$, samt uden videre Johannes XV 989 $^{8}/_{11}$, Clemens II 1047 $^{24}/_{4}$ (Victor II 1055 $^{29}/_{10}$ omtales ikke). Som bearbeidelser av nu tabte egte breve ansees Sergius III 911 $^{1}/_{6}$ og Agapitus II 948 $^{2}/_{1}$; ligesaa slutter forf. sig med hensyn til Ludvig d. fr. 834 $^{15}/_{5}$ til den av Koppmann og Dehio paapegede 3-dobbelte forfalskning av et tabt diplom, men avvigende fra disse sætter han den 1ste interpolation til Adalgars tid, hvori han mødes med Curschmann, der dog ikke som H. v. Schubert og [efter ham?] Holmquist daterer den nøiere til 892. Som helt uegte betragter H. Ludvig d. tyske 842 $^{8}/_{6}$, Sergius II 846 $^{*}/_{4}$, Leo IV 849 $^{*}/_{3}$ (dat. 848!), Nicolaus I 864 $^{1}/_{6}$, Hadrianus II 871 $^{*}/_{11}$ (dat. 872!) og Sergius III 906-8 $^{1}/_{2}$ (dat. 905!).

Forfalskningsperioderne er ifølge Holmquists mening følgende:

---

[1] s. 259_{14} skal istedenfor »Anskar« læses »Ebo«.

De hamburgske pavebreve fra 9de til 12te aarh. falder efter Curschmann i følgende 3 grupper:

Klasse	Egte: helt egte	Egte: forfalskede	Falske	Forfalskningsperiode	Trykt (eller omtalt)
1	Gregorius IV 831—2	Gregorius II 831—2, 2 redaktioner	. . . .	4	Curschmann 1 a. b. c.
6	. . . .	. . . .	Sergius II 846 $^{*}/_{4}$	5	— 2.
6	. . . .	. . . .	Leo IV 849 $^{*}/_{8}$	5	— 3.
[6]	. . . .	. . . .	[Benedictus III 855-8]	[5?]	jf. Innocentius II 1133 $^{27}/_{5}$.
1	Nicolaus I 864 $^{31}/_{5}$	Nicolaus I 864 $^{31}/_{5}$	. . . .	4	Curschmann 4 a. b.
3	. . . .	. . . .	Nicolaus I 864 $^{1}/_{6}$	2	— 5.
2	Nicolaus I 865 $^{*}/_{12}$	. . . .	. . . .	. .	— 6.
6	. . . .	. . . .	Hadrianus II 871 $^{*}/_{11}$	5	— 7.
2	[Stephanus V (888?)]	Stephanus V 885 $^{*}/_{11}$	. . . .	4	— 8.
4	[Sergius III 908]	Stephanus V 889 -91 $^{*}/_{5}$	. . . .	3. 4	— 9.
5	Formosus (892)	. . . .	. . . .	. .	— 10.
5	[Sergius III 906 -8 $^{1}/_{2}$]	Sergius III 906 -8 $^{1}/_{2}$	. . . .	4	— 11.
2	Sergius III 911 $^{1}/_{6}$	Sergius III 911 $^{1}/_{6}$	. . . .	4	— 12 a. b.
1	. . . .	. . . .	Anastasius III 912-3 $^{*}/_{1}$	4	— 13.

1	. . . . . .	. . . . . .	Johannes X $920^{29}/_{10}$	4	Curschmann 14.
2	. . . . . .	. . . . . .	Leo VII 936-9	4	— 15.
4	. . . . . .	. . . . . .	Marinus $943\text{-}5^{*}/_{5}$	4	— 16.
1	[Agapitus II $948^{2}/_{1}$]	Agapitus II $948^{2}/_{1}$	. . . . . .	3	— 17.
1	Johannes XV $989^{8}/_{11}$	. . . . . .	. . . . . .	. .	— 18.
4	. . . . . .	. . . . . .	Johannes XV $988^{*}/_{6}$ $\text{-}95^{*}/_{6}$	4	— 19.
2	. . . . . .	. . . . . .	Benedictus VIII $1022^{*}/_{4}$	4	— 20.
[1]	[Benedictus VIII ell. IX]	. . . . . .	. . . . . .	. .	Clemens II $1047^{24}/_{4}$; Leo IX $1053^{6}/_{1}$; cf. Adam II c. 45. 66. 67. III c. 1.
2	. . . . . .	. . . . . .	Benedictus IX $1044\text{-}5^{*}/_{4}$	4	Curschmann 21.
1	Clemens II $1047^{24}/_{4}$	. . . . . .	. . . . . .	. .	— 22.
1	Leo IX $1053^{6}/_{1}$	. . . . . .	. . . . . .	. .	— 23.
1	[Victor II $1055^{29}/_{10}$]	Victor II $1055^{29}/_{10}$	. . . . . .	4	— 24.
1	. . . . . .	. . . . . .	Alexander II $1073^{2}/_{2}$	3. 4	— 25.
[2]	[Calixtus III 1123 til Adalbero]	. . . . . .	. . . . . .	. .	ann Hildeshem. 1123 (HUB. I cxxxv).
(1)	Innocentius II $1133^{27}/_{5}$ til Adalbero	. . . . . .	. . . . . .	. .	DN. XVII 852

1) Adalgar (888—909): 1ste redaktion av Ludvig d. fr.
2) Adaldag ca. 950: Sergius III 906-8 1/2 (idet Formosus skaffedes tilside).
3) Liavizo før 1012: Ludvig d. tyske og Nicolaus I 864 1/6.
4) Friedrich 1104—23[1]: de interpolerede tekster av Vita Ansgarii og Vita Rimberti; Gregorius IV i falsk orig. [2den interpol. red.]; Sergius II; Leo IV; Nicolaus I 864 31/5 i interpoleret form; Hadrianus II; Sergius III 911 1/6 i falsk orig.; Agapitus II i interpoleret form; o. fl.

Med hensyn til forstaaelsen av Gregorius IV.s bulle har Holmquist lagt sig selv en vanskelighed iveien, idet han har refereret dens indhold saaledes (s. 261); »Gregorius bekräftar upprättandet af en metropolitkyrka i Nordalbingien och förlänar Anskarius palliet; . . . bestämmer Hammaburg til ärkebiskopligt säte« osv., og derfor finder det paafaldende, at Anskar og Hamburg i indledningen betegnes med biskop resp. biskopsdømme, medens paven i det egentlige diplom utvetydigt taler om erkebiskop osv. »Det kan ej antagas, att diplomet vil framhålla någon afsiktlig skillnad mellan kejsarens och påfvens uppfatning om denna punkt; måhända äro uttrycken mera tilfälliga än valda.« Udtrykkene er netop med hensigt valgte for at klargjøre det faktiske forhold, at Hamburg av keiseren grundedes som biskopssæde, men av paven [maaske paa keiserens bøn] ved stadfæstelsen ophøiedes til erkebiskopssæde, dog foreløbig kun »på en förhoppning«, saalænge suffraganstifter ikke fandtes; dette faktiske forhold er rigtig fremhævet av Holmquist, som merkværdig nok ikke har kunnet se, at det ligefrem ligger i ordene i brevet. — Paa unøiagtighed beror det ogsaa, at forf. s. 280 siger, at »Nikolaus I:s falska diplom (sid. 34 [ɔ: s. 274]) [altsaa det av 864 1/6 om Ramelsloh] föreligger här [i omtalen i Innocentius IIs bulle 1133] i ny öfverarbetning; i denna dubbelt förfalskade form är Nikolaus' diplom lika namnrikt som de ofvannämnda [Gregorius IV, Sergius II, Leo IV]«. Der menes naturligvis det opr. egte Nicolaus I 864 31/5, som er blevet forelagt Innocentius II efter at være interpoleret, og det bare én gang; thi kun dette indeholder de mange navne. Den samme forveksling gjentager sig s. 282 $_{26}$.

---

[1] Saaledes med støtte hos Pflugk-Harttung.

Skjønt Holmquists undersøgelser ikke paa langt nær er saa dybtgaaende og detaljerede som Curschmanns, har de dog sin betydelige interesse, saasom her en nordisk forfatter for første gang siden A. D. Jørgensen gjenoptager spørgsmaalet om de hamburgske forfalskninger. Holmquist skiller sig fra Curschmann deri, at han fastholder den av Dehio[1] først fremsatte, men uholdbare hypotese om Adaldag som forfalsker av Sergius III 906-8 1/2, og henfører til Friedrichs tid, hvad Curschmann mener at burde fordele paa Liemar, Friedrich og Adalbero.

*

III. Reuter undersøger i sin avhandling tre spørgsmaal: 1) om det er sandsynligt, at Karl den store har havt til hensigt at grundlægge et biskopsdømme i Hamburg, 2) a) hvorledes det kom til det, at missionen i Norden blev overdraget til erkebiskopen av Rheims, og b) hvordan dette opdrag gik over til Ansgar, 3) a) hvad der kan have givet Ludvig den fromme anledning til at vælge Hamburg som sæde for den nye indstiftelse og b) om han her virkelig har grundlagt et erkebiskopsdømme.

Samtidig som Reuter gjør flere træffende og rigtige iagttagelser, er han paa flere punkter kommen til meget tvilsomme resultater, om hvis overensstemmelse med historiens virkelige forløb jeg ikke har kunnet overbevise mig. Reuters forsøg paa en omdatering og omvurdering av de ydre begivenheder i Ansgars liv, forsaavidt som disse er knyttet til hans kirkelige værdighed, forekommer mig i alt væsentligt mislykket, idet han bygger paa uholdbare formodninger og kombinationer og paa mistydning av kildernes ord.

1) Det første spørgsmaal besvarer Reuter benegtende, idet han paaviser, at Hamburgs betydning paa Karl den stores tid ikke var saa stor, at stedet vilde frembyde sig som det naturlige midtpunkt for et nordelbisk biskopsdømme. Thi ved Hamburg var ingen livlig færdsel, der var intet godt vad over Elben; man satte over længere nede: ved Stade, og længere oppe: ved Artlenburg (nær det nuværende Lauenburg). Over Bardowik—Artlenburg gik den ældgamle handelsvei fra Westfalen til Lübeck, til Oldenburg i Holstein,

[1] I, 128.

og til Wismar—Vineta (paa øen Usedom) — Gotland; fra Stade—Wedel for man over Schenefeld til Slesvig. Men Hamburg nævnes udenfor Ansgars og Rimberts vitæ og de hamburgske breve kun én gang i det 9de aarh.s kilder, nemlig i 845, da vikingerne ødelagde stedet. — Derimod tillægger uden tvil Reuter Karl den store hensigter, han ikke har havt, naar han siger, at Karls mening med at føre sakserne bort fra deres hjem til fremmede bygder var at skabe en »øde-grænse« mellem sit rige og den urolige danske nabo; Karl har meget mere ved denne bortførelse først og fremst tilsigtet at knække den saksiske nations gjenstridige fasthængen ved selvstændigheden og hjemjorden, og at keiseren lod slaver flytte ind i det forladte land, viser netop, at det modsatte av en »øde-grænse« var maalet. Medens dette moment ikke kan siges at have nogen betydning for spørgsmaalet om stedet for Karls biskopskirke, er det en rigtig iagttagelse, at Ditmarsken med sine kristne fra Willehad av Bremens tid synes at have budt et naturligere midtpunkt for det planlagte biskopsdømme nord for Elben, og Reuter mener derfor, at Karl maaske har tænkt paa Meldorf i Ditmarsken, som laa under vern av den i mars 810 byggede fæstning Esesfeld (nu Itzehoe). Imidlertid tør man vel ikke helt slaa en streg over efterretningen i Rimberts Vita Ansgarii (skrevet før 888) om, at Karl byggede den første kirke i Hamburg; og selv om Rimbert ikke ved noget om, at Karl har bestemt netop denne kirke til biskopssæde, saa er der heller ingen klare indicier, som peger i en anden retning; det turde derfor være et temmelig ørkesløst spørgsmaal at grunde over, til hvilket sted Karls ufuldførte plan skulde være bleven knyttet, idet vi av de ældste kilder kort og godt kun ved, at han omgikkes med en plan om at grundlægge et biskopsdømme nordenfor Elben, uden at stedet angives, og at denne plan paa grund av hans død foreløbig ikke blev udført.

2 a) Med hensyn til det andet punkt gjør Reuter meget rigtig opmerksom paa, at forbindelsen mellem Norden og det frankiske rige ikke gik landeveien over Sønderjylland, men sjøveien til Dorstadt (nu Wijk bij Duurstede ved Nedre-Rinen i provinsen Utrecht) og til mundingerne av Schelde og Maas, og at derfor geistlige fra disse kanter av riget paa grund av sit kjendskab til de normanniske kjøbmænd,

som færdedes i deres stifter, maatte være de nærmeste til at føre missionens sag hos de nordiske folk. Derfor valgtes til udsendinger keiserens fosterbroder sakseren Ebo, erkebiskop av Rheims, og hans suffragan Halitgar av Cambray.

Ebos virksomhed overvurderes i høi grad av Reuter. Han fremhæver rigtignok Ebos brændende interesse for missionen, saaledes som denne fremtræder i Ebos forhold til Ansgar, men denne interesse var dog væsentlig teoretisk, og de reiser, Ebo straks efter sin udnævnelse til missionslegat i 822 foretog, førte til et meget ringe resultat og har ikke efterladt andet end kortvarige spor. Ebos reise er udentvil mere at opfatte som en »statsaktion« end som et egentligt missionsforetagende[1], eftersom beslutningen om den blev gjort paa en keiserlig rigsdag; Hauck og Holmquist karakteriserer Ebos virksomhed som mislykket[2]. Hvad vi ved om Ebos missionsarbeide, fortælles i de frankiske rigsannaler for 823 saaledes: Ebo var med keiserens raad og den romerske paves autoritet — sammen med biskop Willerich av Bremen[3] (under hvem de kristne menigheder i Ditmarsken hørte) — dragen til danernes grænser og hadde i den forløbne sommer [ɔ: 823] døbt mange av dem, som kom til troen. Han vendte tilbage til keiserhoffet i følge med 2 grever, hvem keiseren samme aar paa den landflygtige danske modkonge Haralds personlige begjæring hadde sendt til Normannernes rige for at undersøge Haralds modstanderes sag. Vita Ansgarii (c. 13) meddeler, at keiseren hadde givet Ebo gaarden Welanao [nu Münsterdorf i Ditmarsken nær det befæstede Itzehoe], for at han kunde have et sted at være, naar han opholdt sig paa de kanter. Det heder her videre, at han mange gange kom paa dette sted og led meget for at vinde sjæle i Nordens lande og knyttede flere til de kristnes religion og styrkede dem i den katholske tro. Bortseet fra de sidste almindelige udtryk kan vor viden om Ebos missionsarbeide summeres op til følgende: Han gjorde en færd om sommeren 823 »til Danernes grænser« og døbte »mange« og besøgte siden oftere Welanao i Ditmarsken, missionens udgangspunkt paa tysk side. Udtrykket »ad terminos Danorum« lader os antage, at Ebo ikke (eller ialfald kun i ringe grad) har udstrakt sin

[1] Jfr. H. Lundström i Kyrkohist. Årsskr. II (1901), 188.
[2] Kirchengesch. Deutschlands II, 616[1]; Kh. Å. IX, 259.
[3] Ann. Xantenses a. 823.

færd til selve de danske lande nordenfor grænsen, idet han naturligvis mindst mulig har villet fjerne sig fra sit tilholdssted i det kristne Ditmarsken og vove sig ind i det helt hedenske danske rige[1]. Selv om den med keiseren nær forbundne smaakonge Harald, hvis rige i Sønderjylland har været Ebos station nærmest, hadde havt myndighed til at tillade Ebo at prædike i sit land, vilde Ebo neppe paa det korte sommerbesøg have kunnet vinde engang dette lille rige; men sagen var udentvil den, at Harald var helt fordreven fra sit kongedømme, hvilket hans modstandere Godfridssønnerne hadde sat sig i besiddelse av og nu forholdt ham trods deres tidligere forlig om landdelingen (819). Og har disse mod det frankiske rige fiendtlig sindede konger raadet i landet lige ned til grænsen, har Ebo neppe havt synderlig anledning til at drive virksom mission blandt danerne; de »mange« han døbte, kan meget vel være en halvhundrede stykker[2]. Og heller ikke de senere besøg paa Welanao kan have udrettet noget nyt, thi i de følgende aar blev kong Haralds stilling end vanskeligere; ikke engang Ansgar, som i den første tid stadig var hos Harald, har kunnet gjøre noget videre for danernes overgang til kristendommen, thi Harald blev tilslut helt fordreven fra sit danske rige og tog sin tilflugt til de len i Frisland, keiseren hadde skjænket ham ved hans daab 826. Det er almindelig anerkjendt, at denne Haralds daab paa ingen maade fik saadan betydning for kristendommens udbredelse i Danmark, som i samtidige og i de fleste eftertidige skrifter tillægges den; den blev kun en episode uden indgribende følger. Derfor blev Ebos missionsreise ogsaa uden betydning, fordi den var rettet mod et land, hvis konge ikke formaaede at beholde sit herredømme over landet, og som efter sin daab helt maatte opgive det.

3 a)[3] Grunden til, at keiser Ludvig valgte Hamburg som sæde for Ansgars biskopsdømme, finder Reuter deri, at

---

[1] Et uheldigt forsøg paa at bevise, at Ebo har missioneret paa Vestfold i Norge og kun der, er gjort av S. A. Sørensen, Om Kong Haralds Daab Aar 826 (Kristiania 1902), 20—33; jf. sammes Det gamle Skiringssal I (Kristiania 1900), 29 f., 34 f., og Norsk hist. Tidsskr. 4 V (1908), 383—5. Jf. Norske Gaardnavne VI, 304—6.

[2] A. Hauck l. c.

[3] om punkt 2 b se nedenfor s. 315 f.

Hamburg efter hans formodning var de nordelbiske stammers »Hauptort«, idet Nerthusdyrkelsen efter Müllenhoffs mening her hadde sit sæde. Men jeg tviler paa, at man med Reuter kan tyde udtrykket »sedes Nordalbingorum« om Hamburg som »Hauptort der Nordalbinger« (s. 280) og tillægge det politisk og sakral natur; »sedes« er naturligvis her som ellers i kirkeligt sprog en kirkelig betegnelse for et kirkeligt midtpunkt, = biskopssæde. En anden sag er det, at Ludvig muligens har søgt tilknytning til den hellighed, som maaske har været bundet til Hamburg som Nerthusdyrkelsens sted i Nordalbingia. Men den nærmestliggende grund er dog vel den, at der her siden Karl den stores dage stod en kirke.

3 b) Det tredje spørgsmaals sidste del besvarer Reuter slig, at Hamburg ikke var erkebiskopsdømme fra begyndelsen av, men kun biskopsdømme, og det under metropoliten i Mainz; derimod skal pave Gregorius IV, da han stadfæstede keiser Ludvigs grundlæggelse av et biskopsdømme i Hamburg, have stillet ophøielsen til erkestol i udsigt, og denne bestemmelse skal være traadt i kraft først ved foreningen av Bremen og Hamburg (der av R. dateres 858), og blev stadfæstet av pave Nicolaus I 864. Denne lære bygger Reuter paa en eiendommelig oversættelse av ordene »ipsam sedem Nordalbingorum Hammaburg dictam .... archiepiscopalem deinceps esse decernimus« i Gregorius IV.s bulle 831-2, hvor »deinceps« oversættes »für später«; denne opfatning finder han udtalt ogsaa i Rimberts vita Ansgarii (c. 22), hvor Hamburg kaldes »locum ad archiepiscopalem dignitatem auctoritate apostolica firmatum«, som fortolkes: »Hamburg war nicht Erzbistum gewesen, wohl aber vom Papst dazu fest bestimmt« (s. 274); og endelig fremhæver han, at Ansgar 847 */10 var tilstede paa synoden i Mainz og nævnes i synodens protokol blandt Mainz's suffraganer. Reuter antager da — med Traugott Tamm — at den egte redaktion av Gregorius's bulle ikke har indeholdt bestemmelserne om brugen av palliet fra ordene »Et quia te« (Curschmann s. 14, l. 4 f. n.) til »intus habebis« (s. 15, l. 13), men at disse hidrører fra en palliumsmeddelelse nr. 2 efter 858. Herved blir Reuter kvit et for hans hypotese ubehageligt »archiepiscopus« i Gregorius's bulle.

Ved nærmere betragtning falder imidlertid Reuters nye

ordning av historien uhjælpelig sammen. For det første kan »deinceps« ikke betyde noget andet end »fra nu av«, »herefter«; den betydning har det tydelig nok i Nicolaus I.s bulle 864, hvor det bestemmes, at »ipsas praedictas dioeceses Hammaburgensem scilicet et Bremensem, non deinceps duas, sed unam esse et uocari«, og at »nullus uero archiepiscopus Coloniensis ullam sibi deinceps in eadem dioecesi uindicet potestatem« (Curschmann, s. 23, l. 2-3, 5-6). Betydningen »senere«, »siden« passer i hvert fald umulig i Nicolaus's bulle paa det sted, hvor Gregorius's bestemmelse ordret gjentages; thi Reuter mener jo, at netop fra Nicolaus's tid skulde Hamburg være erkebiskopsdømme. At »deinceps« oprindelig har staaet baade i Gregorius's og Nicolaus's bulle, hævder Reuter selv (s. 268), men da maatte ordet have forskjellig betydning paa hvert sted. Som det staar hos Nicolaus, er det dog kun mekanisk avskrevet fra Gregorius's bulle og er i Nicolaus's bulle at opfatte som hørende med til citatet fra denne. Ordet »firmatum« kan vel heller ikke godt betyde andet end »bekræftet«, »stadfæstet«, som altid ellers, og det er tydelig nok ogsaa meningen med »firmamus« i Gregorius's bulle (s. 14, l. 7 f. n.), hvor paven stadfæster alt hvad keiseren har foretaget.

Imidlertid vil det lidet lønne sig indenfra at opløse den floke, Reuter har bragt sagen ind i ved den falske ordtydning, og om hvilken han selv er kommen i tvil under arbeidet efter at have modtaget et brev fra professor Tangl i Berlin (s. 268 [2]). Sammenhængen er helt enkelt denne, saaledes som jeg forstaar ordene: Keiser Karl hadde efter saksernes undertvingelse besluttet sig til at grundlægge et biskopsdømme i den yderste del av sit rige hinsides Elben; da døden hindrede ham i dette, udførte hans efterfølger Ludvig planen. Ansgar blev indviet til Nordalbingernes første biskop av biskop Drogo av Metz og fremstillede sig i Rom for at faa pavens stadfæstelse paa det skridt, keiseren hadde gjort. Gregorius IV imødekom denne begjæring, idet han gav den apostoliske myndigheds samtykke og [ovenikjøbet] beklædte Ansgar med palliet, for at han og hans efterfølgere styrket med denne [pavelige stadfæstelses] autoritet skulde kunne optræde med desto større værdighed og kraft ligeoverfor de hindringer, som maatte møde under arbeidet med at vinde [hedninge]folkene; Ansgar udnævnes fremdeles til pavens

legat for at forkynde evangeliet hos alle folkeslag deromkring (hvilke opregnes) ved siden av Ebo erkebiskop av Rheims, og Nordalbingernes [biskops]sæde Hamburg bestemmes fra nu av at være erkebiskoppeligt. Indvielsen av »de efterfølgende prester« (d. e. Ansgars eftermænd paa erkesædet i Hamburg) overdrages til keiserhoffets omsorg, saalænge som til der i Hamburgs missionsomraade blir saa mange biskoper, at disse kan foretage indvielsen [av sin metropolitan i Hamburg]. Forøvrigt bekræfter paven alle keiserens bestemmelser og foreskriver Ansgar som den første erkebiskop i et nyt sæde regler for brugen av hans pallium.

Saaledes gjengiver jeg efter meningen ordene i Gregorius IV.s udaterede bulle for Ansgar. Reuter har taget anstød av, at A. i den sidst citerede sætning kaldes »archiepiscopus«, hvilket han finder uforeneligt med, at han ovenfor kaldes bare »episcopus«, og idet han fæster opmerksomheden ved, at paven gaar over til direkte tale til Ansgar fra det punkt, hvor titelen »archiepiscopus« indtræder, mener han, at det følgende egentlig er et nyt (pallie-)brev, som feilagtig er knyttet til Gregorius's bulle i avskrifterne og blevet blandet ind i dets tekst. Men Reuter har selv gjort opmerksom paa, at den del av bullen, hvor A. kaldes »episcopus«, betegner noget avsluttet (s. 265), som hører fortiden til, og han erkjender, at Ansgar virkelig maa have modtaget palliet; — men at Ansgar kun kaldes biskop, før han har modtaget palliet, siger sig dog selv — ; og at dette er ikke bare en personlig udmerkelse, saaledes som Reuter vil ha det til, men at hans biskopssæde herved blev ophøiet til erkebiskopssæde, siges udtrykkelig i bullen, saasandt man vil opfatte »deinceps« paa den eneste naturlige maade, og forstaar den for Reuter unødig gaadefulde sætning: »Consecrationem uero succedentium sacerdotum, donec consecrantium numerus augeatur ex gentibus, sacrae palatinae prouidentiae interim committimus«, saaledes som ovenfor fortolket. En kirkeprovins's erkebiskop skulde ifølge den kanoniske ret indvies av sine egne suffraganer; men saalænge erkebiskopen i Hamburg, hvem missions-omraadet i Norden var betroet, ikke hadde bragt kristendommens udbredelse saa vidt, at der kunde udnævnes missionsbiskoper eller det kristnede omraade opdeles i biskopsdømmer og forsynes med biskoper, d. v. s. saalænge provinsen savnede suffraganer, som kunde indvie

metropoliten, skulde keiserhoffet sørge for, at den til erkebiskop udseede person erholdt indvielsen til sit embede; Reuter anfører selv uden at [ville?] forstaa det, foi tolkningen til dette sted fra Rimberts vita (c. 11). Rimberts indvielse er bleven foretagen i overensstemmelse med Gregorius's forskrift, idet keiseren sendte ham til erkebiskopen av Mainz, av hvem han indviedes med bistand av 2 biskoper som sedvanlig; ved valget av disse blev det netop iagttaget, at de var fra forskjellige kirkeprovinser, saaledes at man herved undgik, at erkebiskopen i Hamburg kom i noget suffraganforhold til erkebiskopen i Mainz; det kunde ellers være fare for, at denne vilde gjøre krav paa metropolitanoverhøihed over den av ham indviede erkebiskop i Hamburg, hvis begge de assisterende biskoper tilhørte den indviende metropolits egen provins. At det samme frie forhold er blevet iagttaget ved Ansgars indvielse, sees allerede tilstrækkeligt av oplysningen i bullen derom, hvilken til overflødighed suppleres av Rimberts vita Ansg. c. 12; man bør ikke med Reuter (s. 277) mistænkeliggjøre Rimberts oplysning om de tre assisterende erkebiskoper som tendens-forfalskning av historien med den hensigt at vindicere Hamburgs uavhængige stilling; thi nogen konflikt herom fandt ikke sted paa den tid Rimbert skrev Ansgars vita. Skjønt man ikke tør sige bestemt, og ikke ved noget om, at Ludvig d. fromme ved oprettelsen av Hamburg hadde planen om et erkebiskopsdømme, saa er det dog sandsynligt; thi vi ved, at skjønt Hamburg kun oprettedes som biskopsdømme, iagttoges ved biskopens indvielse en fremgangsmaade, som tilsigtede hans uavhængighed av Tysklands daværende metropoliter; og da Ansgar, sendt av keiseren, fremstillede sagen personlig for paven til stadfæstelse, gav denne ham palliet og ophøiede Hamburg til erkebiskopssæde; det er vel overveiende sandsynligt, at dette er skeet efter forslag eller ønske av keiseren; thi ved oprettelsen av et enkelt biskopsdømme ansaa man det ikke altid fornødent at indhente pavens samtykke. Men ophøielsen til erkebiskopssæde skyldtes udelukkende pavens bestemmelse, og da denne blev truffet senere end oprettelsen av biskopsdømmet, er det naturligt, at et »deinceps« har sin plads i den paagjældende sætning. Men ligesaa naturligt er det, at det 12te aarhundredes interpolatorer, naar de lod Ansgar faa titelen archiepiscopus allerede fra sin indvielse, maatte

stryge »deinceps«, naar det senere i bullen er tale om Hamburgs værdighed som erkebiskoppeligt sæde. Herved opnaaedes, at erkestolen fik endda større anciennetet og værdighed som saadan; det maatte ikke komme frem, at Ansgar fra først av kun var Nordalbingernes episcopus. — Fremdeles, naar Ansgar hadde faaet palliet og hans sæde var givet rang som erkebiskoppeligt, maatte dog paven foreskrive Ansgar regler for brugen av palliet; at dette sker i samme brev, er intet at tage anstød av; det samme forhold findes i Nicolaus I.s bulle. Reuter vil derfor neppe kunne skaffe den hyperkritiske forsker Traugott Tamms hypotese om delingen av Gregorius's bulle anerkjendelse paa det hidtil tilveiebragte grundlag.

Endelig synes Reuter at have overseet en væsentlig ting, som taler imod hans formodning, at Hamburg fra begyndelsen av kun var biskopsdømme og Ansgar bare biskop. I dette tilfælde maatte nemlig suffraganforholdet til en eller anden metropolitan være bestemt i bullen, saaledes at det var udtrykkelig sagt, at mod den og den erkebiskop skal Ansgar vise lydighed, og av ham skal Ansgars eftermænd indvies; og der maatte være redegjort nærmere for, under hvilke forhold den av Reuter paastaaede fremtidige ophøielse til erkebiskopsdømme i virkeligheden skulde indtræde. Begge dele savnes der forskrifter for, medens der tvertimod i sætningen »Consecrantium« indeholdes det mest slaaende bevis paa, at Hamburg allerede fra nu av skulde være selvstændigt. Og Reuter giver derfor heller ikke nogen sandsynlig motivation, ja anfører idet hele taget ikke de grunde som har bestemt Ansgar til eller gjort ham berettiget til at »antage« titelen erkebiskop »i 858 eller 864« (s. 275). Retstitelen til dette skridt maatte vel have været den, at der nu fandtes suffraganer i Ansgars missionsomraade; men forholdet var jo i denne henseende præcis det samme paa dette tidspunkt som ved Hamburgstolens oprettelse. Og naar Reuter om Rimbert anfører, at denne mand dog kunde »jenes »deinceps esse decernimus« bei etwas veränderten Zeiten auf sich anwenden«, saa maa man spørge om det er sund fornuft i et ræsonnement som det, at den kølnske erkestols ledighed i Rimberts første aar skulde give Ansgars efterfølger anledningen til at antage den høie titel av archiepiscopus, hvilken Kølns erkebiskop vilde bestride ham, fordi

han som biskop av Bremen var Kølns suffragan; naturligvis har ikke den beskedne Rimbert ligesaalidt som Ansgar i æresyge tilsneget sig en titel, som Gregorius IV angivelig skal have stillet i udsigt for biskoperne av Hamburg[-Bremen]. Denne titel har de meget mere havt ret til fra den dag de modtog palliet, og det ikke som æresudmerkelse for personlig fortjeneste, men paa grundlag av det forhold, at deres sæde av Gregorius IV var ophøiet til erkesæde, og atter efter foreningen med Bremen var stadfæstet som saadant av Nicolaus I.

Men hvorfor nævnes da Ansgar i oktober 847 som deltager i synoden i Mainz blandt den mainziske erkebiskops »medbiskoper, som hører til hans diocese«? Jo, Hamburg var i 845 blevet ødelagt av vikingerne, Ansgar var berøvet sit erkebiskoppelige sæde, og befandt sig i fortvilede forhold. Derfor ophævede synoden erkebiskopsdømmet i Hamburg og udnævnte Ansgar til biskop av Bremen (vita Ansgarii c. 22). Ansgar var altsaa dengang ikke længere hverken erkebiskop eller biskop av Hamburg, men biskop av Bremen, saa at man herav intet kan slutte om Hamburgs suffraganforhold til Mainz (s. 269 f.); hvad angaar Ansgars stilling som biskop av Bremen i dette øieblik, er det vistnok paafaldende at han opføres blandt Mainz's suffraganer; men et andet spørgsmaal er det, om han blev regnet blandt disse som én tilhørende deres flok; det var hans sag som var bleven behandlet paa denne synode, og da er det ikke underligt, at han deltog i mødet og blev nævnt i forhandlingsprotokollen, uden at det udtrykkelig fremhævedes, at han var fra en anden kirkeprovins. Ligesaa »paafaldende« som dette forhold er, vil det da være, at lutter biskoper fra Mainz's diocese bestemmer om ting, som ligger udenfor deres omraade, nemlig om erkestolen i Hamburg og den under Køln hørende biskopsstol i Bremen. —

Naar Reuter udskyder Ansgars tiltrædelse av Bremen til 858, tager han udentvil feil; Ansgar blev som bekjendt av en synode i Mainz 848 gjenindsat som erkebiskop av Hamburg, idet den forrige synodes beslutning da ophævedes og erkestolen gjenoprettedes, og han blev ifølge Adams vidnesbyrd indført i sit embede som biskop av Bremen i Ludvigs 9de aar, d. e. 848, altsaa samme aar som synoden holdtes. Da erkestolen i Køln netop den tid var ledig,

voldte naturligvis ikke spørgsmaalet om Kølns samtykke nogen betænkeligheder eller vanskeligheder. At der siden efter erkestolens besættelse i 850 blev gjort mudder og sagen ikke blev klaret før i 858, gjaldt dog ikke et forhindret forsøg, men en fuldbyrdet kjendsgjerning; thi hvorfor skulde man nøle med at foretage indførelsen i Bremen, naar ingen metropolitan protesterte?; men hvad Gunthar av Køln paa rigsforsamlingen i Worms 857 indrømmede, var at stadfæste det allerede skede, dog kun paa betingelse av at paven ogsaa stadfæstede foreningen av Hamburg og Bremen (v. A. c. 23). Dette skede først i 864 efter Gunthars avsættelse (863), og da spurgte man ikke mere om samtykke av erkebiskopen i Køln. Gunthar kan umulig under det nævnte forbehold have tilstedt, at Ansgar indførtes i Bremen allerede 858, før pavens stadfæstelse indløb. Og kun under forudsætning av, at Ansgars indførelse fandt sted før Gunthars tid, kan man forstaa det av Reuter (s. 272) anførte sted av Adam (l. I c. 26) [efter v. Ansg. c. 24]: »Multum temporis fluxit, ex quo beatus Ansgarius Bremensem episcopatum suscepit [ɔ: 848], antequam hoc a papa Nicolao firmaretur [ɔ: 864]«; men Reuter henfører med en aldeles ufattelig logik ordene »multum temporis fluxit« til tiden mellem Mainzersynodens bestemmelse og Gunthars stadfæstelse. Det bliver derfor uden tvil rettest at regne Ludvigs 9de aar hos Adam fra Ludvigs første epoke og ikke fra hans anden, som Reuter gjør. — Endnu en ting taler imod Reuters antagelse av, at Ansgar først 858 tiltraadte Bremen, nemlig at Ansgar allerede ved 850 med kraft og større held end før gjenoptog missionsarbeidet i Danmark og Sverige; hvorledes skulde vel dette være muligt for ham uden økonomisk rygstød i besiddelsen av biskopsstolen i Bremen? selv om Hamburg i navnet var gjenoprettet som erkebiskopsdømme, var det uden betydning som reelt udgangspunkt for missionen siden stedets ødelæggelse i 845. At det var erhvervelsen av Bremen, som tilveiebragte forudsætningen for missionens fornyelse, fremhæves allerede av vita Ansgarii (c. 24).

2 b) Medens man hidtil har henført Gregorius IV.s oprettelse av erkesædet i Hamburg til tiden umiddelbart efter Ansgars indvielse 831, altsaa 831 eller 832, hævder Reuter, at dette først er skeet i 834; men bevisførelsen er her den

samme ulogiske som ellers. Først efter at Ebo var faldt fra sin høie stilling i rigsstyret og i keiserens gunst i 834, anser Reuter det for muligt, at Ludvig har villet fremme Ansgar til kirkefyrste i Hamburg; men baade gaar han her stiltiende over angivelsen om Ansgars regjeringstid i hans vita, hvilken fører til 831, og han synes ikke at bemerke, at Ebo paa den tid bullen blev udstedt, fremdeles maa have staaet paa sin høide, idet Ansgar udnævnes til legat ved siden av Ebo; men efter at bruddet mellem keiseren og Ebo var indtraadt, da keiseren søgte at faa bevæget paven til at avsætte Ebo, er det lidet sandsynligt, at paven i sin stadfæstelse av keiserens bestemmelser og imødekommelse av dennes ønsker vilde have foretaget noget, der var denne ukjært; og Ansgar maatte i tilfælde have havt paalæg fra keiseren om at faa legationen overdraget fra Ebo til sig selv; at den deles paa begge, synes netop at antyde det gode forhold, som raadede mellem keiseren og begge missionærer. — At vikingernes indfald i Frisland og plyndringen av Dorestad skal have virket til at hindre forbindelsen mellem Rheims og Norden, er usandsynligt, thi Ebo fulgte jo landveien til Ditmarsken og kom sandsynligvis aldrig nogensinde længer; og at Ebo efter bruddet med keiseren søgte tilflugt hos normannerne for at redde sig med deres skibe, viser netop det modsatte av et spændt forhold mellem ham og dem. Snarere skulde vikingeindfaldene virke til at gjøre keiseren betænkelig ligeoverfor gjenoptagelse eller fornyelse av missionen; »aber das lag nicht im Sinne Ludwigs« (s. 263). Saa liden fornuft tilskriver Reuter den fromme keiser, at han lader ham finde dette urolige aar 834 det beleiligste til at overdrage Ansgar ledelsen av missionen, — medens meget mere (jf. v. A. c. 12) underretningen om det heldige udfald av Ansgars missionsfærd til Sverige ved dennes tilbagekomst sommeren 831 er den bedste forklaringsaarsag til, at Ludvig nu griber sin store faders plan om et biskopsdømme hinsides Elben, opretter et saadant, lader Ansgar indvie [i Diedenhofen 10./11. november 831] og sender ham til Rom for at hente stadfæstelse og om muligt bevæge paven til at oprette et erkebiskopsdømme i Hamburg for det store missionsomraade, som nu syntes at aabne sig.

6. mai 1911.

Oluf Kolsrud.

DET NORSKE HISTORIKERMØTE I BERGEN JULI 1910.

Tanken om at holde et norsk historikermøte i Bergen 1910 blev først fremsat av stiftsarkivar dr. Just Bing i september 1909. Efter forutgaaende private drøftelser traadte derpaa herrerne skolebestyrer B. E. Bendixen, direktør Johan Bøgh, dr. Just Bing og dr. Haakon Schetelig sammen til det første møte i sakens anledning i begyndelsen av oktober 1909. Det blev her overdrat Schetelig at gjøre forslag til et sirkulære som man vilde tilstille de vigtigste historiske institutioner i Kristiania og Trondhjem.

I møte den 15de oktober av samme fire herrer blev i det væsentlige vedtat et av Schetelig fremlagt utkast til en henvendelse som man besluttet at tilstille: Det historisk-filosofiske fakultet, Riksarkivaren, Videnskapsselskapets historisk-filosofiske klasse, Historisk forening i Kristiania, Kunsthistorisk forening i Kristiania, Videnskapsselskapet i Trondhjem og Trondhjems historiske forening.

Sirkulæret var slik:

Den historiske forskning er i den senere tid hos os i betydelig fremgang. Den fortsatte differensiering av studierne, bl. a. kulturhistoriens mere fremtrædende stilling, betydningen av de nyere kunsthistoriske, antikvariske og arkæologiske forskninger, har medført en sterk økning av fagmændenes tal, og samtidig er de lokalhistoriske og personalhistoriske interesser i stadig og rask vekst de fleste steder i landet.

Det er undertegnedes opfatning at det under disse forhold vilde være nyttig om historikere og historisk interesserte av og til kunde møtes fra hele landet, dels til drøftelse av faglig praktiske spørsmaal, dels til gjensidig meddelelse av videnskabelige resultater, metoder, foreliggende opgaver o. s. v. Vi tror at slike møter vilde bidra til at fremme det nærmere samarbeide mellem de forskjellige discipliner inden historien og mellem historikere fra forskjellige kanter av landet. De vilde ogsaa kunne gi et vigtig utbytte ved de impulser og den veiledning som folk fra de mange

lokale historiske foreninger og andre som sysler med historisk arbeide, kunde faa ved at møtes med historikere av fag.

Ut fra denne betragtning henvender vi os med dette sirkulære til nogen enkelte institutioner og foreninger i Kristiania og Trondhjem med anmodning om deres medvirkning til at faa istand et møte av norske historikere og historisk interesserte i Bergen under utstillingen sommeren 1910.

Forsaavidt disse institutioner og foreninger gir tanken sin tilslutning, anmoder vi dem om hver at opnævne et medlem av en komité, som ogsaa tiltrædes av undertegnede, for at forberede og ordne møtet. Det blir da denne komité som senere kommer til at indby interesserte til at delta i møtet.

Saasnart vi har mottat meddelelse om komitéens sammensætning, skal vi tillate os at fremkomme med forslag om arbeidsordning, program etc. Undertegnede fungerer som komitéens arbeidsutvalg for møtet, med ordningen av lokale, sammenkomster o. l.

Ved de svar paa denne henvendelse som kom fra de enkelte institutioner blev indbyderkomitéen til historikermøtet sammensat saa: Riksarkivar E. Hertzberg, Kristiania; professor dr. Yngvar Nielsen for Videnskapsselskapet i Kristiania; dr. Harry Fett for Kunsthistorisk forening i Kristiania; overlærer K. Rygh for Videnskapsselskapet i Trondhjem; stiftsarkivar Kristian Koren for Trondhjems historiske forening; skolebestyrer B. E. Bendixen for Bergens historiske forening; direktør Johan Bøgh for Vestlandske kunstindustrimuseum; dr. Just Bing for Bergens stiftsarkiv; dr. Haakon Schetelig for Bergens museum. — Fra universitetets historisk-filosofiske fakultet blev først opnævnt professor dr. Alexander Bugge, men da professor Bugge paa grund av sygdom maatte undslaa sig for hvervet blev i hans sted opnævnt professor dr Halvdan Koht. Da senere overlærer K. Rygh, Trondhjem, fik forfald, lot Videnskapsselskapet sig representere i komitéen ved adjunkt Axel Sommerfelt. Den historiske forening i Kristiania opnævnte ikke noget medlem til komitéen, hvor den imidlertid var representert ved flere medlemmer.

Da indbyderkomitéen saaledes var dannet, sendte de bergenske indbydere den 5te januar 1910 hvert medlem følgende utredning av hvordan forslagsstillerne hadde tænkt sig plan og program for møtet:

Vi foreslaar at møtet holdes onsdag 13de—lørdag 16de juli, og at tiden disponeres slik:

Onsdag 13de samles deltagerne om aftenen til et aapningsmøte i Haakonshallen.

Torsdag 14de til lørdag 16de holdes formiddag og eftermiddag forhandlingsmøter paa Bergens museum. Vi tror det vilde være bedst om formiddagen (kl. 10—1) brukes til fællesmøter med foredrag og diskussion over mere almene emner og spørsmaal der maa antages at interessere alle uten hensyn til fagets spesialisering, mens eftermiddagen (kl. 2—5) reserveres for sektionsmøter med foredrag av mere spesiel faglig art.

Vi har tænkt os at det endelige program for fællesmøterne bør fastsættes av komitéen. Til sektionsmøterne vil enhver deltager, inden en frist som f. eks. kunde sættes til 3 uker før møtets begyndelse, ha anledning til at anmelde foredrag eller andre meddelelser, og det blir da antagelig mest praktisk at overlate til arbeidskomitéen at opta saa mange tilbud som tiden gir plads for og fordele stoffet paa de enkelte sektioner, saa det hele program er færdig til møtets aapning.

Vi opstiller forslagsvis fire sektioner:

1. Almindelig historie og literaturhistorie.
2. Lokalhistorie, personalhistorie og genealogi.
3 Kunsthistorie og arkeologi.
4. Historisk undervisning.

Vi henstiller til komitéens medlemmer i Kristiania og Trondhjem at ta dette programforslag under overveielse og meddele os de bemerkninger man har at gjøre ved det. Likesaa ber vi om at faa meddelt hvilke emner og spørsmaal man tror det vilde være ønskelig at faa op i fællesmøter, i tilfælde ogsaa hvem som vil paata sig at holde det indledende foredrag over hvert enkelt. Uten at ville foregripe noget med hensyn til det endelige program, skal vi alt her nævne enkelte saker som vi for vort vedkommende tror kunde fortjene at tages op.

Arbeidsplan og formaal for bygdehistorier; — en fælles organisation for studiet av haandverkets historie i vore byer; — en utgave av norske folkeviser; — historiske tidsskriftpublikationer; — registrering av kulturhistoriske fortidsminder og et arkiv for kulturhistorie. — Vi tror ogsaa at man i et fællesmøte bør drøfte om det skulde være ønskelig at faa avholdt et nyt historikermøte om kortere eller længere tid, eventuelt om det skulde findes tjenlig at gi disse møter en varig organisation med en fast arbeidskomité.

Vi henstiller videre til komitéens overveielse hvorvidt der burde trykkes et kort referat av møtets forhandlinger Det maatte kunne ordnes saa, at de enkelte deltagere fik tegne sig som subskribenter og prisen sættes efter antallet af subskriberte eksemplarer.

De fælles utgifter ved møtet, porto, trykning av cirkulærer og program, bekjendtgjørelser, lokale etc. maa dækkes ved en kontingent fra deltagerne Vi antar den maa sættes til 15 kr., skjønt nogen egentlig beregning ikke kan gjøres før man ser hvor mange der kommer.

Utenfor forhandlings- og foredragsmøterne bør der være leilighet til selskabelige sammenkomster og muligens utflugter.

Imidlertid tror vi at disse bør være valgfri og utgifterne dertil altsaa ikke indgaa i kontingenten til kongressen. Vi tillater os at foreslaa at vi, som møtets lokale arbeidskomité, faar i opdrag at ordne det fornødne i denne henseende. Meddelelse om de arrangements vi har truffet vil da foreligge samtidig med det endelige program for møtet.

Møtets organisation vil altsaa bli følgende:

Den store komité, hvis medlemmer er anført ovenfor, fastsætter møtets tid, det fælles program, sektionsinddeling m. v. og utsender en almindelig indbydelse om at delta i møtet.

Den lokale arbeidskomité, bestaaende av undertegnede, mottar anmeldelse om deltagelse, om foredrag og andre meddelelser til sektionsmøterne, og ordner sektionenes program. Den overtar videre det nødvendige arrangement med lokale, sammenkomster, trykning av program etc.

Til at lede møterne foreslaar vi at der for hele møtet vælges en præsident, visepræsident og sekretær, likesaa dirigent, vicedirigent og sekretær for hver enkelt sektion. Vi foreslaar at man, for at spare tid under selve møtet, overdrar arbeidskomitéen at forberede disse valg; vi vil isaafald i første fællesmøte fremlægge en forslagliste til valget, som antagelig vil kunne approberes ved akklamation.

De fire medlemmer i Bergen konstituerte sig som arbeidskomité for alle arrangements paa stedet med Bøgh som formand og Schetelig som sekretær. Noget senere holdt dr. Bing i Kristiania et møte med de derværende medlemmer av indbyderkomitéen hvorved forslaget av 5te januar i alt væsentlig blev tiltraadt; fra de trondhjemske medlemmer blev forslaget tiltraadt ved meddelelse i brev. Dr. Harry Fett paatok sig hvervet som komitéens arbeidende medlem for østlandet og stiftsarkivar Kristian Koren paa samme maate for det trondhjemske. I begyndelsen av april vedtok man arbeidskomitéens utkast til følgende almindelige indbydelse til historikermøtet:

Undertegnede indbyr herved norske historikere og historisk interesserte til at delta i et møte i Bergen 13—16 juli 1910. Møtets hensigt er ved foredrag, meddelelser og diskussioner at virke til fremme av historiske studier og interessen for historie.

Den historiske forskning er i den senere tid hos os i betydelig fremgang. Den fortsatte forgrening av studierne, bl. a. kulturhistoriens mere fremtrædende stilling, betydningen av de nyere historiske, antikvariske og arkeologiske forskninger, har medført en sterk økning av fagmændenes tal og samtidig er de lokalhistoriske interesser i stadig vekst de fleste steder i landet. Det er undertegnedes opfatning at det vil være nyttig om historikere og historisk interesserte av og til kan møtes fra hele landet, dels til drøftelse av faglig praktiske spørsmaal, dels til gjensidig med-

delelse av videnskapelige resultater, metoder, foreliggende opgaver, o. s. v. Vi tror at slike møter vil bidra til at fremme det nærmere samarbeide mellem de forskjellige grener av historien og mellem historikere fra forskjellige kanter av landet. De vil ogsaa kunne gi et vigtig utbytte ved at skaffe en nærmere forbindelse mellem historikere av fag paa den ene side og paa den anden side de mange lokale historiske foreninger og andre som sysler med historisk arbeide. Vi haaber derfor at denne indbydelse til »det norske historikermøte i Bergen 1910« vil finde tilslutning hos dem som interesserer sig for historie. Under selve møtet i Bergen vil der saa være leilighet til at drøfte om det skulde være ønskelig at faa avholdt et nyt historikermøte om kortere eller længere tid, eventuelt om det skulde findes tjenlig at gi disse møter en mere varig og fast organisation.

Det nu planlagte møte er berammet til dagene 13—16 juli. Møterne vil bli holdt i Bergens Museums auditorier.

Adgangen til at delta i møtet er aapen for alle mot en kontingent av 15 kr. pr. deltager. Anmeldelse om deltagelse sendes arbeidskomitéens sekretær, dr. Schetelig.

Enhver deltager vil i den utstrækning som tiden tillater det, faa leilighet til under møterne at komme frem med foredrag, meddelelser eller diskussionsemner. Anmeldelser om foredrag etc. kan sendes arbeidskomitéens sekretær indtil 25de juni Ved slutten av juni vil program for hele møtet bli tilstillet alle anmeldte deltagere. Samtidig vil der bli git meddelelse om de selskabelige sammenkomster, utflugter etc. som der vil bli leilighet til under møtet.

Referat av møtets forhandlinger vil bli utgit trykt hvis der tegner sig et tilstrækkelig antal subskribenter. Oplysninger herom vil bli meddelt i forbindelse med programmet

Av foredragsholdere som allerede nu har meldt sig kan nævnes: professor dr. Yngvar Nielsen, skolebestyrer B. E. Bendixen, direktør Johan Bøgh, dr. Just Bing, dr. Harry Fett, stiftsarkivar Kr. Koren, cand. mag. C. W. Schnitler, cand. mag. Edv. Bull, dr. A. W. Brøgger, dr. Haakon Schetelig.

Alle oplysninger om møtets plan, om foredrag, praktiske arrangements etc. faaes ved henvendelse til arbeidskomitéens sekretær dr. Schetelig, adresse Bergens Museum.

I april 1910.

B. E. Bendixen.
Formand i Bergens historiske forening.

Dr. Just Bing.
Bergens stiftsarkiv.

Dr. Alexander Bugge.
Professor.

Johan Bøgh.
Direktør for vestl. kunstindustrimuseum.

Dr. Harry Fett.
Formand i kunsthist. forening. Kristiania.

Ebbe Hertzberg.
Riksarkivar.

Kristian Koren.
Formand i Trondhjems hist. forening.

Dr. Yngvar Nielsen.
Professor.

K. Rygh.
Det kgl. norske videnskabers selskab.

Dr. Haakon Schetelig.
Konservator ved Bergens museum.

Det blev overdrat arbeidskomitéen at ordne foredragsprogrammet og træffe de andre nødvendige arrangements for møtet. Som gjester til møtet indbød komitéen kirkestatsraaden, universitetets rektor og dekanus i det historisk-filosofiske fakultet samt Bergens ordfører og 1ste borgermester. Det blev desuten sendt adgangskort til pressen, og det blev siden bestemt at deltageres fruer skulde faa adgangskort til møterne uten kontingent.

Da fristen for anmeldelse av foredrag var utløpet viste det sig at det var anmeldt flere foredrag end man kunde faa plads til, og man blev derfor nødt til at avvise et foredrag av hver av de følgende herrer: professor dr. Yngvar Nielsen, skolebestyrer B. E. Bendixen, O.R.sakfører Joh. R. Bergwitz, dr. Haakon Schetelig og O.R.sakfører W. M. Schjelderup. Programmet blev fastsat slik:

Onsdag 13de juli

anmodes deltagerne om i løpet av dagen at indløse adgangskort paa Bergens museums kontor.

Bergens by indbyr deltagerne til velkomstseksa paa Grand café, Olav Kyrres gate, kl. 8, hvortil kortet gir adgang.

Torsdag 14de juli.

Kl. 10. Formiddagsmøte.

1. Bergens ordfører ønsker deltagerne velkommen.
2. Valg paa møtets præsident og vicepræsident, samt paa dirigenter i de to grupper.
3. Præsidentens aapningsforedrag.
4. Foredrag av professor dr. Halvdan Koht: Bonde mot borger i nynorsk historie.

Kl. 2. Eftermiddagsmøte.

I gruppe, almindelig historie.

1. O. Olafsen: Historiske vidnesbyrd om skogens utbredelse og tilbakegang.
2. Thorleif Homme: De geografiske naturlove for den historiske utvikling.

II gruppe, kulturhistorie.

1. B. E. Bendixen: Mariakirkens altertavle.
2. C. W. Schnitler: Vore latinske bedsteforældre.

Torsdag kl. 7 aften holdes historikermøtets middag paa Sverresborg. Deltagere kan tegne sig indtil onsdag aften paa Bergens museums kontor, pris kr. 5 pr. kuvert.

Fredag 15de juli.

Kl. 10. Formiddagsmøte.

1. Foredrag med diskussion. Stiftsarkivar Kristian Koren: Vore arkivpublikationer.
2. Foredrag med diskussion. Arkivar Finne-Grønn: Om anlæg av bygdebeskrivelser.

Kl. 2. Eftermiddagsmøte.

I gruppe, almindelig historie.

1. Edv. Bull: Aristide Briand, et stykke fransk nutidshistorie.
2. Dr. Just Bing: Kritiske bidrag til Holbergs biografi.

II gruppe, kulturhistorie.

1. Dr. Harry Fett: Oslo skytshelgen.
2. Eyvind de Lange: Figurerte gravheller fra bronsealderen
3. Dr. A. W. Brøgger: Et myntfund fra 11te aarh.

Lørdag 16de juli.

Kl. 10. Formiddagsmøte.

1. Foredrag med diskussion Direktør Johan Bøgh: Organisation av studiet av vore byers haandverkshistorie.
2. Foredrag med diskussion. Arkitekt Jens Z. M. Kielland: Arkitekterne og vore historiske bygverker.
3. Forslag om at beramme et nyt historikermøte.

Av de paa programmet opførte foredrag utgik senere arkitekt Jens Z. M. Kielland om arkitekterne og vore historiske bygverker uten at noget andet blev sat ind isteden; det viste sig nemlig at tiden allikevel blev fuldt optat med de emner som forelaa til diskussion. Likesaa meldte hr. Finne-Grønn forfald like før møtet og i hans sted indtraadte dr. Osc. Alb. Johnsen som indleder av diskussionen om anlæg av bygdebeskrivelser og efter dr. Johnsens ønske blev denne diskussion henlagt til lørdag istedenfor til fredag som først var bestemt. I fredagsmøtet indsattes isteden: cand jur. Anton M. Wiesener: om papir og blæk til offentlige dokumenter.

Det var i det hele meldt 53 deltagere til møtet; derav møtte 46 og en stor del gjorde desuten bruk av adgangen til at la sine fruer delta i møtet. Med et par undtagelser indfandt alle sig i løpet av *onsdagen 13de juli.* Kl 8 møttes deltagerne som Bergens bys gjester til aftens paa Grand café, hvor ordfører Geelmuyden ønsket møtet velkommen i

Bergen. Professor Yngvar Nielsen takket for den mottagelse møtet hadde faat av byen. Dette samvær den første aften opfyldte fortræffelig sin hensigt straks at bringe deltagerne sammen til nærmere personlig bekjendtskap.

Torsdag den 14de juli kl. 10 blev møtet aapnet i muséets store foredragssal. Da Bergens ordfører ved en reise var blit hindret i at aapne møtet, blev det arbeidskomitéens formand, direktør Bøgh, som i en kort tale hilste forsamlingen velkommen og uttalte ønsket om et godt og frugtbringende arbeide. Efter arbeidskomitéens forslag valgtes dernæst ved akklamation til møtets president professor Yngvar Nielsen, til visepresident skolebestyrer B. E. Bendixen, til dirigent i I gruppe (almindelig historie) professor Halvdan Koht, og i II gruppe (kulturhistorie) direktør Hans Dedekam. Arbeidskomitéens sekretær, dr. Schetelig, valgtes ogsaa til sekretær for møtet.

Professor Yngvar Nielsen indtok presidentpladsen og mindet om at dette første norske historikermøte holdtes 100-aaret efter at P. A. Munch var født, denne historiker hvis aandsstorhet var saa mægtig at den fik større og større glans ned gjennem tiden. Presidenten beklaget dernæst at det ikke hadde lykkedes at bringe professor Ernst Sars, vor historieforsknings nestor, over fjeldet til Bergen; det var forskjellige grunde som hadde hindret ham i at komme. Presidenten trodde at træffe forsamlingens ønske ved at foreslaa sendt et hilsningstelegram fra historikermøtet til professor Sars. Forslaget blev enstemmig bifaldt ved kraftig haandklap og det blev overlatt møtets ledere at bestemme telegrammets form og underskrive det.

Presidenten, professor Yngvar Nielsen, holdt derpaa møtets første foredrag: om det norske folks opfatning av kronens arvelighet før 1660. Han sluttet sig derunder til den ældre opfatning som bl. a. i sin tid er fremholdt av J. E. Sars, og anførte til fordel for denne flere hittil ikke paaagtede argumenter, i likhet med hvad han senere har godtgjort i den nye Norges historie IV, 1.

Som anden post i programmet holdt derpaa professor Koht sit foredrag: Bonde mot borger i nynorsk historie. Foredraget er senere trykt i Historisk tidsskrift, 5 række, 1. bind, 1911.

Efter middag blev møtet i I gruppe, almindelig historie,

aapnet med nogen ord av dirigenten professor Koht, som særlig gjorde opmerksom paa det glædelige tidens tegn at det var to prester som foredragsholdere paa dette møte. Dernæst holdt sogneprest O. Olafsen sit foredrag: historiske vidnesbyrd om skogens utbredelse og tilbakegang. Han sagde i det væsentlige: Spørsmaalet om at klæ vort land med skog er i vor tid sterkt oppe. Men det spesielle spørsmaal foredraget skulde behandle, skogens tilbakegang i Norge historisk paavist, hadde ikke før været berørt undtagen rent leilighetsvis i forskjellige skrifter. — Han gik ut fra at Norges skoger i de ældste tider hadde været umaadelige og at de helt til den historiske tids begyndelse, omkr. 1000 e. Kr. praktisk talt var urørt av mennesker. Kun klimatiske forandringer og andre naturforhold hadde fortrængt skogen fra de høitliggende fjeldvidder. Fra c. 1000 til 1536 begynder menneskets ødelæggelse av skogen, skjønt endda bare i mindre maalestok; fra 1536 til nutiden blir ødelæggelsen omfattende og almindelig. Taleren gav en oversigt over de ødelæggende virkninger av de privates og statens hugst ned gjennem tiderne og over de lovbestemmelser som var truffet for at beskytte skogene, den ældste fra 1320.

Sogneprest Thorleif Homme holdt sit foredrag om de geografiske naturlove for den historiske utvikling, hovedsagelig svarende til hans artikel i »Syn og Segn« for oktober 1910, side 371—381. Efter at ha fremhævet at det er to arter av historisk tænkning — den humanistiske og naturalistiske — og at tænkningen hittil har været mekanistisk, om den end nu mere og mere arbeider sig hen mot organistisk naturalisme, gav han en oversigt over de geografiske naturlove som efter hans mening gjaldt for den historiske utvikling.

Han hævdet at det maatte kunne tales om en historisk ækvator likesaavel som en geografisk ækvator. Denne har dog ikke, slik som den geografiske, holdt sig paa samme sted. Til denne ækvator — kulturækvator — har det stadig gaat folkestrømninger, rettet mot det sted kultursolen har staat høiest. Den har flyttet sig fra de asiatiske land, over middelhavslandene og staar nu over Nordamerika, som for tiden er sentrum for verdens materielle kultur og hvorhen nu folk strømmer fra alle verdens kanter. Han sluttet med at det like godt kunde tales om naturlove for historien

som for astronomien og andre videnskaper, og at det vilde gjøres store fremskridt i historisk forskning og kundskap, hvis man fik indarbeidet dette syn paa den historiske utvikling.

Dr. H. Magnus fik ordet og uttalte at det var uheldig at tale om en ækvator som flyttet sig og mente at foredragsholderens syn paa historien var en ny videnskap som maatte underbygges ved enkeltstudier, før man kunde uttale sig bestemt om disse ting. Men de tanker som her var kommet frem var saa interessante og gode at de vel var værd et grundig studium.

I II gruppe, kulturhistorie, blev første møte aapnet av dirigenten direktør Dedekam, som meddelte at hr. redaktør A. Schibsted hadde tilstillet deltagerne i møtet særavtryk av en artikelserie av universitetsstipendiat N. O. Kolsrud »P. A. Munch i det vatikanske arkiv«.

Foredragene holdtes efter programmet; hr. B. E. Bendixens, Mariakirkens altertavle, som senere er trykt i Fortidsforeningens aarsberetning 1910, fremkaldte et spørsmaal fra professor Yngvar Nielsen, som blev besvaret av foredragsholderen. Stipendiat C. W. Schnitlers, vore latinske bedsteforældre, senere trykt i »Samtiden« 1910, fremkaldte likeledes en kort bemerkning fra professor Nielsen.

Torsdag aften holdtes historikermøtets middag i Bergensutstillingens hovedrestaurant paa Sverresborg med 66 deltagere. Direktør Bøgh, komitéens formand, ønsket velkommen og gav en oversigt over hvordan dette møte var blit til. Professor Yngvar Nielsen talte for norsk historie, skolebestyrer B. E. Bendixen for universitetet, professor Halvdan Koht for Bergen, O.R.sakfører Bergwitz for et fremtidig universitet i Bergen, sogneprest Olafsen for de historiske institutioner i Bergen og dr. Just Bing for damerne ved historikermøtet.

Fredag 15de juli, formiddagsmøte. Visepresidenten B. E. Bendixen dirigerte.

Stiftsarkivar Kristian Koren holdt foredrag om vore arkivpublikationer. Han sagde at riksarkivet ikke paa langt nær har faat den ære av utgivelsen av kildeskrifter som det fortjener. Riksarkivets første publikation var arkivar Langes utgave av de 7 første bind av diplomatariet, fra 1847, senere fortsat av Huitfeldt-Kaas; men riksarkivet stod ikke

paa titelbladet som utgiver. Det andet store arbeide var utgivelsen av norske kildeskrifter efter stortingsbevilgning av 1857; han beklaget at kildeskriftfondet fra midten av 1880-aarene var overført fra riksarkivet til universitetet. Man vilde ha en anden end riksarkivaren til leder av utgivelsen og det blev nedsat en egen kommission til utgivelse av kildeskrifter. — Foredragsholderen gav derpaa en kort oversigt over det danske og det svenske riksarkivs virksomhet; i begge disse lande er det overdrat riksarkivet at utgi kildeskrifter; saaledes utgir det danske riksarkiv kancelliets brevbøker, kronens skjøter o. s. v. — Da kildeskriftkommissionen hadde overtat kildeskriftfondets publikationer, foreslog riksarkivar Birkeland en bevilgning for at riksarkivet kunde fortsætte at utgi enkelte kildeskrifter. I løpet av de nærmeste aar blev utgit »Meddelelser fra det norske riksarkiv« bind I, en vel redigeret samling av meget stort værd; den indeholder meddelelser fra Hannibal Sehesteds statholderskap 1642—1650. I 1899 begyndtes utgaven av statsraadsforhandlingerne i 1814, og videre riksarkivets bind II, »bidrag til Norges historie efter utrykte kilder«. Dette andet bind var av ringere værd; det var andre og vigtigere ting som heller burde været utgit, utdrag av kronens skjøter paa statens jordegods, det store matrikularbeide fra 1660 o. l., samt fremfor alt riksarkivets registraturer. Riksarkivets publikationer burde omlægges saa først og fremst de ting blev utgit som har interesse for en større kreds.

Dirigenten takket for foredraget.

O.R.sakfører Bergwitz fandt hr. Korens foredrag udmerket. Han hadde ikke før visst at riksarkivet hadde utgit saa meget av diplomatariet. Han paaviste en del mangler ved arbeidsordningen i riksarkivet og fremhævet særlig mangelen paa registraturer. Selv om man ikke hadde raad til at trykke registraturerne, maatte det kunne skaffes et par avskrifter til bruk for dem som skal arbeide i arkivet.

Professor Yngvar Nielsen var uenig med hr. Koren i at riksarkivet burde overta kildeskriftfondets publikationer, og gav i den forbindelse en længere utredning av de yderst uheldige forhold ved riksarkivet. Han beklaget at ingen av riksarkivets folk var kommet til møtet; kritiken kunde da faldt adskillig skarpere.

Dr. Osc. Alb. Johnsen mente at tiden nu var inde til at faa utgit de kildeskrifter som belyser administrationens historie i de første aar efter 1660, og fortsættelsen av norske riksregistranter efter 1660. Vi maa nu gaa til det danske riksarkiv for at studere disse saker.

Professor Koht klaget over at baade riksarkivets og kildeskriftfondets publikationer bare blev omsendt til enkelte institutioner og personer uten at bli ordentlig bekjendtgjort; det kunde være paa sin plads at faa offentliggjort naar det blir utgit noget og med fuld besked om indholdet.

Dirigenten og Olafsen gav sin tilslutning til denne uttalelse.

Efter kortere bemerkninger av Yngvar Nielsen og Bergwitz avsluttet dirigenten ordskiftet.

Cand. jur. Anton M. Wiesener fik saa ordet til sit foredrag om papir og blæk til offentlige dokumenter. Det papir som nu mest brukes baade i offentlige dokumenter og til tryksaker er saa daarlig at det ikke vil holde 100 aar. Dette er et spørsmaal av stor interesse, ikke bare for historien, men ogsaa for mange retsforhold, idet dokumenter som om 100 aar vil ha den største betydning, da vil være ødelagt paa grund av slet papir og blæk. Hr. Wiesener viste dette ved prøver fra Bergens magistratsarkiv; dokumenter fra den sidste menneskealder er alt ofte langt paa veie til at ødelægges. Vi har her i landet bare den vake bestemmelse at embedsmændene skal bruke »godt papir«, og det gjøres ingen ting for at overholde selv denne regel. Men med den bedste vilje kan en embedsmand ikke være sikker paa at faa godt papir, selv om han kjøper det dyrt, da det offentlige ikke har gjort noget for at kontrollere fabrikationen av papir.

Spørsmaalet har alt længe været oppe i utlandet. Preussen fik i 1886 en lov om papir til offentlig bruk, og de fleste lande har fulgt eksemplet, som Sverige og Danmark. Staten kontrollerer fabrikationen av dokumentpapir og embedsmændene er bundet til at ta sit papir fra den fabrik hvis papir er godkjendt. Hr. Wiesener viste frem almindelig konseptpapir av det som i Danmark er godkjendt til offentlig bruk og forklarte hvordan det prøves mekanisk og kemisk. Lignende bestemmelser gjælder for blækket. —

Han ønsket at historikermøtet vilde gjøre statsmagtene opmerksom paa at vi maatte faa en lignende ordning hos os.

Sogneprest Olafsen gav foredraget sin tilslutning og meddelte en del av sine erfaringer fra kirkebøker; det findes kirkebøker fra den nyeste tid som ikke mere er læselige paa grund av daarlig blæk. Men embedsmænd bør ogsaa skrive skikkelig; mange prester skriver næsten ulæselig.

Professor Koht oplyste at vor første riksarkivar, Henrik Wergeland, hadde anmodet sit departement om at faa paabudt faste regler for godt og ensartet papir og blæk. Han sluttet sig forøvrig helt til Wiesener og bad ham forme en resolution.

Professor Yngvar Nielsen foreslog følgende resolution: Møtet uttaler at det snarest bør gis fyldestgjørende bestemmelser for anvendelse av betryggende papir og blæk i alle offentlige dokumenter.

Professor Koht tilraadet beslutningen og foreslog at presidenten og visepresidenten skulde faa i opdrag at sende den til statsmagtene.

Resolutionen blev saa enstemmig vedtat og i brev av 16de juli tilstillet kirkestatsraaden og stortingets president.

Eftermiddagsmøte fredag, I gruppe, almindelig historie, dirigent professor Koht.

Første foredrag av universitetsstipendiat Edv. Bull: Aristide Briand, et stykke fransk nutidshistorie, er senere trykt i »Samtiden« 1910.

Andet foredrag av dr. Just Bing: Kritiske bidrag til Holbergs biografi, er trykt fuldstændig i »Morgenavisen«, Bergen, for 16de juli 1910.

II gruppe, kulturhistorie, dirigent direktør Dedekam.

Første foredrag av dr. Harry Fett: Oslo skytshelgen, senere trykt i tidsskriftet »Kunst og kultur«, 1ste hefte 1910.

Andet foredrag cand. Eyvind de Lange: figurerte gravheller fra bronsealderen, senere indleveret til trykning i Bergens Museums Aarbog 1911.

Tredie foredrag dr. A. W. Brøgger: et myntfund fra 11te aarh., senere trykt i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1911.

Lørdag 16de juli, formiddagsmøte. Presidenten Yngvar Nielsen dirigerte.

Foredrag av direktør Johan Bøgh, organisation av studiet av vore byers haandverkshistorie. Han sagde: I sammenligning med vore naboer, dansker og svensker, staar vi meget tilbake paa dette omraade, og vore naboers overlegenhet kommer ikke bare av at de har bedre bevaret materiale, men ogsaa av at de har hat en række fremragende forskere i haandverkshistorie. Haandverkets historie har hos os ikke rigtig været i kurs, og allikevel har vi ogsaa paa dette omraade ret gode resultater, saa spredt studiet end har været drevet. — Vi vet ikke hvor gammelt laugsvæsenet er her i landet, og det foreligger ikke historiske vidnesbyrd om haandverkslaug før Kristian IV's tid. Under hans regjering blev laugsvæsenet lovfæstet, men efter fundet av guldsmedboken i Bergen ser man at laugsvæsenet har eksisteret meget tidligere. I Valkendorfs konfirmation av guldsmedenes laug findes alle de vanlige kjendemerker paa et fuldt utviklet laugsvæsen; i 1596 faar lauget konfirmation paa nye bestemmelser og i 1599 konfirmeres guldsmedenes skraa med vedhængende artikler. Guldsmedene kan ikke ha været de eneste organiserte paa den tid, skjønt vi ikke har historiske dokumenter fra andre laug. De fleste laugsprotokoller er tapt, saa vi bare har spredte antydninger, som hos Absalon Pedersen.

Vor gamle haandverksstand hadde staat paa høide med tidens bedste, som det særlig blev paavist for guldsmedenes vedkommende. En stor opgave vilde det være at faa bestemt vort gamle kirkesølv; likesaa maa man studere haandverkernes stempler og arbeidets lokale præg, som blev belyst ved eksempler fra Bergen. Et meget vigtig forhold var haandverkernes vandreaar som bragte vore svender og mestre i direkte berøring med tidens ledende stilbevægelse.

Det vi nu mest mangler er studiet av det diplomatariske stof. Hr. Bøgh nævnte en del resultater av en haandverkerstatistik for Bergen, som han hadde utarbeidet (senere trykt i Vestlandske Kunstindustrimuseums Aarbog 1909). Han raadet sterkt til et systematisk organiseret studium av de dokumenter vi endda har til vor haandverkshistorie og mente det burde dannes en fast komité for dette arbeide.

Presidenten, direktør H. Grosch, dr. Fett m. fl. takket hr. Bøgh for hans fortjenstfulde arbeide paa dette omraade. Efter en kort diskussion blev nedsat en komité

paa fem medlemmer med det av hr. Bøgh nævnte formaal. Til medlemmer valgtes: direktør Bøgh, direktør Dedekam, dr. Fett, direktør Grosch og stiftsarkivar Koren. Det blev forutsat at komitéen kan tilkalde flere medlemmer om den ønsker det.

Derefter indledet dr. Osc. Alb. Johnsen diskussionen om anlæg av bygdebeskrivelser.

Bygdebeskrivelser har i den senere tid trukket opmerksomheten til sig, og de er nu blit mere lokalhistorie i egentlig forstand. Det er, omkring i landet, reist en sterk bevægelse i tilslutning til denne forskning og det er oprettet historiske lag. Historien holder paa at trænge ind til de lag i folket hvor den før var fremmed. Historikerne skylder bygdehistorikerne tak fordi de vækker sansen for historie i det hele. Lokalhistorien bryter ogsaa nye veier; den gir særlig rum for tal og enkeltheter, og bygdehistorikerne bør særlig fæste sig ved det som er eiendommelig for bygden. Heri ligger særlig bygdebeskrivelsernes videnskabelige betydning; de gir rum for nyanser som ogsaa kommer den almindelige historie til gode.

Men det maa stilles større fordringer; bygdehistorikerne maa begrænse sig til de omraader de virkelig kan beherske, og selv om vi ikke forlanger akademisk videnskabelige forutsætninger, maa de ha den fornødne tekniske, historiske og sproglige dygtighet. Det er syndet meget i vor lokalhistorie; særlig enkelte mindre byers har blit en ren skuffelse. Man kan overse mangler ved den literære utarbeidelse, men ikke slaa av paa de videnskabelige krav; kilder maa anføres. — En komité, nedsat av den historiske forening, har drøftet hvordan man skal støtte bygdehistorikerne. Dr. Johnsen hadde ingen tro paa forslaget om skemaer til veiledning for begyndere, da kildematerialet ikke er ensartet i bygderne. Men begyndere burde studere de gode bygdehistorier som findes og lære av forgjængernes feil og fortrin. Derved vil det indarbeides en tradition. — Dr. Johnsen raadet til ikke bare at ta en bygd ad gangen, men samle et helt distrikt, slik som Jacob Aaland har gjort for Nordfjord og den historiske forening har planlagt for Brunla lens beskrivelse. Ved det sidste er arbeidet delt mellem mange medarbeidere under 3 redaktører; hovedvegten lægges paa det økonomiske, men man tar ogsaa op det rent kulturhistoriske. Historien ut-

arbeides for hver enkelt bygd, men resultaterne sammenfattes i en almindelig del. — Det kræves videnskabelig organisation av arbeidet og for at opnaa dette bør det paa statsbudgettet opføres en fast post for vore bygders historie.

Under diskussionen fremsatte dr. Johnsen og professor Koht følgende forslag til resolution:

Historikermøtet i Bergen tillater sig at henstille til storting og regjering at opføre paa det aarlige budget et fast aarlig tilskud til fremme av lokalhistorisk forskning efter videnskabelige prinsiper.

Sogneprest Olafsen og Jacob Aaland uttalte sig utførlig om bygdebeskrivelser og de mange vanskeligheter ved arbeidet.

Professor Yngvar Nielsen uttalte sig for en resolution til fordel for en bevilgning til Jacob Aalands arbeide; den almindelige bevilgning til bygdehistorier kunde følge senere.

Dr. Fred. B. Wallem foreslog at det paa dette møte ikke skulde fattes nogen resolution i spørsmaalet om statsbevilgning til bygdehistorier.

Efter et livlig ordskifte blev dr. Wallems forslag forkastet Derefter blev dr. Johnsens og profsssor Kohts forslag til resolution vedtat enstemmig. Beslutningen blev i brev samme dag tilstillet stortingets president og kirkestatsraaden.

Som sidste post paa programmet foreslog hr. Bendixen at det skulde dannes en komité for at forberede næste historikermøte. Efter forslag av hr. Bøgh blev møtet fastsat til 1912 i Kristiania. Til forberedende komité valgtes professor Yngvar Nielsen, professor Koht, dr. Johnsen, dr. A. W. Brøgger, stiftsarkivar Koren og dr. Schetelig.

Direktør Grosch takket paa deltagernes vegne arbeidskomitéen og presidenten for deres arbeide.

Presidenten meddelte at kjøbmand Rasmus Meyer indbød deltagerne i møtet til at se hans samlinger samme eftermiddag og erklærte dermed historikermøtet for avsluttet.

Deltagerne i historikermøtet var:

1. Aaland, Jacob, lærer, Bergen.
2. Bendixen, B. E., skolebestyrer, Bergen.
3. Bergwitz, Joh. K., o.r.sakfører, Kristiania.
4. Bing, Just, dr., stiftsarkivar, Bergen.
5. Brøgger, A. W., dr., konservator, Stavanger.
6. Bull, Edv., universitetsstipendiat, Kristiania.
7. Bøgh, Johan, direktør, Bergen
8. Daae, Aagot, bibliotekar, Bergen.
9. Dedekam, Hans, direktør, Trondhjem.
10. Fett, Harry, dr., amanuensis, Kristiania.
11. Grosch, H., direktør, Kristiania.
12. Gustafson, fru professor, Kristiania.
13. Hansteen, C., stiftsprovst, Bergen.
14. Heiberg, G. F., godseier. Sogn.
15. Helland, A., professor, Kristiania.
16. Homme, Thorleif, sogneprest, Røldal, Hardanger.
17. Høst, Sigurd, overlærer, Bergen.
18. Johnsen, Osc. Alb., dr., universitetsstipendiat, Kristiania.
19. Jørgensen, H., sogneprest, Aarstad, Bergen.
20. Kielland, Jens Z. M., arkitekt, Bergen.
21. Koht, Halvdan, dr., professor, Kristiania.
22. Kolderup, Carl Fred., dr., docent, Bergen.
23. Koren, Kristian, stiftsarkivar, Trondhjem.
24. Lange, Eyvind de, lærer, Bergen.
25. Larsen, O. I., bankfuldmægtig, Bergen.
26. Lund, Wilh., adjunkt, Kristiansund N.
27. Magnus, H., dr., overlærer, Bergen.
28. Munthe, Gerhard, maler, Lysaker.
29. Nordahl-Olsen, Joh., redaktør, Bergen.
30. Nielsen, Yngvar, dr., professor, Kristiania.
31. Nitter, E., Dale i Søndfjord.
32. Olafsen, O., sogneprest, Ullensvang, Hardanger.
33. Olsen, Emil, overlærer, Tønsberg.
34. Prahl, F. C., assessor, Bergen.
35. Raabe, Jens, overlærer, Kristiania.
36. Sandvig, A., tandlæge, Lillehammer.
37. Schetelig, Haakon, dr., konservator, Bergen.
38. Schjelderup, W. M., o.r.sakfører, Bergen.
39. Schnitler, C. W., amanuensis, Kristiania.
40. Sommerfelt, Axel, adjunkt, Trondhjem.
41. Stoltz, G., skolebestyrer, Bergen.
42. Svendsen, Reinert, sogneprest, Ringsaker.
43. Tillier, statsdyrlæge, Bergen.
44. Wallem, Fred. B., dr., amanuensis, Kristiania.
45. Wiesener, Anton M., cand. jur., Bergen.
46. Voss, J. Fred., cand. mag., Kristiania.

ANGELSAKSISKE MYNTER FRA VIII OG IX AARHUNDREDE I NORDEN.

AV

DR. A. W. BRØGGER.

I.

I almindelighet har de sidste decenniers arkeologiske forskning stadig bekræftet rigtigheten av B. E. Hildebrands inddeling av de skandinaviske myntperioder i vikingetiden i en arabisk (kufisk) mynttilførsel fra omkr. aar 800 til henimot midten av 10de aarhundrede og en vesterlandsk fra 980—1050. Det er videre forlængst paa det rene at der i disse myntstrømmer speiler sig store historiske forhold.

Imidlertid paaviste O. Rygh[1] i 1876 at der ogsaa fandtes en anden myntstrøm, fattigere men meget vigtig, bestaaende av angelsaksiske og karolingiske mynter præget i 8de og 9de aarhundrede, som i det væsentlige har avsat sig i norske fund, sparsommere i Danmark og Sverige. »Det ligger nær«, skrev O. Rygh, »at sætte denne mynttilførsel i forbindelse med vikingetogenes begyndelse henimot aar 800« (l. c. p. 12). Særlig for de angelsaksiske mynters vedkommende er det aldeles paafaldende at ingen av dem var fundet i Danmark eller Sverige, og Rygh mente derfor at kunne søke forklaringen deri, at »de

---

[1] Norske Myntfund fra det niende Aarhundrede. Videnskabsselskabets forhandlinger, Kristiania 1876, nr. 10.

handelsforhold som synes at ha samlet det sidste slags mynter (d. v. s. vesterlandske præget mellem 980 og 1050) hovedsagelig i de sydøstlige dele av Skandinavien, endnu ikke eksisterte i den tid, da de ældre mynter kom«.

Siden Ryghs avhandling utkom er der kun gjort et eneste nyt fund av angelsaksisk mynt fra 9de aarh. i Norge og et i Danmark. P. Hauberg har da ogsaa i sin behandling av Danmarks mynthistorie i vikingetiden klart pekt paa disse forhold og uttalt[1], at særlig de angelsaksiske mynter »netop er fra de landsdele av England, mot hvilke normannerne særlig vendte deres angrep«, og »fundene peker saaledes hen paa, at nordmændene har hat forbindelse med England allerede i det 8de og 9de aarhundrede«.

De frankiske mynter som med den samme tilførsel er kommet til Norden er mere fordelt over de tre land. Ifølge P. Hauberg kjendes nu 9 fund fra Norge med tilsammen 23 mynter, derav de allerfleste nedlagt i 9de aarh.; 12 fund med 15 mynter i Danmark, men ingen fra saa tidlig tid som de norske, idet de med en undtagelse er nedlagt først i 10de aarh. Endelig kjendes fra Sverige 9 fund med tilsammen 36 mynter, derav dog i et enkelt fund alene 18 mynter fra Ludvig d. fromme[2]. De fleste av disse fund synes nedlagt alt i 9de aarh.

Det er imidlertid de angelsaksiske mynter i denne tidlige myntstrøm som fremkalder denne opsats. Forholdet har ikke væsentlig forandret sig siden Rygh for 35 aar siden skrev sin avhandling og man maa da tro at det vil kunne betragtes som uforanderlig i det væsentlige. Fremdeles synes det rimelig at der ut fra nye tiders forsk-

[1] Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146. D. Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skr. 6te Række. Historisk og filosofisk avdeling. V 1. Kjøbenhavn 1900.

[2] O. Rydbeck, Ett silfverfynd. Fornvännen 1906, p. 186, jfr. p. 282.

ningsresultater kan avvindes forholdet enkelte nye synspunkter og derfor gjøres fundene her til gjenstand for behandling. Først skal fundene gjennemgaaes i geografisk rækkefølge.

Søndre Bø, Krødsherred, Buskerud amt.

Her blev der i 1875 gjort et gravfund i en delvis ødelagt jordhaug. I toppen av haugen og i midten fandtes en kvindegrav fra yngre jernalder som indeholdt følgende gjenstande[1]. Et par ovale skaalformede bronsespænder, en bronsenøkkel, beslag av bronse til en likearmet spænde, en sølvnaal, en samling glasperler, og endelig to jernstykker av uviss bestemmelse, samt 7 sølvmynter, nemlig 1 angelsaksisk og 6 frankiske, alle sikkert benyttet som smykker, da ialfald 6 av dem var gjennemboret med et litet hul.

Gravens alder bør først og fremst avgjøres av de skaalformede spænder. Disse har dobbelt plate og er av form som Rygh fig. 657[2], en type som i almindelighet ansees at staa noksaa tidlig i rækken av de skaalformede spænder. Montelius har, dog delvis ved hjælp av dette fund, sat denne type til midten av 9de aarhundrede.[3] Professor dr. Gustafson har paa min anmodning velvilligst meddelt at denne datering muligens er sat litt tidlig. »Yngre end ca. 900 tror jeg ikke typen kan være, og sier man altsaa at den fylder tidsrummet ca. 850—900 saa er jo forskjellen fra Montelius' tidsbestemning ikke stor«.

Med dette stemmer ogsaa myntene. De frankiske tilhører Karl den store (1 mynt, Melle, avb. Rygh, ibid.) og Ludvig d. fromme (5 stykker av samme type,

[1] Aarsberetning 1875 p. 89. Se ogsaa Rygh, cit. avh. 1876, p. 1.
[2] Smln. Rygh 487, tekst.
[3] Svenska fornminnesförenings tidskrift B. VIII, p. 159.

avb. Rygh ibid.). Den angelsaksiske er fra kong Coenvulf av Mercia (796—821 eller 822) og er avbildet hos Rygh i nævnte avhandling. Mynten er lik nr. 81, p. 37 i Catalogue of English Coins in the British Museum, Anglo-Saxon Series, Vol. I (London 1887).

Endskjønt disse syv sølvmynter, der maa være præget henholdsvis inden 822 og 840, ikke kan ha været benyttet som penger, men som smykker, kan der altsaa ikke være gaat synderlig lang tid hen mellem deres prægningstid og nedlægningstid. De har neppe været arvet fra slegt til slegt, idet den som har eiet dem og erhvervet dem antagelig har latt sin hustru faa dem med sig i graven noget efter midten av 800-tallet. Det maa ogsaa særlig fremhæves, at tiltrods for vi her har at gjøre med et gravfund, er dog den angelsaksiske og de frankiske mynter nogenlunde samtidige i prægningstid.

Hoen, Eker, Buskerud amt.

I det store sølv- og guldfund fra Hoen[1] som blev gjort i 1834 laa foruten guldsmykker etc. ikke mindre end 19 mynter, hvorav en er angelsaksisk.

Myntene var følgende. 9 kufiske (8 av guld, 1 av sølv), samtlige abasidiske kalifmynter fra 769—849.

4 bysantinske guldmynter, den ældste fra keiser Valens, 364—378, den yngste fra Michael d. 3die 842—867.

5 frankiske, nemlig 1 guldmynt fra Ludvig d. fromme og 2 barbariske efterligninger av samme, 1 forgyldt sølvmynt fra Ludvigs søn Pipin og 1 fra hans søn Lothar.

[1] C. A. Holmboe, En samling av mynter og smykker o. s. v. Udg. ved det Kgl. Frederiks universitet. Kristiania 1835 (ogsaa paa latin som universitetsprogram). O. Rygh l. c. Se ogsaa Rygh, Norske oldsager fig. 670, 690—701, 704, 705, 708.

Den angelsaksiske mynt er en forgyldt sølvmynt fra erkebiskop Vulfred av Canterbury (805—832), avbildet i Holmboes avhandling pl. II, fig. 13. Smlgn. Catalogue of English Coins in the British Museum, Anglo-Saxon Series I, pl. XII, fig. 7.

Samtlige mynter er forsynt med hemper og har tjent som smykker for den storættede mand, som har eiet denne enestaaende skat, hvor ikke mindst den prægtige guldring og den treflikede spænde av guld av karolingisk arbeide utgjør en pryd for det historiske museum i Kristiania.

Man kan forundres over den uensartede mængde av mynter som foreligger i fundet. De frankiske og den angelsaksiske og likeledes de kufiske falder dog i det hele indenfor 750—850 hvad prægningstiden angaar. Det er bare de bysantinske som synes mere end almindelig uensartet, idet der ligger ca. 500 aar mellem den ældste og den yngste mynt i fundet. Imidlertid vil man vel kunne gaa ut fra at denne skat som den nu foreligger har været samlet av en enkelt mand. Holmboe tænkte sig at dette kunde være skedd i vesterlandene alene, og mindet om at erkebiskop Vulfred i 812 gjorde en reise til Rom. Selv om dette var tænkelig[1], er det dog rimeligere med Alexander Bugge at anta, at eieren ogsaa har været i austrviking, eller i det mindste har hat forbindelser østover (Norges Historie I, 2, p. 227). Betydningen av de østerlandske forbindelser i Skandinavien i vikingetiden er i de senere aar gjort gjældende med større styrke, og i Hoenfundet foreligger adskillig rent østerlandske saker ved siden av de vesterlandske. Hvorom

[1] Det er eksempler nok paa at bysantinsk og arabisk kulturkreds har sendt produkter ogsaa til England. Nævnes kan eksempelvis at en av kong Offas guldmynter er en efterligning av en arabisk denar.

alt er, henimot slutningen av 9de aarhundrede maa Hoenskatten være kommet i jorden.

Vik, Fjære, Nedenes amt.

Gravfund, undersøkt av N. Nicolaysen i 1876. Midt i den temmelig store haug var nedskaaret en grav, hvori oldsaker tilhørende en ubrændt mandsgrav fra vikingetiden [1]. Av vaaben var der et tveegget sverd, delvis avbildet i Aarsber. 1876 pl. IV, fig. 27, og en jernøks. Av smedesaker fandtes en avlsten (avb. ibid. 29), en støpeform til barrer (do. 30), en brynesten, en ambolt av jern (do. 28), en hammer og en tang. Endelig fandtes 4 smaa vegtlodder av bly av hvilke 2 paa oversiden har indfældt en angelsaksisk mynt, avbildning Aarsberetn. 1876 og Rygh 1876.

Av de fundne gjenstande er ingen av den art at de bidrar til en sikrere datering, sverdhaandtaket viser dog ialfald hen til vikingetidens senere del. Myntene viser sig imidlertid at være northumbriske stycas fra kong Eanred, som regjerte fra 807—841. (Type som Catalogue etc. p. 154 nr. 184 ff.). Da man her kan formode at de av eieren har været benyttet i nogen tid i vegtloddene, kan man vel neppe sætte fundet tidligere end til slutningen av 800-tallet, med hvilket sverdets form antagelig vil stemme.

Omegnen av Stavanger, Jæderen.

I 1850-aarene blev der her gjort et litet myntfund, hvorav der dog bare blev bevart 5 mynter, som kom til justitsraad Herbsts samling i Kjøbenhavn. Efter hans død splittedes fundet idet 3 av myntene kom til Stock-

[1] Aarsberetning 1876 p. 128. O. Rygh, cit. avh. 1876, p. 3.

holm og 2 til Kjøbenhavn[1]. Der foreligger ingen oplysninger om hvorledes de er fundet.

Tre av myntene er karolingiske, nemlig en fra Karl d. store, lik den ovenfor nævnte fra Søndre Bø (Melle), videre en av de bekjendte efterligninger av Karl den stores Dorestadmynter (Hauberg, ældste myntgruppe nr. 1) og endelig en fra Ludvig den fromme, smlgn. ovf. fundet fra Søndre Bø.

De angelsaksiske mynter er av sølv og tilhører følgende typer. 1. Kong Coenvulf av Mercia, samme type som ovenfor i fundet fra Søndre Bø. 2. Kong Coelvulf, hans efterfølger, indtil 824. Denne mynt kan med sikkerhet henføres til nævnte Coelvulf I, som døde i 823 eller 824, og ikke til den Coelvulf som i 874 blev avsat av danerne. Den er desværre ikke avbildet.

Dateringen av dette fund er i det væsentlige git. Kun synes efterligningen av Dorestadmynten at trække det noget ned i 9de aarh., idet Hauberg antar at Dorestadmyntenes efterligninger, enten de nu er præget i Lund eller Hedeby, neppe er ældre end 870—900. Det blir da senest til tiden nær efter 870 at dette lille fund maa dateres. Det er derhos endelig grund til at merke likheten med gravfundet fra Bø, hvor kombinationen av mynter er nær den samme som her i et rent myntfund.

Veke, Voss, Søndre Bergenhus amt.

Dette fund er beskrevet av Dr. H. Schetelig i British Numismatic Journal, Vol. V, 1909, og desuten i tilvekstfortegnelsen for Bergens Museums oldsamling i 1908, i Museets aarbok for 1909 (nr. 14, p. 24 f.).

---

[1] O. Rygh cit. avh. 1876, p. 8. P. Hauberg, cit. arb. p. 162 fund nr. 1.

I en større gravhaug, som Schetelig undersøkte, laa en i bunden nedskaaret grav, n.ø. for haugens centrum, 2,70 m. lang øst—vest, deri antagelig i en trækiste laa begravet en kvinde med hodet mot øst. Gravutstyret bestod av to ovale skaalformede spænder av form som Rygh fig. 652, en eiendommelig bronsespænde, en armring av sølv, og brudstykker av en armring av bronse, 118 perler (glas, rav, karneol, bergkrystal); mange rester av fint tøi, et cylindrisk naalehus av bronse, stkr. av bly, en kniv, en sigd, et stekespid, et par linhekler, to snellehjul og nogen andre saker, deriblandt rester av et litet toiletskrin av træ, og endelig en i kanten gjennemboret angelsaksisk sølvmynt fra kong Offa som regjerte i Mercia fra 757—796. Mynten er identisk med: Catalogue of English Coins etc., vol. I, pl. VII, nr. 13, tekst p. 32.

Dette gravfund lar sig imidlertid ved hjælp av bronsespændene datere til anden halvdel av 10de aarhundrede og kong Offas mynt maa altsaa ha været i omløp omkr. 150 aar eller mere inden den kom i jorden paa Voss. Men naar det erindres at hans efterfølgeres mynter (Coenvulfs og Coelvulfs) flere ganger er kommet til Norge, og likeledes at Offas mynt ikke er den ældste i Norge fundne angelsaksiske mynt, er det sandsynligst at anta at mynten allerede omkring aar 800 er kommet til Norge. Her er den saa gaat i arv fra slegt til slegt indtil den kom i graven med denne kvinde. Det vil ikke være saa vanskelig at finde analogier til denne tidsavstand mellem oprindelsestid og nedlægningstid blandt materialet av vesterlandske smykker i norske jordfund fra vikingetiden. Og denne Offas mynt maa her opfattes som et smykke som de andre vi kjender fra den tid, hvorom mere nedenfor.

Ervik, Selje pgd., Nordre Bergenhus amt.

Paa denne gaard er før 1871 fundet en northumbrisk styca som viser sig at være den ældste hittil i Skandinavien fundne angelsaksiske mynt[1].

Denne mynt har aldrig været beskrevet eller bestemt, kun kortelig omtalt av Schive (Videnskabsselsk. forh. Kri.a 1873 p. 346 note) og hos Rygh i den nævnte avhandling fra 1876, samt endelig av P. Hauberg i hans store verk om Danmarks myntforhold (p. 26). Det er derfor av stor betydning at Museumsinspektør P. Hauberg velvilligst har bestemt mynten, og jeg maa likeledes takke Dr. Shetelig for hans velvilje, ved paa min anmodning at sende Hr. Hauberg lakavtryk av mynten og overlate mig den udmerkede tegning av den.

Mynten viser sig at være en styca, »en vistnok ukjendt variation av kong Eadberhts og broren Ecgberhts yderst sjeldne mynt. Den er fortrinlig bevaret og begges navne er ganske tydelige.

Adv.: EOTBEREhTVΓ I mitten et kors.

Rev.: ECGBERhT. Erkepispen staaende med en krumstav i hver haand. Paa de hittil kjendte mynter av denne type holder han to korsstaver«.

Typen findes i Catalogue of Engl. Coins, Vol. I, pl. XX, fig. 3. Kong Eadberht regjerte i Northumbria fra 737—758, hans bror Ecgberht var erkebisp i York fra

[1] Ved Krinkberg i Holsten (i Elbe-mundingens distrikt) fandtes i 1885 en sceatta fra Heptarchiets dager. Den blev fundet i gravhaug men uten andre saker. Sceattas er ellers fundet nogen ganger i nederlandske myntskatter sammen med merovingiske mynter. Smlgn. H. Handelmann, Der Krinkberg bei Schenefeld, Kiel 1890. Desuten Catalogue of Engl. Coins, Vol. I, p. XVI ff.

734 til 766. Man er altsaa paa den trygge side ved at sætte myntens prægningstid til midten av 700-tallet. Vi kommer dernæst til spørsmaalet om dens erhvervelsestid og nedlægningstid. Det findes desværre ikke en eneste oplysning om dens fundforhold. Ervik er imidlertid en fundplads saa eiendommelig at her litt nærmere maa gjøres rede for den. I flyvesanden her paa Statlandet er gjennem hele 19de aarhundrede fremkommet de forskjelligste saker like fra romerske spænder, kammer fra middelalderen, signeter, knapper, messingbeslag, ja endogsaa tobakspiper fra nyere tid (Nicolaysen Norske fornlevninger p. 501 f., videre hans tillæg i Aarsberetningerne efter 1866 etc. etc.). Hvorledes end denne brogede mængde saker fra saa forskjellig tid skal forklares, er det tydelig, at der ikke av det materiale som findes, kan trækkes nogen slutning om naar den angelsaksiske mynt skulde være nedlagt her. Vi maa derfor drøfte hvorvidt den kan være erhvervet vesterpaa alt i 8de aarh. Det er ikke noget som taler imot dette. For det første maa man regne med at mynten kan ha været i omløp i England en god stund efter Eadberhts regjeringstid. Dernæst er det som bekjendt paa det rene at vikingefærdene vestpaa er begyndt før 793, selv om man finder de bedste beviser herfor i det nordligste av Britannien. Det kan da henvises til mange muligheter, bl. a. til at f. eks. Eadberht i 756 indtok Dumbarton i Skotland og at man saaledes kan anta at hans penger har været i omløp over hele Britannia. Alle momenter i forening gjør det derfor sandsynlig at Ervikmynten virkelig er kommet i jorden i slutningen av det 8de aarhundrede.

Alle de hittil gjennemgaatte mynter er præget mellem 750 og 900 og kommet til Norge i 9de aarhundrede. Fra Sverige kjendes i samme tidsrum ikke en eneste angel-

saksisk mynt. I Danmark er fundet en angelsaksisk mynt fra 9de aarh., men fra dettes senere halvdel. Det er en sølvmynt fra

Ringkjøbingegnen i Jylland.

Den er fra Alfred den store (871—901) og Museumsinspektør P. Hauberg har velvilligst tilstillet mig en beskrivelse og et tinfolieavtryk av den, hvorav det fremgaar at den tilhører type I i Catalogue of Engl. Coins, Vol. II, p. 33, pl. VI, 1—2, myntmester Liabinc. Den indkom til Nationalmuseet i Kjøbenhavn i 1892 ved en opkjøper, og der vites intet andet om den end at den er fundet i egnen omkring Ringkjøbing. Det er da sandsynlig at den er kommet i jorden omkring slutningen av 9de aarh.

Ordnes de nu gjennemgaatte fund efter deres sandsynlige nedlægningstid, maatte dette se omtrent saaledes ut. (Se tab. næste side).

Med P. Hauberg maa det fremhæves at denne tidlige myntstrøm, som ogsaa maa ses i forbindelse med de frankiske mynter i samme tidsrum, ikke er fyldig nok til at avspeile gangen i bevægelsen fra Skandinavien til England paa samme maate som myntstrømmen fra 980—1050. Fra denne sidste periode kjendes nu omkr. 30000 engelske mynter i Norden, og dette tal markerer en gjennemgripende forskjel fra den foregaaende periodes 9 stykker. Allikevel har disse krav paa en særlig behandlig av hensyn til det de kan oplyse om.

Om aarsaken til at der, trods hele 9de aarhundredes livlige forbindelser med England, ikke er fundet flere engelske mynter i nordisk jord, kan anføres følgende forhold. Det fremgaar med tydelighet av fundomstændighetene ved de ovenfor gjennemgaatte mynter at de av deres norske og danske eiermænd ikke har været betragtet

	Antal.	Hvorfra.	Naar præget.	Naar nedlagt.	
Ervik	1.	Northumbria	Eadberht 737—758	Omkr. 800	
Veke	1.	Mercia	Offa 757—795	Slutn. av 900-tal.	Gravfund.
S. Bo	1.	Mercia	Coenvulf 796—818	Efter 850	Gravfund. Frank. mynt.
Vik	2.	Northumbria	Eanred 808—840	Omkr. 870	Gravfund.
Stavanger	2.	Mercia	Coenvulf, Coelvulf 796—824	Omkr. 870	Sam. m. frank. mynt.
Hoen	1.	Canterbury	Vulfred 803—829	Omkr. 890	Sam. m. frank. etc. mynter.
Ribe	1.	Wessex	Alfred d. store 870—901	Ca. 900	

og langtfra benyttet som mynter, men som smykker. Vor mynthistorie viser tilfulde at det er først med den anden store strøm av vesterlandske mynter (fra 980) at Nordens folk begynder at utvikle sin »myntfølelse« og præge mynt selv, væsentlig efter engelske forbilleder. De har i 9de aarh. ikke hat bruk for mynter i den hjemlige omsætning, hvor sølvet i veiet tilstand var normalen for betalingen. Først efter en lang skole i det fremmede kommer myntprægningen til utvikling hos os som frugten av kulturforbindelsene med vesterlandene.

Dette er den direkte aarsak til at det 9de aarhundredes vesterlandske mynter er sporadiske i vore fund. De maa m. a. o. stilles i klasse med de smykker eller andre gjenstande av vesterlandsk arbeide som igjennem hele det 9de aarhundrede fandt vei til Norden, arbeider av frankisk, angelsaksisk og keltisk proveniens. Det er her langtfra meningen at søke fremdrat materialet, det er nok at peke f. eks. paa træbøtten i Osebergfundet som alt i første halvdel av 9de aarhundrede er kommet til Vestfold, og sammen med den andre av de saker som i dette rike fund antages at stamme vestfra[1]. Likeledes kan der mindes om bronsekarrene med de trekantede og fugleformede beslag som Undset i sin tid behandlet[2], hvad enten de er av keltisk eller angelsaksisk arbeide. De er delvis kanske alt før aar 800 kommet til Norge og med dette for øie er det da ikke det ringeste merkelig at vi f. eks. har en mynt fra Eadberht av Northumbria fra omkr. 750 eller en Offamynt fra før 800. Det er da en ordinær foreteelse at vi i det 9de aarh. har angelsaksiske mynter i norske fund.

---

[1] G. Gustafson i Saga Book of the Viking Club. Vol V 1908, p. 297.

Aarbøger for nordisk oldkyndighed. 1889, p. 292.

Dernæst er det tydelig at denne myntstrøm saavelsom importen av vesterlandske saker alt før 800 staar i den nøieste forbindelse med vikingebevægelsen fra Skandinavien vestpaa. Med denne kjendsgjerning for øie vilde det ha stor interesse om man kunde faa en statistisk undersøkelse over de virkelige vesterlandske arbeider fra 9de aarh. som er fundet i Norden. Først en slik statistik vilde gi sikker grund for bedømmelsen av forbindelsens art og styrke, og den vilde visselig — som myntfundene fra 980 til 1070 — paa en paalidelig maate i det store og hele avspeile gangen i bevægelsen fra Skandinavien vestpaa. En saadan statistik kræver imidlertid ganske betydelig større kundskap end vi for nærværende har, og dette forhold undskylder at jeg ikke her kan belyse spørsmaalet derom. Det gjælder undersøkelsen av rent angelsaksisk og rent keltisk stof i vore fund. I følge med en slik statistisk undersøkelse vilde det nemlig ogsaa komme svar paa det sidste spørsmaal som maa drøftes, nemlig hvorvidt der bevises noget av det forhold at disse angelsaksiske mynter er fundet bare i Norge, kun én i Danmark og ingen i Sverige. Det vil ikke være retfærdig at dømme heltut om denne sak, før den nævnte undersøkelse foreligger.

Det er klart nok at de her behandlede angelsaksiske mynter tillikemed de angelsaksiske og keltiske saker i norske fund fra 9de aarh. beviser at der har været en betydelig kontingent av norske mænd til vikingetogene mot England allerede fra disses begyndelse. Men det er ogsaa klart at de omhandlede mynters geografiske fundfordeling ikke kan tages til indtægt for nogen antagelse om at der skulde ha været færre danske mænd med i disse tog, en antagelse som vilde stride mot historiske kilders klare sprog. En

saadan benyttelse av fundene er utelukket. Men saa er det ogsaa grund til at fremhæve, at myntene er fra de engelske land hvor netop vikingebevægelsen begyndte, og at det saaledes er tydelig at det ikke bare er til Irland at de norske vikinger har søkt. Det er berettiget av det fremstillede at slutte at norske mænd har deltat fuldt ut i de første tiders vikingeangrep paa England.

BARTHOLOMEUS VOET OG EROBRINGEN AF BERGEN I 1428 OG 29.

AF

B. E. BENDIXEN.

Vitalienbrüder.

De blaue Flagge weit, de blaue Flagge weit!
Wy ernen wor de Koopman sei't.
Mord unde Brand!
Den leven Got to Vrunde und aller Welt Viant.

:/: Und komt een Koopmansvaar :/:
Van Ost und West bringt he uns Waar.
Mord unde Brand!
Den leven Got to Vrunde und aller Welt Viant.

:/: Wy drynken synes Wyn :/:
Syn Want und Werk moot unse syn.
Mord unde Brand!
Den leven Got to Vrunde und aller Welt Viant.

:/: Lecht Vredeschepe uut :/:
In batet wedder Loot noch Kruut.
Mord unde Brand!
Den leven Got to Vrunde und aller Welt Viant.

:/: Geft uns een Schot gute Nacht :/:
Ins lest ghelacht is best gelacht.
Mord unde Brand!
Den leven Got to Vrunde und aller Welt Viant!

K. Koppmann, efter en gammel Folkevise.

Det blaa flag (enten sjørøverflaget eller afskedssignal) vaier. Vi høste, hvor kjøbmanden saar. Mord og brand. Den kjære

Gud til ven og al verdens fiende. — Og kommer en kjøbmandsfarer, bringer han os varer fra øst og vest. — Vi drikke hans vin, hans klæde og pelsverk skal være vort. — Læg bare fredsskibe ud (for at jage sjørøverne), ham hjælper hverken kule eller krudt. — Giver et skud os et god nat, til sidste leet er bedst leet.

I.

For begivenhederne i Bergen i 1428 og 29 har man kun nordtyske kilder, som her væsentlig stemmer overens; det er krønikerne af fransiskaner-læsemesteren Detmar Rufus, Herman Korner, Reimar Kock og Albert Kranz, udførligst hos Korner og Kranz. Vi har ingen norske, ikke engang nordiske kilder at øse af, ikke engang èn eneste hentydning til hvad der rammet Bergen i disse aar, hverken i diplomer eller annaler, hvoraf dog kun et par gaar ud over denne tid. En eneste bemærkning i Lagmands-annal for aaret 1428 giver maaske en vag antydning.

Vi savner saaledes enhver hjælp til at kunne kontrollere de lübeckske fortællinger, som dog i det hele bærer sandhedens præg; men enkelte træk kunde dog nærmere undersøges og lader sig forklare paa en lidt anden maade. Dertil kommer, hvad der dog vil være af interesse, at Bartholomeus Voets karakter og liv nu staar noksaa tydelig efter de oplysninger, som Hanserecesserne og Hanse-Urkundenbuch meddeler. Efter disse vil det ligeledes staa klarere, hvad togene først og fremst tilsigtet.

II.

Som middelalderen i det hele var en storm- og trængselstid, var ikke mindst de sidste aarhundreder af den lange periode en saadan for Norden.

Usikkerheden paa land og paa sø var forfærdelig, og kjøbmanden maatte stadig være parat til at kjæmpe for sit liv og sit gods. Under krigen mellem kong Albrekt

og dronning Margrethe, og især efterat Stockholms beleiring var begyndt, opstod der et sjørøveri og kapervæsen som aldrig før. Man var nok vant til kamp paa havet; men magen til dette havde man aldrig seet, og da krigen tilslut endte, gjaldt det at rense farvandene for alt det eventyr- og rovlystne pak, som havde gjort den fredelige sjøfart til sine tider næsten umulig. Det lykkedes ogsaa ved de saakaldte fredsskibe, som de tyske stæder, Sverige og Danmark udrustet mod de grusomme røvere, som nu blev nedhugget, fanget og henrettet eller jaget ind mellem Finlands skjær eller flygtet fra Østersjøen til Nordsjøen, hvor de fandt tilflugt hos smaafyrsterne i Ostfriesland, eller ogsaa gik de paa eventyr længere vest, helt ned til Spanien.

Erik af Pommern førte en langvarig, dog af vaabenstilstande afbrudt krig mod greverne af Holsten om Sønderjylland, og i sin nød kaldte disse til sig sjørøvere fra vesten, vitaliner eller likedelere, og nu begyndte igjen plagerierne paa sjøen, som forøgedes ved, at kongen og hans embedsmænd udsatte kjøbmændene for alslags overgreb. Underhandlinger i Lübeck førte ikke til noget resultat. De vendiske stæder saa sig nødt til at træffe et valg mellem de krigførende magter; ti som forholdene havde udviklet sig, kunde de ikke længer blive nøitrale. Hansestæderne maatte følge sin politik og forsøge ved at opbyde alle sine kræfter at gjenvinde sin politiske indflydelse og derigjennem sikre sin kommercielle; det kunde de alene opnaa ved at sætte den skandinaviske kongemagt schak. Holstenerne gjorde alt for at opnaa forbund med Hansestæderne og faa deres hjælp i kampen om Sønderjylland; disse sikret sig derved mod et dansk kongerige til Eideren. Nye forhandlinger med kong Erik var frugtesløse som de tidligere, og saa sluttet en Hansedag i Rostock i september 1426 et forsvars- og angrebsforbund

med de 3 hertug-grever af Slesvig og Holsten. Erik maatte forlade Sønderjylland, og paa begge sider gik vinteren hen med stærke rustninger[1].

III.

I Bergen havde det tyske kontor faat en afgjort overvegt over sine konkurrenter fra ældre tider, Englænderne, senere ogsaa Hollænderne, og i byen selv indtog de en fast stilling.

Da krigserklæringen var blevet udstedt, skulde hanseaterne i Bergen ifølge en enkelt beretning have faat i sin magt baade byen, biskopsgaarden og kongsgaarden til de tyske stæders gavn, og Hamburgerne skulde have sendt 2 skibe med proviant (vycktalyen) og folk for at hjælpe dem[2]. Saa vidste en raadmand fra Reval, der opholdt sig i Danzig, i en skrivelse af 27de mars 1427 at fortælle raadet i sin hjemby; men hvorledes det forholdt sig med denne »sande tidende«, er meget usikkert. Efterretningen staar alene, og maaske er den en forvanskning af, hvad der virkelig skedde.

I slutningen af 1426 havde Lübeck opfordret kontorets kjøbmænd til at forlade Bergen for at redde liv og gods. Men kjøbmændene, som af tidligere erfaring kjendte til alle de ulemper og tab, som var forbundne med at opgive stillingen og rømme af landet, vilde nødig følge opfordringen eller snarere befalingen, og de sluttet derfor en slags særfred med fehirden i Bergen, ridderen

---

[1] Kr. Erslev, Erik af Pommern, 3. bog, 5. kap. og 6. kap. pass.; 4. bog, 1. kap. s. 203 flg.

[2] Hanse-Recesse. 1. række VIII, nr. 181. So hebbe wy hiir war tydenghe, dat de copman van Bergen hevet Bergen eyngenomen to der stede behoeff, und der byschoppes hoff und der konyngen hoff, und de van Hamborgh hebben darhen gesant 2 skipe myde vycktalyen unde myd lueden, en to hulpen.

Endrid Erlandssøn til Losna (i Ytre Sogn) og kunde under 23. januar 1427 sende bud derom og kopi af overenskomsten til kontorets forstandere (hovedlude) i Lübeck og derhos underrette om, at biskoppen i Bergen, Aslak Bolt, og raadet i byen samt den almene mand havde ligeledes sendt bud til kongen og hans raad og paapeget den skade og de angreb, som kunde komme af et opbrud derfra. Kjøbmanden beder ogsaa i sin skrivelse, at man skal betænke, hvor stor betydningen af denne stapel (nedderlage) var, og hvorledes deres forfædre og de selv har anvendt meget arbeide, mange penge og meget gods til lands og vands for at holde denne stapel i hævd[1].

Tyskerne vidste godt, at en opgivelse, om kun midlertidig, af kontoret ikke alene var et betydeligt velfærdstab, men ogsaa det samme som at aabne byens marked og Nordlandshandelen for sine konkurrenter, som øieblikkelig vilde benytte anledningen.

Noget synes der at være foregaat. Hr. Endride forlod i disse dage Bergen, og allerede i mars finder man ham atter som fehirde i Tunsberghus, hvor han tidligere havde været, uden at der, saavidt man kan se, er kommet en eftermand, hverken da eller paa længere tid, og der er mulighed for, at Tyskerne virkelig før eller efter hans afgang har kunnet besætte slottet og de faste bygninger deromkring og saaledes sikre afreisen for sig selv og indskibningen af sit gods. I ethvert fald har de ikke kunnet holde sig ret længe i stillingen. Nordmændenes sindelag mod dem var vel stærkt ophidset, og kongens uvilje mod den sluttede overenskomst, som vel var halvt eller helt aftvungen befalingsmanden, sammen med Hansestædernes befaling, har gjort, at de besluttet at forlade byen, hvor de nok har efterladt nogen af de underordnede

[1] Diplom. Norv. VII, nr. 382. — Hans. Urk.-B. VI, nr. 654.

for at have tilsyn med de eiendele, som de ikke kunde føre med sig. I fasten, mellem 5. mars og 20. april 1427, seilet kjøbmændene fra Bergen, og da de hverken turde gaa igjennem Øresund eller Store Belt af frygt for danske kapere, tog de med sine 15 store skibe gjennem Lillebelt (da kaldt Middelfartsund). Det skal i det hele have kostet dem nær 2200 mark lübsk — efter omberegning til værdien i nutidens mynt adskillig over $^1/_2$ million kroner (omkr. 650,000). Mere end 6 aar skulde gaa hen, før de kom igjen til Bergen. Dette skedde paa St. Olavs dag (29. juli) 1433, efter at der var sluttet stilstand i Vordingborg 1432[1].

IV.

I april 1427 løb den store hanseflaade ud, og efter at have brandskattet og plyndret de sydlige danske øer gik den efter den holstensk-slesvigske hertug Gerhards opfordring til Flensborg, hvor et forvovent angreb paa slottet af de halvdrukne vitaliner og andre leietropper skaffet stædernes hær et alvorligt tab, medførte hertug Henriks fald og senere henrettelsen af den hamborgske befalingsmand, som man gav skylden for nederlaget. Modløs vendte skibsmandskaberne hjem.

Saa viss havde Hansestæderne været paa at kunne holde søen aaben, at de paa hansedagen i Stralsund 13. mai 1427 havde tilladt Bergenfarerne indtil St. Johannes midsommerdag at seile igjen til Bergen, »forat ikke kjøbmandens rettighed og stapel skulde blive forladt og ødelagt«, og stæderne vilde udlevere dem fetalje og sørge for, at de skulde seile frit og uhindret af deres udliggere eller kapere. Men samtidig forbød de handel paa de

[1] F. Bruns, Die Lübecker Bergenfahrer. Chr. van Gerens Chronik, s. 349, anm. 4 og 5.

nordiske riger og særlig udførsel, baade dertil og til andre lande, af harnisker, bøsser og krudt og enhver slags vaaben og krigsredskaber[1]. Flaadens tilbagekomst fra Flensborg og kontorets midlertidige ophævelse hindret vel enhver fart til Rergen.

Kong Erik havde ud paa sommeren samlet en flaade, forstærket med leiede engelske skibe; men samtidig gjorde de vendiske stæder igjen store udrustninger, især for at beskytte en stor handelsflaade, som man ventet vestfra. I juli kom det til en kamp i Øresund; de hamborgske skibe angreb, men blev daarlig støttet af overanføreren, den lübeckske borgermester, Tideman Sten, og blev omringet og taget. De øvrige skibe forlod Øresund, og faa timer efter slaget stødte den store handelsflaade udenfor Kjøbenhavn paa de danske, der efter en fortvivlet modstand erobret de fleste skibe med deres værdifulde ladninger. Disse ulykker, slag paa slag, vakte stor forbitrelse i Østersjøstæderne og fremkaldte blodige omveltninger. I resten af aaret maatte de tyske stæder lade sig nøie med at aabne sine havne for kapere[2].

Allerede før disse begivenheder havde Lübeck søgt at forstærke sine udliggeres antal ved at hverve øvede og vel kjendte folk fra de vestlige farvande. Her møder os Bartholomeus Vocts navn. Efter historikeren Daenells gisning er det den samme sjørøver Bartolomeo, der efter beretning fra den tyske kjøbmand i Brügge til Lübeck var blevet vist ud af Spanien i 1424 og havde lagt sig med 3 store skibe, der havde forkasteller, det vil sige fuldt udrustede orlogsskibe, og 7 mindre udenfor Zwyn, indløbet til Brügge, og lurte der paa handelsskibe. Efterat Hansestædernes krigserklæring er udstedt, træder han be-

---

[1] Hanse-Recesse. 1. Abth. VIII, nr. 194 § 4, 6, 10, 195.
[2] Kr. Erslev, Erik af Pommern, s. 214 flg.

stemtere frem. Under de urolige tider i Vesteuropa havde han formodentlig været stadig virksom, men blev nu med alle andre sjørøvere ifølge parlamentsbeslutning jaget bort fra England[1], og rygtet gik, at kong Erik, der var i forlegenhed baade for skibe og øvet mandskab, vilde søge at faa dem i sin tjeneste. Dette maatte forhindres, og under 5. februar 1427 skrev Lübeck til den tyske kjøbmand baade i Brügge og London, at de maatte krydse kongens plan og efter fælles overlæg og igjennem hemmelige sendebud forhandle med fire navngivne røverhøvdinger, deriblandt Bartholomeus Voet, om at træde i Hansestædernes tjeneste, og sender dem i den anledning leidebreve; de maatte gaa forsigtig tilverks, men i ethvert fald forhindre kaperne fra at slutte sig til kongen. Sagen laa Lübeckerne sterkt paa hjerte, og de søgte ved private henvendelser at faa sat kjøbmændene i Brügge øieblikkelig i virksomhed[2]. Men sagen maa have trukket ud, og midlertidig synes Bartholomeus at have sluttet sig til de holstenske grever, Adolf og Gerhard; disse sender nemlig under 8. novbr. samme aar en skrivelse til Lübeck, hvori de beder om at tilstede Bartholomeus Voet, sin tjener, foreviseren af brevet, at maatte sælge de af ham og hans »kumpaner« paa søen fra Svenskerne tagne eiendele[3]. Ved den leilighed er da underhandlingerne kommet sin afgjørelse nær, og Bartholomeus er vendt tilbage til sine kamerater paa Englands kyst. Disse sendte saa en skipper

[1] Daenell, Die Blüthezeit der deutschen Hanse I, s. 232. — Hanse-Rec. 1. Abth. VII, nr. 719. De største skibe havde ikke alene agterkastel, den svære opbygning over bagstavnen, men ogsaa et forkastel, over forstavnen, og topkastel, mers paa selve masten, der i kamp blev besat med skyttere.

[2] Hanse-Rec. 1. Abth. VIII. Indl. s. XVII—XVIII; nr. 129, 130, 136. Lübecks Urk.-Buch VII, s. 2, anm. 1, og s. 15, anm. 1.

[3] Hanse-Rec. 1. Abth. VIII, nr. 306.

fra England til den tyske kjøbmand i Brügge med det endelige svar, at de var villig til at tjene stæderne, naar disse gav dem frit leide og afgjorde overenskomsten inden 22. januar 1428 i Fowey, mellem Plymouth og Falmouth. Da de ikke mere fik tilhold i England og ikke havde lyst til at slutte sig til kong Erik, var de villig til at tjene stæderne med sine 300 kamerater, og vilde saa seile igjennem Sundet med 2 store og 7 smaa skibe, samt med alle som de kan faa med sig. Lübeck skyndte sig med at afgjøre sagen, opfyldte deres forlangende og lovet dem, at de ogsaa efter krigens afslutning turde opholde sig i stæderne[1]. De tre høvdinger, som sluttet overenskomsten, var Bartholomeus, Michel Rute og Kleys Klockener; de forekommer senere stadig sammen, og den sidste nærmest som en næstkommanderende under Bartholomeus. Ialt skal Hansestædernes flaade være blevet forstærket med 2000 vitalinere, som dels skulde slutte sig til de egentlige orlogsskibe, dels hindre den fiendtlige handel og dels tjene som konvoi for stædernes handelsflaade. Sin hovedstation tog de i Wismar og Rostock, de traditionelle havne for vitalinerne.

Efter et frugtesløst mæglingsforsog i 1428 havde de vendiske stæder rustet med kraft og samlet en imponerende styrke, den største de udsendte i denne krig. Krønikerne taler, vel med nogen overdrivelse, om 240 skibe, store og smaa, med en besætning paa 12 000 mand, hvoriblandt 800 vitalinere, der dannet en egen afdeling, og mange holstenske adelsmænd med sine folk. Skibene var udstyret med alle datidens nyeste og bedste vaaben, med bøsser (eller smaa kanoner), og vel forsynet med ammunition; ombord var talrige skytter med armbrøster, og til brug ved beleiringer og nedbrydelse af fiendtlige borge

[1] Hanse-Rec. 1. Abth. VIII, nr. 336.

var der indlastet alslags værktøi. Endog dækkede baade og fartøier, bestemte til at sænkes og spærre indløbene i de fiendtlige havne, førte flaaden med sig. Den var statelig smykket, paa skibsborder og kasteller var malet stadens vaaben og paa hvert seil et stort lyseblaat kors. For at vinde himmelens gunst var det paalagt strengt ikke at plyndre nogen kirke, og hjemme skulde der, saalænge flaaden var i søen, hver uge holdes messer og processioner. — Overanfører var grev Gerhard.

Flaaden samledes i Wismardiep og lettede anker 2. paaskedag (5. april 1428). I Øresund lagde man sig straks udenfor Kjøbenhavn, der dog ikke blev saa let at indtage, som Tyskerne havde tænkt, og den store flaade vendte tilbage i mai med ugjort sag, men blev paany udrustet og søgte nu med større kraft at tilstoppe indløbet Reveshol, mellem Amager og Refshalegrunden. Under en voldsom artillerikamp, den første store i Norden, syntes Hanseaterne at have naaet sin hensigt, men som det siden viste sig ikke fuldstændig. Efter et nyt plyndringstog gik flaaden tilbage for at proviantere, men snart efter blev den splittet af storm, og hver vendte hjem til sit.

Efter kampen for Kjøbenhavn, og medens flaaden endnu laa i Øresund, fik Bartholomeus Voet tilladelse af grev Gerhard til med sin afdeling, 600 mand, at seile til Bergen. Tilladelsen lød paa, i det hele at angribe og plyndre de længere borte liggende egne af de danskes besiddelser paa sit eget »eventyr«[1]. Det gjaldt at jage væk Tyskernes konkurrenter. I vaaren samme aar havde trods advarsler fra stæderne en hollandsk handelsflaade seilet til Norge, men var under tilbagefarten blevet slemt medtaget af hansiske kapere[2].

---

[1] H. Korner, Chronica novella. Fassung D, s. 490—91.
[2] Y. Nielsen, Bergen. — Hans. Urk.-B. VI, nr. 706, 741.

Bartholomeus seilet lige til Bergen og kom aldeles uventet derhen. Paa Vaagen laa engelske fartøier, som ventet paa indlastning af tørfisk, anden fisk og skindvarer; ti det var i stevnetiden. Ved synet af de tyske skibe blev Englænderne bange for, at det var hele Hanseflaaden, som kom, og skyndte sig ombord, heiste seil og for afsted, det forteste de kunde. Med dem drog Bergens biskop, Aslak Bolt, idet han efterlod alt sit i fiendernes hænder; han sprang ind i en engelsk baad og flygtet. Vitalinerne blev opmuntret ved Englændernes flugt, trængte ind i byen, fanget og plyndret byfolkene, besatte biskoppens gaard og tog alt, som de fandt, brød op hans bogkammer eller bogskab, der var lukket med jerndøre, bortførte alle bøger, sprængte de store jernbeslaadde kasser, røvet biskoppens klæder, klenodier og de mange kostbare sølvkar. Uden forskjel blev de hellige kar og almindelige varer bragt ombord, og hvad der ikke var til nogen nytte for dem, slog de istykker. Og hvad der endmere forøget deres held, var, at nordfarerne allerede var kommet der med fuldlastede fartøier for at holde stevne efter gammel skik og sælge sine varer til kjøbmændene. Nu tog vitalinerne det altsammen. »Dar koften,« siger den lübeckske krønike, »de likedeler nicht mede hellingh (heller) unde pennyngh meente; se nemen en allen dat se hadden, unde gheven en wedder grote sleghe.« Men rovet bragte de altsammen til Wismardiep, hvor de delte varerne og solgte til hvem som vilde kjøbe, og rustet sig saa til en anden ekspedition. »Men,« tilføier krønikeskriveren, »de blev, som det pleier, ikke rigere derved«[1].

Der er en beretning i Lagmands-annalerne om, at to mand kom ud til Island, meget forkomne af vandmangel.

---

[1] H. Korner, Chronica novella. Fassung D, s. 490—91. — Krantz, Norv. VI, kap. 19, frit oversat hos Absalon Pedersen (»begyndte fienderne at røffue ok plustre kircker og klostre«).

De rustet sig ut fra Norge i al hast, tog ikke vand ind i skibet, før de drog ud, og de havde kun saltet mad med sig[1].

Det ligger noksaa nær at sætte denne forhastede afreise i forbindelse med vitalinernes anfald; Islændingerne handlet paa Bergen, og sandsynligvis har de da faret hastig bort sammen med Englænderne.

At plyndringen har været kraftig, er der ingen grund til at tvivle paa; vitalinerne kjendte sit haandværk, skjønt røve og plyndre kjendte den tids regulære tropper ligesaa godt som røverne af profession. Efter hvad der er fortalt om bispegaarden, maatte Aslak Bolt, da han samme aar kom til Nidaros for at tiltræde sin nye værdighed som erkebiskop, være naadd derop som en arm mand. Men det var ikke tilfældet.

Aslak Bolt var noget før overfaldet blevet postuleret af kapitlet i Nidaros til erkebiskop, det vil sige: foreslaaet, udpeget, idet paven havde forbeholdt sig at besætte erkebispestolen, naar den blev ledig. Valget skedde 13. mars 1428, men først 27. januar 1430 udnævnte paven ham. Aslak maa imidlertid være kommen til det Trondhjemske enten i sidste halvdel af 1428 eller i det seneste i de første dage af 1429; ti under 20. februar i dette aar holdtes der en registrering over det gods, som han selv havde med sig ved sin ankomst derop, og det, som senere kom med hans svende ombord paa 2 snekker, Closterløper og Catrina. Denne fortegnelse er meget vidløftig og omfatter de forskjelligste ting, guldpenge, kostbart udstyr, baade kirkeligt og personligt, bispedragter, sølvkar, billedtavler, bøger, klæde, tæpper og hynder, vaaben og alslags metalsager, samt stentøi og endelig fødevarer. Ialt var 17 kister ombord paa de to snekker, fyldt med forskjel-

[1] Islandske annaler, v. Gustav Storm, s. 294 (nederst).

ligt gods, foruden alt hvad der ikke var indlaast og indpakket. Men det kostbareste havde han selv bragt, en større sum i guldpenge[1], guldringe og andre saker af guld og sølv. Det vilde føre langt udenfor det foreliggende emne at gaa nærmere ind paa denne opregning, der omfatter henved 3 sider i det norske diplomatarium; men den giver snarere indtryk af overflod end af armod, ligesom den i sig selv er et interessant kulturhistorisk bidrag til kjendskab i tidens forhold[2]. En hel del har altsaa biskoppen faat bort fra røvernes hænder. Ved dissekomme kan han naturligvis endnu have fundet tid til at tage med sig de største kostbarheder samt penge; men de flere hundrede ting, som fartøierne havde inde, er kommet senere. Det rimeligste vilde være, at de allerede laa lastede for Nidaros, da vitalinerne saaes at seile om Kvarven, og at da biskoppen gik ombord paa et større skib og seilet nordover. Hvad der ikke var indlastet, blev røvernes bytte. De to smaafartøier er da kommet sent frem til Nidaros. — Mod denne antagelse taler dog den omstændighed, at der hengik over et halvt aar, før registreringen blev optaget; men paa den anden side er det vanskelig at forstaa, hvorledes der ellers var blevet reddet saa meget, som der virkelig blev. Man maa da tænke sig den udvei, at biskoppen er vendt tilbage igjen til Bergen og har kjøbt op igjen, hvad han formaadde; men at han ogsaa skulde faa skaffet sig tafler, billeder og en samling paa 20 bøger, er lidet rimeligt. Der findes ikke i den lange beretning den svageste hentydning til nogen udplyndring.

[1] 52 nobeler; 24 nob. = 33 mk. lübsk, omsat i vore penge henved kr. 20000.

[2] Diplom. Norveg. V, nr. 586.

Det held, Bartholomeus Voet havde havt, lokket andre vitalinere til at efterligne hans tog til Norge, og en ny flaade seilet igjennem Øresund, idet de trygt stolte paa, at de danske skibe dels var ødelagt, dels indespærret efter kampen ved Kjøbenhavn; men forsænkningen af »Reveshol« var blevet ufuldstændig, kong Erik havde bragt flere af sine største skibe ud af havnen, og forstærket med en svensk flaade forfulgte han vitalinerne, tog alle deres store skibe, 7 mersskibe, og 3 af deres 23 snekker; kapernes flaade blev saaledes sprengt, og om noget anfald paa Norge hører man denne gang ikke[1].

*

Toget til Bergen var ikke den eneste gjerning af Bartholomeus Voet i dette aar, men ganske vist den den største. Allerede i fasten samme aar havde han med Klockener og Wilhelm Reynardessen, ogsaa en bekjendt kaper, i en flandersk havn tages et skib, ladet med vin; den sidste solgte de i Melford i Wales, skibet bragte de til Wismar. Den tyske kjøbmand i Brügge klaget til Lübeck, som krævet fuld erstatning, medens man i Wismar svarte undvigende[2]. Hvorledes sagen endte, kan man ikke se.

Hansestæderne fik snart mærke, at det havde sine store ulemper at holde vitalinerne i sin tjeneste; de gjorde, sine gamle vaner tro, ikke altid forskjel paa ven eller fiende, mellem krigførende og nøitrale.

Et skib fra Gent var i paasken samme aar blevet kapret to mil fra Wismar, bragt ind der og indlemmet i vitalinernes flaade, hvormed det gjorde toget til Bergen,

---

[1] Erslev, Erik af Pommern, s. 233. H.-R. 1. Abth. VIII, nr. 473, 509—11.

[2] H.-R. 1. Abth. VIII, nr. 544, 545.

og blev beholdt efter dette. Ogsaa her skedde naturligvis reklamation paa fuld erstatning[1].

Den 11. august blev byen Hapsal i Estland taget af hansiske kapere og ødelagt; sandsynligvis har Bartholomeus Voet og hans folk ogsaa været med her; ialfald delte byen Bergens skjæbne[2].

VI.

Det følgende aar foretog Bartholomeus sit andet tog til Bergen, vel i samme hensigt som før, jage Hollændere og Englændere bort, men ogsaa udplyndre byen saa grundig, at der ikke for de første aar kunde blive spørgsmaal om nogen større omsætning. Hans styrke var endnu mindre end sidst, 400 mand i 7 skibe; men for det tilfælde, at overrumplingen ikke skulde lykkes, havde han beordret de i Wismar endnu tilbageblivende vitalinere at seile efter ham og desuden gjort aftale med Hamburger Bergenfarerne at seile fra Elben nordover med 16 store skibe og 600 mand[3]. Han havde saaledes sikret sig en betydelig hjælp. Omkring 13. mars (circa dominicam in passione) seilte han fra Wismardiep og kom til Bergen 1. april[4]. Denne gang blev det ikke til nogen overrumpling. Man havde faat underretning itide om hans ankomst, og Bergensmændene havde besat baade kongsgaarden og biskopsgaarden, hvorfra de vilde forsvare byen, med kraftige folk, og desuden var ledingen opbudt i det omliggende land. Vitalinerne angreb med heftighed og

---

[1] H.-R. 1. Abth. VIII, nr. 557.

[2] Smst. Einleitung s. XVIII.

[3] Korner, Fassung II, s. 493—94. Krantz, Norvegia VI, cap. X. H.-R. 1. Abth. VIII, s. 368. Daenell, Die Blüthezeit der deutschen Hanse I, s. 241.

[4] Feria sexta paschæ.

dræbte flere af borgens mænd med sine buer og bøsseskud, viste sig i det hele overlegne. Men mens kampen var paa det skarpeste, kom en ung tysker, som var i tjeneste hos en hansekjøbmand og formodentlig skulde tilse noget tilbageblevet gods, kaldte Bartholomeus tilside og spurgte ham, om der var flere af hans parti i sjøen, som kunde hjælpe ham, hvis det behøvedes. Bartholomeus svarte, at han vidste ikke af flere i de nærmeste farvande, hvortil den unge mand sagde, at da var det nødvendigt for dem at fare bort snarest mulig; ti deres ankomst var meldt for fire dage siden, og der var sendt bud omkring for at sammenkalde alt landsforsvaret, som i den allernærmeste tid vilde angribe dem tilsjøs. Høvedsmanden for denne by vilde angribe dem straks med hele borgerskabet tillands, og de vilde saaledes blive indesluttet mellem to fiendtlige hære. Han vilde derfor raade dem til uden at betænke sig at flygte ud paa det aabne hav, for at de saaledes, sikret mod hæren tillands, kunde være istand til saa meget friere at kjæmpe med sine kræfter mod den opseilende flaade og overvinde den. Bartholomeus fandt, at han maatte følge dette raad, indskibet sig straks med sine folk, vendte den vei, han var kommet, tilbage til havet, og fik snart øie paa en mængde skibe, som styrte lige imod ham. Ved deres pludselige ankomst blev han forfærdet, men fattet snart mod og opmuntret sine folk til at kjæmpe mandig. Nordmændene, der skulde have havt over 100 fartøier, nærmet sig hurtig; vitalinerne havde ikke mere end 7 skibe, men brød sig ikke stort om overmagten i skibs- og folketal og for straks midt ind iblandt fienderne, bestemt paa at kjæmpe til det yderste. Nordmændene rettet et første kraftigt angreb mod dem, entret et af vitalinernes skibe og tog tilfange 19 væbnede mand. Men fienden tabte ikke modet derved, blev bare

stærkere ophidset og kjæmpet med endnu større voldsomhed. Det lykkedes dem at tage to af Nordmændenes største skibe, hvor de dræbte alle, som var ombord. Derefter besatte de disse fartøier med sine egne folk, entret saa atter to større og hugget igjen besætningen ned, idet de ikke tog nogen fanger. De utrustet disse paa samme maade som de først erobrede, styrte saa løs paa flere smaafartøier, der var fulde af folk, og seilet dem isænk med alt, hvad der var ombord. De 4 omtalte større skibe skulde have været fulde af adelsmænd og store jordeiere, næsten 300 i antal, som alle faldt. Antallet paa dem, som druknet, kunde ikke opgives med sikkerhed. Da folkene i de andre skibe saa, hvorledes de, som var paa de største, blev hugget ned i mængde, blev de grebet af frygt og flygtet i største hast udover, spredtes omkring over sjøen og skyndte sig til sine hjemsteder. Vitalinerne tog tilbage de folk, som de havde mistet, og overveiet nu, om de skulde angribe bymændene paa nyt. De besluttet nu at vende tilbage, men netop som de gjorde sig færdig dertil, saa de sine kammerater, som de havde ladet igjen i Wismar, nærme sig med omtrent 10 skibe, og nu sluttet de sig sammen for at erobre byen. Ankomne did fandt de ingen, som vovet at staa imod dem; alle var flygtet bort av skræk over sine landsmænds nederlag. Vitalinerne trængte ind i byen og antændte baade kongs- og bispegaarden og en stor del af byen — en krønike siger næsten hele byen —, plyndret Nordmændenes huse og skibe og førte med sig derfra umaadelige værdier i skind, kjød, smør, sølvsager, klæde og penge. Havde ikke den første plyndring været grundig, saa blev vist den sidste det efter Nordmændenes fuldstændige nederlag og derpaa følgende flugt. Bartholomeus seilet med alt sit bytte mod Elben og lagde til i Hamburg, medens en an-

den flok, heder det, søgte ad en anden vei at angribe fiendens land for at plyndre endnu mere[1].

Efter den bremiske krønikes fremstilling plyndret stædernes høvedsmænd Bergen 31. mars (des donredages na passion), og 4 uger derefter kommer Itze von dem Broke, af en østfrisisk høvding- og piratslægt, til dem paa sjøen med 16 store skibe og 600 mand, og saa skal de atter have plyndret Bergen. Efter de nordelbiske Saksers kronik skal de ogsaa denne gang have vendt tilbage til Wismar. Men disse afvigelser er neppe rigtige, og en tredie plyndring af Bergen synes i og for sig urimelig. Fortællingen om, at man utrustet Bergenfarerne i Hamburg, bevises derimod af stadens kæmneriregninger for dette aar, og endvidere kan af de samme sees, at den nævnte Itze da var i sjøen med skibe[2].

Vi staar overfor en fuldstændig taushed i de nordiske kilder og maa holde os til de lübeckske krøniker, hvoraf især Korners er meget omstændelig; men hvem der anførte Nordmændene, nævnes ikke.

Kampen skulde altsaa have begyndt med et betydeligt tab for vitalinerne, idet Nordmændene angreb hurtigt og skarpt; men saa vendte lykken sig, vitalinerne tog sig sammen og tilføiet sine modstandere et fuldstændig nederlag, og efter at dette var fuldbragt, kom hjælpeflaaden til fra Wismar. Det ligger unegtelig nær at tænke sig sagen lidt anderledes, og man bliver tilbøielig til at tro, at netop

---

[1] Absalon Pedersen (Hist.-geogr. Skrifter over Norge og norske landsdele, s. 104) citerer et latinsk vers CD:milleno cum nono sicque viceno — comburitur templum Bergense perque piratas. Ogsaa i Norske mag. I det samme i slutn. af Absalon Pedersens skrift. »I 1429 opbrændes Bergens tempel (Domkirke) af sørøvere«.

[2] H.-R. 1, VIII, s. 383—84. — Hamburger Kämmereirechnungen Koppmann I s. 46—47, II s. 54.

en høist beleilig ankomst af kameraterne med sine 10 skibe har vendt slagets gang, og at Nordmændene, bragt i forvirring ved et angreb baade fra nord og syd, efter store tab har flygtet.

Det var rimeligt, at trods sin overmagt paa skibe og folk maatte de ligge under. Vitalinerne havde store, høibordede skibe, sagtens baade udstyret med for- og agterkasteller og de store mers, hvor skyttere var opstillet. Krantz fremhæver ogsaa i sin beretning, at Nordmændene ikke kunde bestige de fiendtlige skibe paa grund af disses taarnlignende høide. I kampen i Øresund 1427 skildres den danske konges skibe ligeoverfor stædernes som kapeller ved siden af kirker, og de norske skibe, egentlig bare rofartøier, kunde endnu mindre i størrelse maale sig med sine modstandere. Endnu brugtes de gamle ledingsskibe, og de øvrige, der i det hele regnes, vel med adskillig overdrivelse, til omkring 100, var vel ikke andet end store baade eller smaa jægter. Nordmændenes sjøudrustning var kommet aldeles i forfald og havde ved flere leiligheder allerede i slutningen af 13. aarhundrede vist sig fuldstændig uskikket til at verne for landet og hindre fiendtlige indfald. Fra sine høie skibskasteller kunde Tyskerne skyde de norske besætninger ned, da de var vel utrustet med bøsser og med armbrøster, i det hele efter datidens mest fremskredne typer ligeoverfor det gammeldags og aflægse kystværn. Vitalinerne var godt øvede, kraftige mænd og vante til sjøkamp, krigere af profession, medens Nordmændene bestod af en uøvet, i hast samlet landstorm, hvis tapperhed i længden kun lidet kunde nytte dem. Ogsaa i den tid maatte krigstugt og skarp, langvarig krigsøvelse bære seiren hjem ligeoverfor et opbudt, uøvet mandskab[1].

[1] Y. Nielsen har gjort opmærksom paa, at der i Søndhordland og Hardanger fandtes endnu i begyndelsen af 15., og især i

De udplyndringer, som Bergen og dens indbyggere nu gang paa gang var udsat for, maatte nedbryde al velstand og blive af de sørgeligste følger for byens og dergjennem for hele Norges handel. Bergen var for en stor del ødelagt, handelen standset og befolkningen udarmet, og da saa Hanseaterne paany slog sig ned der, var det let for dem at sætte sig endnu mere fast end før og tilkjøbe sig eller paa anden maade skaffe sig de eiendomme, de før havde leiet. Pladsen var ryddet for dem, og de tilegnet sig den straks. Bartholomeus Voet og hans kamerater havde gjort rent bord. Paa denne maade gav Erik af Pommerns kamp med Holstenerne og Hansestæderne Bergen et knæk, som det tok over hundrede aar at forvinde.

*

I dette aar opgav ellers Hansestæderne sine store udrustninger og sendte ikke nogen orlogsskibe ud; bekostningerne og anstrengelserne i det foregaaende aar havde været for svære, og det tilsigtede maal var ikke naadd. Kun vitalinerne laa ude, men indlod sig i regelen ikke paa større foretagender; kun Bartholomeus Voets overfald paa Bergen danner en undtagelse. Han fortsatte da ogsaa sine tidligere kaperier, og der indløb talrige klager over ham til stæderne, men hvorledes det saa gik, ved man ikke; fik de skadelidte erstatning, varte det ialfald mange aar, indtil 20, før de opnaadde noget. Det gik dog mest ud over Hollændere og Flandrere.

Allerede i 1428 havde han kapret et skib fra Gent, og i 1429 fandt han paa sit Norgestogt en kreyer, som

---

14. aarhundrede flere fornemme ætter, som ved denne tid forsvinder. Hist. Tidsskr. 2. række, II. Om nogle middelalderske Slægter i det vestenfjeldske Norge, s. 1—96. — Kampen stod syd for Bergen, og flaadens mandskab maa have bestaaet af folk fra de nævnte egne.

var udrustet i Sluys og bestemt til Skotland, men af modvind drevet ind paa Norges kyst, hvor den var blevet siddende fast mellem to klipper, som kaldtes Steenroeten; der tog Bartholomeus og Heinrich(?) van Schauwen, en af skipperne i flaaden, fartøi og varer og bragte det til Hamburg[1].

Men den venlige modtagelse, han fik i Hamburg, lader ikke til at have afholdt ham og hans folk fra senere paa aaret at tage varer paa Elben som tilhørte hamburgske borgere, og føre dem til Wismar. Hamburg krævet af Lübeck, at det skulde tage sig af sagen, og Lübeck skrev igjen til Wismar, at det skulde skaffe erstatning for disse frække rov, og at Bartholomeus skulde faa leide til forhandlingerne i Dassow i slutningen af 1429. Sandsynligvis har han her maattet staa til rette[2].

Men det var ikke det eneste, hvorfor der indløb klager over ham. Samme aar havde han opsnappet skibe fra den sydersøiske by Campen, dengang en af de største handelsstæder i det nuværende Holland, men hvis fart paa Østersjøen og Norden Hansestæderne gjerne vilde hindre. Fra Campen blev der skrevet klager baade til Wismar og Hamburg. Raadet i den første by undskyldte sig med, at det kunde lidet gjøre, da Bartholomeus havde leide af hertug Gerhard af Slesvig-Holstein, men vilde yde Campener skipperne leide og hjælp, og Hamburg erklærte, at han og hans folk ikke stod i byens sold, men bare havde fast leide der mod løfte om ikke at skade den uskyldige kjøbmand, at det var raadet høist ubehageligt, og at det derfor havde paalagt sine sendebud i Lübeck at antage sig de skadelidte, og at Lübeck havde lovet at tage sig af dem[3]. Hansestæderne fandt nok, at dette var kjede-

---

[1] H.-R. II, VII, nr. 505.
[2] H.-R. I, VIII, nr. 703—705.
[3] Smst. nr. 716—717.

lige historier, men vilde ikke fare haardt frem mod den dygtige sjømand og fører, som var af den største nytte for dem, saalænge krigen varte.

Endnu et skib tog han i de preussiske farvande, ved Hela, i 1429; det blev ogsaa bragt til Wismar, hvor baade skib og ladning blev solgt. Men der var vistnok adskillige andre priser, som der ikke blev spurgt efter.

VII.

Ogsaa i 1430 var det udliggere, kapere, som førte sjøkrigen. Endel holdt til i og ved Øresund, medens andre, Bartholomeus Voet, Nicolaus (eller Kleis) Klockener og Heyne van Schauwen med flere, krydset udenfor Preussen og nordover, og en tredie afdeling under den kraftige mester Paul Schüttes ledelse konvoierte handelsflaaderne frem og tilbage mellem Lübeck og Reval og Riga, undertiden Danzig. Men farten igjennem Øresund kunde ikke standses; den preussisk-livlandske flaade seilet gjennem sundet, og heller ikke Bartholomeus Voets folk var altid heldig. I 1430 stødte en flaade af hollandske, zelandske og engelske skibe paa endel af Voets folk udenfor det tidligere nævnte Hela og tog 18 mand tilfange, som de bragte med sig til Danzig, hvor de skulde dømmes som sjørøvere, det vil sige til hængning eller halshugning. Paa Bartholomeus' anmodning gik Lübeck i forbøn for dem hos Danzigs raad og hos høimesteren og bad om, at de maatte sættes i frihed, idet det hævdet, at de ikke var sjørøvere, men stod i stædernes tjeneste, og ikke hørte til dem, som tog fra den uskyldige kjøbmand, men kun skadet deres fiender, hvor de kunde[1]. Om dette blev taget godt, sees ikke; kun saameget er klart, at den egenraadige høvedsmand skaffet dem adskillige plager. Men Bartholomeus

---

[1]. H.-R. I, VIII, nr. 775 og 776.

Voets frygtede navn var en skræk for hans fiender og for alle sjømænd langt ud over Østersjøens omraade; endog i Rom skal hans navn være brugt af den Tyske orden som skræmsel ligeoverfor kardinalerne[1].

Vitalinerhøvdingerne havde med Bartholomeus i spidsen skrevet til Reval, at byen ikke maatte hindre dem i at bekjæmpe deres fiender, da det var befalet dem af de 6 sjøstæder at forhindre farten igjennem Øresund, og at de derfor vil tage alt og alle, som vilde derigjennem, hvor de fandt dem, undtagen i Revals farvand (»paa Revals strømme«), og de bad, hvis de kom ind paa havnen, om at maatte faa frit leide, ligesom ogsaa, at de fra Reval udgaaende skibe fik pas med, i hvilket tilfælde de lovet at ville hjælpe dem. En senere skrivelse (25. mai 1430) gjentager og fremhæver stærkere, at de var komne for at beskytte sine egne og havde fuldmagt af Hansestæderne til at skade alle, som hjalp deres fiender, eller som fandtes i fiendtlig farvand eller havde ladet paa fiendtlig grund. Paa klage fra Reval over, at de havde taget gods, som tilhørte Revalsborgere, svarer de, at de hverken før eller under deres krydsning nu havde taget gods, som tilhørte dem; men om det var skedd før, vidste de ikke. Derpaa svarte Reval ved at sende fuldmægtige til Nargøen udenfor byen, hvor skibene laa for at afgjøre en overenskomst, men beder ogsaa om at give erstatning til en Revalsborger for taget gods. — Men fremdeles var stædernes skibe lidet sikre for vitalinerne, og der førtes langvarige forhandlinger om 3 skibe, som de havde taget, et endog fra Lübeck selv, et fra Danzig og et fra Reval. Et fjerde fartøi var heldig sluppet ind og meldte, hvad der var

---

[1] Daenell, Blüth. d. deutsch. Hanse I, s. 247. Livl. U.-B. VIII. nr. 483. Lassen, Chronik u. Quellenslg. f. Schlesw.-Holst. Gesch. III, s. 129 (citeret efter Daenell).

foregaaet, og dette blev snart efter bekræftet af en skipper, som med sit mandskab var sat iland fra sit tagne skib og havde maattet vandre overland til Reval, som derfor melder det forefaldne til Danzig og Lübeck og anmoder dem om at lade arrestere godset og skibene i de byer, hvor de kom. Lübeckske skippere fik derfor ogsaa soldater med paa farten til Reval[1].

For at erstatte en af skipperne skaden gav Bartholomeus ham et lidet svensk skib, han havde taget, og alt hvad deri var. Men kort tid efter tog han og Klockener et skib, som tilhørte borgermester Karl Bischop i Stralsund, og Wismar maatte igjen gjøre de bedste løfter[2].

Der var i det hele en stor usikkerhed, og sjørøveri dreves paa alle kanter som i de værste tider under dronning Margrethes krig. Danske og svenske kapere laa ude, og de i stædernes tjeneste staaende vitaliner havde vanskelig for at skjelne mellem ven og fiende, og Danzig maatte stadig sende klager til de vendiske stæder. Det endte for det første med, at de 3 skibe alle kom ved mægling og indløsning tilbage til sine eiere[3]. Flere aar efter, paa stædernes forsamling i Lübeck, 17. mai 1436, efterat freden endelig var sluttet i Vordingborg 1435, fremlagde de preussiske sendebud en fortegnelse over den skade, som deres stæder havde lidt ved Hansestædernes udliggere. Fortegnelsen omfatter ikke mindre end 65 punkter, baade vedkommende røvede skibe og varer, fra aaret 1427 til 1433. Det meste havde Rostockerne paa sin samvittighed, dernæst Wismarerne, i lang afstand fra disse kom Stralsunderne og andre Pommeranere. Mod Bar-

[1] H.-R. I, VIII, nr. 758—64 og 768, mai, juni og juli 1430, nr. 780, 815.
[2] H.-R. I. VIII, nr. 845.
[3] H.-R. II, I, nr. 543.

tholomeus Voet og Klockener anføres særskilt 5 klageposter, og deraf ser man, at den første ogsaa i 1428 havde krydset i de preussiske farvande. Klockener og van Schauwen faar senere i Reimar Kochs krønike det vidnesbyrd, at de havde gjort de 3 riger den største skade og taget mange store og smaa skibe; de folk, som de mente ikke kunde give nogen løsepenge, kastet de levende overbord, efter indgroet vitalinerskik, eller hugget deres hoveder af; de formuende tog de tilfange. Men ogsaa mod den tyske kjømand for de frem paa samme maade[1].

*

Men medens sjøkrigen var overladt til kaperne, havde hertugerne af Slesvig ført krigen tillands med stor seighed og gjort stadige fremskridt. Og i 1431 koncentrerte kampen sig i Sønderjylland. Ved forræderi var Flensborg blevet indtaget, men Flensborg slot gjorde, skjønt afskaaret fra forbindelsen med Danmark, indestængt baade tillands og tilvands, en lang og tapper modstand. Lübeck, Hamburg og Wismar sendte skibe til Flensborgfjord, og den sidste by fik anmodning om at slutte overenskomst med Bartholomeus Voet og Klockener om at gjøre sig færdig til at seile derhen. De lagde sig derefter med andre vitalinere ind i fjorden og afspærret den ganske, saa at den danske flaadefører, Erik Krummedikes forsøg paa at komme slottet tilhjælp blev hindret. Dette maatte da efter næsten et halvt aars beleiring, og efterat de tapre forsvarere havde fortæret alt spiseligt, overgive sig 7. september 1431. Men næsten et helt aar gik hen, før vitalinerne fik sin hele sold udbetalt. — Det forsøg, som den Tyske orden havde gjort paa at faa dem i sin tjeneste

[1] Grautoff, Lübeckische Chroniken II, s. 686 (Reimar Koch).

trods Preussernes klager over dem, var frugtesløs, da deres bedste folk laa for Flensborg[1].

VIII.

Krigen var væsentlig forbi med indtagelsen af Flensborg slot, og i 1432 blev der afsluttet en vaabenstilstand i Horsens, som 3 aar efter blev afløst af freden til Vordingborg. De leiede tropper og skibe var nu overflødige; men saa blev spørgsmaalet: hvad skulde man gjøre med vitalinerne, og hvorhen vilde disse vende sig? Selv havde de liden lyst til at træde ud af den fordelagtige tjeneste hos stæderne og igjen kaste sig ud i sjøroveriet paa det løse. Helst vilde de skaffe sig erhverv som fredelige sjømænd og henvendte sig derfor til Lübeck for at faa adgang dertil. Raadet her havde sørget for, at alle, som havde været forbundne med dem eller været i stædernes tjeneste, hvoriblandt nævnes særskilt Bartholomeus, Klockener og deres folk, blev taget med i fredsslutningen. Lübeck, Hamburg, Lüneburg og Wismar skrev derfor til de livlandske stæder og gjorde opmærksom paa, at vitalinerne ønsket at ernære sig som kjøbmænd, skippere, styrmænd og baadsmænd i de vendiske stæder, hvortil der var givet dem frihed og tilladelse; de henvendte sig derfor med anmodning om, at vitalinerne maatte ogsaa faa sikkert leide i Lifland for sig og sine skibe, da dette var dem særlig magtpaaliggende. De nævnte stæder ræsonnerer saaledes: Ved at imødekomme Bartholomeus Voets og Klockeners andragender vil man undgaa større skade og alvorlige ulemper; afslaar man det, frygter de for, at de med sine mange store, fuldt udrustede skibe og krigsvant, vel bevæbnet mandskab vil søge vestover og plyndre i farvandene ved England, Holland, Zeeland, Frisland,

[1] H.-R. II, I, nr. 13, 70 (s. 49, slutn.), 133, 134.

Spanien eller andre lande og blive til ødelæggelse og fordærvelse for baade disse stæders kjøbmænd og sjøfarende, og i det hele for den almene kjøbmand. Derfor bad de for disses skyld, at man vilde tage sagen under alvorlig overveielse, og hvis de indrømmet, hvad der var forlangt, sende leidebreve inden kyndelsmesse (2. febr.) 1433. — Det gjaldt at skaffe udliggerne og leietropperne, som nu var blevet undværlige, adgang til at træde tilbage i det fredelige liv og rydde af veien de hindringer, som var opstaat for dem ved krav fra dem, som havde lidt skade i den langvarige krig, hvor ogsaa de venskabelige byers interesser paa mange maader var blevet krænket.

Breve af lignende indhold blev sendt til den Tyske ordens høimester og til de preussiske stæder. De livlandske stæders svar er ikke besvaret, men har sikkert været imødekommende. Høimesteren og stæderne i Preussen svarte, at der vilde blive meddelt Bartholomeus Voet og Klockener leidebreve til julen 1433, saasnart de kom til Preussen, og at en forlængelse af leiden ikke vilde blive afslaaet, hvis de anmodet derom. De preussiske stæder gav ondt fra sig for den skade, udliggerne havde tilföiet dem under krigen, og sagde, at de derfor ikke fandt en almindelig uddelelse af leide til de tidligere udliggere tilraadelig, men at de af hensyn til byernes anmodning og for at undgaa noget værre havde udvirket den af høimesteren tilstedte leide, og at begrænsningen til en kortere tidsfrist ikke havde noget at betyde, da de vilde søge udvirket en forlængelse[1].

IX.

Dermed var jo for en længere tid den vidt frygtede likedelers kampliv forbi. Hans skibe drog til Trave, og

[1] H.-R. II, I, nr. 149, 154, 155.

han selv har sikkert nedsat sig i Lübeck, hvor baade han og hans folk ernærte sig paa den maade, de bedst kunde, som sjømænd. Imidlertid var jo ikke forholdene i Norden fredelige under resten af Erik af Pommerns styre, og da han trak sig tilbage til Gotland og Kristoffer af Baiern blev valgt til konge, opstod der igjen en stærk spænding mellem Hollænderne, som var tilbøielige til at støtte Erik, og de vendiske stæder. En hollandsk flaade laa to gange i 1440 truende ved Marstrand, og andre gjorde streiftog ind i Elben, i Wesers munding og i Storebelt; overalt kapret de og søgte endog at spærre Weser. Af frygt for Hollænderne ansatte Lübeck nu Bartholomeus i sin tjeneste som admiral og gav ham kommandoen over en konvoi, som skulde beskytte Bergenfarerne fra de vendiske stæder mod Hollænderne. Han skulde saaledes gjense Bergen, som han i sin tid havde udplyndret og halvt ødelagt, i egenskab af lübecksk eskadrechef. I slutten af april 1441 fandt afreisen sted, men skibene led stærkt under en storm i Storebelt, og paa Voets skib knækket masten; et andet skib kom paa grund paa Læsø. Flaaden slap forbi Hollænderne; men disse fik underretning om den og jaget den nu med sine store skibe, især nogen kraweler fra Spanien, datidens største fartøier og letteste seilere, som de havde taget i sin netop afsluttede krig med dette land. De indhentet Bergenfarerne og tog 3 skibe fra dem[1]. Men Hollændernes udfordringer til Hansestæderne var saa eggende, at der maatte foretages store udrustninger mod dem. Lübeck besvarte dem med opslag paa kirkedørene, hvorved alle modige folk blev kaldet til kaperi mod Hollænderne. Den gamle sjøkriger Bartholomeus Voet blev sat i spidsen og organiserte de kamplystne skarer, som byen forsynte med skibe, vaaben og levnets-

[1] H.-R. II, II. nr. 459 og 466. — Daenell I., s. 317.

midler, idet der blev lagt beslag paa alle fartøier, store som smaa. Om Voets feirede navn samledes frivillige i mængde. Hamburg rustet ligesaa sterkt, og lübecksk mandskab blev beordret at drage derhen for at indskibe sig, saa der kunde udsendes en styrke paa 2000 mand. Harmen over Hollændernes irriterende seighed var stærk og almindelig, og de nøitrale begyndte at frygte for en fornyelse af de gamle sjørøverier. Imidlertid trak uveiret over for denne gang, og der kom allerede samme aar et forlig istand i Kjøbenhavn.

I 12 aar hører man ikke mere til Bartholomeus Voet. Da kaldte Lübecks spændte forhold til England, til hvis interesser de preussiske stæder sluttet sig, ham atter frem. Lübeck vilde afbryde enhver handel af Englænderne paa Østersjøen, og for at hindre deres smughandel tillands igjennem Holsten, Slesvig og igjennem Storebelt blev der udrustet en hel flaade af udliggere, hvorover Bartholomeus Voet førte kommandoen. Byttet skulde deles lige mellem byen og udliggerne. Disse krydset ved den holstenske kyst og nordover, borttog engelsk klæde i mængde i nøitrale skibe, forulempet og beslaglagde dem, hvad der gik ud baade over hansiske, antwerpener og hollandske fartøier. Lübeck maatte erstatte de lidte tab, dets handel løb fare for at blive prisgivet til repressalier, og det saa sig derfor nødt til at indstille kaperierne, som ogsaa denne gang viste sig at være et vaaben af meget tvivlsom nytte[1]. England selv var plaget af indre kampe, og usikkerheden vedblev i mange aar. Den voldsomme grev Richard af Warwick, der var blevet øverstkommanderende over den engelske flaade, søgte ved alle slags overgreb

---

[1] H.-R. II, IV, nr. 80—82. — Hans. Urk.-B. VIII, nr. 122—23, 128, 155, 159, 174, 176. — Grautoff, Lübeck. Chron. II, s. 152 flg. — Daenell, Blüth, d. d. Hs. II, s. 30—31.

at opretholde Englands herredømme i Kanalen. Saaledes standset han 23. juli 1458 en fra Frankrig, la Baie (den bekjendte salthavn syd for Loire), en hjemvendende lübecksk flaade paa 18 store skibe, holker, som var ladet med salt og vin. Efter Daenells mening blev flaaden ført af admiralen Bartholomeus Voet, hvad der vistnok er rimeligt. Da Lübeckerne ikke vilde efterkomme jarlens opfordring til at stryge seil, men trodsig vilde tiltvinge sig farten gjennem den foran dem liggende, overlegne engelske flaade, kom det til en kamp, hvor Englænderne led store tab, men tilsidst erobret alle skibene, som med sin kostbare ladning blev bragt til England; ladningerne blev solgt langt under værd, mandskabet lod man løbe, skipperne blev kastet i fængsel, men efter kort tids forløb frigivet. Følgen af denne voldsgjerning var, at Lübeck atter sendte sine udliggere i sjøen[1]. Men om Bartholomeus Voet hører man dog ikke mere.

*

Prof. Karl Koppmann karakteriserer Voet og hans medbeiler og kammerater i berømmelse saaledes[2]: »Voets og Paul Schüttes personligheder udfylder hverandre, bringer en forstaaelse af sjøfarten paa den tid og gjør det begribeligt, at den i det hele, om end i indskrænket maalestok, kunde bestaa. De af kraft svulmende, selvbevidste, dristige og eventyrlystne elementer, som fandtes i de vendiske Østersjøbyer, sluttet sig med glæde til slige mænd, snart til vern for kjøbmanden, snart til det priviligerte eller ialfald skaansomt bedømte sjørøveri. Og i disse elementer gjorde sig dog kun gjældende et overskud

---

[1] H. Urk.-B. VIII, nr. 667. — Steins oversigt i samme nr. 780. — Bemærkninger s. 485, anm. 1, 486, anm. 3. — H. Urk.-B. IX, nr. 196 § 3. — Daenell II, s. 33—34.

[2] H.-R. I, VIII, Einleitung. XVIII—XIX.

af alt det, som fyldte byernes samfund, deres bevidsthed om sin kraft og sit modige forsvar af engang erhvervede rettigheder.«

Man maa indrømme, at den kraft og selvbevidsthed, der var et fremtrædende træk hos disse byers befolkning og i mange henseender gav dem sit præg, viste sig skarpt og stærkt — haardt mod haardt — men ogsaa brutalt, hensynsløst og ofte umenneskeligt hos deres førere i sjøkrigen; stolte krigere og dygtige førere har de dog været, raske og handlekraftige. Bartholomeus Voet har tilføiet vort land ved Bergens udplyndring dybe saar, som sent skulde læges; men vi havde ingen kraft af lignende art at sætte op imod ham og kunde alene besvare hans angreb med modige, men frugtesløse forsøg paa at verge landet, frugtesløse, fordi vi paa alle felter var sakket agterud.

LITERATUR.

Grautoff: Lübeckische Chroniken II, s. 51—53, s. 105, s. 152 flg. (Fransiskaneren Detmar Rufus). — Herman Korner: Chronica Novella, herausg. von Jakob Schwalm 1895; II. Fassung D, s. 490, 493—94. — Efter Korner er trykt beretningen om vitalinernes overfald 1428 og 1429 i »Samlinger til det norske folks sprog og historie« V, s. 630 o. flg., v. J. C. Berg. — Albert Krantz: Norvegia, lib. IV, cap. 9—10. — Bremer Chronik i Lappenbergs Quellensamlung für Schleswig-Holsteinische Geschichte, s. 155; Chronik der Nortelvischen Sassen, smst. s. 129. (Begge kortfattede, den første afvigende fra de andre). — Christian van Gerens Chronik hos F. Bruns: Die Lübeckischen Bergenfahrer, s. 349.

Hanse-Recesse. 1. afdeling. VIII, do., 2. afd. I, II, III, IV. — — Hansisches Urkundenbuch. VI, VIII. — Se registrene.

Dipl. Norv. V, nr. 586, VII, nr. 382 (ikke direkte vedkommende erobringen).

Absalon Pedersen: Om Norges rige, hos Gustav Storm: Historisk-topografiske Skrifter om Norge og norske Landsdele, s. 102

—104 og i Nicolaysens Norske magasin I, s. 139—140 (efter A. Krantz). — Bergens Rimkrønike, Norske mag. I, s. 37 (ufuldstændig). — Bergens Fundats, Norske mag. I, s. 537 (kortfattet).

E. Daenell: Die Blüthezeit der deutschen Hanse, I og II (registret). — Karl Koppmann: Einleitung. Hanse-Recesse 1. Abth. VIII, s. XVIII o. flg.

F. C. Dahlmann: Geschichte von Dänemark III, s. 185. — G. Waitz: Schleswig-Holsteinische Geschichte I, s. 391.

Kr. Erslev: Erik af Pommern (II. bind af Danmarks Historie under Dronning Margrethe og Erik af Pommern), s. 211—19, 227 flg., s. 245.

William Christensen: Unionskongerne og Hansestæderne 1435—66, s. 19. — Yngvar Nielsen: Bergen, s. 227—31 (Korners beretninger optaget). — L. Daae: Historiske Skildringer I, s. 26 flg.

ORKNØERNE OG HJALTLAND I PANTSÆTTELSESTIDEN 1468—1667.

AV

FREDRIK SCHEEL.

I

Den senere middelalders historie utmerker sig maaske mere end nogen anden ved en giftermaalspolitik i virkelig stor stil. Et fyrstelig egteskap var et fortræffelig middel til at samle spredte provincer sammen til et rike, eller til at knytte en politisk alliance. Den største mester i datidens storpolitik var vistnok den bekjendte Ferdinand av Aragonien; han drev det endog til at foreslaa egteskap mellem den skotske konge Jakob 4 og en spansk prinsesse, som det viste sig ikke eksisterte, kun for at faa Skotland med i en alliance mot Frankrig.

I den dansk-norske historie har man i den skotske konge Jakob 3's egteskap med Kristian 1's eneste datter Margrethe et godt eksempel paa et kongelig giftermaal i tidens stil. Det var frugten av langvarige forhandlinger og fik forholdsvis vidtrækkende politisk betydning; først og fremst gav det anledning til Orknøerne og Hjaltlands pantsættelse og derigjennem tap for den norske krone; dernæst blev heller ikke det slegtskap, som saaledes opstod mellem kongefamilierne, uten betydning for rikernes politik, selv om det ikke var av den vigtighet for Danmark-Norges historie som Oldenburgernes saksiske forbindelser.

Egteskapet mellem den skotske konge og den dansk-norske prinsesse var oprindelig arrangeret av Karl 7 av Frankrig, noget som ikke vil synes os overraskende, naar vi erindrer det nære forhold hvori Skotland stod til Frankrig i hele den senere middelalder, paa grund av den fælles fiende England. Da derfor den avgift skotterne ifølge freden til Perth 1266 aarlig skulde betale til den norske krone for avstaaelsen av Suderøerne og Man stadig uteblev, faldt det noksaa naturlig for Kristian 1 at henvende sig til den franske konge, forat denne skulde anvende sin indflydelse og faa skotterne til at betale. Karl 7 uttaler i en kundgjørelse av 6te oktober 1460[1], at han noie hadde overveiet hvorledes han kunde forlike kongerne, og hadde fæstet sig ved at foreslaa det nævnte egteskap. »Ti saadanne egteskaper har en ikke ringe evne til at knytte og bevare venskapets baand, da der av dem fremspringer hin slegtskapets kilde, som pleier at bli moder til et fast og varig forlik.«

Naar skotterne kun i liten utstrækning hadde betalt den »evige«[2] avgift, var dette ikke mere end man kunde vente, da der intet virkelig tvangsmiddel var til at faa den inddrevet. At Norge eller Danmark-Norge skulde begynde krig med det fra det 14de aarh. av stadig sterkere Skotland for den forholdsvis lille sums skyld[3], var ikke rimelig. Bestemmelsen om at der skulde betales mulkt, hvis freden ikke blev overholdt, var temmelig naiv, selv om kongerne skjøt sig ind under «det apostoliske sædes jurisdiktion«[4]; fra det 14de aarh. av vilde der neppe staa større respekt av paven som voldgifts-

[1] Diplomatarium Christierni I, s. 125.

[2] — dabunt et reddent *imperpetuum* —. Diplom. Orcadense et Hetlandense s. 32.

[3] »hundrede merker gode og lovlige sterlinger«.

[4] Munchs oversættelse i N. F. H. 4,1, s. 457.

dommer, og i dette tilfælde hadde han ingen interesse av det hele. Noget egentlig pant for at betalingen skulde utredes hadde Skotland ikke git. Man indsaa vistnok denne mangel, og efter en ny traktat, i Roxburgh 1281, skulde Norge faa øen Man, hvis overenskomsten blev brutt fra skotsk hold[1]. Betænker man Norges sterkt dalende magt i den følgende tid, hadde heller ikke en saadan bestemmelse stort at si.

Imidlertid kunde ogsaa skotterne ha en i deres øine retfærdigere grund til at lade avgiften gaa i glemmeboken. I det 14de aarh. hadde nemlig Suderøerne i virkeligheten revet sig løs fra Skotland og førte en selvstændig statstilværelse under sin Lord of the Isles; denne stilling var i klanen Donalds hænder. Klanens høvdinger førte krig og sluttet forbund paa egen haand og repræsenterte idethele det keltiske element i Skotland som fiendtligsindet mot det angel-saksiske, forsaavidt i likhet med Macbeth paa Harald Haardraades tider.

Naar vi saa overraskende finder at avgiften blev betalt igjen til Erik av Pommern 1426, og vi hører at »goth sæmie gamelt wenscap og goth endracht er i gen kommen oc nw fornyghet mellom ether nadhe og righet Norghe, oc konungen j Scotland oc thet righe Scotland«[2] — har dette neppe saa meget sin grund i nogen særlig respekt som kunde staa av denne konge, som i eiendommelige forhold i Skotland paa denne tid. Da nemlig Jakob 1 forberedte sig til et endelig opgjør med den trodsige keltiske befolkning, fandt han det til en begyndelse bedst at ha den lovlige form paa sin side, et træk som ogsaa ellers findes hos denne iøvrig ikke saa nøieregnende konge. Hertil kom at han ved at betale av-

---

[1] Dipl. Orcad. et Hetland. s. 35, note.
[2] Dipl. Norv. II s. 512.

giften blev fri for en mulig fremmed indblanding og kun hadde sine egne undersaatter at gjøre med. Det lykkedes ham ogsaa at kue Donald-klanen, 1427 og 1429, men betalingen til Norge bortfaldt som bekjendt atter, indtil den gamle bestemmelse paany skulde faa betydning paa Kristian 1's tid.

Karl 7 hadde altsaa — *post omnes perquisitas vias modosque singulos excogitatos* — fundet en utvei, hvormed han vilde fjerne den begyndende misstemning mellem Danmark-Norge og Skotland, og hans egteskapsforslag vakte tilfredshet hos begge parter. Skjønt Kristian hadde henvendt sig til Frankrig allerede 1457, kom forøvrig ikke arrangementet istand før 1469. Saken hadde hvilet en stund, væsentlig paa grund av Jakob 2's død 1460 og de derav følgende uroligheter, og da den nu kom op igjen, var det efter skotsk initiativ.

Kristian, som jo stadig var i pengemangel, hadde nemlig begyndt at føre et truende sprog i anledning av den stadig uteblivende avgift, og da skotterne intet hadde at tape paa det hele, fandt de det ønskelig at faa saken ordnet. Den 8de september 1468 blev kontrakten sluttet, og i den forbindelse avgiften for Hebriderne eftergit og Orknøerne pantsat[1], idet Kristian ikke paa langt nær kunde utrede brudens medgift: »*damus incedimus impignoramus ac sub firma ypotheca et pignore imponimus atque ypothecamus omnes et singulas terras nostras insularum Orchadencium cum omnibus et singulis juribus seruiciis* — — —« o. s. v.

Noget enestaaende var en saadan pantsættelse dengang ikke, og intet tyder paa at den selv i Skotland vakte nogen større opsigt. Den spiller saaledes ingen stor rolle i det skotske parlaments forhandlinger paa den tid.

---

[1] Dipl. Christ. I s. 201 ff.

I formel henseende nævnes det uttrykkelig, at det norske riksraad er blit raadspurt angaaende eftergivelsen av avgiften: — — *consensu pariter et assensu prelatorum procerum ac regni nostri Norwegie nobilium prius habitis*, — og likeledes angaaende Orknøernes pantsættelse[1]. Derimot er riksraadet neppe blit raadspurt, da Kristian 1469 ogsaa maatte pantsætte Hjaltland[2]. Intet synes at tale for, at Norge skulde betale renter, naar den forventede indløsning fandt sted. Det vilde netop være i strid med en saadan pantsættelses væsen, idet opbebørselen av jarledømmets skatter for kortere eller længere tid var jevngod med renter[3]. — Det kan lægges til, at retten til at indløse øerne skulde tilhøre den norske krone, og ikke f. eks. fortrinsvis det oldenburgske hus: — — *donec et quousque per nos heredes nostros vel successores, Norwegie reges.*

Hvad den danske prinsesses senere skjæbne angaar, kom hun aldrig til at spille nogen mere fremtrædende rolle i de urolige forhold paa hendes tid, men hun blev meget avholdt av skotterne. Av kong Hans' brevbok[4] ser man, at hun i nogen grad har vedlikeholdt forbindelsen med sit hjemland. Hun døde 1486 efter et vist ikke

---

[1] Dipl. Christ. I s. 201 ff. Jeg følger altsaa den opfatning som danske historikere har hævdet. Allen: »saalænge man ikke beviser, at kongen i dette aktstykke har ladet indføre et vitterlig falsk faktum, maa disse ord staa til troende«. (De tre Nordiske Rigers Historie II, s. 77, og i samme bd. s. 524, hvor han opponerer mot Lange). — Hermed stemmer godt at Kristian sommeren 1468 hadde været i Oslo (Yngvar Nielsen, Riksraad s. 329.) — Da seglene hænger ved traktaten, kan man heller ikke tænke sig, at vi f. eks. kun har et utkast.

[2] Paludan-Müller, Første konger av det Oldenborgske hus s. 115 f.

[3] Hvorfra har utgiveren av Register of Privy Council of Scotland XIV s. 47: »by paying the sum, with interest?«

[4] Aarsberetninger fra det kgl. geheimearkiv I (1852) s. 13, 63.

videre lykkelig egteskap med den meget utiltalende Jakob 3. Det er saaledes et sterkt stykke, naar Jakob 6 i anledning av sit frieri til prinsesse Anna taler om hvorledes »intet egteskap i mands minde har været lykkeligere« [1]. Hendes mand blev dræpt to aar efter, 1488; i hans enkemandsstand var allerede et nyt politisk egteskap kommet under overveielse, nemlig med Edvard 4's enke, men dette blev dog intet av.

Fra 1469 av var Danmark-Norge og Skotland stadig indbyrdes venskabelige magter, hvad enten det var oprigtig eller mere officielt ment. Særlig var forholdet varmt mellem kong Hans og hans *amantissime nepos* Jakob 4. Deres temmelig utstrakte brevveksling dreier sig væsentlig om de kampe kong Hans maatte bestaa mot de oprørske svensker og mot hanseaterne; han ønsket hjælp hos skotterne. Det var vel for at gi sine anmodninger vegt, at han sendte sin søsterson gaver, som er ganske betegnende for hvad hans lande hadde rigdom paa, skibsmaster og hester [2]. Stort blev der dog ikke av hjælpen, og Jakob forsøkte snarere at mægle fred. Ogsaa Skotland hadde vel i sin tid, første halvdel av det 15de aarh., været i strid med Hansaen, men ved indgangen til det 16de aarh. var forholdet vistnok fredelig.

Eiendommelig nok er der i den i »Aarsberetninger« meddelte brevveksling aldrig tale om øerne. Skjønt allerede kong Hans [3] — likesom de følgende konger — var bunden i sin haandfæstning til at indløse øerne, kunde der for ham vanskelig bli anledning til et saadant tiltak; han var jo ikke særlig sto i sadelen i sine mere nærliggende lande, og vilde neppe risikere sit venskap med den skotske konge for de fjerntliggende øers skyld.

[1] Danske Magazin 3 R. II s. 233.

[2] Aarsberetn. fra det kgl. geheimearkiv I s. 25, 46.

[3] Torfaeus, Orcades s. 186.

Et forsvarsforbnnd var blit stiftet mellem rikerne i 1492; det blev bekræftet i 1494, og i 1497 avsluttedes ogsaa handelstraktat. Det er vel hertil, — om til noget bestemt — det sigtes, naar Maria Stuart skriver til Fredrik 2 om: *veterum inter nos federum et amicitie conservationem*[1]. Forsvarsforbundet fik liten betydning, men handelstraktaten kom senere, under syvaarskrigen, til at spille en viss politisk rolle.

Direkte fordel av slegtskapet drog eller vilde Kristian 2 drage. Han søkte som bekjendt i sin landflygtighet utrættelig støtte hos sine utenlandske forbindelser, og han forsmaaet heller ikke at henvende sig til Skotland. Den betydelige brevveksling[2] om dette tyder ogsaa paa at han har sat et særlig haab til sin familie der. Han var ogsaa forsaavidt personlig knyttet til landet, som han var medeier av et bergverk der[3].

Jakob 5 var i 1523 kun 11 aar gammel, men han blev tidlig moden og kunde maaske senere som katolsksindet hat lyst til at hjælpe sin halvonkel Kristian mot den protestantisksindede grand-onkel Fredrik 1. Paa et tidspunkt, forøvrig endnu før Jakob kunde ha noget at si, 1525, saa det ogsaa ut til at Kristian skulde faa virkelig nytte av Skotland, større end av England[4]; men stemningen vendte sig. Striden mellem det engelsk- og det franskvenlige parti var ogsaa i fuld gang, og man fik andet at tænke paa end at hjælpe Kristian. Det officielt gode forhold til den danske regjering blev gjenoprettet, og i 1528 blev traktaterne fra Kristian 1's og kong Hans' tid fornyet[5].

---

[1] Register of Privy Council XIV s. 195 (aar 1564).

[2] Passim i Dipl. N.

[3] Det var — naturligvis — guld han vilde finde. Omtales flere steder i Dipl. N., f. eks. XIV s. 487, 492, XV s. 407.

[4] Allen, De rebus Christierni exulis s. 86 ff., s. 94.

[5] Arild Huitfeldt, Fredrik 1's krønike s. 160.

Senerehen ytret venskapet sig vel væsentlig i kancellistilens sædvanlige høflighetsformer; egteskapet og det derav følgende familieforhold husket man imidlertid stadig paa. »*Elizabetham — ex codem quo nos sanguine procreatam*« skriver Jakob 6[1]. Men trods alle forsikringer om det gode forhold mellem landene var der et punkt, som altid blev dækket over fra skotsk hold, men atter og atter trukket frem fra dansk, endog paa den for skotterne ubeleiligste tid, nemlig spørsmaalet om Orknøernes og Hjaltlands gjenerhvervelse.

II

Under de mange forhandlinger om øernes gjenerhvervelse tok man aldrig noget hensyn til befolkningens nationalitet og spurte heller ikke efter dens ønsker. Dette er dog netop sider av saken, som har interesse for os.

Hvad det egentlige racespørsmaal angaar, tør det staa fast at befolkningen i det væsentlige er av norsk oprindelse. Man har vistnok i det sidste fremsat den formodning, at den gamle keltiske befolkning ikke aldeles forsvandt ved nordmændenes ankomst[2]. Det tør saaledes være en overdrivelse, naar det i en fremstilling fra det 15de aarh. heter, at de gamle stammer der blev »*destructe radicitus, ac penitus per Norwegiences*«[3]. Stort har dog ikke dette at si, og ser vi paa antallet, har neppe heller den skotske indvandring været synderlig stor, især ikke paa Hjaltland. P. A. Munch fortæller om hvorledes han under sit ophold paa Orknøerne blev slaaet av de rent

[1] Danske Mag. 3 R. II s. 233.

[2] Mrs. Saxby i »Orkney and Shetland Old-Lore« no. 8, s. 314.

[3] I et diplom om arveretten til jarledømmet, utarbeidet av biskop Thomas av Orknøerne paa Erik av Pommerns befaling. Trykt som Appendix i Barry, History of the Orkney Islands.

norske fysiognomier der[1]; »naar man møder dem (almuefolkene), venter man hvert øieblik, at de skulle begynde at tale norsk, og man studser næsten ved at høre dem tale engelsk«.

Enkelte fremtrædende skotske familier har i tidens løp været knyttet til øerne. Hvad de to ogsaa for Norges vedkommende interessante familier Sinclair og Mowat angaar, er den første sikkert og den anden ikke umulig av normannisk oprindelse[2]. Men forøvrig indrømmes det, skjønt indbyggerne holder sterkt paa traditionen, at ingen Orknø-families historie gaar længer tilbake end til det 16de aarh., og at faa familier paa Hjaltland rækker tilbake til før 1468[3].

Det er interessant at se hvorledes Orknøernes sagn- og eventyrskikkelser ogsaa i nyere og nyeste tider bevæger sig i en verden, som ialfald minder om de nordiske alvers og huldres[4]. Paa et saadant omraade har mindet om befolkningens oprindelse holdt sig længere end paa sprogets.

Betragter vi hvad dette angaar først Hjaltland, kan der vistnok ikke her i videre utstrækning være tale om nogen anglicering før pantsættelsen. Netop paa den tid Orknøerne saa smaat begyndte at komme under skotsk paavirkning og hadde sin første skotske jarl[5], som kun paa kvindesiden nedstammet fra Torveinar, blev Hjaltland løsrevet fra disse i verdslig administration og lagt under

---

[1] Saml. Afhandl. III s. 59, 61. L. Dietrichson fik et lignende indtryk, Monumenta Orc. s. 12.

[2] Munch, D. N. F. H. Unionsperiod. 2 s. 101. — De sidste jarler i den norske tid var av familien Sinclair. Av Mowaterne er en gren kommet til Norge.

[3] Orkn. and Sh. Old-Lore, No. 1 s. 27 og No. 5 s. 190.

[4] Low, Tour through the Islands of O. and S. in 1774, s. 7, 8. Robertson, Orkney Folk-lore Notes, Old lore s. 105 ff.

[5] Harald Maddadhsøn, død 1206.

kronen, 1195. Det ligger ogsaa nærmere Norge end det Skotland, som i større grad tok del i det historiske liv. Førerstillingen har altid tilfaldt den sydlige del av landet. I det nordligste av Skotland har man endog iagttat det sjeldne syn, at den keltiske race i historisk tid har vundet terrain paa andres bekostning[1], og selv om ogsaa det engelske sprog har trængt nordover, har der aldrig i disse egne ligget nogen større by, hvorfra engelsk paavirkning kunde utgaa. Som følge av saadanne omstændigheter er det gaaet sent med øgruppernes anglicering, og da især Hjaltlands.

Man formaar i dette tilfælde i høiere grad end ofte ellers at følge sprogovergangen næsten skridt for skridt. Man har et forholdsvis fyldig materiale, og sprogforholdene paa øerne har fra gammel tid av vakt interesse. Det behøver her i sin almindelighet kun at bemerkes, at engelsk-, eller egentlig skotsktalende embedsmænd har hat sin store betydning; endvidere at engelske ord tidlig har begyndt at trænge sig ind i det gamle norske sprog, som jo her likesom i moderlandet i formel og lydlig henseende var i en overgangstilstand, og at der har været tider, da indbyggerne har hat norsk som sprog sig imellem, men talt engelsk med fremmede. Endelig har de begyndt at skamme sig over at bruke de gamle hjemlige ord og isteden antat engelske ord og vendinger[2], hvilket ikke forhindrer at der den dag i dag er en mængde norvagismer i sproget paa begge øgrupper. Resultatet er blit, at de har faat hver sin nederskotske dialekt, indbyrdes ikke saa litet forskjellige. Man er saa heldig at besidde en samtidigs optegnelser[3] om det slegtled, hvormed det norske sprog kunde siges at utdø paa Hjaltland. Dette er saa sent

[1] Worsaae, Minder om de Danske og Nordmændene s. 327 f.

[2] Jakobsen, Det norrøne sprog paa Shetland s. 4.

[3] Den nævnte Low.

som omkring 1770, da norsk om ikke taltes saa kunde tales paa den avsides liggende lille, vestlige ø Foula. Ogsaa om det nordligste berettes det, at norsk der holdt sig særlig længe.

Verdslige dokumenter blev saalænge Hjaltland var norsk, stadig skrevet paa dette sprog; det ældste jeg har lagt merke til paa skotsk er fra 1510[1]. Det sidste kjendte dokument paa norsk skal være fra 1607[2]. Som det ovenfor nævnte viser, betyder ikke dette at sproget allerede da var i utdøen. De som idethele har kunnet skrive, har ogsaa kunnet skotsk, og av hensyn til embedsmændene har man benyttet dette sprog i dokumenter.

Embedsmændene synes likesom presterne ikke at ha hat nogen omhu for at lære befolkningens sprog. Det er en undtagelse naar vi i en tilmed noget tvilsom beretning hører, at en prest ved navn Magnus Norsk i 1593 drog til Norge for at lære landets sprog, idet han var blit ordineret i et sogn paa Hjaltland[3].

Engelsk har altsaa forholdsvis tidlig begyndt at trænge ind paa Hjaltland, men vi tør si at norsk i det store og hele har været befolkningens sprog i det her behandlede tidsrum, mellem pantsættelsen og freden til Breda 1667. Om end i en overgangsperiode har derfor indbyggerne endnu snarere tilhørt den norske end den skotske nation, sidste gang der paa nogen alvorligere maate var tale om at indløse øerne.

Gaar vi over til Orknøerne, var forholdene her ikke litet forskjellige. Allerede i slutten av det gammelnorske kongedømmes tid var angliceringen her begyndt, da jarledømmet gik over paa skotske hænder. I midten av det

---

[1] Dipl. Orcadense et H. s. 60.

[2] Proceedings of the Society of Ant. of Scotl. aarg. 1879—80. s. 13.

[3] Andersons Introduction to the Orkneyinga Saga s. CXIII.

14de aarh. finder vi, at ikke alene biskopen — det hadde længe været tilfælde — men at ogsaa størstedelen av presteskapet var skotter[1]. Den avgjørende strid mellem det norske og skotske element har vistnok staaet allerede i anden halvdel av det 14de aarh.[2].

Verdslige dokumenter er paa Orknøerne fra det 15de aarh. skotske, naar de ikke er bestemt for Danmark-Norge. Hvad de geistlige angaar, er det betegnende for tilstanden straks før pantsættelsen, at biskopen, dengang William Tulloch, benytter skotsk i et brev utstedt i Kirkwall paa Orknøerne 1465, men latin i et som er utstedt paa Tyngwell paa Hjaltland 1467[3].

Det norske sprog holdt sig imidlertid ogsaa paa Orknøerne til ind i den nyere tid. Den skotske humanist Buchanan, som levet i anden halvdel av det 16de aarh., siger, idet han behandler spørsmaalet om indbyggernes avstamning: — — *sed undecunque sunt oriundi, nostra adhuc aetate lingua a Scotis, et Anglis diversa utuntur: et quae a Gothica non multum discrepet*[4]. Buchanan er forøvrig ikke den paalideligste hjemmelsmand hvad disse øer angaar, men der er nok av andre vidnesbyrd om at norsk ikke var utdød selv længe efter hans tid.

Fra midten eller slutningen av det 17de aarh. faar vi høre, at almuen paa Orknøerne talte norsk sig imellem, men at alle kunde skotsk[5].

Endnu ind i det 18de aarh. holdt levninger av norsk sig ogsaa paa Orknøerne, og det er i god overensstemmelse med lignende tilfælde, at det gamle sprog holdt sig særlig længe i den eneste bygd paa øgruppen, som med

[1] Munch, Unionsperiod. I s. 635.
[2] Smst. s. 916.
[3] Dipl. Orc. et Hetl. s. 48, 49.
[4] Rerum Scoticarum Historia s. 35.
[5] Lyngby i Annaler for nordisk oldkyndighed 1860 s. 202.

nogen ret kan kaldes en indlandsbygd, sognet Hara inde i det vestlige av Mainland. 1756 eller 57 opholdt en indfødt, som var paa reise over øen, sig i et hus i Hara og hørte til sin overraskelse to gamle mænd i en time eller længere tale sammen i et ukjendt sprog, som han fik høre var »the Norse language«[1].

Spørger vi imidlertid hvor længe indbyggernes bevissthet om sin gamle nationalitet har varet, tør vi ikke fæste os ved den slags beretninger. Hvad Orknøerne angaar, kan vi neppe anta at norsk var flertallets sprog endnu 1667.

Ved siden av sproget har man ogsaa i levninger av gammel ret og sæd et holdepunkt, naar man træffer paa ældre kultur- og nationalitetskrydsninger. Vi skal se at ogsaa hvad lov og ret angaar gjorde øernes norske element sig længe gjældende, ja med hensyn til matrikulens ordning vistnok fremdeles[2].

Da man oprindelig tænkte sig at pantsættelsen kun var foreløbig, skede der ingen forandringer i deres retsinstitutioner ved overdragelsen til Skotland. Men alt eftersom skotterne blev mere sikre paa sine nye besiddelser, og deres embedsmænd følte sig som herrer der, og endelig retstvister kunde opstaa mellem personer av hver sin nationalitet, maatte nødvendigvis norsk og skotsk ret støte sammen; naturlig nok seiret den sidste. Paa Orknøerne melder forøvrig spørsmaalet sig allerede før pantsættelsen. Hvis indbyggerne ikke hadde hat nogen grund til frygt, hadde de ikke i 1425 uttrykkelig søkt om, at ingen *iudex*

[1] Lyngbye smstds. — Det er ogsaa her rester av det gamle odelsvæsen endnu navnlig skal findes. Dietrichsons Monumenta s. 12.

[2] Det samme er tilfælde med Caithness; herom heter det »to this day« d. v. s. 1872. Innes, Lectures on Scottish Legal Antiquities. s. 277—80.

eller *gubernator* skulde indføre nye retssædvaner, men at derimot kong Olavs lov skulde overholdes[1].

I anden halvdel av det 16de og i første fjerdedel av det 17de aarh. har der stadig været forviklinger. Forskjellen i retsopfatning gjør sig gjældende i arvesaker og jordeiendomsret. Som eksempel paa en saadan tvist kan nævnes følgende. Man hævdet i 1624 paa Hjaltland, at det[2] »among the inferiouris and commoun people thairoff« var gammel skik, at arven »salbe[3] equallie and proportionallie devidit among the bairns«; en underordnet embedsmand derimot, en ofte nævnt og for sit overmod bekjendt Ninian Niven, holdt paa at »the eldest bairne, that is linallie discendit of the eldestis air«[4], skal ha det hele og utelukke alle de andre. Ninian beskyldes for at indta dette standpunkt i egen interesse, men det maa vistnok ogsaa ha været i overensstemmelse med skotsk lov; det siges at han gjør det »under cullour and precept of law«.

Det synes forovrig som om den skotske regjering og parlamentet gjerne har villet gaa frem med lempe paa dette omraade. I det skotske parlamentsmøte den 4de december 1567 behandlet man spørsmaalet »Quidder[5] orknay anð zetland salbe subiect to þe commone law of þis realme or gif þai sall bruke þair avne lawis«; resultatet blev, at det »ffindis þai aucht tobe subiect to þair avne Lawis«[6]. Desværre synes dette at være alt som er bevaret av forhandlingen. Man vet saaledes ikke hvad der har motiveret denne beslutning. Den behøver ikke

[1] Brev til dronning Philippa. Dipl. N. VI s. 451.
[2] Register of Privy Council XIV s. 709.
[3] d. e. shall be.
[4] heir.
[5] Whether.
[6] Acts of Parliament of Scotland III s. 41.

at tyde paa at skotterne endnu dengang har tænkt sig muligheten av en indløsning av øerne; snarere er den et uttryk for at skotterne som engelskmændene ikke har følt nogen trang til at systematisere paa dette omraade.

Spørsmaalet var imidlertid ikke bragt ut av verden. Det fremgaar av James Melvilles blandt andet for humanismens historie saa betydningsfulde dagbok, at det har meldt sig paany i 1585[1]. Hans uttryk »tham of the Ylles that used the King of Denmark's laws in civill Maters« viser hvor vanskeligheten laa; det faldt ikke naturlig for alle at bruke samme lov.

Av en arvesak[2] fra 1624 ser man, at norsk lov blev fulgt paa Hjaltland endnu 1608. Av uttrykket »conforme to the Norway law then (1608) useit in Zetland« kunde man slutte, at skotsk lov er blit indført mellem 1608 og 1624. En beslutning av denne art kjender jeg ikke, men der er en beretning om at Hjaltlands gamle lovbok forsvandt under den tyranniske jarl Patrick Stuart[3], og det siges at han selv tilintetgjorde den[4]. Man kan vanskelig tro at en saadan enkelt hændelse, hvis den virkelig har fundet sted, har hat saa store følger. Under alle omstændigheter har det imidlertid været ved denne tid at skotsk lov vandt overhaand, selv om norsk lov holdt sig i frisk minde. Vi hører ogsaa, at Hjaltlænderne i sin tid var stolte over at »their laws had been received from St. Olla«[5].

Øgrupperne regnes, i motsætning til det nordligste av selve Storbritannien, til de landsdele av Skotland, hvor reformationen blev indført paa et forholdsvis tidlig tids-

---

[1] Diery s. 232.
[2] Register of Privy C. XIV. s. 723.
[3] 1595—1608.
[4] Jakobsen, Det norrøne sprog s. 2.
[5] Hibbert, A Description of Sh. s. 275.

punkt[1]. Allikevel er det, likesom i Norge, i virkeligheten ikke gaat saa let med at utrydde katolicismen. Befolkningen paa Hjaltland[2] holdt længe paa enkelte katolske fester og opgav ikke fastetiderne. De reformerte præster klaget ogsaa over at deres sognebørn hang fast ved helgendyrkelse og tro paa helbredende gjenstande.

I social henseende har den norske befolkning tildels fristet en haard skjæbne under de skotske herrer. Den er for en stor del blit »fratat sin odel« paa en mer eller mindre voldsom maate. Foruten eiendomsbesidderne var ogsaa embedsmændene i lang tid berygtet for sin voldsomhet. Denne behandling har sikkert nok bidraget til, at befolkningen kom til at betragte den norske tid som en svunden herlighet[3]. Det heter i en klage over haarde byrder »— — too heavy a taxation for the complainers to pay, and they would be constrained to leave the country and seek an abode in Norway or elsewhere«. Dette er fra 1619. Klagen[4] var indleveret baade av Hjaltlands- og Orknø-boere, og vi hører, at »Most of the complainers are the Kings removeable tenants«. Sammenholder vi hermed det som er sagt om sprog og ret, kan vi vistnok anta, at flertallet av indbyggerne — men rigtignok den del som intet hadde at si — endnu ialfald paa Fredrik 2's tid, da forhandlingerne om gjenindløsningen syntes nær ved at lykkes, hadde foretrukket en forbindelse med Danmark-Norge for den med Skotland.

Imidlertid vilde det være urimelig at dømme skotter-

---

[1] Hume Brown, History of Scotland II s. 208, hvor der er et oplysende religionskart; her er forøvrig ikke Hjaltland tat med, men se det s. 206 utførte.

[2] Hibbert s. 530.

[3] Hvormed kan Hibbert begrunde sin paastand s. 183 f: it is no wonder that Shetland and Orkney should have always yielded an unwilling submission to the Crown of Norway?

[4] Register of P. C. XII s. 111—112.

nes optræden for strengt. Nogen systematisk utryddelse eller fortrængsel av den oprindelige nationalitet har ikke fundet sted. Et eksempel som det fra omkr. 1620, da skotterne, i ubekjendtskap med forholdene paa øerne, vilde paatvinge beboerne sin opfatning i et spørsmaal angaaende den vigtige faareavl, er i det mindste sjeldent[1]. Det endte ogsaa med at skotterne gav sig, efter at ha faaet bedre indsigt.

Pantsættelsen bragte oprindelig intet skaar i befolkningens forbindelse med sine fordums landsmænd. Især var samfærdselen mellem Hjaltland og Bergen længe temmelig livlig[2]. Til denne by foregik der ogsaa i det smaa en jevn indvandring fra begge øgrupper. I Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland aarg. 1879—1880 er der utgit adskillige dokumenter, som »illustrate the close connection between Shetland and Bergen, maintained for a lengthened period after the annexation of the islands to Scotland, all seeming to indicate that the severance from Norway was regarded as a temporary and not a permanent arrangement«[3]. Nordmænd eiet ogsaa gaarder paa Hjaltland lang tid efter pantsættelsen. Indvandringen til Norge ophørte fra midten av det 17de aarh., efter Daaes mening fordi øernes forbindelser med Holland netop ved den tid vokste sterkt. Overskuddet av befolkningen drog, likesom tilfældet var i det sydlige Norge, til Holland.

I en henseende har utførselen fra Norge til øerne fra gammel tid av været stor. Da begge øgrupper er træbare, ialfald paa brukbart skibstømmer, er mere eller mindre færdigbyggede baater blit indført, like til ind i det 19de aarh. Hibbert omtaler endnu denne handel som noget

[1] Register of Privy C. XII, hvor adskillige dokumenter herom.
[2] L. Daae i Statsøkonomisk tidsskr. 1895, s. 42 ff.
[3] Gilbert Goudie smst. s. 30.

der fandt sted paa hans tid; hans bok er fra 1822[1]. Naar denne handel er stanset eller hæmmet, er det fordi tolden paa trævarer i Storbritannien og Irland er steget for at ophjælpe Canadas utførsel[2]. I det 16de og 17de aarh. var det derimot den danske regjering, som vilde hindre denne handel av frygt for skogenes uthugning. Paa Vestlandet har forbudet væsentlig rammet skotterne, og blandt dem ikke mindst øboerne. I 1590 finder vi saaledes forbud[3] mot at skotterne bygger skibe, »saa at skovene derover meget forhugges«. Idetmindste delvis er skibene blit bygget av skotter som er draget over til Norge. 1599 klages der over[4] »hvorledes at de Skotter inddrage udi vort Rige Norge og dem understaa -- — der — — at bygge skibe«; 1604[5] faar vi høre, at en bonde har git nogen skotter lov til at bygge skibe paa sin eiendom, o. s. v.

Som en høflighet mot sine skotske slegtninger indrømmet dog den danske konge av og til undtagelser fra disse forbud, saaledes en gang i 1590[6], og under alle omstændigheter blev de hyppig overtraadt.

I en henseende forekommer øerne i reformationsaarhundredet flere ganger nævnt i forbindelse med Danmark-Norge; de var nemlig et fast tilflugtsted for skotske sjørøvere. Det er bekjendt at disse i det 16de aarh. stadig forurolighet farvandene i Nordsjøen, og gjentagne gange maatte den danske konge gripe ind overfor dette uvæsen. Vi hører saaledes i 1580[7] om en skotsk pirat, som har drevet sin bedrift »upoun sindrie[8] the said King of

[1] s. 96.
[2] Aschehoug, Socialøkonomik I s. 67.
[3] Rigs-Registranter III s. 148.
[4] smst. III s. 56.
[5] smst. IV s. 79.
[6] smst. III s. 140.
[7] Register of P. C. III s. 255.
[8] sundry.

Denmarkis subjectis«; han har git det løfte at forfølge alle personer av samme nation »to his uttermost pouer«. — — — (Han er) »reportit to be ressett, and to have refuge for the maist part, in the cuntrie of Zeitland, quhair[1] sindrie personis byis, sellis, and traffiques with thame, encourageand thame thairthrow in thair piraticall and weikit deidis«.

Naar vi erindrer, at vikingelivet holdt sig adskillig tid længer paa de skotske øer end andensteds, kunde man i forbigaaende være fristet til i saadanne pirater at se de noget forlorne rester av øernes gamle vikinger. Imidlertid faar vi et vink til bedre forstaaelse av en oplysning om en skotsk sjørøver George Petirsoun[2], som utenfor den norske kyst hadde tat skib og ladning fra en østfrisisk skipper, ført det til Orknøerne og solgt ladningen der. Under den følgende proces viste det sig, at samme George Petirsoun var »the King of Spanys subject, obtenit a letter of merque to tak and apprehend the schippis and guidis of all personis inhabitantis of the Law Cuntrey off Flanderis, now dissobedient to him«. Det oplystes forresten senere, at skipperen ikke stod under Philip, men under »the Grave of Endem, presentlie in gude freindship with the said King of Speyne«.

Øgrupperne har saaledes været hjem- eller tilflugtsted for adskillige av det 16de aarh.'s mer eller mindre lovbestaltede sjørøvere, kaperne, og det ikke alene for folk i skotsk, men ogsaa i fremmede magters tjeneste.

Buchanan[3] fortæller ogsaa om hvorledes disse pirater ikke tør opholde sig i mere befolkede egne. Paa øerne derimot driver de byttehandel eller sælger for billig pris til indbyggerne, som »— — *non omnino inviti securitatem*

[1] where.

[2] Reg. of. Priv. C. IV s. 331.

[3] s. 36.

cum lucro conjunctam adblandiente etiam voluptate vel receperunt vel non rejecerunt«.

Den plyndring som paa denne maate ogsaa gik utover Danmark-Norge, var forøvrig i sin tid kong Hans ikke ganske uskyldig i, forsaavidt som han hadde opfordret skotterne til at drive kaperi paa hanseaterne[1], just dengang den skotske skibsfart begyndte at bli betydningsfuld.

III

Enkelte sider ved pantsættelsen og den statsretslig eiendommelige stilling hvori den bragte øgrupperne, fortjener en nærmere betragtning.

Hvad Orknøerne angaar, var der unægtelig i den norske tid saa at si et misforhold mellem den geografiske beliggenhet paa den ene side, og indbyggernes nationalitet og tilknytning til Norge paa den anden. Paludan-Müller[2] har ret i, at kun under forutsætning av at Norges gamle sjømagt lot sig opretholde, kunde øerne varig bli i moderlandets besiddelse. Forholdet kommer alt tilsyne i sagatiden, baade i verdslig og geistlig henseende. Vi finder saaledes allerede i 1153, at Orknøjarlen kan motta en befaling[3] av David Rex Scottorum, uten at denne gjør noget indgrep i den norske konges magtomraade. Jarlen styrte nemlig ogsaa det skotske Caithness som formynder for den senere bekjendte Harald Maddadhsøn. Man ser betydningen av de forbindelser Orknøjarlerne alt i tidlig tid underholdt med de mægtigste skotske ætter.

Allerede Torveinars søn var gift med en skotsk jarledatter, hans sønnesøns søn endog med en skotsk

[1] Kong Hans' brevbok s. 34, 35.
[2] Første Konger af Oldenb. Hus s. 116.
[3] Diplom. Orcad. s. 17.

kongedatter. Følgen av denslags giftermaal blev, at jarledømmet ved arv kom over paa skotske hænder, og det ikke som en enkel besiddelse, men først i forbindelse med Caithness, senere kun som et led i en række forleninger, saaledes at de senere jarler vistnok opholdt sig den største del av sin tid utenfor sit norske len[1]. Alt paa Haakon Haakonssøns tid blev Caithness mere og mere hovedsaken. Jo mægtigere jarlen blev som skotsk herre, desto mindre maatte Orknøerne ha at si for ham. Omtrent samtidig med at han, »Grefwen i Orknøyor«, dukker op i Norges historie i 1449 som en nærmest formel tronkandidat[2], finder vi ham da ogsaa, sammen med jarlerne Douglas, Angus og Ormond, deltagende i en av de utallige lokale grænsekrige mot England. Om ikke av andre grunde var han ogsaa som medlem av formynderstyrelsen for Jakob 3 for en tid forhindret fra at opholde sig paa øerne.

Naar vi har saadanne ting for øie, maa vi snarere forundre os over, at jarlerne, og ikke mindst de sidste, følte sig saavidt knyttet til den norske krone, som de virkelig gjorde. Det er like ind i det 15de aarh. ikke saa helt sjelden vi træffer jarlerne i Norge eller Danmark, baade som deltagere i raadsmøterne[3], og for at avlægge troskapsed til kongen. Endnu den sidste jarl, William, var 1434 i Kjøbenhavn, hvor han *ritu investiturae solenni et usitato* blev indsat i sin jarlestilling[4]. I 1446 blir han ogsaa anmodet om at indfinde sig i det norske riksraad i Bergen, for der at træffe kong Christofer[5]. Baandet til Norge var altsaa ikke løsnet i den grad, at pantsættelsen 1468 kun betød bekræftelsen av en allerede indtraadt tilstand.

---

[1] Munch, Unionsperiod. 2, s. 102.
[2] Hadorph, Rijm-Crönikor II s. 161. — Daae, Christiern I s. 37.
[3] Munch, Unionsperiod. 2, s. 102.
[4] Torfaeus s. 183.
[5] Dipl. N. VII s. 430.

Hvad de senere jarlers forpligtelser overfor den norske konge angaar, lærer vi dem at kjende av de løfter, den første jarl av huset Sinclair gav Haakon 6 i Marstrand 1379[1]. Han lover -- blandt andet — at tjene den norske konge utenfor Orknøerne med 100 eller flere væbnede mænd, naar det kræves; sit len skal han ikke alene forsvare med mænd fra øerne, men ogsaa *cum omni robore propinquorum amicorum et servitorum*, og hvis kongen angriper fremmede lande, skal han ogsaa hjælpe *cum toto posse nostro*; han skal ikke bygge borger der uten tilladelse, ikke sælge eller pantsætte øerne; han forpligter sig til at yde kongen bistand eller underhold om han selv kommer over til øerne, og likeledes til at møte frem i riksraadet paa given anledning; han skal endvidere betale en større sum penge[2], *mille aureos qui nobiles nuncupantur*, og skal i tilfælde staa til rette for kongen og raadet.

Hvad der interesserer os ved denne opregning, er at betragte hvad Norge tapte og Skotland vandt ved pantsættelsen. Vi kan da ikke si andet, end at flere av bestemmelserne hadde litet at betyde for Norge, og selv den direkte forpligtelse til at understøtte kongen med tropper, som kunde være av positiv nytte, maatte let bli illusorisk, naar jarlen samtidig var skotsk herre. Fraseet krig med Skotland, kunde han altid være optat andensteds, naar man krævet hans bistand.

Dog skal det ikke forbigaaes, at kongen — foruten at der var krongods paa øerne — hadde ret til det halve sagefald, og virkelig krævet skatten der, gjennem sin sysselmand, uten jarlens mellemkomst[3]. Endnu under

---

[1] Dipl. N. II s. 353. De foregaaende jarler var ikke bundet til disse forpligtelser. Den sidste gav derimot senere omtrent de samme løfter.

[2] Vistnok kun for anledningen, ikke som fast avgift.

[3] Munch 4,1, s. 467.

Kristian 1 har man ialfald forsøkt at faa skatten inddrevet[1].

For den dansk-norske konge har det altsaa ved pantsættelsen staaet saaledes, som om han nogle aar utover vilde gaa glip av en liten, temmelig usikker troppekontingent, og en vistnok ogsaa liten og neppe synderlig sikker aarlig pengesum.

Ved forleningen i 1379 blev ogsaa Hjaltland medtat, og hørte fra da av atter sammen med Orknøerne. Saaledes hadde ogsaa forholdet været fra førsten av, men i 1195 blev den nordlige øgruppe skilt fra lenet og lagt direkte under kronen, som straf fordi Harald Maddadhsøn i borgerkrigene hadde støttet Sverres fiender.

Mens saaledes de to øgrupper længe hadde været adskilt hvad den verdslige administration angaar, hørte de hele tiden sammen i geistlig henseende. Paa dette omraade gjentar det samme sig som med jarledømmet. Medens formerne for forbindelsen med den norske kirke for det meste overholdes, og vi ind i det 15de aarh. ikke saa sjelden træffer biskopen over Orknøerne i Norge, er der alt langt tilbake i sagatiden tegn som viser den vei forholdene vilde tage. Det ender med at hele kirken lægges under det nyoprettede erkebispesæde i St. Andrews, omtrent samtidig med pantsættelsen, 1472.

Orknøerne var i det 11te og 12te aarh. et meget omstridt biskopsæde. Erkebiskopen i York søkte længe at hævde sit supremati over dem, men maatte dog vige for erkebiskopen i Nidaros. Imidlertid maatte der natur-

---

[1] Torfaeus s. 186. — Hvor stor skatten har været, tør jeg ikke uttale mig nærmere om. For Hjaltlands vedkommende nævnes senere et tal »500 marks Scots a year«; summen skal ha været den samme i den norske tid. Rikt materiale til studiet av Orknøernes økonomiske forhold gir »The Rentals of Orkney«.

lig nok opstaa en nær forbindelse med den skotske, av York faktisk uavhængige kirke, saaledes at Orknøbiskopen kom paa like fot med biskoperne i denne. Betegnende i denne henseende er det, naar biskop Bjarne av Orknøerne og biskop Reginald av Ross i 1198 fik i fælles opdrag av pave Innocents at bringe biskop John av Caithness til lydighet. Dette blev befalet direkte fra pavestolen, uten erkebiskopen i Nidaros som mellemmand[1].

I slutten av det 14de aarh. faar vi et interessant vidnesbyrd om i hvilken grad kirken paa øerne allerede var knyttet til Skotland. Mens nemlig Norden i det hele under det pavelige schisma fulgte Rom, sluttet Orknøerne sig likesom Skotland til Avignon. Naar Skotland gjorde dette, var det fordi det her som paa anden vis gik i Frankrigs ledebaand. I 1384 utnævner saaledes Avignonerpaven Clemens 7 ved provision en dekan i Moray til biskop paa Orknøerne[2].

Ved provision foregik forøvrig netop ved denne tid en stor mængde biskopsutnævnelser, noget som har bidraget til at opløse kirkeprovinsernes gamle sammenhold. Forskjellige omstændigheter stødte nu som senere sammen for at løsne baandet mellem øerne og Norge.

Tiltrods for befolkningens norske nationalitet har saaledes overdragelsen til Skotland hverken i geistlig eller verdslig henseende fremkaldt nogen forvirring i øernes administration. Sikkert nok har det hele forekommet de skotske herrer som en retfærdig og naturlig ting, som ophævet et gammelt misforhold. Det var ogsaa fra disse tanken oprindelig utgik. Ganske vist heter det i gesandternes instruks fra parlamentet kun: »Item anent þe mater of Noroway it is ordanit þat þe ambassat þat passis for þe kingis marriage hafe Instructions in þat mater

[1] Diplom. Katanense et Suderl. s. 3.
[2] Dipl. N. XVII, s. 127.

as salbe sene spedefull to þe king and his consale«[1]. Her betyder þe mater of Noroway vist kun avgiften for Suderøene, for den var det gamle mellemværende. Men av den omtalte kundgjørelse fra Karl 7 ser vi, at de skotske gesandter allerede paa et tidlig stadium av forhandlingerne har fremholdt, at det sømmet sig i tilfælde av en kongedatters bryllup med en konge, at *filiam cum dominio seu possessione alicuius hereditatis ad thorum nupcialem accedere*[2]. Som bryllupsgave ber de om at avgiften for Suderøerne og Man skal bortfalde, og at »Danmark og Norges konge skal gi, overdra og bortskjænke for altid al ret og myndighet, som han har og foregir at ha med hensyn til Orknøerne og Hjaltland«; endelig skulde Kristian betale *summam centum mille scutorum semel solvendorum.*

Vi har altsaa ingen ret til kun at tænke os, at Kristian har villet spille stor herre, og gi sin svigersøn en pragtfuld pengegave, og at han saa i sin velkjendte pengenød har seet sig om efter noget at pantsætte; endvidere at han da har været saa heldig at ha disse øer i bakhaand, som tilmed laa under det viljeløse Norge. Tvertimot var det øerne de skotske gesandter vilde ha, og formen med pantsættelse har formodentlig været et kompromis de har været saa høflige at indgaa.

Derimot kunde man nok forundre sig over at Kristian gik med paa det hele, naar det kostet ham saa meget. Hertil kan for det første svares, at det var en tid fyrster gav imponerende medgifter, at Kristian, konge over to til tre riker og hertug i to, ikke vilde staa tilbake for sine likemænd, at han har ment at faa en god forbundsfælle i Skotland, samt at det vilde være et fornærmelig og næsten fiendtlig skridt at avbryte de alle-

[1] Acts of Parl. III s. 90 (12. jan. 1467).
[2] Dipl. Christierni I s. 128.

rede indledede forhandlinger. Dertil kom at ogsaa skotterne gav en rund sum. Margrete skulde faa Doune Castle og Linlithgowe slot, samt for det tilfælde at hun overlevet Jakob, $^1/_3$ av de kongelige indtægter[1]. Men dette kom rigtignok ikke Danmark-Norge tilgode.

Forskjellige omstændigheter forbyder os altsaa at være forhastet i vor dom over Kristians optræden ved denne leilighet. Undskyldes kan det derimot ikke, at han, naar han engang hadde været saa letsindig at lade øerne komme bort fra riket, ikke gjorde alt det han kunde for at faa dem tilbake.

Omtrent samtidig med pantsættelsen falder ogsaa to andre begivenheter, som maatte knytte øerne nærmere til Skotland, selv om heller ikke de betød en fuldstændig indlemmelse. Den ene var den allerede omtalte tilknytning til erkebiskopsædet i St. Andrews. I den forbindelse kan det ogsaa nævnes at en kommission 1485 blandt andet fik i opdrag at[2] »impetrait and desire of our haly fader a confirmation of þe convencions and bands maid betuix our souveran lord and þe king of denmark that last decessit of þe donacioun and Impigneracioun of þe lands of orkay and scheteland — —«.

Vi har ganske visst fra norden et nærliggende eksempel paa at den geistlige og politiske inddeling ikke behøvet at falde sammen. Men indforlivningen i den skotske kirke tyder dog, naar vi ser den i sammenhæng med andre træk, paa at skotterne følte sig i tryg besiddelse av øerne. Betegnende er det, at der i aaret 1469 møter frem et før unævnt medlem i det skotske parlament, for »þe prelats the biscop of orknay.« Allerede før kan vi se at orknøjarlen har været der, for þe barons, men han var jo ogsaa bortseet fra jarlestillingen en fremtrædende mand i Skotland.

[1] Registrum Magni Sigilli Regum Scottorum 1424—1513 s. 210.
[2] Acts of Parl. III s. 102 (20. febr.).

Den anden omtrent samtidige begivenhet, som maatte knytte øerne nærmere til Skotland, var lenets inddragelse under kronen 1471[1]. Vistnok var der ikke hermed gjort noget indgrep i indløsningsretten. Inddragningen var heller ikke noget særsyn, iværksat av en speciel, iøinefaldende grund; den gaar tvertimot ind i rækken av flere lignende. Jakob 3 fulgte nemlig sine forfædres eksempel i kampen mot de mægtige baroner, at inddra deres len, naar leilighet gaves. I dette tilfælde gik forøvrig det hele fredelig for sig; jarlen hadde neppe noget imot det, og fik i kompensation Ravenscraig i Fife.

Paa den anden side hadde imidlertid neppe skotterne foretat nogen saadan forandring i øernes styresæt, hvis de hadde anseet en indløsning for sandsynlig. Dernæst maatte unægtelig øboerne i længden knyttes nærmere og fastere til Skotland, naar de kom ind under rikets fælles administration og blev kongens umiddelbare undersaatter.

Hvorledes Orknøernes stilling under den skotske krone senere vekslet, — at de f. eks. under den fransksindede Mary of Lorraines regentskap kom under en franskmands styre, og at jarledømmet senere blev gjenoprettet, 1581, og atter inddrat, 1614, vedkommer os ikke videre her; kun har det sin interesse at se hvorledes de blev betragtet som likestillet med et hvilketsomhelst andet skotsk landskap, og at derfor tanken paa indløsning neppe har gjort sig gjældende.

Medens den skotske konge temmelig snart har faaet fotfæste »*in dominio et comitatu nostro de Orkay*«, har det ialfald ikke faldt den dansk-norske konge naturlig at være berøvet al suverainitet over øerne. Saaledes gir kong Hans i 1490 Amsterdam og andre hollandske byer frihet til at handle paa sine riker, ogsaa »op Hetlande og Islande«[2].

[1] Acts of Parliament III s. 102 (20. febr.).

[2] Alexander Bugges avskrifter fra Riksarkiv. i Haag og byarkiv. i Amsterdam. (I Riksarkivet).

Næste aar gir han endog i et brev paa dansk, utstedt i Helsingborg, en forlening paa Orknøerne[1]. Vi kan imidlertid i denslags træk neppe se noget overgrep fra dansk side. De behøver ikke at vise andet end hvor vanskelig det har faldt for kongen at vænne sig til at se øerne i fremmede hænder. Maaske peker de dog paa, at kong Hans har anseet den daværende tilstand som blot foreløbig, og derfor ikke tat hensyn til den i dokumenter beregnet for længere tid.

Ogsaa paa en anden maate kunde de dansk-norske myndigheter gripe ind i forholdene paa øerne selv efter pantsættelsen. Gammel sædvane og fælles lov har nogen tid bevaret retsfællesskap med Norge, ialfald for Hjaltlands vedkommende. Saa sent som i 1538[2] finder vi derfor, at »The Kings Court« i Bergen, under forsæde av den bekjendte Tord Roed, »høffuitsmand paa Bergen huss«, bekræfter en dom som er fældet paa Hjaltland, »einn fulld oc retth alffuorlig dom, effther Gullatings laugdom«. Om domstolen paa Hjaltland siges det, at den blev overværet og ledet av (»siddindis«) »erlig welbyrdig mand Willum Melvin aff waben, paa høgborne furstis kongelighe mayestettes, alles wor keriste naadigeste herre koning Jacobs wegne wtj Skottland«.

Det var den almindelige opfatning i Norden i hele det 16de aarh., at øerne fremdeles hørte under Norge, hvad enten man hadde rede paa og omtalte at de var pantsatte, eller ikke. Den tyske humanist Ziegler, i første halvdel av det 16de aarh., henregner dem saaledes til de nordiske lande i sin beskrivelse av disse[3]. Det interessante ved denne forfatters omtale av Norge er jo væsentlig det, at han vistnok har faaet oplysninger av Olav Engel-

---

[1] Dipl. Orcadense s. 56.
[2] Dipl. Orc. s. 70 ff.
[3] Utgit av Hildebrand 1878.

brektssøn[1]. Denne interesserte sig, likesom allerede erkebiskop Gaute[2] 1500, for atter at faa øerne under sin province. Naar vi erindrer hvilken kilde han har hat, maa vi for Olav Engelbrektssøns skyld haabe, at Ziegler selv er ophavsmand til feilene i omtalen av øerne i det nævnte skrift. Paa kartet anbringer han Hetlandia nord for Færøerne, og anser paa et andet sted Hjaltland for at være en av Orknøerne[3].

Peder Claussøn har derimot god rede paa øerne; han behandler dem under »nogne Lænes oc Landes første Bygning, som ligge under Norriges Krone«. Her omtales de som jevnstillet med f. eks. Færøerne, og at dette ikke sker av historiske grunde, fordi de engang har hørt under kronen, fremgaar av at han ikke paa lignende maate omtaler Suderøerne[4].

Den anden Norges-Riges-beskriver Absalon Pedersøn tviler paa hvorvidt det vil lykkes at faa øerne tilbake. »Dog er det icke umueligt at det io kunde skie, besynderlig effterdi at Skotterne haffue baade en redsel der fore, at det skal io en tid kreffuis jfra dendem enten med gode eller med herreskiold«[5].

Heller ikke i Danmark synes man saa snart at ha vænnet sig fra at betragte øerne som hørende til Danmark-Norge. I en tysk beskrivelse av en reise i Danmark i 1590 nævnes blandt danske lande: Orcades, Hebrides, Hettland, Flare, Thyle, »wiewohl diese mehr gehören zum Königreich Norwegen denn zu Dännemark«. En eller anden dansk kilde ligger vel til grund for denne forlorne lærdom[6].

---

[1] L. Daae i »Trondhjem i Fort. og Nutid.« s. 132.
[2] Dipl. N. XVII, s. 670.
[3] s. 2.
[4] Storms utgave s. 416.
[5] Storms utgave s. 55.
[6] Danske Mag. 5 R. 1 bd. s. 264.

IV

Der er som bekjendt gjort adskillige forsøk paa at vinde Orknøerne og Hjaltland tilbake. Torfaeus har tilstrækkelig paavist, at »*Augustissimos nostros Reges non fuisse otiosos, in jure suo pacificè repetendo*«[1]. Til de mange av ham nævnte forhandlinger kunde bl. a. endnu knyttes Fredrik 5's forsøk 1749[2]. I enkelte nyere publikationer er der fremkommet dokumenter som stiller forhandlingerne især paa Fredrik 2's tid i bedre belysning.

Allerede hans far Kristian 3 hadde gjort tiltak til »igenn at lade indfrij til riiget — — ett aff riigens merckeliige ledemoedt, kallis Ørkenor«[3], saaledes en gang i 1549, da hans lande var kommet noget til ro. Det var paa en maate ogsaa et heldig valgt tidspunkt, idet der i midten av det 16de aarh., ikke mindst under den litet fremragende regent Aran, hersket anarkiske forhold i Skotland; man kunde tro det let gav efter for en kraftig optræden av en fremmed magt. Kristian skrev ogsaa til kong Henrik 2 av Frankrig, og haabet paa hans bistand[5]. Man kjender ikke den franske regjerings svar, men under alle omstændigheter delte ogsaa dette forsøk skjæbne med de øvrige, maaske fordi den forsigtige Kristian har forutseet forviklinger.

Gaar vi saa over til hans søn Fredrik 2, er som bekjendt dennes første regjeringsaar præget av en stor iver efter at gjenvinde alle lande hans krone hadde mere eller mindre historisk ret til, uten at han bekymret sig videre

---

1 s. 207 ff.

2 Genealogisch-Historische Nachrichten von den allerneuesten Begebenheiten o. s. v. Leipzig 1749. CXL s. 695.

3 Danske Mag. 4 R. 4 s. 363.

4 Delavaud: Les origines norvégiennes des archipels ecossais s. 191 (i Annales des sciences politiques 1910).

om han derved kom i et farlig forhold til utenlandske magter. Samtidig med hans eventyrlige Estlands-foretagende finder vi ham optat med det skotske spørsmaal. I 1560 indberetter den engelske gesandt i Edinburgh Thomas Randolph til Cecil: »On the 22d[1] there arrived here a gentleman from the King of Denmark, with letters to the Duke and Council, whereof I send the copy. The answer thereto will be to like effect as given in times past, viz. »that a free releace and queytance hathe byne made of the hole, by hys predycessors for them and their heires for ever«.« I denne likefremme form blev rigtignok svaret ikke avsendt. Det er imidlertid betegnende for skotternes opfatning av forholdet og deres holdning under forhandlingerne.

Bortseet fra at det kunde være den klogeste politik at lade som man var uvidende, har forøvrig sikkert nok skotterne ofte ikke hat rigtig rede paa forholdet. Vil vi finde efter hvilket synspunkt medlemmerne av Privy Council eller mænd av deres dannelse og opfatning kan ha betragtet spørsmaalet, maa vi se hvad tidens humanistisk dannede forfattere mener. Buchanan har meget uklare anskuelser paa dette omraade. Det gamle mellemværende, som jo dreiet sig om avgiften for Suderøerne, tror han angik Orknøerne og Hjaltland, og siger at al ret som den danske konge hævdet til de om Skotland liggende øer, var ophævet, *dotis nomine*[2]. Den skotske jurist Thomas Craig († 1608) behandler saken i *Jus Feudale*[3]. Hans ræsonnement er meget likefremt. »— — *Eodem modo et insulae in mari natae eius in patrimonio censentur, qui proximum continentem habet. Itaque omnes insulae quae nostris littoribus adjacent*

[1] November. Calendar of Scottish Papers I s. 493.
[2] Rerum Scot. s. 418.
[3] s. 140.

nostrae ditionis sunt.« De indvendinger man kunde gjøre med Orknøerne, faar han snart og flot bortfeiet.

Eiendommelig nok hævder begge forfattere, at selv om der fra førsten av kun var tale om pantsættelse, hvilket de nok gaar med paa, efterat ha fremsat sine mere likefremme anskuelser, saa har den danske konge senere opgit sin ret til indløsning. Buchanan, som forøvrig ogsaa Holinshed[1], fortæller, at Kristian 1 eftergav alle sine krav ved den senere Jakob 4's fødsel, 1472. Craig dermot siger, at Kristian 2 opgav sin ret til Jakob 4. Det er ikke sandsynlig at de støtter sig til nogetsomhelst. Mistænkelig er det jo allerede, at forfatterne ikke stemmer overens. Endvidere, hadde der eksistert nogen saadan traktat, maatte dog skotterne ha paaberaabt sig den under forhandlingerne med Danmark. De sædvanlige traktat- og dokumentsamlinger indeholder ialfald intet saadant dokument, som heller ikke har efterladt spor i Skotland. Vi kan vistnok se bort fra det, men noget andet er, at skotterne kan ha trodd at det har eksistert.

Vender vi tilbake til Fredrik 2's gesandtskap, saa svarte The Privy Council meget diplomatisk, at de »are unable to answer his demand as to the Orkneys, as their Queen is still in France«[2]. Hermed endte dette tiltak fra Fredrik 2's side. Det har vakt noksaa stor opsigt. Cecil har maaske hat nogen interesse for saken; en union mellem England og Skotland var jo før eller senere i vente. Mere end selve øerne har dog de videre forviklinger, som kunde opstaa i forbindelse med dem, i forbigaaende paakaldt sig hans opmerksomhet. Gesandten ved det danske hof indberetter til ham i et brev av 7de

[1] Velvillig meddelt mig av hr. cand. mag. Edv. Bull, hvem ogsaa enkelte andre oplysninger skyldes.

[2] Calendar of Scottish Papers I s. 516.

april 1560 [1], at den franske konge hadde skrevet til den danske, git ham en kompliment i anledning av Ditmarsken, og opfordret ham til at undertrykke rebellerne i Skotland ved at sende skibe og 1000 ryttere. Foruten anden løn lovet han »to restore the Orkneys«.

Videre vægt har visst ikke Cecil lagt paa denne skrivelse. Det var ikke sandsynlig at den protestantiske Fredrik vilde gaa med paa et foretagende av den art. Det siges da ogsaa at Fredrik endnu ikke har svaret, men ikke er tilbøielig til at følge opfordringen. I et nyt brev til Cecil fra Danmark, dateret 15de mai 1560 [2], faar man høre om en forestaaende mønstring av flaaten, »which is very well manned and equipped:« »People wonder what is the reason of so great preparations. Some say that it is to recover the Orkneys, but the real destination is kept secret.« Brevskriveren selv tror forøvrig ikke paa den omtalte plan.

Ogsaa Fredrik 2's brev til Skotland er blit indsendt til Cecil. Han har fremsat forholdet rigtig, hævdet at retten til indløsning var reserveret Norges konger for altid, tilbudt summen og fremholdt, at det nu var ham av stor betydning at gjenvinde øerne.

Syvaarskrigen forhindret snart Fredrik 2 i at ta initiativet til yderligere forhandlinger med Skotland; den nødte imidlertid skotterne selv til at gjøre forskjellige forestillinger hos Fredrik, og til herunder at anta en forsigtigere holdning i spørsmaalet om øerne. Krigen blev nemlig paa forskjellig vis av ikke saa liten betydning for Skotland. Mange skotter, ogsaa høitstaaende, deltok i kampen paa begge sider. For Skotland selv var det derimot av væsentlig betydning at bevare sin neutralitet,

---

[1] Calendar of State Papers, Foreign Series for dette aar, s. 516.

[2] smst.

ikke mindst for at kunne vedlikeholde sin korntilførsel fra Østersjølandene, især fra Danzig[1], en by som stadig nævnes i dokumenter vedrørende skotsk handel. Vi er her vistnok ved et punkt som tildels forklarer Skotlands trods alt forsigtige og forhalende politik overfor Danmark. Det hugget aldrig den ubehagelige knute over. I tilfælde av ufred kunde Danmark forulempe Skotland paa forskjellig vis og endog gjøre sit til at uthungre det.

Da korntilførselen stod i fare for at stanse, idet de krigsførende magter opsnappet de neutrale skibe, og i sammenhæng dermed adskillige skotter blev holdt fast i Danmark, og endelig ophøret av den norske tømmerhandel paa sin side bragte mange skotter i ubehageligheter, blev der sendt en gesandt til Danmark for at forhandle om disse ting. — Hvad dronningens mere personlige stemning overfor de stridende konger, hendes gamle friere angaar, skriver Randolph til Cecil, at hun er »indifferently minded to them both«[2].

Gesandten har faaet to instruktioner, den ene mere som en officiel kundgjørelse og vistnok bestemt til aabenbart eller underhaanden at komme de danske statsmænd for øie, den anden strengt privat. Størst interesse har naturligvis de private »Instructionis for oure familiar servitoure and traist counsalour the Lard of Quhittinghame[3], oure ambassatour presentlie direct towardis oure gude bruther and cousing, the King of Denmark«[4]. Man faar heri adskillige oplysninger om forbindelser mellem Danmark-Norge og Skotland. Vi fæster os kun ved hvad der vedkommer spørsmaalet om øerne. Herom heter det: »Incaise ony thing be proponit to yow twitching Orknay

---

[1] I skotsk form Danskene.
[2] Calendar of Sc. P. 2, s. 634 (for 1564).
[3] d. v. s. Whitt-.
[4] Edinburgh 1. juni 1564, utgit i Reg. of Pr. C. XIV s. 196 ff.

and Zetland twich no wyse that string bot safer as[1] ye may flee the cloise, allegeing that ye ar na wyse instructit ony thing in that heid, nor nevir hard ony questioun or contraversie maid within this realme at ony tyme anent that mater, and thairfore can gif na ansuer thairto.«

Som rimelig er nævnes intet av dette i den latinske, mere officielle kundgjørelse om gesandtens reise. Det danske riksraad har imidlertid vist sig gesandten voksen og fundet hans saarbare punkt. I svaret er desværre de for Norges vedkommende vigtige punkter tildels ulæselige[2]. Venskapet mellem de beslægtede kongefamilier mindes i sterke uttryk, men brevet er dog temmelig bestemt. Det var det bedste for det venskapelige forhold mellem rikerne, at »*occasiones omnes qui* — — (ulæselig) — *labefactari illa* (federa) *possent imposterum tollerèntur.* Først av denslags saker nævnes »*causa Insularum Orchadum alias ad Norvegie regnum pertinentium*«. Skulde der bli et varig godt forhold mellem landene, var det bedst at faa avgjort alle svævende spørsmaal. Dette kunde ha været gjort nu — gjennem gesandten — hvis ikke, *sicut quidem intellectum est,* denne intet mandat hadde angaaende øerne. Den danske konge beder derfor Maria at bestemme tid og sted til yderligere forhandling. Senere sendte forøvrig kongen hende et eget, mere imøtekommende brev, fra Helsingør 6. juli 1564.

Vi har set hvorledes man fra fransk hold ialfald kjendte til den dansk-norske konges krav paa Orknøerne og Hjaltland. Ved overgangen fra middelalderen til den nyere tid hadde det været Frankrigs plan at ha baade de skandinaviske stater og Skotland som forbundsfæller mot England[3]. Det var forsaavidt av interesse for Frankrig

---

[1] but so far as ɔ: gaa ikke længer ind paa den sak end at I kan undgaa et avgjørende resultat.
[2] Avtrykt i Reg. of Pr. C. XIV s. 203.
[3] Dahlmann, Geschichte Dänemarks III s. 247.

at disse lande holdt fred og venskap indbyrdes. Dets mægling i det 15de aarh. var imidlertid løpet ut i en ny strid i det 16de. Det var derfor baade av politisk interesse og en slags æressak for Frankrig at gjøre sin indflydelse gjældende paany, saavidt dette kunde ske ved almindelige forestillinger.

Den franske gesandt ved det danske hof, den bekjendte Charles de Dançays, indberetter den 10de juni 1570 til Katharina av Medici[1]: »Votre Maté à de long temps entendu le different, qui est entre les roys d'Escosse et de Dannemarck pour les isles Orcades, ou j'ay souuant esté employé. Il est certain, que les estatz du royaume de Dannemarck desirent extremement les recouurer, et ne doubte point, qu'ilz ne l'essaiassent, silz avoyent autant de pouuoir et de moyen que de volonté.«

Saken kom paa tale igjen i anledning av Bothwells flugt og fængsling[2]. Bothwell var blit hertug over Orknøerne i 1567, og var under sit fængselsophold i Danmark snedig nok til at benytte sig av denne omstændighet. Han lovet Fredrik 2 at overdra øerne til ham, og dette var ialfald en grund til at kongen, trods skotske forestillinger, ikke vilde utlevere ham.

Fredrik 2 har idethele grepet enhver anledning til at bringe spørsmaalet paa bane; paa forbigaaende forhandlinger manglet det derfor ikke. Mot slutten av hans regjering blir omtalen av forholdet til Danmark-Norge atter fyldigere i skotske kilder, paa grund av Jakob 6's paatænkte egteskap med en dansk prinsesse; i denne anledning blev Orknøaffæren atter aktuel.

For skotterne har hovedsaken ved dette egteskap været, ved siden av at faa en protestantisk allieret, at sikre sig en forbundsfælle mot England. Forhandlingerne

[1] s. 96 ff. i hans av Bricka utgivne indberetn.
[2] Behandlet av Schiern: Nyere hist. studier I s. 433.

strakte sig ialfald tilbake til 1587. I en instruks fra dette aar til gesandterne i Danmark er der forøvrig væsentlig tale om Maria Stuarts henrettelse og dens følger. Gesandterne skal, ved siden av at faa underretning om kongens børn, speciallement de ces filles, tillike la ham høre om »le cruel meurtre que les Anglois ont commis en la personne de la Royne sa mere contre touttes loix divines et humaines et le droict de gens«, og i det hele vække fiendskap mot England, »et s'informeront diligement soub quelles conditions il luy vouldra aydre« (mot England)[1]. Der nævnes i denne instruks intet om Orknøerne, men dette spørsmaal blev allikevel paa et tidlig tidspunkt indvævet i forhandlingerne.

Den 11te juli 1587[2] blev det bl. a. overdraget et gesandtskap (»as alsua the saidis commissioneris salhave power«) »to heir treat determyne and conclude in the mater of the answer to the petitionis of þe king of Denmark anent orknay«. Da det endelige gesandtskap blev avsendt i 1589 for at slutte egteskapet, opstilles der blandt andre betingelser for at dette skal komme istand, følgende: »*Sexto. Ut jus quod de redimendis ex retroventitionis pacto Orcadibus nostris successionis jure sibi vindicat nobis praefati matrimonii intuitu remittere, idemque in nos nostrosque heredes et successores, cum suorum Ordinum consensu, pro se suisque successoribus transferre, velit.*«

Begge parter har saaledes hat sine planer paa dette omraade. Trods de lange forhandlinger blev resultatet[3] bare en utsættelse »unto the said elected princes[4] perfite aige«.

---

[1] Nye D. Mag. 5, 239.
[2] Acts of Parl. III s. 437.
[3] Acts of Parl. III s. 566.
[4] d. e. Kristian 4.

Hermed var forhandlingerne denne gang til ende og dermed i virkeligheten for altid. Den sidste dansk-norske konge som virkelig kunde gjøre regning paa at faa øerne tilbake, var vistnok Fredrik 2. Dengang var endnu Danmark mægtig og, ialfald efter hvad samtiden maatte tro, mindst like saa sterkt som Skotland. Da imidlertid Skotland i 1603 indgik foreningen med England, og Danmark-Norge under Kristian 4's senere aar gik mere og mere tilbake, ogsaa i ydre anseelse, var egentlig spørsmaalet ute av verden.

Vi skal i korthet se hvorledes saken stiller sig indtil freden i Breda. I en traktat[1] av 1621 blev man enig om, at saken skulde hvile i Kristian 4's og Jakob 1's levetid, *omni tamen Jure Successoribus semper et in totum salvo manente.* Kristian lot den hvile vedblivende, ogsaa i Karl 1's regjeringstid, men da denne i 1640 blev avsat som skotsk konge, mente han at maatte vareta sine interesser[2], og indledet forhandlinger. Der var nu rørt vande at fiske i, men skjønt det engang skulde være nære ved, at man fik øerne, har dog den *aucta convulsio in Brittania* vokset danskerne over hodet.

Ogsaa Fredrik 3 har som bekjendt hat øie med øerne. Dog spiller de i hans politik kun den rolle, at være noget som kunde tages med paa kjøpet. Orknøspørsmaalet kan maaske ha været medvirkende til hans nærmest paa grund av venskapet til Holland og familieforholdet til Stuarterne spændte holdning overfor den engelske republik. Man ser av Christen Skeels dagbøker[3], at det var paa tale i riksraadet 6te december 1651. Christen Skeel selv var imot at man blandet sig op i de engelsk-skotske anliggender; Danmark hadde nok at vareta alene[4]. Da det

[1] Rymer, Foedera VII bd, pars 2, s. 216.
[2] Torfaeus s. 227.
[3] Nye Danske Mag. 3 R. 4.
[4] Hans dagbok for 27. juni 1652.

gode forhold til England blev gjenoprettet ved restaurationen, skulde der synes god grund til at benytte sig av anledningen. Der blev ogsaa sendt »Dokumenta — — wehgen der orcadischen Inseln undt des Elbzolls« til den danske utsending i London, Fredrik Ahlefeldt[1]. Til noget resultat kom man dog ikke, skjønt Ahlefeldt skal ha været en dygtig gesandt. Fredrik 3 har vel efter 1660 seet sig om efter en art kompensation for sine tap til Sverige, men grunden til hans krig med England 1666—1667, hvori der ogsaa var tale om et forsøk paa at erobre Orknøerne, laa som bekjendt andensteds[2]. Da freden blev sluttet paa en stormagtskongres i Breda i 1667, blev de svenske, franske og hollandske gesandter vistnok oprigtig overrasket over at der hersket politiske vanskeligheter med Orknøerne og Hjaltland. Forhandlingerne[3] var i god gjænge og freden sikret, da de danske gesandter — som saadanne nævnes Petrus Charisius og Paulus Klingenbergh — vilde ha indført i fredstraktaten en bestemmelse om at *eaedem Insulae quae Orcades et Hitlandiae nuncupantur, Regi Daniae in Statu quo sunt, citrà diminutionem aut moram aliquam restituantur*.

De engelske gesandter — Denzell Holles og Henricus Coventry — svarte: *se nihil in instructionibus vel mandatis habere, de Insulis ibi memoratis*; de negtet at der fandtes noget om dem i tidligere traktater, og foreslaar derfor »*ut deleatur hic articulus*«. Man kunde tænke sig at de danske med hensigt er fremkommet med saken først efter at freden syntes nær, for at man i sin længsel efter at faa det hele avgjort, skulde gi efter paa dette mindre vigtige punkt. I saafald har de imidlertid selv trukket

---

[1] Breve fra Theod. Lente til Christian Rantzau. D. Mag. 5 R. 4 bd. (18. aug. 1660).

[2] Becker, Samlinger til D.'s hist. under Fredrik 3. II. s. 152.

[3] Historia of Verhael van Saken van Staet en Oorlogh. Hage MDCLXIX. Der tiende Deel s. 409 f.

det korteste straa. Ludvig 14's og Generalstaternes befuldmægtigede henstillet til de danske, ikke at blande denne sak ind, som ikke *reapse* angik fredstraktaten. De danske gav efter, *studio imprimis diu desideratae Pacis*, dog paa betingelse av, at den danske konges ret *(Praetensio)* skulde bestaa *integra, infracta, patensque, donec melior occasio — — praeberetur*. Man blev ogsaa enig om, at de tilstedeværende gesandter skulde bevidne dette. Der nævnes intet om de engelske, men i hvert fald blev den dansk-norske konges forøvrig aldrig med virkelige grunde betvilte ret anerkjendt av tre av datidens stormagter (Sverige, Frankrig, Holland).

Naar forøvrig Jakob den første gik med paa at »al ret skulde altid og hel og holden forbli ubeskaaren« for Kristian 4's efterfølgere, maa jo ogsaa han siges at ha anerkjendt at retten var tilstede. Freden til Breda bragte intet nyt; den anerkjendte kun det gamle, at *status quo* skulde bestaa, indtil den dansk-norske konge paa given anledning, »*sive brevi sive diuturno post tempore*« vilde det anderledes. Skjønt ikke glemt kan dog saken ikke siges at ha været aktuel siden 1667 [1].

De oldenburgske kongers optræden under forhandlingerne om gjenerhvervelsen av Orknøerne og Hjaltland passer godt ind i det billede man ellers har av dem. Der manglet hverken paa god vilje eller ærlige tiltak, men de hadde stadig uheld med sig. En av hovedgrundene hertil var deres mangel paa evne til at vurdere det virkelige styrkeforhold mellem sine egne og andre stater. Da det var gaaet en stund, tok Skotland ikke længer hensyn til deres forestillinger, bak hvilke man maatte forstaa, at der stod saa liten magt.

---

[1] Jeg fæster mig da ikke ved det s. 94 nævnte forsøk. — I 1907 henledet et skotsk underhusmedlem den britiske utenriksministers opmerksomhet paa saken (Delavaud s. 173).

FRA 1814

AV

HALVDAN KOHT

Niels Aalls Erindringer fra 1814. Egenhændige optegnelser fra hans virksomhet som statsraad. Kristiania 1911 (J. W. Cappelens forlag). XXXI + 198 sider.

Den utgave av statsraad Niels Aalls erindringer som hermed er fremlagt for almenheten, optrær ikke med nogen videnskapelige prætensjoner. Tvert imot, — ved hele sit utstyr med vignetter og tegninger og ved sin inddeling i kapitler og avsnit med tilsatte overskrifter lægger den an paa at være en folkebok. Den har ogsaa ialfald en del betingelser for at kunne bli dette; den indeholder en sammenhængende fremstilling av begivenhetene i 1814 av en som selv tok ledende del i dem, og selv om den bare hist og her meddeler hittil ukjendte smaating, tar den paa den andre siden ting med som i de fleste andre fremstillinger ikke er saa utførlig behandlet, — særlig slikt som vedrører administrative og finansielle forhold. Den almindelige læser skal heller ikke bli skræmt med videnskapelige noter eller henvisninger; det finds ikke en slik i hele boken. Arkivar *Chr. Brinchmann* — hvis navn ved en lapsus mangler baade paa titelbladet og inde i boken — har forsynet den med en indledning om Niels Aall, letskreven og kyndig, tildels visstnok med benyttelse av utrykt stof, men ogsaa den uten en eneste kildehenvisning.

Alt dette vil sikkert fremme bokens avsætning; men det kan jo dog ogsaa hænde, at det hos en og anden av publikum vil komme til at reise sig spørsmaal, som utgaven ikke gir svar paa. Efterat man s. 145—146 har nytt en skildring av opløp i Kristiania i slutten av august 1814, blir man paa bokens siste side overrasket med en uttalelse om at det »synes overflødigt at berøre de enkelte Pøbeloptog som under Interregnet fandt Sted i Christiania«. Slikt maa kunne bringe ogsaa en almindelig læser til at stusse, og paa mange punkter vil han savne oplysninger som kan klargjøre teksten for ham.

Hovedfeilen er, at der ikke er git ringeste oplysning om selve haandskriftet til erindringerne, saa nær som den at det befinder sig paa Ulefoss, altsaa paa et ikke meget let tilgjængeligt sted. Enhver historiker som studerer utgaven, maa jo komme til det resultat, at den siste del, s. 181—198, som har faat overskriften »Statsraad Aalls Englandsfærd«, er en selvstændig liten fortælling, ganske sikkert skrevet før alt det andre, og naar der s. 82 er henvist til »en efterfølgende cursorisk Beretning« om deputationen til England, maa det være en beretning som forfatteren hadde liggende færdig foran sig. Bare derved lar den ovenfor citerte uttalelse sig forklare, og saaledes forstaar man ogsaa, at fremstillingen s. 193—198 om forhandlingene paa Moss i hovedsaken er indarbeidet i sammenhængen s. 132—139, dog med enkelte avvikelser som ikke synes helt betydningsløse. En undersøkelse av haandskriftet som jeg har hat leilighet til at foreta, viser nu ogsaa, at den siste del av boken danner et hele for sig med selvstændig paginering. Desuten viser det sig, at boken forresten er skrevet i tre partier — det første omfattende utgaven s. 3—74, det andre s. 77—95, og det tredje s. 99—178. Den fjerde del er skrevet paa samme slags papir som det første parti, og der er i og for sig

intet i veien for at fjerde del er skrevet mellem første og andre; men det falder dog naturligere at anta fjerde del for den absolut ældste, og det passer bedre til hele bokens sandsynlige foranledning.

Om dette siste spørsmaal kunde der muligens ha været oplysninger at finde i utrykte brev; men saa længe slike ikke er tilgjængelige, faar man drage sine slutninger saa godt som mulig av selve boken. Først og fremst gjælder det da at faa klarhet over, naar boken er skrevet. Brinchmann bemerker herom bare i en note til sin indledning, s. XXI, at »skildringen er ikke forfattet som dagbok samtidig med de skildrede begivenheter; derom vidner bl. a., at forf. etsteds [det viser sig at være s. 132] nævner den i 1814 ganske unge officer Mansbach som generalløitnant — en utnævnelse, han først mottok paa Karl Johans fødselsdag 1839«. Og en anden tidsbestemmelse fremkommer paa s. XXIV, hvor det blir ytret i en parentes, at bokens siste del ligger til grund for fremstillingen i Jacob Aalls »Erindringer«; den er da skrevet før 1844. Men der kunde ha været god grund til at gaa endda noget nærmere ind paa spørsmaalet om avfattelsestiden.

Det er ganske eiendommeligt, at utgiveren ikke har foretat nogen sammenstilling med det brev som Niels Aall den 13de juni 1844 skrev til broren Jacob Aall om forhandlingene paa Moss 13de og 14de august 1814, — et brev som er trykt i Yngvar Nielsens »Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss«, s. 108—110. I samme bok (s. 97—98 og 101) findes ogsaa avtrykt Niels Aalls vidneprov i riksretten 1815 om samme gjenstand, og de har ogsaa sin betydning til belysning av boken; statsraad Aall nævner dem selv i sine erindringer, s. 131, noten. Men brevet til Jacob Aall gir det allertydeligste vidnemaal om at begge Niels Aalls beretninger i boken om

forhandlingene paa Moss da var nedskrevne; for de indvendinger Jacob Aall aapenbart har gjort, og som blir drøftet i brevet, gjælder like godt begge fremstillinger. En fast og paalitelig *terminus ante quem* er saaledes given.

Av trykte kilder nævner Niels Aall s. 29 Riksforsamlings-forhandlingene fra 1814, mens han s. 174 viser sig ikke at ha til sin raadighet Stortings-forhandlingene fra samme aar. Videre citerer han s. 13[1], 133[1], 159 og 165 ekspedisjonssekretær (»Professor« kalder Aall ham) P. Vogts »Love, Anordninger m. M.«, første bind, som utkom 1816—17. S. 99[1], 124[1], 125, 137[1] og 174[1] er der dels med og dels uten navns nævnelse henvist til tredje del av L. E. Götlins »Anteckningar under svenska arméens fälttåg 1813 och 1814«, som utkom i Upsala 1820. S. 132[2], 152 og 156 henviser til sorenskriver Morgenstiernes »Historisk Beretning om Generallieutnant v. Staffeldt's Forhold under det norske Feldttog imod Sverrig«, utgit 1827—1829. S. 188 nævnes »den fra Bodøe-Sagen saa berygtede Underhandler« Denovan, og s. 192 er det omtalt, at Lord Grey senere var blit engelsk førsteminister, hvad han som bekjendt var fra 1830 til 1834; begge disse siste ting forekommer i bokens fjerde del, som altsaa i ethvert tilfælde er skrevet efter 1834. Den ovenfor citerte omtale av general Mansbach tidfæster tredje avsnit av de egentlige »Erindringer« til efter 1839.

Men den allernøieste tidfæstelse gir Aall selv, idet han s. 112 stiller sin egen opfatning av Christian Frederik i motsætning til »en fra Pressen nys udkommen Skildring«, som han finder smaalig og altfor streng. Hvilken bok er det her han sigter til? Det kan visselig ikke være nogen anden end første hefte av Henrik Wergelands »Norges Konstitutions Historie«, som blev utgit den 26de mars 1841. I dette første hefte finds en dom over Christian Frederik saa ensidig og saa haard som vistnok ingen anden

historieskriver har fældet den (se Wergelands Samlede Skrifter IX 64 og 71 fg.), og jeg er tilbøielig til at tro, at netop dette Wergelands skrift har git statsraad Aall støtet til at nedskrive sine erindringer. For det er en bok til trykning han har villet skrive; derpaa tyder aapenbart vendingen paa s. 111 om at hans uttalelser »vil finde Gjenlyd hos dem av vore Landsmænd, som stode i nærmere Forhold til Christian Frederik i hiin mindeværdige Periode«. Det er som et motskrift mot Wergeland, at han har git sig i kast med den bok som han selv i haandskriftet gav titelen »Erindringer fra 1813 og —14«. Saa vidt jeg kan skjønne, har han ogsaa allerede paa s. 12 ved beretningen om møtet paa Eidsvold den 16de februar benyttet Wergelands bok; de ord som han lægger Georg Sverdrup i munden, er visst direkte laant fra Wergeland (Samlede Skrifter IX 97 og 444).

Og inden et aar hadde Niels Aall fuldført sin fremstilling. S. 29 omtaler han Christian Frederiks brev til Carl Johan av 6te mars 1814 og henviser sine læsere til Riksforsamlings-forhandlingene; da kunde han ikke ha visst, at brevet senere var blit optrykt i andre hefte av Wergelands verk, som utkom 31te mai 1842, og før den tid har han altsaa skrevet sin fremstilling.

Resultatet blir da, at Niels Aalls »Erindringer«, d. v. s. hele den større første del s. 3—178, er skrevet i 1841. Den fjerde del av haandskriftet er noget, men ikke meget ældre, og det er muligt, at ogsaa den har en forbindelse med Wergelands arbeide; for vi vet, at Wergeland i 1840, da han tok fat paa sin bok, henvendte sig til en række av de ledende mænd fra 1814 og bad dem om oplysninger. Kanske har han ogsaa vendt sig til Niels Aall og derved bragt denne til at gjøre sine første optegnelser om sin personlige deltagelse i 1814.

Hvorfor utgav saa ikke Niels Aall sin bok? Jeg gjætter paa at han har faat vite, at broren Jacob Aall holdt paa med et endda større arbeide om samme emne, og saa har han stillet sit eget verk til den mere literære brors raadighet. Det er ialfald tydeligt, at Jacob Aall ikke bare har brukt den siste del om Englands-færden og Mosse-forhandlingene; man vil paa adskillige steder i Jacob Aalls »Erindringer« finde utvilsom gjenklang fra Niels Aalls, — sammenlign f. eks. Niels Aalls fortælling s. 147 om det svenske regiment Royal Suédois med Jacob Aalls notis om samme s. 518, note 4 (2dre utgave). Og naar Jacob Aall s. 505, note 1 citerer hvad hans bror har meddelt ham, saa viser det sig at svare til fortællingen hos Niels Aall s. 131, altsaa til første halvdel av dennes »Erindringer«. Man har ret til at spørre, om ikke muligens Niels Aall simpelt hen har skrevet sine erindringer til bruk for broren; men det motsiges paa det bestemteste av hele bokens plan med dens utførlige citater av offentlige dokumenter, som Jacob Aall hadde den beste adgang til.

Niels Aall har selvfølgelig fortalt mange ting bare efter hukommelsen, og naar han da fortæller om ting som han selv har været med paa, blir hans utsagn vidnesbyrd som forskningen maa ta hensyn til, men som den ogsaa maa prøve mot foreliggende dokumenter; efter 27 aars forløp er hukommelsen ikke altid saa paalitelig. Vi læser hans skildring av stemningen i januar 1814, og vi stoler paa den, fordi den svarer til hans egen senere optræden, — stri selvstændighetsven som han var. Vi hører med interesse hans dom om aarets fremtrædende mænd, om Christian Frederik, om Carsten Anker og stiftamtmand Thygeson, fordi han har set dem paa nærmeste hold, og jeg tror han har fuldkommen ret i den antagelse (s. 27), at det særlig var Carsten Anker som drev Christian Fre-

derik frem til selvstændighetskampen. Om sin egen virksomhet som statsraad har han ikke andet at berette end det som gav sig uttryk i offentlige regjeringshandlinger; bare om det ræsonnement som ledet den norske regjerings politik i juli 1814, gir han førstehaands besked (s. 93—95 og 108), og han kan fortælle om desperate planer om angrepskrig mot Sverige. Han var øienvidne til opløpet i Kristiania mot de første svenske utsendinger 23de august (s. 145), og han er istand til at fortælle (s. 147) om det faafængte forsøk som han sammen med statsraad Rosenkrantz og admiral Fabricius gjorde for at avverge admiral Cederströms besøk i Kristiania den følgende dag. Efter hukommelsen fortæller han ogsaa om stortingsdeputationens foretræde hos Christian Frederik den 10de oktober og om kongens samtale med grev Platen samme dag (s. 160—162). For et par smaating fra krigen i august (s. 124[1] og s. 126—127) paaberoper han sig mundtlig meddelelse fra gode vidner.

Vigtigst er dog hans beretning om sin sendelse til England, som holdt ham borte fra Kristiania fra 26de eller 27de mai til 12te august. Jacob Aall siger om sin fremstilling derav i »Erindringer«, s. 460—464, at den er bygget paa en dagbok fra reisen, som hans bror hadde meddelt ham; men en sammenligning viser, at han maa ha bygget just paa den beretning som nu er offentliggjort, og som er nedskrevet langt senere; lange avsnit svarer næsten ordret til Niels Aalls »Erindringer«, og forskjellen bestaar bare i forkortelser og sproglige rettelser. En eiendommelighet ved Jacob Aalls fremstilling, som tydelig vidner om at den ikke er bygget paa en dagbok, er at den ikke indeholder et eneste datum, i sterk motsætning til hans bok forresten, og den samme eiendommelighet gjenfindes i dette avsnit av Niels Aalls »Erindringer«. Her kunde utgiveren let ha git veiledning ved at benytte

de aktstykker som er referert i Yngvar Nielsens »Bidrag til Norges Historie i 1814«, 2dre del, s. 81—89.

Vigtig er ogsaa Niels Aalls to beretninger om hans deltagelse i forhandlingene paa Moss fra 13de til 14de august. I den første beretning (s. 193—198) har han kommet til at skrive juli istedenfor august, og utgiveren har kommet til at rette dette bare paa det andre sted (s. 194) og ikke paa det første (s. 193) hvor feilskriften forekommer. Disse beretninger gir betydningsfulde utfyldninger av statsraadsprotokollene for 13de august, og vi faar her autentisk stadfæstet med hvilken styrke statsraadet holdt paa at krigen med Sverige endnu burde fortsættes. Eiendommeligt er det herved, at Aall i sin første beretning (s. 194) siger at statsraadets bestemte erklæring »syntes at oplive Kongens Mod«, mens han i den andre beretning (s. 132) uttaler at kongen »ikke syntes at dele Statsraadets Anskuelse« og bare motvillig samtykte i at gi general Arenfeldt ordre til angrep; den første fremstilling vidner aapenbart om det oprindelige indtryk, mens den andre er paavirket av senere oplysninger. Enkelte mindre uoverensstemmelser med hensyn til tidsangivelser indenfor de to beretninger og mellem dem og samtidige dokumenter er det ingen grund til at gaa nærmere ind paa. Men et enkelt punkt i forhandlingene med Björnstjerna bør fremhæves.

I begge beretninger fortæller Niels Aall, at Björnstjernas forslag til vaapenstilstand — enten allerede 13de august (s. 194) eller først den 14de (s. 134, jfr. s. 195) — indeholdt et punkt om en svensk garnison paa 5000 mand i Bergen. Det maa være fra disse Niels Aalls beretninger, at Jacob Aall i sine »Erindringer«, s. 506 har kjendskap til dette krav, og fra Jacob Aall er det videre kommet ind i Schinkels »Minnen« VIII 207. Men i alle de forskjellige utkast til vaapenstilstands-konvention som er be-

varet fra dagene 11te til 13de august, og som er trykt i Yngvar Nielsens »Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss«, s. 84—91, finds ikke noget saadant punkt medtat, og de brev som er trykt sammesteds s. 111 og 113, synes at gi uomstøteligt bevis for at heller ikke general Skjöldebrand har hat med til forhandlingene den 14de august et krav av dette indhold. Jeg tror derfor, at Niels Aall her har mishusket sig, og at hans fortælling i denne henseende maa bli at utskyte av historien.

Av de bemerkninger jeg her har gjort, vil det fremgaa hvilken værdi der blir at tillægge Niels Aalls »Erindringer«. Av virkelig nyt bringer de ikke meget; men de bidrager paa mange punkter til sikrere vurdering av broren Jacob Aalls historiske verk, og de blir altid staaende som vidnesbyrd fra en av de kraftigste mænd i regjeringen av 1814.

Jeg anmerker endnu bare en meningsforvildende trykfeil s. 184, l. 12, hvor konjunktionen »da« maa være utfaldt efter »men«; og s. 187, l. 12 er meningen avbrutt av et punktum som tydelig ikke hører hjemme der.

POLITIKKEN I 1864

AV

HALVDAN KOHT

Les Origines diplomatiques de la Guerre de 1870—1871. Recueil de documents publié par le Ministère des Affaires étrangères. I—III. Paris 1910 (Gustave Ficker). XVII + 383, 400, 398 sider.

I 1907 besluttet det franske utenriksministerium at utgi en samling av de diplomatiske aktstykker som vedkommer den siste fransk-tyske krig og dens oprindelse. For dette formaal blev der nedsat en kommissjon under forsæte av den deputerte Joseph Reinach, med professorerne A. Aulard og Émile Bourgeois samt departementets arkivar Deluns-Montaud som medlemmer, og tre yngre historikere som sekretærer. I 1910 har kommissjonen utgit de tre første bind av sit verk, omfattende aktstykker fra 25de december 1863 til 31te juli 1864.

Naar kommissjonen har valgt at begynde sin publikasjon fra dette tidspunkt, er det fordi den finder oprindelsen til den fransk-tyske konflikt i det slesvig-holstenske spørsmaal; det var med sin politik i dette spørsmaal, at Bismarck indledet sin erobring av Tyskland og dermed reiste preussisk stormagt imot fransk. Og naar kommissjonen saa ikke gaar længer tilbake i det slesvig-holstenske spørsmaals historie, end til det tidspunkt da krisen alle-

rede var akut og krigen uundgaaelig, saa er det dels fordi den ikke fandt nogen avgjørende epoke tidligere i disse forhandlinger, dels og væsentlig fordi Frankrike ikke før hadde grepet synderlig aktivt ind i spørsmaalets utvikling, men hovedsagelig spillet tilskuerens rolle.

Jeg maa være enig med en anmelder i »Preussische Jahrbücher«, at det er et misgrep av utgiverne at begynde med det slesvig-holstenske spørsmaal. Det er i virkeligheten det polske spørsmaal fra januar 1863, som skaper det store omslag i den europæiske mellemrikspolitik, og som grundlægger Preussens nye stilling mellem stormagtene, ogsaa dets forhold til Frankrike. Utgaven burde derfor ha git os politikken i hele aaret 1863, ikke bare i den siste uke av det. Men selvfølgelig faar vi være taknemlige for alt som vi faar av historiske aktstykker, og det som kommissjonen har git os, har den besørget med udmerket omsigt og kyndighet. Den har ikke begrænset sin utgave bare til det som vedrører forholdet mellem Frankrike og Preussen; den har forstaat, at det var nødvendigt at belyse hele den franske politik i paagjældende tidsrum, saa at sammenhængen mellem alle de forskjellige politiske spørsmaal kunde træde klart frem. Og alle vigtige aktstykker er gjengit i sin helhet uten minste forandring; bare de uvigtige er somme tider meddelt i referat, likevel da altid med henvisning til sin plads i arkivet. Naturligvis er utvalget overalt gjort efter hensyn til den franske politik; det som ikke har nogen betydning for Frankrike, er utelatt. Men indenfor denne begrænsning har utgaven en fylde som gjør den til et enestaaende kildeverk. Programmet for kommissjonens arbeid var at skaffe tilveie »hele sandheten« om den diplomatiske oprindelse til krigen i 1870; kommissjonen selv mener den skal opnaa at gi hele den del av sandheten som findes i de franske regjerings- og gesantskaps-arkiver,

og bare dette er saa meget, at vi tør sige vi kommer ikke langt bort fra den fulde sandhet.

Ufuldstændigheter og unøiagtigheter i ældre utgaver og verker blir her i stor utstrækning belyst og berigtiget. Tar man f. eks. for sig den franske gulbok som indeholder »*Documents diplomatiques*« fra 1864, deriblandt ogsaa et snes dokumenter vedrørende det slesvig-holstenske sporsmaal, saa opdager man for det første, at et par av dem er feilagtig datert; en depesje fra utenriksministeren Drouyn de Lhuys til den franske ambassadør i London er datert 13de istedenfor 18de januar (dette er ellers en trykfeil som ogsaa paa anden maate lot sig konstatere), og en cirkulærdepesje fra den samme er datert 28de istedenfor den 27de februar. Meget værre er det, at flere av gulbokens dokumenter viser sig at ha utelatt hele avsnit, uten at det paa nogensomhelst maate er antydet. I en depesje av 14de januar fra Drouyn de Lhuys til ambassadøren i London er uten videre skaaret bort et overordentlig karakteristisk avsnit, som direkte uttaler, at Frankrike ikke vil følge England i det slesvig-holstenske spørsmaal, fordi England ikke vilde følge Frankrike i det polske. I Drouyn de Lhuys's cirkulærdepesje av 27de februar er utelatt vigtige sætninger om Østrikes anerkjendelse av Danmarks integritet. I hans depesje av 23de mars til ambassadøren i London er utelatt et slutningsavsnit om det Tyske Forbunds deltagelse i den forestaaende London-konferanse. I depesje av 26de mai til den samme er først meget over en tredjedel utelatt, som gir oplysninger om Drouyns forhandlinger med Forbundets ombudsmand grev Beust og den danske repræsentant Krieger; dernæst er midt i depesjen skaaret bort enkelte ord som gir besked om den franske regjerings program med hensyn til Slesvigs deling, og litt anden omredigering er ogsaa foretat. Om vi alt paa forhaand kunde vite, at

utvalget i den franske gulbok var gjort med tendens, saa ser vi altsaa nu, at selv ikke de offentliggjorte aktstykker var paalitelige.

Den nye samling stadfæster det indtryk som man allerede før kunde danne sig, at av de to verker som fra 1861 begyndte at sammenstille alslags offentliggjorte diplomatiske dokumenter, var det franske, »*Archives diplomatiques*«, visselig det rikholdigste, men det tyske, »*Das Staatsarchiv*«, langt nøiagtigere i sine avtryk. Og vi faar nye beviser paa at *Sybel* i sin »*Begründung des deutschen Reiches*« ikke altid er nøiagtig med gjengivelsen av sine utrykte kilder. Vi kan allerede av dokumentene i engelske blaabøker fra 1863 bevise, at han paa flere punkter med tendens forvansker fremstillingen av det polske spørsmaals historie; naar han saaledes (II 493—494) paastaar, at Bismarck alt den 11te februar 1863 fortalte den engelske ambassadør i Berlin om den preussisk-russiske militærkonvention av 8de februar, saa lar dette sig vanskelig, for ikke at sige umulig, forlike med ambassadørens depesjer av 14de og 21de februar (Das Staatsarchiv IV 337—338 og 339—341), og naar Sybel (II 498—499) lar Bismarck saa tidlig som 22de februar eller straks efter betegne samme konvensjon som en »død bokstav«, saa vet vi av den engelske ambassadørs indberetninger (Das Staatsarchiv IV 349—351), at disse ord ikke faldt før den 4de mars — tidsforandringer som i virkeligheten ændrer vort syn paa den preussiske politik i spørsmaalet, viser os Bismarck vikende for vestmagtenes tryk, ikke optrædende saa selvstændig og frivillig som Sybel vil ha det til. Paa lignende maate ser vi nu, at Sybel's oplysninger (III 296—297) om de fransk-preussiske forhandlinger i begyndelsen av april 1864 angaaende Slesvig og Holsten trænger til adskillig berigtigelse, særlig ved hjælp av den franske ambassadørs indberetninger fra Berlin av 6te og 16de april

1864 (Orig. dipl. II 231—234 og 264—265); selve dedagtal Sybel angir kan ikke være korrekte, og Bismarcks holdning til spørsmaalet om en mulig folkeavstemning i hertugdømmerne faar et helt andet lys over sig, — det er den stadige latente motsætning mellem Preussen og Østrike som ogsaa her springer i øinene.

Den europæiske politik i det slesvig-holstenske spørsmaal i dets siste faser fremtrær i det nye franske kildeverk saa alsidig belyst som aldrig før; det gir os notevekslingen mellem Paris paa den ene siden, London, Berlin, Wien og andre hovedstæder paa den andre siden, og vi faar derved følge med ogsaa i det som foregik mellem de ikke-franske kabinetter indbyrdes.

Paa den ene kanten har vi Bismarck, — haandfast og hensynsløs; vi hører ham ved nyaarstid 1864 bent ut erklære, at Preussen ikke vil følge den tysk-nasjonale bevægelse med hensyn til Slesvig-Holsten, simpelt hen fordi den er »liberal« og »demokratisk« (I 65), og vi hører ham ved juletid 1863 aapenbare sin plan om at tvinge Danmark til at erklære krig (I 8), samtidig med at han slaar paa at han ikke er ræd for en indre tysk revolusjon som vilde gjøre ende paa Forbundet; han er altsaa bare konservativ, naar det gjælder at bevare det preussiske junkerdommes magt.

Paa den andre kanten de franske statsmænd — uten virkeligt grep paa situasjonen og derfor ofte helt raadløse. Det virker ganske eiendommelig at læse en indberetning som den av 13de januar 1864 fra ambassadøren i Wien, hertugen av Gramont, hvor han fortæller om en indgaaende samtale med den østrikske utenriksminister grev Rechberg like før det tyske ultimatum til Danmark; de taler om følgerne av en agressiv fremfærd for Danmarks integritet, og efterat Gramont har resumert Rechbergs uttalelser, siger den østrikske statsmand: »De har forstaat

mig absolut rigtig.« Men Gramont tilføier i sin indberetning: »Sandt at sige forstaar jeg ham slet ikke«, og han taler om »skyer« som fordunkler hans tanke (I 124—125). Dette er den samme statsmand som var Frankrikes utenriksminister i 1870, og dèt punkt han drøftet med Rechberg, var det avgjørende i det slesvig-holstenske spørsmaal: de tyske stormagter holdt sig til avtalerne fra 1851—52, begyndte krig i henhold til dem, og blev just derved kvit dem. Det var denne sammenhæng Gramont ikke kunde forstaa.

Og ikke bare Gramont stod uforstaaende. Ogsaa Drouyn de Lhuys lot sig narre, — skjønt det rigtignok somme tider ser ut som om han med vilje ikke vilde forstaa. Han vilde ikke binde Frankrike til at verje Danmarks integritet med vaapenmagt (I 167, 21de januar 1864), og han lot ambassadøren i Berlin uttale sin tilslutning til Bismarcks ord om at Frankrike og Preussen kunde være hinanden gjensidig til stor nytte i en europæisk konflikt (I 151—152, 15de januar). Men det foruroliget ham, da han allerede den 1ste februar bemerket, at de tyske stormagter syntes at ville anse sig løst fra London-traktaten av 1852 ved en krig (I 239' og 249), og han kunde ikke føle sig helt tilfredsstillet ved de erklæringer han saa fik fra regjeringene i Wien og Berlin, om at de ikke vilde fastslaa nye bestemmelser uten i samraad med de andre stormagter; det var jo en nærliggende mulighet (som ogsaa indtraf), at magtene slet ikke blev enige, og hvad saa? De teoretiske drøftelser i januar og februar 1864 om London-traktaten viser mer end alt andet usikkerheten i den franske politik, og samtidig ser vi at den fører til likefrem uærlighet. Efterat man har læst Drouyn de Lhuys's depesje av 13de februar til ambassadøren i Berlin med den aapne erkjendelse av at i det minste Bismarck og Preussen ikke længer vil føle sig bundne av London-

traktaten (I 300), blir man mildest talt forundret ved at se den samme Drouyn gjentagne gange, 19de og 23de februar (I 336 og II 6—7), trøste Danmark med at dets integritet ifølge selve de tyske stormagters erklæring ikke er i fare! Ved siden herav kommer der en tragisk patos over den danske førsteminister Monrads uttalelse den 23de februar (II 20), at hverken han eller det danske folk vil la sig berøve troen paa at Frankrike tilslut vil komme til hjælp. Og man føler en retfærdig nemesis, naar Drouyn efter hvert opdager, at Preussen ikke lar sig lede av franske planer, men griper ut paa egen haand og for egen regning (II 25—27, 47—49).

Det er ikke meningen her at paapeke alle de nye oplysninger som det franske verk bringer os. Noget av det mest karakteristiske er den tydelighet hvormed vi ser eftervirkningene av det polske spørsmaal gang paa gang træde frem i behandlingen av det slesvig-holstenske, særlig for Frankrikes vedkommende. Og vi ser uavladelig konkurransen mellem Preussen og Østrike bryte frem, gjort om til praktisk samarbeide av Bismarcks mesterhaand, men varslende om fremtidig konflikt; de franske statsmænd maatte snart erkjende, at den slesvig-holstenske politik betegnet en seier for Preussen over Østrike (se III 300—301, 353, 371—373).

For første gang kommer vi bakom kulisserne i London-konferansen 20de april til 25de juni; vi faar følge de intime forhandlinger om folkeavstemningsspørsmaalet og om Slesvigs deling baade forut for og efter konferansen, vi ser dypt ind i Preussens, Frankrikes og Englands kryssende politik, og vi faar klart for os hvilke chanser Danmark ved mer end én leilighet lot gaa fra sig. Det er forstaaeligt, at Monrad ikke vilde bygge paa en ny fransk-engelsk garanti for den del av Slesvig magtene vilde unde Danmark (III 68—71, 21de mai); men det synes mindre

forsvarligt, at han med hensyn til delingslinjen satte militære betragtninger fremfor de nasjonale (III 229, 15de juni), og det virker unegtelig forbløffende, at den danske regjering ikke vilde gaa ind paa voldgift om delingslinjen, i det øieblik den hadde Englands tilbud om krigshjælp, hvis de tyske magter ikke samtykte i forslaget (III 217—219 og 322).

Av enkeltheter skal jeg nævne, at vi nu faar avgjørende forklaring paa det opsigtsvækkende lykønskningstelegram som Napoleon III den 19de april 1864 sendte kong Wilhelm i anledning av seieren ved Dybbøl; det var intet andet end et svar paa en direkte meddelelse (III 266 285, 304, 332) og hadde ingensomhelst politisk betydning saaledes som Sybel (Die Begründung etc. III 303—304) gjør det til. Av endda større interesse er forklaringen paa det forslag om at hele Danmark skulde indtræde i det Tyske Forbund, som i begyndelsen av juni 1864 satte regjeringen i Stockholm i slikt oprør (se min bok »Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt«, s. 343–345). Det viser sig, at dette forslag slet ikke (saaledes som grev Manderström antok) skrev sig fra Rusland, men første gang blev fremkastet av den østrikske minister grev Rechberg i en samtale med den franske ambassadør den 19de mai (III 63—64, jfr. 221), og tanken med det var at berge Danmarks integritet og hindre preussisk magtutvidelse. Eiendommelig nok dukket forslaget derefter, tilsyneladende uavhængig, op hos selve den danske minister Monrad (III 147—148, 2dre juni). Da den allarmerende meddelelse om et russisk forslag i denne retning den 6te juni naadde Drouyn de Lhuys fra Stockholm (III 170—172, jfr. 181—187), skyndte han sig visstnok at telegrafere til London, at Frankrike var villigt til at forene sin magt med England og Sverige for at hindre slike planer; men han var samtidig saa forsigtig

at forespørre i St. Petersburg (III 174), om meddelelsen var sand, og fik straks dagen efter telegram om at fyrst Gortsjakov absolut benegtet den (III 183, jfr. 193). Den 9de juni telegraferte den franske minister i Kjøbenhavn (III 199), at heller ikke den danske regjering kjendte noget »russisk forslag«; det var simpelt hen den danske minister i St. Petersburg, holsteneren Otto von Plessen, som hadde skrevet hjem om en saadan mulighet, og han hadde ført tanken tilbake til Østrike (III 206), — det var fordi utviklingen av forslaget fulgte like ovenpaa gjengivelsen av en samtale med Gortsjakov, at det lot sig sætte i forbindelse med den russiske regjerings planer (III 215), og det er aapenbart, at Wedel-Jarlsbergs indberetning fra St. Petersburg, som hadde skræmt op den svenske utenriksminister saa voldsomt (III 178), ikke hadde anden kilde end lignende ytringer av Plessen. I ethvert tilfælde blir det ganske klart, at det hele opstyr var uten reel grund; Manderström kjæmpet i dette tilfælde bare mot skygger. Selv grev Rechberg erklærte den 14de juni (III 225, 233—235), at spørsmaalet om Danmarks indtræden i det Tyske Forbund var uten ringeste aktualitet, og Bismarck var absolut imot en slik tanke (III 187—188, 221—222). Den kunde endda dukke op som en siste utvei indenfor den danske regjering (III 230, 13de juni) eller det danske kongehus (III 311, 9de juli; III 362, 25de juli), men aldrig bli praktisk formulert politik (jfr. Sybel, Die Begründung etc. III 363).

Vedrørende Ruslands holdning i det slesvig-holstenske spørsmaal er det et punkt som har særlig interesse for Norge og Sverige, — det er spørsmaalet om Rusland vilde ha grepet ind med vaapenmagt, hvis Norge og Sverige hadde vaaget sig til at yde Danmark hjælp. Her er et stridsemne mellem historikerne; riksarkivar *E. Hertzberg* har villet bevise Ruslands angrepsplaner mot de to skan-

dinaviske riker, mens jeg i min ovennævnte bok (s. 204 fg.) har hævdet, at de aktstykker han navnlig støttet sig paa i hovedsaken var falske. I den nye dokumentsamling faar vi nu adskillige oplysninger om disse aktstykker, saa det blir muligt at komme sandheten nærmere end før.

Det dreier sig om en del angivelige russisk-preussisk-østrikske depesjer fra de første maaneder av 1864, som i april og mai s. a. kom i Manderströms besiddelse og av ham øieblikkelig blev benyttet baade i pressen og i diplomatiske meddelelser til at retfærdiggjøre den norsk-svenske politik. Vi har tidligere ikke havt nogen greie paa hvor Manderström hadde faat disse papirer fra; nu erfarer vi av en depesje av 23de mai fra den franske minister i Stockholm, herr Fournier (III 100), at kong Carl har fortalt ham, at det var den finskfødde svenske riksarkivar, J. J. Nordström, konservativ riksdagsmand og fuldmægtig i riksgjældskontoret, som hadde bragt dem med hjem fra London og Tyskland; han hadde været paa reise for at forhandle om et jernbanelaan for Sverige, og han hadde faat skrive aktstykkerne av hos de tyske bankierer i London og Tyskland. Fournier opstiller derfor den formodning, at papirene var laget for at skræmme den svenske regjering til fordel for tyske pekuniære og politiske interesser. Denne forklaring strækker visstnok ikke til; de omtalte aktstykker var ikke bare myntet paa den svenske regjering, men spillet sin rolle i hele den europæiske politik. At de blev utspredt gjennem tyske (antagelig jødiske) bankmænd, stemmer med den opfatning, at de var et led i den liberale agitasjon mot østmagtenes regjeringer, som paa denne tid utgik fra Tyskland og Polen, og som helt fra begyndelsen av 1864 (I 212, II 123) brukte til skræmmebilled tanken paa en ny »hellig allianse«. Denne agitasjon virket især i London, hvor den liberale presse stillet sig til dens raadighet (jfr. II 89) og søkte at egge vest-

magtene til at bekjæmpe det frihetsfiendske østmagtforbund, og det er her vi maa søke formaalet med de omstridte aktstykker: de skulde sætte en liberal allianse imot den »hellige allianse«, skape mistro og uvenskap mellem Øst- og Vest-Europa, i dette siste medregnet Norge og Sverige. Et vidnesbyrd i denne retning er det ogsaa, at den svensk-norske minister i London, grev Wachtmeister, dèr paa stedet synes at ha faat kjendskap til i det minste ett av disse aktstykker, som han den 28de april i fortrolighet kunde meddele den franske ambassadør (II 318), — visselig samme dokument som Manderström mottok den 29de april (min bok, s. 332; jfr. II 337).

Var saa aktstykkerne egte eller falske? Jeg har i min bok omtalt, at den preussiske regjering dementerte dem kategorisk, og jeg har (min bok, s. 208—209) ved sammenligning med autentiske meddelelser om et av dem, en depesje fra Gortsjakov av 10de februar, paavist, at ialfald dette »aktstykke« maa være forfalsket. De franske depesjer viser os nu, at offentliggjørelsen av disse aktstykker møtte bestemt dementi ikke bare fra offisiel preussisk side, men likesaa vel fra østriksk (III 302, 304, 328, 358) og fra russisk (III 281—282, 364—365). Indre grunde, med hensyn til baade indhold og form, synes mig at bestyrke disse dementier, og de fandt da ogsaa tiltro baade i Paris, i London og i Kjøbenhavn (III 135); Drouyn de Lhuys kunde selv bevidne (III 135[1]), at han aldrig hadde faat nogen saadan meddelelse som ifølge et av aktstykkerne grev Rechberg skulde ha gjort til den franske ambassadør i Wien. Det høieste som lar sig paastaa, er at forfalskerne delvis har bygget paa kjendskap til virkelige dokumenter; i et par tilfælde viser det sig, at deres produkter bærer samme datum som autentiske depesjer (III 328).

En anden sak er det, at Rusland i almindelighet

stillet sig velvillig til den preussisk-østrikske politik, navnlig paa grund av de fælles interesser i det polske spørsmaal. Og fra januar 1864 var man i Stockholm sterkt optat av frygt for et russisk angrep (se min bok, s. 204 og 209). Om grundlaget for denne frygt gir ogsaa det franske verk nye oplysninger; kong Carl talte derom til Fournier den 8de januar (I 118), og den 30te januar skrev Wedel fra St. Petersburg (I 287), at Rusland — trods Gortsjakovs benegtelse — forberedte sig til krig i forbund med Preussen og Østrike. Den 6te februar meldte han (I 320), at han trodde der eksisterte en forbundstraktat mellem Rusland og Preussen, og samtidig advarte den norsk-svenske minister i Berlin mot farer fra øst. Den russiske minister i Kjøbenhavn uttalte den 12te februar (I 298), at en norsk-svensk intervensjon til hjælp for Danmark vilde medføre en almindelig krig, og den franske chargé d'affaires i St. Petersburg skrev den 16de februar (I 316), at den russiske regjering med mistro iagttok Sveriges skandinaviske politik. I mars beretter atter Wedel (II 180—181) om Ruslands forbindelse med Preussen og Østrike til kamp mot »Polen og de demokratiske tanker«. Denne siste ytring gir, saavidt jeg skjønner, nøkkelen til den russiske politik i 1864. Jeg tror den franske chargé d'affaires i St. Petersburg (II 123, jfr. II 5) med fuld ret karakteriserer tilnærmelsen mellem Rusland og de to tyske magter som »rent defensiv«, med det formaal »at trygge sig gjensidig mot følgerne av den agitasjon som paa nyt reiser sig i det gamle polske landomraade, og at motsætte sig enhver revolusjonær bevægelse i Tyskland«. Vi faar da her det direkte motstykke til den agitasjon som gav sig uttryk i de forfalskede depesjer; det blir fuld sammenhæng i vor opfatning av den europæiske politik. Det bør ogsaa bemerkes, at Rusland maatte ha interesse av om mulig at berge Danmarks in-

tegritet, fordi et sønderlemmet Danmark lettere kunde tænkes at bli drevet over i en skandinavisk union (jfr. Bismarcks uttalelser herom 22de febr. 1864, II 15; se ogsaa I 342 o. fl. st.).

I sammenhæng med spørsmaalet om Ruslands holdning staar spørsmaalet om hvorvidt Frankrike i tilfælde vilde ha git Norge og Sverige sin hjælp i henhold til november-traktaten av 1855. Desværre har den tidsbegrænsning de franske utgivere har sat for sin kildesamling, ikke tillatt dem at gi os den depesje av 23de september 1863 fra Drouyn de Lhuys som Manderström citerer i sin depesje av 5te oktober (min bok, s. 268—270). Men vi erfarer, at Fournier den 8de januar 1864 uttalte til kong Carl (I 119), at Frankrike altid vilde være beredt til at verje de to skandinaviske riker mot alle farer fra Rusland, og i tilslutning hertil skrev Drouyn de Lhuys den 26de januar (I 200), at kong Carl altid kunde lite paa den franske keisers venskap overfor truende farer; endda mer bestemt skrev Drouyn den 23de februar (II 14), at den franske regjering fremdeles holdt fast ved den politik som hadde fundet uttryk i novembertraktaten. Fournier talte samtidig i samme aand (II 38), og han opmuntret i det hele stadig baade Manderström og kong Carl til ikke at være ræd for at gaa i krig for Danmark (II 80—82, 158—159, 325, 346, III 59, 178—179); men Manderström paa sin side la ikke dølsmaal paa at han ikke stolte paa novembertraktaten, men maatte kræve bedre garantier (III 85). Kong Carl satte stor pris paa den krigerske sympati han fandt hos Fournier, og det var, ser vi, efter hans indstændige opfordring (I 254—255, II 78, 82, 96, 108) at Fournier i mars fulgte efter ham til Kristiania. Men den 19de april mottok han direkte fra Napoleon III et telegram (II 281), som like ut fraraadde enhver væpnet demonstrasjon til fordel for Dan-

mark, og dermed burde al tanke paa krig endelig ha været opgit.

Det vil være hensigtsmæssigt her at opstille en fortegnelse over de dokumentér i den nye samling som direkte vedrører Norge og Sverige, først og fremst da depesjerne mellem ministeren Fournier og Drouyn de Lhuys.

Depesjer fra Fournier:

Stockholm	27.	decbr.	1863,	I	26—28.
—	9.	jan.	1864,	-	117—119.
—	3.	febr.	»	-	252—255.
—	10.	»	»	-	286—287.
—	16.	»	»	-	317—321 (to depesjer).
—	24.	»	»	II	34—39.
—	4.	mars	»	-	78—82 (telegram og depesje).
—	7.	»	»	-	96—97.
Kristiania	20.	»	»	-	146—148.
—	22.	»	»	-	157—159.
—	26.	»	»	-	178—181.
Stockholm	22.	april	»	-	282—284 (telegr. og depesje).
—	25.	»	»	-	294—300.
—	29.	»	»	-	324—325.
—	2.	mai	»	-	337—338.
—	5.	»	»	-	345—347.
—	14.	»	»	III	24—27.
—	18.	»	»	-	42—44.
—	20.	»	»	-	58—63 (telegr. og to depesjer)
—	21.	»	»	-	84—86.
—	23.	»	»	-	98—101.
—	6.	juni	»	-	178—180.
—	8.	»	»	-	194—196.

Depesjer til Fournier:

Paris	29.	decbr.	1863,	I	33—38.
»	26.	januar	1864,	-	200.

Paris	23. februar	1864,	II	12—14.
»	24. »	«	-	28 (ogsaa til Dotézac, minister i Kjøbenhavn).
»	5. mars	«	-	82 (telegram).
»	8. »	«	-	99 (ogsaa til ambassadøren i London).
»	10. «	«	-	108 (telegram).
«	8. april	«	-	236—238.
»	12. »	«	-	254 (ogsaa til Dotézac).
»	13. »	«	-	259 (—).
»	21. »	«	-	280—281.
»	24. »	«	-	285 (telegram).
»	30. »	«	-	326 (ogsaa til Dotézac).
»	3. mai	«	-	339 (—).
»	10. »	«	III	2—3.
»	11. »	«	-	7—8 (to depesjer).
»	9. juni	«	-	197—199 (ogsaa til Dotézac, to depesjer).

Hertil slutter sig en beretning av 9de mai 1864 (II 366—372) fra grev Lefebvre de Béhaine, en av det franske utenriksdepartements embedsmænd, som i april hadde foretat en politisk reise til Kjøbenhavn og Stockholm. Videre finds i samlingen en del depesjer fra Manderström til den svensk-norske minister i Paris, Adelsvärd, — nemlig en av 17de december 1863 (I 12—17, — mærkelig nok medtat, uagtet den ligger utenfor den fastsatte tidsgrænse og desuten allerede var trykt i min bok, s. 301—304), et telegram av 27de december 1863 (I 26), en depesje av 12te februar 1864 (I 327—330, — trykt allerede i 1864 i den engelske blaabok), en av 27de april 1864 (II 306—312), og et telegram av 5te juni 1864 (III 170, — i noget anden form trykt i min bok, s. 343). Desuten en skrivelse fra den svensk-norske minister i London, grev Wachtmeister, til den franske ambassador sammesteds, datert 6te juni

1864 (III 177). Spredte ytringer om Norges og Sveriges politik forekommer leilighetsvis ogsaa i andre dokumenter, se f. eks. III 20—21, 30—31, 107.

Til slutning vil jeg peke paa at de tre første bind av den nye franske samling ikke bare vedrører det slesvig-holstenske spørsmaal, men ogsaa streifer videre ut. Som et eksempel kan jeg nævne de pikante avsløringer om de italienske forbundsbestræbelser vinteren 1863—64, som finds bind I 232—233 og 322—323. Det galdt for Italia at faa tak i Venetia, og for dette formaalet tænkte det det kunde nytte ut de urolige tilstandene i Europa paa denne tiden. I desember 1863 var en italiensk utsending i London og skulde høre, om ikke Italia kunde faa være med England og Frankrike i en krig for at løsrive Polen og saa til løn faa ta Venetia fra Østrike; men forslaget fik bare en kjølig mottagelse. Siden saaledes det polske spørsmaal ikke lot sig bruke, grep Italia til det slesvig-holstenske. I januar 1864 uttalte den italienske minister i Berlin sit misnøie med at Preussen gjorde Østrike til sin vaapenfælle i ledingen mot Danmark istedenfor heller at ta Italia med og knække Østrike, — den karakteristiske ordveksel herom mellem Bismarck og italieneren har jeg nylig gjengit i min bok om Bismarck (s. 98). Men saa i februar hører vi om at den italienske utenriksminister slog paa at landet hans kunde være villigt til at slaa lag med England, om dette vilde hjælpe Danmark mot Preussen. Italia var saaledes færdigt til at gaa med hvilketsomhelst parti, bare det selv fik det bytte det sigtet paa. Vi møter da helt fra de første aar av kongeriket Italias historie den samme kyniske egennytte-politik som siden saa ofte har præget dets utenriksstyrelse.

Naturligvis vil de følgende bind gripe endda langt dypere ind i hele den europæiske politik, og navnlig har vi ret til at vente os betydningsfulde oplysninger om den

preussisk-østrikske krigs diplomatiske forhistorie, om det luxemburgske spørsmaal, om forbundsforhandlingene mellem Frankrike, Østrike og Italia i 1869, og om det spanske tronfølgerspørsmaal i 1870. Det kildeverk som saaledes nu blir fremlagt for offentligheten, blir da utvilsomt et av de aller interessanteste for Europas nyere politik.

NORSKE HELGENERS DYRKELSE I SKOTLAND OG ENGLAND.

AV

EDV. BULL.

Saa kort som avstanden er fra Orknøerne over til Skotland og saa livlig forbindelsen over Pentlandsfjorden altid har været helt fra begyndelsen av den historiske tid, er det ikke mer end rimelig, at kirkelig skik har forplantet sig fra Skotland til Orknøerne og fra Orknøerne til Skotland. Om det første vet vi overordentlig litet, da det middelalderlige materiale for Orknøerne er saa fattig[1]. Noget bedre underrettet er vi om bevægelsen nordfra sydover, som væsentlig er knyttet til den hellige Magnus jarls navn.

Paa South Ronaldsay, den sydligste av Orknøerne, med den korteste overfart til Skotland, ligger i (eller ved) kapellet Ladykirk en 4 fot lang sten, spiss i begge ender; den heter St. Magnus's baat[2], og et par lokale traditioner vet at fortælle om den. Ifølge den ene skal Magnus, som saa mange andre hellige mænd hadde gjort før ham, ha brukt stenen til baat over Pentlandsfjorden og siden

---

[1] Et par løsrevne notiser i den skotske kirkes Statuta Generalia (S. cxiii og 111 f., 130).

[2] Mackinlay, Folklore of scottish lochs and springs, Glasgow 1893, s. 72 f. — Samme forf., Ancient Church Dedications in Scotland, Edinburgh 1910, s. 122.

ha baaret den til Ladykirk. Andre sier, at stenen egentlig er en forvandlet hval; hvalen hadde nemlig svømmet over fra Caithness med jarlen, mot at denne lovet at bygge en kirke til »Our Lady«. Senere skal bodfærdige syndere ha pleiet at staa barfotet paa denne sten.

I den nordligste del av Caithness, paa grænsen mellem Halkirk og Watten sogn, har der staat et hospital viet til St. Magnus, og endnu i det 19. aarhundrede holdtes der et aarlig »Magnusmarked« (fair) i Halkirk tirsdagen før 26. december[1].

Ja, selv i den keltiske litteratur har Magnusdyrkelsen sat sig spor i den vakre Magnushymne *A Mhànuis mo rùin*[2], hvor Magnus anropes som en frugtbarhetsguddom, som skal være god mot kvæget, gi regn og hjælpe dyr og planter til at vokse; og som i omtrent alle bønner paa folkesproget blir der bedt om hans direkte hjælp, ikke bare om hans forbøn hos gud.

Ogsaa om St. Olav finder vi slike lokale traditioner i det nordligste Skotland. Kirken ved Cruden i Aberdeenshire var viet til ham og har sikkert været meget gammel, omend traditionen om, at den er bygget til minde om danernes nederlag (»crow-dan«) ved Cruden i 1006 av kong Malcolm, som døde i 1033 eller 1034, 3 aar efter slaget ved Stiklestad, lyder litet rimelig[3]. I sognet findes en hellig kilde, som gaar under navnet St. Olav's well, og om hvem det heter:

St. Olav's well, low by the sea
Where pest nor plague shall never be.

---

[1] Mackinlay, The prereformation church and scottish placenames. 1904, s. 380 f. — Magnusdagen er egentlig den 13. december; men markedet er vel rimeligvis ældre end helgenens kultus.

[2] Henderson, The norse influence on celtic Scotland, s. 35.

[3] Proceedings of the society of antiquaries of Scotland, III, s. 144—

Og endnu holdes i mars maaned St. Olavs fair i Cruden.

Dette siste fører os over til den officielle skotske kirkeskik i katolicismens sidste dage, hvor St. Olavs fest merkelig nok blev feiret i slutten av mars. Der er her væsentlig to kilder, som kommer i betragtning. For det første er det Breviarium Aberdonense, som tilhører omtrent samme tid som Nidaros breviar og missale. Det blev trykt, vistnok i 1509, efter foranstaltning av biskop William Elphinstone[1], for at fri den skotske kirke fra den overvældende indflydelse fra Salisbury-(Sarum-)liturgien, som rigtignok ogsaa i sin tid hadde faat indpas av nationale grunde, som motvægt mot Yorks krav paa primatet over Skotland. Der er da al grund til at tro, breviaret indeholder en del vidnesbyrd om gammel skotsk kirkeskik.

Den anden kilde er et missale fra Nikolauskirken i Aberdeen, oprindelig trykt i Rouen 1506 efter Salisbury missalet, men med skrevne tilføielser[2]. Disse siste bærer, efter hvad skotske forskere har ment, spor av norsk indflydelse; men forøvrig er kalenderen i dette missale meget fordærvet og ganske overlæsset med fester.

I begge disse kalendere feires nu St. Olavs dag den 30. mars[3]; dog fastsættes der i breviaret, at hvis 30. mars falder i paasken eller paa søndag efter paaske, skal feiringen utsættes til efter denne søndag og da kun holdes med tre lectioner; de 9 lectioner, som normalt tilhører

---

149. — Mackinlay, Folklore of scottish lochs etc., s. 105. — Samme forf., The prereformation church etc., s. 21.

[1] Gjenoptrykt i London 1854 i to deler, pars hyemalis og pars estiva. — Det som angaar Olav er trykt i Metcalfe's Passio et miracula beati Olavi, s. 117 f. (jfr. s. 33 ff.).

[2] Proceedings of the society of antiquaries of Scotland, vol. 33 (1898—99), s. 440—60.

[3] Den 31., if. Registrum Episcopatus Aberdonensis, Edinburgh 1845, II, s. 7.

Olavsdagen, skal da i disse aar avholdes 29. juli, som ellers bare feires med memoria[1]. Nogen forklaring av denne kalendariske merkværdighet er jeg ikke istand til at gi. Muligens kunde man tænke sig, at marsmarkedet i Cruden er gammelt og senere har faat sit navn fra sognekirkens navnehelgen, og at saa festen fra Cruden av har brett sig over hele Aberdeen stift eller kanske snarere til byen Aberdeen, som ikke er mange mil borte[2].

At Magnusdagen feires som en større helligdag end Olavs (som festum duplex), og at man ikke bare feirer hans translation den 13. december[3], men tildels ogsaa hans dødsdag 16. april (som inferius duplex), er noksaa naturlig. Og likeledes, at Aberdeen-breviaret indeholder temmelig vidtløftige hymner til hans ære, mens der om Olav bare er optegnet en ganske kortfattet legende. Det er jo nemlig ganske tydelig, at denne kultus, som har været begrænset til det nordlige Skotland alene, er kommet fra Orknøerne, hvor selvfølgelig Magnus var ulike mer populær end Olav[4].

---

[1] Metcalfes avtryk av disse bestemmelser (anf. skr. s. 33) er ganske unøiagtig; det heter nemlig i Brev. Aberdonense under 30. mars: Si hoc festum sancti olaui vel festum sancti reguli infra passionem domini vel in ebdoma pasche aut in dominica octa. eiusdem contigerit nichil fiet de ipsis usque post octa. pasche et ibi tunc vbi conueniencius possunt celebrari: de ipsis fiat seruicium cum tribus lectionibus istius temporis. Sed cum Rxiis et v. paschalis temporis. Et ita faciendum est de omnibus aliis festis simplicibus ix. lectionum infra dictum tempus contingenti. Ad matuti. ix. lec. fiant. — Under 29. juli bestemmes saa, at i de aar hvor Olav har faat servitiet med de 9 lectiones i mars, skal han i juli bare ha en memoria, i de andre aar derimot 9 lectiones den 29. juli.

[2] Metcalfe kjender ogsaa et Olavsalter i S. Salvators College i St. Andrews.

[3] I Nikolasmissalet 12. dec.; i Liber Ecclesiæ Beati Terrenani de Arbuthnott (ed. A. P. Forbes, Edinburgh 1872) d. 14.

[4] Daae (Norges helgener, s. 206) sier, at ogsaa Magnus jarls

Av ganske anden karakter er den dyrkelse av de to norske helgener, som vi finder i England. Her er det Olav, som træer i forgrunden; han er kommet direkte fra Norge, og Magnus er nærmest et tilfældig paahæng til sin store landsmand. Uten interesse er hans kultus imidlertid ikke. I Sydskotland kjendes ingen Magnusdyrkelse, og av de tre Magnuskirker, vi vet om i England, ligger de to i det sydlige, en i London og en i Dorsetshire, og bare en nordpaa, i Bessingby i Yorkshire (East Riding)[1]. Nogen skibsfart fra Orknøerne til England i det 12. aarhundrede kan man vel neppe anta og en direkte utbredelse nordfra er neppe sandsynlig, naar der ingen spor er i Sydskotland og det nordligste England. Der er derfor neppe stor tvil mulig om, at Magnusdyrkelsen har naadd England fra Norge, og at saaledes den livlige handelsforbindelse mellem de to land ikke bare har medført paavirkning fra England til Norge, men ogsaa omvendt. At saa var tilfældet i vikingetiden og de nærmest derpaa følgende generationer, har længe været kjendt; men da Magnus jarl først blev skrinlagt paa Orknøerne i 1135, kan hans kultus tidligst være bragt fra Norge til England ved midten av det 12. aarhundrede[2]; endnu dengang gik der altsaa en slik kulturstrøm over Nordsjøen.

Det er sikkert nok fra Vestlandet i Norge, denne kulturstrøm utgik. Bortset fra, at Magnus naturligvis — som de andre av den norske kirkes helgener — har sit alter i Nidaros domkirke[3], er de faa spor av hans dyr-

---

søstersøn, den hellige Ragnvald, blev dyrket i Skotland, men uten at anføre noget bevis.

[1] Frances Arnold-Forster, Studies in Church Dedications, London 1899, II, s. 455—60.

[2] Men heller ikke meget senere; i 1203 eksisterer Magnuskirken ved London Bridge alt (Metcalfe, Passio etc., s. 119).

[3] NgL. 2. R. I, 2, s. 257, 279 o. s. v.

kelse i Norge, som kan lokaliseres, henlagt til Vestlandet. I almindelighet feires i den norske kirke bare hans dødsdag (16. april); kun et par brev fra Voss viser, at man der ogsaa har kjendt hans translationsdag (13. december, som ellers gjerne betegnes som Luciadagen)[1]. I Urnes kirke i Sogn findes en runeindskrift med Magnus den helliges navn; og i den anledning peker Magnus Olsen ogsaa paa andre vidnesbyrd om livlig forbindelse mellem Orknøerne og Sogn i middelalderen[2]. Fra disse trakter er det da vel, Magnusdyrkelsen i det 12. aarhundrede har naadd England.

Hvorlænge denne kultus saa har holdt sig derover, kan ikke sis med absolut sikkerhet, men sandsynligvis like til reformationen. Henry Machyn, som var borger i London og har efterlatt sig en utførlig og meget interessant dagbok fra aarene 1550—63, fortæller under 1559, at den 16. september blev paa hjørnet av »Fystreet« opbrændt (billeder av) Kristus paa korset, Maria, Johannes og St. Magnus[3], og der er neppe grund til at tvile paa, at han her sigter til orknøjarlen Magnus, som hadde sin kirke like ved London Bridge, og ikke til en av de andre helgener av samme navn.

En ganske anden rolle end Magnus spiller imidlertid Olav i England. Og han har været populær der baade i angelsaksertiden og efter den normanniske erobring. Mindst 15 kirker til hans ære kjendes i England[4].

Det ældste vidnesbyrd er vistnok meddelelsen om, at den bekjendte earl Siward av Northumbria († 1055) paa Ed-

---

[1] G. Storm i Hist. Tidsskr. 3. R. II, s. 103.

[2] M. Olsen, Runeindskrifterne i Urnes kirke i Sogn, i Fortidsmindeforen.s Aarsberetn. 1907, s. 133 f., 160.

[3] Diary of H. M., Citizen of London, 1550—1563, ed. J. G. Nichols, London 1848, s. 209.

[4] Fr. Arnold-Forster, Studies in Church Dedications, II, s. 451 ff.

ward Confessors tid bygget en Olavskirke i York, hvor han selv blev begravet; alt i 1098 skjænket imidlertid kong William Rufus Olavskirken til det store St. Marys abbey[1], og bare en liten sognekirke i nærheten (Marygate) bevarer endnu den norske helgens navn. Kanske har ogsaa Siwards kjærlighet til Olav gaat over paa sønnen, Valtjov jarl. Under de urolige tider nærmest efter 1066 opholdt denne sig hyppig i Lincolnshire, hvor han blandt andet skjænket store gaver til Crowland kloster[2], og kanske skriver den sig fra hans tid, den gamle stenstatue paa Crowland Bridge. Den fremstiller en mand med et digert brød, og en lokal tradition har antat den for at fremstille St. Olav, hvis navn er blit omdannet til Holofius; og av folkefantasien er saa dette navn sat i forbindelse med ordet brød, *loaf*[3].

Likeledes fra angelsaksisk tid skriver sig den votivmesse til hans ære, som foreskrives i The Red Book of Derby, et haandskrift fra Winchester diøcese, som maa være skrevet omkring aar 1061, og hvor Olav ikke bare er den seneste helgen som er optat, men ogsaa den eneste ikke engelske[4]. — Og endelig er ogsaa Olavskirken i Exeter ældre end 1066[5].

Har normannererobringen muligens bragt en reaktion, var denne ialfald ikke langvarig. Den stadige forbindelse med Norge, som vi hører om alt i Henrik I's dage[6] og siden stadig hyppigere under Henrik II og hans efterfølgere, maa ha holdt Olavsforestillingen levende. Beteg-

---

[1] Monasticon Anglicanum (utgaven av 1846), III, s. 546.

[2] Worsaae, Minder om danske og norske i England, s. 169—174.

[3] J. Gunn, Illustrations of the Rod-screen of Barton-Turf, Norwich 1869. — Kunst og Kultur, 1911, s. 50 f.

[4] The Leofric Missal, ed. F. E. Warren, Oxford 1883, s. 274. — Jfr. A. Aall i Hist. Tidsskr. 3. R. IV, s. 357—69.

[5] Dansk Hist. Tidsskr. 5. R. I, s. 563, anm. 5.

[6] D. N. XIX 32.

nende for den rolle, han spiller i engelsk tankegang som hele Nordens egentlige centrum, er fortællingen i Maistre Geffrei Gaimars digt L'estorie des Engles[1] om Svein Tjugeskjægs død:

I York blev han begravet; men saa, efter ti aar eller mer, tok danerne op hans ben; de blev bragt til Norge, til St. Olav, der blev de lagt; i St. Peters minster laa han, da danerne tok ham bort. — Dette digt er skrevet i aarene mellem 1135 og 1147.

Under Henrik II blev der, efter erobringen av Irland, anlagt et Olavskloster i Dublin, og dette, som var grundlagt fra Bristol av, vedblev altid at staa i forbindelse med augustinerklostret i denne by, som vel var moderstiftelsen, helt til det blev inddrad under Henrik VIII[2].

Endnu fra begyndelsen av det 13. aarhundrede hører vi om, at der stiftes et kloster til Olavs ære, i Herringflete, paa grænsen mellem Norfolk og Suffolk[3]. Engelske forfattere har, tiltrods for at det uttrykkelig angis grundet av Roger FitzOsbert kort efter 1216, ikke anset dette for mulig. De har ment, at alle kirke- og klosterstiftelser til Olavs ære i England — hvorav størsteparten overhodet ikke lar sig datere — maatte gaa tilbake til den angelsaksiske tid, hvor nordboerne endnu indtok en særstilling inden det engelske folk. Og de har støttet dette med at henvise til, at alle Olavskirkerne — paa en

[1] Utgit blandt Rerum Brittanicarum Medii Ævi Scriptores (vv. 4162—69).

[2] J. P. Rushe, A. Second Thebaid, Dublin & London 1905, s. 59, anm. — J. T. Gilbert, A History of the City of Dublin, 1854, I, s. 48 ff. — Stykker av Olavs klær opbevartes ogsaa som relikvier i Trefoldighetsklostret i Dublin fra biskop Donatus's († 1074) tid av (The Book of Obits and Martyrology of the Cathedral Church of the Holy Trinity, ed. Crosthwaite and Todd, Dublin 1844, s. 4, 141, lxvi f., lxxx ff.).

[3] The Victoria History of Suffolk, London 1907, II, s. 100.

nær — laa ved sjøen, altsaa paa steder, hvor vikingerne og deres efterkommere kunde antas at være mer eller mindre raadende. Og de har derfor hævdet, at klosteret i Herringflete ikke kunde være nogen ny stiftelse, men bare en ombygning og utvidelse av en ældre, som vi rigtignok ikke vet nogetsomhelst om.

Det forekommer mig ganske overflødig paa denne maate at omtyde kildens ord. Trods de omhyggeligste gravninger av den nuværende eier av ruinerne, dr. Wynne, har det ikke været mulig at finde nogensomhelst levninger av et ældre anlæg. Har der kunnet anlægges et Olavskloster i Dublin mot slutningen av det 12. aarhundrede, og har ved den samme tid Magnus's dyrkelse faat indpas i England fra Norge av, kan der ikke være noget i veien for, at der i begyndelsen av det 13. aarhundrede blev anlagt et kloster til den norske helgens ære[1].

Er dette imidlertid rigtig, har det sin ikke ringe interesse ved at vise, hvor langt ned i tiden norsk paavirkning har gjort sig gjældende i England. I det 12. og 13. aarhundrede maa en slik paavirkning væsentlig ha virket gjennem handelsmænd. Og det er der ogsaa adskillig, som tyder paa. Herringflete kloster ligger like ved den

---

[1] Fra begyndelsen av det 13. aarhundrede skriver sig ogsaa det manuskript med Olavslegender, som har tilhørt Fountains Abbey ved York, og som er en avskrift av et verk av erkebiskop Eystein (se Metcalfe, Passio et miracula beati Olavi, indledningen). I et psalterium, som oprindelig er skrevet til bruk for Henrik III, og som nu opbevares i British Museum (Harleyan MS. 745), er der med en haand, vistnok fra 13. aarhundrede, gjort en del kalendertilføielser, deriblandt: $^{16}/_{4}$ Magni ducis m., $^{15}/_{5}$ Sancti Halluardi martyris, $^{8}/_{7}$ Sanctorum in selio, $^{29}/_{7}$ Olaui regis et martiris (Dansk Hist. Tidsskr. 8. R. III. s. 233 f., anm.). Jfr. ogsaa H. G. Leach: The relations of The Norwegian with the English church. Proceedings of the American academy of arts and sciences, XLIV, nr. 20.

store havneby Yarmouth, hvor nordboerne stadig kom paa sine handelsfærder, og har ogsaa hat bekvem adkomst til Norwich[1]. Det store flertal av Olavskirkerne laa i større byer: mindst fire i London, to i Norwich[2], en i Chester, en i Exeter, en i Chichester; og de fleste landsbykirker laa nær sjøen, paa steder som laa bekvemt til for skibsfarten: Ruckland i Lincolnshire, Creeting i Suffolk, Gatcombe paa Isle of Wight og Poughill nær Bude i North Cornwall[3]. Ingen av disse kirker lar sig datere; men Miss Arnold-Forsters formodning, at de fleste av dem gaar tilbake til den tid, danerne hadde magten i England, forekommer mig høist usandsynlig. Der er ingen holdepunkter for, at danerne har utbredt Olavsdyrkelsen utenfor sit eget land og heller ikke for, at Olav var kjendt som helgen i Danmark selv, alt før Hardeknuds død i 1042. De ældste vidnesbyrd om, at St. Olav nød dyrkelse i England, tilhører som ovenfor nævnt 50- og 60-aarene i det 11. aarhundrede. Og nogen av disse kirker kan naturligvis godt være anlagt i de aar.

Men neppe alle, eller endog de fleste. Edward Confessors 24-aarige regjeringstid er for kort til, at man kan anta den har rummet anlægget av 4 Olavskirker i London[4]. Og hvad skibsfarten fra Norge angaar, saa vet vi

---

[1] Om Herringflete se mine bemerkninger (To Olavsbilleder fra England) i Kunst og Kultur, 1911, s. 49 f.

[2] Blomefield, History of Norfolk (utgaven fra 1806), IV, 2, s. 65 og 475. — Ved den ene av disse kirker omtales der i 1501 ovenikjøpet et Olavsgilde.

[3] Alle disse dedikationer er samlet av Miss Arnold-Forster (anf. skr. II, s. 451 ff.). — Alle oplysninger, jeg ikke citerer anden hjemmel for, har jeg fra hendes bok, som rigtignok er meget ukritisk og maa brukes med forsigtighet.

[4] Kan man tro Snorre (Harald Haardraades Saga, kap. 57), skal der under Harald Haardraade ha eksisteret én Olavskirke i London, og det kan neppe ha været den ved London Bridge.

jo litet om den i det 11. aarhundrede; men alt taler dog for, at Magnus den godes og Harald Haardraades regjeringer ikke har været den tid, hvor den blomstret livligst. Endelig kan ogsaa nævnes, at ingen av de bevarede Olavskirker gaar tilbake til tiden før erobringen, mens ialfald en enkelt (Fritwell) er bygget i den ældste normanniske stil. Kort sagt, den periode hvor Olavsdyrkelsen sterkest har bredt sig i England, er vistnok de halvandet hundrede aar eller saa nærmest efter den normanniske erobring, og i hele denne tid er det meget som taler for, at den har bredt sig ved direkte paavirkning fra Norge og ikke fra et eller flere oprindelige dannede centrer i England selv.

Et par slike centrer har imidlertid eksistert og forplantet Olavsdyrkelsen, ikke saa meget utover i rummet som nedover i tiden. Deriblandt er da først at nævne London, hvor der endnu i det 19. aarhundrede er opført to forstadskirker, som bærer Olavs navn[1]. I Londons »Ghetto«, Old Jewry (ved Cheapside), laa den ene Olavskirke, som nævnes første gang paa Edward I's tid[2], og i City selv desuten kirkerne i Hart Street og Silver Street. Straks utenfor City, i Southwark, ved sydenden av London Bridge, ligger endnu Olavskirken i Tooley Street[3]. Ved nordenden av London Bridge ligger Magnuskirken i London, og selve centrum i Londons gamle sjøhandel var saaledes flankeret av to kirker, viet til norske helgener. Til kirken i Silver Street knytter sig en fortælling fra katolicismens siste dage, som ofte citeres i England.

Da Mary »den blodige« gjenindførte katolicismen i

---

[1] I Stoke-Newington og i Mile End, East London. Ialfald den siste har sit navn, fordi den er bygget for midler, som tilhørte den gamle Olavskirke i Hart Street.

[2] Liber custumarum, ed. Riley, s. 230.

[3] Tooley er den almindelige engelske forvanskning av »St. Olave«, likesom Tullock (Toolog) er den irske.

England, vilde hun ogsaa puste liv i de gamle katolske fester, helgendage, mirakelskuespil o. s. v., og dette kom ogsaa St. Olav til at nyde godt av. Den 29. juli 1557 fortæller nemlig den før nævnte dagboksforfatter Henry Machyn[1], at der ved Olavskirken i Silverstreet blev opført et skuespil, et »miracle«, som formodentlig har behandlet emner av helgenkongens liv og jertegn.

Til disse Olavskirker i London kommer endelig en i Queenhithe, paa vestsiden av Breadstreet-Hill, som nævnes i Liber custumarum under Edward I, men alt meget tidlig blev slaat sammen med en nærliggende Nikolauskirke[2]. Og et »chantry« i St. Pauls katedral, som vi ikke kjender alderen paa, men som i 1391 blev inkorporeret i det almindelige kirkegods, fordi det var saa litet[3].

Det andet centrum for Olavs kultus i England er distrikterne paa grænsen mellem Norfolk og Suffolk. Vi har alt nævnt de to kirker i Norwich[4], kirken i Creeting og den vigtigste av dem alle, augustinerklostret i Herringflete. Kystlinjen har her i det flate land med de mange

---

[1] Strype, Historical Memorials Ecclesiastical and Civil. London 1721. Fol. Vol. III, s. 379 (efter Diary of H. M., som netop for disse dage har flere huller, men som paa Strypes tid forelaa fuldstændig; se utgaven s. 145): On the same 29th of *July*, being *S. Olave's* Day, was the Church holy Day in Silverstreet, the Parish-Church whereof was dedicated to that Saint. And at Eight of the Clock at Night began a Stage-Play of a goodly Matter [relating, 'tis like, to that Saint] that continued unto Twelve at Midnight; and then they made an End with a good Song. — Ordene i [ ] er vistnok tilføiet av Strype.

[2] Munimenta Gildhallæ Londoniensis, s. 230, 233, 235. — Metcalfe, Passio, s. 34.

[3] Calendar of the patent Rolls, Richard II, IV, s. 421.

[4] Ogsaa i Kings Lynn, ved den havn, hvor der i det 13.—14. aarhundrede var størst trafik av norske skibe, har der kanske været en Olavskirke; ialfald nævnes i 1308 et jordstykke (fleet), som kaldes St. Olavs (D. N. XIX nr. 462).

vandløp forandret sig meget. Ruinerne av det gamle priori ligger nu fem engelske mil fra sjøen, men like ved et aaløp, hvis dalføre danner en bekvem passage op til Norwich. Endnu den dag i dag markeres dette naturlige topografiske knutepunkt derved, at her, ved »St. Olave's junction«, møtes to jernbanelinjer. Men i tidligere tider, da klostret laa ytterst paa en landtunge og aaløpet var et sund, da maa der ved det gamle færgested og senere over St. Olave's Bridge ha gaat stor trafik. Skibene var mindre og vandløpene dypere dengang, og over the Norfolk Broads lot det sig gjøre at seile op til Norwich[1]. Det blev derfor sikkert indbringende, da prioren i 1226 fik kongelig licens til at holde et aarlig marked paa Olavsdagen[2], omend markedet formodentlig har tapt i betydning, eftersom kystlinjen forandret sig. Dog maa klostret ha bevaret en viss rigdom endnu henimot reformationstiden, idet visse dele av ruinerne endnu tydelig viser, at de har været bygget i Tudor-stil.

Ikke langt unda, 16 engelske mil, ligger paa den høieste plads i egnen Barton Turfs Mikaelskirke. Paa et »side-screen«, som skilte mellem to kapeller, har man i denne kirke fundet en panelmaling[3] fra det 15. aarhundrede med 4 hellige konger: St. Edmund, St. Edward Confessor, St. Holofius og Henrik VI av England. Denne siste, svake og uduelige regent døde i 1471, og Henrik VII gjorde senere forsøk paa at faa ham kanoniseret, hvad paven, Alexander VI, ikke var helt uvillig til. Det blev imidlertid ikke noget av, og billedet av Henrik VI maa derfor være fra de siste aar av det 15. aarhundrede;

[1] Svein Tjugeskjæg skal ha passert den vei, klods forbi Herringflete, med sin flaate.

[2] Rotuli Litterarum Clausarum, London 1844, II, s. 105.

[3] J. Gunn, Illustrations of the Rood-screen at Barton-Turf, Norwich 1869. — Kunst og Kultur, 1911, s. 50.

de tre andre konger er vistnok omtrent et halvt aarhundrede ældre. Det vidner ganske sterkt om Olavs stilling i England, at endnu i det 15. aarhundrede er han den hellige konge, man først tænker paa at fremstille sammen med landets egne.

Den eneste Olavskirke i England som ikke ligger ved sjøen, er Fritwell i North Oxfordshire[1]; men den ligger ogsaa saa langt fra sjøen som det omtrent gaar an at komme i England. Det eneste spor av nordisk paavirkning i nærheten er en »manor«, en herregaard, i landsbyen Barford St. Michael, nogen mil længer vest, som ogsaa bærer St. Olavs navn. Den kirke, som nu staar i Fritwell, er fra det 12. aarhundrede, men her inde i landet er det kanske rimelig at anta, at Olavs kultus maa skrive sig fra en tid, da nordboerne indtok en særstilling i England, altsaa fra før erobringen. Det er ikke godt at se, hvordan norsk paavirkning skulde kunne ha naadd til Fritwell i det 12. aarhundrede.

I denne fattige lille avsidesliggende landsby har Olavsdyrkelsen holdt sig med utrolig seighet. I den gamle kirkebok finder man under 20. nov. 1720, midt imellem kollekter til fattige og brandlidte i sognet selv, en kollekt »upon St. Olave's church near York«; denne rørende søsterfolelse overfor en anden kirke viet den samme helgen indbragte 2 sh. 6 d. Endnu den dag i dag feires Olavsdagen som en stor festdag i sognet[2]. At det ikke er nogen moderne, lærd gjenoplivelse kan man se av den ting, at den feires første søndag efter den 8. august[3];

---

[1] Se Tidens Tegn for 9. sept. 1910, og North Oxfordshire Archaeological Societys aarsberetning for 1882 og 1903.

[2] Ogsaa i Herringflete feires Olavsdagen paa en vis; men det er noget helt nyt, indført av den nuværende eier av ruinerne, og har ingenting med virkelig Olavskultus at gjøre.

[3] Der var 11 dages forskjel mellem den julianske og den gre-

slike nymodens paafund med at forandre almanakken har bønderne i Fritwell ikke villet være med paa, og den nuværende prest har forgjæves forsøkt at faa den flyttet til 29. juli; alt hvad han har opnaadd, er at ha faat den henlagt til en søndag. Dagen feires nu med, at prest og menighet gaar i procession rundt kirken, presten iført en — moderne — kaape med et broderet Olavsbillede.

Godt mulig, at det billede jeg har forsøkt at gi, kunde gjøres endda rikere, at der kunde samles endnu flere træk. Men bare av det jeg har fremdradd, tror jeg, det vil fremgaa at i kulturforbindelsen mellem Norge og England i middelalderen var Norge ikke udelukkende mottagende. I det 12. aarhundrede like saa litet som det hadde været det i det 9. og 10.

---

gorianske kalender, dengang kalenderreformen blev indført i England (1752).

LITTERATUR.

Eduard Fueter: Geschichte der neueren Historiographie. Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte, hg. von G. von Below und F. Meinecke. Verlag von R. Oldenbourg. München und Berlin 1911.

I den av de to Freiburgerprofessorer G. von Below og F. Meinecke utgivne »Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte« er der kommet flere haandbøker, som er av stor nytte for de studerende. Andre som Schaubes »Handelsgeschichte der romanischen Völker« har i ikke liten grad fremmet den videnskabelige forskning. Det verk, som her skal omtales, kan med utbytte læses av alle, som har interesse for historie. Det er en fængslende og velskrevet bok, og dog maa enhver, som læser den og som tilhører en liten nation, nedlægge indsigelse mot den. Boken behandler historieskrivningen fra Petrarca og de florentinske humanister og ned til begyndelsen av 1870-aarene. I en medfølgende kort oversigt over bokens indhold heter det: »Ausgeschlossen sind nur lebende Autoren; von den grossen Historikern des 19. Jahrhunderts wird man dagegen keinen vermissen«. Hvis det hadde staat: »Av de store historikere i det 19de aarh. vil man ikke savne nogen av dem, som har skrevet paa fransk, tysk eller engelsk«, da hadde uttrykket været rigtig. Men ingen upartisk forsker vil negte, at der i de nordiske lande, og i Holland og Belgien har været historieskrivere, som i betydning kan maale sig med de største i Frankrike, Tyskland og England. — Jeg skal bare fra det 18de aarh. minde om Ludvig Holberg og Hans Gram. Og i det 19de aarh. kan vel mænd som P. A. Munch, Caspar Paludan-Müller, C. F. Allen og Geijer stilles ved siden av de bedste av de store kulturlandes historieskrivere. Fueter taler utførlig om Buckle og om Lecky, hvem han kalder

Buckles »getreuesten Schüler« (s. 580). Men han nævner ikke Sars's »Udsigt over den norske Historie«, hvor dog Comtes og Buckles tanker med størst konsekvens er gjennemført, det mest filosofiske historiske arbeide i det 19de aarhundrede, som det med rette har været kaldt. Overhovedet nævnes i det sidste aarhundrede ingen historikere, som ikke har skrevet paa et av de store kultursprog. Derimot omtales — man skulde næsten tro det var av høflighet mot Amerika — de amerikanske historieskrivere temmelig utførlig: mænd, som Prescott, en av de romanskrivende historikere, og Bancroft, forfatter av den lange og ufilosofiske »The History of the United States«. At Motley, forfatter av »The Rise of the Dutch Republic«, som ogsaa er oversat paa norsk[1], og av »History of the United Netherlands« osv., nævnes, er naturligere. Han var en betydeligere og alvorligere forsker end hans to nævnte landsmænd.

Dog vil vistnok mange mene, at den hollandske historiker Fruin, som delvis har behandlet samme emner, var en større historieskriver og historieforsker. Av nederlændere omtales bare Hugo Grotius. — Forfatteren nævner ogsaa en del retshistorikere, mænd som K. F. Eichhorn og Savigny. Derimot taler han ikke med et ord om Konrad Maurer. Det tør hænde, at Maurers betydning for tysk historieskrivning ikke har været stor. Men der findes mellem ældre tyske videnskabelige verker faa, som er saa strengt videnskabelige som Maurers »Bekehrung des norwegischen Stammes zum Christenthume«. — Fueters verk gaar, som nævnt, til begyndelsen av 1870-aarene. Det er derfor ikke let at skjønne, hvorfor nogle faa yngre forskere, hvis verker falder i 1880- og 1890-aarene, er tat med, mænd som franskmændene Brunetière, den bekjendte literaturhistoriker, og Albert Sorel og den engelske retshistoriker Maitland. Forfatteren omtaler Maitland som en slags elev av Fustel de Coulange. Derimot nævner han ikke sammenhængen mellem Maitland og Sir Henry Maine, forfatteren av »Ancient Law«, en av de mænd, som merkelig nok ikke nævnes. Av englændere kunde man kanske ogsaa ha ønsket at den økonomiske historieskriver Thorold Rogers var tat med.

[1] J. L. Motley, Nederlandenes Frihedskamp I—II, overs. ved Peder Ulleland. Bibliothek for de tusind hjem.

De første 136 sider, eller omtrent en fjerdedel av boken, omhandler den italienske historieskrivning i renæssansen, fra Petrarca og Boccaccio av; humanismen utenfor Italien fylder omkr. 40 sider, — tilsammen knapt tyve sider mindre end avsnittet om historieskrivningen i det 19de aarh., som bare fylder omkr. 190 sider. Dette er et misforhold. Selv om de tidligere avsnit av boken indeholder meget godt og værdifuldt, vilde dog de fleste læsere ha foretrukket en utførligere behandling av historieskrivningen fra Voltaire av. Selve verkets anlæg gjør ogsaa, at mange betydelige forskere, som ikke samtidig var historieskrivere, men bare kritiske forskere og utgivere, enten slet ikke nævnes eller bare omtales i forbigaaende. Dette gjælder englændere som Hakluyt, utgiver av »Principal Navigations« og Thomas Rymer, utgiver av den store diplomsamling »Foedera, Conventiones, Litteræ etc. inter Reges Angliæ et alios quosvis Imperatores etc.«, og tyskere som Pertz, grundlæggeren av »Monumenta Germaniae historica«. For renæssansetiden gaar derimot forfatteren anderledes frem. Der medtar han ogsaa kritiske forskere som Laurentius Valla. Forskning, utgivervirksomhet og historieskrivning hænger dog ogsaa i vor tid saa nøie sammen, at man ikke let ser de fremskridt, som den historiske videnskap har gjort, hvis man behandler historieskrivningen som et isoleret fænomen.

Bortset fra disse principielle indvendinger eier imidlertid Fueters arbeide mange udmerkede egenskaper. Det er klart, knapt og velskrevet og holder sig altid til det væsentlige. Dommene er ofte strenge, men i regelen retfærdige. For første gang faar vi dog i dette verk en sammenhængende fremstilling av historieskrivningens historie, sét ikke efter lande og nationer, men efter hovedretninger og ledende mænd. Avsnittet om den italienske historieskrivning i renæssansetiden, som forfatteren tydeligvis har viet et indgaaende studium, bringer en hel del nyt og utfylder paa en fortjenstfuld maate ældre arbeider. Udmerket er saaledes skildringen av Machiavelli som historieskriver. Machiavellis betydning er kort og fyndig uttalt i følgende ord (s. 67): »Seit Aristoteles und Polybius ist Machiavelli der erste, bei dem sich Ansätze zu einer naturgeschichtlichen Betrachtung der Geschichte findet.« Særlig vil man dog kanske i dette avsnit lægge merke til den indgaaende karakteristik av

Guicciardini. Siden Ranke i 1824 utgav sit skrift »Zur Kritik neuerer Geschichtsschreiber«, har det været skik at tale nedsættende om Guicciardini og dennes »Istoria d'Italia«. Selv hos en saa kritisk forsker som Kr. Erslev (»Det sekstende Aarhundrede«, Kjøbenhavn 1910 s. 3) heter det: »Guicciardinis Historieværk viste sig da i det hele saa langt fra at være en første Rangs Kilde, at det tværtimod maatte betragtes som et Værk, der overvejende hvilede paa tidligere Beretninger, valgte ganske uden Prøvelse og ofte meget uheldigt; Talerne var retoriske Stilprøver, hverken mer eller mindre.« Fueter mener derimot, at Ranke i sin dom har skutt over maalet. Han siger (s. 71): »Den som ikke kjender Guicciardinis verk, vil av Rankes fremstilling faa indtrykket av en klosset og uredelig kompilation, medens dog ingen samtidig historiker kan maale sig med G. i omhyggelig og kritisk benyttelse av kilderne.« Guicciardini er efter Fueters mening »den første alvorlige forsker, som har behandlet et universalhistorisk emne«. Streng er ogsaa dommen over nyere arbeider om renæssansen og dens historieskrivning, særlig over Georg Voigts »Die Wiederbelebung des klassischen Altertums« og »Enea Silvio de' Piccolomini« (s. 15 f.). Over den italienske historieskrivning i renæssansetiden fældes følgende, utvilsomt rigtige dom, at den som sit maal ikke satte sig sandhetserkjendelse, men forherligelse av fortiden og av fædrelandets politik og dets helter. Derimot utskiller den konsekvent alt overnaturlig og enhver »indgripen av forsynet« [1].

Det følgende avsnit om den humanistiske historieskrivning utenfor Italien vil rimeligvis synes de fleste for utførlig i forhold til emnets betydning. Schweiziske historieskrivere fra 16de aarh. f. eks. har dog bare lokal betydning. At opta en skandalskriver som Brantôme i et verk om historieskrivningen synes ogsaa unødvendig.

Om historieskrivningen fra motreformationen av og til oplysningstiden uttaler forfatteren, at den tidligere næsten grænseløse ytringsfrihet nu ophørte; alle dens historikere maa, med undtagelse av de som skrev i Holland, »indtil det

---

[1] Denne fortjeneste maa ogsaa indrømmes de bedste islandske historieskrivere. Mænd som Are Frode og Snorre kan i historisk kritik maale sig med renæssansens mænd.

motsatte bevises, altid gjælde for officiøse eller i det mindste for regjeringsvenlige«. Samtidig fremhæver dog forfatteren bl. a. betydningen av jesuiternes virksomhet som historieskrivere. Oplysningstidens betydning for historieskrivningen fremhæves ogsaa, og kanske sterkere end i ældre arbeider. Voltaires »Siècle de Louis XIV« kalder forfatteren »das erste moderne Geschichtswerk«. — Ogsaa skotlænderen Robertson og især hans »History of the Reign of the Emperor Charles V« faar fortjent anerkjendelse. Gibbons »History of the Decline and Fall of the Roman Empire« sætter derimot forfatteren ikke saa høit. Her er dommen kanske ikke helt retfærdig. Selve den opgave Gibbon satte sig, gjør dog, at han maa regnes til de aller betydeligste historieskrivere. I alle tilfælder synes det ikke helt retfærdig at behandle en mand som tyskeren August Ludwig Schlözer (1735—1809) lidt utførligere end Gibbon. Derimot har forfatteren vistnok ret, naar han (s. 399) fremhæver, at Rousseau som historieskriver ikke fandt nogen betydelig efterfølger i Frankrike, mens han i Tyskland dannet skole. Mellem tyske historikere av Rousseaus skole vier han især Johannes von Müller [1] en indgaaende omtale. Dommen er streng, men vistnok retfærdig, selv naar det heter (s. 403 f.): »I lang tid gjaldt han for den største tyske historiker og var saa populær som neppe nogen av hans rivaler; nutidens forskning kan neppe ta ham alvorlig som historiker.«

Efter den franske revolution fulgte romantiken som en reaktion mot oplysningstiden. Det er en utbredt tro, at romantiken netop for historieforskningen betegnet et stort fremskridt fra oplysningstiden. Fueter nedlægger indsigelse mot denne opfatning og siger (s. 417): »Man kann bezweifeln, ob sie (ɔ: die romantische Geschichtstheorie) als Ganzes genommen einen Fortschritt bedeutete«. Forfatteren gaar kanske for vidt i den motsatte retning. Den romantiske historieforsknings betydning ligger i mine øine især deri, at den har utvidet historiens omraade. Uten romantiken vilde neppe arkæologien være blit en videnskap eller folkeminderness betydning for historieforskningen ha været anerkjendt.

[1] Johannes Müller, f. i Schaffhausen 1752, død i Kassel 1809, forfatter av »Geschichten schweizerischer Eidgenossenschaft« og av »24 Bücher allgemeiner Geschichten«.

Paa den anden side har forfatteren visselig ret i, at romantikens opfatning av historien paa mange maater var naiv. Den trodde paa overnaturlige kræfter, en »hemmelig visdom«, som ledet historien, og utviklet bl. a. en lære om den »fundamentale forskjel mellem nationerne« og kom derved til at bestride individets ret til at motsætte sig det »historisk tilblevne«. »Die Geschichtsschreibung der Romantik stützte sich ebenso einseitig, wenn nicht noch einseitiger, auf die beschränkte Erfahrung der jüngsten Vergangenheit als die Aufklärung.« Forfatteren fremhæver ogsaa (s. 575 ff.) manglerne ved den historieskrivning, som opstod under indflydelse av naturvidenskabelige teorier og sociologiske systemer, særlig Comte og Darwin. Han fremhæver, at »grundlæggerne av den naturhistoriske methode ikke bare paastod, at historiske love var mulige, men endog mente at ha opdaget slike, før de ordentlig hadde undersøkt det historiske stof«. Dog indrømmer forfatteren, at den naturvidenskabelige retning har gjort megen nytte, bl. a. ved at fremhæve det milieu, hvori de historiske personer levet, og ved at henvise til betydningen av de i folkets brede lag raadende anskuelser. Naar det siges (s. 577), at retningen næsten bare fandt tilhængere i Frankrike og England, da er dog dette ikke rigtig. Vi vet alle, at Sars tilhører denne retning; ogsaa belgieren Vanderkindere, forfatter av »Le siècle des Artevelde«, var, som man især ser av hans efterladte skrifter, sterkt paavirket av den. Forfatteren nævner bare Buckle, Lecky, Leslie Stephen og Taine.

Flere av karakteristikerne av de nyere historieskrivere synes udmerkede. Interessant er saaledes sammenstillingen mellem Niebuhr og Justus Möser, forfatteren av »Osnabrückische Geschichte« (f. 1720, † 1794). Med rette fremhæves, at Niebuhr med forkjærlighet skildrer Rom, saalænge det var et bondesamfund, og at dette hænger sammen med hans avstamning fra frie bønder i Ditmarsken. Jeg kan ogsaa fremhæve de ypperlige karakteristiker av Sybel, Treitschke og Mommsen. Med rette nævner forfatteren, at metoden i de tre første bind av Mommsens »Römische Geschichte« er en anden end i femte bind. »Hans verk blev en torso, dog vel især fordi han raskt hadde skiftet mening om historieskrivningen. . . . . . Det beundringsværdige femte bind, som handler om provinserne fra Cæsar til

Diocletian og indordner den ydre historie under disse, er desværre blit et brudstykke. Vi ser bare delene, ikke det hele. Men det er et brudstykke, som i langt høiere grad end de foregaaende bind bærer spirer i sig for fremtiden.« Streng er især dommen over Carlyle, men ikke uretfærdig: »Den videnskabelige historieforskning kan ikke anerkjende ham som en forsker, der stræbte efter sandhet og erkjendelse; den kan bare betragte ham som en prædikant, som søgte trøst i historien, og som gjorde historiske gjenstande til tekst for opbyggelige betragtninger.« Dommen over Janssen, som karakteriseres som »durch und durch ein Tendenzschriftsteller«, vil kanske ogsaa synes mange noget streng [1].

Boken slutter med nogen almindelige bemerkninger om historieskrivningen efter 1870. Bl. a. nævnes, at den historiske synskreds er blit utvidet, saa den nu ikke længer bare omfatter Europa. Indflydelsen fra den moderne etnografiske forskning fremhæves ogsaa. Vigtigere er dog, synes mig, indflydelsen fra arkæologisk forskning. Den som f. eks. vil skrive om Norges historie i middelalderen, kan ikke længer bare holde sig til sagaer, love og aktstykker, med andre ord til de trykte kilder. Han maa ogsaa undersøke fortidslevninger: Trondhjems domkirke, utgravninger paa Tyskebryggen i Bergen, kirkeinventarer, myntfund o. s. v. Ogsaa den økonomiske historieskrivning har, som forfatteren fremhæver, i den sidste menneskealder vundet en bredere plads. Vor tid eier neppe nogen historisk forsker, hvis navn er kjendt eller hvis verker er læst som Mommsens eller Macaulays. Men den sidste menneskealder har utvidet og utdypet forskningens omraade, saa det omslutter alle sider av det menneskelige samfund. Historiens fremtidsopgave angir Fueter i følgende ord: »Es ist kein Grund vorhanden, warum nicht eine geschichtliche Darstellung entstehen sollte, die man Darwins *Abstammung des Menschen* oder Helmholtz' *Lehre von den Tonempfindungen* zur Seite stellen könnte. Um so weniger, als die bisherige Historiographie Leistungen aufzuweisen hat, die diesem Ziele nahekommen«.

Fueters verk vender sig vel først og fremst til fagmænd. Det vil læses med utbytte av alle historielærere.

---

[1] Johannes Janssen, f. 1829, † 1891, skrev fra katolsk standpunkt »Geschichte des deutschen Volkes«, fra det 15 aarh. av.

Men ogsaa den almindelige historieinteresserte læser vil ha glæde av at stifte bekjendtskap med denne klart og knapt skrevne, fængslende bok. *Alexander Bugge.*

Ellen Jørgensen: Meddelelse om et Psalterium, som fordum var i norsk Eje. [Dansk] Historisk Tidsskrift 8 III, 219—33 (1911).

Den dygtige danske middelalder-forsker dr. phil. Ellen Jørgensen har nylig i Berlins kobberstiksamling (78 A 8) fundet et psalterium, som i over et hundrede aar har været i Sverre-ættens eie. Vi har i dette nyfundne haandskrift et ældre sidestykke til det psalterium, som eiedes av kong Haakon Haakonssons dotter Kristina. der forlod Norge i 1257 [1]. Berlin-psalteret har nemlig uden tvil, som dr. Jørgensen formoder, tilhørt kong Haakon Haakonssons dronning Margreta Skuledotter.

Det er interessant at lægge merke til disse psalteres skjæbne. De er, som det sees af kalendarierne, bragt til Norge fra Vest-Europa, det ene fra Nord-Frankrige, det andet fra England. Kristinas psalterium er snart kommet ud af kongeættens eie: det gik (formodentlig som foræring) over til hendes tremenning Ingebjǫrg Erlingsdotter af Thornberg, fra hvem det arvedes videre nedover fra dotter til dotter og son og sonekone [1]; derefter mister vi det af syne ved aar 1400, indtil det i 1520—30-aarene gjenfindes i Oslo Nonnesetr benediktin-kloster; herfra er det paa ukjendt maade kommet til Peder Syv († 1702), indtil det er havnet i det [store] kongelige bibliothek i Kjøbenhavn (Gl. kgl. saml. 1606 qv.). — Dronning Margretas psalterium synes derimod at have gaaet i arv inden kongeætten. Dets første udtrykkelig betegnede eier er en unavngiven dotter av Ingebjǫrg kong Haakon V's dotter, og da uden tvil Euphemia Eriksdotter, som var gift med Albrecht hertug af Meklenburg († 1379, kong Albrechts fader). Euphemia har kort efter sin moders død ladet indskrive en bøn i bogen for sine forældre og sin morfader kong Haakon V. Ingebjǫrg døde 17de

---

[1] Chr. Bruun i Aarsberetn. og Medd. fra det store kgl. Bibl. III (1870—81), 75—7. — G. Storm, Om den hellige Kong Haakon og Peder Syvs Psalterium [Forh. i Vid.-Selsk. i Chr. 1879, nr. 11] (1880).

[2] G. Storm, l. c., 4.

juni [1361]. Allerede 24de marts 1362 er bogen i den østfrisiske ridder Hinricus de Itzendorpe's eie, idet han skjænker den til benediktin-nonneklostret Buxtehude i Verdens biskopsdømme til sælebod for sig selv. Herfra er den paa ukjendt maade kommet til Berlin.

Interessantere er det dog at kunne bestemme, naar og paa hvilken maade psalteriet er kommet til Norge, og her kan man vistnok pege nærmere paa tidspunktet end dr. Jørgensen har gjort.

I kalendariet er tilskrevet med en og samme haand dødsnotiser om norske konger og om jarler som har staaet kongehuset nær, fra Magnus den gode († 1047) til Skule Baardsson († 1240). Der findes ingen yngre obituar-optegnelser, ikke om kong Haakon den gamle († 1263) og ikke om Haakon den unge († 1257). — Fremdeles er noteret de 7 første erkebiskopers død, fra Jon Birgisson († 1157) til og med Thorer II († 1230), men ikke Sigurd († 1252). Man vil endvidere lægge merke til, at i initialen til ps. 101[1], i hvilken et psalteriums eiermand ofte afbildes, findes billede af Christus velsignende en gruppe paa tre personer: en dronning [Margreta], en konge [Haakon] og en ung mand [deres søn Haakon], og man lægger merke til, at kongen og dronningen bærer kroner. Bogen maa saaledes være bestilt og skreven efter 29de juli 1247, da kroningen fandt sted, men før 6te marts 1252, da erkebiskop Sigurd døde, og sandsynligst er den skreven for Margreta, eftersom hun er den fremste af de tre personer. I 1248 besøgtes Norge av Matthæus Parisiensis, munken fra S. Albani benediktinkloster [i London's biskopsdømme][2]; man kunde derfor være fristet til at antage, at psalteret er anskaffet gjennem ham. Og i 1250 sender kong Henrik III av England munken Nicolaus fra [cistercienserklostret] Kirkstede [i Lincoln's biskopsdømme] til Norge[3].

Et forsøg paa at bestemme bogens herkomst ved hjælp af kalendariet og litaniet vil imidlertid ikke kunne løse spørgsmaalet; thi »i det 13de Aarhundredes Psaltere — bemerker dr. Jørgensen[4] —, skrevne til Brug for fyrstelige og

---

[1] Reproduceret efter fotografi s. 222, jf. s. 221, 231.
[2] Jf. DN XVII 12. XIX 241—3. P. A. Munch, NFH IV 1, 122 f.
[3] DN XIX 248.
[4] S. 222—3.

adelige Slægter, vil Kalender og Litani ofte have en almindelig, ganske farveløs, for ikke at sige vilkaarlig Karakter, og jeg tør ikke efter megen Prøvelse af dette Stof drage nogen bestemt Slutning med Hensyn til Berlinerpsalterens nærmere Stedfæstelse«. Det samme resultat er ogsaa undertegnede kommet til, efter at have sammenlignet de meddelelser, som dr. Jørgensen giver[1], om engelske helgennavnes forekomst i bogen, med H. Grotefend's Handbuch der Chronologie des deutschen Mittelalters[2]; imidlertid har Grotefend vistnok, saavidt jeg kan skjønne, ikke gjennemgaaet mere end omtrent halvparten av de engelske diøcesan-kalendere, og da dr. Jørgensen bare opregner navnene paa helgenerne og ikke tilføier festdagens datum og helgenernes titel, er materialet meget utilfredsstillende. Jeg har dog bemerket, at ti af de nævnte helgener forekommer baade i Exeter, London, Salisbury og Winchester, den ellevte (Birinus [3/12]) i Exeter, London og Winchester, Nectanus bare i Exeter, det eneste sted hvor ogsaa den i litaniet nævnte Sativola virgo dyrkedes; (Osgitha virgo martyr, som alene dyrkedes i Worcester, maa foreløbig sættes ud af betragtning, da hendes plads i rækken er paafaldende; hun opføres nemlig av dr. Jørgensen mellem Augustinus [26/5] og Nectanus [17/6], mens festdagen i Worcester var 7/10). Tilsyneladende er saaledes bogens kalendarium og litani nærmest farvet av Exeter biskopsdømmes observans. — Uden at udtale nogen formodning peger dr. Jørgensen dog paa, at dronning Margretas psalterium viser en paafaldende overensstemmelse i miniaturernes enkeltheder, tegning og tildels farvevalg, med psalteriet Lansdowne 420 i British Museum, som visselig efter kalenderen at dømme hidrører fra St. Paul's i London. De par prøver, som er meddelt i reproduktion efter fotografi av det norske psalterium[3], viser ogsaa baade i skrift og i ornamentik en merkelig lighed med enkelte av de membranfragmenter, som i nyere tid er blevet fundne i Kristiania rigsarkiv; særlig frembyder den afbildede initial D[4] i behandling en slaaende overensstemmelse med initialerne i et psalterium og et missale i rigs-

---

[1] S. 221 [3].
[2] Hannover u. Leipzig 1891—8.
[3] S. 222. 224.
[4] S. 222.

arkivet[1], hvoraf fragmenter udstilledes i kunstindustrimuseerne i Kristiania og Throndhjem høsten 1911.

Obituarnotiserne, som dr. Jørgensen har aftrykt fuldstændig, gjør sterkt krav paa opmerksomhed, da de er tilføiede i selve Norge omkring 1250. Hvorvidt de i alle tilfælde har bygget paa levende tradition, turde være uvist; det kunde hænde, at enkelte av de ældre kongers dødsdage var hentet fra skrevne kilder. Til yderligere kontrol vil man have megen nytte af Jón Þorkelsson's Obituaria Islandica, Íslenzkar ártíðaskrár (Kph. 1893—6), som dr. Jørgensen ikke har brugt til jevnføringen.

Det forekommer hist og her enkelte gammelnorske ord, som dog neppe alle er rigtig læst:

24/3: »[Obitus Si]gwardi regis, Jorsalas*igurds*«; det sidste forkortede ord er opløst af dr. K. Kålund, og da skulde man vel forudsætte, at det var rigtigt, men mon ikke dr. Jørgensen har læst ſ for f, altsaa »Jorsalaf*ari*? og selvom der skulde staa rund s i codex, kunde man vel forklare den saaledes, at dronning Margreta's skriver har havt et skriftligt forelæg, hvor han har læst f som ſ og skrevet s.

7/4 »..... erikib*iscu*ps« skal visselig være »erckib*iscu*ps«.

8/8 »*Obitus* Therrici ar[chi]p*r*ioris«; herom bemerker dr. J. følgende: »Der er ingen Tvivl om Læsemaaden: archiprior, heller om at archiprior maa være identisk med archiepiscopus, men Ordet er enestaaende i denne Betydning. I Absalons Testamente finder man Titlen: archipræsul«. — Stedet kan heldigvis sees paa avbildningen side 224; der staar tydelig:

þoris
Obitus therrici ar[chie*piscop*i].

»Therricus« er den latinske navneform for »Þórir«, og det er netop denne form som den her omtalte erkebiskop, Thorer I († 1214), brugte for sit navn, saaledes som man kan se av indskriften i Tønset kirke, hvilken han indviede 1211[2]; (han omtales i nekrologiet fra S. Victor[3] med den oprindelige usammendragne navneform »Theo-

---

[1] Konvolutterne 96. 97. 489 (foreløbig numerering).
[2] JN 33.
[3] [N] HT 3 III, 404.

dricus«). Det latinske ord »archiprior« har vel aldrig eksisteret.

$^{22}/_{12}$ maa der udfyldes »berfo[etz]«, som der staar skrevet fuldt ud under $^{23}/_{8}$; thi Magnus kaldes altid »berfœtr«; »berfo[tar]« er genetiv af en nom. »berfótr«, og denne form forekommer ikke brugt om Magnus.

15. februar 1912. *Oluf Kolsrud.*

Breve fra danske Skuespillere og Skuespillerinder udgivne af *Robert Neiiendam.* Lybeckers forlag. Kbhvn. 1911.

Det oldenborgske hus har i almindelighet ikke udmerket sig ved nogen særlig kunstsans, men for sit teater og sine skuespillere har mange av de danske konger virket med personlig iver og interesse. Fredrik III's og Fredrik IV's privilegier for skuespillerne betydde kanske ikke saa meget, men under Fredrik V og hans efterfølgere var teaterinteressen varm og levende; endnu den dag idag er det en viss realitet i den danske hovedscenes navn: Det kongelige Theater, og i titelen kongelig skuespiller. I Fredrik V's tid begynder skuespillerstanden i Danmark saa smaat at hæve sig i social henseende, og det hjalp naturligvis paa kunstens anseelse at kong Christian VII selv optraadte paa brædderne paa sit hofteater[1], likesom sin samtidige Gustaf III i Sverige. Man faar et levende billede av skuespillernes vekst i selvbevissthet og selvhævdelse gjennem den samling av breve som den danske skuespiller *Robert Neiiendam* har utgit; det utkomne bind omfatter brevskrivere som debuterte før 1800. Man ser her hvordan standen mer og mer rekruteres fra nogenlunde velstillede lag av befolkningen, ser den begynde at kræve sig opfattet ikke bare som kongens tjenere, men som en art embedsstand, samtidig som skuespilkunsten gaar over fra at være dilettantisme til at bli fag. Vistnok er en række av brevene pengeansøkninger, idet teaterdirektionens arkiv indeholder den væsentligste del av de gamle skuespillerbreve som overhodet er blit bevart til nutiden, og derfor har været utgiverens hovedkilde; men man faar allikevel indtryk av at skuespillerne gjennemgaaende er blit behandlet noksaa generøst. De var fritat »for alle tempo-

[1] Skildret i en avhandling av Robert Neiiendam i Dansk Historisk Tidsskrift 8de række II.

raire Skatte, Extraskatten ene undtagen«, og efter et reskript av 4. jan. 1776 kunde ingen skuespiller, sanger eller danser arresteres for gjeld. Ofte skaffer direktionen tillæg eller understøttelse, og ved begravelser sørger den altid for at teatrets folk kommer »hæderlig« i jorden. *Fredrik Schwarz* var den første danske skuespiller som drog ut for at studere sit fag ved fremmede scener; han reiste 1775 paa egen bekostning og gjorde sig »yderlig fattig« ved sin tur. Men faa aar efter begyndte teaterdirektionen ved stipendier at hjælpe de dygtigste skuespillere til slike studiereiser, og en hel række av de utgivne breve er skrevet under utenlandsophold, især i Hamburg og Paris. I 1812 var endelig skuespillernes sociale position naadd saa høit at Fredrik VI kunde utnævne *Schwarz* og nordmanden *Michael Rosing* til riddere (*H. C. Knudsen* var i 1809 blit dannebrogsmand til løn for sine »fædrelandske Handlinger«).

I Dansk Historisk Tidsskrift (8de række III s. 282 ff.) er Neiiendams arbeide blit overmaade strengt bedømt av to forskjellige anmeldere. *Eiler Nystrøms* kritik av utvalget og av selve utgivelsen av brevene forekommer mig ikke at være helt berettiget. Derimot paapeker *Carl S. Petersen* en række læsefeil som flere steder har ændret litt av meningen og svækker bokens værdi som kilde. Imidlertid er det et vældig og vanskelig utrykt materiale, en vrimmel av forskjellige haandskrifter, utgiveren har hat at tumle med, og i de rikholdige anmerkninger har han samlet meget nyt og værdifuldt stof. Selve brevene er i det hele tat utvalgt med smak, saa de gjør levende for os en hel række utprægede personligheter, som tidligere for en stor del stod som blodløse skygger eller tomme navn.

For norsk historie indeholder boken ikke meget av interesse. Den første store norske skuespiller, *Michael Rosing*, lærer man vel saa godt at kjende i 15de bind av Memoirer og Breve ved Clausen og Rist: K. S. Rahbeks Ungdomskjærlighed. Men man hører i Neiiendams bok om et selskap av unge nordmænd som i 1782 dannet sig en dilettantscene i Kjøbenhavn, og ser at *Enevold Falsen*, en av dilettantskuespillernes hovedstøtter i Norge, var en god ven av Fredrik Schwarz. I det hele er det klart at nordmændene har lært teaterinteresse i Kjøbenhavn, men desværre er der endnu ikke gjort tilstrækkelige studier av de dramatiske

selskaper som florerte i Kristiania, Bergen, Arendal, Kristianssand, Trondhjem, o. s. v. fra slutten av det 18de aarhundrede og utover i et par generationer[1]. Det vilde være av stor interesse at faa se hvor meget den danske scene har formidlet av utenlandske skuespil til Norge og hvad nordmændene har skaffet sig paa egen haand. Og endnu bedre vilde det være om Neiiendams bok kunde gi støtet til at man forsøkte at tilveiebringe en samling breve fra norske dilettantskuespillere og skuespillerinder, saa vi derigjennem fik et billede av de dramatiske selskapers betydning for den norske bykultur og dens ledende personligheter.

F. B.

Fra den nyeste historiske forskning[2].

Danmark.

Det vigtigste arbeide i dansk historie i de siste par aar er ikke i første række rene videnskapelige forskninger og undersøkelser, men ligger mer paa praktisk, organisationsmæssig og paa pædagogisk omraade.

Særlig for universitetsundervisningen i historie er der utrettet meget. Alt længe har man jo i *Erslevs Middelalderen* og *Fridericias* fremstillinger av den nyeste tids historie (fra 1789 av) hat ypperlige haandbøker, avpasset for studentenes behov. Og det store hul mellem disse to er nu fyldt ved Erslevs skildring av det 16. aarhundre, Fridericias av det 17. og 18.

[1] Ved siden av fru Dunkers og fru Ullmanns erindringer, har man væsentlig Huitfeldts Christiania Theaterhistorie, [J. A. Michelsen]: Det dramatiske Selskab i Bergen 1794—1894, og Wladimir Moes artikelrække Christianssands dramatiske Selskab i Christianssands Tidende 1909.

[2] I disse oversigtsartikler over en del av de vigtigste strømninger i de siste par aars historiske forskning og over det arbeide, som blir gjort, har jeg naturligvis ikke kunnet tilsigte nogen art av fuldstændighet. Og i utvalget av, hvad der skulde tas med eller utelates, har jeg ikke bare været bundet ved, hvad der kunde skaffes paa bibliotekerne i Kristiania, men ogsaa av mit personlige skjøn og av de grænser min egen viden satte. Enhver kyndig vil derfor forstaa, at artiklerne nødvendigvis maa bli baade ufuldstændige og, til en viss grad, usystematiske.

Domme og opfatninger fra de ældre bøker særlig fra Erslevs Middelalderen, har alt længe gaat igjen i vore historiske skolebøker og i lærernes undervisning paa de høiere skoler landet rundt. Og de nye fremstillinger vil sikkert komme til at faa en lignende betydning baade i Danmark og Norge. Desto glædeligere er det derfor at kunne konstatere, hvor fortræffelige de er.

Nøgtern og hæderlig, kritisk og vel underrettet er Erslevs lærebok; grundig rydder han op i de frodige sagndannelser, og tegner personerne sikkert og retfærdig. Tyngdepunktet i hans fremstilling er den religiøs-politiske utvikling; de økonomiske forhold træр sterkt i bakgrunden og faar ikke den fornødne vegt som drivende aarsaksmomenter. Men alt hvad man kunde ha av slike indvendinger blir uvæsentlig overfor det som er det vigtigste for en lærebok: gjennem den føler studentene hele tiden, hvad videnskapelig arbeide er, lærer den ro, upartiskhet og soliditet i dommene, som i den nyeste tid bl. a. Kjøbenhavnerskolen har git saa smukke eksempler paa.

Fridericias behandling av det 17. og 18. aarhundre har i hovedsaken de samme fortrin. Fremstillingen er ikke saa kunstnerisk, personskildringene ikke saa levende som hos Erslev; men der er den samme indtrængende politiske forstaaelse, den samme rolige vurdering, og stoffet er kanske vel saa rikholdig.

Den tredje lærer i historie ved Kjøbenhavns universitet, *Joh. Steenstrup*, har suppleret sine kollegers arbeide med lærebøker i nogen av de historiske hjælpevidenskaper, *Etnografien* (1902), *Tidsregning* (1908) og *Kundskaben om Jorden gennem Tiderne* (1910). Særlig den siste er av betydning, idet man der finder samlet en mængde ellers vanskelig tilgjængelige oplysninger.

Størst almindelig interesse i denne række av lærebøker for studenter har imidlertid *Erslevs Historisk Teknik*, en fremstilling av hvordan man gaar frem ved historiske undersøkelser. Det er ikke bare en omarbeidelse av hans *Grundsætninger for historisk Kildekritik* fra 1892, men er anlagt paa en langt bredere basis og fremtrær derved væsentlig som en ny bok. Ikke destomindre har det sin store interesse ved sammenligning at fastslaa, hvorledes forfatterens opfatninger har forskutt sig i de forløpne 19 aar.

Selve titelen Historisk Teknik synes at være paavirket av *Lamprechts* synsmaater. I sit lille stridsskrift fra 1896 »*Alte und neue Richtungen in der Geschichtswissenschaft*« uttaler denne (s. 16) om nutidens saakaldte »historiske metode«, ɔ: i første linje kildekritiken: »Nu vet jeg meget vel, at av de fleste fagfæller anses endnu den dag idag vor metode, naar den blir rigtig anvendt, for næsten uovertræffelig, og at man tiltror den paa næsten alle veier at kunne bringe en absolut sikker erkjendelse, uagtet vi vel har lagt bak os de tider, da der raadet en viss metodisk paroksysme. Og heller ikke jeg tænker ringe om denne metode, hvis haandgrep jeg daglig underviser i. Men jeg kan i den dog bare se en særlig intensivt og rikt utviklet teknik, som er opbygget paa i og for sig ganske enkle og altid kjendte grundsætninger. Man kan jo rolig bruke ordet metode om den; det kom op i den samme tid av historisk-videnskapelig sværmeri, da man begyndte at kalde smaa kritiske arbeider paa historisk omraade med det fordringsfuldere ord »forskning« istedenfor med det beskednere »undersøkelse«. Men man skal være sig bevisst, at den hele fremgangsmaate, som sagt, hviler paa et ganske enkelt, altid kjendt, erkjendelsesteoretisk grundlag, og at den skylder sin utdannelse ikke til et særlig genialt fund, men til den nødvendigvis fremadskridende økete intensitet i vore studier« [1].

Den nøgterne vurdering av, hvad kildekritiken betyr, som Lamprecht her gir uttryk for, er hos Erslev ført videre til en høi grad av skepsis; og den samme tvil om muligheten av at naa til absolut sikre resultater gaar ogsaa gjennem hans andet teoretiske arbeide fra 1911, *Historieskrivning*. Netop hos en mand som Erslev, som selv har haandteret kildekritikens vaaben med saa overordentlig dygtighet, er det merkelig at se denne skepsis stadig bli større og større.

Tydelig træ tvilen frem i behandlingen av »vidneværd« (Hist. Tekn. § 40—42); de erfaringer, man i vore dager kan gjøre ved domstolenes vidneprøvelse og ved de eksperimentelle undersøkelser av vidners troværdighet, som har været foretat av psykologer av fag, har vist, hvor store mangler der ligger alt i iagttagelsen. Desuten undergaar det vidnet har opfattet, først en omformning i hans bevisst-

---

[1] Jfr. Erslev, Historieskrivning, s. 6 f.

het og omformes dernæst yderligere, naar han skal gjengi det. »Det er saa langt fra, at en paalitelig og fuldstændig gjengivelse av virkeligheten er reglen, at snarere det motsatte passer, en halvt ubevisst, halvt bevisst omdannelse av, hvad man virkelig har set«. Skal man forsøke at sætte sig ind i fortællerens personlighet for derved at kunne beregne den synsvinkel, hvorunder han har iagttat virkeligheten, kan der »kun bli tale om tilnærmelse, aldrig om fuld sikkerhet«[1].

Det store teoretiske fremskridt i Erslevs bok beror paa, at han har opgit den tyske inddeling av kilderne i *beretninger* og *levninger*. Isteden derfor hævder han — og naar her utover baade de tyske og de franske metodikere — at der er to forskjellige maater at slutte paa: »*Enten* sier vi: her har vi en frembringelse av fortidens mennesker eller en legemlig rest av dem selv; derav kan vi slutte, at disse mennesker har foretat den handling, som har frembragt dette produkt, eller selv hat en skikkelse, der svarer til denne levning av dem. *Eller* vi siger: her har vi en meddelelse om en handling eller tilstand i fortiden; og spørsmaalet blir da, om vi kan lite paa den og tilegne os den helt eller delvis« (§ 62). Forskjellen ligger altsaa ikke i kilderne selv, men i vort forhold til dem. Og mens ældre historikere i sin tillid til vidner fortrinsvis holdt sig til den siste slutningsmaate, bygger man nu med forkjærlighet paa den første. Hvor vi er nødt til ogsaa at bruke den anden, sker det med store forbehold; og først og fremst utelukker vi absolut alle *sekundære kilder*, ɔ: beretninger, som bygger sin viden paa beretninger, som vi endnu har.

I det store og hele er der imidlertid ikke stor uenighet om kildekritiken. Den kan præges av en mer eller mindre skeptisk stemning, dens sætninger kan formes med større eller mindre klarhet og fasthet. Men først naar vi kommer til spørsmaalet: hvordan skal de enkeltfænomener, vi har gravet frem med dette verktøi, bearbeides videnskapelig — først da staar vi ved mere centrale problemer[2]. Et

---

[1] Jfr. ogsaa § 99.

[2] Et hovedpunkt skal vi siden komme tilbake til, nemlig spørsmaalet om historien skal sætte sig som maal at paavise almengyldige love for menneskelivets utvikling — slik som i den seneste tid hos os Chr. Collin har forsøkt i talrike artikler.

enkelt av disse tar Erslev op til behandling i sit ovenfor nævnte skrift, Historieskrivning. Er historieskrivning helt enstydig med historisk videnskap?

Hans utgangspunkt er selve ordet *historieskrivning*; ingen vil jo falde paa at snakke om *matematikskrivning* eller *fysikskrivning*. Og selve ordet *historie*! Det er jo dobbelttydig, betyr baade begivenheterne selv og fortællingen om dem. Men denne siste, fortællingen, er her vigtigere end paa noget andet videnskapelig omraade; planter og dyr vilde eksistere like fuldt, selvom der ikke fandtes botanikere og zoologer. Men hvordan vilde det være med fortidens eksistens, hvis ikke historien fortalte om den?

Fortællingen, skildringen, blir for historien vigtigere end for nogen anden videnskap. Men en god skildring skapes ikke efter de samme love som en videnskapelig undersøkelse; der kræves fantasi, anskuelighet, menneskeforstaaelse, evnen til av en række døde enkeltheter at skape et levende billede, altsammen kunstneriske evner. Og det er derfor fuldt i sin orden, naar man nutildags i almindelighet gir undersøkelserne og resultaterne hver for sig.

Mens franske metodikere, som *Seignobos,* nævner *Pauly-Wissowas* »*Real-Encyklopædie der klassischen Alterthumswissenschaft*« eller *Pauls* »*Grundriss der germanischen Philologie*« som mønstre paa historisk fremstilling og ikke vil regne *Mommsens Römische Geschichte* med, er Erslev naadd til det motsatte resultat, at der mellem historieskrivningen og den historiske roman ikke lar sig dra nogen skarp grænse (s. 30 f.).

En slik grænse lar sig heller ikke trække mellem historieskrivning og historisk videnskap; men de har dog begge en relativ selvstændighet overfor hverandre. »Historieskrivningen stræber at male fortiden levende og anskuelig; men at avbilde virkeligheten er ikke videnskap, og historievidenskapens maal er heller ikke at skildre, men at forstaa.« »Og netop fordi jeg selv mere har syslet med historisk videnskap end med historieskrivning, og de sider av historieskrivningen, hvori denne skiller sig fra videnskapen, ligger mine evner fjernere, har jeg følt mig forpligtet til her at bryte en lanse for *historieskrivningens frihet.*« Med disse ord slutter Erslev sine betragtninger. Og anvender man de resultater, han er kommet til, paa f. eks. den celebre motsætning *Taine* — *Aulard*, vil det vise sig, at de fører til en særdeles

retfærdig dom. Vi skal senere komme tilbake til selve striden, og her bare fremhæve, at Aulard som den nyere franske skole overhodet mangler sansen for de kunstneriske værdier i historieskrivningen; mens han sikkert i alt væsentlig har ret i sin kritik av det videnskapelige grundlag, Taines revolutionshistorie bygger paa, blir derfor hans helhetsdom over Taine ytterst skjæv og uretfærdig.

Denslags ensidighet, som er en fare ogsaa her nordpaa, har Erslev villet kjæmpe mot. Og det kan ogsaa være værd at minde om, at selv om han for eftertiden først og fremst vil staa som videnskapsmanden, har han ogsaa leveret enkelte perler av historieskrivning; billedet av Erik av Pommerns psykologi f. eks.

Hvor stort et omraade historisk arbeide i Danmark spænder over, maaler en kanske bedst ved at gjøre hoppet fra Erslevs teori til de praktiske organisationer, *Fællesforeningen* og *Kilderegistreringen*.

I Danmark som i Norge har i de siste 10 aar sansen for lokalhistorie været i sterk vekst. Alt i det 19 aarh. fandtes der i Danmark en række særskilte organer for lokalhistorisk forskning; det fortræffelige, gamle tidsskrift *Samlinger til jydsk Historie og Topografi* har indeholdt en mængde av denslags stof, likeledes tilsvarende samlinger for Fyens vedkommende og de *Sønderjydske Aarbøger*. Ved A. D. Jørgensens organisation av Provinsarkiverne, fra slutten av 80-aarene av, begyndte ogsaa det utrykte stof at bli lettere tilgjængelig.

De ældre tidsskrifter omfattet imidlertid for store landomraader til helt at kunne tilfredsstille den lokalhistoriske interesse. Og fra 1903 av begynder en ny bevægelse. I dette aar begynder *Historisk Samfund for Ribe Amt,* paa tilskyndelse av den senere avdøde høiskoleforstander *Ludv. Schrøder* i Askov, at utgi et lokalhistorisk tidsskrift; i løpet av 5 aar (1903—08) faar dette 11 efterfølgere, hvis tilknytning til høiskolekredse i de enkelte tilfælder kan være mer eller mindre tydelig, men som ialfald gir uttryk for en sterk bevægelse.

Denne nye tidsskriftlitteratur gjorde det naturligvis snart ønskelig at skape orden og system i det intense arbeide; og den 16 nov. 1908 utkastet riksarkivar *Secher* paa et møte i *Østifternes historisk-topografiske Selskab* planen til *Dansk*

Historisk Fællesforening. Et foreløbig utvalg gjorde utkast til lover for foreningen, og disse blev endelig vedtat 19 okt. 1909 paa et møte av repræsentanter for de foreninger og institutioner, som hadde git tanken sin tilslutning. Foreningens formaal er til fremme av dansk historisk forskning og til oplivelse av historisk sans at bringe et samvirke istand mellem de foreninger og institutioner, som paa dansk eller tidligere dansk omraade virker i historisk, historisk-topografisk, arkæologisk eller folkloristisk retning. Kun saadanne foreninger og institutioner kan bli medlemmer.

Medlemstallet er i øieblikket [1] 33, nemlig 13 foreninger, 12 musæer, 7 arkiver og generalstaben. Foreningens første formand er haandverkshistorikeren professor *Camillus Nyrop.*

Fællesforeningen er jo endnu ganske ung, og det er derfor ikke stort, den endnu har utrettet. Dertil kommer, at uheldige omstændigheter forhindret det første møte (juni 1910) i at bli avholdt. Det er heller ikke store pengemidler den raar over, foreløbig en 4—500 kr. om aaret.

Imidlertid har da foreningen sendt ut et par smaa hefter, som viser i hvad retning den agter at lægge virksomheten an. Riksarkivar *Secher* har leveret en praktisk og temmelig detaljeret veiledning til at avfatte fortegnelse over et herregaardsarkiv [2]. *Axel Olrik* har forfattet opfordringer til undersøkelse av *Stedsnavn* og *Folkemaal,* med en kortfattet veiledning for det sisste. *Chr. A. Jensen* og *Jørgen Olrik* har laget spørsmaalslister for studiet av bondegaarder og folkedragter, og *dr. M. Mackeprang* leder opmerksomheten hen paa døpefonter og andet gammelt kirkelig stenhuggerverk. Endelig har Kjøbenhavns Raadstuearkivar, *dr. Villads Christensen,* git en systematisk indholdsfortegnelse til de lokalhistoriske tidsskrifter, saa man faar en oversigt over, hvad de hittil har befattet sig med.

Gjennem disse tidsskrifter haaber nu Fællesforeningens mænd at kunne komme publikum nærmere paa livet end ad nogen anden vei, aapne dets øine for, hvad den historiske videnskap vil, og tvinge det til at arbeide med paa de store

---

[1] August 1911.

[2] Et almeneuropæisk behov; jfr. Fédération archéologique et historique de Belgique, Annales du XXe Congrès, Gand 1907, II S. 57—65.

opgaver, som bare kan løses ved hjælp av medarbeidere i hver eneste landsby, hver eneste bygd. De 12 tidsskrifter tyder kanske paa, at der findes saa megen vaaken historisk interesse i Danmark, at historikerne kan faa den hjælp, de ber om, og at de kan faa lov til at organisere den systematisk. Kanhænde ogsaa lokalhistorikerne vil opdage, hvad nytte de kan ha av »centralhistorikerne«.

Mens Fællesforeningen endnu væsentlig maa trække veksler paa fremtiden, kan *Registreringen av litterære kilder til dansk historie i utlandet* alt peke paa virkelige, positive resultater.

Første gang planen til noget slikt kom offentlig frem var paa *det nordiske historikermøte i Lund, juni 1905*, hvor — som man husker — vi nordmænd ikke deltok og av danske bare en mindre kreds. Her indledet professor *Clason* fra Lund en diskussion om registrering av arkivsaker og den nu desværre avdøde bibliotekar *A. A. Bjørnbo* om en lignende gjennemgaaelse av litterære kilder [1]. Det var forutsætningen at søke at faa istand et samarbeide om dette mellem Danmark og Sverige, komiteer blev ogsaa nedsat; men foreløbig er det ikke i nævneværdig utstrækning kommet til noget virkelig samvirke.

Derimot har man i Danmark med kraft tat fat paa registrering av alle *ikke-arkivalia* til Danmarks historie i utlandet, i alt væsentlig efter den av Bjørnbo fremlagte plan, som jeg derfor her skal skissere i nogen hovedtræk:

Bjørnbo begynder med at vise, hvor nødvendig en ordning og registrering av det hele kildemateriale er blit, eftersom stoffet svulmer og fremfor alt eftersom kildekritiken har nødvendiggjort et omfattende og besværlig arbeide med hver enkelt kilde — et arbeide, som oftest vil være helt spildt, hvis en ny kilde dukker op. Men en slik registrering er ikke én mands sak; dertil kræver den for meget baade av tid, penger og resignation overfor sine egne studier. Da nu et internationalt samvirke for alle historiens discipliner foreløbig er helt umulig, maa stoffet deles; og de naturlige skillelinjer vil da være *tid, sprog, fag* eller *milieu.*

---

[1] For det følgende har jeg hat adgang til bl. a. at benytte Bjørnbos manuskript til dette foredrag, samt hans haandskrevne »Vejledning« for registreringen.

Et skille efter *fag* er i visse tilfælder praktisk, nemlig naar faget er skarpt avgrænset; jo skarpere grænser, desto større chance er der nemlig for, at kilderne skal brukes for sig selv, uten at sammenholdes med andre historiske kilder, og for at de er opbevaret for sig, i særskilte haandskrifter, bestemte samlinger, særlige utgaver. Et godt eksempel paa et slikt fag er *medicinens historie*; og her er virkelig ogsaa en international registrering paabegyndt, under ledelse av Berliner-Akademiet.

Foreløbig har man imidlertid her ogsaa sat en sekundær grænse, idet man indskrænker sig til *den græske medicins historie,* altsaa til et bestemt *milieu.* Mere praktisk vilde, efter Bjørnbos mening, en grænse efter *sprog* ha været. Nu er man nemlig nødt til at pille latinske oversættelser av græske, medicinske tekster ut av et virvar av middelalderlige latinske tekster, og med hensyn til de latinske tekster i original eller i latinsk oversættelse blir forholdet endda mer indviklet. Desuten er det i ældre tid meget ualmindelig, at samme fag-haandskrift er skrevet i forskjellige sprog, og bibliotekernes samlinger er derfor oftest delt efter sprog. Overhodet kan hensynet til opbevaringsmaaten undertiden stille saa tvingende praktiske krav, at man blir nødt til at opgi en fuldt rationel, videnskabelig inddeling. Naar det gjælder et bestemt folks historie, er for eksempel hensyn til, hvad der findes i indlandet eller i utlandet, avgjørende.

Ogsaa hvor sprog eller milieu sættes som grænse, gjælder det, at den for at være brukbar maa være skarpt avmerket. Ypperlig i saa henseende er f. eks. det gamle Grønland; men her er der den ulempe, at stoffet er for litet; at gjennemgaa alle Europas haandskriftsamlinger efter *Groenlandica* vilde være som at lete efter en synaal i et høilass. Et større og ogsaa nogenlunde vel avgrænset omraade, særlig for middelalderens vedkommende, er Norden.

Indskrænker man sig til utenlandske samlinger, og forbigaar man arkivalier, som er lettere at efterspore, da de er, eller ialfald burde være, ordnet efter proveniens, saa blir stoffet heller ikke uoverkommelig stort. Sætter man først et saapas stort apparat igang som en systematisk gjennemgaaelse av de europæiske samlinger, maa der ogsaa være noget at finde; man maa ikke bare ta med enkelte ting,

men registrere alt mulig: grammatiker, karter, lægebøker, regnebøker, legendarier, reisebeskrivelser, like fuldt som egentlige historiske og litterære verker. Og netop denslags ting er det sandsynlig at finde i utlandet, fordi de hadde mere almen interesse; og de er de vanskeligste at opspore, fordi de gjerne forekommer i avskrifter og praktisk talt ingen proveniens har.

En meget væsentlig fordel ved en slik registrering er, at den i stor utstrækning kan gjøres meget billig, og at den alt fra første færd av kan begynde at gjøre nytte. Selv om arbeidet ikke kan bli helt fuldført, vil det, som blir gjort, ikke være unyttig, men kan straks gjøres tilgjængelig for forskerne.

Og man kan begynde enkelt og billig, med at gjennemgaa og registrere *de trykte haandskriftkataloger*, som saa mange samlinger har utgit. Specialforskeren kan ikke overkomme at gjennemgaa alle disse for et enkelt emnes skyld, og de indeholder utvilsomt endnu adskillig, som ikke er kjendt av dem, som har bruk for det. Desuten vil der ved registreringen efter de trykte kataloger samles en hel del erfaringer baade med hensyn til hvad og hvormeget man kan vente at finde og med hensyn til hvilke folk som er mest egnet for det egentlige registreringsarbeide i de utenlandske samlinger, enten historikere eller litteraturhistorikere eller biblioteks- og arkivfolk.

Da det trak ut med at faa samarbeidet med de andre nordiske land organiseret, begyndte danskerne paa egen haand arbeidet. Foreløbig har de gjennemgaat samlingerne i Norge og Sverige og er begyndt paa Nordtyskland. Det væsentligste arbeide har været utført av *underbibliotekar Carl S. Petersen* og *dr. Ellen Jørgensen*, mens dr. Bjørnbo ordnet det fra disse indkomne materiale, som nu er opstillet i det kongelige bibliotek i Kjøbenhavn og stadig øker. Samlingen har alt været brukt med utbytte av flere forskere; rent eksempelvis kan nævnes det nye materiale, som gjennem den er skaffet frem til den store nye utgave av *Peder Palladius' Danske Skrifter*, som fru *dr. Lis Jacobsen* holder paa at utgi for *Universitets-Jubilæets danske Samfund* [1].

I den »Vejledning«, som er utfærdiget for registrerings-

[1] Jfr. ogsaa (Dansk) Hist. Tidsskr. 8 R. III 219 ff. og 234 ff.

arbeidet[1], og som naturligvis maa overholdes strengt — for ensartethetens og planmæssighetens skyld — heter det først:

Registreringen omfatter, uten hensyn til sprog og fag, kilder, som vedrører eller skriver sig fra: *a.* Det nuværende Danmark indtil dato. — *b.* Skaane, Halland og Blekinge indtil 1660. — *c.* Slesvig (Sønderjylland) indtil 1864. — *d.* Holsten og Lauenborg for de tidsrums vedkommende, da de helt eller delvis hørte til Danmark. Dog tages intet hensyn til forfattere fra de tre hertugdømmer, som maa siges at tilhøre den tyske litteratur, forsaavidt som deres produktion ikke angaar hertugdømmerne. — *e.* Norge i tiden 1380—1814. — *f.* Island, Færøerne og Grønland (samt Vinland) indtil dato. — Endelig skal svenske kilder og norske fra før 1380 og efter 1814 registreres summarisk, dog saaledes at man ved registrering av svenske samlinger forbigaar svenske kilder og norske efter 1814 helt og ved gjennemgaaelsen av norske samlinger forbigaar norske og svenske kilder efter 1814, men av norske kilder før 1814 tar med den videnskapelige litteratur, den fælles skjønlitteratur, statsret (saavel fælles som norsk) samt krigs- og utenrikshistorie.

Registreringen omfatter alle ikke-arkivalia, altsaa ikke bare egentlige haandskrifter, men ogsaa randnoter, over- og underskrifter, eiernavn i codices o. s. v., og desuten i nogen utstrækning palæotyper og trykte karter fra før aar 1700. Arkivalia, som opbevares andensteds end i arkiver, registreres summarisk; derimot skal kobberstik- og portræt-samlinger som regel ikke gjennemgaas. Endelig er der git meget vidtløftige regler for, hvorledes selve registreringen bør foregaa

Alt nu er dette arbeide nyttig for os nordmænd, og det vilde være av betydning at faa de registreringssedler, som vedkommer os, avskrevet og gjort tilgjængelige i riksarkivet eller paa universitetsbiblioteket. Men langt vigtigere er det at faa et samarbeide istand — for den nærmeste fremtid f. eks. saaledes, at vi nordmænd paatok os de engelske samlinger, hvor der vel er den rikeste høst at gjøre for os, mens danskerne arbeidet i Tyskland; begge parter maatte da naturligvis registrere alt, som kunde tænkes at

---

[1] Dateret 1910.

interessere den anden, og vi nordmænd maatte helt ut følge den danske »veiledning«, som ligger til grund for det, der alt er gjort, og som man har to aars erfaring for er praktisk brukbar. Og et slikt samarbeide maa komme igang straks; endnu er ingenting spildt; de nordiske samlinger maa saa allikevel hvert land gjennemgaa særskilt. Men begynder danskerne at gjennemgaa de nordtyske samlinger efter sin nuværende plan, maa det arbeide gjøres dobbelt; vi maa gjennemgaa dem omigjen, paa jagt efter kilder fra før 1380 og efter 1814. Nu er det avgjørende tidspunkt inde.

Av danske utgiverarbeider fra de seneste aar har *Acta Pontificum Danica* nylig været gjenstand for en utførlig recension i Historisk Tidsskrift (5 R. I 255—67). En række andre større utgiverarbeider har gaat sin regelmæssige gang; i 1910 er der saaledes kommet et nyt bind av *Kancelliets Brevbøger,* utgit av *L. Laursen*; de er nu naadd til 1596. Og likeledes av *J. Lindbæks Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie 1660—1676,* av *Kjøbenhavns Universitets Matrikel,* av *Danske Vider og Vedtægter* og av *Bidrag til den store nordiske Krigs Historie*; det siste beskjæftiger sig særlig med de nordiske alliertes kamp mot Magnus Stenbock 1712—13. Paa 200-aarsdagen for slaget ved Helsingborg, 28 febr. 1910, blev Stenbocks minde feiret av Lunds universitet, som lot utgi oberstløitnant *von Falckenberghs* journal fra felttoget i Skaane 1710; og *professor E. Wrangel* gav en karakteristik av den store feltherre (*Acta Universitatis Lundensis*, 1910, Nova Series I 6, nr. 6 og 7).

Det betydningsfuldeste nyere utgiverarbeide i Danmark er vel imidlertid *Gertz's Vitae Sanctorum Danorum,* to hefter (1908—10), hvor vi for første gang faar en kritisk utgave av dette vigtige stof; en mængde nye haandskrifter er det ogsaa lykkedes Gertz at fremdrage; men at det rikholdige stof endnu ikke er uttømt, fremgaar derav, at man fra tysk side alt har kunnet supplere kilderne til St. Knud konges helgenhistorie. I siste hefte av *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* (B. 37, S. 67—97) offentliggjør nemlig *B. Schmeidler* en *Passio s. Kanuti regis et martyris,* vistnok fra slutningen av det 13 aarh.; haandskriftet er skrevet i 1511—12 og er nu fundet i Neukloster

ved Wien; forfatteren bygger væsentlig paa Ailnoth og gir ingen egentlig nye oplysninger om Knud den hellige; men det har sin store kulturhistoriske interesse at se, hvorledes det langt mer er Knuds verdslige dyder, som kriger og konge, end hans kirkelige fortjenester, som lovprises [1].

I en lang aarrække har professor Gertz arbeidet paa at fremdra nyt haandskriftmateriale til dansk helgenhistorie og med at gjennemgaa tidligere kjendte manuskripter paa nyt. Enkelte smakebiter paa sine resultater har han git tidligere, saaledes i sin *Historisk Læsebog i Middelalders-latin, særlig til Brug for de historiske Studerende ved Kjøbenhavns Universitet* (1905), og i sin kritiske avhandling *Knud den helliges Martyrhistorie*; endel har ogsaa prof. *Hans Olrik* faat anledning til at nyttiggjøre i sine oversættelser av *Danske Helgeners Levned*, utgit av *Selskabet for historiske Kildeskrifters Oversættelse* (1893—94). Men først nu foreligger det hele materiale (et hefte mangler endnu) og dermed det solide grundlag for studiet av Danmarks helgener.

Et par smaa enkeltheter av interesse for Norge kan det være grund til at nævne her; de er rigtignok ikke helt nye, idet alt Olrik har meddelt dem i oversættelse; men de har saavidt jeg vet ikke tidligere været nævnt i norsk litteratur og foreligger nu for første gang i en paalitelig tekstutgave. Det er da for det første fortællingen om den tyskfødte prest Theodgarus, som fra England av kom til Norge, hvor han blev viet til prest og siden blev Olav (den helliges) hofkapellan; kongen hørte gjerne hans prækener, heter det, og omfattet ham med megen kjærlighet. Men efter Olavs død drog den guds mand til Danmark og fik senere helgennavn i Vestervig i Vendsyssel (VSD. S. 14 f.). Derimot hører vi ingenting om, at han senere er blit dyrket i Norge.

Nogen mirakelfortællinger vidner derimot om, at enkelte av de andre danske helgener leilighetsvis har været dyrket av nordmænd. Knud hertug helbreder en spedalsk kvinde fra Norge (S. 243 og s. 245) og St. Kjeld i Viborg en lam

---

[1] Senere anm. I løpet av 1912 er tredje og siste hefte av VSD utkommet; Schmeidlers fund er her optat, og desuten er der ypperlige registre, særlig et latinsk vokabular av overordentlig stor betydning.

mand (S. 271 f.); et lignende under foregaar ogsaa med en kvindelig krøbling fra Norge ved den hellige abbed Vilhelm i Ebeltofts grav (S. 364 og s. 354).

De danske helgener har hat at kjæmpe med den store anseelse, den norske helgenkonge Olav hadde opnaadd længe før de traadte frem. Et gjenskin av denne kamp sporer man i fortællingen om de 17 bønder fra Halland, som kastet lod mellem St. Olav og Knud hertug for at bli fri for kvægpest; Knuds lod kom op og paa bøn til ham ophørte kvægpesten (S. 245). En lignende lodkastning foregaar i 1271 mellem Olav og Erik Plovpenning, da det gjælder at vække op en kvinde fra Oslo stift, som hadde brændt sig ihjel. Ja, aaret før hadde Erik endog helbredet en anden norsk kvinde, fra Nidaros stift, som var blind paa det ene øie og desuten sindssyk, og som hverken St. Jakob, Peter og Paulus, Nikolaus eller andre store helgener hadde kunnet hjælpe; ved siden av dette blir hans andre mirakler overfor nordmænd mer bagatelmæssige. Særlig interesse har bare det, som vederfares Eriks egen svigersøn, kong Magnus Lagabøter; kongen skrev i den anledning et brev til abbeden i Ringsted, hvorav et uttog er bevaret; det vidner om hans fromme sindelag, men skapte dog ikke Erik nogen varig helgenglorie i Norge (Olrik, Danske Helgeners Levned, S. 379, 393—400, jertegn nr. 27, 28, 41, 43, 44; efter Gertz's avskrifter).

Har vi i Gertz's verk faat det solide grundlag for studiet av Danmarks helgener, saa har vi i *Ellen Jørgensens* doktordisputas *Helgendyrkelse i Danmark* faat boken om den rolle, helgenerne, baade de indfødte og de fremmede, har spillet for den danske kirke. Ellen Jørgensens arbeide er efter hele sit anlæg forskjellig fra det verk, det kunde ligge en nordmand nær at ville sammenligne det med, Daaes Norges Helgener. De egentlige danske helgener behandles bare i et kort kapitel, og om legender og mirakler faar vi ikke nogenting at vite. Det, forfatterinden vil gi, er en skildring av kultus, og hendes materiale er først og fremst opbyggelseslitteraturen, kalendarier, liturgiske skrifter, diplomer o. s. v.; men hun er ogsaa meget belæst i nyere litteratur, baade nordisk og utenlandsk, og har utnyttet et rikt haandskriftmateriale saavelsom det arkæologiske. I det store og hele tat har hun vist ogsaa faat ut av stoffet det som kan utvindes, selv om der kanske ligger en del mer gjemt i

mirakelhistorierne, end hun har set. Og hendes oplysninger er vistnok særdeles nøiagtige [1].

En indvending mot hele anlægget av boken er efter mit skjøn, at der ikke er sondret ordentlig mellem hvad der er kirkens krav i helgendyrkelsen, og hvad der er den folkelige opfatning; at der her er en temmelig væsentlig forskjel, er ikke godt at læse ut av dr. Jørgensens fremstilling.

Men bortset herfra fortjener arbeidet udelt anerkjendelse; det gir os en rigdom av ny viden, bærer vidne om en intim samfølelse med middelalderens kirkelige liv og gir ogsaa i fremstillingen uttryk for den brogede mangfoldighet i tro og kultus, som bare holdes sammen av en sterk og naiv følelse.

Adskillig interesse har endelig listen over kirkers og klostres vernehelgener [2]; den viser, langt tydeligere end den norske (i Dietrichson, Norges Kirkebygninger), hvor litet man kan slutte fra kirkededikationernes tal til en helgens større eller mindre popularitet. For de senmiddelalderlige helgeners vedkommende er dette jo klart nok; men det virker unegtelig forbausende, at den hellige Knud konge og Knud hertug tilsammen bare har 9 dedikationer, mens Sta. Catharina alene har 26.

Fra den nyere histories omraade er først og fremst at nævne et nyt halvbind av *Edv. Holms* store *Danmark-Norges Historie 1720—1814*; det behandler den utenrikske historie 1800—1807, falder altsaa væsentlig sammen med anden del av hans ældre bok (1875) *Danmark-Norges udenrigske Historie 1791—1807* og er av omtrent samme størrelse, ca. 400 sider. Det vigtigste nye skyldes aapningen av de engelske statsarkiver ogsaa for tidsrummet efter freden i Amiens, hvad der bl. a. har stillet begivenheterne i 1807 i et noget andet lys; men i alt væsentlig er det dog kun at betragte som en ny utgave av det ældre arbeide.

---

[1] Jeg har gjennemgaat de fleste citater, som angaar Norge, og bare fundet én unøiagtighet: S. 42 citeres Dipl. Norv. IV S. 789 istedenfor V S. 703, vel fordi forf. har stolet paa opgaven i Daae, Norges Helgener (S. 51), hvor disse to citater er blit ombyttet, og ikke selv har slaat efter. — Henvisningen til Dipl. Norv. XV 350 (S. 110) er vel en trykfeil for XIV ?— Trykfeil i Registret (S. Eligius 182) og endog blandt »Rettelser og Trykfejl« (137, for: 37).

[2] Den kan suppleres med 5 Olavskirker; Danske Studier 1909, S. 198 f.

Mere nyt bringer da *Edv. Mackeprangs Afsnit av den danske Arbeiderbevægelses Historie; I, Laugstiden*, utgit av det sociale Sekretariat og Bibliotek. Titlen er noget misvisende, idet det snarere er arbeiderklassens end arbeiderbevægelsens historie vi faar. Det beste i arbeidet er ikke den noksaa summariske skildring forfatteren gir av de første streiker og arbeidsoverenskomster; men det er redegjørelsen for hvordan den moderne arbeiderklasse opstaar ved sammensmelting av de gamle fabrikarbeidere og haandverkssvendene. Ved aar 1850 er sammensmeltingen væsentlig avsluttet og omtrent samtidig dukker det nye ord »arbeider« op; før hadde man snakket om svende, karle og dagleiere.

Interessant er det at se hvormeget nyt Mackeprang har evnet at faa ut av folketællingslisterne fra 1801; efter den fortræffelige analyse av dem i *Marcus Rubins 1807—14* skulde man ikke trodd det mulig at presse stort mere ut av dette materiale; men det gjælder bare at stille spørsmaal, saa er det forbausende, hvor det lar sig gjøre at finde svar. — Ogsaa fremstillingen av hvorledes den av regjeringen opdrevne fabrikindustri i det 18 aarh. skaper en talrik arbeiderbefolkning (alene tekstilindustrien beskjæftiger paa det høieste over 12 000 mand), som saa blir arbeidsløs, da regjeringen fra slutten av aarhundredet av svinger over i liberalistiske grundsætninger, er av stor interesse. Kun skade at statistikeren av og til tar magten fra historikeren, saa hovedlinjerne i utviklingen ikke altid blir trukket like klart op.

Vigtige publikationer til det 19 aarh.s historie er ogsaa git av kammerjunker *Poul Andræ*, væsentlig paa grundlag av hans fars, den kjendte politikers efterlatte papirer. Hovedmassen av stoffet er samlet i den store biografi *Carl Georg Andræ,* hvis tredje bind utkom i 1911. Men en hel del har ikke kunnet passes ind i dens ramme; saaledes har brevvekslingen mellem Andræ og Læssøe git materiale til en hel liten bok, som rigtignok nærmest har personalhistorisk og militærhistorisk interesse [1]. — Den samme periode belyses ogsaa av et par andre arbeider av lignende karakter, en levnedsskildring av *Oskar Patrik Sturzen-Becker* (Orvar

---

[1] Werner Hans Frederik Abrahamson Læssøe, Bidrag til Charakteristik, Kbh. 1912.

Odd), utgit av hans søn, og *Eleonore Christine Tschernings* memoirer (i den av *Rist* og *J. Clausen* utgivne memoiresamling), med fængslende bidrag til karakteristik av hendes mand, politikeren Anton Frederik Tscherning. Ogsaa *Hans Birch Dahlerups* erindringer *(Mit Livs Begivenheder)* kunde nævnes i denne forbindelse.

Dansk historieskrivning har i de seneste aar ofte vist en sterk paavirkning fra skjønlitteraturen, i stil og i forsøk paa at lodde de største psykologiske dybder. En slik paavirkning har været tydelig hos *Troels-Lund* i *Peder Oxe* og *Nye Tanker i det 16de Aarhundrede*; den er ogsaa umiskjendelig i *Knud Fabricius's Griffenfeld* (1910), rigtignok tildels med Troels-Lund som mellemled. Det er den kunstneriske fremstilling, skildringen av Griffenfelds sammensatte fysiognomi med de stadig skiftende stemninger, som er bokens styrke. Forfatteren siger om Fridericias ypperlige lille biografi av Peder Schumacher i Dansk Biografisk Lexikon, at »den er noget haard i Konturerne«; den dadel vilde man aldrig kunne rette mot Fabricius's egen bok. Den er desuten bygget paa adskillig nyt materiale, og hist og her er der ogsaa presset mer ut av det tidligere kjendte end man før har evnet. Mot det vigtigste nye resultat — den spanske gesandt Fuenmayors avgjørende betydning for Griffenfelds fald — har imidlertid Fridericia i sin anmeldelse[1] rettet vægtige indvendinger; og overhodet er det mindre de enkelte kjendsgjerninger end det levende billede av et mangfoldig bevæget sind som fængsler interessen.

En lignende historisk portrætkunst, om end i noget mindre format, finder vi hos *Erik Henrichsen*. Forfatteren har tidligere gjort sig bemerket ved en række rammende karakteristiker av samtidens og den nærmeste fortids politiske personligheter, spredt i forskjellige tidsskrifter (fornemmelig i *Tilskueren*). I 1911 har han utgit to smaa bøker: *Mændene fra 48* og *Christen Berg*. Den første er nærmest en række silhuetter, komponeret over Constantin Hansens berømte billede av den grundlovgivende riksdag i salen paa Christiansborg slot. Langt betydeligere og interessantere er skildringen av det danske bondevenstres betydeligste politiker, Christen Berg. En politisk fører av Bergs type gir et klart

[1] (Dansk) Hist. Tidsskr. 8 R. III 206 ff.

indtryk av i hvor høi grad kampen for parlamentarismen var en klassekamp, hvor det er bondens selvfrigjørelse som her gir sig uttryk; og vi sporer i hans forutsætninger og vilkaar, at det er en klassekamp med dobbelt front: overfor embedsstanden føler han altid som bondesøn og seminarist uten »virkelig Aandsdannelse«, og det er mot den Berg selv maa føre den haardeste kamp. Men hans herkomst fra de ansete, vestjyske selveierbønder gir ham ogsaa en anden holdning end en forgjænger som skomakersønnen J. A. Hansen; det parti som nærmest og mest egentlig er hans, utvikler sig mot slutten av det 19 aarh. til »venstrereformpartiet«, som nok fremdeles har den dobbelte front, men hvis haardeste dyst nu staar til venstre, mot husmands- og arbeiderbevægelsen. Christen Berg naar aldrig, socialt eller aandelig, ut over sin klasse; det gir begrænsning, sterk begrænsning; men det gir ham ogsaa styrken; hans stilling hviler aldrig bare paa et parti i riksdagen, men først og fremst paa tilslutningen ute i folket ikke bare til partiet, men til manden selv. Det som gjør ham til fører er, foruten dette nære forhold til sin klasse og sit parti, hans praktiske sans, hans evne til organisation, til som han selv sier, at »staa fast, hvor der skal staaes fast, og give efter, hvor der skal gives efter«. Han laverer mellem kompromisser, firer og taper; der gaar endnu 10 aar efter hans død, før venstre kommer til magten i Danmark; men han blev altid ved med at bevare den »folkelighet«, som var det egteste uttryk for den danske bondestand, og var derfor med paa at forberede dens seier.

Større i anlægget, dristigere i formaalet end noget av de verker vi hittil har beskjæftiget os med, er *Vilh. Grønbechs Vor Folkeæt i Oldtiden.* I 1909 utkom første bind under titlen *Lykkemand og Niding*; nu i begyndelsen av 1912 utkommer der paa en gang tre bind til: *Midgaard og Menneskelivet, Hellighed og Helligdom, Menneskelivet og Guderne.* Ogsaa her er den skjønlitterære paavirkning klar, ja, endog saa tydelig at man under læsningen ofte tænker paa bestemte forfattere som *Johannes V. Jensen* og *Selma Lagerlöf*, for ikke at tale om den baade formelle og reelle paavirkning av *Axel Olrik.* Alt titlene paa de enkelte bind antyder noget av det som først falder i øinene, naar man fordyper sig i verket; forfatterens stil og fremstilling er ikke fri for at være kunstlet og affekteret; undertiden er sæt-

ningene likefrem uforstaaelige i sin søkthet. I sin higen efter at være dypsindig er Grønbech desuten kommet paa kant med en hel række videnskapelige »moderetninger« og »dogmer« — dog er han neppe fuldt saa kjættersk som han selv tror — og dem avfeier han paa en av og til forfriskende respektløs maate, men oftest uten nogen virkelig begrundelse. Og han stiller idethele sterke krav til, at læserne uten videre skal bøie sig for hans paastande, krav man ikke har lov til at stille uten at være en særdeles betydelig mand. Denne irriterende pretentiøse tone kommer iøvrig meget sterkere frem i de tre nye bind end i Lykkemand og Niding.

Forfatteren av Vor Folkeæt i Oldtiden har nu imidlertid nogen ret til at være pretentiøs. Hans arbeide er utvilsomt noget paa sin vis ganske enestaaende. Han vil vise selve det sjælelige grundlag hos de gamle germanere, ikke netop tænkesættet, men de ubevisste og uuttalte forutsætninger for tænkesæt og følemaate, før den gamle kultur blev opløst, ved selvfortærelse og ved at overskylles av orientalsk-antikke elementer som kvalte dens egenart. Og for at naa ned til de dybder det her gjælder, har han utvilsomt levet sig ind i gammelt germansk sjæleliv med en ganske overordentlig intensitet. Sikkert har han ogsaa gaat den rigtige vei til forstaaelsen, gjennem alt det som den moderne etnografi har lært os om »primitive« mennesker; endelig tænker han altid helst sine egne tanker, og det mylrer og kryr av friske, forbausende ideer i verket.

Dermed er vel ogsaa dets hovedfortrin angit. Det bringer urede i ens hode, tvinger en til at tænke mange ting omigjen eller til at stille problemer en før ikke har set. Nogen frugtbringende diskussion med forfatteren tror jeg neppe Vor Folkeæt i Oldtiden vil gi anledning til; dertil er den baade i form og — øiensynlig — efter sin tilblivelse for litet analytisk, næsten helt intuitiv. Dens betydning vil ikke ligge i om forfatterens resultater er rigtige eller gale, men i de støt, hans aandrikhet (ordet tat baade i god og i mindre god betydning) kan gi til andre, mer metodiske forskeres selvstændige tænkning. Hvor ansporende er f. eks. ikke den enkle ting, at bindet om Hellighed og Helligdom begynder med et avsnit om Klenodier, og at det materielle grundlag for helligheten fastholdes med ubønhørlig konse-

kvens. Det er et kundskapens træ paa godt og ondt, dette arbeide, og for at rede ut forholdet mellem godt og ondt i det skal man ha gjennemarbeidet det mange ganger og langt grundigere end jeg endnu har hat leilighet til.

Men paa en viss maate kan det kanske sies, at der alt er git en prøve som viser at jeg har ret i at se dets betydning som ovenfor angit. Det er professor *A. Heuslers* fortræffelige og strengt metodiske *Das Strafrecht de Isländersagas* (Leipzig 1911), som utvilsomt tildels er inspireret av Lykkemand og Niding, baade i sin hovedtesis og i flere enkeltheter, men som naar langt ut over den ved sin stringente tænkning og sin fuldstændige bruk av materialet.

Heuslers bok indeholder et forsøk paa at lægge tilrette et nyt materiale for studiet av den gamle islandske rets- og kulturhistorie, eller snarere paa at bruke det velkjendte materiale i de islandske ættesagaer paa et omraade, hvor det før ikke har været ordentlig utnyttet.

Bokens hovedsætning er den, at forfatterne av de islandske ættesagaer har været sig fuldt bevisst kulturforskjellen mellem deres egen tid og den tid, da sagaene tænkes foregaat, og at de i det store og hele har hat baade vilje og evne til at undgaa anakronismer. Med rigtigheten av denne antagelse staar eller falder hele boken.

Tre væsentlige argumenter har forfatteren at anføre for denne sin sætning. For det første den gjennemgripende forskjel i det kulturbillede, ættesagaene gir, og det vi faar av Sturlungasaga. I denne, som hovedsakelig spiller fra midten av det 12. til midten av det 13. aarh., ser vi stadigvæk kirken gripe ind; kjønsforholdene betragtes fra et, ialfald delvis, kirkelig synspunkt; krig føres med store hære, lemlæstelser og anden grusomhet er blit almindelig — altsammen helt avvikende fra den hedenske kultur, som trær os for øie i ættesagaene. Da nu Sturlunga maa være paalitelig i sin skildring, maa den kultur, ættesagaene viser os, nødvendigvis være en anden — altsaa ældre — end den, sagaforfatterne kjendte fra sin egen tid.

Desuten, hvis sagaforfatterne i det 13. aarh. hadde skildret retsstridighetene fra sagatiden overensstemmende med den ret, som raadet paa deres egen tid, saa maatte sagaene ha git et billede av retslivet, som i de store træk stemte temmelig nøie med Grágás. Da billedet imidlertid viser sig

at være overmaade forskjellig fra Grágás, har forfatterne altsaa her hat andre kilder, ɔ: den levende tradition om fortiden.

Hovedargumentet er dog det klare og sammenhængende billede av en gammeldags retstilstand, som sagaene gir, et billede, som bærer sin egen retfærdiggjørelse i sig selv; det er altfor indlysende rigtig til at kunne være fabrikeret. For at opnaa dette billede er imidlertid Heusler nødt til at undta fra rækken av de islandske ættesagaer den mest berømte av dem allesammen, Njála. Denne indeholder like saa meget juridisk stof som alle de andre sagaer tilsammen; men dette beror, efter Heuslers mening, paa en rent personlig tilbøielighet hos forfatteren, som her bare i liten utstrækning har hat nogen kilde i den mundtlige tradition (»en ældre, kortere Njálssaga«); hvad vi finder i Njála er derfor retstilstanden fra det 13. aarh., fra Grágás og tildels endog fra tiden efter fristatens ophør.

Mens man tidligere har studeret »den islandske strafferet« under et, mener altsaa Heusler, at vi ved hjælp av ættesagaene og Sturlunga er istand til at paavise en utvikling fra standpunktet i det 11. aarh. (ættesagaene) over det 12. (Sturlunga) til det 13. aarh. (Grágás). Og Grágás blir derfor ikke længer et vidnesbyrd om gammel germansk strafferet, men et utslag av en langvarig og indgripende særislandsk utvikling.

Og videre slutter han: har sagaene indtil de mindste enkeltheter saaledes bevaret mindet om en længst forsvunden kulturtilstand, maa de alt meget tidlig ha faat en fast sproglig form. Det er — omend i forsigtigere, mere modereret form — P. E. Müllers, P. A. Munchs, V. Finsens gamle opfatning, at ikke bare sagaens stof, men sagaen selv er skapt i den skriftløse tid.

Et omraade er der imidlertid, hvor traditionen viser sig at være dødd væk, før sagaene blev nedskrevet; det er det sakrale. Den kristne kirke har gjort, hvad den kunde, for at utrydde mindet om den hedenske religion; og om dennes forhold til strafferetten kan derfor ættesagaene litet eller ingenting lære os.

Efter paa denne maate at ha tat sine forbehold gaar da forfatteren over til at gi det billede av strafferetten, som kan utvindes av ættesagaene.

Stridigheter kan her avgjøres paa tre maater: ved

hevn, forlik eller proces. Den fornærmede har to private veier at gaa mot en statslig. En statistisk gjennemgaaelse av sagaene viser, at av de 520 tvistigheter, de omhandler, blir bare 50 avgjort av det offentlige, 470 privat, derav 306 med vold, 164 ved forlik. Den fremgangsmaate, som blir valgt, har ingenting med forbrydelsens art at gjøre; den avhænger bare av den krænkede parts vilje og av magtforholdet mellem partiene. Høiest i værd for den fornærmede staar hevnen, som er omgit av en mægtig patos; dernæst kommer dom til fredløshet eller forlik i form av selvdømme; lavest paa stigen staar forlik ved voldgift eller ved avtale mellem partene. Den drivende kraft i retslivet er da hverken statsmagten eller den offentlige retsbevissthet, men den enkeltes æresfølelse; paa dens saarbarhet beror det, hvad fremgangsmaate der blir valgt. Der er derfor intet fast forhold mellem en forbrydelse og dens følger; en kan ikke paa forhaand regne ut, hvad straf en vil faa.

Høit priser sagaene hevnen; den er mandens og ættens helligste ret og pligt. Og i den staar ikke bare mand mot mand, men æt mot æt, parti mot parti i solidarisk ansvar. Hver mand i partiet har ret til at hevne sin fælles drap og ikke bare paa udaadsmanden, men paa hvilkensomhelst av hans æt eller parti. Langt snevrere er hevnens omraade i Grágás: den maa øves paa fersk gjerning eller ialfald inden næste alting; en kan ikke som i sagaene gaa og ruge over den et helt liv. Og ret til hevnen har ikke hvemsomhelst, men bare den krænkede selv og hans følge eller en kvindes slegt; heller ikke kan den søke sig et vilkaarlig bytte i motpartiet, men maa gaa ut over gjerningsmanden selv eller hans følge.

Grágás er langt mer statsbevisst end sagaene, dels fordi den er yngre, men delvis ogsaa fordi den gir uttryk for teorier og doktriner, mens sagaene skildrer praksis. Den svake statsmagt paa Island, hvor der ingen hær var, har sat sit stempel paa alt retsliv paa øen. For sagatidens mennesker er verden delt i to, venner og uvenner; for de første ofrer man alt, mot de sisste sætter man alt ind. »Grimmr« (»a good hater«) er en sterk ros, stolt og magtlysten er det en hæder at være. Retfærdighet er ogsaa bare bra; men det er en andenrangsdyd mot tapperhet, akkurat som fredsommelighet. Islænderens ideal ligger ikke saa og saa

mange trin under det kristelige, det ligger i den motsatte retning. —

Dansk historieskrivning har ogsaa vingefang ut over landets egne grænser. Mesteparten av hvad der her kunde nævnes, er kanske »populært« i ordets halvgode eller helt daarlige betydning; men der er dog ogsaa en del ting som har større værdi. Et enkelt verk fortjener nærmere omtale, *Valdemar Vedels Bag Klostermure, Et Forsøg i Kulturpsykologi*, det siste i rækken av hans *Middelalderlige Kulturidealer (Helteliv, Ridderromantiken, By og Borger)*. Alt titlen antyder forfatterens stilling til et centralt problem i historiens teori, spørsmaalet om de almindelige love, eller som *Lamprecht* uttrykker det [1], om den typologiske metode (»Typismus«). »Det er Kulturtyper, jeg har villet skildre«, sier V. Vedel, »mindre saaledes, som de — altid kun meget betinget og tilnærmelsesvis — »realiserer sig« i Virkeligheden, end som de aabenbarer deres inderste Livsprincip gennem de Idealer, de tegner af sig og stiller op for sig, — nemlig Heltelivet, Ridderromantiken, Klosterkristeligheden, Borgerligheden som Livsprogrammer for en Række historiske Kulturformer.«

Et slikt formaal lar os tydelig merke, at forfatteren kommer til historien fra litteraturhistorien eller »litteraturforskningen«, som *Vilh. Andersen* vilde kalde det [2]. Det hele kommer til at svæve frit i rummet, uten rot i den sociale og økonomiske virkelighet. Aarsaksforholdene faar vi ingen klarhet over; vi lærer at kjende en tilstand, for ikke at si en stilstand, uten synderlig vækst eller utvikling.

Paa den anden side indeholder Vedels anvendelse av den typologiske metode en begrænsning i forhold til f. eks. Lamprechts eller Collins, som sikkert er meget heldig paa vort nuværende standpunkt. At »den sammenlignende historie« engang vil naa en lignende utvikling som den sammenlignende sprogvidenskap eller den sammenlignende litte-

---

[1] Historische Methode und historisch-akademischer Unterricht, Berlin 1910, S. 20 ff.

[2] Vilh. Andersen, Dansk Litteratur, Forskning og Undervisning, Kbh. 1912. I visse maater er dette lille arbeide en parallel til Erslevs Historisk Teknik og Historieskrivning, langt svakere i den eksakte problemstilling og undertiden ret kunstig i opbygningen, men fuldt av fortræffelige enkeltiagttagelser, især i avsnittet om undervisning.

raturhistorie og folklore, er vel greit nok; og man kan ikke bidra bedre til at forberede en slik utvikling end ved store komparative arbeider som Vedels. Men han er øiensynlig blit betænkelig underveis. I »By og Borger« trak han endnu konsekvenser som nærmet sig til almengyldige lover [1]; det har han opgit i de senere arbeider. I »Helteliv« hentet han sit materiale vidt og bredt fra, fra Homer og Eddaen, fra Rolandskvadet og indianernes sanger; og han fulgte den parallele utvikling hos folkene gjennem aarhundreder. I »Bag Klostermure« er sammenligningskredsen trukket meget snevrere; buddhistmunker og dervischer ligger helt utenom planen, og tiden er sterkt begrænset; hverken oprindelsen i Østerland eller utviklingen fra Franciscus av Assisis tid av vedkommer ham. Kanhænde det er fordi Vald. Vedel efterhaanden har spændt kravene til sine egne kundskapers grundighet høiere, han nu begrænser sig sterkere. Men han vinder ogsaa noget andet, en mer nøgtern tilnærmelse til sandheten. Før Grimms, Bopps og Rasks tid tumlet etymologien vildt med tilfældige ord- og lydlikheter; først eftersom »lydlovene« har bragt metode i studiet, er der blit mening i arbeidet; men »kulturlover« av tilsvarende art har det endnu ikke lykkedes at opstille [2], og saasnart man vaager sig utenfor det som er sikkert samhørende, risikerer en derfor enten at fortape sig i tilfældigheter eller at maatte nøie sig med intetsigende almensætninger. Det er vel mulig, at de studier over »lensvæsen« i Europa og Østasien, som drives ved Lamprechts nye *Institut für Kultur- und Universalgeschichte* i Leipzig, med tiden kan føre til dypere forstaaelse av hvad lensvæsen »egentlig« er; men før man kommer saalangt, er der et vældig arbeide at gjøre, som maa

---

[1] Se kapitlerne om »Haandværksaanden« og »Kjøbmandsaanden«.

[2] Collins forsøk (Samtiden, 1911, 469—82) er uholdbart om ikke av anden grund saa fordi det naturvidenskapelige grundlag, darwinismen i snevreste betydning, svigter paa en hel række punkter (jfr. f. eks. W. Johannsens Elemente der exakten Erblichkeitslehre, Jena 1909); dog har han senere git det en solidere underbygning (Tilskueren 1912 (juli), S. 50—70) ved et skarpere skille mellem organisk og kulturel fremgang og tilbakegang; bedre funderet synes ogsaa hans andet forsøk, Loven om kulturorganernes harmoni (i Leo Tolstoi og nutidens kulturkrise, s. 220 ff.), at være, og likesaa enkelte av de paa Marx's materialistiske historieopfatning grundede teorier; men vi er endnu her meget fjernt fra en virkelig exakt formulering.

drives organisationsmæssig og ikke av enkeltmand alene. Og Lamprechts eget forsøk paa at opstille en lovbunden rækkefølge av »Kulturzeitaltern« har ikke hittil virket til at overbevise om, at han i et og alt er inde paa en rigtig vei.

Den strammere begrænsning gir ogsaa en kunstnerisk fordel hos Vald. Vedel. Det litt livsfjerne, abstrakte program trænger til at bli levendegjort; i »Helteliv« f. eks. hadde ikke forfatteren greid helt at faa alt det liv han fyldte rammerne med, smeltet sammen til et billede; ofte faldt det fra hverandre i smaastykker, med alle disse eksempler fra saa forskjelligartede omraader som Hellas og Island, frankerriket og Mexiko. I »Bag Klostermure« er billedet lykkedes meget bedre.

Vedel har den intimeste sans for poesien i haandverkerens spidsborgerlige pusleri og i klosterbroderens barnlige naivitet. Hans sprog føier sig villig — i de tidligere bind av og til litt for villig — efter middelalderens egen tone. Han er lærd, men lar aldrig lærdommen ta magten fra sig. Og først og fremst kan han føle med mennesker, med sakristanen, den statelige, men noget enfoldige pater Ansgar, som hele dagen gaar omkring i sakristiet og polerer alterstaker og reparerer messegevandter, med klostrets levende arkiv og bestaltede historieskriver, den skindmagre pater Remaclus, som nusler nærsynt om mellem hylderne i biblioteket, og med alle de andre brødre som han kjender saa godt.

Han vet, at naar røkelsen bølger op av røkelsekarret, er det bønnerne der stiger op av menneskehjertet, sjælen der i andagtens glød opløses til en andagt for Gud; men »iøvrig er det røkelsens bestemmelse at rense luften saavel for onde lugte som for onde aander«. Han vet hvor munken blir tør i ganen og ør i hodet av at sitte og drømme over alle marterhistorierne; »han kjender fra sine egne asketiske øvelser noget av vellysten ved smerter og har baade en from og en fysisk tilfredsstillelse ved at la sit legeme i fantasien gjennemsmake disse pinsler«. Høisangens sansekoglende vidunderlighet og Marias rene kvindelighet, ensomhetens henrykkelse og løftelsen ved den brusende korsang, en svunden tids halvt ufattelige uttryksmaate og de evige værdier som gjemmer sig bakom — Vald. Vedel har baade følt det igjennem og tænkt det igjennem. Og selv om hans »forsøk i kulturpsykologi« hat tat sterk farve av

den psyke det er gaat igjennem, angrer en ikke paa at ha stiftet bekjendtskap hverken med verket eller med forfatteren.

Sverige.

Gaar vi over fra dansk til svensk-finsk sprogomraade, er det straks en bok som det ligger snublende nær at sammenligne med Vald. Vedels »Bag Klostermure«. Det er den finske kunst- og litteratur-historiker og -filosof *Yrjö Hirns Det heliga Skrinet, Studier i den katolska kyrkans poesi och konst* (Stockholm 1909), en svær bok paa over 500 sider. Forfatteren reserverer sig uttrykkelig mot at hans bok skal opfattes som en rent historisk undersøkelse; »det ämne jag föresatt mig att behandla är af konstteoretisk art, och de frågor, som beröras i det följande, ha alla blifvit uppfattade som estetiska problem«. Dermed er paa forhaand avvæbnet en del av de indvendinger som vilde være naturlige i et Historisk Tidsskrift; men boken er saa betydelig og saa dyptgaaende, at man ikke kan la være at beskjæftige sig med den.

Likesom Vald. Vedel vilde skildre det »aandsliv der har fyldt klostertilværelsen, har utgjort dens indhold, prægende dette klosterliv og selv præget av det«, saa forsøker Yrjö Hirn at faa fat i »den sinnesförfattning som, till sina hufvuddrag oförändrad genom seklerna, legat till grund för de troende katolikernas estetiska lif«. Og han forsøker at finde denne »sinnesförfattning« ikke bare ved hjælp av billedkunst og poesi, men ogsaa i hele den rike kristelige mytologi og i dogmerne som »är ett resultat av en spekulation, som i vidsträckt mån dirigerats af estetiska sträfvanden«.

Hos de fleste nationer pleier man finde »typiska föremål, kring hvilka dekorationen koncentrerar sig, och i hvilka man därför kan afläsa de utmärkande kännetecknen för en viss konststil«. Vandbeholderen hos pueblo-indianerne, skjoldet hos dayakerne, vaserne hos de gamle hellenere er slike »typiska föremål«. I den katolske kunst er det skrinet, det dyrebare »hölje« om en endnu dyrebarere helligdom, relikvieskrin, alterskrin, monstrans; selve kirken blir tilslut bare det vældige skrin om helligdommen, om hostien, som i messeofret undergaar det vældige, paradoksale mirakel, guddommens forbindelse med skabningen. Men svarende til denne guddommens legemliggjørelse, inkarnation, i nadveren er den

anden store inkarnation, Kristi undfangelse og fødsel ved jomfru Maria. Og likesom messebordet og messeredskaperne er de helligste av alle jordiske ting, saa er Maria, det redskap som muliggjorde guddommens fødsel, det helligste av alle jordiske væsener; og ogsaa hun er et skrin; hendes hellighet beror netop paa, at hun var det skrin som omsluttet Kristi jordiske legeme. Netop paa de to kjernepunkter i den katolske tro, messeundret og Mariadyrkelsen, møter vi saaledes *det heliga skrinet*, som symbol eller virkelighet; det er det helligste kunsten kommer i berøring med.

Hirns tanke er, som man ser, ikke fri for spidsfindighet; men for den som er fortrolig med middelalderlig tænkesæt, er ikke det noget bevis paa, at han har uret; snarere tvertimot. Mangfoldige ting som for os er den argeste spidsfindighet, er for middelalderens mennesker soleklare og naturlige — og omvendt. Nogen avgjørende rolle spiller det jo imidlertid ikke, hvor litet eller hvor meget konstruktionen hos Hirn nærmer sig til middelalderlige forestillinger; mer end tilnærmelser kan der saa allikevel aldrig bli tale om. Men hans tydning av middelalderens kunst, i ord og i billeder, er lærerik, fordi han staar dens paa en gang barnslige og raffinerte følemaate nær, fordi han har kunnet gi den kirkelige kunst en forklaring fra et »inre synpunkt« og derved bringe sammenhæng og mening i et tilsynelatende haapløst virvar [1].

---

[1] Et beslægtet emne er behandlet i en teologisk, akademisk avhandling fra Upsala av Knut B. Westman (ikke at forveksle med K. G. W., som ogsaa har været inde paa hithørende emner), *Birgitta-Studier*, I (Upsala 1911), idet han forsøker at klargjøre Birgittas religiøse betydning ved en religionspsykologisk undersøkelse av hendes egen personlighet og av en del parallele, middelalderlige personligheter. Det teologiske utgangspunkt gjør det imidlertid vanskelig for forfatteren at faa fat paa spørsmaalene indenfra og dermed gi dem den rette historiske belysning. Størst værdi har vistnok avhandlingens første, kildekritiske avsnit; et enkelt punkt her har ogsaa interesse for norsk historie, nemlig paavisningen (s. 63 ff.) av, at et haandskrift (Skokloster, nr. 5, 4°) paa birgittinernorsk ɔ: avskrevet av norske birgittinere, sandsynligvis i Munkeliv, gaar tilbake paa Birgittas aabenbarelser i svensk original, altsaa repræsenterer et ældre og oprindeligere trin end de latinske oversættelser og størsteparten av de svenske MS., som bare er tilbakeoversættelser fra latin. Et interessant vidnesbyrd om den nære forbindelse mellem Vadstena og Munkeliv.

den psyke det er gaat igjennem, angrer en ikke rie
stiftet bekjendtskap hverken med verket eller m ald
kter.

Sverige. frem-

Gaar vi over fra dansk til svensk- eborgs
er det straks en bok som det ligger s ke krav
menligne med Vald. Vedels »Bag e. Det
den finske kunst- og litteratur-histori av emnet
Det heliga Skrinet, Studier i den har været
konst (Stockholm 1909), en sv e bemerk-
Forfatteren reserverer sig uttr rst og ster-
opfattes som en rent histori onerne som
föresatt mig att behandla , men selv om
frågor, som beröras i det , kan det kanske
som estetiska problem« g av kirkepolitikkens
en del av de indve
Historisk Tidsskrift d den sterke fremtræden av
dyptgaaende, at arbeidet; den som har læst bo-
med den. hans meninger og sympatier. Svak-

Likesom gger klart i dagen, men spiller allikevel
har fyldt k arbeide av denne art, som netop bare vil
gende dett en synspunkter og ikke gjør krav paa at gi
Yrjö Hir billede. Her er det væsentligere at en har for
hufvudd historiker hvis begreper om politik ikke bare beror
de tr ning, men ogsaa og fremfor alt paa erfaring og in-
finde selv om det influerer paa hans domme. De er altid
led omend ikke altid objektive. En overordentlig glæde
t det ogsaa at følge den klarhet, hvormed han kan rede
den mest indviklede floke, ypperligst kanske i det lille
avsnit om »termidorkrisen«.

Professor Hjärne har øiensynlig en svær læsning i den omfattende litteratur, endda emnet ligger hans tidligere forfatterskap meget fjernt. Sterkest paavirket er han øiensynlig av den nyeste tyske forskning paa omraadet, hvis mest fremtrædende mand er professor *Adalbert Wahl* i Tübingen; et særkjende for denne skole er den skarpe pointering av kontinuiteten mellem revolutionen og l'ancien régime, i bevisst tilknytning til *Tocquevilles* synspunkter[1]. Ogsaa den

[1] »Einer der grössten Historiker aller Zeiten«, kalder Wahl ham i sin Vorgeschichte der französischen Revolution (I—II, Tübingen 1905—7).

fremhæven av de politiske forhold fremfor de sociale
›miske har Hjärne tilfælles med flere tyske historikere.
›r han langt mer tilbøielig til at reducere det en-
'ds betydning for utviklingens gang end f. eks.
rmer sig her mere til franske historikere, som
-st træer dette frem ved behandlingen av
som Konsulatets upprättande, Den nya
t, Bakom kejsardömets kulisser er ganske
›het.
d Hjärnes bok er *Carl G. Laurins*
let kost. Det er revolutionære og
i Frankrike fra 1848 til ca. 1900,
, forfølge hvordan nationalisme og
rt gaar sammen, som i Boulangeraffæren,
nverandre, som i Dreyfussaken, men allikevel
ger av det samme sjælelige grundlag, den samme
de trang til yderligheter. Helt herre over stoffet
forfatteren imidlertid ikke været, og det lykkes ham
derfor ikke helt at fastholde dette synspunkt; avsnittet om Napoleon III, som omfatter næsten halve boken, nærmer sig saaledes til at bli hele Frankrikes historie i denne tid. Hans domme er ogsaa ofte voldsomme og uoverlagte; sammenstillingen av Henri Rochefort og Georges Clémenceau synes saaledes helt urimelig og ubillig, Thiers stilles vistnok langt høiere end en upartisk historieskrivning vil kunne gaa med paa, og forfatterens moderate sindelag gjør ham ofte uretfærdig mot de revolutionære partier. Men det er en uavhængig og frisk bok, indholdsrik og underholdende. —

Væsentligst er imidlertid det arbeide som av svenske og finske forskere utføres paa hjemlig grund. Av kildepublikationer er først og fremst én at nævne:

Finlands Statsarkiv har gjennem sin leder *Reinh. Hausen* paabegyndt et finsk diplomatarium, *Finlands Medeltidsurkunder*; første bind, som gaar til aar 1400, er utkommet og indeholder 1127 nr. (Helsingfors 1910).

Foruten egentlige diplomer optages ogsaa utdrag av fremmede krøniker og annaler, regnskaper og inventarer, indskrifter paa gravstener, klokker o. l. forsaavidt de gir nogen historiske oplysninger, ældre domme som nævnes i senere dombøker o. s. v. Det meste av stoffet er helt avtrykt, en del bare optat i regestform; særlig gjælder dette det store ma-

Det betydeligste arbeide over den almindelige historie fra de senere aar er — ved siden av Hirns — *Harald Hjärnes Revolutionen och Napoleon, Några drag och synpunkter*. Det er en liten bok paa 250 smaa sider, oprindelig fremkommet som en serie forelæsninger holdt ved Göteborgs Högskola vaarsemestret 1910, og den gjør følgelig ikke krav paa at betragtes som nogen komplet revolutionshistorie. Det er heller ikke saa meget de absolut vigtigste sider av emnet forfatteren vil fremhæve, som de man hittil ikke har været nok opmerksom paa, og han avvæbner med denne bemerkning tildels kritiken over det punkt som falder først og sterkest i øinene, den sterke forrykning av proportionerne som fremkommer ved en slik behandlingsmaate; men selv om man tar forfatterens program i betragtning, kan det kanske likevel være, at f. eks. hans vurdering av kirkepolitikkens betydning er noget overdreven.

Det hænger sammen med den sterke fremtræden av Hjärnes egen personlighet i arbeidet; den som har læst boken, tar ikke feil av hans meninger og sympatier. Svakheten ved dette ligger klart i dagen, men spiller allikevel mindre rolle i et arbeide av denne art, som netop bare vil dra frem nogen synspunkter og ikke gjør krav paa at gi noget totalbillede. Her er det væsentligere at en har for sig en historiker hvis begreper om politik ikke bare beror paa læsning, men ogsaa og fremfor alt paa erfaring og instinkt, selv om det influerer paa hans domme. De er altid kloke, omend ikke altid objektive. En overordentlig glæde er det ogsaa at følge den klarhet, hvormed han kan rede ut den mest indviklede floke, ypperligst kanske i det lille avsnit om »termidorkrisen«.

Professor Hjärne har øiensynlig en svær læsning i den omfattende litteratur, endda emnet ligger hans tidligere forfatterskap meget fjernt. Sterkest paavirket er han øiensynlig av den nyeste tyske forskning paa omraadet, hvis mest fremtrædende mand er professor *Adalbert Wahl* i Tübingen; et særkjende for denne skole er den skarpe pointering av kontinuiteten mellem revolutionen og l'ancien régime, i bevisst tilknytning til *Tocquevilles* synspunkter[1]. Ogsaa den

---

[1] »Einer der grössten Historiker aller Zeiten«, kalder Wahl ham i sin Vorgeschichte der französischen Revolution (I—II, Tübingen 1905—7).

sterke fremhæven av de politiske forhold fremfor de sociale og økonomiske har Hjärne tilfælles med flere tyske historikere. Derimot er han langt mer tilbøielig til at reducere det enkelte individs betydning for utviklingens gang end f. eks. Wahl og nærmer sig her mere til franske historikere, som *Aulard*; tydeligst træer dette frem ved behandlingen av Napoleon; avsnit som Konsulatets upprättande, Den nya monarkiens tillkomst, Bakom kejsardömets kulisser er ganske straalende i sin skarphet.

Sammenlignet med Hjärnes bok er *Carl G. Laurins Våld och Väld* noksaa let kost. Det er revolutionære og nationalistiske bevægelser i Frankrike fra 1848 til ca. 1900, han har villet skildre, forfølge hvordan nationalisme og »revolutionisme« snart gaar sammen, som i Boulangeraffæren, snart staar mot hverandre, som i Dreyfussaken, men allikevel altid utspringer av det samme sjælelige grundlag, den samme brændende trang til yderligheter. Helt herre over stoffet har forfatteren imidlertid ikke været, og det lykkes ham derfor ikke helt at fastholde dette synspunkt; avsnittet om Napoleon III, som omfatter næsten halve boken, nærmer sig saaledes til at bli hele Frankrikes historie i denne tid. Hans domme er ogsaa ofte voldsomme og uoverlagte; sammenstillingen av Henri Rochefort og Georges Clémenceau synes saaledes helt urimelig og ubillig, Thiers stilles vistnok langt høiere end en upartisk historieskrivning vil kunne gaa med paa, og forfatterens moderate sindelag gjør ham ofte uretfærdig mot de revolutionære partier. Men det er en uavhængig og frisk bok, indholdsrik og underholdende. —

Væsentligst er imidlertid det arbeide som av svenske og finske forskere utføres paa hjemlig grund. Av kildepublikationer er først og fremst én at nævne:

Finlands Statsarkiv har gjennem sin leder *Reinh. Hausen* paabegyndt et finsk diplomatarium, *Finlands Medeltidsurkunder*; første bind, som gaar til aar 1400, er utkommet og indeholder 1127 nr. (Helsingfors 1910).

Foruten egentlige diplomer optages ogsaa utdrag av fremmede krøniker og annaler, regnskaper og inventarer, indskrifter paa gravstener, klokker o. l. forsaavidt de gir nogen historiske oplysninger, ældre domme som nævnes i senere dombøker o. s. v. Det meste av stoffet er helt avtrykt, en del bare optat i regestform; særlig gjælder dette det store ma-

teriale i Åbo domkirkes kopibok, som R. Hausen tidligere har utgit (*Registrum ecclesiæ Aboensis,* Helsingfors 1890); meget praktisk er det, at registret til Finlands Medeltidsurkunder ogsaa kan brukes til Aboregistret. I størst mulig utstrækning har utgiveren naturligvis gaat til originalerne; desværre har han ikke altid hat adgang til disse ved endel av de brev, som er trykt — tildels meget unøiagtig — i *Liv- Est- und Curländisches Urkundenbuch.*

Av det meget nye eller litet kjendte stof, som her er fremlagt, er der ogsaa en del, som har interesse for norsk historie. Vi finder saaledes et vidnesbyrd om St. Olavs popularitet i Estland[1] i et brev fra ca. 1340 (nr. 472): presten og menigheten i Kyrkslätt i Finland (Rasaborg län) skriver til raadet i Reval om en borger fra denne by, Johannes Clippiator, som paa egen haand hadde opstillet et billede av den hellige Olav i deres kirke; ved sin bortreise vilde han ta dette med sig igjen, men dette kunde de ikke tillate, før han betalte en gjæld paa en mark i svenske penger[2].

Den 24 okt. 1352 bevilger pave Clemens VI (nr. 623) presten Gerhard Hundebek et kanonikat og en præbende ved Oslo domkirke uten hindring av, at han alt tidligere har et lignende i Åbo; og en maaned tidligere, 29 sept., nævner paven (nr. 621), at Johannes Rotgeri har faat et kanonikat med ekspektanse paa en præbende i Hamar[3] — kjærkomne supplementer til, hvad vi før visste om finske præbendejægere i Norge.

Utgaven er overmaade praktisk og let at finde frem i; det samme kan sies om registret. For paaliteligheten borger R. Hausens navn. —

---

[1] Jfr. Daae, Norges helgener, S. 55.

[2] Jfr. ogsaa nr. 999 (om Olav og Henrik) og Hist. Tidsskr. 4 R. VI S. 365.

[3] Jfr. Hist. Tidsskr. 4 R. VI S. 366. — Se ogsaa nr. 620. — Om St. Olafs dyrkan i Finland har P. Nordmann i Finsk Tidskrift for 1912 skrevet en avhandling, som for den arkæologiske del er bygget paa arbeider av dr. K. K. Meinander (Medeltida altarskåp och träsniderier i Finlands kyrkor, Helsingfors 1908; S. Olof och Finland, Kunst og Kultur II, S. 18—24), men som har fremdradd en mængde folkloristisk stof; det er overraskende at se hvor levende den norske helgen endnu er i finsk folketradition, i skik og bruk.

Av en helt anden natur og et helt andet formaal er det utgiverarbeide som er besørget av *Emil Hildebrand* og *Carl Grimberg* under titlen *Ur källorna till Sveriges Historia under nyare tiden* I (1520—1721) (Stockholm 1911). Det tjener først og fremst undervisningsformaal, men er ogsaa beregnet paa at kunne læses av »envar som vill leva sig in i flydda tiders liv«. Her i Norge har vi overordentlig litet av denslags læsning; det indskrænker sig i virkeligheten til de to samlinger *Norge i 1814*, paa tilsammen 128 sider, utgit av overlærer *Tord Pedersen*, hvortil der slutter sig en del *Historiske Aktstykker,* utgit av overlærer *Niels Østbye.* Disse kildesamlinger utkom i aarene 1904 og 1905 som led av en serie, *Historisk læsning for gymnasiet*, og de bærer saa sterkt præget av at være beregnet paa de krav den nye skolelov stillet til historieundervisningen i gymnasiet, at de ikke kan tjene det andet formaal, at bli folkelæsning; avgjørende er saaledes at en hel række dokumenter er meddelt paa fransk. Den svenske samling er meget vidtløftigere, den omfatter 320 sider og gir paa disse et billede av hvordan samtiden opfattet de vigtigste punkter av Sveriges historie fra Gustav Vasas første optræden og til slutten av den store nordiske krig. Dokumenter paa fremmede sprog er gjengit i oversættelse og de svenske i en forsigtig moderniseret form som pietetsfuldt bevarer tidsstemningen; utvalget synes at være gjort helt tendensfrit, uten chauvinistiske bihensyn; der er tat like hensyn baade til politisk historie og kulturhistorie; de forskjellige tidsrum trær like klart frem; dog er Karl X Gustav forbausende stedmoderlig behandlet. Mens man i Sverige saaledes har forsøkt at gi en oversigt over en større periode av landets historie i en enkelt samling, har man i andre land specialiseret sig langt mere. Det gjælder Tyskland, hvor publikum er saa stort og undervisningsanstalterne saa mange; av de talrike dokumentsamlinger til bruk ved universitetsundervisningen kan eksempelvis nævnes en av de nyeste og bedste, *Auswahl europäischer Verfassungsurkunden von 1791 bis 1871* (Greifswald 1910), sammenstillet til bruk ved historiske og statsretslige seminarøvelser av metodikeren, professor *Ernst Bernheim.* Mere populære formaal tjener en ny serie billige bøker (à 60 pfenn.), i likhet med de bekjendte serier Sammlung Göschen, Aus Natur und Geisteswelt o. s. v. — *Voigtländers Quellenbücher*; blandt de første hefter som

her er utgit, findes saa udmerkede og ellers vanskelig tilgjængelige ting som *Die ersten deutschen Eisenbahnen Nürnberg-Fürth und Leipzig-Dresden* og *Ausgewählte Briefe des Feldmarschalls Lebrecht von Blücher*, men der er ogsaa adskillig som er slurvet og halvgodt. Ogsaa i Danmark har man i slike dokumentsamlinger kunnet specialisere sig mere end i Sverige, idet man her, helt siden midten av 1870-aarene, har hat en organisation, *Selskabet for historiske Kildeskrifters Oversættelse*, og desuten i de kredse som samlet sig om den grundtvigske folkehøiskole, et udmerket publikum. Selskapet begyndte med at utgi oversættelser av hele kildeskrifter, antike, europæiske og danske; den første idé til slike samlinger som det her er tale om, blev utkastet i 1878 av den senere riksarkivar A. D. Jørgensen, som ogsaa kom til at utgi det planlagte utvalg under titlen *Valdemar Sejr*. Selskapet var til at begynde med dansk-norsk — i den første ledelse sat bl. a. daværende folkehøiskolebestyrer, senere amtmand *V. Ullmann* — og der var derfor ogsaa spørsmaal om at gjøre et lignende utvalg for en norsk konge, f. eks. Sverre; men det blev opgit med den motivering, at sagaerne her gav formeget og de andre kilder for litet. Derimot er utvalget av danske kilder blit fortsat med *Valdemar Sejrs Sønner og den store Ærkebispestrid* ved *Jørgen Olrik*, og *Valdemar Atterdag* ved *Ellen Jørgensen*. De danske utvalg er utvilsomt de som gir den grundigste historiske forstaaelse; men de forutsætter paa den anden side et paa forhaand oparbeidet, interesseret publikum; hvor man ikke har det, vil sikkert Hildebrand og Grimbergs fremgangsmaate være at foretrække, særlig da den gjør utvalget brukbart baade til undervisning og til folkelæsning.

Av fuldt saa stor interesse for historieundervisningen som slike kildesamlinger er imidlertid det eksperiment, man i Sverige har begyndt paa med *Verner von Heidenstams Svenskarna och deras hövdingar* (I—II, Stockholm 1908—10). Denne bok er en del av den serie *Läseböcker för Sveriges barndomsskolor* (utgivna av *Alfr. Dalin* och *Fridtjuv Berg*) som begyndte med *Selma Lagerlöfs* berømte læsebok i Sveriges topografi *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige.* (I—II, 1906—7). Utgangspunktet for dette foretagende er den tankegang, at ingenting er for godt for barn, at utbyttet av undervisningen i allerhøieste grad er bestemt ved

fremstillingen i læsebøkerne, og at disse derfor helst bør skrives av landets ypperste forfattere. Bakom ligger vel ogsaa frygten for det som kom saa sterkt frem i overlærer *Høsts* foredrag paa det andet norske historikermøte, at historien skal bli saa abstrakt at den blir uforstaaelig for barn.

De samme behov som i Sverige har ogsaa gjort sig gjældende i mange andre land; og særlig i England har de ført til et resultat som det kan være av interesse at sammenligne med det svenske. Det er *A History of England* by *C. R. L. Fletcher* and *Rudyard Kipling* (Oxford & London 1911); forordet lyder saaledes: »This book is written for all boys and girls who are interested in the story of Great Britain and her Empire«. Og alt her føler man anslaat den tone som skjæmmer hele boken: den er ikke bare sterkt nationalistisk, næsten chauvinistisk, men tar ogsaa parti i politiske spørsmaal, præker imperialisme og flaatebevilgninger for barna. Billederne er ren fantasi, uten holdepunkter i virkeligheten og, især for de kolorertes vedkommende, av liten kunstnerisk værdi. Vurderingen synes ofte at mangle historisk perspektiv, som naar det heter om Edward I: »He ranks with the half-dozen greatest »makers of England«, with Alfred, William the Conqueror, Henry II, Henry VIII, Elizabeth and Victoria the Great.« Ganske ypperlig er derimot selve fremstillingen, jevn, klar og letflytende, barnslig og anskuelig uten at bli plat (mer end en gang imellem). Av og til avbrytes den historiske fortælling av nogen strofer i Rudyard Kiplings syngende vers, som summerer op indholdet av en tid paa den vidunderligste maate; ved Elisabeths død heter det f. eks.:

It is not wealth nor talk nor trade nor schools nor even the vote,
Will save your land when the enemy's hand is tightening round your throat.
But a King and a People who thoroughly thrust each other in all that is done
Can sleep on their bed without any dread — for the world will leave 'em alone.

Samarbeidet mellem en historiker og en poet har gjort den engelske skolebok til en virkelig *historisk* fremstilling, av en rolig, episk karakter; hvor stemningen bryter igjennem, er det paa vers, altsaa tydelig utskilt fra selve for-

tællingen. Hos den svenske poet er det skildringen selv som er lyrisk bevæget; han har latt sin fantasi faa temmelig løse tøiler — til ikke liten skade for bokens historiske indhold. Heller ikke i kunstnerisk henseende er arbeidet blit helstøpt; den dramatiske skildring av en begivenhet lykkes kun sjelden, og trods mange ypperlige ting — jeg vil særlig nævne stenaldersfolket og Karolinerne — er Heidenstams læsebok derfor væsentlig forfeilet. Sammenligningen falder ubetinget ut til fordel for den engelske bok. —

At Karolinerne hører til de beste avsnit i »Svenskarna och deras hövdingar«, er ingen tilfældighet. Siden Hjärnes monografier over Karl XII fra 1897 og 1902 og Heidenstams egen romancyklus *Karolinerna* (1897—98) har Karl XII med fornyet aktualitet staat i midtpunktet for al historisk interesse i Sverige[1]. Sine sterkeste uttryk har denne interesse git sig i de seneste aars nationale renæssance, og det var derfor ganske naturlig, at der vaaren 1910 gik ut et oprop om at stifte et *Karolinskt Förbund*. Baade videnskabelige og nationale synspunkter laa til grund for dette foretagende, og opropet var undertegnet av folk fra de forskjelligste kredser, videnskapsmænd, officerer, adelige godseiere, med kronprinsen og prins Carl i spidsen. Forbundets formaal er utforskning av det karolinske tidsrum i alle henseender, og som arbeidsopgaver har det bl. a. opstillet biografiske registre, bibliografi, militær-topografiske undersøkelser av krigsskuepladser og systematisk gjennemforskning av utenlandske arkiver. Resultatene skal publiceres i forbundets aarbok, og av denne foreligger der alt to bind (for 1910 og 11).

Slik som problemerne for den moderne Karl XII-forskning er blit stillet av Hjärne, er det hans forhold til Østeuropa som trær i forgrunden; det er fra russiske, polske, tyrkiske, ungarske, rumænske arkiver man skal søke de nye bidrag som skal sætte »hjältekonungens« politik og krigførsel i et klarere lys; og det stilles derfor ikke smaa krav til de kundskaper, særlig i sprog, som forskerne maa ha. Til det vigtigste indhold av de to aarbøker hører derfor en oversigt over de tyrkiske arkiver (av *J. Kolmodin*) og over de vældige samlinger til den store nordiske krigs historie,

---

[1] Se herom en udmerket artikel av Axel Linvald i (Dansk) Hist. Tidsskr. 8 R III, S. 299—305.

særlig i Østersjøprovinserne, som Dorpat-professoren *Carl Schirren* († 1910) i et langt liv har faat sammen; dertil kommer referater (og oversættelser) av russisk, ungarsk og rumænsk Karl XII-litteratur. Værdifuld er ogsaa en indgaaende militær-geografisk studie — paa grundlag bl. a. av en reise til Poltava, Perevolotjna og Golovtjin — over *Karl XII's krigföring 1707—1709* av løitnant *Bennedich*, et vigtig supplement til prof. *Arthur Stilles* bok *Carl XII's Fälttågsplaner 1707—1709* (1908).

Ogsaa Karl XII's bestefar, Karl X Gustav, har i de seneste aar været gjenstand for stor interesse, særlig i anledning av 250-aarsmindet om fredsslutningerne i Roskilde og Kjøbenhavn (1658 og 1660). At nævne er fornemmelig *J. Levin Carlbom*: *Karl X Gustav, Från Weichseln till Bält 1657, Tåget över Bält och Freden i Roskilde 1658* (Stockholm 1910). Boken er langtfra tendensfri, idet forfatteren for enhver pris vil forsvare sin helt; og særlig gjælder dette spørsmaalet om hans nye fredsbrud sommeren 1658, nogen maaneder efter freden i Roskilde. Dr. Carlbom mener at kunne datere Karl Gustavs beslutning til en bestemt dag, 15 juli 1658, og søker grunden i et brev fra Frankfurt som gir meddelelse om Leopold av Østerrikes valg til tysk keiser; efter dette skulde Karl Gustav føle sig overbevist om nødvendigheten av en europæisk krig og vilde ikke risikere under en slik at ha Danmark som motstander i ryggen. Desuten mener forfatteren i datidens internationale politik overfor Nordsjø- og Østersjø-spørsmaalene at finde en situation ganske tilsvarende til den som i 1908 førte til de to garantitraktater for opretholdelse av status quo i Nordsjøen og Østersjøen. Værdifuldere end disse betragtninger som der neppe kan sies at være ført noget stringent bevis for, er imidlertid det rikholdige krigshistoriske materiale, især fra svenske arkiver, som boken indeholder og som synes at være benyttet med adskillig kyndighet. —

De talrike akademiske avhandlinger er naturligvis av noksaa ulike værdi; klart fremgaar av de fleste av dem den overordentlige indflydelse, Hjärne har paa den unge slægt av svenske historikere, en indflydelse som rækker langt ut over hans egne specialomraader. Betydeligst av disse akademiske avhandlinger fra de siste par aar er sikkerlig *Sven Tunbergs* doktoravhandling, *Studier rörande Skandinaviens*

äldsta politiska indelning (Upsala 1911), som skaffet forfatteren et docentur i historie ved Upsala universitet. Med stor dristighet og megen konsekvens snur han op ned paa de tilvante opfatninger av hvad »herred« og »hundare« er for noget. Begge dele har efter Tunbergs mening oprindelig betydd »flok, mængde« og dernæst »bygd«. Paa et enkelt, bestemt sted — for »herred«s vedkommende i Danmark, for »hundare«s i Svialand — har saa denne betydning gaat over til at bli en statsretslig, juridisk terminus technicus, en »politisk indelning«. Denne betydning har saa bredt sig videre, men jo længere man kommer væk fra oprindelsesstedet, des mindre tydelig blir ordets statsretslige indhold, indtil i kulturomraadets ytterkanter bare betydningen »bygd« staar igjen; i Norge og paa Island betyr saaledes »herred« ikke andet eller mere. »Hundare«, oprindelig hund-are, er dannet ved hjælp av den latinske endelse -are (-arius), og formen — omend ikke indholdet — maa derfor ha kommet til Sverige fra germanske folk som paa den ene side kjendte »hundaret« (»die Hundertschaft«) og paa den anden side stod under paavirkning av latinsk kultur. Disse betingelser findes egentlig bare i Rhinlandene og Frisland og for at forklare forbindelsen mellem disse land og Sverige kommer Tunberg derfor, baade med tilslutning og kritik, ind paa *Knut Stjernas* og *Henrik Schücks* Birka-studier[1]. Selv om kanske bevisførelsen her ikke fjerner al tvil om resultatets rigtighet, saa er det dog imponerende hvor sikkert forfatteren tumler baade med retshistorisk og etymologisk argumentation. Hans litteraturkjendskap er stort og indgaaende, og bokens største fortjeneste ligger kanske i den dogmehistoriske indledning og den dertil knyttede kritik. Den klare og oversigtlige fremstilling i sammenhæng av alt hvad

[1] H. Schück, Birka, i Uppsala Universitets Årsskrift 1910. K. Stjerna, Lund och Birka, i Hist. Tidskr. f. Skåneland III (1908—9), s. 171 ff. — Stjerna er av den sterke forbindelse med Frisland blit ført saa langt som til at anta, at Birka ikke var en svensk by, men en frisisk handelskoloni. Denne, unegtelig meget vidtgaaende konsekvens, er imidlertid blit motbevist av Schück med temmelig avgjørende grunde, idet han dels fremhæver, at svenskernes driftighet som kjøbmænd stod langt høiere end Stjerna antok, dels paaviser at Vita Anskarii, »den saa godt som eneste historiske kilde naar det gjælder Birka«, tydelig forutsætter at Birka var en svensk by.

der tidligere har været skrevet om spørsmaalet, lar problemerne alt fra første stund av staa klarere end de tidligere har været stillet. Overhodet er problemstillingen forfatterens styrke; det kommer tydelig frem i hans sterke og vistnok væsentlig rigtige fremhæven av at de skandinaviske land ikke kan være blit bebygget av talrike, væbnede skarer som kom som en »folkevandring«, men »på ett vida blygsammare sätt«. Noget lys kaster Tunberg ogsaa over det omstridte »germanske« problem om »Die Hundertschaft«; han mener at dette almindeligvis stilles noget skjævt, fordi forskjelligheterne mellem de »germanske« folk, alt ved deres første optræden, er større end vi er vant til at tænke os, idet disse forskjelligheter er blit overdækket derved at vore kilder er Cæsars og Tacitus's sammenfattende skildringer.

Vigtig og lærerik, omend ikke saa tankevækkende som Tunbergs bok, er ogsaa *Anders Grape, Studier över de i fornsvenskan inlånade personnamnen.* I. (Ak. avh. Uppsala 1911), nærmest en indledning til et større arbeide over samme emne. Alt bibliotekar *E. H. Linds* vældige, endnu ikke fuldførte arbeide *Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden* (Uppsala-Leipzig, 1905 ff.) har — endda det er holdt strengt i ordboksform — lært os hvilken rigdom av kulturhistoriske oplysninger personnavnene kan gi, og endda langt sterkere fremgaar dette av Grapes sammenhængende fremstilling. Forbindelsen med utlandet i forhistorisk tid og i vikingetiden, kristelig indflydelse, helgendyrkelse, utenlandske slægtsforbindelser, den tyske handel, altsammen avspeiler sig tydelig i navngivningen; ogsaa om forskjellen mellem de forskjellige samfundsklasser og mellem landsdelene er der adskillig at lære av navnene.

Adskillige akademiske avhandlinger har diplomatisk historie til emne; bare et par skal her nævnes. Et solid og dygtig arbeide synes *Gustaf Jacobson, Sverige och Frankrike 1648—1652* at være. Emnet er i og for sig av betydning: under tredveaarskrigen hadde fælles interesser ført Sverige og Frankrike til forbund; vedblev disse interesser ogsaa efter den westfalske fred at gjøre sig saa sterkt gjældende, at alliansen kunde bestaa? At dronning Kristinas personlige ønsker og interesser ikke har været det avgjørende her, men at det har foregaat en stadig krydsning av tiltrækkende og frastøtende kræfter, som efter adskillig vakling og famling

ender med de sistes seir og et forholdsvis kjølig forhold mellem de tidligere forbundne, fremgaar tydelig av forfatterens fremstilling, hvor iøvrig enkelthetene — som saa ofte i diplomatisk historie — mangen gang truer med at skjule selve utviklingslinjen.

Nærmere opimot vore dager ligger *Hjalmar Haralds, Sveriges Utrikespolitik 1848. Ett bidrag till belysning af danska frågans första skede* (ak. avh., Uppsala 1912). Alt titlen antyder en indvending som det ligger nær at gjøre, den totale ignorering av Norges deltagelse i behandlingen av de utenrikspolitiske spørsmaal; hvor ringe indflydelse Norge end — gjennem statsraadsavdelingen i Stockholm og, i tilfælde av krig, gjennem den norske regjering i Kristiania — hadde paa utenrikspolitiken, kan man dog ikke i et specialarbeide som det foreliggende se helt bort fra den, og en utilladelig unøiagtig sprogbruk er det ogsaa, trods anførselstegnene, naar forfatteren straks paa første side bruker uttrykket »den unionella »staten««. Hans kjendskap til den trykte litteratur er ogsaa temmelig mangelfuldt; blandt de mange arbeider som savnes i litteraturfortegnelsen nævner jeg rent eksempelvis *Af Tschernings Efterladte Papirer* og *Kohts Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt*, hvis første kapitel gir en del bidrag til aaret 1848's historie. Arbeidets værdi ligger i utnyttelsen av det utrykte stof, særlig depecherne fra og til de svensk-norske gesandter i Kjøbenhavn, Berlin, Petersburg, London, Paris, Wien og Hamburg samt fra den danske gesandt i Stockholm til hans regjering; den svenske regjerings officielle politik foreligger derigjennem klart og indgaaende belyst. —

Paa den historiske geografis omraade er særlig et arbeide at lægge merke til:

Tredje oplag av *Carl Gustaf Styffes* fortræffelige bok *Skandinavien under Unionstiden. Ett bidrag till den historiska geografien.* Første utgave er fra 1867, anden fra 1880; den nye utgave (fra 1911) er besørget av L. M. Bååth; men en betydelig del av det forberedende arbeide er utført av Styffe selv, som døde, 91 aar gammel, den 20 mars 1908, og han har ogsaa testamenteret midler til at bekoste den nye utgave, som bærer undertitlen *med särskildt afseende på Sverige och dess förvaltning åren 1319 till 1521.*

Mens førsteutgaven altid har været overmaade høit vur-

deret, har det nye oplag i Sverige været utsat for ganske skarp kritik, idet det er hævdet, at det ikke tilnærmelsesvis fylder de økede krav vor tid stiller til en haandbok av denne art. Jeg har derfor tat mig for at gjennemgaa en del av forfatterens oplysninger vedkommende Norge for at se hvorvidt de samme indvendinger er berettiget for vort lands vedkommende.

Avsnittet om Norge omfatter nu 44 sider av bokens 478 mot oprindelig 33 av 358; det er altsaa vokset i samme forhold som hele arbeidet. De arbeider som er utkommet siden 1867 (1880) er slet ikke konsekvent utnyttet. Med hensyn til navneformene følges saaledes fremdeles *Munchs Historisk-geographisk Beskrivelse over Kongeriget Norge i Middelalderen* fra 1849, uten hensyn til at de fleste navn nu findes i langt korrektere form i *Norske gaardnavne*; noget skille mellem œ og ǫ er ikke gjennemført. Heller ikke *Dietrichsons* fortegnelse over *Norges Kirkebygninger* fra 1888 er brukt, og meddelelserne om kirker er derfor ofte ufuldstændige eller urigtige. Om Suderøerne heter det, at stiftet »hade redan före unionstiden upphört att lyda under Throndhjems ärkebiskopsdöme«; i virkeligheten hørte det indtil 1349 baade reelt og formelt under Nidaros, og efterat det fra slutten av det 14 aarh. var delt i to, vedblev de egentlige Suderøer like til 1472 formelt at staa under Nidaros, og Man regnes dit endnu i 1513. Misvisende er en sætning som følgende: »Många (ɔ: kirker), särdeles i det inre landet, voro af resvirke eller s. k. stafkyrkor, ett slags efterbildningar i smått af de stora katedralerna, och prydda med mycket utskärningar.« Selve det inddelingsprincip som er lagt til grund, i »lagmansdömer«, er litet hensigtsmæssig: det er mere en judiciel end en administrativ inddeling, og tildels baade skiftende og litet kjendt; det medfører ogsaa en slik urimelighet som at Valdres henlægges til Oslo lagmandsdømme (sammen med Oslosyssel, Romerike og Solør), mens Hadeland, Land, Toten, Ringerike lægges til Oplandenes. At Øreting hadde »rätt att antaga lagar«, er vist tvilsomt. Navneformer som Lesjø (for Lesje) og Aalrektstad er vel trykfeil, likesom henvisningene s. 478 (skal være Medd. fra n. Rigs-arch. I 261, og Dipl. Norv. VIII).

Som haandbok kan den nye utgave av Styffe saaledes ikke egentlig anbefales; mine bemerkninger skyldes bare en

noksaa flygtig gjennemgaaelse. Men selvfølgelig er der samlet en hel del materiale med noksaa rikholdige kildehenvisninger. Og noget andet og bedre arbeide at raadspørre om disse ting findes jo ikke.

Paa grænsen av politik og historie ligger endelig en bok, som bare skal omtales med et par ord; det er den finske patriot *Konni Zilliacus*, *Revolution och kontrarevolution i Ryssland och Finland* (Stockholm 1912). Forfatteren som i de siste 10—15 aar stadig har virket for at faa istand en forbindelse mellem alle oppositionelle og revolutionære partier og nationer i det russiske rike, er overordentlig vel kjendt med alt som hører hit; hans tidligere arbeider *Det revolutionära Ryssland* og *Af Finlands nyaste historia* har vakt megen opsigt og ogsaa det nu foreliggende verk er av stor interesse, fængslende og overlegent skrevet. Nogen anledning til at kontrolere paaliteligheten gir forfatteren os imidlertid ikke; stoffets art gjør det vel umulig at fremlægge kilderne; i stor utstrækning er disse vel ogsaa hans egne oplevelser og mundtlige eller skriftlige oplysninger fra deltagere i begivenhetene. Indtil om mange aar dokumenterne foreligger offentlig, har vi ikke andet at gjøre end »jurare in verba autoris«.

Edv. Bull.

REGISTER.

REGISTER.

Ved Stedsnavne er Gd. = Gaard, S. = Sogn, P.gjeld = Prestegjeld.

RETTELSER:

Side 99, L. 4 f. n. Hansen, læs Hanson.
— 179, L. 4 f. o. Chabannains, læs Chabannais.
— 263, L. 20 f. o. fortolkningssystem, læs forkortningssystem.
— 299, L. 17 f. n. 1122 $^{23}/_{2}$, læs 1122 $^{23}/_{9}$.
— 304, L. 17 f. o. Anskar, læs Ansgar.

Den norske historiske Forening 1909.

Aarsberetning for 1909.

Den norske historiske Forening har i 1909 udgivet:

Historisk Tidsskrift, 4de række, 6te binds 2det og 3die hefte. 4de række, 5te binds 6te og 7de hefte.

Aug. Chr. Mantheys Dagbøger for aarene 1856—1874, 1ste binds 7de hefte.

Aarsleveringen udgjør tilsammen $28^{7}/_{8}$ ark.

Ifølge foreningens regnskab for 1909 udgjorde:

I. **Indtægterne:**

Beholdning fra forrige aar			kr. 404,74
Bidrag			« 1 300,00
Renter:			
Holsts legat af pantobl. i landsted paa Bygdø .	kr. 65,66		
Indskud i banken . . .	« 2,04		
		kr. 67,70	
Vogts legat av pantobl. i landsted paa Bygdø .	kr. 91,84		
Indskud i banken . . .	« 13,59		
		« 105,43	
			« 173,13
Kontingent, norsk historisk forening		kr. 2 350,52	
« dansk « «		« 129,00	
			« 2 479,52
Salg af ældre skrifter			« 108,17
			Kr. 4 465,56

II. **Udgifterne:**

Portoudgifter	kr.	55,50
Korrekturlæsning	«	143,00
Annoncer	«	32,13
Revision	«	40,00
Trykning	«	1 852,55
Kommissionsgebyr	«	58,57
Provision for salg af ældre skrifter	«	36,06
Honorar	«	875,86
Kasserer- og ekspeditionsgebyr samt lagergodtgjørelse	«	600,00
Kontingent til Dansk historisk forening fra norske medlemmer	«	144,90
Balance	«	626,99
	Kr.	4 465,56

Beholdningen udgjør saaledes *kr. 626,99* pr. 31/12 09.

Livsvarige medlemmers fond udgjorde pr. 31/12 09 *kr. 867,73* mod *kr. 838,39* ved udgangen af 1908.

Medlemsantallet i historisk forening var pr. 31/12 09:

1	æresmedlem
9	livsvarige medlemmer
42	svenske «
74	danske «
506	direkte «
71	abonnenter eller medlemmer ved boghandlerne.
703	medlemmer.

Inden denne generalforsamlings afholdelse har foreningen lidt et stort tab, idet professor dr. Ludvig Daae efter længere tids sygdom er afgaaet ved døden i marts 1910 efter at have været medlem af bestyrelsen siden foreningens stiftelse. Det vil være overflødigt her i enkeltheder at omtale alt, hvad vor afdøde kollega i denne tid har virket baade for vort tidsskrift og for foreningen i det hele.

Formanden og rigsarkivar Hertzberg skal efter sin tur udtræde.

Generalforsamling for virkeaaret 1909

afholdtes paa universitetets auditorium nr. 6 22de december 1910. Formanden oplæste foranstaaende aarsberetning, hvorpaa denne saavelsom det fremlagte regnskab for 1909 godkjendtes af forsamlingen. Af bestyrelsen var foruden formanden rigsarkivar Hertzberg og universitetsbibliothekar Kjær tilstede. Overretssagfører Bergwitz holdt et længere foredrag, som konkluderede med et forslag om ikke at gjenvælge de fratrædende medlemmer af bestyrelsen. I den derefter paafølgende diskussion udtalte formanden, at han meget havde ønsket nu at kunne fratræde, men at han under de nuværende forhold, ovenpaa det fremkomne forslag, ansaa det rigtigt at modtage gjenvalg, hvis forsamlingen ønskede hans vedbliven i bestyrelsen. I samme retning talte ogsaa Hertzberg. Foruden disse havde følgende herrer ordet: professor Taranger, overbibliothekar Drolsum, stipendiat Macody Lund og lærer Lorens Berg. Valgt blev Nielsen med 17, Hertzberg med 19 og, istedetfor det afdøde medlem, professor Daae, professor Halvdan Koht med 20 stemmer. I det næste bestyrelsesmøde gjenvalgtes Yngvar Nielsen til formand.

Den norske historiske Forening 1910.

Aarsberetning for 1910.

Den norske historiske Forening har i 1910 udgivet:

Historisk Tidsskrift, 4de række, 6te binds 4de og 5te hefte. 4de række, 6te binds 6te hefte.

Aug. Chr. Mantheys Dagbøger for aarene 1856—1874, 2det binds 2det hefte.

Aarsleveringen udgjør tilsammen 21½ ark.

Ifølge foreningens regnskab for 1910 udgjorde:

I. **Indtægterne:**

Beholdning fra forrige aar			kr. 626,99
Bidrag fra en privatmand			« 300,00
Renter:			
Holsts legat: pantobl. . .	kr. 65,66		
Indskud i banken . . .	» 2,14		
		kr. 67,80	
Vogts legat: pantobl. . .	kr. 91,84		
Indskud i banken . . .	« 13,71		
		« 105,55	
			« 173,35
Kontingent til norsk hist. forening		kr. 2 434,90	
« « dansk « «		« 140,00	
			« 2 574,90
Salg af ældre skrifter			» 204,27
			Kr. 3 879,51

II. **Udgifterne:**

Portoudgifter	kr.	98,58
Annoncer	«	59,92
Revision	«	40,00
Trykning	«	1 263,95
Kommissionsgebyr	«	45,70
Diverse omkostninger (krans m. v.)	«	22,00
Provision for salg af ældre skrifter	«	68,09
Korrekturlæsning	«	79,00
Honorar	«	717,00
Kasserer- og ekspeditons- samt lagergodtgjørelse	»	600,00
Kontingent til Dansk historisk forening for norske medlemmer	«	149,40
Balance	«	735,87
	Kr.	3 879,51

Beholdningen pr. 31/12 10 udgjør saaledes *kr. 735,87*.

Livsvarige medlemmers faste fond udgjorde pr. 31/12 10 *kr. 898,09* mod *kr. 867,73* ved udgangen af 1909.

Medlemsantallet var pr. 31/12 1910:

1	æresmedlem		
9	livsvarige	medlemmer	
44	svenske	»	
68	danske	«	
490	direkte	«	
77	«	«	ved boghandlerne.
689	medlemmer.		

Regnskabet viser, hvorledes det har lykkets at hæve foreningens status, som tidligere opviste et betydeligt underskud, saaledes at den nu eier en betydelig beholdning, der kan komme vel med for at dække fremtidige krav. Foreningen har senere faaet en bevilgning af Nansenfondet paa kr. 600,oo, for hvilken man maa være taknemlig, idet den sætter foreningen istand til at lægge kraft paa en side af tidsskriftets virksomhed, til hvilken man hidtil paa grund af de vanskelige økonomiske forhold blot leilighedsvis har kunnet faa større plads, nemlig til literære oversigter og anmeldelser. Det er at haabe, at der ogsaa senere hen kan blive anledning til at fortsætte dermed, hvad bestyrelsen altid har ønsket at kunne gjøre, ialfald med nogenlunde regelmæssighed. Ligeledes maa det haabes, at foreningen snart kan begynde at faa tilskud fra professor Daaes legat.

I løbet af dette aar har man ogsaa fortsat med afholdelse af offentlige foredrag. Universitetsstipendiat Edvard Bull har talt over bod og skrifte i middelalderen.

Af bestyrelsens medlemmer staar iaar d'hrr. professor Alexander Bugge og bibliothekar Kjær paa tur til at udtræde.

Generalforsamling for virkeaaret 1910

afholdtes paa universitetet, auditorium nr. 6, 20de november 1911, hvor foranstaaende aarsberetning oplæstes af formanden, hvorpaa saavel den som det fremlagte regnskab for 1910 godkjendtes af forsamlingen. Af de udtrædende bestyrelsesmedlemmer gjenvalgtes professor Bugge med 16 stemmer. Da universitetsbibliothekar Kjær bestemt ønskede at fratræde og fastholdt vægring af gjenvalg, valgtes til medlem af bestyrelsen overlærer Tord Pe-

dersen, Drammen, med 15 stemmer. Dernæst havde universitetsstipendiat O. Kolsrud 10 stemmer. Paa forslag af formanden valgtes derefter Kolsrud med akklamation til suppleant for bestyrelsen. Der var endvidere nogen diskussion, idet et enkelt medlem bestred bestyrelsens ret til at anvende det i sin tid fra det Skandinaviske Selskab efter dets opløsning overdragne beløb, — uanseet at den dermed foregaaede disposition var bleven godkjendt af den i 1907 afholdte generalforsamling. Udtalelserne gav ikke foranledning til noget skridt fra generalforsamlingens side. Ved skrivelse af 22de november 1911 modtog overlærer Pedersen det paa ham faldne valg. Professor Yngvar Nielsen blev senere gjenvalgt til bestyrelsens formand.

Printed
in
Norway

I hereby apologize to
the editors of the
Columbia Ency-
clopedia!
It does contain the
kings of Bavaria, -
But they were listed
as Louis and I
looked under
Ludwig. HRH

W. H. D. 8610

Mrs Carl Landauer
1327 Arch St
Berkeley

U.C. BERKELEY LIBRARIES
C004108263